

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

*Žodžiai,
kurie
neišduos*

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

*Žodžiai,
kurie
neišduos*

 esė, pokalbiai, studija

Gyvenimas
Likimas
Kūryba

V A R P A I

UDK 888.2-4

Pe76

Recenzavo

rašytojas, Lietuvos Mokslų akademijos tikrasis narys

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS,

literatūros kritikas, prof. dr. PETRAS BRAŽĖNAS

Knygos išleidimą rėmė

LR KULTŪROS MINISTERIJA,

LR Seimo narys VALERIJUS SIMULIK

ISBN 978-9955-667-13-1

© Leonas Peleckis-Kaktavičius, 2011

© Varpai, 2011

IŽANGINIS ŽODIS

Seniai bandau aiškintis, ko vertas žodis. Ko vertas kūrėjo žodis.

Šios knygos, kaip ir panašių į ją ankstesniųjų, herojai, - ne tik skirtingų likimų, bet neretai ir įsitikinimų žmonės. O jungia juos talento mįslė. Ir tuos, kurių jau nebėra, kurių laikas Žemėje perkopė šimtmetį ar yra netoli šios apvalios datos, ir tuos, kurie neseniai pradėjo savo kūrybinį kelią, tačiau jau spėjo būti įvertinti aukščiausia praba.

Dar trys dešimtys asmenybių apsigyveno po vienu stogu. Žinoma, toji kaimynystė sąlygina. Tačiau yra ir tai, kas ne laikina, kas nėra atsitiktinumas. Visų šių menininkų kūrinuose skaitytojas ne sykį yra užtikęs žodžių, kurie neišduos. Na, o jei tai muzikinis kūrinys ar piešinys? Tai tinka ir jiems, tik šiuo atveju žodį keičia kiek kitokio pobūdžio tiesa. Tačiau tokia, kokia neabejojama.

Nors vienas šios knygos herojų teigia, kad XXI amžiuje rašytojas jau nebegali būti tautos ar visuomenės šaukliu, turiu viltį, jog kaip tik rašytojams lemta šį pasaulį pakeisti iš esmės.

1. Ese

A decorative flourish consisting of a stylized leaf-like shape with curved, flowing lines, rendered in a light gray color, positioned below the text.

PRASMIŲ PAIEŠKOS

Teko bendrauti tik su keliolika žmonių, pažinojusių Algirdą Julijų Greimą, kurio lūpose ir rankose žodis įgaudavo ypatingas prasmes. Nors tos pažintys buvo neilgos, vis dėlto keliomis spalvomis priartina šią visapusiškai įdomią asmenybę, yra daugiau nei knyginė pažintis.

Felicija Jakutytė, Kazys Jankauskas, Tomas Stonis, Adolfas Vaičaitis, Julija Bertašiūtė-Adamkevičienė, Aldona Danutė Sprindytė-Juzeliūnienė, Zinaida Jadvyga Janulevičiūtė, Rima Karosaitė, Aldona Strumylaitė-Čepulienė, Žibuntas Mikšys. Mokytoja tapusi vaikystės draugė; rašytojas, kuriam buvo lemta įgyvendinti A. J. Greimo idėją; bičiulis Šiauliuose; Valstybinės leidyklos, į kurią karo metu užsukdavo būsimasis profesorius, dailininkas; buvusios mokinės Šiaulių mergaičių gimnazijoje; bičiulis Paryžiuje.

Ieškodamas A. J. Greimo šaknų, susisiekiu su Kupiškio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijos muziejaus vadove Virginija Vaitiekūnaite. Muziejaus, kuriame yra ne tik standas, skirtas A. J. Greimui, bet ir didelis noras surinkti kuo daugiau informacijos apie žymųjį lingvistą, semiotiką, mitologijos tyrinėtoją, eseistą. Čia ir mokytojos F. Jakutytės adresą pasufleravo.

Savo laiške¹ mokytoja atsiprašė, kad nedaug kuo galės padėti. Kur kas daugiau ji galinti papasakoti apie profesoriaus tėvą Julijoną, buvusį jos mokytoją, vieną mylimiausių Kupiškio progimnazijos mokytojų. Greimų šeima 1924–

¹ Felicijos Jakutytės laiškas knygos autoriui, rašytas 2006, balandžio 10.

1926 metais ir gyvenusi jos tėvų namuose, ten užėmusi kairiąją namo dalį – tris erdvius kambarius ir virtuvę. Pro vienus langus matėsi šalia esančios progimnazijos rūmai, pro kitus – Skapiškio gatvė. Dabar prieš šį namą, kuriame F. Jakutytė gyvenanti iki šiol, – L. Stuokos-Gucevičiaus gimnazija.

Julijonas Greimas į Kupiškį atvyko jau turėdamas nemažą gyvenimišką patirtį – 1919 metais, būdamas trisdešimt septynerių. Suvalkų gubernijoje, Kalvarijos valsčiuje gimęs (1882), 1902 metais baigęs Veiverių mokytojų seminariją, mokytojavo Sobkovo (Lenkija), Šimonių, Juodpėnų, Kunigiškių liaudies mokyklose. Prasidėjęs karui, mokė lietuvių pabėgėlių vaikus Tuloje (Rusija), kur 1917 m. kovo 9 d. ir sūnus, pavadintas Algirdu Julium, gimė.

Kupiškyje pragyventi metai – įsidėmėtini. Porą pirmųjų mokytojų pradžios mokykloje, suorganizavo moksleivių aušrininkų kuopelę, buvo išrinktas miesto tarybos sekretorium. 1920 metais perėjo dirbti į Kupiškio progimnaziją, kurioje mokė lietuvių kalbos, dailės ir aritmetikos. Tobulino žinias, mokėsi ir pats J. Greimas, 1927 metais įgijęs teisę dėstyti gimnazijoje.

Šeimoje augo trys vaikai: vyriausioji iš jų – Gražina, vidurinis – Algirdas Julius, bendraamžių vadintas Aliuku, ir Romas. Felicija daugiausia bendravusi su Gražina, kuri buvo už ją trimis metais vyresnė. Porą metų už Feliciją jaunesnis Aliukas su jomis, mergaitėmis, neturėjo jokių reikalų. Tik vieną vienintelį kartą jai teko visą dieną su juo praleisti kartu. Mat Kupiškio klebonas Antanas Bajorinas į bažnyčios tarnų vestuves pakvietė keturis vaikus: vargonininko dukterį Bronę Plūkaitę, savo sūnėną Mečislovą Bajoriną, ją ir Aliuką. Mečys buvo Bronės, o Aliukas – Felicijos pajaunys. F. Jakutytė gerai prisimena, jog nebuvusi tuomet labai patenkinta, nes jos pajaunys – ir jaunesnis, ir mažesnis; Felicijai buvo vienuolika, Aliukui – devyneri. Tiesa, toks nusivylimas buvęs tik iš pradžių. Mergaitė netruko įsitikinti, jog tas berniukas ir labai geras, ir sąžiningas. Bešokant Aliukas kaip paslaptį pasakęs, kad visus saldinius, kuriuos mama nupirko, jis jai atidavęs, o Mečys pusę Bronei skirtų saldinių pats suvalgęs.

1927 metais mokytojas J. Greimas su šeima išsikėlė iš Kupiškio ir tik po kelių dešimtmečių, kai čia trumpam apsilankė jau ne Aliukas, o profesorius Algirdas Julius, buvo su juo susitikusi, smagiai prisiminė vaikystę. O su jo seseria F. Jakutyte susirašinėjo iki jos mirties. Gražinos duktė šiuo metu gyvena Kaune.

Australijoje gyvenantis dailininkas Adolfas Vaičaitis² susipažino su A. J. Greimu dirbdamas Valstybinėje knygų leidykloje Kaune, kur prižiūrėjo knygų apipavidalinimą.

Tai buvo vokiečių okupacijos metais.

Kambaryje, kuriame kartu darbavosi ir literatūriniai redaktoriai Henrikas Radauskas bei Edvardas Viskanta, netrukdamo svečių. Dažniausiai čia užsukdavo rašytojai, kurių knygos buvo ruošiamos spaudai, tačiau apsilankydavo ir kiti menininkai. Iš Šiaulių atvažiuodavo A. J. Greimas, įsiminęs, kaip įdomus pašnekovas, daugiausia bičiuliauęs su H. Radausku, labai vertinęs jo poeziją. Nors gyveno kitame mieste, A. J. Greimas čia gaudavo užduočių kaip redaktorius.

Atėjus antrajai sovietų okupacijai, keliai išsiskyrė: H. Radauskas atsidūrė JAV, A. J. Greimas – Prancūzijoje, A. Vaičaitis – Australijoje, E. Viskanta – Kostromos ir Gorkio srities lageriuose.

Su A. J. Greimu susitiko Paryžiuje, praėjus trims dešimtmečiams. Susitiko gan neįprastoje vietoje – aludėje. Prisiminė Lietuvą, Kauną, pokalbius leidykloje.

Tiesa, susitiko neatsitiktinai. Iš Australijos atvykus į Paryžių, kur gyvena dukra Jolanta, netyčia paminėjęs A. J. Greimo vardą, ji labai susidomėjo, paprašė supažindinti. Susitikimo vietą pasiūlė A. J. Greimas.

Toji pažintis buvo gana naudinga: po kurio laiko, jau Ateigimo metais Jolanta Vaičaitytė talkino Lietuvos televizijai kuriant filmą apie A. J. Greimą, su kuriuo gan artimai susidraugavo.

- O tada Greimas vis kartoją, kad Jolanta galėtų ateiti pas jį mokytis semiotikos, - pasakojo A. Vaičaitis.

- Ar labai Greimą buvo pakeitę tie dešimtmečiai?

- Labai. Tiesa, tik fiziškai. Jaunas buvo toks kūdas, o tuomet – paplatėjęs, pariebėjęs. Tačiau iš kalbos – toks pat šmaikštus, įdomus.

Šiauliai A. J. Greimo gyvenime du kartus buvo tapę laikina priebėga. Pirmąsyk, kai jis čia atvyko kartu su tėvais ir mokėsi Valstybinėje berniukų

² Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Adolfu Vaičaičiu užrašytas 2008, rugsėjo 2 Šiauliuose.

gimnazijoje (1927–1931), o sugrįžo į Šiaulius jau nemažai pasaulio matęs, baigęs Grenoblio (Prancūzija) universitetą, kuriame studijavo prancūzų kalbą, tarmių mokslą ir viduramžių istoriją.

Įdomus dalykas: nors A. J. Greimui tuomet buvo vos dvidešimt penkeri, jo buvusios mokinės Mergaičių gimnazijoje ir po daugiau kaip šešių dešimtmečių iki smulkmenų prisiminė savo lietuvių ir prancūzų kalbų mokytoją. Visos jos minėjo ypatingą psichologinį ryšį. Ypač tai akcentavo vilnietė Zinaida Jadvyga Janulevičiūtė³, klasės, kurios auklėtoju buvo A. J. Greimas, seniūnė. Jai sekdavosi rašyti, neatsitiktinai tapo žymia televizijos režisierė bei kelių knygų autore. Pašnekovė sakė, kad jos prisiminimai labai įdomūs, brangūs, tačiau ir labai asmeniškai, subtilūs, ji bevelytų juos pasilikti sau. Ne, ne, užginčijo, apie jokiais meiles čia neina kalba, tai visai kas kita. O širdies damą mokytojas tuo metu vis dėlto turėjęs ir ji buvusi iš tos pačios klasės – Muzikos mokyklos direktoriaus dukra Rima Karosaitė. Labai graži mergaitė. A. J. Greimas lydėdavęs ją į namus, atvirai simpatizavęs. Tačiau tik tiek, nieko daugiau.

Julijai Bertašiūtei–Adamkevičienei⁴ įsiminė ir kita palydovė: labai graži piešimo mokytoja Birutė Vilkutaitytė, su kuria A. J. Greimas dažnai iš mokyklos išeidavo kartu. Po daugelio metų iš spaudos atsitiktinai sužinojo įdomią smulkmeną: jie buvo gimę tą pačią dieną.

Pašnekovė labai tiksliai prisiminė ir aplinkybes, kuriomis jų auklėtoju tapo A. J. Greimas. Buvo lemtingieji Lietuvai 1940-ieji. Tų metų rugsėjo pirmoji labai skyrėsi nuo prieš tai buvusiųjų. Nebuvo nei Tautos himno, nei maldelės. Ir kunigo kapeliono nebebuvo tarp mokytojų. Apie pasikeitimus, sukvietus į didžiąją salę, informavo gimnazijos direktorė, istoriją dėščiusi egiptologė Ieva Andriulytė. Visų pirma, jos, trečiookės gimnazistės, tampa septintosios klasės mokinėmis. Be to, sujungiamos Berniukų ir Mergaičių gimnazijos, dalis mergaičių išeina, o berniukai ateina. („Bus mišrios klasės, koks siaubas!“). Svarbiausia, iš pareigų atleidžiama visų mylima direktorė, o vietoj į Vokietiją išvykstančios auklėtojos, prancūzų kalbos mokytojos Veronikos Bistramienės auklėtoju paskirtas vyras.

- Su naujuoju auklėtoju susipažinome po kelių dienų. Jau buvome kiek

³Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Zinaida Jadvyga Janulevičiūte užrašytas 2009, spalio 13.

⁴Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Julija Bertašiūte–Adamkevičiene užrašytas 2010, sausio 10.

aprimusios, nes buvusi auklėtoja paguodė, kad jis taip pat, kaip ir ji, Grenoblio universiteto auklėtinis, - prisiminė J. Bertašiūtė-Adamkevičienė. – Ir štai įžengė jis – jaunas, labai jaunas šviesiaplaukis, į viršų lygiai suškuotais plaukais, mėlynakis, be šypsenos, suspaustom lūpom, šiek tiek pakreipta į šoną galva, žvilgsnis nedrąsus, nepiktas. Įžengė labai tvirtu žingsniu.

Netruko atsirasti ir šypseną. Ir balsas pasirodė visai malonus.

Netrukus trylikametės sužinojo, kad naujasis auklėtojas juos mokys ne tik prancūzų, bet ir lietuvių kalbos. Pats A. J. Greimas kalbėjo labai gražia lietuvių kalba, su lengvu suvalkietišku akcentu. Daugiausia dėmesio skyrė literatūrai. Ir temas rašinėjams skyrė laisvas, dažniausiai duodamas kokį poeto posmą ar citatą iš rašytojo kūrinio. Prieš tai, žinoma, plačiau supažindindavo su autoriumi ir jo kūryba. J. Bertašiūtė-Adamkevičienė iki šiol prisimena vieną rašinį, kuris jai, pirmūnei, pratęsiant Jono Kossu-Aleksandravičiaus žodžius, nepavyko. Įvertinta trejetu, labai jautriai reagavo, nes nebuvo pažymėta jokios klaidos, nebuvo pastabų. Po pamokos mokytojas, išsivedęs į koridorių, paaiškino: „Nesupratai temos. Nenusimink, daugiau skaityk poezijos, filosofinių eilių, ne tik lyriką“. Taip į šios jaunos mergaitės gyvenimą atėjo O. Milosz, O. S. Marden, E. M. Forster. Daug ką pavyko suprasti vėliau, bet pradžia buvo čia – su A. J. Greimu.

- Ypač mėgome lankytis miesto viešojoje bibliotekoje, - prisimindama tas tolimes dienas, sakė žinoma aktorė ir TV laidų režisierė. – Kaip būdavo smagu susitikti čia savo auklėtoją. Ką skaitė mokytojas? Netrukome išsiaiškinti, kad ne „raupsuotąsias“ ir ne „ponios Simpsonienės meiles“. Jis ne tik ilgokai užsisėdėdavo bibliotekoje apsikrovęs knygomis, bet ir išeidamas išsinešdavo keletą į namus. Išsinešdavo visada tik jam būdingai apkabines knygas viena ranka. Praeidamas pro savo auklėtinės visada pažiūrėdavo, ką skaitome.

Buvusios gimnazistės tvirtina, kad A. J. Greimas nebuvo labai griežtas klasės auklėtojas. Regis, to ir nereikėjo – tuometinės mergaitės augo pakankamai griežtoje tėvų priežiūroje. Tai buvo uniformuotos, su kasytėmis arba trumpai kirptais plaukais mokinės, kurios nedėvėjo aukštakulnių, nelakavo nagų, nenešiojo žiedų ar apyrankių. Suaugusiųjų pasaulis dar buvo priekyje.

Na, o bene labiausiai mokytojas įsiminė savo originaliuoju sidabro žiedu, kurį mūvėjo ant dešinės rankos nykščio. Parašęs sakinį juo būtinai pabarškindavo į

lentą. Gimnazistėms „rūpėjo“ ir A. J. Greimo vis didėjanti plikė, kurią mokytojas stengėsi užšukuoti plaukų sruoga. Australijoje gyvenantis Jurgis Janavičius, tais laikais butą nuomojęs A. J. Greimo kaimynystėje, po daugelio metų Zinaidai Jadvygai priminė dar vieną įsidėmėtiną smulkmeną: būdamas neaukšto ūgio, mokytojas nešiojo batus su trigubais padais. Net atsiuntė nupaišęs tuos A. J. Greimo batus. O buvusios gimnazistės pasisakė šito net nepastebėjusios.

- O iš tikrųjų tai visos buvom įsimylėjusios savo mokytoją, - prisipažino Aldona Danutė Sprindytė-Juzeliūnienė⁵. - Mums, mergaitėms, šis jaunas mokytojas buvo labai įdomus – jį stebėdavom ir pamokų, ir pertraukų metu. Jo pamokos buvo įdomios, pajvairinamos įspūdžiais iš Prancūzijos. O ir lietuvių literatūrą, ypač poeziją, jis, matyt, pažino gerai, rašomųjų laisvai temai dažnai duodavo kokio nors poeto posmą. Prisimenu vieną iš jų: „Aš žiūriu į žvaigždes nemarias, vaikštau žemėj tarp rožių puikių, ir kaip upė tiesiog į marias, per pasaulį į mirtį plaukiu“ (H. Radauskas). Turbūt mokytojo dėka jau vėliau prisiminiu ir atradau šį poetą.

Karo metais, kai jau nebedėstė gimnazijoje, vienos pertraukos metu A. J. Greimas vėl buvo atėjęs į savo buvusių auklėtinių klasę. Buvo linksmas, žaismingas. Toks buvo ir pokalbis – betarpiškas, įsimintinas. Mokytojas prisipažino ne visuomet buvęs objektyvus ir dėl jam patikusių savybių kai kurioms mergaitėms padidindavęs pažymį.

Tačiau mergaičių šviesus pavydas niekuo ir niekada nepakenkė tai, kuriai A. J. Greimas akivaizdžiai simpatizavo.

Aldona Danutė pasakojo, kad po daugelio metų gan artimai su A. J. Greimu bičiuliavosi dar iš Šiaulių pažįstamas jos vyras kompozitorius Julius Juzeliūnas, kuris anuomet mokėsi ir dėstė muziką Šiaulių suaugusiųjų gimnazijoje. Kai 1971, o gal 1972 metais Kompozitorių sąjunga J. Juzeliūną komandiravo į Paryžiuje vykusį Afrikos tautų muzikos forumą (buvo parašęs „Afrikietiškus eskizus“), ten jį globojo A. J. Greimas ir Žibuntas Mikšys. Nors A. J. Greimas buvo labai užimtas žmogus, bet J. Juzeliūnas buvo pakviestas į šeimos iškylą užmiestini. Kadangi automobilį vairavo A. J. Greimo žmona, turėjo puikią progą pakalbėti ir apie tai, kas vyksta Lietuvoje, ir apie A. J. Greimo darbus

⁵ Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Aldona Danute Sprindyte-Juzeliūniene užrašytas 2009, lapkričio 12.

Paryžiuje. O dar kitą dieną profesoriaus prašymu Ž. Mikšys, turėjęs daugiau laiko, supažindino svečią iš Lietuvos su tuo Paryžium, kurio paprasti turistai nemato.

Apie 1980 metus Vilniaus universiteto vadovybė pakvietė profesorių skai-tyti paskaitų. Prisirinko tiek žmonių, kad vos tilpo auditorijoje. Čia galėjai pamatyti ne tik universiteto žmones, nemažai A. J. Greimo buvusių mokinių bei pažįstamų, bet ir iš Panevėžio atvykusius teatralus Juozą Miltonį ir Vaclovą Blėdį. Paskaitos pradžioje profesorius perskaitė lietuvišką pasaką, o paskui se-miotikos mokslo metodais ieškojo joje užkoduotų giluminių prasmių.

Jo pasiklausti buvo nuėjusi ir A. D. Sprindytė-Juzeliūnienė su buvusia klasės drauge J. Bertašiūte-Adamkevičiene. O kitą dieną, lankantis A. J. Greimui jų namuose, turėjo progą ir iš arti susitikti. Tąsyk į svečius buvo pakviesti ir režisieriai iš Panevėžio.

- Tačiau susitikimas buvo ne visai toks, kokio slapta tikėjomės. Pirmiausia dėl to, kad Greimas turėjo labai nedaug laiko, be to, laukė ir kažkoks svarbus pokalbis su Juzeliūnu. O ir tokio amžiaus damos ką čia labai besudomins.

Ir vis dėlto, nors susitikimo metu dominavo vyrų pokalbis profesinėmis te-momis, buvusios gimnazistės sugebėjo įsiterpti, prisiminti gimnaziją ir pasaky-ti, kad didžiuojasi savo mokytoju. Profesoriaus atsakymas buvo gan netikėtas: „Daug reikšmingiau, kai mokytojas gali didžiuotis savo mokiniais“.

Kad susitikimas buvo malonus abiems pusėms, anot Aldonos Danutės, buvo akivaizdu.

Aldona Strumylaitė-Čepulienė⁶, sėdėjusi paskutiniame suole, sakė visada pavydėjusi Z. J. Janulevičiūtei, kurios suolas stovėjo visai netoli mokytojo stale-lio, antroje eilėje. Tokio įdomaus mokytojo, koku buvęs A. J. Greimas, daugiau nesutikusi. Visapusiškai įdomi asmenybė. Tiesa, pastarasis vertinimas atėjęs gerokai vėliau. O tuomet tiesiog buvę įdomu – nė viena pamoka nepanėšėjo į tas, kuriose savo išmintimi dalijosi A. J. Greimas.

- Mes, paauglės, įsimylėjome šį naują jauną, grakštų mokytoją, kurio sulaukėme repatrijavus į Vokietiją buvusiai prancūzų kalbos mokytojai, - pa-sakojo A. Strumylaitė-Čepulienė. – Tiesa, grožio jam trūko, o dėl pliktelėjusio gelsvos spalvos pakaušio, rusvų mažų ūsiukų greitai buvo suteikta pravardė –

⁶ Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Aldona Strumylaite-Čepulienė užrašytas 2009, spalio 18.

Olandiškas sūris. Atėjęs į klasę, mokytojas išsiimdavo iš ausų vatos kamštukus, pasidėdavo juos ant stalo, o mūsų mergaitės, sėdinčios pirmuose suoluose, pasistengdavo nupūsti. Tuo pasireiškė „flirtas“ jaunam mokytojui. Klasiokė Eugenija Lukošaitytė mano sąsiuvinyje nupiešė mokytojo Greimo šaržą ir užrašė: „Į tave žiūri pamaldus Gandžio veidas“. Taip mokytojas gavo dar vieną pravardę ir kažkodėl abi užsienietiškas, gal nujautėm žmogaus likimą. O Greimo dėka klasės gražuolė Lionė Bačianskaitė – mergaitė auksiniais plaukais tapo Blanche-Neige, tai yra Snieguole.

Anot J. Bertašiūtės-Adamkevičienės, A. J. Greimas išmokė mylėti ne tik lietuvių, bet ir prancūzų literatūrą. Jis ne sykį kartojo, kad prancūzų literatūra verta meilės ir dėmesio, kaip ir Paryžius – iš visur suplaukiančių idėjų centras, kurį būtina kiekvienam pamatyti. Tačiau nerečiau primindavo, koks svarbus yra lietuvybės jausmas, kokia poetiška lietuvių kalba ir kad mūsų šaknys čia, Lietuvoje.

Šiauliuose A. J. Greimas ne tik mokytojavo, bet ir buvo kultūros reikalų referentas, čia įsitraukė į antinacinį sąjūdį – rašė į antinacinę spaudą, vadovavo VLIK, o spaudos ir propagandos sektoriui.

Literatūros almanachas „Varpai“, kurio iniciatoriumi buvo A. J. Greimas, šių eilučių autoriui tapo tarsi stebuklingu slaptažodžiu – šiaip jau neskubantis į kairę ir į dešinę dalintis atsiminimais, profesorius atsiliepė nedelsdamas, lyg sulaukęs seniai negirdėto draugo laiško.

Trejus metus lankė A. J. Greimo laišakai. Juose – ir būsimo žymaus mokslininko biografijos pradžios, ir pažinties su Kaziu Jankausku smulkmenos, nemažai įdomių akimirkų, niekur kitur neužfiksuotų, kuriose – žinomi Šiauliams ir Lietuvai žmonės.

O didžiausio džiaugsmo suteikė, žinoma, „Varpams“ skirti atsiminimai, kuriuos išspausdinome antrajame atnaujinto almanacho numeryje (1990). Nepaprastai atviri ir sąmojingi, greimiški. Tokių neatpasakosi taip, kad iki galo pajustum cinką, juos būtina perskaityti pačiam. Čia ir paaiškinimas, kas A. J. Greimui buvo Šiauliai ir kuo jis buvo Šiauliams. Apie kokią ašį apsvynio-

jo gyvenimas Šiauliuose, prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai ir atėjus vokiečiams. Kaip į A. J. Greimo gyvenimą atėjo teatras ir net buvo pasiūlytos režisieriaus padėjėjo pareigos, kurių jis atsisakė. Kodėl „Varpai“ galėjo pasirodyti tik Šiauliuose.

Kai, skambant iš garsiakalbių Lietuvoje dar negirdėtai melodijai *Ja drugoj takoj strany nie znaju*, A. J. Greimas buvo mobilizuotas surašinėti naktį išvežtų šiauliečių turto, jis dar nežinojo, kad birželio šešioliktąją ir jo tėvai buvo įgrūsti į gyvulinį vagoną. Jiems nė kiek nepadėjo sūnaus vieša prakalba, raginanti balsuoti už Lietuvos prisijungimą prie Sovietų Sąjungos. Turbūt ne kiekvienas dabar prisipažintų tokią seniai prabėgusio gyvenimo nuodėmę; A. J. Greimas buvo atviras iki galo. Blika nusistebėti ne tik jo, bet ir tuometinių šiauliečių padorumu – juk būtų pakakę nors kam nors šnibžtelėti vokiečių valdžiai ir gimnazijos mokytojas būtų sulaukęs panašaus likimo kaip jo tėvas. Išvežtas į Rešiotų lagerį (Krasnojarsko kraštas), J. Greimas ten ir mirė. A. J. Greimo motinos Konstancijos likimas taip pat nepavydėtinas: kalėjo Jabogano lageryje (Altajaus kraštas), 1948 metais pabėgo į Lietuvą, po metų suimta kurį laiką buvo įkalinta Kaune, o penkiasdešimtaisiais grįžusi į tėvynę, mirė po poros metų.

Akivaizdu, kad A. J. Greimas Šiauliuose turėjo nemenką autoritetą, abiejų „sparnų“ inteligentija vertino šį jauną žmogų.

Ir nusipelnęs mokytojas bei knygų vertėjas Tomas Stonis, kalbintas dar aštuoniasdešimt pirmaisiais, ir pats A. J. Greimas tvirtino apie abipusę simpatiją. Profesorius gan smagiai prisiminė nusivylusį, gerokai išgeriantį buvusį revoliucionierių, su kuriuo neblaivūs net buvo „kruvinai susimušę“, tačiau vėliau, „maišydamasis rezistencijoje“, iš pagarbos tam žmogui buvo pasirinkęs Tomo slapyvardį. O T. Stonis minėjo, kad geresnio pašnekovo už A. J. Greimą daugiau nesutikęs. Kad taip ir buvę, neabejotina – koks pašėlęs šitas žmogus bebuvę, tačiau niekada nemeluodavo ir nieko į vatą nevyniodavo. A. J. Greimas nenustebo išgirdęs pasakojimą apie tai, kaip T. Stonis sutiko šiauliškėje Berniukų gimnazijoje buvusį seną pažįstamą, tapusį sovietinės Lietuvos prezidentu. Justui Paleckiui tiesiant ranką, truputį „šiltas“ jaunystės laikų bičiulis ištare labai aiškiai: „Tokiems š... rankos neduodu“.

Nors ilgainiui K. Jankausko ir A. J. Greimo pasauliai ir požiūriai gerokai

pasikeitė, tuomet, vokiečiųmetyje, šitų žmonių duetas buvo labai svarbus. Pirmasis literatūros almanacho redaktorius, be kita ko, yra sakęs, jog A. J. Greimas Šiauliuose pasižymėjo veiklia neramia dvasia, noru pasireikšti, buvo dažnas svečias pas žinomiausius miesto žmones. Įsiminė dar keli žodžiai, charakterizavę tuometinį A. J. Greimą: suprancūzėjęs modernistas, teigiantis, kad lietuvių literatūra per dvidešimt metų nuėjo ilgą srovių kaitos kelią nuo lėkšto realizmo iki modernizmo viršūnių, nuo Antano Vienuolio iki Henriko Radausko. Galų gale ne kas kitas, o A. J. Greimas pasiūlė Šiaulių apygardos lietuvių meno ir mokslo centrui kviešti almanacho redaktorių K. Jankauską. Plačiai žinomi šie A. J. Greimo žodžiai: „Taikos metu tu negalėtum būti redaktorių, tau trūksta kovingumo, tu nemokėtum grumtis su kitais redaktoriais, bet štai karo metu, kada nebeliko žurnalų, tu būsi tinkamiausias redaktorių, atstovaudamas ne kuriai vienai literatūros krypciai, o mūsų meno visumai“.

A. J. Greimo pasiūlymas buvo labai taiklus, motyvai – tikslūs.

Ž. Mikšys⁷ buvo paskutinis žmogus, kuris matė A. J. Greimą, dar turintį pilną sąmonę. Dailininko akyse profesorius prarado sąmonę ir, praėjus keletui valandų, mirė.

Tie du visapusiškai įdomūs lietuviai nemažai metų bendravo, palaikė pastovų ryšį. Tiesa, A. J. Greimas apsigyveno Paryžiuje anksčiau, be to, po kurio laiko buvo išvykęs dirbti į Egiptą, paskui – į Turkiją. Susipažino du profesoriai jau po to, kai A. J. Greimas grįžo iš Stambulo universiteto.

Paklaustas, ar A. J. Greimas buvo lygiavertis pašnekovas jam, dailininkui, Ž. Mikšys sakė, jog nelengva į šitą klausimą atsakyti: A. Greimas buvo tokios srities specialistas, kuri jam buvusi ir visiškai nauja, ir svetima. Juos visų pirma jungė lietuviški reikalai. Surasdavo šnekos ir prancūziška tematika. Taip, yra kalbėjęsi ir apie „Varpus“. Iš A. J. Greimo ir Ž. Mikšys išgirdęs, jog literatūros almanachas vėl leidžiamas, ir kad jis parašęs jiems skirtus atsiminimus.

Ž. Mikšys – ne auksaburnis menininkas, tačiau tuo, ką pasako, neabejojama. „Gerai, kad toks buvo“, – pasidžiaugė. O reziumuodamas pavadino A. J. Greimą įdomia asmenybe.

⁷ Knygos autoriaus pasikalbėjimas su Žibuntu Mikšiu užrašytas 1995, spalio 2.

Prieš keletą metų netikėtai sulaukiau profesoriaus Karolio Rimtauto Kašponio, kurį iki tol žinojau tik kaip garsiojo „Solfedžio“, skirto muzikos mokykloms, autorių, laiško. Kažkokių būdu sužinojęs, kad, be kita ko, domiuosi ir A. J. Greimo gyvenimo peripetijomis, pasiūlė įsijungti į žymiojo semiotiko įamžintojų būrelį.

Ką bendro, paklausite, ilgametis Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorius gali turėti su Paryžiaus semiotikos mokyklos kūrėju. Pasirodo, gali. Vienas rimtas žmogus taip paaiškino: taikydamas lyginamąjį ir tikimybinį-statistinius metodus bei matematinius modelius muzikos melodikos ir harmonijos savybėms tirti, analizuodamas muzikos, poezijos ir dailės ryšius bei analogijas, skirtingų meno šakų ryšius bei prasmes, K. R. Kašponis neišvengiamai turėjo įžengti į semiotikos mokslo valdas. Prasmių paieškos atvedė prie A. J. Greimo, kuris teigė, kad visoms žmogiškų mokslų disciplinoms reikia sukurti naują kalbą.

O kad nuo 1986 metų renkama si į tarptautinius muzikos prasmės kongresus, kaltas jau pats A. J. Greimas. 1983 metais, lankydamasis Jyvaskyla (Suomija) universitete, profesorius savo buvusiam mokiniui, o tuomet jau plačiai žinomam kolegai muzikologui ir semiotikui Eero Tarasti pasiūlė telkti pasaulio mokslininkų jėgas plačiam muzikos prasmės tyrimui. Pirmasis kongresas, įvykęs tarptautiniame semiotikos institute Imatroje (Suomija), draugėn sukviėtė apie porą šimtų mokslininkų. Nuo tol kas dveji metai į tokius rimtus susibūrimus renkama si vis kitur – Helsinkyje, Paryžiuje, Edinburghe, Bolonijoje, Aix-en-Provence... Šalia žinomų pasaulio mokslininkų tuose kongresuose dalyvauja ir lietuviai, aktyviausi iš jų profesorius K. R. Kašponis ir dr. Darius Kučinskas, nemažai metų darbavęsis M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune.

Įdomu, kad tarp kongreso dalyvių daug A. J. Greimo mokinių. Dabar jie išsibarstę ne tik Europoje, bet ir kituose žemynuose.

Kokios temos nagrinėjamos tuose kongresuose?

Viena jų – „Muzika ir namai“. Tai – muzikos ir literatūros, muzikos ir istorijos, muzikos ir šokio, psichologijos, teorijos, estetikos, muzikos aiškinimo, interpretacijos, operos, muzikos kalbos semiotikos klausimai. Pavyzdžiui, 2001 metais tokio kongreso metu net trys pranešimai buvo skirti M. K. Čiurlioniui, jo kūrybos genezei.

O profesorius K. R. Kašponis plačiausiai žinomas kaip originalaus

pranešimo-ekspozicijos „Algirdo Juliaus Greimo vaikystė“ autorius. Su ta studija jau spėta susipažinti daugelyje šalių, o pradėjo ekspozicija savo kelią 2004 metų rudenį itin garbinguose ir unikaliuose Mokslo apie žmogų (Maison des Sciences de l'Homme) rūmuose Paryžiuje.

Anot K. R. Kašponio, tas sumanymas kilo 2001 metais dalyvaujant muzikos prasmės kongrese Suomijoje, bendraujant su A. J. Greimo mokiniais profesoriais E. Tarasti (Helsinkio universitetas) ir Costin Miereanu (Sorbonos universitetas). Sužinoję, kad lietuvis yra baigęs Kupiškio gimnaziją, pasiūlė jam paanalizuoti tą A. J. Greimo gyvenimo periodą. K. R. Kašponį, kuris tik 15 metų jaunesnis už A. J. Greimą, toks pasiūlymas suintrigavo. Sumanymas jam pasirodė įdomus dar ir dėl to, kad paprastai įžymybių biografijose vaikystei beveik neskiriamas dėmesys. Kurdamas savąjį modelį, ieškodamas visų prieinamų šaltinių, K. R. Kašponis didžiausią dėmesį skyrė intelektualijų ir estetinių ženklų genezei A. J. Greimo biografijoje – pasaulinio garso filosofo gabumų kilmei. Tokio tikslo įgyvendinimas jam nebuvo nei labai sudėtingas, nei naujas – atrenkant vaikus į M. K. Čiurlionio meno mokyklą, per daugelį metų buvo tekę išklausti nemažiau dešimties tūkstančių vaikų. Be to, kaip dėstytojui pedagoginiame procese jam teko nemažai patirti, kas yra neeiliniai gabumai, iš tokių būsimų asmenybių, kaip Raimundas Katilius, Mūza Rūbackytė, Birutė Vainiūnaitė, Petras Bingelis, Emanuelis Krasauskas, Donatas Švitra, Gediminas Kviklys, Borisas Traubas ir kitų. Dauguma jų dabar patys profesoriai. K. R. Kašponiui atrodo, kad jis iš gabųjų savo mokinių išmoko nemažiau nei jie iš jo.

Tituliniame ekspozicijos stende K. R. Kašponis surašė ir tų, kurie jį konsultavo, pavardes. Tie įvairių sričių mokslininkai, profesoriaus teigimu, padėjo apsisaugoti nuo nepagrįstų apibendrinimų, taip tam tikra prasme patikrintas savo požiūris į gabumų genezę. Su kuo daugiausia bendrauta? Su VU Medicinos fakulteto profesoriumi Gintautu Česniu, Biotechnologijos instituto genetiku, habil. dr. Kęstučiu Sasnausku, net Mokslo apie žmogų rūmų vadovu, lingvistu ir psichoterapeutu profesorium Ivanu Darrault-Harris. Anot K. R. Kašponio, žmogaus gabumų genezės klausimai – labai sudėtingi, neretai galima konstatuoti tik prielaidas. Tačiau aki-vaizdu, kad aplinkos poveikis – gabumų kilmės pagrindas.

Aptariant A. J. Greimo gabumų genezę, remtasi dokumentais, amžininkų atsiminimais, duomenimis apie artimuosius.

K. R. Kašponio parengtą ekspoziciją sudaro net septyniolika stendų. Čia –

Greimų genealogija bei profesoriaus artimųjų gyvenimo bruožai, paties A. J. Greimo asmenybės bendrieji bruožai. Būsimojo mokslininko vaikystei skirti septyni standai.

Gabus buvo ne tik būsimojo mokslininko tėvas, bet ir mama Konstancija Mickevičiūtė, kilusi iš užnemunės Kalvarijos: mokėjo keturias kalbas, gerai skambino pianinu. Algirdas Julius, anksčiau nei kiti bendraamžiai pradėjęs lankyti mokyklą, per porą metų baigė keturis skyrius. Ir progimnazijoje, ir gimnazijoje buvo ryškūs jo intelektualūs ir estetiniai ženklai. O VDU A. J. Greimui dėstė aukščiausios kvalifikacijos pedagogai: valstybinę teisę – universiteto rektorius Mykolas Römeris, logiką – filosofas Vosylius Sezemanas, finansų discipliną – lito pagrindėjas Vladas Jurgutis, statistiką – Jonas Bučas, būsimasis VU rektorius.

Ekspoziciją rengė muzikologas, todėl pirmiausia, žinoma, rūpi išsiaiškinti, kuo A. J. Greimas susijęs su muzikologija. Pasirodo, profesorius vadovavo net penkiems disertantams muzikologams, tyrinėjusiems simbolinį moderniosios muzikos žymėjimą, naujas tendencijas muzikoje. Be to, A. J. Greimas buvo tarptautinio projekto „Musical Signification“ („Muzikos prasmė“) idėjos, kurią dabar įgyvendina apie pora šimtų muzikologų didžiausiuose ir žymiausiuose pasaulio universitetuose, autorius. Tam projektui vadovauja A. J. Greimo mokinys profesorius E. Tarasti. Anot K. R. Kašponio, galima tvirtinti, kad A. J. Greimas be kitų jam priskiriamų nuopelnų laikytinas ir vienu iš moderniosios muzikologijos pradininkų. Dar svarbesnis šis pastebėjimas: A. J. Greimo darbai labai universalūs. Jo minčių atgarsių gausu ir greta kalbos mokslų bei semiotikos, ir šalia kitų mokslo šakų – meno, filosofijos, psichologijos, medicinos, istorijos, informatikos, teologijos, sociologijos, ekonomikos, net kriminologijos.

Visi šie mokslai, kokie jie savarankiški bebūtų, A. J. Greimui buvo savotiškomis komponentėmis, kurios atvedė jį į semiotiką – universaliąją pažinimo sritį. „Būti semiotiku – tai kelti prasmės klausimą“, – sakė A. J. Greimas. Per ženklų sistemas – į prasmių mokslą vedė daug kelių. A. J. Greimo mokykla siekė sukurti pačias įvairiausias ženklų sistemas.

„Greimas savo reikšme pasauliui yra artimas M. K. Čiurlioniui“, – tvirtina profesorius K. R. Kašponis, ir jis, regis, neklysta.

APGAILESTAVIMAS DĖL NEĮVYKUSIO VAKARO

Nors pažintis su Eduardu Mieželaičiu tęsėsi visą paskutinįjį poeto gyvenimo dešimtmetį, gyvų susitikimų buvo vos keliolika. Daugiausia bendrauta laiškais, labai mažai – telefonu.

Pati pradžia ne tik labai netikėta, bet ir susijusi su tuomet dar nė vienuolikos neturinčiu sūnumi. Buvo 1986-ieji. Mindaugas atkreipė maestro dėmesį pirmaisiais pavykusiais eilėraščiais, išspausdintais tuometinėje spaudoje, ir maždaug kartą per mėnesį tas originalus dialogas buvo tęsiamas. Šito liudininkai – kelios dešimtys laiškų, kurių kol kas jų gavėjas skelbti nenori.

Turbūt įdomiausia toje istorijoje – plačiai pripažinto kūrėjo, tuomet dar ir ganėtinai užimto aukštomis pareigomis (buvo LTSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojas), ne tik pastovus, bet ir neabejotinai tikras, nuoširdus dėmesys, šią originalią asmenybę parodantis dar vienu aspektu. *Meistro* pamokose visai dar jaunam kūrėjui – daug pedagoginio takto, žmogiškos šilumos ir akivaizdus noras būti kuo naudingesniu savo mažajam bičiuliui. Jis dar labiau sustiprėjo po pirmųjų neakivaizdžios pažinties metų susitikus Vilniuje 1987-ųjų lapkričio pradžioje.

Ta proga E. Mieželaitis prisiminė savo panašią pažintį su Kaziu Binkiu, papasakojo, kaip iškilmingai pamokos metu ne sykį jam buvo įteiktas žymiojo poeto laiškas. Jaunam gimnazistui tas dėmesys buvęs labai svarbus.

Kad susitikimas dar labiau įsimintų, E. Mieželaitis savo į anūkus tinkantį bičiulį nuvežė į namus, kuriuose gyveno Vincas Mykolaitis-Putinas, Vincas Krėvė, Balys Sruoga, juose papasakojo daug įdomaus iš susitikimų su šiais kūrėjais.

Kartu praleista diena nenuvylė ir maestro – laiškuose atsirado gerokai daugiau jungiančio, dar labiau suartinančio. Betarpiškai pabendravęs poetas įsitikino, kad jų dialogui nebereikia *vaikiško tono* – jaunojo literato domėjimusi ratas ir amplitudė visa galva pranokę bendraamžius. Laiškuose vis daugėjo konkrečių patarimų, susijusių su literatūros teorija, poetikos mokslu, knygomis, kurias būtina perskaityti. Čia ir mažojo bičiulio kūrybos analizė, kuri neapsiri- bojo tik žodžiais apie įdomius ieškojimus.

Po tos originalios pažinties pradžios praėjus pustrėčių metų, E. Mieželaitis parašė įžanginį žodį pirmajai jaunojo literato eilėraščių, pasakų ir fantas- tikos knygai “Vienaragis”, kurią 1990 metais išleido “Periodikos” leidykla. O 2005-aisiais, po dešimties metų pertraukos leisdamas penktąją savo knygą (“Nestosiū į angelų sąjungą”, eilėraščiai), pirmąjį jos kūrinį (“Antitezės”) Min- daugas paskyrė E. Mieželaičiui. Šiuo metu į mokslą pasukęs jaunuolis ne tik sėkmingai dirba prie disertacijos, bet turi parengęs ir porą originalių rankraščių, tik dabar nebeskuba jų atiduoti skaitytojams. Vienas jų – “Septyni tiltai pa- saulio centre” – poetinis romanas, sudarytas iš esė primenančių mozaikų, - nea- bejotinai pradžiugintų E. Mieželaičių.

Atnaujinęs “Varpų” leidimą, būdamas Vilniuje kartkartėm vis užsukdavau ir pas E. Mieželaičių. Tuo metu nemažai buvusių draugų ir gerbėjų nususuko nuo plačiai pripažinto poeto, kartą jis net liūdnei pasiskundė, jog būna dienų, kad nebesuskamba nė vienas telefono skambutis. Neliko ir jį labai mylėjusios, rūpestingosios žmonos Stasės, šių eilučių autoriui ypač įsiminusios vieną vėjuotą rudens dieną – kai mums besiruošiant kažkur kartu išvažiuoti ji lygino jam šaliką ir kažkaip ypatingai, lyg dideliam vaikui sakė: “Ak tu, poete”. Nė nenujaučiau, kad tos iš pirmo žvilgsnio tokios stiprios moters netrukus neliks.

Netekęs žmonos E. Mieželaitis nelengvai tvarkėsi. Kaip vaizdingai apie tai yra pasakojęs, berods, Vytautą Alantą perlaidojant Kaune sutiktas Laimonas Tapinas, krinta

į tinklėlį dedama duona arba išsiblaškęs poetas pamiršta pasiimti tai, už ką jau užmokėjęs. O ir susitikus jautėsi, kaip tuose gražuose namuose trūksta svarbiausio žmogaus.

Iš tų dienų išlikęs ir vienas kitas laiškas. Gal labiau įsimintinas šis, 1991 m. spalio 5 d. rašytas, kuriame – ir atsakymas dėl literatūrinio vakaro surengimo Šiauliuose: “Nekvieskite manęs gruodžio mėn. į svečius – negalėsiu atvykti, gyvenu hermetiškai ir asketiškai. Pasitraukiau iš aktyvaus gyvenimo ir daugiau į jį nebegrįšiu (o ir nebėra kada!). Nenoriu šiame bėgime su kliūtimis niekam būti nemalonia kliūtimi, nes ir amžius, ir sveikata jau nebeleidžia. Lieku pats su savim – taškas”. Čia – ir poeto požiūris į atnaujintus *Varpus*: “Iš “Varpų” sužinojau daug naujo, mažai man žinomo ir įdomaus. Geras Jūsų almanachas – linkėčiau jam ilgamžiškumo”. Žinoma, malonu buvo iš maestro išgirsti ir jo atsiliepimą apie pirmąją eilių knygelę: “Su malonumu perskaičiau Jūsų eilėraščių rinkinį – nuoširdus lyrizmas tą vakarą sušildė man dūšią. Linkiu kūrybingai ir sėkmingai bendrauti su mūza Erato”.

Kalbėdavome ir labai jautriomis temomis. E. Mieželaitis daug ką pergalvojo, iš naujo įvertino. Šito neslėpė, buvo atviras, tačiau įjungti diktofono neleido. Be to, prašė ir tų mūsų pasišnekėjimų, kurie neužrašomi, neviešinti. Bent kol kas.

Atvirai kalbant, šiandien labai gailiuosi, kad klausiau maestro ir, sugrįžęs iš Vilniaus, nepasizymėdavau bent pačių įdomiausių poeto minčių. O jos buvo išties vertos dėmesio.

Atmintyje gerai išliko tik viena situacija. Ko gero, pati įdomiausioji. Ji susijusi su Bernardu Brazdžioniu, kurį sovietmečiu buvo labai skaudžiai užgavęs eilutėmis “Per pasaulį keliauja *šuva*”. Tiksliau – siaubinga populiariosios B. Brazdžionio eilutės pabaiga. Dėl šito ypač pergyveno, sakė, negalys sau atleisti, o kaip ką nors pakeisti – neįsivaizduojąs. Papasakojo buvęs Katedroje, kai B. Brazdžionis joje skaitė eiles ir susilaukė nepaprasto dėmesio. Apie tą faktą aš jau žinojau – TV transliacijos iš Katedros metu gal atsitiktinai, o gal ir ne operatoriai parodė atokiai sėdintį, kažkaip susitraukusį E. Mieželaitį, vis dėlto išdrįsusį viešai pasirodyti tokį vakarą. Tačiau prieiti prie B. Brazdžionio, pasakojo, neišdrįšęs.

Kadangi labai artimai bendravau su B. Brazdžioniu, kilo mintis pabandyti padėti ištaisyti E. Mieželaičio padarytą klaidą. Žinodamas pastarojo norą ir pasiryžimą atsiprašyti, taip pat ir viešai, ta tema pakalbinau B. Brazdžionį, kuris, atvykęs iš užatlantės, niekada neatsisakydavo apsilankyti ir Šiauliuose.

Iš pradžių ėjosi nekaip. Tokios šnekos B. Brazdžionis nenorėjo girdėti ir tai darė gana savotiškai – tiesiog negirdėjo. Artimiau su poetu bendravusieji turbūt tai taipogi yra pajutę – jei ko nors nenorėdavo girdėti, tai ir negirdėdavo, net jei tai pakartodavai ir antrą sykį. Ir kalta būdavo visai ne klausa. O juk trečią kartą kartoti lyg ir nepatogu. Tačiau tai nereiškė, kad po kurio laiko neišgirsi vienokio ar kitokio atsakymo.

Nebedėdamas didesnių vilčių kuriam laikui savo idėją – surengti bendrą B. Brazdžionio ir E. Mieželaičio literatūros vakarą – atidėjau į šoną. O ruošdamas naują “Varpų” numerį, kūrybos paprasčiau ir vieno, ir kito.

Kai 1993 m. balandžio 6 d. vėl apsilankiau E. Mieželaičio namuose, poetas jau buvo paruošęs būsimai publikacijai nemažą eilėraščių pluoštą – ciklus “Kabančių sodų mitai” ir “Balnoja apokalipsė žirgus”. Jau buvo parašytas ir įžanginis žodis, kuriame E. Mieželaitis pažymėjo esąs senas varpininkas, būdamas gimnazistu įsteigęs gimnazijos literatams Vinco Kudirkos lavinimosi kuopą, jai vadovavęs, leidęs šapirografuotą žurnalą *Naujasis Varpas*, tarsi į Meką keliavęs į Kudirkos Naumiestį, universitete eilėraščius spausdinęs studentų žurnale “Varpas”. Poetas aiškino, kad varpas jam simbolizavo romantišką jaunų dienų laisvėjimo, demokratiškumo, liaudiškumo idealą. Savaip – ir poetinius ieškojimus. O baigėsi tas ranka rašytas atvirlaiškis tokiu sakiniu: “Aš dėkingas “Varpų” redakcijai, prikėlusiai mane naujam gyvenimui”.

Taip jau atsitiko, kad “Varpai” 1994 (8) numeryje E. Mieželaičio ir B. Brazdžionio kūryba atsidūrė šalia. Dabar negalėčiau nei patvirtinti, nei paneigti, kad taip padariau specialiai. Tikriausiai taip gavosi natūraliai, visai atsitiktinai. B. Brazdžionis, pristatęs almanache savo tragiškai žuvusį draugą Juozą Tininį ir jo porą novelių, šalia esančiuose “Varpų” puslapiuose surado E. Mieželaitį su jo prisipažinimais ir “Kabančių sodų mitais”. Pirmoji B. Brazdžionio reakcija buvo nelabai kokia. “Jei būčiau žinojęs, kad taip padarysi, būčiau nesispausdinęs”, – taip kalbėjo susitikus vėl Lietuvoje. O baigiantis vasarai, išvykstant pasakė: “Gerai padarei”.

Tuomet supratau: priartėjo laikas pradėti ruošti bendram šių dviejų didelių poetų vakarui.

Deja, kai jau buvo beveik pavykę padaryti neįmanoma – iš vienos ir iš kitos pusės gauti sutikimai susitikimui, kuriame būtų aptartos ir literatūros vakaro

detalės, atsitiko nelaimė: JAV mirė B. Brazdžionio dukra. O kitais metais neliko ir E. Mieželaičio.

Labai dėl šito apgailestavau. Ir šiandien skauda širdį dėl to neįvykusio vakaro.

Sugrįžtant prie publikacijos „Varpuose“, įsiminė E. Mieželaičio prašymas atsiųsti dar vieną numerį išsiuntimui į JAV, kur gyvena jo sesuo. Pasirodo, ir jų šeimoje būa išeivių. O perskaitęs almanachą „nuo pirmo iki paskutinio puslapio“, pažymėjo: „Gerai Jus suprantu ir pritariu – *junkime visus kultūros žmones po vienu stogu. Aš apskritai norėčiau, kad įvyktų visos tautos susitaikymas – nacionalinės santarvės aktas. Laikas baigti visus nesutarimus – tegu siunta didieji, mažiems susiskaldymas pavojingas. Aš su Jumis*“ (išskirta mano – L. P.-K.).

Tiesa, įsiminė ir E. Mieželaičio pasakojimas apie Joną Krikščionių-Jovarą. Šiauliuose gyvenęs populiariojo „Ko liūdi, berželi?“ autorius, Vilniuje peržengęs tuometinio Rašytojų sąjungos pirmininko kabineto slenkstį, paprašė:

- Gal galėtumėt nuvežti į Jovaro gatvę?

Svečiui sugrįžus, E. Mieželaitis pamatė dar labiau nei iki tol nedrąsų Jovarą. Buvo aišku, kad labiau valstietį, o ne kūrėją primenantis žmogus kažką labai nori pasakyti, bet niekaip neišdrįsta.

- Na, na, - paragino pirmininkas. – Kas ne taip? Tiesiai sakykit.

Padrąsintas Jovaras paprašė:

- Ar negalėtumėte duoti ilgesnės gatvės? Dabartinė tokia trumpa...

Pasakodamas šią istoriją, E. Mieželaitis skaniai juokėsi. Sakė: visko tikėjęsis, bet tokio netikėtumo tikrai ne...

Kai ilgesnį laiką nesusitikome ir tikrai ne iš blogos valios, o dėl užimtumo neparašiau laiško, sulaukiau iš E. Mieželaičio atvirutės, kurios pora sakinių nudegino: „Kodėl pamiršote mano trobos duris? Ar pykstate? Nereikia pykti, aš čia niekuo dėtas, tiesiog gyvenimas kompliktuotas, štai ir viskas“.

Tai buvo gera pamoka ateičiai. Ne tik su E. Mieželaičiu bendraujant.

Ir vis dėlto šiandien tenka apgailestauti, kad pernelyg retai vėriau E. Mieželaičio namų duris. Liko tiek daug nepaklausta, neišgirsta, neužfiksuota. Šiek tiek kaltės tenka atstumui – tiems keliems šimtams kilometrų, kurie skyrė. Tačiau buvo labai priartėjęs kitas – širdies, pasitikėjimo – atstumas ir dabar gerai žinau, kiek daug praradau.

2006 m. gruodžio 1 d.

ATLAIDAI, KURIUOS DOVANOJO MARCINKEVIČIUS

Nors Justinas Marcinkevičius jau neatostogauja Nidoje, jo vardas čia ištiriamas gana dažnai. Žinoma, dažniausiai iš Algimanto Baltakio lūpų. Viena ar kita, kad ir visai nereikšminga smulkmena, kartais ir niekada negirdėtas, įdomus prisiminimas, o kartais – girdėtas, bet vis vien autentiškesnis, jau baltakiškas, - tai – kas įsimena ilgam.

O šiandien „Urbo kalne“ šį garbingą žmogų bandau prisiminti iš susitikimų Šiauliuose. Tokį užmojų kiek palengvina žinojimas, kad už to paties rašomojo stalo, kai dar čia atvykdavo, parašyta ir ne viena Just. Marcinkevičiaus eilutė.

Per tuos porą mėnesių ne vienas, net visai nepažįstamas gatvės praeivis dėkojo už *Marcinkevičių*. Arba – tiesiog už *Justiną*. Už atlaidus, dovanotus Šiauliams. Tokia situacija mieste, kuris įvairiai pravardžiuotas, o ir pravardžiuojamas, ne itin dažna. Kaip pastebėtų šviesios atminties Bernardas Brazdžionis, dar ne viskas prarasta.

2006 m. gegužės 23 d. viešnagė Šiauliuose Just. Marcinkevičiui prasidėjo seniausiame Lietuvoje saldainių fabrike „Rūta“. Prasidėjo nuo susirinkusiems gan netikėtų prisipažinimų. Pirmiausia – apie besikeičiančias informacijos formas ir pobūdį. Poetas buvo labai atviras. Mūsų vaikai ir anūakai pralenkė mus, sakė. Ypač jis pats ta prasme esąs labai atsilikęs. Štai, pavyzdžiui, nors turįs mobilųjį telefoną, bet nemokąs juo naudotis, vis tai šį, tai tą sumaišąs ir sumaišąs, užmirštąs.

Kalbėdamas apie daiktus, kurie atsirado gerokai vėliau nei jis pats gimė ir apie kuriuos augdamas supratimo neturėjo, poetas lyg ir nusistebėjo, kad ir jie gali tapti artimi ir pažįstami. Užaugo po šiaudiniu stogu, anksti pradėjo dirbti įvairius žemės ūkio darbus – ir arė, ir dalgiu mosavo, kūrė. Po karo sudegė sodyba, reikėjo grytelei uždengt šiaudų kūlių, o išsaugoti nesulaužytą šiaudą galima tik kuliant rankomis – spragilais.

Šiaip jau mylimiausias Just. Marcinkevičiui sutvėrimas – arklys. Jį prisimenąs ligi šios dienos, ilgisi. Ir kai pasitaiko proga vėl pamatyti arklį, nušvinta akys. Tačiau ne tą, kuris bėga lenktynių trąsoje. Poetui brangiausias – darbo arklys, toks, su kuriuo ir jis pats ne vieną vagą išvaręs arba, įkinkęs į maniežą, kūręs. Žodžiu, tai, ką jūs esate visiškai užmiršę ar net neregėję, apibendrino poetas.

Ką galys apie save pasakyti? Gyvenęs. Ir gyvenimas jau einąs į pabaigą. Stengęsis, kiek galėdamas, elgtis padoriai. Turėjęs tik vieną žmoną, su kuria atšvėstas auksinis jubiliejus. O prieš pusmetį gimė proanūkė. Baisu ir pagalvot, su šypsena nusistebėjo poetas, kad jis jau prosenelis.

Jau seniai gyvenąs kaip profesionalas, tik iš kūrybos. *Anais laikais* rašytojas galėjęs neblogai gyventi. O jeigu dar netingėdavo, jei dar prisidurdavo versdamas iš kitų kalbų... Dabar, deja, kiti laikai, kiti santykiai – rinka, prekė. Ir honorarų beveik niekas nebemoka.

Pasakodamas apie kūrybinį darbą, Just. Marcinkevičius kalbėjo: jam visą laiką rūpėjo ir teberūpi Lietuvos likimas. Toji tema – beveik visose knygose. Didelę grėsmę lietuvių kalbai jaučias ir dabar. Ypač kai taip lengvabūdiškai viešąsias erdves užkariauja angliški pavadinimai, reklama.

Čia į poeto monologą įsiterpė rūtiečių vadovas Algirdas Gluodas, senas Just. Marcinkevičiaus pažįstamas iš tų laikų, kai vadovavo Jurbarko rajono Smalininkų tarybiniam ūkiui-technikumui, kuriame buvo pastoviai laukiami meno žmonės. Jis sakė nepamenąs, kad sovietmečiu būtų koks ansamblis pasivadinęs rusiškai. Dabar – angliškai vadinasi, angliškai dainuoja. Taip bėgama į budugnę.

Poetas pritarė, jog iš tikrųjų tarp daugybės popso grupelių nėra girdėjęs lietuviškų pavadinimų. Taip, jis supranta, kad nudžiugino laimėjimas „Eurovizijoje“, bet iš tikrųjų tas konkursas jau išsigimęs. Beveik niekas jame nedainuoja savo kalba. O juk yra stendai, anglų kalbos pakaktų švieslentėse, o dainuoti reiktų lietuviškai.

Niekas taip nesuaugę su žodžiu kaip daina, todėl lengvabūdiškai išsižadėti savo kalbos nedera, sakė poetas, sulaukdamas rūtiečių pritarimo.

Apygardos teismo aplinka nuteikė monologui, *orientuotam į nuodėmių pasaulį*. Pasisakęs, kad stengsis gyventi ramiai, niekieno neprievartaudamas, ir kad žemė iš esmės nuodėminga planeta, ir tik dalis žmonių praeina jos išmėginimus, daugiau ar mažiau nepaliesti, švarūs, poetas pasakė ir receptą, kuris padėjo jam ir gali padėti kitiems, – tai – dekalogas.

Man atrodė ir dabar atrodo, kalbėjo Just. Marcinkevičius, kad pagrindiniai žmogiškumo įstatymai surašyti toje akmens knygoje, kurią Mozė priėmė iš Dievo rankų ant Sinajaus kalno. Teismą po Dievo institucijos jis laikęs pirmoje vietoje ir manęs, kad jam darbo pakaks iki pasaulio pabaigos. O sugrįždamas į šias dienas pažymėjo, kiek daug interesų iškyla, kiek nuskriaustų ir nepatenkintų žmonių atsiranda dėl nuosavybės formų kaitos. Taip, poetas manęs, jog teisėjų darbas – nepabaigiamas tarnavimas tiesai, gėriui. Tačiau jam liūdna, kad negali pridėti dar vieno žodžio: ir *grožiui*. Teisme, kur skelbiami skausmingi nuosprendžiai, grožio nedaug.

Just. Marcinkevičius sakė, jog jam taip pat yra tekę šiek tiek susidurti su teismais. Na gal ne visai su teismais – porą metų buvo Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos nariu. Tai komisijai dažniausiai tekdavo svarstyti asmeninio ir visuomeninio intereso sankirtą. Poetui buvę įdomu stebėti, klausytis tų, kurie *užaugo ant kodeksų*. Visada gerbė ir tebegerbia juos. Nežinąs, kiek jiems atnešęs naudos, bet girdėjęs, jog piktu žodžiu niekas neminėjo.

O paskui teisėjai išgirdo didelio dėmesio vertus poeto žodžius, kuriuose – ir gyvenimiška patirtis, ir išmintis. Aš norėčiau, kad Žemėje kiekvienas žmogus būtų pats sau teismas ir pats sau teisėjas, kalbėjo Just. Marcinkevičius. Kad jis sugebėtų, būtų pasiruošęs dvasiškai ir intelektualiai vertinti savo poelgius ir darbus. Kad gyvenimo viešumas taptų tokia peršviečiama sfera, kurioje atsidūręs kiekvienas žmogus pamatytų ir savo menkumą, ir savo nuodėmę.

Suintrigavęs susirinkusiuosius poetas užbaigė kiek netikėtai: *deja, taip turbūt nebus*. Turbūt niekada nebus. Vakarų pasaulis, kuriame taip daug kalbama apie

įvairias demokratijos formas ir pavidalus, deja, nėra nei teisybės, nei teisingumo bokštas. Bent jau jis tą pasaulį tokiu nelaikęs.

Atsiprašęs, kad kalba apie tokius dalykus, kurie tikriausiai čia dirbantiems jau įgrišę, poetas išsitraukė popieriaus lapą, kuriame – dažniausiai skaitomų eilėraščių pavadinimai. Jam jau daug metų, jis surašytas dar *anais laikais*, kai gana dažnai važinėdavęs po Lietuvą, todėl tas popierėlis gerokai apiplyšęs. Tačiau jo neišmetęs. Poetui gera į jį žiūrėti, nes primena nemažą prabėgusio gyvenimo dalį.

O paskui buvo „Varpų“ vakaras perpildytoje Šiaulių filharmonijos salėje.

Šį vakarą rengėme kartu su valstybinio kamerinio choro „Polifonija“ vadovu Gediminu Ramanausku. „Polifonija“ įsipareigojo atlikti keturis kūrinis Just. Marcinkevičiaus žodžiais. Susitikimą pradėjus „Namų psalmėmis“, pasidžiaugiau, kad ilgai lauktas „Varpų“ vakaras su Just. Marcinkevičiumi jau realybė. Pernai, užpernai, dar anksčiau susitikti nepavyko, o štai šiandien, net Poezijos pavasario įkarštyje, poetas su mumis.

Tarp „Polifonijos“ atliekamų dainų svečias sutiko atsakyti į kelis vakaro vedėjo klausimus. Gausiai susirinkusiems priminiau 2002 metų pabaigoje iš Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavimo tribūnos paskelbtus slapto balsavimo rezultatus su geriausių XX a. lietuvių rašytojų pavardėmis. Pirmąja buvo įrašyta Just. Marcinkevičiaus pavardė. Kad kolegos neklydo, akivaizdu ir iš kitos – visuomenės atstovų – apklausos. O viešą pokalbį pradėjome neliesdami literatūros. Primindamas ne taip seniai, prieš nepilną mėnesį LRS klube pasakytus aštrius žodžius apie dabartį, paprašiau juos pratęsti, klausiau: ką vis dėlto ir kam reikėtų padaryti, kad praregėtų tie, kurie šiandien, prisivogę, „prisikombinavę“, įvairiais nešvariais būdais tapę milijonieriais, diktuoja visiems savo sąlygas ir ateities neturintį gyvenimo būdą. Ką prognozuotų poetas, jei net elementariam žmogiškumui liks vis mažiau ir mažiau vietos? Dalią prie šiukšlių konteinerių daugeliui, visuotinį skurdą ar vis dėlto dar vieną Atgimimą, tik jau su pirmojo pamokomis?

Prieš atsakydamas Just. Marcinkevičius sakė: nors teko skaityti eilėraščius ir Paryžiuje, ir Berlyne, ir Londone, ir Maskvoje, bet tokio didelio jaudulio dar

nepatyręs. Dėkojo, kad prikėlė jame dar gyvą, neužmirštą nervą, kuris šiandien ir padeda, ir trukdo. Ką galėtų pasakyti apie dabartį? Jinai – reprezentuojama, jinai – pateikiama, pristatoma ir TV ekranuose, ir per radiją, ir spaudoje, jos tiek daug, tos dabarties, kad ją įvertinti, vienareikšmiškai pasakyti gera ji ar bloga, būtų nelengva, kalbėjo poetas. Pirmąjį akmenuką vakaro svečias mestelėjo į žiniasklaidos pusę. Už tai, kad ji neaprėpia, nepateikia pilnesnio dabarties, mūsų visuomenės gyvenimo vaizdo. Kad daugiausia vietos joje užima, dažniausiai eksploatuojama juoda spalva. Tarsi prisistatytume pasauliui tardami: žiūrėkite, kiek pas mus bjaurasties. Lyg neturėtume nieko gražaus, reikšmingo žmogui ir tautai. Poetas taip pat išskyrė tai, kas su mumis atsitiko vėl atkūrus Nepriklausomybę – vieną nuosavybės formą keičiant kita. Jis apgailestavo, kad Lietuvos žmonės supriešinti, paversti godžiais, trokštančiais kuo daugiau nurgiebt, kuo daugiau paimti. O tuo tarpu tikrieji Lietuvos dalykai, Lietuvos esmė tartum užsimiršta, tartum dingsta. Just. Marcinkevičiaus manymu, didelį susirūpinimą turėtų kelti ir neprievartinė emigracija. Jau pusė milijono, o gal ir daugiau jaunų žmonių išvyko iš tėvynės. Ir nereikia apgaudinėti savęs tvirtinimais, jog užsidirbs ir grįš. Grįžti visada sunkiau. Poetas sakė laukęs, tikėjęs, kad, paskelbus Lietuvoje nepriklausomybę, grįš į Lietuvą emigracijos žmonės, padės atkurti visas jos sistemas bei institucijas. Deja, taip neįvyko. Teko tai padaryti tiems, kurie čia gimė, augo ir paseno.

Dar vienas klausimas poetui: „Pamilk šito vertą“, – sakydavo anksčiau. „Pamilk turtingą“, – sako dabar. „Kas turi pinigų, – tas ir teisas“. Tai – mintys, populiarios ne tik Lietuvoje, bet ir visoje posovietinėje erdvėje. Ką poetas atsakytų į jas?

Liūdnas buvo Just. Marcinkevičiaus atsakymas: ką atsakysi – yra kaip yra. Ne vieno žmogaus pastangų, jėgų ir ištvermės reikia, kad savo gyvenimą šiek tiek apvalytume.

O paskui poetas papasakojo apie prieš keletą mėnesių gautą vienos šiaulietės laišką. Ji priekaištavo rašytojui, kalbančiam apie dvasingumą, moralę. Moteris teigė norinti gyventi *dabar*, norinti pasipuošti *dabar*, tačiau neturinti tokios galimybės, ir niekas jai padėti negali. Man atrodo, kalbėjo poetas, kad didžiausią pagalbą žmogus gali suteikti pats sau. Dirbdamas, kabindamasis į gyvenimą. Tai – nelengva. Bet nuskęsti purve, panirti liūne dar baisiau.

Trečiasis klausimas poetui buvo grynai literatūrinis. Nors apie jį, kaip kūrėją, užrašyta daug ir įdomių tekstų, tačiau turbūt tikrai ne viskas pasakyta apie *kūrybos paslaptį*. Kaip labai nuo jos yra priklausomas? Ką galėtų pasakyti apie svarbiausios eilutės, gimstant eilėraščiui, užrašymą? Kas tai – ekspromtas, ilgo mąstymo rezultatas, žodžiai, kurių atsiradimo negalėtų paaiškinti?

Atsakymas buvo gan netikėtas. Man atrodo, sakė Just. Marcinkevičius, kad gyvenime yra labai daug poezijos, ir kiekvienas žmogus nešiojasi ją savyje. Gal jis neturi laiko, gal mano, kad nepajėgs užrašyti, tačiau iš tiesų yra taip. Jei mes nedarom kokių nors blogų darbų, vaikščiojam su poezija savyje. Daugiaprasmė, daugiareikšmė, neišsemiama poezijos sauja. Nežinia iš kur ateina eilėraštis, bet, matyt, kad jis turi žemę tame, kuris tą eilėrašį rašo. Žodis, eilutė ima skambėti, neduoda ramybės, tartum ragina užrašyti, nes kitaip, girdi, ji dingsianti. Kartais ir paklusti tam vidiniam imperatyvui, priesakui, imi ir užrašai vieną eilutę, paskui prie jos dar ir kita atsiranda, kalbėjo Just. Marcinkevičius.

O kartais ir nieko neatsiranda, tęsė poetas, išduodamas nedidelę paslaptį: jo užrašų knygelėse yra daug tokių eilučių, kurios nebuvo pratęstos. Ir nors jos netapo eilėraščiais, poetui kartais malonu paklaidžioti po jas, kažką galbūt susigražinti, ką jau buvo užmiršęs. Tokiu būdu eilėraštis, kaip rašė Just. Marcinkevičiaus studijų ir literatūrinio gyvenimo draugas Alfonsas Maldonis, gimsta kaip ir iš nieko.

Tačiau tas niekas, kalbėjo poetas, yra arba gali būti pilnas džiaugsmo arba šviesos, arba skausmo. Just. Marcinkevičiaus įsitikinimu, skausmas yra kur kas kūrybingesnis negu džiaugsmas. Džiaugsmas labai vienareikšmis, jis skuba *išnešti save*, parodyti kitiems. Skausmas dažniausiai lieka žmoguje, kuris jį nešioja su savimi, būna jo slegiamas. Kartais skausmas net naikina žmogaus dvasinį pasaulį. Tačiau ilgametė poeto patirtis sako: būtent iš tokio – kūrybingo, raginančio, prikeliančio, pažadinančio – skausmo atsiradęs eilėraštis dažniau būna geresnis už džiaugsmingai užgimusį.

Vakaro metu viena „Polifonijos“ atlikta daina – „Kryžių kalnas“ – skambėjo pirmą kartą. Prieš tai perskaitęs jos tekstą, poetas prisiminė, kaip gimė eilėraštis. Atgimimo metais atnaujintieji „Varpai“ pirmieji jį išspausdino. Ne,

rašydamas tą eilėraščių negalvojęs, jog jis taps daina. Beveik niekada specialiai nerašęs tekstų dainoms, išskyrus tekstus pirmajai lietuviškai kino komedijai „Kol nevėlu“. Todėl ir negalėtų atsakyti už jas visas, už tas daugiau kaip du šimtus jo tekstais parašytų dainų. Jo žodžius susirasdavo kompozitoriai, ir jis čia nieko negalėdavęs – nei padėti, nei sutrukdyti jiems.

O didžiausią jaudulį sukėlė „Polifonijos“ atlikta Laimio Vilkončiaus ir Just. Marcinkevičiaus daina „Neturėk kitos žemės“. Šios dainos žodžiai dainuoti Pasaulio lietuvių dainų šventėje ir ypač atitinka mūsų įsivaizduojamą ir esamą poeto viziją, kalbėjo prieš jai suskambant dirigentas G. Ramanauskas. Klausėsi klausėsi klausėsi poetas, galvą parėmęs, ir pravirko. Nutilus dainai, verkė ir visa salė.

Just. Marcinkevičius buvo taip susijaudinęs, kad teko trumpam palydėti į užkulisius. Poetas verkė lyg vaikas. Ką kalbėjau ramindamas, tiksliai nepamenu. Tačiau tokių akimirkų neįmanoma pamiršti.

Kai sugrįžome į salę, pasitiko didelė plojimų audra. Tokių „Ilgiausių metų“ Šiauliuose niekam niekas nebuvo dainavęs.

Kuklios vakarienės metu poetas prisiminė kelis su jo tekstais susijusius įdomesnius atsitikimus.

Bene įdomiausia – istorija su kryžiumi, pastatytu Kryžių kalne. „Kodėl? – klausė saugumiečiai, – ant kryžiaus toks užrašas: „Ašara – Dievo aky. Lietuva, ką tu veiki?“ Ką poetas galėjo į tai atsakyti? Nebent – kad rašęs visai kita intencija ir kad nieko bendro su tuo kryžiumi neturi. „Kita? Kokia?“ – dar bandė aiškintis tie, kurie vis dėlto puikiai suvokė, kad populiariausiam Lietuvos poetui nieko padaryti negalės.

Kad menininkai sovietmečiu išdrįsdavo ir atvirai pasakyti, ką galvoja, poetas paliudijo prisimindamas Balį Dvarioną. Gurkšnojant su juo populiariojoje to meto kavinėje Vilniaus centre, kompozitorius pasidžiaugė, kuo jis pranašesnis už poetus. Sakė: galiu, rašydamas kūrinį, mušti į taktą, o jūs taip negalit. Ir vaizdžiai pailiustravo: „Rusai, lauk iš Lietuvos! Rusai, lauk iš Lietuvos!“

Kad yra lietuvis, poetas *anais laikais* daug kartų yra tvirtinęs poezijos vakaruose, įvairiuose susitikimuose. Ir visada būdavo suprastas. Gal tik kartą, Dubline atsitiko kiek kitaip. Kai įvairių šalių rašytojams viešint pas vietinį

verslininką, šis paprašė popieriaus lape pasirašyti, nurodant savo tėvynę, prie savo pavardės Just. Marcinkevičius užrašė: *Lithuania*. Kai tas lapas atsidūrė pas vieną svečią, šis garsiai pasipiktino: nėra tokios valstybės. Nuo keturiasdešimtųjų nėra. Poetas atsakė: *Lietuva – tokia valstybė, kuri taip greit nedingsta*. Atsakė, gerai žinodamas, kuo rizikuoja.

2006 m. rugpjūtis, Urbo kalnas

SUARTINO „VARPŲ“ VAKARAI

Visą mėnesį ruošiausi užrašyti monsinjorui Kazimierui Vasiliauskui skirtas eilutes ir vis atidėlioju. Gal todėl, kad veikė būtasis laikas, kad sunku įsivaizduoti, jog šitos šviesios asmenybės jau nebėra...

O toji skaudi žinia atėjo dar nespėjus pasveikti po žiaurios autokatastrofos, apie kurią žinojo ir Monsinjoras. Jo perduoti širdingiausi linkėjimai lyg burtažodis lydėjo mieląją Silviją į operacinę. Nors tai buvo iš trijų pati sudėtingiausia operacija, jau neabejojau: pasiseks.

Atmintyje – susitikimai, pokalbių nuotrupos, kunigo balsas, iš kitų išsiskiriantis savo raminančiom, nepaprastom spalvom.

Suartino „Varpų“ vakarai. Rašytojų klubo salėje beveik visada galėjai išvysti jo gražiai žilą galvą. Išskyrus, berods, tuos metus, kai Monsinjoras buvo išvykęs Rusijos šiaurėn. Net iš ligoninės, nors ir prastai jausdamasis, yra pabėgęs tom keliom valandom.

Yra ir viešai apie literatūros almanachą pakalbėjęs: „Anksčiau ant varpų rašydavo: „Gyvuosius kviečiu į kūrybą, meilę, džiaugsmą“. Kad jūs sugebėtumėt visus suburti prie savo „Varpų“! Kelti visuomenę į šviesiųjų vertybių pasaulį labai svarbu. Iš visos širdies linkiu „Varpams“ ilgo gyvenimo“.

Buvo pažadėjęs ir pasakojimą „Varpams“, kurio pagrindiniai motyvai – Putinas ir jo pokaryje per žmones keliavusios eilės, nulėmusios nekasdienišką jauno kunigo patirtį. „Tą tekstą jau visai baigiu“, – pradžiugino šį pavasarį. Kur jis dabar, deja, žinių neturiu.

Tačiau, žinoma, pats šviesiausias prisiminimas susijęs su jungtuvėmis. Taip

jau mums su Silvija susiklostė, kad sovietmečiu civilinė santuoka nebuvo su-tvirtinta bažnyčioje. Kai 1998 m. balandžio 30 d. po „Varpų“ vakaro oficia-liosios dalies užstalėje atsidūrėme vienas prieš kitą, MonsinJORUI apie tai ir pa-sisakiau, nes tai buvo mūsų vestuvių diena. O drauge ir paklausiau, ar negalėtų kada nors ateityje sutuokti bažnyčioje.

-Kodėl kada nors? – dabar klausė jau MonsinJORAS. – Šiandien! Tik šiandien! Juk balandžio trisdešimtoji, kaip sakei, jūsų vestuvių diena.

Tai buvo taip netikėta, jog iš pradžių pasimečiau. O kol ruošiausi pasitarti su savo antrąja puse, iniciatyvą perėmė pats K. Vasiliauskas: „Pasirink liudininkus ir išvykstame“.

Liudininkais su Silvija pasirenkame Joną Avyžių ir Viktoriją Daujotytę. Ir vienam, ir kitam mūsų prašymas taip pat pasirodo labai netikėtas, tačiau tik trumpam. Neilgtrukus profesorė paprašo, kol išvyksim, leisti jai pabūti vienai, susikaupti Rašytojų klubo salėje. J. Avyžius išskuba į Pirmininko referentės kabinetą skambtelti sunegalavusiai žmonai.

Iš užstalės išvykstame nieko neįspėję, nedarydami iš šito sensacijos. Ne tas atvejis. Jau žinome, kad svarbiausios apeigos bus atliktos MonsinJORO namuose – turįs tokią teisę, pasisako K. Vasiliauskas.

Apie pusę devynių vakaro peržengę K. Vasiliausko buto Pylimo gatvėje slenkstį, susikaupę laukiame, kol MonsinJORAS pasiruoš apeigoms. Tik Santarvės medis – originalus apdovanojimas ant MonsinJORO darbo stalo – kuriam laikui nutraukia tylą, – ta proga pasakomi keli gražiai K. Vasiliauską apibūdinantys žodžiai.

Į kambarį MonsinJORAS įžengia jau su dvasininko rūbais. Uždega žvakę, gesinama šviesa. Maldos žodžiai, kuriuos drauge kartoja ir mūsų liudininkai, tarsi pripildo erdvę dar daugiau paslaptingo. MonsinJORAS kalba ilgai, jo monologas turbūt pats gražiausias, kokį iki šiol yra tekę girdėti. Apie meilę, gyvenimą, atsakomybę. Žodžiai tarsi tokie pažįstami, tačiau jų kontekstas kažkoks naujas, negirdėtas. Jie krinta tiesiai į širdį, ištirpdami, išsisklaidydami, tai juntu beveik fiziškai.

Vėliau ir Silvija kalbėjo tą patį. Tų žodžių nepaprastumas tarsi užbūrė. Ir iki tokio laipsnio, kad ir labai norėdamas nebegalėjai pakartoti to, kas buvo pasakyta. Išskyrus kelis labai konkrečius žodžius: esame laiminami, nuo šiol pripažįstama ir ligšiolinė civilinė santuoka...

Šiuose knygų, originalių paveikslų ir kažkokio sunkiai nusakomo jaukumo pilnuose namuose vėl pabuvojau po gero mėnesio – birželio vienuoliktąją. Tuomet su Monsinjoru turėjome daugiau laiko išsišnekėti, drauge ir priešpiečius pavalgėme. Prisiminė K. Vasiliauskas ir tuos metus, kai teko kankintis ant narų, o dovanodamas Antano Drilingos knygą „Monsinjoras“ žaismingai užrašė: „Gerb. p. Leonui prisiminimui dienos, kuomet Jūs buvote užėję pas vieną „ypatingai pavojingą nusikaltėlį“. O žinodamas, kad netrukus susitiksiu su Mykolu Sluckiu, pastebėjo: „Geras žmogus“. Paskui kažkodėl rusiškai pasakė: „Priviet peredavaj“.

Drauge buvome dar vieną svarbią dieną – 1999 m. birželio 17-ąją, kai būreliui jaunų žmonių, tarp jų ir sūnui Mindaugui, šv. Jonų bažnyčioje buvo įteikti žurnalistikos magistrų diplomai. Tąkart Monsinjoras atrodė kiek kitoks nei paprastai, – pastebimai pavargęs, labiau nei bet kada susimąstęs, netgi be tradicinės šypsenos. Greičiausiai jį kamavo jau prasidėjusios sunkios ligos skausmai. Laukdami iškilmių atsisėdome šalia. Pamenu, Monsinjoras nemažai kalbėjo apie žurnalisto atsakomybę, akcentavo toleranciją, minėjo pavardes tų, kurių plunksnai yra neabejingas. Žinoma, toji šneka, kaip visada, buvo vasiliauskiška – gyva, žmogiška, nevaldiška. Ne, oficialiai prieš susirinkusius jis nekalbėjo, o ir niekas šito nepaprašė. Jam tiesiog norėjosi pabūti šalia ką tik Vilniaus universitete studijas baigusiu įdomių žmonių.

Daug kas K. Vasiliauską palygina su Juozu Tumu-Vaižgantu. Žinoma, yra nemažai panašumų. Bet ar reikia tokio lyginimo? K. Vasiliauskas buvo savimi, kito tokio nebuvo ir nebus. Ir jo gyvenimas, dvasinės nuostatos, likimas – vienintelis, nepakartojamas. Tačiau labai norėtūsi, kad ir šis, dvidešimt pirmasis amžius, Lietuvai dovanotų savo Tumą-Vasiliauską. Nes šalia tokių asmenybių net nedoriausi tampa geresni. Kuo ne gyvasis angelas sargas?

Nesyk pagalvojau: sudėtingiausiomis akimirkomis Monsinjoras buvo šalia. Toli ir tuo pačiu metu drauge. Be abejo, ir pačią skaudžiausią akimirką. Tai ir išgelbėjo.

LIKIMO DŪŽIAI

1994 metais „Varpai“ šešiais eilėraščiais ir Juozo Almio Jūragio žodžiais prisiminė nuo pokario Australijoje gyvenusį Antaną Gasiūną.

„Palaidojome jį tylėdami – kunigas, artimieji, graboriaus tarnai, duobkasys ir keturi lietuviai. Viso penkiolika žmonių. Taip į amžinybę išėjo poetas Antanas Gasiūnas. Man dar nebuvo tekę tokiose skaudžiai liūdnose laidotuvėse dalyvauti. Kunigas P. Matūzas atlaikė šv. Mišias, atgiedojo „Gelbėk mane, Viešpatie“. Kai stiprūs mirties rikių pečiai nešė poeto karstą nuo altoriaus durų link, tų kelių palydinčiųjų žingsniai gūdžiai skambėjo tuščioje, visiškai tylioje šventovėje. Taip skamba likimo dūžiai nelaimės vėjų išpustytoje širdyje. Nei giesmės, nei vargonų aidos...“ – kolegos tariamas „Sudiev“ į paskutinę kelionę 1990 m. liepos 11 d. palydėtam kūrėjui buvo persmelktas ypatingu liūdesiu ir širdgėla.

Yra čia ir tokie žodžiai: „Kito tokio savaimingo poeto Australijos lietuvių tarpe nebuvo“. Deja, ištarti jie po A. Gasiūno mirties.

Šių eilučių autoriaus užsiminimas, kad eilėraščių atskira knyga taip ir neišleidęs poetas vis dėlto buvo tokį rinkinį paruošęs, buvo lemtingas. Praėjus dar dešimtmečiui, 2004 m. rugpjūčio 28 d., į svečius netikėtai užsuko viešnia iš Australijos – dailės pedagogė Sigita Gailiūnaitė (Gailiūnas). Ji atvežė didelį voką, kuriame radau 56 ranka užrašytus eilėraščius. 30 iš jų – storokame sąsiuvinyje, kurį, kaip anksčiau buvo tekę girdėti iš poetą pažinojusiųjų, kai kas buvo matęs ir galvojo, kad rankraščiai, kraustantis iš vienu globos namų į kitus (tokia realybė sunkiai susirgusį poetą lydėjo paskutinįjį gyvenimo dešimtmetį),

pradingo. Australijoje gyvenantys literatai buvo pasiryžę juos atrasti. Tačiau metai bėgo, o eilėraščiai dingo lyg į vandenį.

Ir štai – toks netikėtumas.

Perverčiau viską, kas įmanoma, tačiau apie šį tragiško likimo tautietį suradau ne kažin ką.

Mokytojas, aktorius, poetas – taip A. Gasiūnas pristatytas Plunksnos klubo almanache „Plunksna ir žodis“ (Sydney, 1966). Čia taip pat pažymėta, jog gimė 1922 m. vasario 2 d. Šiaulių apskrities Pašvitinio valsčiuje, Peluodžių kaime. Brandos atestatą įgijo Linkuvoje, o prieš tai mokėsi Joniškyje, Žeimelyje ir Pasvalyje. Baigęs Šiaulių mokytojų seminariją, 1941-1943 metais studijavo Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų fakultete, taipogi lankė teatro seminarą ir dainavo operos chore. Nuo 1944 metų pradžios iki pasitraukimo iš Lietuvos – Šiaulių dramos teatro aktorius.

Yra išlikęs ir jo paties paliudijimas:

„Žemiau pasirašęs yra gimęs 1922-trųjų metų Grabnyčių dienoje.

Pirmąjį dešimtmetį malūnas, Švitinio pievos ir gryčia – sena kryžkelės karčiama – sudarė jo pasaulį.

Brangus jam buvo malūnas Čėtruose, siuntantis vėjas buvo brangus, ir gryčia, ir žemė, kuriai skolą nusineš į kapus...

Vasiliauskas pramokino pedagogikos. Kačinskas, deklamuodamas „Šilėlį“, parodė gimtosios kalbos skambumą, Sruoga ir Juknevičius išugdė meilę teatrui.

Ar svarbu –

Ar mylėjo jisai ką? Ar meldės?

Kiek dievų išpažino jisai?“

Dar reikėtų pažymėti, kad pirmuosius A. Gasiūno eilėraščius išspausdino „Jaunoji Lietuva“.

Australijos lietuvių laikraštis „Mūsų pastogė“, 1962 m. spalio 10 d. išspausdinęs keletą naujų A. Gasiūno eilėraščių, taip apie jį parašė: „Australijos lietuvių tarpe yra vienas iš ryškiausių poetų. Jo poezijoje rūpestingai atrinktas ir taupiai pavartotas žodis yra sodrus, kupinas emocijos, taiklus. Forma origi-

nali. Artimiausiai A. Gasiūnas pažįstamas Sydney lietuviams: čia jis aktyviai dalyvauja vietos kultūriniame gyvenime ar su paskaita, ar su kūrybiniu žodžiu, ar kaip aktorius. Turėdamas vaidybos menę profesinį pasiruošimą, jis ne tik dalyvavo kaip aktorius keliuose „Atžalos“ teatro pastatymuose, bet labai dažnai matomas ir mielai laukiamas kaip deklamatorius ir pranešėjas.

Nuo pat atvykimo dienos į Sydney A. Gasiūnas yra Sydney Lietuvių Plunksnos klubo narys“.

Knygoje „Plunksna ir žodis“ yra ir tokios eilutės: „Nors savo poezijos spaudoje nėra paskelbęs daug, yra susidaręs originaliausio lietuvių poeto vardą“.

Teatrinėje veikloje reiškėsi ir Canberroje. Mokytojavo Bankstowno lietuvių savaitgalio mokykloje. O duoną užsidirbdavo kaip pašto tarnautojas.

Bene tiksliausiai A. Gasiūną bus apibūdinęs tenykštis poetas, redaktorius, kūrybos leidinių sudarytojas J. A. Jūragis: „Buvo talentingas vyras. Gyvenimas jam žadėjo daug, bet jo lūkesčius apvylė... O gal gyvenimas jam daug ir davė, tik jis pats nemokėjo duodamo paimti ir išlaikyti. Per gyvenimą poetas ėjo nerūpestingai, kaip laisvas vėjas, taip, lyg jo siela būtų dar neišaugusi iš kūdikio marškinėlių. Gyveno atgniauztais, atvirais delnais. Gaudė trumpalaikį gyvenimo saldumą. Jam pro pirštus, kaip sausas smėlis, be naudos tekėjo laikas, talentai, ryšiai su artimaisiais, gyvenimo pastovumas. Ir ką jis statė sau, tam nebuvo lemta ilgai išlikti.“

Mums kartais atrodė, kad jis prieš visus tik vaidina gyvenimą, kad gyvenimas yra jo didžioji scena. Juokis, pajace... Bet kas šiandien galėtų tikrai pasakyti, kuris buvo jo tikrasis gyvenimas – tas, jo paties vaizduotėje susikurtasis, kuriame jis buvo sau karalius, pats sau prakilnus, už kitus pranašesnis, išsiskiriaš iš kitų, ar tas realusis pasaulis, suvaržytas įvairių įstatymų ir dogmų, kuriame gyvename mes visi? *Į jo pasaulį mes neturėjome rakto, mes neturėjome kantrybės to rakto ieškoti* (išskirta mano – L. P.-K.)“.

Gan iš arti ir ilgokai A. Gasiūną pažinojęs plunksnos bičiulis taip pat tvirtino jį buvus elegantišku, mandagiu, turėjusiu humoro jausmą, kalbėjusiu nenudevėtais žodžiais, tokiu, kuriam patiko ryškios spalvos ir gražūs veidai. Be to, neretai jį matydavo kukliai išdidų, su ironiška šypsenėle, o kartais – dėl niekų susijaudinantį, lengvai užsigaunantį, nusimenantį iki ašarų ir ... stiprinantį save tuo, kuo stiprina tie, kurie nebeturi vilties.

Ir dar: aiškumo laikotarpiais rašė eilėraščius. Anot J. A. Jūragio, tokius, kokių kiti poetai rašyti nedrįso.

Tarp į Lietuvą atvežtų eilėraščių nėra nė vieno, parašyto dar Lietuvoje ar Vokietijoje. Nemažai išbarstyta ir tų, kurie gimė jau Australijos žemėje.

Gal taip nebūtų atsitikę, jei A. Gasiūnas būtų buvęs bent kiek praktiškesnis ir jei būtų savo kūrybą išleidęs atskira knyga.

23 iš 56 eilėraščių jau plačiau žinomi – jie publikuoti J. A. Jūragio parengtose knygosė – almanache „Plunksna ir žodis“ ir Australijos lietuvių poezijos rinkinyje „Terra Australis“. Kai kurie jų prieš tai išspausdinti ir laikraštyje „Mūsų pastogė“.

Ne vieną jų galima įvertinti kaip pilnakraujį kūrinį. Jaudinantys, gyvi, kartais piktžodžiaujantys, pernelyg pasaulietiniai, o kartais – pilni tėvų ir protėvių dvasios, paslaptingi, atgailaujantys, paženklinti Viešpaties vardu.

Turbūt būtų teisinga teigti, kad tie eilėraščiai – poeto sielos dienoraštis.

Tolimiausiame pasaulio pakraštyje gyvenantys tautiečiai visada labai jautriai sutikdavo jo pasirodymus literatūros vakaruose. Nemaži aktoriniai gabumai jo eilėraščiams suteikdavo ypatingą atspalvį. Malonus, gerai valdomas balsas jaudindavo, darydavo įspūdį.

Su nemažesne įtaiga A. Gasiūnas skaitė ir Bernardą Brazdžionį, Kazį Bradūną, Balį Sruogą. Vienas jo buvusio profesoriaus kūrinys buvo ypač mėgiamas, tai – Kazimiero Sapiegos baigiamasis monologas.

Tautinių švenčių minėjimai be A. Gasiūno buvo sunkiai įsivaizduojami.

Apie A. Gasiūną pavyko užrašyti porą pasakojimų iš pirmų lūpų. Visų pirma, tai – S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), kuri daug metų saugojo poeto rankraščius ir juos atvežė į Šiaulius, atsiminimai. Apie A. Gasiūną ne sykį esame įsikalbėję ir su dailininku Adolfu Vaičiaičiu, jau keleri metai vasaras praleidžiančiu Lietuvoje.

Sigitos tėvas – agronomas Motiejus Gailiūnas, kilęs nuo Joniškio, buvo poeto draugas. Atrodo, Lietuvoje jų keliai nebuvo kirtęsi (Motiejus, nors ir kraštietis,

buvo ketveriais metais vyresnis), tik Vokietijoje. O po to, kai A. Gasiūnas, dirbdamas pašto tarnyboje, kurį laiką gyveno pas Gailiūnus, ir išsikraustęs nuolat čia sugrįždavo, svečiuodavosi, lankydavo.

M. Gailiūnas ir A. Gasiūnas turėjo nemažai bendro. Abu buvo dideli ir energingi lietuviškosios bendruomenės darbininkai. Halės ir Kylio universitetuose įgijęs agronomo diplomą, M. Gailiūnas visą gyvenimą svajojo apie sugrįžimą į Lietuvą, o kad toji diena priartėtų, be kita ko, buvo ir spaudos bendradarbiu, ir Pasaulio lietuvių Seimo atstovu, žmogumi, aktyviai besirūpinusiu Lietuvos nepriklausomybės reikalais. Su A. Gasiūnu, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), tėvas turėjo daug širdžiai malonių pasiūlymų apie gimtąsias vietas, rožes, kurias ypač mėgo auginti agronomas, ir, žinoma, apie poeziją.

Sigita A. Gasiūną prisimena nuo vaikystės. Gal todėl jai, tuomet dar gimnazistei, vieną dieną poetas ir atvežė savo rankraščius. Ji prisimena, kad buvo savaitgalis. Atvažiavo ir pasakė: „Laiky“. Paprasė išsaugoti. Tačiau jokių konkrečių nurodymų nedavė.

- Gal jautė savo likimą? Ligą, kuri netrukus paguldys į patalą, - prisimindama tą dieną, pasakojo S. Gailiūnaitė (Gailiūnas).

- Artimųjų neturėjo?

- Čia ir įdomiausia, kad turėjo. Dukrą ir anūkę.

Tačiau kodėl ne joms tėvas ir senelis patikėjo savo kūrybinį palikimą, Sigita nežino. Taip, jai tuomet taip pat visa tai pasirodė keista. Tačiau ji buvo labai jauna ir tuoj užmiršo savo paabejojimus.

O paskui per įvairiausius savo rūpesčius, studijas, savarankiško gyvenimo pradžią, užmiršo ir rankraščius. Gerai padėtus, bet ir tarsi neegzistuojančius.

Štai šito paliudijimai:

- Aš ir šiandien nesuprantu, kodėl jis man tuos rankraščius atidavė. Jisai manyje kažką įžvelgė tuo metu. Aišku, nepagalvojo, kad savo pareigą atliksiu taip greit...

- Padėjot ir užmiršot?

- Faktiškai – taip. Pradėjau mokytis koledže, paskui – dirbti. Savi reikalai, savos bėdos. Be to, dar ir gyvas jis buvo tuo metu.

Prisiminusi suprato, kad yra kalta. Taip, rankraščius išsaugojo, bet daugiau

nieko gero jų labai nepadarė. Kad ir pavėluotai, suvokė: reikia kažką daryti. O gal pasufleravo kas? Taip, ir pasufleravo. Todėl ji ir čia.

O liūdniausia, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), buvusi pavėluota žinia, kad A. Gasiūnas miręs. Nekrologe tokios skaudžios eilutės: „Kol dirbo visuomenei, visur jis buvo reikalingas. Kai susirgo, niekas jo nematė. Niekas jam nepadėjo gyventi. Tautiečiai jį užmiršo. Taip jis ir mirė vienišas“.

- Bet juk niekas nepranešė, - ir dabar, po daugelio metų jaudinosi viešnia.

Ar artimieji visai juo nesirūpino? S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) manymu, ne visai taip: dukra rūpinosi.

Kokiu jį prisimena Sigita? Žmogų, kuris turėjo labai sodrų operinį balsą. Neeilinių deklamatorių. Ir aktorių įdomų. Visapusišką menininką. Deja, taip pat ir tokį, kuriam Australijoje gyventi buvo nelengva. Neišsipildė jo kūrybiniai troškimai. Darbas telekome ar kažkokia panaši tarnyba buvo toli nuo kūrybinio, meninio pasaulio.

Pati tapusi menininke, Sigita vėliau suprato turėjusi didelę galimybę iš arčiau pažinti neeilinę asmenybę. Deja, per vėlai. O A. Gasiūnui, atrodo, labai imponavo jos pomėgis dailei, požiūris į kūrybą, meną.

S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) prisiminimuose – toks A. Gasiūno portretas:

- Jis buvo džentelmenas. Švelnaus, jautraus charakterio. Nors aš buvau paauglė, o jis – suaugęs žmogus, tokį įspūdį paliko. Jis taip jautriai reaguodavo į daugelį dalykų...

- O kas pasufleravo Šiaulius?

- Net nebeatsimenu, kas tiksliai. Gal kas iš „Mūsų pastogės“ ar koks tėvo geras pažįstamas. Man buvo duotas adresas ir pasakyta, jog čia – tinkama vieta, kur galėčiau perduoti A. Gasiūno kūrybą.

Tai ir proga artimesnei pažinčiai su pačia S. Gailiūnaite (Gailiūnas). Lietuvai tapus nepriklausoma, nuo 1993 iki 1999 metų Klaipėdoje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje mokė anglų kalbos, taip pat darbavosi aukštesniojoje pedagogikos mokykloje. Vos prasidėjus Atgimimui, aštuoniasdešimt aštuntaisiais, Lietuvoje atsidūrė neatsitiktinai – tėvai užaugino lietuviškoje dvasioje. Iškart pasiūlė savo paslaugas.

Į Lietuvą, beje, buvo sugrįžusi su mama. Čia atvežė ir palaidojo tėvo peklus. O kai sunkiai susirgo motina, parvežė ją Australijon. Paskui ir ją į tėvynę

atvežė amžino poilsio.

Dabar – vėl Australijoje, nes ten, anot Sigitos, daugiau erdvės, kuri jai būtina ir kuri kažkiek įtakoja žmonių gyvenimo stilių.

Knygoje „Lietuvių egzodo literatūra. 1945-1990“ (Chicago, 1990) Algirdas Titus Antanaitis, aptardamas žemininkų bendraamžius poetus, A. Gasiūną pamini tarp vidurinėsios kartos „kiek stipriau pasireiškusių“ kūrėjų. Aki-vaizdu, kad ir užjūriečiai buvo susipažinę tik su nedidele šio gabaus žmogaus kūrybos dalimi.

2004-2008

KIEKVIENAS LIETUVIS PRIVALO TURĖTI SAVO ŽYDĄ

Taip Grigorijaus Kanovičiaus išleistuvėse į Izraelį kalbėjo Algimantas Baltakis.

Nuo tos dienos praėjo beveik pora dešimtmečių. Šįkart į „Urbo kalną“ G. Kanovičius atvyko porą savaitių anksčiau nei paprastai – rugpjūčio pirmąją. Vakarejant *ant rašytojų suoliuko* prisėdus keliems ištikimiems Nidos gerbėjams, Danielius Mušinskas pasigedo G. Kanovičiaus.

- Aklimatizuojasi, - nutarė Jonas Užurka.

- Ne, - paprieštaravo A. Baltakis. – Aklimatizuojasi Griša sugrįžęs į Izraelį, o Lietuvoj – ilsisi.

Buvo didelis, tačiau malonus netikėtumas, vidurdienį sugrįžus iš pamario, išvysti senokai matytą, tačiau nė kiek nepasikeitusią rašytojo figūrą. Na gal ne visai taip – šįsyk jis buvo su neįprasta kepure ir tamsiais akiniais, taigi gerokai paslaptingesnis ir gal net iš pirmo žvilgsnio neatpažįstamas. Bet ir vasara ši išskirtinė, lydima beprotiškų karščių.

Apvalaus jubiliejaus proga du tūkstančiai devintaisiais G. Kanovičių kalbino ne vienas plunksnos žmogus. Atslūgus tokių aidų ratilams, tai daryti kur kas maloniau.

Žinoma, labiausiai domina smulkmenos, susijusios su Izraelio apdovano-

jimu. Kas yra G. Kanovičius Lietuvai, mes jau seniai žinome, o Pažadėtosios žemės įvertinimas – kas kita.

Izraelio apdovanojimas – už G. Kanovičiaus kūrybos visumą. Rašytojas sako, jog jam toji premija itin svarbi pirmiausia todėl, kad rekomendacijas rašė žmonės, *nieko bendra neturintys su literatūra* – Inžinierių namų ir Repatriantų draugijos nariai. Na, žinoma, gal ir ne visai teisinga juos vadinti nieko bendra neturinčiais su literatūra, nes juk žmogus, skaitantis tavo knygą, tam tikra prasme turi, ir netgi nemažai, bendro.

Dar vienas svarbus dalykas: tokią – Jurijaus Šterno vardo – premiją iki tol yra gavęs tik vienas rašytojas, tai – Rina Rubina, taip pat, kaip ir G. Kanovičius, plačiai žinoma ne tik Izraelyje, bet ir Rusijoje. Atranka buvusi didelė – 136 kandidatai. Kandidatuoti į tą premiją gali tik tie, kurie atvažiavo į Izraelį ne anksčiau kaip prieš dvidešimt metų. Nutarimas J. Šterno vardu pavadinti literatūrinę premiją – neatsitiktinis: anksti miręs buvęs Kneseto deputatas – ne tik šviesius atsiminimus palikusi asmenybė, bet ir slaptas literatas.

Kokia apskritai rašytojo situacija Izraelyje?

- Įvairialypė. Ji primena pradinę emigrantų situaciją Paryžiuje arba Berlyne, - pasakoja G. Kanovičius. - Primena tuos laikus, kai dar buvo daug rašytojų su vardais, gerai mokėjusių savo amatą, turėjusių skaitytoją. Buniną, Kupriną, Chodasievičių, Cvetajevą, Nabokovą skaitė labai daug žmonių, nes Paryžiuje buvo apie milijoną rusų pabėgėlių. Tas pats iš pradžių buvo ir Berlyne, iš kur dalis naujų namų ieškančių persikėlė į Paryžių.

Tarp jų, primena pašnekovas, buvo ir keletas labai gabių žydų rašytojų. Vienas jų – poetas Dovydas Knutas, ilgam visiškai užmirštas.

Rusų kalba rašantis G. Kanovičius Izraelyje daugiausia palaiko ryšius su rusakalbais ir kiek mažiau su tais, kurie rašo *jidiš*, - pastarieji laiko jį savuoju. Ne tik laiko, bet ir priėmė į savo Rašytojų sąjungą, beje, neskaitlingą. Jis – ne pirmasis: tarp tų, kurie atstovavo Lietuvą, buvo ir tokie dideli menininkai kaip Abraomas Suckeveris, Hiršas Ošerovičius, Chanochas Levinas, emigravę anksčiau.

Rusakalbių žydų bangai atvykus į Izraelį, jų padėtis, anot G. Kanovičiaus, gana nebloga. Išėina trys stori literatūros žurnalai. Vienas – ypač geras, tai – „Jeruzalės žurnalas“, truputį panašus į rusiškąjį „Novyj mir“. „Dvidešimt du“

– seniausias rusų kalba Izraelyje leidžiamas žurnalas, prieš kelis dešimtmečius išgirtas Aleksandro Solženicyno, kurį labai palaike žydų inteligentija. Yra ir avangardistų mėgiamas žurnalas, jis vadinasi „Veidrodis“. Dar keliais regioniniais, tačiau neperiodiniais leidiniais rūpinasi municipalitetai.

Tiesa, gausus tinklas knygomis rusų kalba prekiaujančių parduotuvių gelbstisi leidiniais, gautais iš Rusijos.

- Rusija leidžia ir Izraelio rašytojus, tame tarpe ir mane, - paaiškina G. Kanovičius. – Paskui Izraelis perka tas knygas.

Žinoma, jos kainuoja brangiau nei Rusijoje. Tačiau tokiu būdu vyksta gan aktyvus emigrantų literatūrinis, kultūrinis gyvenimas. Leidybinė situacija pačiame Izraelyje ne iš šviesiųjų, gana brangi. G. Kanovičius neslepia, kad jis, pensininkas, negalėtų sau leisti tokios prabangos – savo lėšomis išleisti knygą. Icchokas Meras irgi negalėtų iš savo kišenės užsimokėti už kokį didesnį leidinį. Taigi ta prasme Izraelis gerokai nusileidžia Rusijai.

Tiek metų ir jėgų paskyrus teatrui Lietuvoje, be abejo, buvo svarbu įsitikinti, koks jis protėvių tėvynėje. Didžiausi stacionariniai teatrai – didmiesčiuose: Tel Avive, Haifa, Jeruzalėje, Bver Ševa. Anot G. Kanovičiaus, Izraelis – ne tik knygos tauta, bet ir teatro šalis. Veikia čia ir labai garsus teatras „Tiltas“, vadovaujamas repatrianto iš Rusijos. Yra ir mažesnių teatrų, kuriuose vaidina rusiškai. Tačiau G. Kanovičius tos nuomonės, kad tas džiaugsmas yra laikinas ir kad *titulinė* nacija yra titulinė.

- Laikui bėgant tie jaunuoliai, kurie kalba arba rašo rusiškai, po truputį pereis į ivritą.

G. Kanovičiui regisi, kad didelės ateities neturi ir kitakalbių rašytojų sąjungos – rusų, lenkų, ispanų, anglų, ukrainiečių, - įeinančios į federaciją. Nors kol kas jų veikla ir gana neblogai išvystyta.

Kad tik dabar, po septyniolikos Izraelyje pragyventų metų, buvo pastebėtas tokia – premijavimo – forma, vadina gan keistu dalyku.

- Vis dėlto sukūriau dar iki atvykimo į tą šalį labai daug, - sako rašytojas. – Be to, buvau žydų bendruomenės pirmininkas, prisidėjau prie Lietuvos išsivadavimo judėjimo. Atvirai pasakius, kartais pagalvodavau: gal kas prisimins...

Žinoma, geriau vėliau negu niekada. O šiaip jau G. Kanovičius iš tų, kurie

vertina kito pastangas pamatyti, prisiminti. Ir jo nugara, anot paties rašytojo, ne tokia kieta, kad negalėtų nusilenkti.

Nedažnas atvejis, išskirtinis, sukurti ištiesą *sagą*, beveik dešimt romanų, daug apsakymų, straipsnių apie savo tautą. Toli gražu ne kiekvienam pagal pečius toks svoris, kokį daug metų nešiojo G. Kanovičius.

Dėl tos labai sunkios naštos visko būta.

- Pradėjau ją nešiot, kai man kai kurie Lietuvos rašytojai ir mano draugai, ir aš esu tikras, geradėjai, sakė: „Mesk visa tai. Tai neturi ateities. Ta tema yra už literatūros ir už valstybės interesų ribų“.

Visa tai G. Kanovičius prisimena ir pasakoja gal tik jam vienam būdinga maniera. Tyliai, ramiai, nieko nesmerkdamas, niekam nepriekaištaudamas.

Nepaklausė G. Kanovičius tokių patarimų. Dirbo, kad ir su pertraukom, negailėdamas savęs. Užtat dabar prieš mus toks įspūdingas neeilinių knygų kalnelis.

G. Kanovičius labai vertina Lietuvos Respublikos vyriausybės kultūros ir meno premiją. Jis sako, kad jam tai lyg laiku pasakytas geras žodis. Tačiau liūdina kai kurių kolegų noras sumenkinti Valstybinę premiją, gautą dar sovietmečiu už romanus „Kvailių ašaros ir maldos“ (1985) ir „Ir nėra vergams rojaus“ (1989). Pirmą kartą tokiai premijai buvo pristatytas gerokai anksčiau, už trilogiją „Žvakės vėjyje“, tačiau tuomet „užkliuvo“. Kodėl? Girdėjęs, jog todėl, kad pirmiausia reikia apdovanoti savo rašytojus, o jau paskui ateis eilė žydams, rašantiems rusiškai. Gal ir ne visi žino, kad G. Kanovičius iš lietuvių į rusų kalbą yra išvertęs tiek kūrinių, kad tikrai galėjo ryžtis ir savus rašyti lietuviškai. Tačiau rusų kalbos ir literatūros studijas baigusiam kūrėjui atrodė, jog lietuvių kalbą jam dar tobulinti ir tobulinti, ir čia jo valia. Sunku net patikėti, kad G. Kanovičiaus dėka rusakalbiui skaitytojui tapo prieinamos tokios knygos, kaip Balio Sruogos „Dievų miškas“, Juozo Grušo „Barbora Radvilaitė“, Teofilio Tilvyčio „Dičius“, Broniaus Radzevičiaus, Juozo Paukštelio, Jono Avyžiaus, Mykolo Sluckio, Vlodo Dautarto proza.

G. Kanovičiaus knygos knygynų lentynose neužsiguli. Taip atsitiko ir su naujausia, Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos išleista apsakymų knyga „Debesis, vardu

Lietuva“ (2009). Rašytojas pasidžiaugia, kad jos leidimą parėmė Kultūros ministerija, kad ir honorarą gavęs, ko, deja, neatsitikę su „Šėtono apžavais“ (2008), kuri, jo įsitikinimu, verta išskirtinio dėmesio. Jos taip pat pardavime jau niekur nėra. Ir rusiškasis jos leidimas labai plačiai nuskambėjo.

- Tiesa, gavau truputį kritikos ir iš vienos, ir iš kitos pusės, - prisipažįsta.
- Kad kažką suminkštinau, kažką nutylėjau. Tačiau iš tikrųjų parašiau tai, ką norėjau.

O bene svarbiausias noras buvo rašant tą knygą – nepulti į kraštutinumus. Be abejo, tas noras įgyvendintas, nes apskritai G. Kanovičius ir gyvenime, ir kūryboje nėra kraštutinumų žmogus.

Apsakymų knygą turėtų pasirodyti ir Izraelyje. Tik G. Kanovičius nėra tikras, kad toji knyga bus labai populiari. Izraelyje apsakymai retai skaitomi. Todėl rašytojas apsiribos mažesniu nei norėtų tiražu.

- Šita knyga, be abejo, tęsia visą mano kūrybos tematiką, - sako G. Kanovičius. - Ten nieko naujo nėra, tik galbūt viskas smulkiau. Bet kartu tie patys motyvai, gal ir kai kurie veikėjai, personažai. Bet jinai – kaimynė visų tų romanų, susiliejami su tuo, ką aš dariau pradėdamas žydų tematiką ir baigdamas rašyti pusėtiną pjeses ar pusiau tikusius eilėraščius.

Įdomų atradimą pats sau neseniai padarė: *iš naujo perskaitęs Granauską ir Aputį*, suprato, jog ėjo tuo pačiu keliu. Išskyrus galbūt tam tikrus atsitrukimus. Rašė apie save, apie savo žmones, apie tai, ką geriausiai pažinojo, be to, nepuldamas į visai realistišką prozą, bet ją bandydamas truputį pakylėti virš tos prozos. Ta prasme G. Kanovičius, kaip ir Juozas Aputis, pabandė pasižiūrėti, *kas ten, už dobilų*.

Nors gyvena G. Kanovičius už tūkstančių kilometrų ir poilsui gali pasirinkti kur kas artimesnę ir ne ką prastesnę vietą, kasmet rašytoją sutiksi Nidoje, dažniausiai tame pačiame „Urbo kalno“ kambarėlyje. Nors nėra čia nei komforto, nei didesnių patogumų, o pastaraisiais metais ne tik televizoriaus, bet ir šaldytuvo, net arbatinuko.

- Kiekvienas doras žmogus, užaugęs Lietuvoje, visada, kur bebūtų, turės vidinį ryšį su Lietuva, - rašytojo atsakymas labai paprastas. - Tai yra tėviškė.

Litvakai ne tik neužmiršta savo krašto, bet ir dauguma linki jam viso geriausio, klestėjimo.

Po patirtos širdies operacijos G. Kanovičius skrydžiui į Lietuvą gali ryžtis jau tik leidus daktarams. Pasidžiaugia, kad ir škart toks leidimas gautas. Taip, nostalgija – stiprus jausmas, sako. Sugrįžti į tas vietas, kur gimė, kurios brangios ir gražios, kurios liko atmintyje, kur palaidoti tėvai, jam labai svarbu. Kur kas svarbiau nei dėl kokių nors ideologinių dalykų išbraukti visa tai iš atminties ir širdies. Rašytojas aiškina, kad dabar jau nustojęs būti *daugiau visuomeniniu žmogum* ir tapęs *grynai literatūriniu personažu*. Todėl į viską, kas vyksta Lietuvoje, pradėjęs žiūrėti kiek kitokiomis akimis. Tėvas išmokė į viską žiūrėti blaiviu protu – nepuolant nei į depresiją, nei į didelį džiaugsmą. Yra dalykų, kurie džiugina, tačiau yra ir tokių, kurie nėra tokie gražūs, kaip norėtusi. Tai, žinoma, liečia ne tik lietuvių ir žydų santykius, klaida būtų taip manyti. Lietuvos visuomenės laukia labai daug darbo jos viduje – kad sustiprinti tautos vienybę. Ne, jokiū būdu ne taip, kaip Sovietų Sąjungoj buvo daroma – per jėgą ar priverstina ideologija. Ir tai galima padaryti stiprinant kultūrą, daugiau dėmesio skiriant kultūros žmonėms.

Išsakydamas savo nuomonę dėl problemų, kurias būtina spręsti, ir kuo greičiau, rašytojas pastebi, kad daug darbo tobulinant valstybę yra ir Izraelyje. Jis jokiū būdu neidealizuoja šalies, kurioje dabar gyvena.

- Abi šalys yra man labai brangios, ir aš galvoju, kad ateityje jos geriau tvarkysis, - sako G. Kanovičius.

Tačiau kai aplink toks grožis, rašytojas bevelija vėl virsti *grynai literatūriniu personažu*. Taip, patvirtina, čia labai palankios sąlygos ne tik sveikatos sustiprinimui, bet ir kūrybai. Tiesa, dideli kūriniai tarp Nidos pušų jau negimsta, tik nuotrupos, frazės. Dabar, anot G. Kanovičiaus, jam jau toks laiko tarpas, kai su dideliu kūriniu, struktūra ir konstrukcija net rojuje vaikščiojant nebesusidorotum. O tai pasakęs ilgokai, tačiau tyliai, kaip moka tik G. Kanovičius, juokiasi, todėl vis dėlto sunkoka suvokti, ar jau tikrai taip, juk vos ne kasmet atverčiam po naują jo knygą.

- Reikia sėdėjimo, reikia apgalvojimo, - ištaria po kurio laiko, taigi lyg ir aiškiau.

G. Kanovičius mosteli ranka į priešais stovintį dviaukštį ir lyg paslaptį pasako:

- Pirmiausia čia rašiau ir parašiau dvi knygas. Vieną, labai gerai atsimenu, tame kambaryje, kuris dešinėje. Visą žiemą rašiau „Ir nėra vergams rojau“. Tuomet kaimynystėje dirbo ir Vytautas Rimkevičius su Juozu Požėra. O kai čia rašiau dilogiją, „Urbo kalne“ gyveno vėliau didele lietuvių žurnalistikos pažiba tapęs Vitas Tomkus, tuomet toks kuklulis, *cielutis* žmogelis...

Rašytojas pasakoja per daugelį metų čia sutikęs daug įdomių žmonių. Atvažiudavo ir kolegos iš Maskvos, Leningrado, Kaliningrado. Jis seniai įsitikino, jog toji vieta stimuliuoja, yra didelis akstinas kūrybai. Net pabiurus orams čia puiku. Tik, žinoma, ją derėtų sutvarkyti taip, kaip priklauso šiame, jau XXI amžiuje.

O kai Nida vėl liks tik prisiminimuose, G. Kanovičius dar būtinai aplankys kelis bičiulius Vilniuje. Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Romualdas Granauskas, Valentinas Sventickas – tai žmonės, kuriems jis jaučiasi skolingas už tai, kad sunkiais laikais parėmė jo rašymus. Pastaraisiais metais dar buvo labai suartėjęs su Juozu Apučiu. Artimu buvo ir Jonas Strielkūnas. Amžiną jiems atilsį. Jeruzalėje susipažino su Herkum Kunčium ir Sigitu Parulskiu. O pažintį atnaujino su Izraelyje apsilankiusiu Vladu Braziūnu, kurį kažkada pažinojo kaip pradedantį poetą, dirbusį su jo žmona. Iš to susitikimo liko daug ir įdomių nuotraukų – juk Vladas dabar ir žinomas fotografas.

O skaito daugelį kolegų. Iš naujausių išpūdį padarė Leonardo Gutausko, Raimondo Kašausko knygos.

Kaip labai taikliai pernai, prieš jubiliejinį vakarą Vilniaus mažajame teatre jau apie patį G. Kanovičių pasakė V. Sventickas, tai – vienas didžiausių Lietuvos rašytojų, nors jau keliolika metų gyvena ir kuria Izraelyje. O G. Kanovičius pasidžiaugė ne V. Sventicko jam skirtais žodžiais, bet įdomiu sumanymu – Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiasis redaktorius kreipėsi į jo sūnų, prašydamas išversti vieno geriausių hebrajų rašytojo, kelis syk nominuoto Nobelio premijai gauti Amoso Ozo kurį nors kūrinį. Iš originalo, žinoma.

Ką šiuo metu rašo pats G. Kanovičius? *Labai privačius* memuarus. Apie savo šeimą, motiną. Rašytojas sako, kad jie labai tampriai susiję su tuo, ką jau yra parašęs. Ar jie kur nors bus spausdinami?

- Nežinau. Nesu tikras, - šįkart rašytojas labai paslaptingas.

2010 m. rugpjūtis, Urbo kalnas

PROFESORIUS, KURIO KNYGOS PARAŠYTOS RANKA

1953 metais Šiauliuose, tuomet dar Mokytojų institute po lituanistikos studijų Vilniuje pradėjęs darbuotis Bronius Prėskienis nei gyvenamosios vietos, nei darbovietės nebekeitė. Keitėsi tik pastarosios pavadinimai – ilgokai šiauliškė aukštoji mokykla turėjo pedagoginio instituto vardą, o jau šiais laikais įgijo ir universiteto statusą. Keitėsi ir B. Prėskienio pareigos: dėstytojas, katedros vedėjas, prorektorius, laikinasis rektorius, pedagogikos fakulteto dekanas, profesorius emeritas. Tokiu garbingu vardu, kokį turi dabar, Šiaulių universitete vadinami tik trys mokslininkai.

Kažkada pastebimai dzūkavęs buvęs Merkinės gimnazijos auklėtinis dabar labiau aukštaitis nei dzūkas. Užaugęs tarp gražių girių, iš gimtų kraštų atsinešė meilę miškui, tačiau medžiotoju tapo jau gyvendamas Šiauliuose. Tiesa, yra kaip reta išrankus medžioklis: nešaudo stirnų, paukščių. Ir tas pomėgis, anot profesoriaus, atsiradęs daugiau dėl noro dažniau pasigėrėti gamta, pabendrauti su įvairių profesijų žmonėmis, atsipalaiduoti.

B. Prėskienis gyvena miesto centre, ne taip toli nuo senojo parko, anksčiau Šapiro pievom vadinto. Daug metų jį čia galėjai kasryt pamatyti bebėgiojantį. Tik pastaruoju metu, kai atsirado problemų su širdimi, profesoriui teko atsakyti pamėgto įpročio. Tačiau ir dabar jį čia vis tuo pačiu laiku gali pamatyti – ramiai bevaikščiojantį, besigrožintį medžiais ir ryto nuotaika ar besikalbantį su šalia parko gyvenančiu senbuviu.

Dabar, kai nebeturi paskaitų, daugiausia laiko B. Prėskienis praleidžia savo darbo kambaryje. Čia gimė monografijos apie Jovarą ir Juozą Miliauską-Miglovarą, keliolika studijų, daug straipsnių. Daugiau kaip tris metus kasdieninio darbo paskyrė knygai, kuri vadinasi „Šiaulių krašto literatūros panorama“ – leidinys, kokio neturi nė vienas regionas. Solidžiai, net 557 puslapius turinčiai didelio formato knygai tiktų ir enciklopedijos vardas. Ji guli ant rašomojo stalo ir yra lyg koks mūsų pokalbio liudininkas. B. Prėskienis pasakoja, kad medžiaga tai monografijai pradėta rinkti gerokai anksčiau. Daug dienų ir prie senųjų, ir prie šių laikų spaudinių – laikraščių, žurnalų, enciklopedijų, almanachų, žinytų, sąvadų, istorinių leidinių – teko praleisti, tai, kas bibliotekose ar archyvuose saugoma, ne vienu atveju dar prisiejo tikslinti, tikrinti, susirašinėti. Žinoma, rašyti monografijas apie Jovarą ir Miglovarą buvo kas kita. Vienintelis knygos herojus ilgam įtraukia į savo lauką ir juo gyvena kasdien, ką bedarytum. Čia gi, kad ir labai įdomių faktų ar net netikėtumų surandi, neišsiplėsi.

Kai naujosios knygos rankraštis buvo baiginėjamas, profesorius abejojdamas kalbėjo apie jos įvardijimą. Lyg ir enciklopedija, kai kuria prasme – žinytas, sąvadas. Tačiau, kadangi pasirinkta tema kur kas plačiau bei išsamiau nagrinėjama, apsistota ties monografijos vardu.

Originaliojo leidinio pratarmėje autorius pažymi: „Šioje knygoje pateikiama trumpa Šiaulių regiono literatūrinio gyvenimo istorija, supažindinama su rašytojais, literatais (...), raštų rengėjais, vertėjais, kurie vienaip ar kitaip susiję su dabartine Šiaulių apskritimi nuo pat mūsų literatūros pradžios iki dabartinių dienų”.

Įvadiniuose straipsniuose mokslininkas nagrinėja gimtinės poveikį rašytojui, taip pat masinės literatūros, poezijos bei liaudies poezijos sampratą. Čia, be kita ko, tvirtinama, jog „vietos, kur esi gimęs, augęs, brendęs, yra labai brangios (...), jos yra neišsenkantis menininko kūrybos šaltinis”. Stebėtinai smulkmeniškai surinktos ne tik Lietuvos, bet ir užsienio rašytojų, kurių kūryboje pavaizduotas ar bent minimas Šiaulių miestas, pavardės, kūrinių, kurių veikėjų prototipais tapo šiauliečiai, pavadinimai. Anot dr. Džiuljetos Maskuliūnienės, šios knygos mokslinės recenzentės, Šiaulių krašto literatūros panoramoje galėtume išskirti trejetą kūrėjų grupių: vieni daug nuveikė piešdami šio krašto toposą, kiti – labiau susiję biografiškai, dar kiti – tik punktyriškai.

Apžvelgiant praėjusio amžiaus antrosios pusės literatūrą, daug dėmesio skiriama politinių kalinių ir tremtinių poezijai, aptariama net ir tų autorių, kurie neišleidę atskirų rinkinių, kūryba.

Atskiras dėmesys – po nepriklausomybės atkūrimo paskelbtiems kūriniams. B. Prėskienio teigimu, dabar dažna, ypač provincijos leidykla, išspausdins bet ką, tik pinigų mokėk. Šiaulių kraštas – ne išimtis, apskrityje apie pusšimtis kūrėjų, išleidusių po vieną ar daugiau knygų. Cituodamas kolegas knygos autorius bando aiškintis, “ar jas laikyti literatūra, ar tiesiog grafomanija?” (Dalia Satkauskytė) ir ar “galima arogantiškai nusigręžti nuo poezijos saviveiklos?” (Viktorija Daujotytė). Pats B. Prėskienis, aiškindamasis, kodėl rašo vadinamosios masinės poezijos kūrėjai, ne tik atkreipia dėmesį į dažnai pačių literatų akcentuojamą rašymą kaip gyvenimo įprasminimą, bet ir į tai, kad “šių dienų Šiaulių krašto literatų kūryba nevienoda. Yra ir tokių publikacijų, kurioms tiktų tik rašliavos terminas”.

Mokslininkas aptaria meninių tekstų vertės klausimus, literatūros vertinimo kriterijus, ribą tarp elitinės ir masinės literatūros, kultūros, atskirų regionų savitumus.

Čia – ir straipsnis “Trumpa Šiaulių apskrities literatūrinio gyvenimo apžvalga”. Jis pradedamas, prisimenant lotynų kalba rašiusį “krikščioniškąjį Horacijų” M. K. Sarbievijų (eiliuoti pradėjo Kražiuose) ir Šiaulių kleboną Petrą Tarvainį, lietuviškai eiliuota kalba parašiusį pasveikinimą Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui, 1636 metais atvykusiam pašventinti Šiaulių katedros. Pasirodo, pirmojo Šiaulių apskrities poeto kūrinys “Brangus feniksas paukštis” yra trečiasis proginis pasaulietinio turinio kūrinys Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, parašytas lietuvių kalba.

Daug dėmesio B. Prėskienio monografijoje skirta Kražiams. Čia 1616 metais įsteigtoje jėzuitų kolegijoje mokėsi daug būsimų rašytojų, literatūros tyrinėtojų, plačiai garsėjo jos teatras, profesūra, čia buvo tikras Žemaitijos universitetas.

Didelę įtaką visam regionui visada turėjo 1851 metais Šiauliuose įsteigta berniukų gimnazija. Ją yra baigę daugybė žymių rašytojų, vertėjų, kultūros veikėjų.

Dar viena išskirtinė Šiaulių krašto vieta – Putvinskių dvaras Kelmės rajone, kur XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vyko literatų susirinkimai, net savotiški literatūros kursai, V. Daujotytė tuos susiejimus yra pavadinusi Povilo

Višinskio akademija. Įdomu, kad kito tokio reiškinio lietuvių kultūroje nebūta. Tarp tokių susiejimų dalyvių buvo Žemaitė, Šatrijos Ragana, Jovaras, Lazdynų Pelėda, Jonas Biliūnas, Pranas Vaičaitis ir kiti.

Plačiai visoje Lietuvoje garsėjo ir Zubovų dvaruose vykusios gegužinės. Tuose lietuvių šviesuomenės suvažiavimuose nuo 1899 metų yra dalyvavę P. Višinskis, Augustinas Janulaitis, Žemaitė, J. Biliūnas, Jovaras, Jonas Jablonskis ir kiti. Išskirtinis monografijos dėmesys – ir Šiauliuose veikusiai dramos, muzikos ir dainos draugijai “Varpas”.

“Šiauliai tarpukario metais buvo antroji po laikinosios sostinės rašytojų, literatų susitelkimo vieta, padėjusi bręsti, formuotis žodžio menininkams”, – pažymi B. Prėskienis. Enciklopedinės knygos autorius visų pirma turi omenyje Šiaulių berniukų gimnaziją, kurią 1919–1940 metais baigė daug būsimų rašytojų, net literatūros klasikų, o juos puoselėjo jų mokytojai, jau žinomi rašytojai Petronėlė Orintaitė, Stasys Anglickis, Viktoras Katilius, Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis ir kiti.

Garsino Šiaulius ir “Kultūros” žurnalas. O vokiečių okupacijos metais Šiaulių Apygardos Meno ir mokslo centrui pavyko išleisti du solidžios apimties ir ne mažiau solidaus turinio literatūros almanacho “Varpai” numerius. Monografijos autoriaus teigimu, almanachas “buvo pats vertingiausias, prestižiškiausias literatūros leidinys, kuriame bendradarbiavo patys žymiausi to meto mūsų rašytojai”. “Kultūrai” ir “Varpams” skirti ir atskiri knygos skyriai. “Almanachas yra tapęs unikaliu ir solidžiu visos šalies kultūros reiškiniu”, – reziumuoja profesorius B. Prėskienis šiandieniniams “Varpams” skirtą plačią apžvalgą.

Šiaulių kraštas – kelių žinomų literatūrinių premijų iniciatorius: Žemaitės, Gėlės, “Varpų”.

Sovietmečiu dabartinėje Šiaulių apskrityje gyvenę literatai išleido tik apie 10 knygų, šiais laikais – per šimtą.

Didžiausias monografijos dėmesys – personalijoms, iš viso aptariamoms net 623. Knygoje pristatomi ir almanachai, žurnalai bei leidyklos.

Anot B. Prėskienio, aptariant atskirų rašytojų kūrybą, neturėta tikslo išvardinti visas jų išleistas knygas. Tiems, apie kuriuos galima surasti daug medžiagos literatūros istorijose ir kituose leidiniuose, neretais atvejais skirta daugmaž tiek pat vietos, kiek ir neseniai debiutavusiems kūrėjams.

Be abejo, ši knyga dažnai bus atsiverčiama. Netgi žinant, kad joje ne ties kiekviena personalija surasi pilną bibliografiją. Jos privalumas: ne tik “sausas”, moksliskas vertinimas, bet ir taiklios kitų mokslininkų, literatūros tyrinėtojų, net rašytojų artimųjų citatos.

Iš pirmo žvilgsnio net keista, kad tiek įžymybių, klasikų, o ir mažiau žinomų žodžių žmonių susiję su Šiaulių regionu. Surinkti, “sulasioti” jas draugėn buvo tikrai nelengvas profesorius B. Prėskienio išipareigojimas. Jį šiaulietis mokslininkas atliko tikrai neblogai.

Štai viena įdomesnė smulkmena. Ji susijusi su Šiauliuose gyvenančiu žurnalistu ir poetu Petru Balčiūnu, kuris šiuo metu “pasitraukęs iš literatūrinio gyvenimo”. Kodėl? “Ne kritikų priekabės ar abejingumas lėmė, kad stojo tylą. Ir dabar manau, kad tylą – nebloga byla. (...) gyvenimo tėkmė įrodė, kad nieko gilesnio nėra už ją pačią, o visa kita yra tiktai žaidimas laiko dantims užkalbėti”, – teigia pats poetas.

“Šiaulių krašto literatūros panorama” – neabejotinai vertinga knyga. Jos autorius profesorius B. Prėskienis atliko didelį darbą. Tik jos leidėjams – “Šiaurės Lietuvos” leidyklai – tenka ne tik padėkoti, bet ir pabarti. Dėl plono viršelio. Argi toks viršelis tinka enciklopediniam leidiniui, kurį jo turėtojas vartys ir vartys?

Kada beužsuksi pas profesorių, jį surasi darbo kambaryje. O jame dažniausiai net ant grindų pilna įvairiausių popierių. Svečiui ne taip paprasta suvokti, kas čia dedasi. Aišku tik tiek, kad B. Prėskienis vėl darbuojasi prie naujo rankraščio.

Šiaip jau profesorius iš tų, kurie žino ir pasaulio, ir Lietuvos, ir krašto literatūros naujienas. Įdomu su juo bendrauti, diskutuoti. Tik vieną smulkmeną sunkoka suvokti: profesorius neturi ir nežada įsigyti nei kompiuterio, nei mobiliojo telefono. Kaip rašė prieš daugelį metų, taip ir dabar teberašo, – ranka.

Ranka užrašyta ir naujausioji knyga – „Laiko tėkmėje“, kurios pasirodymas sutapo su 80-mečio jubiliejumi ir kurioje, žinoma, nemažai asmeniško.

Dvylikos knygų autoriui visada labai svarbus buvo ir yra bendravimas su žmonėmis. Gal todėl netapo našta nelengvas pedagoginis darbas. Beveik šeši dešimtmečiai praėjo tarp Šiaulių aukštosios mokyklos sienų. B. Prėskienis visa-

da pasižymėjo ne tik kaip specialistas, bet ir savo oratorinėm savybėm, gebėjimu vaizdingai, įtaigiai, net artistišškai pateikti tai, kas svarbiausia. Buvę studentai niekada net nepagalvojo, kad taip lituanistiką mylintis profesorius, būdamas gimnazistas, garsėjo kaip stipriausias mokyklos matematikas. Kodėl pasirinko lietuvių kalbą ir literatūrą, net dabar nelabai gali atsakyti. Gal todėl, kad Merkinės gimnazijoje mokytojas rašytojas Julius Būtėnas, vaikų literatūros žurnalų redaktorius Jonas Kuzmickis, liturginių raštų į lietuvių kalbą vertėjas Jonas Mintaučkis? Šiaip ar taip tokio savo apsisprendimo niekada nesigailėjo.

Jei reikia ką pasitikslinti, jei to, ko reikia, neužtikai net internete, skambink profesoriui B. Prėskieniui. Sėkmė beveik garantuota. O jei iškart atsakymo ir neišgirsi, ryt poryt sulauksi telefono skambučio ir, žinoma, tavo rūpesčio kaip nebūta.

Apie tokius kaip B. Prėskienis anksčiau sakydavo: „Vaikščiojanti enciklopedija“. Šis atvejis dar kiek kitoks, nes profesorius ne tik knyginis, bet ir iš tų, kuriems būtina kitų žmonių draugija. Užtat ir sutiksi jį ir krepšinio klube (krepšinio klubą „Sekmadienis“ pats ir įkūrė ir daug metų jam vadovavo), ir medžioklėje, kur, kaip jau minėjau, garsėja kaip šaulys, niekada nesitaikantis į stirną ir paukštį. Jei kas pasiteirauja, kodėl, profesorius atsako, kad jam lyg oras būtinas tik bendravimas, o ne medžioklės rezultatas. Ir papasakoja seną atsitikimą. Kai kartą gimtinėje paklausė seno dzūko, ko gi šiam negana, išgirdo: „Žmonių man negana“. Tada pagalvojo, jog ir pats anksčiau ar vėliau taip pat būtų atsakęs.

Ir, žinoma, jam negana knygų. Tačiau vertintojas jis gana griežtas. Jis, visų pirma, už tokią literatūrą, kuri augina žmogų, daro jį didesniu, turi įtakos visuomenei. „Pastovios vertybės nesikeičia, atsiradus naujoms madoms“, - sako profesorius emeritas B. Prėskienis, ir tai nugincyti ne taip paprasta.

2003–2010

ATKURTI ISTORINĘ TIESĄ PADEDA IR MENININKAI

Visiškai balta Jono Užurkos galva iš toli matyti Urbo kalno pušynų fone. Nors ankstus rytas, išėjęs į balkoną jau gali pasisveikinti su juo, grįžtančiu iš pasivaikščiojimo. Ir visada tuo pačiu laiku. Jei ir nežinotum Jono praeities, įtartum, kad neatsitiktinė toji smulkmena. Betgi ne pirma diena pažįstami, nėra reikalo spėliot, aišku kodėl – iš kariškų įpročių tai.

Tačiau tai ne visa tiesa. Nauji įpročiai nė kiek neprastesni. Net ir suprasdamas, kad tai per skambūs šiems laikams žodžiai, paaiškinu: rytiniai pasivaikščiojimai skirti dar ir kitiems rimtiems tikslams – tyliems susitikimams su būsimos knygos herojais. Bet tiems dialogams ar monologams, kol jie persikels ant popieriaus, dar teks lukterti iki vasaros pabaigos. Tai taip pat neginčijami dalykai. O kol kas svarbiausia – Nida, jos pušys, marios ir jūra.

Vienas po kito pastarąjį dešimtmetį pasirodę J. Užurkos istoriniai romanai įvairiai vertinami. Labai įvairiai. Gal dėl šito kaltas vėlyvas debiutas, gal įtarimų keliantis produktyvumas, gal kai kurių mokslininkų pasisakymai. Šiaip ar taip nepastebėti tų knygų jau negalima. Diskutuoti dėl vieno ar kito herojaus, kurį anksčiau įsivaizdavai gerokai kitokį – taip, o nepastebėti – ne.

Tas drauge praleistas kelių vakarų valandas Urbo kalno papėdėje taipogi tam tikra prasme galima vadinti diskusinėmis. Prisimindamas jų metu išgirstas mintis, ypač netikėtus atsivėrimus, pasakysiu tik tiek: tai yra tai, kas neretai labai praverčia prieš atsiverčiant dar nežinomo autoriaus naują knygą. O jei

autorius kūryba jau šiek tiek pažįstama, žvilgsnis į jo kūrybos virtuvę vis vien pravartus.

Gimstanti naujausioji trilogija kiek skiriasi nuo ankstesniųjų jau vien todėl, kad šįkart J. Užurka bando prikelti mūsų tautai daug nusipelnusias moteris, apie kurias, išskyrus vieną kitą padavimą, ne kažką težinome. Ar ne per sunki užduotis autoriui, kuris iki šiol daugiausia sukinėjosi garsių mūsų laukuose? Kiek tose knygose, be literatūrinės išmonės, galima tikėtis istorinės tiesos?

Kolega Jonas tvirtina, kad nuo istorinės tiesos, kaip ir ankstesnėse knygose, stengsis nenuklysti. Pirmiausia, žinoma, tai galioja vienam ar kitam istoriniam faktui, įvykiui. Tačiau ir apie juos kuriama meninė aplinka ne iš piršto laužiama – ji atvaizduojama susipažinus su kiek įmanoma daugiau tų ar kitų amžių primenančia lektūra, o, jei įmanoma, ir dokumentais.

Taip, prisipažįsta J. Užurka, apie kunigaikščius ir jų karo žygius rašyti buvo gerokai lengviau. Kaip kariui profesionalui lengviau, gal ir arčiau širdies tai. *Persijungti į romantiką*, netgi po tokio nemažo įdirbio, ne taip paprasta. Ir vis dėlto ne taip ir sudėtinga – juk ir kunigaikštienė Birutė, ir Vytauto Didžiojo dukra Sofija Vytautaitė, ir karalienė Morta visada buvo svarbių įvykių sukuryje ir toje aplinkoje, kurios kasdienybė susijusi su valstybės reikalais. O Sofija Vytautaitė pati yra ragavusi kunigaikščio duonos, ir ne bet kur, o Maskvos soste ir labai sudėtingu laikotarpiu. Na, o Birutė, tapusi didžiojo kunigaikščio Kęstučio žmona, ir Trakuose, ir kitur buvo šalia, o svarbiausia – ji Lietuvai pagimdė ir užaugino Vytautą Didįjį. Žinoma, rašant apie šitų didelių asmenybių jausmus, meilę, tarpusavio santykius neapsieita be meninės išmonės, tačiau, autoriaus teigimu, stengtasi *neperlenkti lazdos*.

Anąvakar Jonas lyg tarp kitko prasitarė: po vieno literatūros kritiko pastebėjimo – kad jo herojės (ar kažkuri herojė) primenančios Jeanne d'Arc – keliems mėnesiams atidėjo rankraščius į šoną. Kodėl? Tam, kad kažką naujo pabandytų išsiaiškinti, ar tiesiog, kad kurį laiką pabendrautų su savo herojėm mintyse, ne popieriuje? Šiandien kolega šią situaciją aiškina kiek kitaip. Pirmiausia pastebė, kad visada vertina kritikų profesionalų pastabas. Kita vertus, jis ir nesitikėjęs, jog sulauksias kitokios nuomonės, juk ne meilės, ne romantinius

romanus, kad ir apie iškiliausias mūsų praeities moteris, rašas. Tai, kad jos labiau panašios į Jeanne d'Arc, o ne į Alexandre Dumas ar Guy de Maupassant herojes, jam nesukėlė jokių neigiamų emocijų ar nepasitikėjimo savo jėgom.

- Na, o kad tai, kas parašyta, keliems mėnesiams atidėjau į šoną, nieko nauja, - paaiškina. - Tegu paguli trupučiuką. Ir mano galva per tą laiką atvės. Kai per daug įsijauti, tokia pertrauka būtina. Štai Baltijos vėjas pravėdins, - nusi juokia, - ir atsiras papildomų štrichų, niuansų.

Iki galutinio nušlifavimo visaip būna. Štai „Sofiją Vytautaitę“, sako J. Užurka, rašęs toli gražu ne vienu ypu. Apie porą metų. O dabar jau beveik treji metai, kai rankraštis guli stalčiuje ir iškeliamas tik kartkartėm – kai reikia kažką papildyti, patikslinti. „Kunigaikštienės Birutės“ juodraštinis variantas užbaigtas maždaug prieš metus. Dirbant prie jo ilgiausiai sugaišta bedvejojant, kiek dėmesio skirti kunigaikščiui Kęstučiui. Kol galų gale nuspręsta: kunigaikštis dėmesio jau anksčiau nestokojo, dabar būtina jį atiduoti Birutei. Rankraštis, skirtas karalienei Mortai, dar tik įpusėtas. Kelių mėnesių prireiks jo užrašymui.

Taip, patvirtina Jonas, daugiausia laiko užima pasiruošimas darbui. Istorinių romanų autorius be šito niekaip neišsiverstų. Vien meistriškai valdyti plunksną tikrai nepakanka.

Kai kas sako, kad dabar bepigiu – yra internetas, kuriame apstu įvairiausias, taip pat ir istorinės informacijos. Tačiau J. Užurka teigia ką kita: kompiuterinių žinių apie įvykius ar herojus jokiū būdu nepakanka. Todėl ruošdamasis rašyti naują knygą daug laiko praleidžia archyvuose ir nė kiek nemažiau – bendraudamas su istorikais. Išgirsti gyvą žodį, mokslininko nuomonę, net ir abejonę labai svarbu, kartais net svarbiau už tai, kas jau kažkur užrašyta. Daug džiaugsmo suteikia nors mažytis, bet negirdėtas faktas, surastas kokiam nors visų užmirštame leidinyje. Tokios kruopelytės po vieną gula į specialų aplanką, o paskui atsiduria ten, kur joms labiausiai tinka.

O kiek gi galima atitolti nuo istorinės tiesos?

Kolega Jonas nesupyksta už tokį tiesmukišką klausimą, sau jį labai seniai yra uždavęs. Jis tik pastebi, kad pati sąvoka *istorinė tiesa* yra gan sudėtinga. Ne tik jam, kiekvienam. Pavyzdžiui, rašant apie Mindaugą ir dar senesnius laikus ne kažkiek žinių sulesiosi. Kaip kartais juokais pasako J. Užurka, nei gimimo

liudijimo, nei paso, net portreto nėra. Ir štai tokiomis aplinkybėmis tenka lipdyti tai, ką skaitytojas turėtų priimti už gryną pinigą. Priims ar nepriims – be kita ko, ir talento klausimas. Ir, žinoma, nepaprasta atsakomybė autoriui.

Todėl svarbiausi akcentai tenka tikriems įvykiams ir faktams, vienokiems ar kitokiems aktams, su kuriais susiję knygos herojai. Meninė išmonė taipogi neatsiejama nuo iš įvairių šaltinių surinktomis istoriškai pagrįstomis veikėjų charakteristikomis.

Kokių netikėčiausių atradimų būta, renkant medžiagą romanams? J. Užurka sako, kad netikėtumų pakako dirbant prie kiekvieno rankraščio. O bene įsimintiniausias faktas – kad vis tik ne lietuviai nužudė vyskupą Brunoną, o klajokliai – pakelės plėšikai, gi lietuvių kunigaikštis Netimeras jį ir priėmė, ir pagerbė, ir apsikrikštijo. Tačiau tie netikėtumai, kuriuos būsimos knygos autoriui pasiseka surasti, labai jau nedideli, dažniausiai kažkur užfiksuoti vienas du žodžiai.

O kuo autorius remiasi, kurdamas vienus ar kitus charakterio bruožus? Kuo tik įmanoma, atsako Jonas. Tačiau lemia dažniausiai to herojaus nuveikti darbai. „Lipdant“ portretą stengiasi pamatyti visus kažkada tapytus jo atvaizdus, nemažai laiko praleidžia šalia jų. Tinka, žinoma, įvairiausių, net ir šalutinių šaltinių aprašymai. Kartais ir kokį seną filmą iš naujo peržiūri.

Istorinių romanų rašytojas labai pasigenda mokslininkų istorikų drąsesnių vertinimų, įžvalgų, versijų. Kiekvieno susitikimo metu J. Užurka palinki jiems kuo daugiau, kuo kruopščiau ir kuo giliau *kasti* Lietuvos istoriją dokumentuose. Užtat labai imponuoja archeologai, drąsiai, veržliai atkuriantys Lietuvos istoriją.

J. Užurka įsitikinęs, kad atkurti istorinę tiesą mokslininkams padeda ir menininkai. Ne tik rašytojai, bet ir kino kūrėjai, dramaturgai, scenaristai, tapytojai. Drąsios talentingų menininkų įžvalgos daug gali, svarbi čia menininko rolė, sako Jonas. Formuojant vienokį ar kitokį įvaizdį, istorinę aplinką, terpę.

Rašytojas nelinkęs pritarti tiems mokslininkams, kurie įtikinėja, kad Lietuvai vos tūkstantis metų. Na gal ne visai taip įtikinėja – dar pridėdami pirmąjį Lietuvos vardo paminėjimą. Betgi jei įvairių šalių istoriniuose šaltiniuose užrašyta, kad dabartinės Lietuvos žemėse žmonės gyveno prieš 5-7 tūkstančius metų, tai ar reikia akcentuoti tą tūkstantmetį? Giliau reikia žvelgti ir drąsiau, sako J. Užurka.

Pirmosios J. Užurkos knygos – kiek kitokios. Kareiviui Pūgžliui¹ atsirasti, be abejo, turėjo įtakos tarnyba armijoje ir šaunusis kareivis Šveikas. Tūrint tokį nepakartojamo žavesio prototipą ne taip paprasta į pasaulį pažvelgti naujai.

Kas vis dėlto padėjo autoriui išlikti savimi?

Postūmis rašyti linksmesnę, *šaržinę* knygą baigusiam tarnybą sovietinėje armijoje karininkui buvo įvykiai Irake. Tuomet J. Užurka drąsiai kalbėjo: Irako karas – avantiūra, Huseinas – tik pretekstas, tikslas – nafta, teritorijos. Jei iš tikrųjų reikėjo tik Huseiną nuversti, būtų pakakę desanto – gero bataljono ir kelių milijonų dolerių. Ir Huseinas būtų surištas ir nugabentas ten, kur reikia.

Deja, *juokų pasakos* išvirto į labai rimtą karą. Į tokį, kuriame, be kita ko, dar ir dideli religijų skirtumai. Pats Jonas tokią patirtį, žiaurią patirtį parsivežė iš Afganistano, kur buvo daug kraujo ir kur viskas buvo daugiau nei rimta. Gal tai ir paskatino į situaciją pažvelgti su jumoru.

Žinoma, kiek keistoka, kad pirmosios knygos parašytos tik užbaigus tarnybą sovietinėje armijoje. Gražiausi metai – be kūrybos? Deja, taip. Tiesa, mokymdamasis Onušio vidurinėje, net respublikinį Lietuvos radijo ir TV skelbtą literatūrinį konkursą buvo laimėjęs, tačiau, įstojus į Leningrado aukštąją karo vadų mokyklą, rašymas baigėsi. Ir tik 1989-aisiais, grįžęs į Lietuvą po ketvirčio amžiaus (beveik kaip caro laikų rekrūtas), vėl susirado plunksną.

Jei žmogus buvo sutvertas kūrybai, koks velnias jį nešė į armiją? Jonas, matyt, ir pats šitą klausimą ne sykį sau buvo uždavęs, todėl gal taip sklandžiai sekasi atsakyti: gal genai? Pasirodo, net keli jų giminės vyrai karininkų uniformas nešiojo. Dėdė Petras, tėvo brolis, - nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Kitas artimas žmogus pagal motinos liniją, - caro armijoje. O kai jis, baigęs karo mokyklą, grįžo pirmų atostogų, tėvas ilgai žiūrėjo į jį, uniformuotą, ir pasakė: „Ech, Jonai, būtum tu Lietuvos, o ne rusų karininkas. Ot aš džiaugčiausi...“

Nesulaukė jo tėtis tos dienos, kai Jonas apsirengė vėl nepriklausomos Lietuvos karininko uniformą. Kodėl tuomet taip pasakė, iš mamos sužinojo gerokai vėliau. Pasirodo, J. Užurkai vyresniajam teko nuo sribų slapstytis, net šaudė į jį, bėgantį, visa laimė, išliko gyvas. Tačiau nuo vaikų tokius pergyvenimus slėpė, vildamasis, kad jų laukia ramesni laikai. Jau šiais laikais Jonas išsiaiškino, kad protėvių genų šviesių būta. Štai proprosenelis – tikrų tikriausias prūsas

* Jonas Užurka. Kaip karys Pūgžlys Husiną gaudė: romanas. – Vilnius: Kronta, 2005.

(поданный Прусского королевства, anot senų dokumentų) – inžinierius, dalyvavęs tiesiant iš Peterburgo į Vilnių geležinkelį, o senelis 1919 metais žuvo kovodamas su raudonarmiečiais. Tėvas bėgo iš Vilniaus palikęs tėvų namus ir sugrįžo čia tik 1939-aisiais. Antrą kartą iš Vilniaus bėgo 1944-ųjų liepą ir apsigyveno Dzūkijoje. Dar senelių statytų namų neteko per NKVD. Nesusigrąžino jų, nors tebestovi ir dabar, ir Jonas – per vėlai susigriebė, sugrįžus į Lietuvą, ne tas rūpėjo. Kiti žmonės seniai tame medinuke gyvena.

Tarnyba buvo nelengva, nes „užnugario“ J. Užurka neturėjo. Nei dėdės generolo ar bent kolūkio pirmininko. Paprastų kolūkiečių vaikui teko pasikliauti savo sugebėjimais ir protu. Pirmasis paskyrimas – į Užpoliarę. Toli nuo civilizacijos. Ten, Kandalakšoje, sutiko nemažai lietuvių tremtinių. Išgirdo ko negirdėjęs. Paskui – šešeri metai Murmansko srityje, Pečengoje – šiauriausiam buvusios SSRS taške. Karaklajičiaus kalnas – tai, kas labiausiai įsiminė. Užlipęs ant kalno, ant kurio niekas neauga, sovietinės armijos karininkas J. Užurka per binoklį žiūrėdavo į NATO valstybę Norvegiją. Aiškiai matėsi nameliai raudonais stogais. Čia, sovietinėj pusėj, – lūšnynai, barakai, visa šiaurė tremtinių barakais nusėta, o ten – raudoni stogeliai, gražūs, fantastiški. Buvo apie ką pagalvoti. Ir kuo toliau, tuo giliau. O kai perkėlė prie Suomijos sienos, jau ir akis į akį teko susidurti su užsieniečiais, betarpiškai įsitikinti, kad jų ir mašinos, ir rūbai – šilti, lengvi, išvaizdūs – nuo rusiškų skiriasi lyg dangus ir žemė. Kitoks buvo ir tų žmonių elgesys – laisvas, savim pasitikinčių žmonių elgesys. O tu prieš juos kažkoks suvargęs, visko bijantis, kaip ubagėlis. Suomijoje – sausas įstatymas, todėl karininkai keitė degtinę į megztnius, batus.

Tačiau ypač išskirtiniai tie metai, kurie susiję su karo zona. Net devyneri. Suformavus Pietų karo apygardą – naują, slaptą darinį – pajudėjo ešelonai į Afganistaną. Viename jų buvo ir J. Užurka.

Tai buvo jau kur kas kitokia tarnyba. Nepalyginama su kad ir atšiauriausiais prieš tai patirtais kraštais. Paprašytas prisiminti tuometinę savijautą, pirmą savo akimis išvystą mirtį, niekuo nekaltus žmones, prieš kuriuos privalai nukreipti ginklą, Jonas atsakė labai paprastai: kiekvienas žmogus, kiekvienas gyvas padaras linkęs išgyventi. Aplinkybės vertė kiekvieną, net ir nepatyrusį kareivėlį, apginti save, kitaip – mirtis. J. Užurka vadovavo sausumos motorizuotiems daliniams. Jiems priklausė šarvuočiai ir lengvosios tanketės. Visko

pasitaikė. Didžiausias išgąstis buvo, kai ant minos užvažiavo. Įsivaizduokite: gilus tarpeklis, kalnai, kolona apšaudoma iš viršaus, o apačioje užminuota. Kaip ir priklauso vadui, J. Užurka važiavo pirmuoju šarvuočiu. Visa laimė, kad ir tąsyk, kaip paprastai, nusizengė priimtai taktikai – neuždarė liuko. Tai ir išgelbėjo. Ant minos užvažiavus, sprogimas išsviedė lauk. Žinoma, pakako ir skeveldrų, ir lūžių, tačiau liko gyvas.

O baisiausia buvo, kai viename iš pirmųjų mūšių J. Užurkai teko kario smegenis dėti atgal į galvą. Sukrovė ir – į sanitarinę mašiną. Ar išliko gyvas, nežino. Buvo didelis sukrėtimas. Bet privalėjo tai padaryti, nes buvo vadas. Išsigandę kareiviukai nebūtų supratę, gal net nusigręžę, jei nebūtų pabandęs išgelbėti sunkiai sužeisto gyvybės.

Atsidūręs Afganistane, Jonas ne sykį prisiminė studijas Leningrade. Mokykloje jiems dėstė karą praeję pulkininkai, generolai. Kursantams jie atrodė ne tik pernelyg griežti, bet ir žiauroki. Bet pačiam patekus į karo mėsmalę, ant savo pečių patyrus tokią nelaimę, buvusius frontininkus prisiminė geru žodžiu.

Žinodamas J. Užurkos, kaip rašytojo, produktyvumą, negali nepaklausti, gal bent jau Afganistane jis rašė dienoraštį. Ne, sako Jonas, tikrai ne tas rūpėjo, be to, dėl šito galėjo kilti daug problemų. Spec. tarnybos, sukurtos prie kiekvieno pulko, net laiškus, ypač karininkų, tikrindavo. Todėl rašyti privalėjai tik labai universalius laiškus – sveikas gyvas ir t. t., ir, žinoma, žodžio Afganistanas minėti nebuvo galima.

O poreikis rašyti per tuos dvidešimt penkerius metus tikrai buvęs. Ir ne bet ką, o istorinius romanus. Taip, taip, pakartoja Jonas. Tačiau kad kol kas jų negalės užrašyti, seniai suprato. Karininkų asmeniniai daiktai, taigi ir užrašai buvo tikrinami ir tuo ne sykį turėjo progą įsitikinti. Todėl net savo sprendimą kaupti iš *visur* medžiagą, kurios vėliau gali prireikti, turėjo pakankamai atsargiai. Ir vis dėlto daug jos susikauptė per tuos *savanoriškų rekrūtų metus*. Iš enciklopedijų, romanų, kitų knygų, žurnalų, laikraščių. Viskas apie senovės Lietuvą. O Adolfo Šapokos „Lietuvos istoriją“ perskaitė tik devyniasdešimtaisiais, jau gimtinėje.

Ar buvo kolegų, su kuriais, tarnaudamas sovietinėje kariuomenėje, galėjo pasikalbėti apie tai? Vienas kitas intelektualesnis karininkas buvo, prisiminė Jonas, tačiau visi labai jau atsargiai tai darydavo. Labiausiai įsiminė grafų palikuonis Leontjev, buvęs pavaldinys. Puikiai istoriją žinojo. O paatviraudavo

žinodamas, kad J. Užurka kilęs iš Pabaltijo.

Kita vertus, neatviraudavo ir pats Jonas. Tik aštuoniasdešimt aštuntaisiais, kai tarnavo Puškos mokomojoje bazėje, *politinių užsiėmimų metu* kariams pradėjo drąsiai kalbėti, kas buvo ir yra Lietuva, kas buvo Rusija. „Vade, jūs kalbat ne taip, kaip mus mokykloje mokė“, – kai kurie kareiviai mesteldavo. Tačiau netgi jiems pasiskundus aukštesniems vadams, jau nebereikėjo bijoti. Kas dedasi Baltijos valstybėse, jau žinojo ir kariniuose daliniuose.

Afganistanas Joną pakeitė iš esmės. Ten galutinai suvokė, kad prasidėjo sovietinės armijos galios žlugimas. Kariai nesislapstydami naudojo narkotikus. Kai susitiko su buvusiu kurso draugu, šis pakvietė į savo prekių persiuntimo bazę, kuriai vadovavo. Visko tikėjosi, bet ne šito: sovietinį karininką saugojo... dušmanai, čia vyko tokia prekyba, kokia įmanoma tik tarp visiškai moralę praradusių žmonių.

Taip, ne kartą ir ne tik sužeistam ar žuvus kolegai, pavaldiniui teko galvoti, galvoti, galvoti – kam visa tai?

Likimo ironija: į Afganistaną *įėjo* vienas iš pirmųjų, jo vadovaujamos kovinės mašinos buvo tarp tų ir kurios *išvedė*. Buvo sprendžiamas klausimas, kur karininkus dėt. Arba į Pabaltijo karinę apygardą, arba į atsargą – kartojo J. Užurka savo vadams, o šie tvirtino: „Ten tai jau tikrai negrįši“. Naujas tarnybos adresas „afganams“ buvo Kaukazo apygardoje, kur prasidėjo neramumai Tbilisyje. Įdomus dalykas, prisimindamas tas dienas, pasakojo J. Užurka: nė vienas iš kelių šimtų Afganistane tarnavusių karininkų nesutiko vykti į Gruziją. Ten prasidėjusius įvykius vertino kaip vidaus reikalus, o tam yra sukurta milicija. Skamba šiek tiek keistokai, juk armija yra armija ir kokia ji bebūtų, lemia įsakymai. Kolega Jonas primena, kad buvo jau aštuoniasdešimt devintieji, Gorbačiovo laikai, kai politiniai organai beveik nebeturėjo balso. O ir tų, kurie keletą metų regėjo Afganistano baisybes, taip lengvai neišgąsdinsi. Jiems, anot J. Užurkos, buvo nuspėjaut į viską. Gi jam pačiam iki tarnybos pabaigos trūko vos kelių mėnesių. Kadangi tarnavo šiaurėje ir karo zonoje, tie keli mėnesiai, likę iki dvidešimt penkerių metų, turėjo būti pridėti už sunkią, pavojingą tarnybą, ir papulkininkis J. Užurka parašė raportą, prašydamas išleisti į atsargą.

Įsakymas iš Maskvos atėjo prieš pat 1989 metų Kalėdas.

Ką veiks toliau, Jonas žinojo, todėl tie keli laukimo mėnesiai prailgo. 1988-ųjų rudenį, atostogaudamas Lietuvoje, užsiregistravo Sąjūdžio būstinėje, o po pusmečio sulaukė laiško, kurį parašė jau anksčiau išėję į atsargą buvę sovietinės armijos karininkai Zigfridas Orentas ir Antanas Maslauskas. „Laukiam. Tu irgi ruoškis grįžti į Lietuvą. Atsargos karininkai buriasi. Kursim Lietuvos kariuomenę“, - rašė tuomet dar nepažįstami kolegos, matyt, suradę jo adresą „Atgimimo“ laikraščio redakcijoje, į kurią užsukus Romualdas Ozolas paragino rašyti. Kaip šiandien pamena, pirmoji žinutė, kurią atsiuntė iš Afganistano, vadinosi „Melo trumpos kojos“.

Atskridęs į Vilnių, pirmiausia susitiko su tais dviem energingais vyrais, kurie buvo vieni aktyviausių jau įkurtos Lietuvos atsargos karininkų sąjungos nariai. Kovo 11-ąją sutiko įsijungęs į rimtus darbus. Pirmiausia tapo Aukščiausiosios Tarybos jaunuolių karinių reikalų komisijos inspektoriumi. Jo ir kolegų svarbiausias rūpestis buvo Lietuvos vaikinai, tarnaujantys sovietinėje armijoje, ypač bėgantys iš jos. Teko nemažai važinėti po dalinius, ginti lietuvičius. O paskui, nuo nulio pradėjus kurti Lietuvos kariuomenę, J. Užurka darė tai, ką reikėjo daryti – buvo paskirtas Vilniaus rajono komendantu, dar vėliau – Krašto apsaugos sistemos savanorių Vilniaus apskrities štabo viršininku, o galiausiai – Ginkluotųjų pajėgų generaliniu inspektoriumi. Tarnybą Lietuvos Respublikos kariuomenėje pulkininkas leitenantas J. Užurka baigė dutūkstantaisiais.

Jonas tvirtina, kad kūryba yra jo pašaukimas. Tačiau šį žodį tardamas būtinai prideda žodį *darbas*.

Dauguma prozininkų išskirtinį dėmesį skiria žodžių paieškai, sakinių, teksto tobulinimui. Dažnas toli gražu ne kiekvieną redaktoriaus pasiūlymą priima. J. Užurkos patirtys rengiant spaudai naują knygą ypač glaudžiai susijusios su jo knygų redaktoriais. Jis šito visiškai neslepia. Atvirai prisipažįsta, kad, po ketvirčio amžiaus sugrįžus į Lietuvą, daug ko teko mokytis iš naujo. Tapo aišku, kad lietuviškų žodžių arsenalas kur kas gausesnis, be to, vaizdingesnis buvo baigus vidurinę. Lietuvių kalbos žodynai, dzūkiška prigimtis, kariškas reiklumas per dešimtmetį padarė savo darbą. Neįtikėtinai didelį darbą.

Taip, dar ir šiandien kartais svetimžodžiai nenustygsta, tačiau J. Užurka iš atkakliųjų giminės.

Minint Žalgirio mūšio 600-ąsias metines, visokių vertinimų būta. Kai ką šokiravo kryžiuočių ordino magistro kalba mūšio lauke, be to, parodomajame mūšyje Jogailai skirtas lyg ir kiek kitoks vaidmuo nei buvo iš tikrųjų. Per Rusijos TV nuskambėjo žinia, kad anuomet teutonų ordiną nugalėjo trys Smolensko pulkai. Savo buvusią galybę prisiminė ir totoriai. Kaip tokie ir panašūs vertinimai atrodo istorinio romano apie Žalgirį autoriui, į kurį 2010-aisiais kaip į žmogų, apie tai bene daugiausiai žinantį, kreipėsi nemažai žingeidžių tautiečių?

J. Užurka šįkart gerokai diplomatiškas, linkęs atsakyti Jėzaus žodžiais: „Teisus tu, teisus ir tu“. Žodžiu, teisūs visi. Nes po Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliava – tuo metu gyvavusios imperijos vėliava – įvairių tautybių kariai liejo kraują Žalgirio mūšyje. Jei, pavyzdžiui, iškyla koks ginčas dėl Smolensko, istoriškai praprusęs žmogus turėtų žinoti, sako Jonas, kad tuomet Smolensko žemės buvo baltų žemės.

Nors kaip rašytojas savo vaizduotėje ne sykį bandė atkurti šio ir kitų daug lėmusių mūšių vaizdus, J. Užurka nusiteikęs gana kritiškai prieš tokių mūšių inscenizacijas. Paminėti mūšio lauke, prisiminti – viena, sako Jonas, o inscenuoti mūšį – kas kita. Nori nenori, kai kam tai sukelia pyktį, neigiamas emocijas.

Tačiau J. Užurka tų savo minčių neperša, supranta, kad tikriausiai nebūtų suprstas.

Kur kas įdomiau būtų, jei jis galėtų apibendrinti, ką teigia jo kūrinių žymiausių herojų likimai. Tačiau tai padaryti ne taip paprasta, sako Jonas. Kartais mummyse suformuotas neigiamas ar teigiamas praeities herojų paveikslas iš tikrųjų toli gražu neatitinka tikrovės. Ir iki galo tai patikrinti labai sudėtinga, dažnai beveik neįmanoma. Toji tolima praeitis buvo nepaprastai sudėtinga. Štai plačiai paplitusi nuomonė apie Jogailą kaip išdaviką, nors vienprasmiškai negalima pasakyti, kad jis kaip tik toks. Taip, iš tikrųjų Lietuvai padarė daug žalos, tačiau tuo metu, kai mūsų valstybę iš abiejų pusių spaudė Maskva ir kryžiuočiai, be Jogailos, be santarvės su Lenkija sunku būtų buvę ir vieniems, ir kitiems. Ne visiems didžiavyriams likimas buvo palankus, visko būta, ir išdavysčių nemažai, bet ir garbingos praeities niekas nenuginčys.

O pats J. Užurka ar tiki likimu? Be jokios abejonės, atsako Jonas. Dar daugiau: jam atrodo, kad ne tik žmonėms, bet ir tautoms yra *sukurti* tam tikri likimai.

Ne visada J. Užurkai likimas buvo palankus. Nors su pirmąja moterim, pagimdžiusia jam dvi dukras, išgyveno ilgiausiai, visus *savanoriškų rekrūtų metus*, Atgimimo metai buvo lemtingi – išsiskyrė. Ir čia, regis, kalčiausi požiūriai į tai, kas iš esmės pakeitė gyvenimą.

Iš viso tris moteris Jonui teko pažinti. Ar, rašant naujausią trilogiją, nors kiek tos patirtys buvo naudingos? Gal kiek, juokiasi kolega. Juk ir jam komandiruotėse, tarnybiniais reikalais kitąsyk ir pusmečiu tekdavo atsiskirti nuo šeimos. Tačiau, žinoma, šito nesulyginsi su tuo, ką patirdavo, pavyzdžiui, išėjęs į žygį Kęstutis ir Birutė, likusi priešiškoje apsuptyje, pilnoje intrigų, tačiau išlaikiusi išbandymus, visada tvirtų nuostatų. Karalienės Mortos gyvenime taipogi buvo ir gerbėjų, ir įvairiausių niuansų, *lyrinių nukrypimų*, bet... O Sofija Vytautaitė už Vasilijaus ištekėjo be gilios meilės. Gal kiek panašiai kaip pirmąsyk vedė pats J. Užurka. Tėvas pasakė Sofijai: „Reikia susigiminiuoti su Maskva, ir viskas“. Tačiau kokia tvirta buvo, jokios intrigos nesukiršino su vyru. Paskui lygiai taip pat auklėjo savo dukras ir sūnus. Net vaikų netektys nepalaužė. Taip, kai kuria prasme, rašant tą trilogiją, buvo su kuo palyginti, šypsosi Jonas, tačiau tik *kai kuria prasme*, nes ir ne ta epocha jau, ir ne tas psichologinis klimatas, ir žmonių santykiai kitokie.

Dar trumpam grįžkime į Afganistaną. Vilniečiai, skaitę „Vakarines naujienas“, dar pamena 1992-aisiais atkarpomis spausdintą J. Užurkos „Kario knygą“. Tai buvo pirmasis kūrinys tokia tematika vėl nepriklausomoje Lietuvoje.

Iš pradžių buvo sumanęs Afganistanui paskirti vieną knygą. Ją parašius atsirado atkaklių skaitytojų, kurie įkalbėjo rašyti ne tik antrą, bet ir trečią.

Tiesa, dabar truputį gailisi, kad pirmoji knyga dar nebuvo tokia, kokią parašytų dabar. Dar kaustė ne tokia, kaip šiais laikais laisva dvasia. Kita vertus, kapstyti ir prisiminti tai, kas pergyventa, buvo labai nelengva. Norėjosi kuo greičiau pamiršti viską, kas patirta.

Karininko gyvenimas – įsakymų vykdymas. Tai, be abejo, uždėjo antspaudą

ir J. Užurkai. Paklaustas, ar tarybinę tėvynę privalėjęs mylėti net sapne, Jonas juokiasi: „Ne, *fanatu* niekada nebuvau. Ir išvis negalėčiau pasakyti, kad per tuos ilgus tarnybos metus būčiau sutikęs tokį karininką, kurį nedvejodamas galėtum tokiu vardu pavadinti. Visi ir anekdotus pasakodavo, ir elgėsi normaliai. Aišku, ideologiniai rėmai varžė, tačiau...“

Tačiau ne tiek, kad vis reikėtų apsidairyti. Net abi dukras, sugrįžęs atostogų, sovietinės armijos karininkas J. Užurka pakrikštijo Pivašiūnų bažnyčioje.

O kad ypatingieji skyriai pulkuose, divizionuose dirbo savo darbą, kartą ir pats akivaizdžiai įsitikino. Dar studijuodamas Leningrade, ketvirtam kurse. Grįždamas po atostogų, kaip ir buvo susitarę su bendramoksliau iš Lvovo, išsiuntė telegramą – kad pasitiktų. Planavo pasilinksminti, o paskui kartu parvažiuoti į karo mokyklą. Dusmenų kaimo pašte dirbusi buvusi klasiokė po kelerių metų pasakojo: tu neišsivaizduoji, kas dėjosi po to, kai išsiunčiau tavo telegramą. Netrukus užgriaudėjo *osobistai* (особый отдел)* iš Trakų, tikrino adresatus, turinį, klausinėjo. Jiems, regis, pasirodė išsiųstasis draugui tekstas užkoduotas („Kaip kalbėjom, Jurijau, būsiu sutartu laiku sutartoje vietoje. Būk pasiruošęs“).

- Tai va, taip ir gyvenom, - šiandien juokiasi J. Užurka.

Ar dar nebuvai pradėjęs galvot rusiškai, erziniu Joną. Nesu, atsako, nei šventasis, nei rezistentas, bet, nors ir kalbėti, ir rašyti prisiėjo rusiškai, namuose bendrauta tik lietuviškai. Ir draugų lietuvių buvo pakankamai. Todėl, sugrįžus į Lietuvą, jokių svetimų akcentų niekas neišgirdo.

Ką užtarnavo toj svetimoj kariuomenėj? Ordiną „Už kovinius nuopelnus“. Aukštesnį už jį – didvyrio žvaigždę – jau ne kiekvienam duodavo, šypsosi Jonas, pateikdamas daug pasakantį pavyzdį: armijos generolo Vareinikovo sūnus, atvedęs karius nuo Taškento iki sienos ir į Afganistaną net neįvažiavęs, *už kovinius nuopelnus* pelnė aukso žvaigždę.

Ne, netroškęs jis tos žvaigždės, sako J. Užurka. Tačiau gyvas ir sveikas norėjęs išlikti. O užvis brangiausi tie apdovanojimai, kuriais pagerbė Lietuva: Sausio 13-osios medalis, Lietuvos kariuomenės savanorio kūrėjo medalis, Karininko garbės riterio vardo medalis, Krašto apsaugos departamento vardinis laikrodis ir ginklas ir t. t.

*Ypatingasis skyrius (rus).

Kariška tvarka ir kūryboje. 7 val. 15 min. Jonas sėda prie rašomojo stalo. Žmona anksti rytą išvyksta į tarnybą, ir jis niekieno netrukdomas dirba iki dvyliktos valandos. Pusvalandis kavai ar arbatai, nedidelei mankštai ir vėl prie stalo, šįkart iki pusės trijų. O tuomet jau laisvas laikas – antroje dienos pusėje mėgsta pasivaikščioti, susitikti su draugais, įvairių reikalų atsiranda. Kartais draugai, žinantys jo dienotvarkę, užsuka. O žiemą dažniausiai mėgaujasi slidėmis. Pomėgis, parsivežtas iš už Poliarinio rato.

Rašydamas Jonas turi galimybę pasigėrėti panorama už lango, juk priešais – Verkių parkas, rūmai, tvenkinys su gulbėmis, Jeruzalės bažnyčios bokštai. Fantastiški vaizdai, tikra atgaiva.

Rašo iškart kompiuteriu. Tekstą taiso tris kartus. Padirbėjęs savaitę, dieną-dvi paskiria taisymui. O visą knygą parašęs, vėl skaito ir vėl taiso. Ir dar sykį taiso jau iš leidyklos su redaktoriaus pastabom atsiųstą rankraštį.

Susitinka ir su vienu kitu kolega. O patys šviesiausi prisiminimai susiję su Sigitu Geda. Toji pažintis prasidėjo, kai reikėjo padėti Čėčėnijos prezidento Džocharo Dudajevio našlei Alai gauti prieglobstį Lietuvoje. Dudajevio bendražygiui, karo lakūnui Vytautui Eidukaičiui visą šeimą nelegaliai pargabenus į Lietuvą, V. Eidukaitis ir J. Užurka kreipėsi į S. Gedą, turintį ryšį su prezidentūra. Nuo tol dzūkas su dzūku surado bendrą kalbą. Sigitas parašė ir vieną iš rekomendacijų stojant į Lietuvos rašytojų sąjungą.

2010 m. rugsėjis

KŪRYBINIS SMALSUMAS PAREMTAS KŪRYBINE DRĄSA

Už jūrų marių gyvenantis originalus kūrėjas Kostas Ostrauskas ne tik dramas rašo, nors kaip tik jos – didysis šio literato *arkliukas*. Ne mažiau žavi jo tekstai apie kitus kūrėjus. Vienas tokių pavyzdžių – Kaziui Binkiui skirtasis.

„Jeigu jis ir nieko nebūtų parašęs, jo svoris ir įtaka mūsų literatūriniam gyvenimui vis tiek būtų jaučiama. Šiuo atveju jis primena tuos prancūzų bohemiškuosius intelektualus, kurie, net ir turėdami didelių kūrybinių gabumų, patys dažnai beveik nieko nesukuria, bet, apsupti kurioje nors Paryžiaus kavinėje ar restorane jaunųjų gerbėjų būrelio, savo šnekomis juos inspiruoja, uždega ir nejuociom apdalina kūrybinėmis mintimis. Šia prasme Binkis yra labai daug prisidėjęs prie bendrojo mūsų to meto literatūrinio gyvenimo judrumo. Jo įtaka, aišku, turi gilesnes šaknis, - jis veikė ir savo kūryba“, - apgailėstaudamas, kad neteko tokios „tikrai šaunios ir įdomios asmenybės“ nei matyti, nei pažinti, rašo K. Ostrauskas.

Pats K. Ostrauskas lyg ir nepanašus į K. Binkį. Kai kurie jo charakterio, būdo bruožai (pavyzdžiui, kategoriškumas, kurį, deja, turėjau progą pajusti) dargi priešingi. Tačiau tame išties įdomiame kūrėjoje nesunku išvelgti kažką *binkiško*. Kažką labai binkiško. Nors pats K. Binkis apie ostrauskišką stilių (turiu omenyje, žinoma, jo postmodernistines, avangardistines, su absurdo prieskoniais dramas), ko gero, atsilieptų panašiai kaip Castor&Poolux.

Reta proga: turime galimybę susipažinti su nauju K. Ostrausko dramos

kūrinių*. Tiems, kurie dar nespėjo šio autoriaus pažinti, keliolika sakinių, daugiau mažiau apibūdinančių 85-mečio jubiliejų pažymintį žymiausią lietuvių avangardinės dramos kūrėją, literatūros istoriką ir kritiką.

Dvidešimt penkerių metų dramaturgas – ne toks jau dažnas reiškyns. Debiutantui K. Ostrauskui buvo kaip tik tiek. Kas vis dėlto tapo svarbiausiu akstinu gimstant pirmajai pjesei „Pypkė“? Darbas Jaunimo teatre Kaune, susidomėjimas dramaturgija studijų metais, pamatytas spektaklis? Kodėl jau pirmuoju savo kūriniu neabejotinai pasukta avangardizmo pusėn? Regis, viskas susidėjo draugėn. Tačiau ne paskutinėje vietoje – prigimtis, kuri ilgainiui padėjo tapti savito teatro kūrėju.

K. Ostrauskas, 1952 metais baigęs lituanistikos ir slavistikos studijas Pensilvanijos universitete, minimas kaip vienas paskutiniųjų Vinco Krėvės studentų. Ar buvęs profesorius turėjo kokios nors įtakos tampant savitu kūrėju? Ko gero, taip.

Teko skaityti „Aiduose“ (1957, lapkritis) publikuotą K. Ostrausko straipsnį „Vincio Krėvės kūrybinis veržlumas“. Įsidėmėjau tokius žodžius: „Suvedę draugėn visus tris bruožus, kuriuos minėjome kalbėdami apie tematiką, t. y. kūrybinį smalsumą, gilumą ir drąsą, gauname štai kokią formulę: gilus kūrybinis smalsumas paremtas kūrybine drąsa“. Toji formulė lydėjo visą gyvenimą.

Nors K. Ostrauskas yra lituanistikos (kai kurie šaltiniai tvirtina – filosofijos) mokslų daktaras, Pensilvanijos universitete ilgokai vadovavo muzikos bibliotekai. Tačiau didžiausi jo nuopelnai – universiteto bibliotekoje (kartu su dr. Vincu Masiūnu) kaupti lietuviškų knygų ir kitų leidinių lobiai. Ne viena proga konstatuota: tai – viena iš turtingiausių lituanistikos bibliotekų, esančių už Lietuvos ribų.

Na, o ką bendro turi K. Ostrauskas ir muzika? Atsakymas labai paprastas: tėvas – žymus vargonininkas, chorvedys. Namų aplinka daug davė būsimam kūrėjui.

K. Ostrausko dramų, pjesių nesumaišysi su kitų autorių kūriniais. Pirmaisiais mokytojais buvo dramaturgai simbolistai I. Bergmanas, G. Hauptmanas, dalinai – B. Sruoga, tačiau neilgam. Labai greit priartėta prie absurdo teatro, intertekstualinių improvizacijų žaismės, prie postmodernių formų. Ir nors tuos iki tol lietuvių literatūroje negirdėtus dalykus ne iškart priėmė skaitytojai, atlikėjai, žiūrovai, jaunas kūrėjas žinojo, ko siekia.

* Šis tekstas rašytas, pristatant naująsias K. Ostrausko kūrinį „Triskaidekaphobia“.

Kokie, kreipiant lietuvių dramaturgiją modernizmo pusėn, buvo svarbiausi autoriaus tikslai? Pirmiausia – užsiauginti sparčiais tempais besikeičiančio pasaulio vertą žiūrovą-skaitytoją, su kuriuo būtų įdomu diskutuoti, dar – gilintis į iracionalias situacijas, be to, tiesiog noras išreikšti save kaip kūrėją.

Tie tikslai keitėsi, autoriui tampant vienu ryškiausių avangardistinės literatūros atstovų.

Pastaraisiais metais nesu pastovus teatro lankytojas. Kelis syk nusivylęs tuo, ką mačiau, darau poros-trejetų metų pertraukas, o vėl sugrįžęs į teatrą dažniausiai nusiviliu. Žinoma, vilniečių galimybės didesnės. Tačiau iki šiol, lyg kokio etalono, negaliu pamiršti vieno spektaklio – S. Becketto „Belaukiant Godo“, gastrolių metu parodyto Šiauliuose beveik prieš tris dešimtmečius. Šiek tiek keista, bet jo neužmiršo ir sūnus, kuriam tuomet buvo vos šešeri. Ir dar labiau keista prisiminti, kaip po pirmojo veiksmo į salę nebesugrįžo žinomas matematikos profesorius.

Turbūt nesuklysiu teigdamas, kad dauguma K. Ostrausko kūrinių labai arti šio čia paminėto Samuelio Becketto kūrinio.

K. Ostrausko kūriniuose yra ir tikrų istorinių asmenybių. Lyg ir ne taip sudėtinga suprasti, kas svarbiausia buvo, kaip dramų autoriui ir personažų kūrėjui, rašant „Balį iš Baibokų“, „Vyskupą Antaną“, „Shakespeariana“, „Vaižgantą“ ir kt., bet, nors rasi čia ir tikros dokumentikos, ne mažiau ir paradoksaliai perkurtų dalykų, realybės, kaitaliojamos su fantazija. Tame chaose – nenuspėjamasis Ostrauskas, kūrėjas, kurio nepakartosi.

Ne viena proga tvirtinta, kad dramoje K. Ostrauskui rūpi tik žmogus ir jo likimas, o ne istorija. Regis, taip ir yra.

Įvairūs režisieriai yra statę K. Ostrausko dramas, pjeses. Vienu pastangomis dramaturgas liko patenkintas, kitų – nelabai, o kai kam nepavyko įspėti jo kūrybos mįslių. Ir tai nenuostabu. Gal todėl ir pats K. Ostrauskas neretai yra aktyvus tokio proceso dalyvis.

Tarp režisierių, kuriam artima buvo K. Ostrausko kūryba – ir kolega Antanas Škėma, žuvęs autokatastrofoje grįžtant iš Čikagoje vykusio Santaros-Šviesos suvažiavimo, kuriame vaidino savo paties režisuotoje K. Ostrausko pjesėje.

Tarp artimų bičiulių buvo ir Marius Katiliškis, gerai vertinęs K. Ostrausko darbus. Teko skaityti apie trijų tautiečių susitikimą Čikagoje, kuriame buvo

ištarti lemtingi žodžiai: „Mariau! Apie tavo kūrybą rašys disertacijas“. Labai toliaregiški buvo literatūros mokslininko K. Ostrausko žodžiai.

Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas vertas pagyrimo jau vien už K. Ostrausko išleistas knygas, kurios iš esmės skiriasi nuo ankstesnės lietuviškos dramaturgijos. Kai ką iš jų parsivežiau iš JAV 1989-aisiais (regis, tai buvo Kazio Bradūno dovana), tuomet, kai Lietuvoje naujos spalvos tik vėrėsi naujam gyvenimui, kitką vėliau atsiuntė bičiulis Vytautas O. Virkau. Daug ką pradžiugino, o ir nustebino tos knygos.

Kodėl vis dėlto ir šiais laikais Lietuvoje K. Ostrausko dramos ir pjesės nėra labai dažnai statomos? Kaip šiaulietis pamenu „Čičinską“, miesto dramos teatre pastatytą režisieriaus Rolando Atkočiūno (1994), tik girdėti teko apie Vilniaus senjorų teatre suvaidintą „Vaižgantą“ (1995) bei literatūrologės Elenos Nijolės Bukelienės namų teatre sukurtą spektaklį „Kaliausės mirtis“ (2004). Daugiau informacijos neturiu. Belieka apgailestauti, kad nepasitikima žiūrovu, kad tėvynėje dirbantys režisieriai kapituliuoja, galvodami, jog žiūrovas gali nesuvokti postmodernaus teksto prasmį.

Vytauto Didžiojo universiteto studentui, parašiusiam darbą iš lietuvių dramaturgijos srities, K. Ostrauskas yra paskyręs 300 dolerių vardinę stipendiją. Ją yra gavęs jau ne vienas gabus jaunuolis.

Šviesios atminties profesoriaus Vytauto Kubiliaus teigimu, „Ostrauskas parašė pirmutinę lietuvišką postmodernistinę dramą *Ars amoris* (1991)“. Ar tikrai tai pirmoji tokio pobūdžio K. Ostrausko drama? Ar nėra vieni iš anksčiau parašytųjų netiktų toks apibūdinimas? Man regis, kad šiuo atveju kur kas tiksliau yra pasakęs Bronius Vaškelis: „*Ars amoris* tiek turinio, tiek braižo prasme reikėtų laikyti labiausiai ostrauskiška autoriaus knyga“.

K. Ostrauskas, paklaustas, ką šiuo metu rašo, kokie ateities kūrybiniai planai, atsakė labai liūdnei: „Jokie. Sugriuvo sveikata ir, atrodo, visai neketina atsitaisyti. Tad tik stengiuos žūt būt galutinai sutvarkyti neseniai baigtos savo naujos – ir paskutinės – knygos tekstą“.

Turėkim viltį, kad ne paskutinės.

2010 m. spalio

MAESTRO SAULIUS SONDECKIS

Profesorius Saulius Sondeckis “Varpus” domino keliais aspektais. Visų pirma, jo tėvas, šviesios atminties Jackus Sondeckis bendradarbiavo pirmajame literatūros almanacho numeryje, jame papasakodamas apie kitą Šiaulių krašto šviesuolį - Peliksą Bugailiškį. Paties maestro nuopelnai įvertinti ne tik pasaulio ir Lietuvos svarbiais žymenimis, bet ir miesto, kuriame gimė ir užaugo, išskirtiniais apdovanojimais: jis – Šiaulių Garbės pilietis, pirmasis Šiaulių universiteto Garbės daktaras. Trečioji svarbi tema, dėl kurios ieškojome susitikimo su profesoriumi – pažintis su poetu Vytautu Mačerniu.

1.

Būdamas gimnazistas iš tėvo pasakojimų žinojo daugelį šiauliečių kultūrinės veiklos subtilybių. Nepriklausomybės metais mieste leistas vienas rimčiausių Lietuvoje žurnalų – “Kultūra”. Prie jo leidimo daug prisidėjo, taip pat ir finansiškai Kazimieras Venclauskis, P.Bugailiškis, J.Sondeckis. Profesorius gerai prisimena “Varpų” išleidimo epopėją. Buvo okupacijos metai, tačiau Šiaulių inteligentai, nepriklausomai nuo savo specialybės ir darbo krypties, elgėsi panašiai kaip Smetonos laikais, kultūrai, menui, istorijai ir toliau stengėsi skirti ypatingą dėmesį.

- Mačiau ir girdėjau, kaip tėvo bičiuliai džiaugėsi, kad Šiauliuose pasirodė toks rimtas literatūros almanachas, - sakė sugrįždamas į keturiasdešimt trečiuosius. - Atmintyje – pakilimas, entuziazmas, pasididžiavimas. Tai, kas

Šiaulių šviesuolius, padarius gerą darbą, visada lydėjo. Visi norėjo “Varpus” įsigyti, turėti.

Antrojo numerio išleidimas susijęs su liūdnesniais prisiminimais. Jis pasirodė frontui beldžiantis į Lietuvos duris. Tada, kai buvusiam miesto burmistrui J.Sondeckiui ir jo šeimai darėsi pavojinga likti tėvynėje.

“Varpų” redaktorių Kazį Jankauską maestro prisimena kaip Mergaičių gimnazijos mokytoją, lietuvių kalbos ir literatūros mokiusį jo bendrąklasės. Kaip didelį autoritetą. Tiesa, patį S.Sondeckį gimtosios kalbos ir literatūros mokė Jonas Adomaitis bei Tomas Stonis. Pastarasis – ir žinomas knygų vertėjas bei “Varpų” korektorius, autorius.

Tie du solidūs “Varpų” tomai, kuriuos į namus parnešė tėvas, jam pasitraukus į Vakarus, atsidūrė sūnaus globoje. Sudėtingiausiomis akimirkomis almanachas buvo slepiamas kartu su kitomis *pavojingomis* knygomis. Laimė, kad nepateko į jokias kratas. “Jei būtų radę Stalino laikais, tikrai nebūtų gerai užsibaigę”, – kalbėjo profesorius Lietuvos rašytojų sąjungos klube vykusiose “Varpų” dvidešimtojo numerio sutiktuvėse, į kurias atsinešė per sovietmetį išsaugotus leidinius.

O gimnazijoje prabėgę metai ne tik neužsimiršo, bet ir su įdomiausiomis smulkmenom, žiūrėk, kur nors ir primena save. Štai kad ir tame išpūdingame “Varpų” vakare Rašytojų sąjungoje, į kurią be kitų gerbėjų atėjo net septynios K.Jankausko mokinės.

- Gyvas pavyzdys, koku turi būti mokytojas! Jankausku mūsų kolegės, mūsų bendrąklasės žavėjosi taip, kaip mes Adomaičiu, - sako S.Sondeckis.

J.Adomaitis buvo dar ir klasės auklėtojas. Ketveri metai šalia tokios išskirtinės asmenybės – tai, kas išlieka visam gyvenimui. Gimnazistai jį tiesiog dievino, laukdavo. Anot profesoriaus, mokytojas turėjo didelę Dievo dovaną kalbėti rimtai, labai įtaigiai, įtikinamai, o taip pat linksmai, šmaikščiai, net artistišškai. Ir niekada – nuobodaus pamokslautojo veidu. Laimėdavo ne griežtumu ar piktumu, o pajuoka (jei jau šito būtinai prirėikdavo), nors dažniausiai pakakdavo tik priminti garsųjį Moljero pasakymą, kad pajuokos bijo net tas, kuris nieko pasaulyje nebijo.

Apsirgus J.Adomaičiui, keletą kartų jį pavadavo T.Stonis, taip pat nepaprastai originalus, neeilinis mokytojas, kaip našlaitis užaugęs garsijų Venclauskių na-

muose. S.Sondeckis jį matydavo ir dažniau, nes jis buvo klasės draugo Henriko Baldausko, pas kurį vis ateidavo į namus, patėvis. T.Stonis nemažai įdomaus yra pasakojęs ir apie Julijų Janonį – su poetu pas globėjus jam teko gyventi viename kambarėlyje.

Tais pat 1946 metais, kai S.Sondeckis baigė gimnaziją, jai buvo suteiktas J.Janonio vardas. Abiturientai neabejojo, kad bent viena lietuvių literatūros rašinio tema bus susijusi su jo kūryba, ir neapsiriko. Būsimasis profesorius, kaip ir daugelis bendraklasių, žinoma, pasirinko J.Janonį.

Taip baigėsi paauglystė.

2.

Nors iš tikrųjų ji baigėsi kiek anksčiau – kai iš arti teko pamatyti kito didelio Lietuvos poeto – Vytauto Mačernio – žūtį. Tą pat vasarą, kai į Vakarus pasitraukė tėvas.

S.Sondeckis šį tragiško likimo kūrėją pažinojo keletą metų: Vytautas gimė Žemaičių Kalvarijos kaimynystėje – tame pat Šarnelės kaime kaip ir būsimojos profesoriaus mama. Ten, šalia Mileikos ežero, gyveno ir giminės. Dabar išlikęs tik ežeras, prie kurio stovėjo Mileikų (mama – Mileikaitė) sodyba.

O tėvas buvo kilęs iš Šašaičių kaimo, nuo kurio iki Žemaičių Kalvarijos – vienas kilometras. Čia prabėgdavo Sauliaus vasaros. Čia, į tėvo gimtinę, vis ateidavo V.Mačernis, kurio tėvai buvo geri pažįstami su Sondeckiais. Visi labai pergyveno dėl įvykusios tragedijos – kai Mačernį-tėvą subadė jautis.

Anot S.Sondeckio, su Vytautu daug kalbėdavę apie muziką, nes poetas ja labai domėjosi, ypač mėgo fortepiloną. Tiesa, tada nebuvo galimybės klausytis muzikos įrašų, patefonas ir pianinas buvo vienintelės priemonės.

- Žinoma, ne kažką tuomet jam galėjau papasakot, buvau neypatingas pokalbių partneris, - sako profesorius. – Nors ir jis buvo jaunas, bet aš – dar jaunesnis.

Pakviesdavo poetas Saulių ir į savo namus, kuriuose turėjo milžinišką biblioteką, joje buvo ir labai retų knygų, be to, net keliomis kalbomis. S.Sondeckis į Šašaičius visada grįždavo su knyga, neretai ne su viena. O perskaičius Vytautas mėgdavo pakalbinti, padiskutuoti.

Ypač dažnai Vytautas ir Saulius matėsi tą lemtingąją poetui 1944-ųjų vasarą. Ją prisiminti liko ir dvi V.Mačernio knygos, kurių nespėjo sugrąžinti – Fiodoro Dostojevskio “Nusikaltimas ir bausmė” ir Vladislavo Stanislavo Reimonto “Kaimiečiai”. Ant pastarosios tomų – ir poeto parašas. Tą knygą labai rekomendavęs pats poetas. Jas iš Vytauto bibliotekos išsinešė pas Mačernius lankydamasis paskutinį kartą.

Kai vokiečių okupacijos metais V.Mačernis pradėjo studijuoti Vilniuje, tiesioginio susisiekiimo traukiniu su Mažeikiais ar Telšiais nebuvo. Poetui tekdavo važiuoti iki Šiaulių ir persėsti. Kadangi keleivinio traukinio prisieidavo laukti iki nakties (dienomis važiuodavo tik kariniai – vokiečiai bijojo partizanų), V.Mačernis ateidavo pas Sondeckius ir čia praleisdavo visą dieną. Taip pat darydavo ir grįždamas iš Vilniaus. S.Sondeckis iš tų priverstinių pasisvečiavimų prisimena ir vieną netikėtą smulkmeną. Pasitaikė taip, kad kažkokie nedorėliai išplėšė koridoriuje stovėjusią spintą, išvogė joje buvusius maisto produktus, o išsinešdindami paliko atviras duris. Jau buvo tamsu, kai iš geležinkelio stoties atėjo V.Mačernis. Nieko blogo neįtardamas drąsiai žengė pro Sondeckių namo slenkstį ir, atsitrenkęs į atlapą spintą, skaudžiai prasiskėlė galvą.

S.Sondeckio atmintyje V.Mačernis liko kaip tylus, nekalbus jaunuolis, mėgdavęs klausytis kitų ir mokėjęs tai daryti. Ypač imponavo jo akys. Kažkokios ypatingai gražios, svajingos. Poetas neretai vis įsižiūrėdavo į tolių, ir tas žiūrėjimas tęsdavosi ilgai. Nors nuo S.Sondeckio, jo pusbrolių ir kitų jaunuolių V.Mačernis skyrėsi vos keliais metais, tačiau šalia jo tarsi pasikeisdavo, nedrįsdavo tuščiai ginčytis. Net šiam drauge maudantis būdavę “kiek kitaip”.

- Jis keldavo didelį autoritetą, - sako profesorius.

S.Sondeckis neprisimena atvejo, kad jų draugėje V.Mačernis būtų skaitęs eiles. Tačiau kai nueidavo pas jį, Vytautas pasakojo, jog šiuo metu verčiąs iš ispanų kalbos poeziją, išspausdintą knygoje “Don Kichotas”. Mėgdavęs kalbėti apie kultūrą, meną. Dažna pokalbių tema buvusi apie tuomet populiarią knygą “Meno filosofija”.

- O tą keturiasdešimt ketvirtųjų vasarą į Žemaitiją buvo pabėgę daug intelektualų, - pasakoja S.Sondeckis. – Ir jie visi dažniausiai rinkdavosi mano tėvo gimtinėje. Tarp jų – mano dėdė rašytojas Jonas Šukys, romano “Komunistas”, už kurį nepriklausomos Lietuvos laikais buvo gavęs kažkokią premiją,

autorius. Buvo labai įdomu jo klausytis – ypač prisiminimų apie studijas Paryžiuje ir Grenoblyje. Matyt, dar iš Prancūzijos laikų buvo pažįstamas su teatro režisierium Juozu Miltiniu, kuris čia ateidavo su Vaclovu Blėdžiu. Čia užsukdavo ir dailininkas Viktoras Petravičius, jaunas rašytojas Paulius Jurkus.

Profesoriaus teigimu, jie, jaunesnieji, į šitą kompaniją netiko, todėl Donatas Banionis, kuris buvo apsistojęs pas Mačernius, taip pat jis, S.Sondeckis, o labai retai ir V.Mačernis eidavo gilyn į kaimą, į namus, kuriuose gyveno vargonininkas Jasenauskas iš Telšių. Galvodamas, kad mieste subombarduos namus, jis čia atsivežė ir savo fortepijoną su gaidomis. Būsimajam maestro, lyg nujausdamas šio ateitį, leisdavo groti instrumentu. S.Sondeckis puikiai grojo iš gaidų. O būsimasis scenos metras D.Banionis ne ką prasčiau tai darė iš klausos, nes gaidų skaityti nemokėjo. Tiesa, mokėsi jas suprasti.

- Jis būtų tapęs puikiu muziku, - įsitikinęs profesorius. – Aš ir dabar kartais Banioniui sakau: “Gerai, kad tapai aktorium, nes mums nebūtų ką veikt, jei muzikantu būtum tapęs”.

Prieš pasitraukdamas iš Lietuvos, į Šašaičius buvo atvažiavęs ir J.Sondeckis. Pasitarti, ką daryti šeimos nariams. Rozalija Sondeckienė sunkiai sirgo, dėl aštraus inkstų uždegimo, sutinusių kojų visiškai negalėjo vaikščioti. Sūnus ir dukra nutarė pasilikti su mama.

O kaip pasitraukė į Vakarus P.Jurkus ir ką tik gimnaziją baigęs Vladas Kaupis, Amerikoje tapęs gydytoju, šiek tiek skiriasi S.Sondeckio ir D.Banionio pasakojimai. Anot S.Sondeckio, V.Kaupis turėjo užvažiuoti pas P.Jurkų ir Sondeckius. Nesulaukęs V.Mačernio, atvykstančio su arkliu, P.Jurkus dviračiu atvažiavęs ten, kur buvo apsistoję Sondeckiai. O tuomet drauge su V.Kaupiu, kuris sėdo ant kito dviračio, išrūko. Ir tai įvykę V.Mačernio žūties rytą, o ne išvakarėse, kaip teigė D.Banionis.

Kuris klysta, dabar sunku pasakyti.

- Tai buvo ne vakaras, o rytas, - neabejodamas tvirtina profesorius. – Puikiai prisimenu, kaip Jurkus atlėkė vienmarškinis šaukdamas: “Bėgam, bėgam”. Šaudė jau prie Sedos.

Anot S.Sondeckio, ne su vokiečių mašina, o dviračiais šie išvažiavę. Nebent paskui kur pas vokiečius išprašė. Ypatingai jam įsiminė P.Jurkaus elgesys – jis taip akivaizdžiai bijojo, kad net nepatogu buvo šalia esantiems.

O kai nukrito į Žemaičių Kalvariją tas vienintelis sviedinys, prieš kurį ir po kurio jokio apšaudymo nebuvo, S.Sondeckis su pusbroliais ir seserimi nutarė nu-eiti į miestelį ir apsidairyti, kas kur atsitiko. Atėjus iki jo ribos, pasirodė ir pirmieji rusų kareiviai – žvalgai. Tie sustabdė vaikiščius, bandė klausinėti, tačiau nė vienas nemokėjo rusiškai ir paleido. Kareiviams nuėjus, nutarė užsukti į Jurkų kiemą. Čia išvydo baisų vaizdą: arklį, gulintį su skeveldros išplėštu šonu ir jau mirusį V.Mačernį. Poetui skeveldra buvo nukirtusi akinius, persikreipę jie gulėjo šalia nosies, o per veidą dar tekėjo siaura siaura kraujo srovelė. Vežime jis gulėjo apsirengęs ilgu paltu, o ant galvos pūpsojo mėlyna skrybėlė. Šalia – nukritusios vadelės.

S.Sondeckis mano, kad jie buvo pirmieji, pamatę žuvusį V.Mačernį. Nedelsdami sugrįžo į savąją sodybą pranešti, jog nebėra Vytauto.

3.

Su V.Mačerniu susijusių nelemtųjų aplinkybių prisiminimas tapo pokalbio apie paties maestro likimo peripetijas tęsinium.

- Tikit likimu?

- Taip. Mano gyvenime yra buvę tokių dalykų, kai visiški atsitiktinumai lėmė patį didžiausią pripažinimą. Atsitiktinumai, kurių niekaip negaliu paaiškinti, - sakė profesorius.

Vienas jų susijęs su patekimu į Vakarų Berlyne 1976 metais vykusį tarptautinį Herbert von Karajan fondo jaunimo orkestrų konkursą. Sovietų Sąjungoje S. Sondeckio orkestras jau buvo pakankamai žinomas, sėkmingai koncertavęs ir Vengrijoje, todėl maestro, koncertuodamas Maskvoje, pabandė užsukti pas tuos, nuo kurių priklausė tokio sumanymo realizavimas. “Gaukite asmenišką Karajano pakvietimą”, - atšaldė S.Sondeckio norus. “Kaip aš gausiu tą pakvietimą?” – nusiminęs galvojo. Tačiau... į konkursą pateko.

- Nepaprasto atsitiktinumo dėka, - pastebi S.Sondeckis.

Jis buvo įsiminęs, kad pagrindinis tų konkursų rengėjas yra profesorius Ervid Alendorf. Po kurio laiko jis atvažiavo į Vilnių diriguoti Lietuvos simfoniniam orkestrui. Žinoma, tai adata šieno kupetoje, bet atkaklusis S. Sondeckis eina į užkulisius ir prašo pasiklausyti jo vadovaujamo jaunimo orkestro.

Šis sutinka. Išklausęs sako: “Medalio aš jums pažadėti negaliu, bet kad jūs turite teisę būti pakviesti, abejonių nėra. Aš jus kviečiu į konkursą”. O nuvažiavęs į Maskvą E.Alendorf suderina pakvietimą su tuometine SSRS kultūros ministre Jekaterina Furceva.

Buvo 1974-ieji, o konkursas turėjo įvykti po poros metų. Tų pat metų rudenį mirė J.Furceva. Profesorius atsiunčia pakvietimą, motyvuodamas tuo, kad buvo J.Furcevos sutikimas, bet niekas oficialiai kur nors to sutikimo užfiksuoto neranda. Vėl į Maskvą. Šįkart S.Sondeckis važiuoja kartu su kultūros ministru Lionginu Šepečiu. 1975-ųjų rudenį rezoliuciją ant pakvietimo uždeda ministro pavaduotojas Popov. Grįžta ramus. O žiemą sužino, kad skelbiama atranka į konkursą, tačiau S.Sondeckis su M. K. Čiurlionio meno mokyklos orkestru į atranką net nekviečiamas.

Pasijuto maestro negražiai apgautas: ne tik pakvietimas, bet ir rezoliucija ant jo yra, o į netikėtai suorganizuotą perklausą net nesiteikė pakviesti.

Ir vėl – atsitiktinumas. Po koncerto Maskvoje ateina į užkulsius ministro pavaduotojo žmona ir perduoda Popovo linkėjimus. Tuomet S.Sondeckis suprato, kad čia kažkas ne taip. Buvo šeštadienis, sekmadienį vakare jie išvažiuoja į Vilnių, todėl nebeliko nieko kito, kaip išdrįsti paprašyti susitikimo privačiai. Rizika didelė, nes vis tik tokio rango viršininkas, o ir vos kartą matytas. Tačiau gauna pranešimą, kad yra kviečiamas į namus. O susitikus nustebė jau ministro pavaduotojas: “Kokia atranka? Aš nieko nežinau”. Pasirodo, kitas skyrius ją suorganizavo.

Netrukus atėjo pakvietimas į atranką, kurią S.Sondeckio vadovaujami čiurlioniečiai laimėjo.

- Kiek daug šitoj grandinėj buvo atsitiktinumu! – reziumuoja profesorius. – Bent vienas iš jų nebūtų suveikęs, ir į konkursą nebūčiau patekęs.

O nebūtų patekęs, dar būtų tekę lukterti pripažinimo. Pasisekimas buvo didžiulis. Aukso medalį įteikė pats H. von Karajan. Tas konkursas buvo kaip raketa nešėja. Po jo S.Sondeckiui atsivėrė naujos erdvės. Netrukus atėjo pakvietimas į Zalcburgo festivalį, kiek vėliau – koncertuoti su Berlyno filharmonijos orkestru. Pakvietimų vis daugėjo, ir visi – į tokius festivalius ar konkursus, apie kuriuos visai neseniai tik svajoti išdrįsdavo. Grįžus su tokiu apdovanojimu, pasikeitė jo, kaip menininko, statusas.

4.

Suintrigavo viena profesoriaus papasakota istorija, susijusi su poetu Eduardu Mieželaičiu. Žodžiai, pasakyti atvirumo valandėlę. Tokie, kokie ištariami tik itin artimiems žmonėms.

- Eduardas tada gulėjo ligoninėje. Atėjau su reikalais pas seserį, kuri ten dirbo skyriaus vedėja, ir Danguolė pasakė: “Aplankyk draugą”, - prisimindamas dar Brežnevo laikų įvykį, sakė S.Sondeckis.

Kaip dažniausiai būdavo, susitikus kitą kultūros žmogų, taip ir tąkart kalba daugiausia sukosi apie kultūros, išlikimo problemas. Buvo laikas, kai norėta prie Jūrmalos statyti naftos perdirbimo įmonę, ir inteligentija pasirašinėjo protesto peticijas. Du kultūros milžinai nejučia prisiminė ir daugiau faktų, kai teko solidarumą parodyti, norint išlaikyti savo identitetą. Prie Chruščiovo buvo pavojus, kad universitete dominuos rusų kalba. Buvo panaikinta Konservatorija ir vietoj jos atsirado Kultūros institutas. Rusų kalbos pradėta mokyti nuo pirmos klasės. E.Mieželaičiui, turinčiam vardą ir svorį tuometinėje valdžioje, ne kartą teko pasipriešinti panašioms sprendimams, apginti tai, kas mūsų tautai brangiausia.

- Mieželaitis tą mūsų pasikalbėjimą užbaigė minorine gaida. Jis pasakė: “Aišku, mes priešinamės ir priešinsimės, gal penkiasdešimt metų dar atlaikysim, bet paskui...” Ne, jis nekalbėjo, kad reikia iškelti rankas ir pradėti dainuoti rusiškai, kaip kad dabar dainuojama angliškai, nors dauguma klausytojų tos kalbos ir nesupranta. Tik garsiai galvojo, kaip ilgai pavyks išsilaikyti...

S.Sondeckis įsitikinęs, kad tokį *amortizavimą* daryti lietuviams pavykdavo todėl, kad Lietuvoje buvo daug visoje SSRS pripažintų meno žmonių: Justinas Marcinkevičius, Donatas Banionis, Regimantas Adomaitis, Juozas Budraitis, Vytautas Žalakevičius. Pripažinimą ir pagarbą Lietuvai yra pajutęs ir per save.

Profesorius papasakojo apie vieną vakarą, kuris gali būti akivaizdžiu tokio teiginio liudininku. 1975 metais SSRS rašytojų sąjungoje Maskvoje vyko didelis M.K.Čiurlionio šimtmečiui skirtas vakaras, kurio koncertinę dalį su įvairiais solistais atliko S.Sondeckio vadovaujamas orkestras. Po to buvo priėmimas Rašytojų sąjungos restorane. Sėdėdamas prie vieno stalelio su E.Mieželaičiu, profesorius turėjo progą įsitikinti, su kokia pagarba ir pripažinimu prie jų vis prieidavo Maskvos literatai.

- Nors neretai iš *viršaus* buvo norima, kad pajustume, jog mes – maža tauta, kad toli mums iki didžiųjų SSRS kultūros vėliavnešių, tąkart Eduardo dėka pajutau didelį pasididžiavimą savo tauta.

Profesorius, be abejo, kuklinasi – jo vardas ir talentas jau tuomet buvo labai plačiai pripažįstamas. Jau tada jis pats buvo asmenybė, kuri galėjo, reikalui esant, pasakyti savo svarų žodį. S.Sondeckio įsitikinimu, anuomet kalbos išlikimo, nacionalinės kultūros išsaugojimo problemomis rūpintis daugiau nei dabar.

- Dabar visi draugiškai naikinam, kas buvo šventa, - sako profesorius. - Klausomės šlykščiausios muzikos, pasisavinam šlykščiausias tradicijas, kurios, atseit, eina iš Vakarų. Taip, Vakaruose yra labai daug gero ir gražaus, bet kodėl mes imame tik patį bjauriausią, patį šlykščiausią? Ko verti visokie realybės šou, kur jie nuves jaunos žmones? Kas būtų, jei sovietmečiu būtume dainavę rusiškai, kaip dabar angliškai?

Taip, svetur gastroliuojant lietuviai buvo vadinami Sovietų Sąjungos atstovais, pripažįsta maestro. Tačiau ir paklausia: “O ar žinote, kad Lietuvos kamerinis orkestras nebuvo įvardijamas kaip LTSR orkestras?”

Kaip tai pavyko?

- Labai įdomiai pavyko. Mums oficialiai buvo suteiktas toks pavadinimas, - atsako profesorius ir paaiškina, kad viskas taip susiklostė tuo metu, kai į valdžią atėjo Chruščiovas ir kuriam laikui prasidėjo *atsilimas*.

Ne taip paprasta patikėti, bet čia nuopelnus tenka atiduoti Albertui Laurinčiukui, tuo metu grįžusiam iš darbo JAV ir kompartijos cėka užėmusiam aukštas kultūros skyriaus vedėjo pavaduotojo pareigas. Iš pradžių LTSR valstybinis nusipelnęs dainų ir šokių liaudies ansamblis tapo liaudies ansambliu “Lietuva”. Kartą susitikus (buvo pažįstami iš Šiaulių laikų) A.Laurinčiukas ir klausia: “Kaip tavo orkestras vadinasi?” S.Sondeckis atraportuoja: “Lietuvos TSR valstybinės filharmonijos kamerinis orkestras”. “Kas tokį pavadinimą ištars? Liežuvį žmonės nusilauš, - papriekaištavo, visų pirma, turėdamas omenyje užsieniečius, nes S.Sondeckis jau buvo pradėjęs gastroliuoti po pasaulį. - Pasivadinkit trumpai: Lietuvos kamerinis orkestras”.

Maestro iškart patiko tas pavadinimas. “O kaip tai padaryti?” – paklausė. “Pristatykit tokį teigimą ir patvirtinsim”, - paaiškino A.Laurinčiukas.

Taip buvo priimtas nutarimas dėl naujojo pavadinimo.

Prasidėjo šiokie tokie keblumai su Maskva. Prieš gastroles užsienyje nuvežus programas tvirtinimui, redaktoriai taiso: *Kamiernyj orkiestr Litovskoj SSR*. “Jūs teisingai pataisėt, - pastebi profesorius, - bet, matot, aš neturiu teisės keisti pavadinimo, kurį mums davė cėka. Nebent jūs jų užklaustumėte, jei kyla kokios abejonės dėl oficialaus sprendimo”. “O ne, ne, ne”, - tie atsako. Jiems cėka būdavo viskas. Tuo labiau, kad rekomendaciją pasirašydavo Kultūros ministerijos ar Valstybinės filharmonijos vadovai. Tiesa, būta ir išimčių: vienintelė šalis, kuri tokių dalykų nepripažindavo, buvo Vokietijos Demokratinė Respublika. Važiuojant gastrolių į Rytų Vokietiją, besąlygiškai būdavo pridėdama santrumpa LTSR.

Maestro žodžius patvirtina išlikusios gausios afišos. Visur – Lithuania, Lithuania... Net sunku patikėti. Kartais dar pridėdamas Vilniaus vardas. Tai S.Sondeckiui taip pat patikdavo.

Užtat nepatikdavo, kai, gastroliuojant užsienyje, atėjus į restoraną atsiradavo “bendraminčių”, kurie pradėdavo traukti rusiškas dainas. Nesidrovėdavo priėti ir pasakyti: “Taip, tos dainos gražios, bet mes esame ne rusai, tai ne mūsų dainos. Mūsų dainos kitokios”.

- Mes tai mokėdavom taktiškai pasakyti, ir niekas jokių priekaištų dėl to nedarydavo”, - pastebi profesorius.

O Vilniuje maestro laukė sava kompanija – rašytojai Just.Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, režisierius V.Žalakevičius, dailininkai Stasys Krasauskas, Vytautas Kalinauskas. Rinkdavosi, burdavosi, susitikdavo dažniausiai per didžiąsias šventes, nes visi buvo ganėtinai užimti žmonės. Tai pas vienus, tai pas kitus. “Būdavo labai atvirų pokalbių, - sako maestro. – O kaipgi kitaip?” Ypač įsiminė jų kompanijos Naujųjų metų sutikimas pas Sondeckius po “Mindaugo” premjeros Akademiniam drosamos teatre. Visi jautėsi neįprastai pakylėtai, tarsi Lietuva kaip niekada būtų priartėjusi prie kiekvieno iš jų. Paslaptinai nuteikdavo susibūrimai V.Kalinausko dirbtuvėje Didžiojoje gatvėje – su nemažiau paslaptiniais laiptais kieme. Tie patys bičiuliai sugalvojo ir Sondeckių atžalų vardus. Viskas vyko kaip tikruose rinkimuose – slapti biuletiniai ir t. t. Iš vienuolikos septyni užrašė Pauliaus vardą, kiti buvo už Vytautą. Pastarasis vardas buvo pasirinktas, gimus antrajam sūnui.

S. Sondeckio teigimu, patriotiškumas tada buvo savaime suprantamas, nepanašus į tą, kuriuo dabar kai kas bando spekuliuoti ar kurį deklaruoti:

- Nesvarbu kokius garbės vardus ar apdovanojimus turėjome, visa savo dvasia, veikla, interesais pirmoje eilėje atstovavome lietuvių kultūrą, lietuvių tautą, mūsų tradicijas. Mes žinojome, kad pirmiausia esame reikalingi savo krašto žmonėms.

S.Sondeckis sutinka dėl pastebėjimo, kad talentingiesiems, garsinusiems Lietuvą pasaulyje, ir leidžiama buvo daugiau. Ne kiekvienas galėjo rašyti tokius lietuviškus tekstus, kaip Just. Marcinkevičius. Pirmą reikėjo įgyti vardą.

- Koks gilus jo “Mindaugas”! – sako maestro, prisimindamas, kaip po premjeros garsiai svarstė: “O kokie mes metraštininkai esam? Į kurią metraščio pusę savo indėlį nešam?”

Anot profesoriaus, Lietuvoje daug didelių talentų, tačiau genijus tik vienas – Just.Marcinkevičius. “Tik ar tauta juo pakankamai moka didžiuotis? Ar pilnai išnaudojamas tas genijus?” – klausia S.Sondeckis, išgirdęs poeto su širdgėla ištartus žodžius: “Ir dabar galėčiau daug ką, taip pat ir dramų, parašyti, bet... niekam nebereikia”.

Čia turbūt derėtų bent keletą žodžių pasakyti ir apie paties maestro didžiąją širdgėlą, tačiau profesorius kelis syk pakartoja: “Nereikia. Tai – ne “Varpų” tema”.

5.

Prie solidaus jubiliejaus artėjantis S.Sondeckis vis toks pat jaunatviškas, nenustygstantis, iš vieno pasaulio krašto netrunkantis atsidurti kitame. Tiesa, darbotvarkė į priekį numatyta jau tik metams.

- Perdaug nebeskatintu veiklos, - šypsosi profesorius, dar visai neseniai per metus Lietuvoje būdavęs vos šimtą dienų. Tačiau kai pradeda vardinti pastarąsias išvykas, tas prisipažinimas sukelia tik gerą šypseną.

Taigi: sauisis – Lietuvoje, vasaris – Japonijoje, į kurį po didelio pasisekimo vėl atkeliavo pakvietimas, paskui – festivalis Peterburge, kuriame atsirasta tiesiai iš Tokijo, dar paskui – koncertai Maskvoje, konkursas Odesoje, W.A.Mozarto jubiliejui skirti koncertai Kazachstane, vėl Maskva, kur du geriausi Rusijos

kameriniai orkestrai – Vladimiro Spivakovo “Maskvos virtuozai” ir Julijaus Bašmeto “Maskvos solistai” – susijungę pakvietė jiems diriguoti, pagerbdami profesorių S.Sondeckį, prieš 50 metų pirmą kartą atsistojusį prieš orkestrą, birželyje – dalyvavimas Šiauliuose vykusiame antrajame S.Sondeckio vardo tarptautiniame jaunųjų smuikininkų konkurse, liepą – koncertas Maskvoje, į kurį sukviesti visų religinių konfesijų vadovai... Įrašyti ir keli kompaktiniai diskai – su vienu žymiausių smuiko pedagogo Zachar Bron, dėstančiu Ciuriche, Vienoje, Madride, Londone, Tokijuje, ir su jo geriausia mokine japonė Majuko Kamio (pirmas diskas!), neabejotinai būsima superžvaigžde ir t. t.

Šiame esė paminėjau tik vieną – pirmąjį S.Sondeckio auksinį apdovanojimą. Po jo buvo dešimtys nepaprastai garbingų ir reikšmingų įvertinimų. Todėl apsiribosiu tik pastarųjų metų svarbiausiais žymenimis: Lietuvos muzikos akademijos Garbės daktaras (2003), Austrijos Didysis Kryžius už nuopelnus mokslui ir menui (2003; aukščiausias šalies apdovanojimas, pirmą kartą įteiktas Lietuvos Respublikos piliečiui), Tarptautinis intelektualinės nuosavybės apdovanojimas (2005).

Be to, Maskvoje, “Muzikos” leidykloje 2006 metais išleista Levo Ginsburgo knyga “Saulius Sondeckis”, skirta profesoriaus asmenybei ir kūrybiniam keliui. Nedidelė, vos 48 puslapių. O lietuviai apie savo žymųjį dirigentą neparašė monografijos. Turėkime vilties, kad *dar* neparašė.

2007

6.

Šiauliai savo konservatoriją pavadino Sauliaus Sondeckio vardu. Maestro šią žinią priėmė kaip vieną reikšmingiausių savo gyvenime, – juk tai gimtasis miestas.

2010

KALTAS, NES TAPO MENININKU

1.

Adolfo Vaičičio motina norėjo matyti sūnų kunigu, tėvas – advokatu arba daktaru. Nors tėvai turėjo trisdešimt tris hektarus žemės, buto Joniškyje, kur mokėsi progimnazijoje, nesamdė, aštuonių su puse kilometrų atstumą kasdien tekdavo įveikti dviračiu. Buvo trečioje klasėje, kai tėvas užsuko pas direktorių pasiteirauti, kaip sekasi mokslai. Lyg tyčia, buvo visai apleidęs matematiką. Direktorius pagyrė, kad Adolfas mandagus, paklusnus, bet iš uždavinių – dvejetai.

Parvažiuoja iš progimnazijos tėvas, o sūnus vėl, kaip dažniausiai būna, apsvirtęs stalą dažais, kažką paišo. Su botkočiu trinkt per stalą, nubraukė visus piešinius ir dažus ant žemės ir pasakė:

- Iš tos peckelynės duonos nevalgysi.

- Vis tiek valgysiu, - po stalu rinkdamas savo brangenybes ir springdamas ašaromis nelabai garsiai atsako sūnus.

Tada jam buvo vos vienuolika.

Iš algebros gavo pataisą, tačiau, per vasarą pasimokęs, išlaikė. Pradėjo mokytis Šiaulių berniukų gimnazijoje. Tačiau namuose buvo blogai. Visi susiraukę, visiems atrodė, kad Adolfas veltui duoną valgo.

Kai buvo trylikos, mirė mama. Adolfui sakė, kad jis dėl šito kaltas. Nors iš tikrųjų mama sirgo mažakraujyste, o daktarai gydė širdį. Dar po metų neliko

tėvo. Lyg šiandien pamena: sesuo parašė laišką, kad tėvas labai serga, paprašė parvažiuoti. Tėvas guli lovoje ir sako: „Vaikeli, kam parvažiavai, už savaitės vėl turėsi važiuot“. Taip ir atsitiko.

Palaidojus tėvus, vyresnieji broliai, sesuo lyg ir turėjo rūpintis juo, gerokai jaunesniu už juos. Bet...

Tą vasarą į rankas pateko poeto Antano Miškinio redaguojamas žurnalas „Mokslo dienos“. Jame moksleiviai buvo prašomi per atostogas rinkti tautosaką. Adolfas dviračiu apvažiavo Jonišio apylinkes, Žagarę, Akmenę. Už nusiųstą medžiagą iš redakcijos gavo dovanų – Kauno meno mokyklos direktoriaus Igno Šlapelio parašytą knygą „Meno istorijos metmens“. Iki tol dailei gabus vaikas net nežinojo, kad yra tokia mokykla. Apsisprendė nedelsdamas – išvažiavo į Kauną, išlaikė egzaminus, buvo priimtas.

Prasidėjo pačios sunkiausios dienos. Pačiam reikėjo kapstyti, nes artimieji, kaip ir tėvai, prieštaravę dėl jo troškimo tapti menininku, beveik nepadėjo.

Lyg šiandien pamena: jam, pirmakursiui, dėstytojas Antanas Žmuidzinavičius sako per paskaitą:

- Valgyk daugiau košės, tu labai išblyškęs.

O A. Vaičaitis tyli ir galvoja: „Eik tu, durniau. Kažin kaip pats atrodytum, neturėdamas ką valgyti?“

Baigėsi tuo, kad Adolfas visai nusilpo, net nebegalėjo paeiti. Tada kurso draugas Juozas Kėdainis ant pečių nunešė jį į stotį ir nupirko bilietą į Joniškį. Sesuo ožkos pienu ir grietine šiaip taip vėl pastatė ant kojų.

Antrajame kurse pradėjo paišyti laikraščiams, žurnalams. Vis dažniau į kišenę įsidėdavo penklitį. Su Pupų Dėde susipažino. Gyvenimas pasidarė kur kas gražesnis.

Kuo čia dėtas Pupų Dėdė (Petras Biržys), tais metais su Rozaliūte dainuodavęs „Metropolije“? Kai kartą į populiariausią Kauno restoraną užsuko su dailininku Viktoru Petravičium ir rašytoja Liūne Janušyte, kažkuris jų pristatė Adolfą Pupų Dėdei kaip gabų karikatūristą. O P. Biržys, pasirodo, ir pats leido kažkokį žurnaliuką ar laikraštį, todėl pakvietė studentą į namus.

Toji viešnage įsiminė dėl dviejų dalykų: buvo ypatingi namai, nes stovėjo saloje, o vaisės tokios, kokių ir norėdamas nepamirši. Pūdyta silkė (mados klyksmas) ir stiklinė degtinės! Bandė atsikalbinėti, sakė, kad tokių dalykų

nepraktikuojas, bet Pupų Dėdei kažkodėl atrodė, jog jaunas menininkas branginasi.

- Ai, ai, ai, Vaičaiti, - kitą dieną šiaip taip atsiradus paskaitose, lingavo galvą kursioke Birutė Vilkutaitytė, kurią – Adolfas dabar neslepia – slapta buvo įsimylėjęs. – O atrodei toks padorus žmogus. Ar bent atsimeni, ką vakar Laisvės alėjoje išdarinėjai?

Iš tikrųjų nieko baisaus ji ir nepamatė: tik tai, kad Adolfas, prieš Centrinį paštą iš E. Kanto gatvės kirsdamas Laisvės alėją, labai aukštai kilnojo kojas.

Iš Paryžiaus ir Londono grįžusiai Lietuvon aktorei Unei Babickaitei nelabai sekėsi. „Kuntaplio“ redaktorius Teofilis Tilvytis paprašė padaryti situaciją atitinkantį šaržą. A. Vaičaičiui norėjosi, kad piešinys būtų įsimintinesnis ir turinio požiūriu. Buvo geri bičiuliai su baletu šokėju Vedegiu (apgailiestauja pamiršęs jo vardą), kuris turėjo gabumą ir dailei ir vis ateidavo jų kompanijon su bloknotu ir pieštuku. Įsiminė jo pasakojimas, kaip režisierius aiškino U. Babickaitei, kaip ji turi vaidinti. Jos bandymai vis buvę kažkokie moteriški, juokas, nerimtas reikalas. Ausyse vis skambėjo Vedegio kalba, nes ji buvo nepaprasta, koloristinė. Siužetas gimė ekspromtu: Valstybės teatro fone ant balerūno Vedegio rankų užkėlė U. Babickaiteį ir užrašė: *Unė by, good by*. Pasisekimas buvo didžiulis.

O čia dar netikėtai loterijos plakato konkursą laimėjo. Tris šimtus litų!

Šitą įsimintiną įvykį lydėjo dar įsimintinesnis: atšvęsti draugus pakvietė į Čepurnos restoraną, buvusį E. Ožeškienės gatvėje. A. Vaičaitis *fundijo* trylikai artimiausių bičiulių. Buvo ir karbonado, ir šnapso, ir tokių šposų, kokių, rodės, nė sapne nesusapnuosi. Kurso draugui Jonui Ferinauskui (o tuomet, be abejo, - *Feroni*) už bausmę paguldytam ant stalo net žvakes uždegė.

- Tokių studentiškių išdaigų, kokios buvo mano laikais, kažin ar bebūna, - 2005-ųjų rudenį, prieš pat grįžimą Australijon prie prancūziško vyno taurės kalbėjo A. Vaičaitis. – Jos buvo populiarios visoje Europoje. Iš Vokietijos tas paprotys atėjo.

Būna, būna, mielas Adolfai, tyliai kartoju. O A. Vaičaitis papasakoja dar vieną, jau su Meno mokyklos dėstytojais susijusią istoriją.

Apie Vlodo Didzioko ir Petro Kalpoko „žygdarbį“ užė visas Kaunas. Gero-kai išgėrę maestro išsikvietė kučerį, paprašė pririšti juos prie vežimo ir smagiu žingsniu nuo Saulės gimnazijos praskraidinti Savanorių prospektu žemyn, per Laisvės alėją iki Soboro.

Žinoma, buvo padaryta taip, kaip tiedu smagūs vyrai prašė. Toji žinia ypač patiko studentams.

Dėstytojai Juozas Mikėnas, Vytautas Kazimieras Jonynas buvo Paryžiaus mokyklos, tai yra to laiko, o V. Didžiokas, P. Kalpokas, Adomas Varnas – realistinio stiliaus, rusų mokyklos meno atstovai, todėl ginčai tarp tų dviejų grupių buvę pastovūs.

- Ginčydavomės ir mes tarp savęs, jaunieji, - pasakojo A. Vaičaitis, kuris visam gyvenimui į savo svarbiausių patronų sąrašą įrašė J. Mikėną, įdiegusį jam kondensuotą mąstymą. O su Vakarų Europos dailininkais artimiau supažindino vienas geriausių jaunystės laikų bičiulių – Danijos pasiuntinio Lietuvos Respublikoje sūnus Eugenijus Dalcas. Jų nedidelei kompanijai dar priklausė J. Kėdainis. Južinas (taip vadindavo Eugenijų), gerai mokėjęs vokiškai, prancūziškai, atnešdavo jiems įvairiausių dailės albumų, knygų, kurios buvo tikras lobis, nes Meno mokykloje nieko daugiau, išskyrus rusų akademinę mokyklą ir klasikinę tapybą, negalėjai tikėtis.

Daugiausia iš mokyklos draugų pasiekė J. Kėdainis, Algirdas Petrulis ir, žinoma, Vytautas Kašuba. Anot A. Vaičaičio, dideli Vytauto gabumai jau tada matėsi.

O patį A. Vaičaitį iš kitų jo kartos (ir ne tik) dailininkų labiausiai išskiria pilkos spalvos pamėgimas. Kas bebūtų – knygos iliustracija, litografija, grafika, mišri technika, - tas pilkumas ne bet koks – turtingas, įvairus. Jį, ko gero, tik jis vienas taip stipriai jaučia ir moka su juo susitvarkyti. Ir potėpis, ir brūkšnelis, ir linija A. Vaičaičio kūrinuose lyg gyvi. Turtingas pilkumas, kitoks žodis čia vargu ar tiktų.

Kodėl vis tik A. Vaičaičio darbuose dominuoja tokios nepopuliarios spalvos?

Dailininkas papasakojo, kad, mažas būdamas, labai mėgo žaisti su purvu. Paprasčiausiu purvu. Kadangi šeimoje augo jauniausias, o šalia panašaus amžiaus vaikų nebuvo, teko vienišiaus dalia. Buvo tik du draugai – šuo ir purvas. Ypač mėgdavo žemę po gero lietaus. Kuo tik nevirsdavo tas dumblas, juodžemis. Net nepajusdavo, kad ir rankovės, ir keliai šlaputėliai. Kiek kartų už tokius žaidimus nuo mamos yra gavęs į kailį...

Kodėl išvažiavo iš Lietuvos?

Jei ne Šančiuose pirmųjų tremčių dienomis pamatytas vaizdas, A. Vaičaitis

niekada nebūtų išvažiavęs. Šitokio siaubo priešui nelinkėtų.

Kai kitą rytą prie Soboro susitiko Telesforą Kulakauską, šalia pasimaišė ir Stepas Žukas. Telesforas neištvėrė:

- Kodėl Smetonos neišgelbėjai?

Paklausė neatsitiktinai: visi žinojo, kad karikatūristas S. Žukas – iš tų, kuriuos vadina komunistuojančiais, o su tapytoju Adomu Smetona jie buvo artimi draugai, bent jau šnapsą kartu gerdavo.

Klausimą teko dar bent porą kartų pakartoti. S. Žukas atsakyti neskubėjo. O kai atsakė, bičiuliai pasijuto taip, lyg stovėtų ant judančios žemės.

- Gerai, kad šitą mėšlą išveža, - S. Žuko balsas buvo ledinis.

Gabaus dailininko, Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos brolio sūnaus likimas tragiškas: ištremtas į koncentracijos stovyklą Uralo kalnuose, mirė kankinio mirtimi. O S. Žukas, su raudonarmiečiais 1941 metais pabėgęs į Rusiją, grįžo keturiasdešimt ketvirtaisiais, kurį laiką vadovavo Dailininkų sąjungai bei dėstė Kauno dailės institute.

Besibaigiančio karo ir pokario dienas svetur labiausiai primena kelios smulkmenos, kurias iki šiol atsimena su visomis detalėmis.

Austrija, slėptuvė. Priešais – jauna pora su vaiku. Tos trijulės didžiausia brangenybė – obuolys. Vienintelis. Kas kelios minutės, kol tęsėsi ilgas antskrydis, jie pasikeisdami tą obuolį ... uostė. Šito niekaip nepamirši, sako A. Vaičaitis.

Kaip ir silkės, kurią miestelio Rotušėj galėjai gauti už vieną markę. Kažkokia pašalpos organizacija dalindavo. Daugiau tokios vietos nebuvo. Taip atsitiko, kad vieną dieną šalia Adolfo atsidūrė iš matymo pažįstamas lietuvis biznierių. Kelneriai, dažniausiai čekai, čia sukdavosi kaip vijurkai – ant rankų susidėję po 5-6 lėkštutes, beveik nepastebimai paimdavo markę ir paduodavo silkę. Tądien aptarnavo padavėjas austras. Pirmasis savo porciją gavo A. Vaičaitis. Kai priešais sėdėjęs tautietis padavėjui padavė penkias markes, austras numetė jas atgal ir nuėjo.

Kai kaimynas jau buvo išėjęs, A. Vaičaitis paklausė: „Kodėl?“ „O, tie spekuliantai, jie – niekšai. Aš nenoriu iš spekuliantų imti pinigų“, - atsakė.

- Įsivaizduokit, kokia austrų buvo moralė, - reziuumuoja dailininkas. – Spekuliacija ar vagystė jiems atrodė tas pats.

Vokietijoje, Ravensburge pateko į prancūzų zoną. Čia buvo ir ne vienas iš

Kauno laikų pažįstamas menininkas – dailininkai Juozas Olinardas Penčyla, V. K. Jonynas, poetas Bernardas Brazdžionis ir kiti. Geriausiai sekėsi J. O. Penčylai, Lietuvoje pagarsėjusiam šaržų meistrui. Jis pats nuėjo pas prancūzų karininkus, parodė, ką moka, pasakė: „Noriu jūsų šaržus daryt“. Jam davė butą, valgi.

Kai į Freiburgą atvežė pirmąją impresionistų originalų parodą, A. Vaičiaičiui tarsi akys atsivėrė. Sujaudintas, gerai nusiteikęs grįžo į Ravensburgą. Kitą dieną susitikęs J. O. Penčylą rodo Pablo Picasso reprodukcijų katalogą ir sako: „Žiūrėk, kokie darbai“. Kolega vartė, vartė katalogą ir, dideliam Adolfo nustebimui, pasakė: „O jis visai nemoka piešti“.

Australijoje daug metų artimiausiais draugais buvo grafikas Viktoras Simankevičius ir istorikas Vladas Jakutis. Trys lietuviai Melburne susitikdavo kartą per mėnesį. Šnekėdavosi apie viską, tačiau daugiausia apie meną, politiką. Jau ketveri metai, kai susitikimų prie gero vyno taurės ir lietuviškų pietų nebėra: Vladas mirė, Viktoras sunkiai serga.

O dar anksčiau, prieš „trijų muškietininkų“ bičiulystę didžiausiu A. Vaičiaičio draugu buvo Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Nors architektas buvo gerokai vyresnis, su juo Adolfas turėjo kalbos ir dieną, ir naktį.

- Kalbėdavome apie viską, - pasakojo A. Vaičaitis. – Jis ateidavo pas mane, aš – pas jį. Išvirdavo kopūstų. Gyveno pajūryje, išeidavom pasivaikščioti.

Kai Adolfas jau dirbo Miškų departamente, Žemkalnis atėjo pas jį ir pasakė: „Vaičaiti, išvažiuoju į Lietuvą“. Nepatikėjo, todėl pusiau juokais atsakė: „Ir aš, kai sulauksiu šešiasdešimt penkerių, išeisiu į pensiją ir važiuosiu į Lietuvą numirti“.

Tačiau žinia buvo tikra. Bičiulį lydėjo kartu su Teisučiu Zikaru, žinomo dailininko sūnumi. Tuomet Žemkalnis jau buvo persikraustęs pas savo dukrą Eleną. „Kodėl išvažiuoji?“ – klausė A. Vaičaitis. Jam paaiškino, kad sena pažįstama Michalina Meškauskienė pažadėjusi darbą.

Susirašinėjo. Kaip pastebėjo A. Vaičaitis, gudriai susirašinėjo, - nė žodžio apie politiką. O kartą Žemkalnis laiške pasiteiravo: ar nepažįstas žmogaus pavarde Pilėnas. Atsakė: ne. Tada bičiulis paaiškino: buvo toks pas jį atėjęs (tada Vilniuje, Lazdynuose gyveno), klausinėjo apie A. Vaičaitį, gyvenantį Australijoje.

Netrukus apie paslaptingojo Pilėno vizitus parašė ir Adolfo giminaičiai. Pasirodo, visus artimuosius aplankė – Plikiškiuose, Jankūnuose, Šiauliuose, prašė papasakoti ne tik apie Adolfą, bet ir apie jo dukterį, gyvenančią Paryžiuje. Dabar jau nėra abejonės, jog tai būta kagėbisto. Matyt, aiškinosi, ar verta verbuoti A. Vaičaitį sugrįžti Lietuvon. Įdomiausia, kad po to susirašinėjimas su V. Landsbergiu-Žemkalniu nutrūko. Matyt, architektui uždraudė jam rašyti.

A. Vaičaitis jau daugiau kaip pusę amžiaus gyvena Australijoje. Dailininkas tvirtina, kad tolimasis kraštas nepakeitė jo charakterio, būdo bruožų. Tik jo kūrybai buvo lemta pasikeisti iš esmės.

- Anglas, jei kartą pasakys, kad taip, nors jis bus neteisingiausias, nekeis savo žodžio. Toks charakteris. Australiečiai panašūs, - sako Adolfas, kuriam tai buvo ir liko svetima.

2005

2.

Nors ekslibrisai A. Vaičičio gyvenime atsirado labai seniai, dar Lietuvoje, apie juos nedaug esame girdėję. Tik artimiausiems bičiuliams tai nebuvo paslaptimi, nes jiems daugiausia knygos ženklų ir paskirta. Tačiau nė vienos parodos per ilgus dešimtmečius taip ir nesurengta, nors daug kas ragino, prašė, įtikinėjo. Ir nenuostabu: juk ir savo originalius grafikos, tapybos, akvarelės darbus A. Vaičaitis rodė labai retai, kai jau niekaip nebepavykdavo išsisukti.

A. Vaičaitis labai įdomus ir savo netradiciniais ekslibrisais. Jų ir norėdamas su niekuo nesumaišysi. Joks kitas ekslibrisų kūrėjas nieko panašaus nėra daręs.

Tiesa, pati pradžia ir A. Vaičičiui susijusi su realistiniu stilium. Pirmąjį ekslibrisą 1942, o gal 1943 metais padarė gero bičiulio poeto Bern. Brazdžionio prašymu. Įdomu, kad šis knygos ženklas literatūros klasiką lydėjo visą gyvenimą, jis ne sykį spausdintas įvairiuose leidiniuose, poetas jį yra dovanojęs savo kolegoms bei ištikimiausiems gerbėjams.

O atsidūrus Vakaruose A. Vaičičio gyvenime daug kas pasikeitė, taip pat ir kūrybinis braižas. Užvaldė dailininką abstraktusis menas, suteikdamas galimybę tobulinti savo talentą, atskleisti savyje daug naujo, netikėto, subtilaus.

Žinoma, tai, kas buvo sukaupta studijuojant Kauno meno mokykloje, dirbant Valstybinėje knygų leidykloje (1941-1944), iliustruojant knygas, kuriant plačiai pagarsėjusias litografijas, nenuėjo veltui. Tačiau dar sykį atradus save pasaulis išsiliejo nauja tikrove, originalia forma ir vaizdais, jausmų stiprumu.

Ne išimtis ir ekslibrisai, prie kurių dailininkas kartas nuo karto vis sugrįžta.

- Kurdamas knygos ženklą, - atkreipia dėmesį A.Vaičaitis, - galvoju apie žmogaus, kuriam jis skiriamas, charakterį.

Štai, kas, pavyzdžiui, suintrigavo, kuriant ekslibrisą buvusiam Šiaulių berniukų gimnazijos vokiečių kalbos mokytojui Antanui Krausui. Šis žmogus buvo ir Lietuvos gyvulių draugijos pirmininkas. O atsidūrus Australijoje atsitiko likimo ironijos verta istorija. Jo namuose laikyta katė atsivedė keletą kačiukų. Nenorėdamas jų nuskandinti, vežė į gyvūnų ligoninę. Kačiukams pradėjus lįsti iš kartoninės dėžutės, išlipo iš tramvajaus. Padėjus krepšį ant šaligatvio, nenuramos pabėgo ir sulipo į medį. Lyg tyčia, visa tai vyko prieš policijos pastatą. Priėjus policininkui, A.Krausas, dar nelabai mokantis angliškai, aiškino vežęs kačiukus į ligoninę. "Žinom mes tokius paukščius", - išgirdo, o paskui visai rimtai buvo ištardytas ir po poros savaičių nuteistas vieną parą kalėti. Buvo žiema ir kalėjime susirgo plaučių uždegimu. Graži intencija buvusiam Lietuvos gyvulių globos draugijos pirmininkui baigėsi tragedija.

Tačiau tiesmukiškai žodžių apie charakterį suprasti nereikėtų. Nedideliame kūrinyje pavaizduoti vidų, o kartais ir išorę ne taip paprasta. Tuo labiau, kad ekslibrisai skiriami asmenybėms. Dailininkas daro taip, kaip jam atrodo, kad reikia daryti ir visai neprieštarauja, jei ekslibriso vertintojas jį interpretuos savaip.

Svarbiausia kuriant ekslibrisą A.Vaičiui yra jo vidinis, gilus mąstymas apie tą žmogų. Sėdant prie būsimo kūrinio niekada nežino, koks bus rezultatas. Jaučiasi tarsi pianistas, išgaunantis vis naujų, netikėtų spalvų ir atspalvių. Ar lyg atsidūręs prieš besiskleidžiančią gėlę. Ne, dailininkas nemano, jog tai galima būtų vadinti ekspromtu. Yra tiesiog augimas. Intuicijos daug.

Dauguma knygos ženklų atlikti viena technika – tušu. Nors neretai pasitelkiamas ir dažas. Tačiau mišri technika nelepina spalvomis: tarp dominuojančios juodos ir pilkos tik kartkartėmis sublyksi raudonis, dar rečiau – geltona ar žalia spalva. O ir nepasigendi. Tačiau kur jos atsiranda, tinka. Lyg gėlei kvapas.

Tik vienas kitas ekslibrisas buvo padaugintas ir išsiųstas ar įteiktas adresatui. Didžioji dauguma ramiai guli dailininko archyve, žinomiems meno, kultūros ar kitose srityse užsiangažavusiems žmonėms nė neįtariant apie jiems skirtų knygos ženklų egzistavimą. Kol šį rudenį Šiauliuose nepasirodė A. Vaičiaičio knyga*, pirmoji, beje, tokia Lietuvoje. Tarp šešių dešimčių šiame leidinyje spausdinamų ekslibrisų net 25 skirti rašytojams, poetams, apie 20 – dailininkams ir kitiems menininkams. Dauguma šių žmonių – buvę jaunystės laikų bičiuliai ar geri pažįstami, jau iškeliaję Anapilin.

Štai ekslibrisas, skirtas Henrikui Radauskui. Anot A. Vaičiaičio, solidžiam, labai pedantiškam žmogui, vienam iškiliausių Lietuvos poetų. Jį gerai pažinojo, artimai su juo bendravo. Paskutinį kartą matėsi 1944-ųjų liepą vieškelyje, vedančiame į Eitkūnus, pilname paliekančių tėvynę. Jo eilėraščius yra ir viešai skaitęs Melburno Lietuvių namuose. Knygos ženkle nemažai radauskiško, nors imk ir kartok, žiūrėdamas į ekslibrisą, kad ir jo “Prarasto rojaus” eilutes.

Kolega Vytautas Kasiulis atmintyje liko rūstus, sudėtingas, paslaptingas, toks ir ekslibryje. Kodėl Bronys Raila toks? Todėl, kad buvo kaip adata – kietai griebė visus, niekam nepataikavo. Be to, buvo labai įvairus. A. Vaičiaičio įsivaizduota šio žymaus publicisto vidinė būseną tikrai taikli. Kaip ir keturvėjininko Juozo Petrėno – smagaus, bet nelaimingo žmogaus. Arba – visada netikėto ir šmaikštaus rašytojo Pulgio Andriušio, su kuriuo daug ir artimai bendrauta ir Lietuvoje, ir Australijoje, Prano Gudyno, sovietinėje Lietuvoje iškilusio lyg koks sviedinys, ir kitų.

Nemažiau minčių sukelia ir tie knygos ženklai, kurie skirti gyvenimo kelyje nesutiktiems, tačiau gerai pažįstamiems iš kūrybos, nuveiktų darbų. Neabejotinai pavykę Sigitos Gedos, Czeslawo Miloszo, M.K. Čiurlionio (sukurtas 10 darbų ciklas), Romo Kalantos ekslibrisai.

O dabar, kadangi dailininkas neprieštarauja, žvilgterkime į jo ekslibrisų eskizų sąsiuvinį. Kai kurios pastabos pieštuku tikrai vertos dėmesio. Ir kad ne viena toji taikli charakteristika, pastebėjimas, įdomi smulkmena perkeltos ant knygos ženklo, akivaizdu. Taigi: *Jeronimas Cicėnas*. Žmogus angelas; *Kun. Kazimieras Žitkus*. “Katinėlis tinginys būtų blogas mokinys”. Nepaprastas kunigas; *Juozas Kėdainis*. Geriausias, vienintelis draugas; *Pulgis Andriušis*.

*Adolfas Vaičiaitis. Ekslibrisai. – Šiauliai: Saulės spaustuvė, 2005.

Daug valandų prašnekėdavom, užsigerdami gerais gėrimais; *Petras Babickas*. Gyvenome Ravensburge. Mirė skurde Brazilijoje; *Jonas Šileika*. Mokytojas. “Mano tikslas – tiksliai nupiešti ausį”; *Antanas Škėma*. Dramatiškas rašytojas. Kartu bėgom iš Lietuvos; *A. Nyka-Niliūnas*. Gilus poetas; *Algirdas Petrulis*. Mokslo draugas, tapytojas impresionistas, Cezano idėjų pasekėjas; *Stasys Pilka*. Skundėsi Vienoje, kad jam pavogė pašto ženklų rinkinį. Sakė: “Vaičaiti, dabar tikrai teks badauti”.

Meistriškos rankos dėka net labai nepanašios asmenybės netikėtai tapo giminom sielom.

2006

3.

Jau porą dešimtmečių A. Vaičaitis vasaras praleidžia Lietuvoje, Šiaulių priemiestyje. Ne, ne tik todėl, kad išsigelbėtų nuo australietiškos žiemos – ji neretai švelnesnė nei mūsų rugsėjis ar spalvis. Svarbiausia – vėl vaikščioti tėvynės žeme, lankyti brangius žmones primenančias vietas, tiesiog kvėpuoti oru, kurio skonį pusę amžiaus pajausdavo tik sapnuose.

Vėl nepriklausomoje Lietuvoje surengta jau ne viena paroda, dalyvauta jaunystės bičiulių parodų atidarymuose. Čia gimė ir nemažai naujų kūrinių. Na, o neseniai sutiktas ir neeilinis – 95-asis jubiliejus. Ne specialiai ta proga, bet ir jos neaplenkiant ir kalbėjomės su A. Vaičaičiu neįprastai karštą lietuviškai vasarai dieną.

Jubiliejaus proga – keli dailininko gyvenimą ir kūrybą primenantys sakiniai. A. Vaičaitis gimė 1915 m. birželio 16 d. Šiaulių apskrityje, Joniško valsčiuje, Plikiškių kaime. 1939 m. baigė Kauno meno mokyklą. Mokytojavo Jurbarko gimnazijoje. 1941-1944 m. dirbo Valstybinės knygų leidyklos meniniu redaktoriumi. Artėjant antrajai sovietinei okupacijai, emigravo į Vakarų, kurį laiką gyveno Vokietijoje. 1949 m. visam persikėlė į Australiją. Parodose pradėjo dalyvauti dar gyvendamas Lietuvoje. Jo darbų buvo įsigiję Vilniaus, Šiaulių muziejai. Ne sykį yra laimėjęs plakato konkursą. Pasižymėjo kaip knygų ir periodinės spaudos iliustratorius. Lietuvoje iliustravo dr. J. Balio „Lietuviškas pasakas“, L. Dovydėno „Lapino vestuves“, tremtyje – literatūros almanachą

„Tremties metai“, J. Aisčio „Pilnatį“, J. Kaupo „Daktaras Kripštukas pragare“ bei kitus leidinius. Pažymėtinas ir Vokietijoje 1948 m. išleistas litografijų aplankas – prabangus bibliografinis leidinys, sulaukęs plataus pripažinimo.

Gyvendamas svetur toliau tobulino savo originalų grafiko braižą. Be to, yra sukūręs daug tapybos, akvarelės darbų, ekslibrisų. Dalyvavo parodose Vokietijoje ir didžiuosiuose Australijos miestuose, Naujojoje Zelandijoje. Aktyvus ir visuomeninėje veikloje: skaitė paskaitas meno klausimais lietuvių bendruomenei, yra buvęs lietuvių Kultūros fondo Australijos valdybos pirmininku.

A. Vaičičiaus kūriniai – tai labai paprastom priemonėm išreikštas neišsakomas vizualinis išpūdis. Daugelis jo kūrinių be pavadinimų. Kaip ir muzikoje, poezijoje, čia dominuoja išpūdis, formos originalumas. Pasak dailininko, jis pasikliauja jutiniais, kuriuos nori išreikšti spalvomis ant plokštumos, ant popieriaus. Jį žavi toji žodžiais nepaaiškinama harmonija, tarsi Mocarto, Prokofjevo ar Sibelijaus muzika. Tai – A. Vaičičiaus realybė. Dailininko kūrybos priemonės dažnai būna tai, kas papuola po ranka, jam būdinga mišri technika. Tas pats motyvas niekada nepasikartoja. Kartais daro ir eskizus, bet jų niekada nekopijuoja. Nelabai ir pakartosi.

Grynasis menas jam neatskiriamas nuo tikros poezijos, muzikos, beveik kiekvieną A. Vaičičiaus kūrinių galėtum pavadinti harmonija. Ir nesuklystum. Tai labai subtilūs darbai.

Kas turėjo progą nors trumpai pabendrauti su A. Vaičičiu, įsitikino, kad ir žmogus jis ypatingas, asmenybė, kokių šiais laikais nedaug.

Šiandien dailininkas pirmąsyk per mūsų netrumpą pažintį prisipažino: jaučia, kad ateina senatvė, nes būna dienų, kai teptukas nebeklauso.

Visai nepataikaudamas pastebiu: lyg ir nepasikeitęs. Koks buvo devyniasdešimt trečiaisiais ar dutūkstantaisiais, toks ir šiandien. Tiesus kaip styga, pasitempęs lyg būtų pasiruošęs peržengti kokią svarbų slenkstį, su tik jam būdingais trijų dienų ūsiukais ir, žinoma, jaukia šypsena.

- Iš išvaizdos gal ir ne, - sutinka. – Bet vidiniai – labai. Nebeišėina jau taip, kaip norisi. Pिकास devyniasdešimties irgi pašė labai prastus darbus. Tik tiek, kad jis buvo Pिकासas.

- Bet patirtis profesionalui... – dar bandau ginčytis.

- ... taip, tai taip. Tačiau apie parodą jau negalvoju. Dirbu tik sau.

Vartau naujausius darbus, atsivežtus iš Australijos, jų vėl storas aplankas, kaip ir kasmet, ir nuoširdžiai sakau: jie veža nemažiau nei ankstesnieji. Įdomūs, o svarbiausia – originalūs, *vaičaitiški*. Tačiau šįkart ginčytis, regis, beviltiška – A. Vaičaičio veide parašyta: jei tikrai taip manai, tavo reikalas, tačiau garsiai tokių minčių geriau nereikšk.

Kavinėje „Prie teatro“ – tradicinėje mūsų susitikimų vietoje Šiauliuose – pavyko surasti nuošalesnį kampelį, todėl niekieno netrikdomi ir netrukdomi galime ir po aplanką naršyti, ir šnekučiuotis. A. Vaičaitis pasiguodžia labai jaučiantis vienišumą. Dėl to, kad geri prieteliai visi jau nuėjo į Amžinybę. Ir tas vienišumas varo į depresiją. Kad nors kiek pataisyčiau nuotaiką, mielajam pašnekovui pasakau, ką ta tema esu girdėjęs iš Algimanto Baltakio. Anot poeto, nėra ko nusiminti, juk ten iškeliavusi pati geriausia žemiškos kompanijos dalis. Todėl ir pačiam iškeliauti nebus taip baugu. Juoką suprantančiam dailininkui nepasirodė šventvagiški ir šie, ne visai įprasti žodžiai.

- Taip, tikrai, - tik tiek tepasakė šyptelėjęs, o gurkštelėjęs dvidešimt lašų konjako lyg ir pasitaisė: - Dabar mano geriausia kompanija – gamta. Medžiai, debesys, dangus. Man labai gera gamtoje.

Kai vėl sugrįžtame į pasaulį, kuriame dominuoja menas ir menininkai, pabandau išsiaiškinti, kaip A. Vaičaitis vertina tai, kas kuriama dabar, prasidėjus XXI amžiui. Moderniosios dailės atstovui, kai kuriais atvejais net pirmeiviui, be abejo, tokios naujienos ir prieinamesnės, ir suprantamesnės.

- Abstraktusis menas pasibaigė, - ištaria A. Vaičaitis, iš kurio veido kol kas sunkoka išskaityti gerai tai ar blogai. Tačiau netrukus, kalbėdamas apie kompiuterių amžiaus meną, prisipažįsta, jog jam, protu naujusias idėjas suvokiančiam, vidumi sunku jas priimti. Kai tiek daug mechanikos, kai nebeegzistuoja jausmas, kai menas ateina per įvairiausius performansus, lieka tik liūdnei šyptelti. Bet toks ar kitoks idėjos gvildenimas visam pasauly egzistuoja, ir nieko čia nepadarysi.

- Man atrodo, kad su abstrakčiuoju menu pasibaigė tikrasis menas, - jau konstatuoja A. Vaičaitis. – Menas išsigimė. Panašiai kaip kažkada barokas buvo tapęs paskutiniu to nepaprastai įdomaus, turtingo klasikinio meno žingsniu.

Ne, A. Vaičaitis ne iš niurgzlių giminės. Ir tai, kas nauja, jam niekada nebuvo nepriimtina. Jei būtų kitaip, buvęs realistas tėvynėje nebūtų tapęs abstrakčiojo

meno apologetu.

Na, o jei likimas būtų kitaip sudėliojęs gyvenimo kortas, maestro Adolfui atrodo, jog, jei nebūtų užbaigęs karjeros lageryje, kažin ar būtų pasiekęs ko nors daugiau už laikraščio ar žurnalo iliustratoriaus kasdienybę. A. Vaičiaičio manymu, okupacijos laikai sužlugdė ne vieno jaunystės bičiulio, likusio tėvynėje, talentą. Pavyzdžiui, Antano Gudaičio. Iki tol labai stiprus buvęs. Kai vėl susitiko po daugelio metų, jis ir pats tai pripažino. Tiesa, jokių būdu negalima tvirtinti, kad sovietmečiu A. Gudaitis nieko reikšmingo nebesukūrė. Sukūrė. Bet rezultatai, be abejo, būtų buvę ryškesni.

Dabar jau tik atsiminimuose susitikimai su jaunystės laikų bičiuliais Viktoru Vizgirda, Vytautu Kasiuliu, Vytautu Kazimieru Jonynu, Henriku Šalkausku, Vytautu Kašuba, Juozu Olinardu Penčyla, Juozu Bagdonu, Juozu Kėdainiu. Ypatinga pažintis buvusi su V. Kasiuliu, su kuriuo itin artimai susidraugauta Vokietijoje, daug bendrauta Paryžiuje. Tarp artimiausių – ir Australijoje gyvenęs gabus menininkas H. Šalkauskas.

Didelį malonumą, sako dailininkas, patyręs prieš keletą metų susitikęs Druskininkuose dar vieną talentingą jaunystės laikų bičiulį Algirdą Petruļį. Dabar jau amžinatilsį. Susitiko taip vadinamo plenero metu. A. Vaičiaičiui nebuvo tekę girdėti, kad kur nors Vakaruose rinktųsi menininkai kolektyviai piešti. Į gamtą, į pikniką – taip, važiuoja, tačiau daryti meno kolektyviai, lyg į kokį turgų, nevažinėja. Nėra tokios tradicijos. A. Petrusis pritarė A. Vaičiaičiui, jog tai ne kas kita, kaip chaltūros gaminimas. Pritaikomajam menui – tautodaili, smėlio skulptūroms ar kūriniais iš druskos gal tai ir neblogas sumanymas, tačiau tikrasis menas gimsta kiek kitaip.

O koks A. Vaičiaičio požiūris į Vilniuje kuriamą Gugenheimo muziejų?

- Būtų gerai tokį muziejų turėt. Bet man atrodo, kad čia daugiau biznio, o ne meno reikalas.

Gan originalius būsimo muziejaus kontūrus esame matę jau ne viename leidinyje. Neabejotinai dėmesio vertas architektūrinis sprendimas. Deja, tai ne tautiečių specialistų nuopelnas. A. Vaičaitis sako, kad Lietuvoje, o visų pirma sostinėje reikėtų naujų kūrybingų, talentingų architektų. Kol kas yra tik architektai-biznieriai, „kuriantys“ stiklines dėžutes. Stikliniai namai – seniai pasibaigęs stilius. Pasaulinėj architektūroj absoliučiai kitos idėjos, teigia A.

Vaičaitis. Iš daug ko galima pasimokyti, net iš arabų.

- Kartais dar prisimenama, kad Sovietų Sąjungoj lietuvių architektai buvę patys geriausi. Net Lenino premija įvertinti.

- Viešpatie. Bet jūs dar syki žvilgtelkit į tų laikų architektūrą.

Ir – netikėtas pastebėjimas: Šiauliuose stovi šiuolaikinis pastatas, kuris galėtų būti architektūros pavyzdžiu Lietuvoje. Tas nedidelis, tačiau netikėtai moderniškas statinys prieš keletą metų iškilo Aušros alėjoje, kitoje centrinės turgavietės pusėje. O įėjęs į to pastato vidų, dar syki A. Vaičaitis buvęs maloniai nustebintas, ant sienos išvydęs pasaulinio garso ispanų dailininko Chuano Miro kūrinio reprodukciją. Tiesa, ten dirbantys žmonės nieko negalėjo pasakyti, kaip ji ten atsirado, bet akivaizdu, kad tas, kuris projektavo pastatą ar jo savininkas, - šių laikų, mąstantis žmogus.

A. Vaičičio manymu, įdomiai, propaguodamas šiuolaikinį meną, nekasdieniškus darbus Šiauliuose reiškiasi menotyrininkas Virginijus Kinčinaitis.

Tačiau A. Vaičaitis niekaip nesupranta, kaip Šiauliuose vietoj Lenino paminklo šiais laikais galėjo atsirasti toks niekalas, kaip moters skulptūra, neva simbolizuojanti aušrininkus:

- Iš vienos pusės, iš užpakalio – dar dar... Bet priekis, priekis...

Kasmet 4-5 mėnesius Lietuvoje gyvenantis dailininkas mato ir tai, kas per pastarąjį dvidešimtmetį tėvynėje pasikeitė į gera, ir kas negali nejaudinti. Ypač liūdina, kad mūsų valstybėje nėra tikrų, gerų ekonomistų. Valstybę, anot A. Vaičičio, valdyti gali tik nepaprastų pajėgumų žmonės. Lietuva, deja, tokių neturi.

- Nė vienas mūsiškis tam nepasiruošęs. Net Brazauskas, kuris ūkiškai tvarkė geriausiai, vis tiek prastai tvarkė.

Dailininkas sako, kad jis su bičiuliais Australijoje kartais pajuokauja: jei Lietuvos vyriausybė būtų protinga, pasikviestų į pagalbą specialistų iš Vokietijos. Taip, kaip kažkada padarė turkai. Ir tai pakėlė Turkijos ekonomiką. „Tačiau lietuviai labai išdidūs ir tokiam žingsniui nesiryš...“ – pats į tą pajuokavimą ir atsakė.

Ypatinga tragedija dailininkas vadina gabių jaunų žmonių persikėlimą į užsienį. Ne studijuoti, ne tobulintis, bet visam. Ir tai, jog niekas nieko nedaro,

kad tai sustabdyt.

Turi savo nuomonę A. Vaičaitis ir dėl plačiai išpopuliarinto Lietuvos vardo 1000-mečio. Jo įsitikinimu, didesnės nesąmonės dabar didžiausią įtaką Lietuvoje turintys istorikai negalėjo sugalvoti. Todėl, kad Lietuva gyvuoja ne tūkstantį, o tūkstančius metų. Ir šito įrodymų esą pakankamai.

Kur dailininkas jaučiasi geriau – Lietuvoje ar Australijoje? „Žinoma, tėvynėje“, - atsako. Tačiau neslėpdamas nuoskaudos pastebi, kad ir toj tolimoje šalyje, ir čia jau nebeberbiamas senesnis žmogus. Jis tiesiog nereikalingas. Todėl nemažai pasaulio apkeliavęs menininkas su didele meile prisimena kelyje sutiktus žmones iš Rytų, kuriems žilo plauko sulaukusieji yra ypatingos pagarbos nusipelnę išminčiai. Tuo yra įsitikinęs ne tik tolimose šalyse, bet ir Melburne – mieste, kuriame pastoviai daug metų gyvena: įlipus į tramvajų ar traukinį, žmogus iš Indijos ar Indonezijos visada užleis savo kėdę, nors šito ir neprašysi. Patys pasiūlys. O Lietuvoje niekas nepasiūlys.

2010 m. rugpjūtis

4.

Šiandien – paskutinis susitikimas. Rugsėjo dvidešimt septintąją A. Vaičaitis išskrenda Australijon. Šiaip jau niekada niekuo nesiskundžiantis dailininkas pastebi, kad nelengvi buvę mėnesiai. Ne tik dėl kaip niekada didelių orų permainų, - teko dalyvauti kelių giminaičių laidotuvėse. „Sunkios nuosėdos“, - taria.

Ir šiandien šalta, niūri diena.

Jau ne sykį esu įsitikinęs, kad dailininko nuotaika praskaidrėja, kai paprasčiau sugrįžti į jaunystę, į tas dienas, kurios nuo mūsų nutolę tarsi už kelių šviesmečių.

Gurkšniui konjako kiek sušildžius, maestro pasisako, kad niekada nebuvoęs iš tų, gurkšnojančių, tačiau Konrado kavinę mėgęs. Dažniausiai ten susitikdavęs su Telesforu Kulakausku, studijavusiu Vokietijoje. Nors Adolfas buvo žymiai jaunesnis, tačiau ir vienam, ir kitam tos bičiulystės reikėję. Kodėl – ir dabar sunku pasakyti, tiesiog buvęs kažkoks ypatingas bendrumo jausmas. Telesforas daug pasakodavo apie tikrąjį meną, apie atlikimo technikas.

Ten susitikdavo ir Tarabildas. Su Domicèle Adolfas kartu mokėsi. Vėliau tapo labai žymia knygų, ypač lietuviškom temom, iliustratore, o tuo metu savo kolegų buvo ypač gerbiama kaip gabi skulptorė. Juozas Mikėnas, kurio studijoje mokėsi, jai pranašavo didelę ateitį. A. Vaičiaičiui įsiminė, kad susitikus Domicėlės vyras kažkodėl vis įkyriai kartodavo: „Kultūra ateina iš Rytų“. Ir užginčyti tokį įsitikinimą nepavykdavo.

Vis dėlto geriausias draugas buvęs Juozas Kėdainis. Nuo Kauno meno mokyklos laikų. A. Vaičaitis porąsyk pakartoja: „Juozas buvo mano gyvenime vienintelis tikras draugas“. Ne tik mokėsi, bet ir gyveno vienam kambaryje. Šešerius metus. Kartu visur ėjo. Kas ant širdies gulėjo, su juo aptardavo. Per tą laiką ne kartą svečiavosi ir jo gimtajame Karaliūniškių kaime. Našlaičiui Adolfui tai buvo ypatinga atrama. Iš Kupiškio krašto kilęs draugas buvęs nepaprastai humaniškas, dabar vertina A. Vaičaitis. Tokio žmogaus gyvenime daugiau niekur nesutikęs. Juozas po ketverių metų studijų pasirinko skulptūrą, o po šešerių pasiliko Kaune ir bandė iš jos verstis. Adolfas išvažiavo mokytojauti. Kai sugrįžo į Kauną ir pradėjo dirbti Valstybinėje leidykloje, vėl susitikdavo. Deja, keturiasdešimt ketvirtieji išskyrė.

Kaip ir dauguma priverstinai tėvynę palikusių, A. Vaičaitis iš pradžių nebandė susirašinėti nei su giminėmis, nei su bičiuliais, likusiais Lietuvoje, - bijojo pakenkti. Tačiau po Stalino mirties nusiuntė trumpą, atsargų laiškėlį į Dailės akademiją. Koks buvo džiaugsmas, kai J. Kėdainis atsiliepė. Irgi labai trumpu laiškučiu. Paprašė rašyti į namus.

- Kai jau atrodė, kad jam leista susirašinėti su manim, pradėjau atviriau rašyt, - pasakoja Adolfas. - Bet rašėme vienas kitam tik apie meną. Apie nieką daugiau.

Kokio pobūdžio tuomet tas atvirumas? Na, pavyzdžiui, A. Vaičiaičiui atrodė, kad Lietuvoje nepelnytai ignoruojamas, užmirštas įdomus menininkas Vytautas Kairiūkštis. O juk tas į pašonę nustumtas kūrėjas – moderniojo, ekspresyviojo meno atstovas. Kolega Juozas pritarė savo draugui. Tačiau prirėkė kelių dešimtmečių, kad tam talentingam dailininkui sugrįžtų pagarba ir populiarumas.

Adolfas J. Kėdainiui siūsdavo knygas – pasaulinio meno leidinius. Iš Juozo sulaukdavo Lietuvoje išleistų knygų.

Surengus A. Vaičičio kūrybos parodą Druskininkuose, V. K. Jonyno galerijoje, iš jos vadovės menotyrininkės Vidos Mažrimienės, buvusios J. Kėdainio studentės, dailininkas netikėtai sužinojo, kad tos jo siūstos knygos buvo rodomos studentams. Pats Juozas apie tai nerašė, gal bijojo, kad nenutrūktų susirašinėjimas. Tik apie vieną leidinį – labai brangų albumą apie prancūzų skulptūrą yra atviriau parašęs: „Ta tavo knyga man kaip ekskursija į Vakarų Europą“.

Deja, susitikti šioje Žemėje daugiau nebuvo lemta.

Dirbant leidykloje Kaune, gan artimai bičiuliavosi su Bernardu Brazdžioniu, Henriku Radausku, Aleksiu Churginu, Pulgiu Andriušiu, su kuriuo pratęsę pažintį Australijoje. Bendradarbiavo su Bern. Brazdžioniu ir kaip iliustratorius. Užsukdavo į jo namus Taikos gatvėje. Draugiškus santykius leidykloje, kuriai vadovavo legendinis Antanas Kniūkšta, iki šiol pamena. Dirbdamas viename kambaryje su literatūros redaktorais, čia ne sykį turėjo progą pabendrauti ir su Salomėja Nėrim – iš išvaizdos paprasta, nedrąsia, kuklia mergičkėle. Užsukdavo čia ir Juozas Miltonis, kuris gerokai skyrėsi iš kitų lankytojų savo laisvumu. Kaip vieną gražiausių leidyklos dienų prisimena Migelio de Servanteso „Don Kichoto“ išleidimą. P. Andriušio verstą tekstą redagavo H. Radauskas ir A. Churginas. Tuomet kalbėta, kad tai – geriausias literatūrinis kūrinys, išverstas į lietuvių kalbą.

Čia pirmąsyk išgirdo apie vežimus. Raštų kalbą tikrinusio Edvardo Viskantos stalo kaimynas korektorius Jucevičius tą rytą atėjo visiškai sugniuždytas – naktį išvežė jo dukterį su šeima. Tuomet dar niekas iš jų negalėjo žinoti, kaip pasisuks gyvenimai ateityje. O jie neilgtrukus pasisuko – vieni atsidūrė Vakaruose, kiti – Sibiro lageriuose.

Ne pirmąsyk A. Vaičaitis prisimena, kad tarp Kauno laikų pažįstamų – ir Vytautas Kasiulis. Ypač suartėjo po jo pirmosios parodos M. K. Čiurlionio galerijoje, kurią suruošti padėjo Adolfas. Ir susitikus emigracijoje, abiem būdavo labai malonu pasikalbėti, o neretai ir patylėti, nes V. Kasiulis buvo iš nekalbiųjų giminės. O kai jau praverdavo burną, tai kalbėdavo tik apie meną. Ir pasakydavo tik vieną kitą žodį.

Gal kiek žodingesnį prisimena jį Freiburge. Po žymiųjų prancūzų parodos aplankymo, saulei leidžiantis sėdint ant suoliuko, vartė abu Anri Matiso knygą

„Džiazas“ – labai išpūdingą tapybos darbų ir minčių albumą, o Vytautas tarsi apsvaigęs vis kartojto: „Žiūrėk, kaip Matisas dirba. Žiūrėk... Absoliučiai kitaip...“

Kai po daugelio metų susitiko Paryžiuje, kitaip dirbo jau ir V. Kasiulis. Adolfas labai vertina Vytauto darbus. Tada jis jau turėjo savo galeriją. Labai geroje vietoje, karališkoje – netoli Luvro, prancūzų impresionistų muziejaus. Nedidukė, tiesa, ji buvo, tik vienas kambarėlis, tačiau ten buvo parduodami geri paveikslai. Tarp jų – ir paties galerijos šeimininko. Įdomiausia, kad nemažai vertingų paveikslų jo žmona rasdavo „blusų“ turguje, pigiai pirkdavo, brangiai parduodavo. Taip ir vertėsi.

A. Vaičiaičiui negalėjo neįsiminti viena iš V. Kasiulio keistenybių. Kai pirkėjai išsirinkdavo jo paveikslą ir klausdavo, kur tas dailininkas gyvena, Vytautas atsakydavo, jog kažkur priemiestyje. Neprisipažindavo, kad jis ir yra V. Kasiulis.

Vytautas, anot A. Vaičičio, daug kuo buvęs panašus į jį. Nepraktiškas, ne garbėtroška, negudrus, nemokėjęs užsiangažuoti, neieškojęs, kad kas padėtų, užtartų. Jo žmona buvo paprasta moterėlė, bet labai prigijo Paryžiuje ir labai daug padėjo V. Kasiuliui.

Tačiau pradžia Paryžiuje buvo itin sunki. Jo žmona A. Vaičičiui pasakojo, kaip vasarą, neturėdamas ką valgyti, eidavo V. Kasiulis prie Senos upės, kur rinkdavosi bomžai. Tie vargšai žmonės dailininkui buvo labai draugiški – čia jam pasiūlydavo ir pigaus vyno, ir užkąsti.

Laikas atsisveikinti. A. Vaičaitis pažada atsiųsti iš Australijos J. Kėdainio laiškus. Ar taip iš tikrųjų atsitiks, sunku pasakyti, nes dailininkas retai tęsi šitokius pažadus. Ir šįkart pasiteisina dėl tokios savo prigimties.

- Kiti labai stengiasi, kad tik būtų kur nors paminėti, pagerbti. Registruoja kiekvieną žymesnę savo gyvenimo smulkmeną. Man šito nereikia. Visada toks buvau. O pasakoju tik tai, ką tikrai žinau, - tylus monologas atsisveikinant.

- Todėl ir patinkat, - sakau. – Bet šįkart vis dėlto pasistenkit.

A. Vaičaitis pažada. Tačiau ne dėl savęs, o dėl geriausio draugo; jam regisi, kad turėtų ir kiti tuos J. Kėdainio laiškus perskaityti.

2010 m. rugsėjo 22 d.

DIEVO DUOTAS

Portretinės skulptūros meistras, ilgametis Lietuvos dailės akademijos profesorius ir daugelio žinomų kūrėjų ugdytojas ir puoselėtojas Konstantinas Bogdanas vasario ketvirtąją pažymėjo 80 metų jubiliejų. Vien norint išvardinti šios iškilios, talentingos asmenybės titulus, pareigas, svarbiausius darbus ir apdovanojimus prireiktų nemažai vietos. Tačiau visa tai nesunku surasti enciklopedijose, monografijose. Todėl pasinaudokime proga ir drauge su profesoriumi praverkime jo dirbtuvių Vilniaus senamiestyje, Arklių gatvėje duris. Čia įdomi kiekviena smulkmena, nes ji susijusi su vieno ar kito žinomo kūrinio gimimu. Čia per keturis dešimtmečius lankėsi daug mūsų tautai nusipelnusių žmonių. Kai kurie – kaip draugai ir bičiuliai, nemaža dalis – kaip būsimos kūrinio marmure, granite, bronzoje herojai. Čia aptarti ir vėliau plačiau išgarsėjusių kūrinių eskizai – retas kūrėjas toks dosnus ir neprietaringas.

Dirbtuvės – kaip dirbtuvės. Su savo kūrybine netvarka ir... tvarka, kuri būtina sėkmingam darbui. Štai ir dabar jos centre net trys pradėti darbai: plastiline sustingęs žymusis krepšinio treneris Jonas Kazlauskas, po audeklu molyje lūkuriuojantis savo eilės Vilniaus apskrities bajorų vadas Jonas Ragauskas ir, žinoma, eskizai Abraomo Kulviečio paminklui. Pastarasis darbas dar tik gimsta. Jau aišku, kad tai bus renesanso stiliaus skulptūra, tačiau kol kas profesorius dar neapsisprendęs – sėdintis ar stovintis Jonavoje iškils savo gimimo 500

metinių išvakarėse vienas lietuvių raštijos pradininkų, kultūros veikėjas, kurio veikla padėjo sudaryti prielaidas pirmajai lietuviškai knygai pasirodyti.

Pirmąkart čia apsilankiusiam ne taip paprasta susivokti erdvėje, kuri daugelį metų lydi įtemptai dirbantį menininką. Kūrybinė sėkmė, be abejo, susijusi ir su čia karaliaujančia gerąja aura. Profesorius šito ir neneigia. Tik pastebi, kad, kai reikia daryti didelės apimties darbus, eina kitur – į Dailės fondo dirbtuves Antakalnyje, kurios trylikos metrų aukščio. Tačiau eskizams, portretams patalpos senamiestyje – kaip tik.

Beje, čia pozavo ir būsimasis Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus. Tiesa, kai dar nežinojo, kad juo taps. Iš tų laikų – ir smagus pasišnekėjimas *bogdaninės* tema. Turbūt retas svečias neparagauja firminio K. Bogdano gėrimo. V. Adamkui jis padarė įspūdį kaip ir daugeliui. „Amerikoje gerą biznį padarytum“, – sakė, atkreipdamas dėmesį į buvusio VLIK, o pirmininko Kazio Bobelio išradimą (tuomet Lietuva bobelinės dar nežinojo). „Ė, ne“, – profesorius iškart paprieštaravo. Jis – ne verslo žmogus, net jei ir apie didelius pinigus eitų kalba. Užtat pavaišinti įdomų jo dirbtuvės slenkstį peržengusį žmogų laiko savo pareiga. O ir neslepia gėrimo receptūros, na, gal tik apie vieną kitą komponentą „užmiršta“ pasakyti. Bet kad bogdaninės pagrindą sudaro vyšnių sultys, degtinė ir pelynai, – jokia paslaptis.

Tarp įvairiausių skulptūrinių biustų, kurie dar neatsidūrė muziejuose, čia galima išvysti ir popiežių Joną Paulių II. Neatsitiktinai. Profesorių jau senokai lydi viena labai šviesi idėja: sukurti žymiųjų pasaulio žmonių, kurie buvo atvažiavę į Vilnių, galeriją. Ne tik anksčiau, bet ir dabar. Beje, pastaruosius, kaip taisyklė, lydi ir asmeniškai šilti prisiminimai – K. Bogdanas iš tų, kurie ieško progos ir betarpiškai su viena ar kita asmenybe susitikti, pabendrauti ar bent susidaryti gyvą įspūdį. Tai jam, kaip skulptoriui, kur kas geriau nei knyginė ar panaši medžiaga, be kurios, tiesa, taip pat neapsieina. Apie kiekvieną savo herojų sužino beveik viską.

Gerai prisimena savo pirmojo biusto atsiradimą. Buvo dar gimnazistas, gyveno Biržuose šalia įspūdingosios Radvilų pilies tvirtovės griuvėsių. Rūmų parke stovėjo labai gražus Jonušo Radvilos biustas, sukurtas Juozo Zikaro. Neatsispyrė pagundai ir padarė tikslią jo kopiją. O paskui pagalvojo: „Reikia ką nors originalaus sukurti. Kopiją daryti neįdomu“. Tiesa, ir čia be įtakos

neapsiėjo. Impulsą davė du ypač sužavėję kūriniai: senoje enciklopedijoje užtiktas prancūzų skulptoriaus šaunantis lankininkas ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio *Šaulys*, savo žvilgsnį nukreipęs į dangų.

Jaunojo K. Bogdano *Šaulys* buvo visiškai kitoks: klūpantis, nuogas lyg tuo metu populiarėjantis Tarzanas. Karjere prisikasė pilko šlyno ir nulipdė savąją skulptūrą. Pastatė ant pianino, nors tėvai ir barėsi priekaištaudami: „Kam čia tuos balvonus lipdai? Mokytis reikia“. Tačiau kai prieš Kalėdas, puošdamas eglutę, Konstantinas su eglės šaka vos nesudaužė *Šaulio*, susilaukė labai netikėtos tėvo reakcijos: „Kaip drįsti? Negerbi savo darbo?“ Tąkart sūnus pirmą sykį pajuto, kad yra kiek kitaip nei iki tol manė. Tėvas pamatė, jog vaikas tikrai turi gabumą, o sūnus įsitikino, kad jo kūryba yra vertinama.

Iš tikrųjų tėvas norėjo, kad Konstantinas taptų architektu. Juo buvo lemta tapti jaunesniajam broliui. Šiaip jau jų didelėje šeimoje (trys broliai ir trys seserys) buvo vertinamas kūrybiškumas. O ir aplinka, kurioje augo, skatino meilę grožiui, gėriui. Ankstyvoji vaikystė prabėgo Žemiuose, netoli Kėdainių. Grafo Kosakovskio valdose tėvas, grįžęs iš Pirmojo pasaulinio karo, apsigyveno kaip vietininkas. Buvęs štabo raštininkas mokėjo ne tik ypatingai dailiai rašyti, bet ir sudarinėdavo rimtas sutartis su stambiais dvarininkais. Kai Konstantinui sukako ketveri, tėvui buvo pasiūlyta persikelti į Biržus, kur grafo Tiškevičiaus rūmų manieže buvo įkurtas linų fabrikas.

Ką darys baigęs gimnaziją, K. Bogdanas žinojo labai anksti. Tačiau planų vos nesujaukė sudėtingas laikmetis. Aštuoniolikmetis Konstantinas su broliu atsidūrė generolo Povilo Plechavičiaus vadovaujamoje Lietuvos rinktinėje – Marijampolės karo mokykloje. Tiesa, neilgam. Artėjant frontui, situacija greit keitėsi. Tačiau visam gyvenimui įsiminė susitikimas su generolu, jo pasakyti žodžiai apie tai, kad būtina mokytis, kad Lietuvai svarbu turėti kuo daugiau įvairių profesijų išsilavinusių žmonių. „Davėt priesaiką, nesulaužykite jos, jūs Lietuvai labai reikalingi“, - kalbėjo prieš kariūnų rikiuotę generolas.

Tai buvo, anot K. Bogdano, savotiškas įkvėpimas. Daugelis šalia stovėjusių neužilgo tapo partizanais, paguldė galvas už tėvynės laisvę. Kai kurie pakliuvo į Sibiro lagerius, Rusijos kalėjimus. O tie, kurie išsiskirsčius rinktinei pradėjo studijuoti, ilgus dešimtmečius slėpė Marijampolėje drauge praleistus kelis mėnesius. Ne su vienu jų vėliau įvairiomis aplinkybėmis buvo susitikęs ir Kon-

stantinas. Dažniausiai, bent jau Stalino laikais, tokie susitikimai užsibaigdavo tyliu linktelėjimu ar tik akių mirksniu.

Ekskariūnui grėsė išėjimas į sovietinę armiją. Tėvai pasistengė, kad Konstantinas dvejis metais pajaunėtų. Su tokiais dokumentais gabus daili jaunuolis atvažiavo į Panevėžį ir po metų čia baigė Mokytojų seminariją. Tais pat metais ir karas baigėsi.

Dėl tolesnio kelio abejonų nebuvo. Konstantinas buvo įsitikinęs, kad turėtų studijuoti tapybą. Vyresnysis brolis Aleksandras, Konservatorijos studentas, sugrįždavęs pavargonuoti, kartais parveždavo dažų, kurie karo metais buvo didelis deficitas. Gerai atsimena, kaip labai atsargiai, plonai tepdavo – kad tik ilgiau jų užtektų. Būdamas gimnazistu ne vieną šventąjį bažnyčioms nutapė. Kažkodėl į širdį ir į atmintį labiausiai įstrigo šv. Cecilijos tapymas.

Tačiau žingsnis į šoną – nuėjimas į Mokytojų seminariją pridarė nemažai problemų. Prievolė atidirbti trejus metus mokykloje galiojo visiems. Be to, buvo ne itin patogus laikas įrodinėti savo tiesas. Ir vis dėlto Konstantinas ryžosi nuvažiuoti pas LSSR švietimo komisarą Juozą Žiugždą.

„Leiskit man toliau mokytis“, – paprašė K. Bogdanas. Išsiaiškinęs, kad jaunuolis paskirtas į Pasvalio gimnaziją, kad gaudavęs stipendiją, J. Žiugžda tarsi pamiršo apie gabumus daili ir labiausiai susidomėjo eilute, kuri skelbė: „Moka lenkų kalbą“. „Palauksi su studijom, – pasakė. – Pasiųsim tave kitur – į Vilniaus kraštą. Ten trūksta lietuvininkų...“

Konstantinas mato, kad bus blogai. Pasvalys – bent arčiau tėvų. Visa laimė, kad, užsukus kažkokiam interesantui, sekretorė komisarą iškvietė iš kabineto. Šis paprašė palaukti. „Nėr čia ko laukt“, – pagalvojo K. Bogdanas, čiupo nuo stalo savo dokumentus ir – pro duris. Pabėgo. Iš to susijaudinimo išsoko į traukinį, važiuosį į priešingą pusę. Atsitokėjo Baltarusijoje, Lydoje. Tik rytą šiaip taip pasiekė Kauną, kur gyveno brolis.

Teko vėl griebtis gudrybės – vakarinėje mokykloje dar sykių baigti paskutinę klasę. Kad niekas neberekalautų komisaro leidimo.

Stojant į Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą gerai išlaikė visus egzaminus. O profesorius Juozas Mikėnas netikėtai pakeitė planus. „Stok studijuot skulptūrą, – pamatęs nuotraukas su jaunojo menininko darbais, paragino. – O tapybos taip pat galėsi mokytis. Kaip fakultatyvo“.

Taip ir buvo.

Mokėsi – su įkvėpimu. Stengėsi iš J. Mikėno, Broniaus Pundziaus, Roberto Antinio sužinoti ir išmolti kuo daugiau. To paties siekė ir kiti bendramoksliai, kurių vardus ilgainiui sužinojo ne tik Lietuva, bet ir pasaulis – Bronius Vyšniauskas, Kazys Kisielis, Gediminas Jokūbonis. Stengėsi būti visur kartu, artimai bendravo. Gediminas ir Kazys taip pat atėjo ne tiesiai iš gimnazijos suolo – metus mokėsi Kunigų seminarijoje.

Konstantinas irgi buvo giliai tikintis, nes labai religinga buvo motina. Turėjo reikalų su bažnyčia ir studijuodamas, tiesa, slaptų, nes buvo tokie laikai. Yra nutapęs šv. Antaną Smilgių bažnyčiai. O vieną vasarą su kolege J. Čerškyte sukūrė švč. Marijos Dievo Motinos skulptūrą, į kurią įmontavo atsišaukimą Lietuvos jaunimui. „Okupantas niokoja mūsų meną, uždarinėja bažnyčias“, – be kita ko, buvo teigiama tekste, kurio autorius Konstantinas. Kai kažkoku būdu tai išaiškėjo, klebonas buvo išvežtas į Sibirą. Tačiau autoriaus neišdavė. Apie tai K. Bogdanui yra pasakojęs monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas.

Tik atėjus Nepriklausomybei profesorius galėjo prisipažinti ir kad sukūręs Kunigų seminarijos diplomo pavyzdį.

1951 metais baigė mokslus su paskutiniąja laida. Studijas Kaune ir Vilniuje sujungė. Su pagyrimu mokslus baigusiam Konstantinui buvo pasiūlytas darbas Vilniaus dailės institute. Su šia aukštąja mokykla susijęs visas gyvenimas: čia dėstytojavo, baigęs aspirantūrą tapo docentu, profesoriumi, 29 metus vadovavo Skulptūros katedrai, 7 metus buvo prorektorium mokslo ir mokymo reikalams. Daug metų buvo Lietuvos dailininkų sąjungos atsakinguoju sekretorium, pirmininko pavaduotoju, pirmininku.

Tačiau svarbiausia, žinoma, kūryba. Kaip pavykdavo viską suderinti?

- Pedagoginis darbas man visada buvo artimas ir malonus, - sako profesorius. – Žinoma, tam reikėjo labai daug laiko. Tačiau įpratau. Po visų darbų kasdien eįau į dirbtuvę, paįšiau, lipdįiau, kaliau. Ir šeštadienį, sekmadienį tekdavo padirbėt.

Svarbiausi darbai jau tapo klasika: K. Donelaičio paminklas Vilniuje, J. Janonio – Biržuose, J. Gruodžio – Kaune, S. Rapolionio – Eišiškėse, Palaimintojo J. Matulaičio – Vilniaus arkikatedroje, žuvusiems už Lietuvos laisvę partizanams ir tremtiniams – Žeimiuose... Jei vienoje draugėje atsidurtų visi

K. Bogdano sukurti portretai, išvystume nuostabią kompaniją: V. K. Jonyną, V. Kalinauską, S. Krasauską, V. Adamkų, F. Zappą, S. Sondeckį, K. Žoromskį ir daugelį kitų. Iš viso sukurta apie tris šimtus skulptūros darbų. O kartu su grafikos, taikomosios dailės, tapybos kūrinių susidarytų visas tūkstantis.

Kompozicijos, plastinių formų įvairovė, psichologinės charakteristikos tikslumas, medžiagos savybių išryškėjimas – tai, kas išskiria K. Bogdano kūrybą.

- Man ypač artimas marmuras, - sakė profesorius. – Nors, norint idealiai užbaigti visas formas, reikia įdėti nepaprastai daug širdies. Tai labai jautri medžiaga.

Kiekvienas kūrinys turi savo, neretai labai intriguojančią istoriją. Pavyzdžiui, kad ir šis, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino paminklo projektas. Baigdamas aspirantūrą Leningrado I. Repino dailės institute, buvo sumanęs Vilniaus miestui sukurti Gedimino paminklą. Pradėjo daryti eskizus. Nors buvo 1956 metai, vis dėlto tikėjosi, kad „prais“. Deja... „Na ne, - pasakė atvažiuavę komisijos nariai, - kunigaikštis nelabai tinka... Ne, ne“. Beliko Gediminą pabaigti kurti tik sau. Ir dabar jis, išlietas bronzoje, tebestovi profesoriaus dirbtuvėje. Jau pusę amžiaus. Paminklas miniatiūroje. Nesunku įsivaizduoti, kaip jis papuoštų bet kokią aikštę ar skverą.

O disertanto diplominiam darbui teko pasirinkti kitą temą. Tačiau pasirinko taip pat giliai lietuvišką. K. Bogdanas, pasinaudojęs tuo, kad J. Žiugžda išleido knygą apie 1863 metų sukilimo vadą Antaną Mackevičių, nutarė sukurti istorinę kompoziciją „1863 metų valstiečių sukilimas Lietuvoje“.

Tai buvo artima ir dar dėl vienos priežasties. Bajorų Poradnių-Bogdanų giminė dalyvavo tame sukilime. Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto studentas Ambraziejus Poradnia Muravjovo įsakymu buvo pakartas. Kryželis nuo jo kaklo, kaip brangi relikvija, išliko iki šių dienų. Kitas sukilimo dalyvis Motiejus-Bogdanas Poradnia, vengdamas represijų, pasitraukė į Polocką, kur pakeitė pavardę. Vardas tapo pavarde. Ją tam tikra prasme pasufleravo vietiniai žmonės, kurie, jį pamatę, sakydavo: „O, *pan Bogdan psijechal*“. Ir į Žeimius, kur turėjo žemės, grįžo kaip Bogdanas. Taip Poradnių giminėje, kurios herbas *Poraj* (Rožė) kilęs iš Čekijos ir kur pagal seną legendą gyveno bajoras Poraj Poradnia, atsirado nauja genealoginio medžio šaka.

- O kad esam kilę iš senos bajorų giminės, žinojau jau vaikystėje, - sako profesorius K. Bogdanas, visada vertinęs bajoriškąsias vertybes, tarp kurių

nėra vietos puikybei ir tuščiagarbiškumui. Jos ne vienoje sudėtingoje situacijoje padėjo išlikti žmogumi. Todėl 1994 metais ir atsідūrė tarp tarpukario Bajorų draugijos atkūrėjų, paskyrė daug laiko ir jėgų, kad Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga būtų plačiai žinoma ir vertinama.

Ruošiama spaudai ir K. Bogdano atsiminimų knyga. Bendraautorei, sakė profesorius, stengėsi suteikti kuo daugiau informacijos apie jam brangius žmones ir įvykius, pasiūlė ir savo kartkartėm rašytus dienoraščius, įdomiausius laiškus. K. Bogdanas ir pats yra išleidęs keletą knygų: monografiją „Juozas Mikėnas“ (1961), „Lietuvos dailė“ (1972, su S. Červonaja) ir kt. Neabejotina, jog skaitytojams bus įdomu pakelianti Lietuvos nusipelnusio meno veikėjo, liaudies dailininko, valstybinės premijos laureato, Aukščiausiosios tarybos deputato, Rusijos dailės akademijos nario korespondento gyvenimo ir kūrybos kelias.

Nors nepaprastai daug dirbta ir sukurta, K. Bogdanas visada mokėjo surasti laiko bičiuliams ir draugams. Anot jo paties, nevengęs ir bohemos. Apie tai būtų galima papasakoti nemažai įdomių nutikimų. Vienas jų, lyg koks liudininkas, kabo ant dirbtuvės sienos. Tai – jo mokytojo J. Mikėno pieštas K. Bogdano portretas.

- Buvo atėjęs pas mane į svečius Antakalnyje, - pasakojo profesorius. - Žinoma, buvo truputėlį linksmas. O piešiant dažų pritrūko...

Vėliau tą darbą K. Bogdanas gražiai įrėmino. Regis, istorija dar nebaigta, iš profesoriaus šelmiškai besišypsančių akių matyti:

- Neatkreipėte dėmesio į parašą? *Miki maus*. Kodėl taip kartais pasirašydavo? Ogi todėl, kad, nuvažiavus į Maskvą, ne visi ištardavo jo pavardę. Ypač gruzinai. Kažkas iš jų ir uždėjo tokią pavardę, kurią lengviau pasakyti.

Tarp artimiausių nuo jaunystės laikų buvo tokios asmenybės kaip dailininkas Stasys Krasauskas (buvęs mokinys, beje), kalbininkas dr. Jonas Balkevičius, skulptorius Teodoras Valaitis, poetai Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, filologas, žurnalistas Bronys Savukynas ir kiti.

Daug išmoko jaunas K. Bogdanas iš savo mokytojų, kurie vėliau tapo bičiuliais. Tačiau vis dėlto didžiausiu mokytoju ir dabar įvardija gamtą. Tai, ką Dievas davė.

K. Bogdanas visada labai vertino kiekvieną galimybę iš arti pamatyti genijų

kūrinius. Didysis jo dievas – Michelangelo. Jo *Mozės* kopiją galima pamatyti profesoriaus dirbtuvėje. Kai senjorui Bogdanui ekskursijos į Romą metu padarė išimtį ir išsuko iš numatyto maršruto, profesorius ilgai negalėjo atsitraukti. Žinoma, palietė ir tą vietą, į kurią, supykęs, kad skulptūra neprakalba, nors yra gyva, plaktuku daužė autorius.

Bogdan – Dievo duotas. Pavardės, atsiradusios vienam iš giminės bajorų atidavus gyvybę už Lietuvos laisvę, vertimas. Kūrėjui ir norėdamas prasmingesnio vardo nesugalvosi. O tai, kad profesorius K. Bogdanas Dievo duotą talentą visapusiškai puoselėjo, dar vienas stebuklas.

2006

JUOKAS PRO AŠARAS

Gerai prisimenu, kaip Leonidas Vorobjovas, sugrįžęs iš dėdės Konstantino laidotuvių, pasakojo, kad niekas turbūt taip ir nesužinos tikros teisybės apie šį Lietuvoje gyvenusį ir rusiškai rašiusį prozininką. Buvo *anie laikai*, ir toji labai nekasdieniška šneka panėšėjo į vėjo gūsi, besisukiojantį šalia. Netikėtas paslapties patikėjimas ir malonino, ir baugino.

Šiandien, praėjus bene trisdešimčiai metų, Konstantiną Vorobjovą primenu pats. Taip, patvirtina Leonidas, niekas tuomet nežinojo, kad šitas tarybinis rašytojas, kuris dažniausiai buvo siejamas su Salaspilio lageryje patirtomis kančiomis, turėjo ir antrąjį gyvenimą, kitą biografiją.

Po pagreitintos karininkų mokyklos atskraidintas ir parašytu išmestas netoli Volokolamskoje kelio, jaunuolis liko gyvas, nes jam, praradusiam sąmonę, kažkas nuplėšė skiriamuosius ženklus – raudonus rombus, kuriuos pamatę vokiečiai be gailės šaudavo į galvą. Iš Salaspilio kelias vedė į Vlasovo armiją. O Šiauliuose vedęs lietuvių geležinkeliečio, turėjusio ryšį su Lietuvos partizanais, dukrą, pats atsidūrė Kęstučio partizanų būryje. Po išėjimo iš miško šiaip taip pavyko išsisukti nuo didelės bėdos, daugiausia, regis, lėmė tai, kad apsigyveno Lietuvoje ir buvo rusas, be to, ne vietinis, kilęs iš Kursko.

Leonidas, dar vaikas, pamena, kaip, atėję pas tėvą saugumiečiai, klausinėjo, kur brolis. Didelių problemų buvo ir dėl tėvo sesers dvynės, kuri karo metais ištekėjo už vokiečio. Po karo tarybų valdžia jai atseikėjo dvidešimt metų lagerio, atsėdėjo dešimt.

Abu broliai Vorobjovai – ir Konstantinas, ir Leonido tėvas Vasilijus – vedė lietuvaites, tačiau panašūs buvo nebent iš išvaizdos. Vieną galėjai vadinti raudonuoju, kitą – baltuoju. Kai dėdė iš Vilniaus atvažiuodavo į svečius, Leonidas, kurį tuomet visi šaukdavo Lionka, neatsistebėdavo: atrodė, dar truputis, ir vyrai pradės šaudytis. Tiesa, šautuvo nė vienas neturėjo, tačiau nuojauta, išgirdus apie ką jie kalbėdavo, buvo kaip tik tokia. Tėvas, į kompartiją įstojęs Leningrade, per pačią blokadą, taip ir liko *tikru komunistu*, o dėdė jam vis bandė atverti akis, kas buvo Stalinas, kas iš tikrųjų dėjosi iki karo ir kas dedasi dabar. Ne, visų šnekų, nors ir įdomu būdavo, išgirsti nepavykdavo, nes tėvas, pajutęs, kad jų klausosi, vydavo lauk. Tačiau į širdį įkrito ne vienas dėdės pasakytas žodis, kurių, net pats nepasakytų kodėl, nepersakė nė vienam bendraamžiui. Užtat šie buvo įsitikinę, kad už Lionkos tėvą tikresnių komunistų nėra. Taip bent tėvai kalbėjo po to, kai šis, kad gautų penicilino sunkiai susirgusiam sūnui, pardavė savo išėiginį kostiumą ir į tarnybą pradėjo vaikščioti vienmarškinis. Nors jam, mokesčių inspektoriumi, vos ne per prievartą bandė įsiūlyti tų stebuklingų vaistų tie, kurie tikėjosi svarbaus valdininko malonės.

- Niekada tėvas nieko iš niekieno nėra paėmęs, - šiandien reziuumuoja sūnus, nors kitos jo pažiūros jam ir buvusios svetimos.

Atrodo, ir sūnui tai persidavė. Kitaip seniai būtų išleidęs prestižinį savo darbų albumą. Nekyla ranka prašymui užrašyti, ne, sako, nesibelsiaš nė į vieno turčiaus duris, kad paremtų. Pakaks ir savo lėšomis ne taip solidžiai išleistų.

Taip, atspėjote, kalba eina apie dailininką karikatūristą Leonidą Vorobjovą. Jau daugiau kaip trys dešimtmečiai primenantį save įvairiuose leidiniuose.

Kai neliko „Šluotos“ žurnalo, po to, kai daug ko neliko ir daug kas pasikeitė, nemažų permainų įvyko ir jo gyvenime. Visų pirma, nuo įvairių negandų jam padėjo išsisukti gyvenamosios vietos pakeitimas – jau penkti metai, kai Leonidas gyvena kaime, šalia miško, netoli Šiaulių jūros, ten, kur nepasiekia depresijos ir kur retesni nepritekliai.

Ne, žemvaldžiu netapo. Šalia namo, kurį nupirkęs savo rankomis prikėlė naujam gyvenimui, tik trisdešimt arų. Tačiau saviems reikalams ir tiek pakanka. O paįso kasdien. *Ni dnia biez stročki** – pasiskolintas iš vieno rusų rašytojo ir sau

* *Nė dienos be eilutės (rus.).*

pritaikytas posakis jam atrodo labai svarbus. Tai ir beveik visi rusiški žodžiai, tądien išgirsti iš L. Vorobjovo, save laikancio lietuviu ir ant nuosavos knygelės autografuojančio: *Žvirblaitis*.

- Žydai teisūs, tvirtindami, kad tautybę lemia motina, - netikėtai pasako.

Tačiau jį, kaip žingaidų žmogų, domina viskas, kas susiję ir su vienos, ir su kitos tautos praeitimi, patirtimi. Be didžiosios gyvenimo meilės – karikatūros yra ir dar viena – istorija, memuaristika. Tai – laisvalaikiui, šventadieniui, savo malonumui. Tiesa, jau šiais, Nepriklausomybės laikais daug ką teko iš naujo pervertinti, išsiaiškinti, patirti. Pergyvena, kad per vėlai iš mamos sužinojo apie senelio Romualdo Mackevičiaus jaunystę, kovas su bermontininkais, už kurias Lietuvos Respublika jam atriekė žemės ir suteikė galimybę nemokamai įsigyti specialybę. Kaune tapęs matininku, buvo paskirtas į Šiaulius, kur nuosava žemė rubežiavosi su buvusio Ministerio pirmininko Augustino Volde-maro brolio žemėmis. Vis mėgdavęs pasakoti, kokie protingi tai buvę žmonės. Žinoma, didžiausias išpūdis iš retų susitikimų su ponu Augustinu, bet ir jo brolis nepėsčias buvęs – Šiaulių apylinkėse pirmasis šiltnamį įsitaisė, kitiems gerą pavyzdį rodė.

Pavyko atsiimti tik tris hektarus senelio žemės, vos septintąją dalį. Tačiau jis negodus. Supranta, kad gudrūs valdininkai *apstūmė* (priemiesčio žemių dabar daug kam reikial!), bet moja ranka: „Tepasiunta“.

- Kada talentai pasireiškė?

Atrodo, Leonidui tas žodis per stiprus. Pasitaisau:

- Mokykloje jau paišei?

Taip, atsako, paišęs, bet ką, ir pats nebeatsimenąs. Tačiau vienas vaikystės epizodas išlikęs labai ryškus. Jis susijęs su dailininku Gerardu Bagdonavičium, kurį buvę mokiniai žino kaip „Penzeliuką“ arba „Pieštuką“.

Buvo, berods, penktokas, kai jų klasės vadovė pakvietė į svečius pirmąjį Šiaulių dailininką, labai originalią asmenybę, išėjusį į gatvę su šortais dar tuomet, kai Vilniuje ir Kaune ne kiekvienas taip išdrįsdavo, o švenčių proga nebijojusį įsisiegti Gedimino ordiną. Pakalbėjęs apie meną, svečias panoro žvilgterti į mokinukų piešinius. Iš krūvelės išsirinkęs keletą, paklausė, kas autorius. Tai buvo Leonido darbeliai. Paskui norinčius pakvietė apsilankyti jo namuose. Panoro tik jis vienas.

- Kokias tris valandas praleidau dailininko mansardoje, - prisiminė Leonidas. – Ne tik aprodė daugybę akvarelių, guašų, pastelių, bet ir pasakojo apie gyvenimą Paryžiuje, žymius menininkus, apie save. Tas monologas buvo visai kitoks nei klasėje...

Kai užaugo, susitikęs „Pendzeliuką“, L. Vorobjovas visada pasisveikindavo. Dailininkas linktelėdavo, jam buvo įprasta, kad sveikino jį vos ne kas antras praeivis, jis, žinoma, negalėjo įsiminti, kad tai – tas pats dvylikametis, kuriam kažkada jo pasakojimas tapo didžiausiu akstinu tapti dailininku.

Pirmoji karikatūra gimė per meno istorijos paskaitą Šiaulių pedagoginiame institute. Kai po pirmųjų publikacijų miesto spaudoje atsirado drąsos nuvažiuoti į Vilnių, į „Šluotos“ redakciją, žurnalui jau vadovavo A. Šiekštelė, vietinės reikšmės „Krokodilas“ jau darėsi avangardišku, europietišku žurnalu. Buvo aštuoniasdešimtųjų pradžia.

Netrukus L. Vorobjovo darbus pradėjo spausdinti pastoviai. Leonidas pradėjo dalyvauti parodose. Vis dažniau karikatūras iš lietuviško žurnalo perspausdindavo kolegoms kitose šalyse.

Tai buvo laikai, kai toli gražu ne kiekvienas leidinys buvo prieinamas. Iš to, ką pavykdavo pamatyti, L. Vorobjovui labiausiai imponavo amerikietis Adamsas, čekai Bornas ir Bartakas. Žodžiu, intelektualus jumoras. Jumoris-tinis piešinys su didele mintimi.

Tada dar piešinio nelydėjo tekstas. Keli taiklūs žodžiai, kurie tarsi sustiprina piešinį. Tai atėjo gerokai vėliau.

Kokios temos artimiausios? Leonidas sako, kad visada jį domina žmogų supantis pasaulis. Koks jis? O *istraukti* iš jo esmę, kuri dar ir sukeltų šypseną, tai jau tavo pareiga. Niekas temų nesuferavo anais laikais, niekas šito nedaro ir dabar. Tačiau skirtumas yra. Tada buvo ideologinė cenzūra, dabar – pinigų cenzūra. Laikraščiai, žurnalai priklauso privatiems asmenims, dažniausiai milijonieriams ir, matyt, natūralu, kai esi įspėjamas, *ko piešinyje neturėtų būti*. Liūdna, žinoma, bet taip.

Sovietmečiu didžiausias pasiekimas karikatūristui buvo pagrindinė „Krokodilo“ žurnalo metų premija. Ji jam buvo paskirta tais metais, kai Lietuva ištrūko iš SSRS. Apie laimėtoją buvo paskelbta žurnale, tačiau Leonidui taip ir

nebeatsiuntė nei diplomo, nei nemažos piniginės premijos.

O po vieno laimėjimo turėjo didelių nemalonių. Kai 1979, o gal 1980 metais Vakarų Berlyne vykusios karikatūrų parodos organizatoriai pranešė, kad jam paskirtas prizas, o leidykla norėtų išleisti jo darbų albumą, tuo pat metu gavo šaukimą ir į saugumo komitetą. Iš pradžių kagėbistams bandė aiškinti, kad niekada gyvenime jokių karikatūrų į Vakarus nesiuuntęs. „Nemeluok, - pasakė gerokai išsigandusiam Leonidui, - nes, jei mes per pasiuntinybę pareikšime protestą dėl pavogtų darbų, ir pasirodys, jog tai netiesa, užsibaigs liūdnai“. Prisipažino. Pasakė teisybę. Net išdrįso paprašyti parodyti prizą, diplomą. „Viskas Maskvoje“, - paaiškino.

Tik po keliolikos metų pamatė tos parodos darbų katalogą, kurio viršelyje puikavosi gensekas Leonid Iljič Brežnev su antakiais-raketom. O tuomet trejetą savaitių kas antrą dieną buvo kviečiamas į saugumą. Į Buitinio aptarnavimo kombinatą, kuriame dirbo dailininku, atėję du paslaptینگais veidais vyrai pareikalavo charakteristikos, o Leonido valdžiai pasakė: „Mes jį pasodinsim“.

Ačiū Dievui ar likimui, taip žiauriai neužsibaigė.

Sovietmečiu savo darbus dažniausiai siuntinėjo į „Šluotą“, „Ulenspiegel“, „Freue welt“, „Osten“, „Literaturnaja gazieta“, „Krokodil“. Vokiečių, jugoslavų ir rusų leidiniuose išspausdintos karikatūros būdavo perspausdinamos plačiajame pasaulyje. Kartais užsienyje gyvenantys kolegos bandydavo pradžiuginti. Bėda tik, kad toli gražu ne kiekvienas leidinys pasiekdavo adresatą.

Jaunystėje, kai dar gyveno priešais senąsias miesto kapines, kurių pašonėje stovi dailininkų dirbtuvės, visko yra pasitaikę. Su kolegomis dailininkais, o kartais ir aktorais ne viena naktis kartu praleista. Ne kartą lyg ir juokais belsta į stalą, už kurio sėdėta, ir prašyta: „*Išjunk mikrofoną, išjunk mikrofoną*“. Šiaulių menininkai žinojo, kad yra klausomi, bet...

- Ir prieš valdžią pašnekėdavot?

- Oi, ten visko būdavo...

O kai vienoje įmonėje jos dailininkui L. Vorobjovui nutarė „sugretinti“ dar vienas – civilinės gynybos inžinieriaus pareigas, naujoji tarnyba užsibaigė, kaip ir dera karikatūristui. Po trejeto mėnesių tapo aišku, kad nieko gero iš to neišeis.

O įdomiausia toje situacijoje buvo štai kas: gal kokius metus Leonidas, tarp savo dailinikiškų popierių ir meniškų atliekų suradęs dar vieną besimėtantį slaptą dokumentą, su prasikaltusia šypsena nunešdavo jį pakeitusiam darbuotojui.

Toks charakteris, tokie būdo bruožai lydėjo nuo vaikystės.

- Chuliganas buvau, - neslepia Leonidas ir papasakoja, kaip vos neišmetė iš rusiškos mokyklos. Dar šeštoje ar septintoje klasėje. Klasei išsiruošus į turistinį žygį, su draugu apsirūpino „Purgen“ tablečių dėžute. O verdant vakarienę ant laužo supylė visas į puodą. „Auklėtoja iščiokino, kad tik mudu nelakstom į krūmus ir...“

Institutą baigti tikrai galėjo, tačiau vieną dieną savikritiškai nutarė: „Koks iš manęs mokytojas!“ ir nustojo lankyti paskaitas. Išbraukė iš sąrašų tik po metų. Paimtas į armiją, pateko pas patį LSSR karinį komisarą generolą Joną Petronį. Leninų paišyt pristatė. Į kazarmes tik miegoti pareidavo, valgė už talonus „Bočių“ restorane. Kol vieną dieną Literatų kavinėje begurkšnojant su panelėmis šampaną, per langą pamatė patruliai. Leitenantui pradėjus kelti nusikaltusį kareivį, nukrito antpetis. Pasiaiškinime karinei prokuratūrai L. Vorobjovas rašė: „*U nievo niebyl prišyt pagon, on tolko liežal, potomu i upal*“^{66*}.

Po dešimties parų daboklės generolas J. Petronis pasakė:

- Daugiau, Vorobjovai, mes su tavim nebetarnausim.

Perkėlė Leonidą į ligoninę. „*S ostrym pristupom apiendicita*“^{66**}.

- Pusę metų jau ligoninėj leninus pašiau ir girtus generolus chirurgams padėdavau į mašiną pakraut, - juokiasi, prisiminęs senas dienas, dailininkas.

- Ar visada toks buvai? Būni?..

- Oi, visko būna. Visko... – dabar jau liūdnei palinguoja galvą pašnekovas, gal 30 000 karikatūrų autorius.

Oficialios tarnybos šiais laikais jau neturėjo. Buvo metų, kai ir karikatūrų niekam nebereikėjo. Iš ko pragyvena? Sako, kad iš paišymo. Ne tik iš karikatūrų. Vieną kitą reklaminį projektą padaro. Dar šį tą.

Žodžiu, juokas pro ašaras.

Tačiau ar kada kas nors matė L. Vorobjovą verkiantį, liūdintį, nelaimingą? Viešai – tikrai ne.

2007

* *Nebuvo prisiūtas antpetis, jis tik gulėjo, todėl ir nukrito (rus.).*

** *Su aštriu apendicito prieuoliu (rus.).*

VILIAUS PURONO GYVENIMO KNYGA

Jaučiantys sentimentų Šiauliams, minintiems savo 770 metų jubiliejų, neabejotinai yra girdėję Viliaus Purono pavardę. Ko gero, dar tais laikais, kai apie jį patį sklاندė viena už kitą įdomesnės legendos, - juk šiam garbiam vyrui besidarbuojant Šiaulių miesto vyriausiuoju dailininku, iš esmės pasikeitė miesto veidas ir ypač jo centrinė dalis, gan pilkas miestas tapo tokiu, po kurį apsižvalgyti važiuo žmonės iš visos tuometinės Sovietų Sąjungos.

Tie pora dešimtmečių buvo reikšmingi ir kita prasme: kurdamas originalų miesto veidą, V.Puronas gilinosi į Šiaulių praeitį, rinko visas įmanomas žinias, legendas, padavimus, pasakojimus, informaciją. Kolekcionavo žinias, nes miesto kūrimo neįsivaizdavo kitaip kaip ieškant ištakų, tradicijų. Į jo namus per tą laiką persikėlė tai, kas buvo sukaupta archyvuose, muziejuose, bibliotekose. Į storus tomus gulė iškarpos iš senų laikraščių, žurnalų. Bet kokia žinutė, susijusi su kokia nors Šiaulių įdomybe, buvo renkama, kerpama, klijuojama, užrašoma. Dabar toji medžiaga sveria daugiau kaip centnerį. Užtat dirbant, tobulinant rankraštį, kažką tikslinant nebereikia niekur važiuoti, gaišti kokiame archyve, muziejuje ar bibliotekoje. Kaip ir privilegijuotas. Visa tai dešimtis kartų pasitarnavo, sukuriant miestui kažką konkrečiau, pavyzdžiui, "Skaitančio žmogaus" skulptūrą netoli teatro, akcentus garsiajam Vilniaus gatvės pėsčiųjų bulvarui. Kiekvienas toks akcentas turėjo savo toli siekiančią istoriją, todėl ir jo prasmės krūvis dvigubas.

O paskui atėjo laikas tuos pusšimtį oda įrištų tomų paversti Šiaulių legendų ir įdomybių enciklopedija. Mazdaug prieš dešimtmetį toji knyga buvo kaip

ir parašyta. Kad ji taip ilgai brendo, tobulėjo, Vilius nė kiek nepergyvena. Priešingai. Sako, per tą laiką apaugęs kūrybinėm ambicijom. Kaip įvardinti jos formą, sunku pasakyt. Ko gero, analogų nėra.

Knyga turėtų vadintis “Brangus paukštis Feniksas”

Pačiam autoriui malonu, kad, nors per tuos ilgus dešimtmečius pasikeitė net santvarka, žmonės apaugo nauja patirtim, tai, kas sukaupta rankraštyje, nepakito. Tiesa, per tą laiką buvo įvykęs vienas didelis nemalonumas: nors viskas buvo suvesta į kompiuterį, bičiulis nemokša tai išvalė, teko iš naujo perrašyt. 850 puslapių rankraštis, turintis dar ir 500 iliustracijų, buvo įteiktas “Vagos” leidyklai. Nesuradus pakankamai rėmėjų, knyga vėl grįžo pas autorių. Atrodo, ir tai į gera. Kad atpigėtų jos savikaina, knygą grafiškai tvarkyti pradėjo pats V. Purnas ir dėl šito labai džiaugiasi. Kadangi pats yra dizaineris profesionalas, atliks tai kur kas geriau nei samdytas dizaineris. Nes knygoje aprašinėjami istoriniai arba ateities faktai jam pažįstami ir artimi iki smulkmenų. Nė pats nepajunta, kaip atsiranda įvairios išraiškos formos, su kuriom bežaidžiant pajunta tikrus kūrybinius bruzgynus, kurie anksčiau ar vėliau duos kažkokį sprendimą. Kur bežengsi, prisipažįsta, dar daug jėzuitiško kruopštumo darbo.

Knyga sudaryta iš 54 paragrafų. Joje – visi Šiaulių miesto padavimai, jų istorinė gnoseologija. Čia daug statistinės, kraštotyrinės, istorinės medžiagos, gausus humanitarinių žinių rinkinys. Šiaulių požemiai, vaiduokliai, paslaptys ir įdomybės – tai tik nedidelė dalis to, kas sukaupta apie beveik 800 metų senumo miestą, jo turtingą ir gražią aurą. Kiekviena tema – kažkoks Šiaulių gyvenimo tarpsnis ar ypatybė. Nuo seniausių iki dabartinių laikų. Tačiau, atkreipia dėmesį V. Purnas, jis nekartoja to, ką dirba istorikai, lituanistai ar komunalininkai.

Kodėl knyga turėtų vadintis “Brangus paukštis Feniksas”? Taip prasideda pirmasis lietuviškas eilėraštis, sako Vilius. Petro Tarvainio pasakyti žodžiai jam labai brangūs, nes atitinka ir knygos, ir Šiaulių dvasią. Kaip ją vis dėlto derėtų įvardinti? “Gal tebus tai Šiaulių ištakų ir praeities dvasinė enciklopedija”, –sako V. Purnas.

Paties autoriaus teigimu, knygoje sukoncentruota didžioji dauguma Šiaulių sentimentų. Savo darbą jis skiria artėjančiam Lietuvos valstybės tūkstantmečiui.

“Mūsų miestas beveik bendraamžis su Lietuva, - sako Vilius. – Per tą laikotarpį esame sukaupę išties gražių istorinių faktų, turime turtingą, nepaprastą miesto aurą. Būsime pirmieji, pabandę tai sutalpinti vienoje knygoje”.

Dizainerio profesionalo, iš reikalo tapusio kraštotyrininku, istoriku ir dar dievaižin kuo, knygoje skaitytojas ras ne tik Šiaulių padavimus ir jų istorinę gnoseologiją, bet ir daug statistinės, kraštotyrinės, istorinės medžiagos apie miesto gatves, vietovardžius, laikraštiją, vadovus, urbanistinę raidą, vaiduoklius, požemius, kitas paslaptis ir įdomybes. Čia daug naujų, nepasenusių faktų, kurių neteko sutikti spaudoje. Žmonių pasakojimai, kažkada užtikti spaudoje, pertvarkyti per savitą prizmę. Žinoma, kiek etika leidžia juos savaip transformuoti, - kad žmogus karste neapsiverstų. Pats autorius neabejoja, kad ne vieną dešimtmetį toji knyga bus pagrindiniu šaltiniu įvairiems kūrybos žmonėms: literatams, dailininkams, scenaristams.

Drauge su analogų neturinčios knygos autoriumi pasklaidykime jos puslapius.

Instrukcija, kaip naudotis knyga

– Paties tekste nemažai ironijos.

– Šiurpas ir rimti, nejuokingi dalykai lydi mus kiekvieną akimirką,- labai jau iš tolo bando atsakyti Vilius ir visai netikėtai priduria:- Man teko šnekėtis su ufonautais.

– ?..

– Tai buvo Kursko laivo žuvimo dienomis. Jie man pasiūlė pačiam išspręsti tokią problemą. Sukūrė žmonija flagmaną, idealų aparatą, jų supratimu, žudymui. Vienas mygtukas – aštuonios galvutės. Aštuoni tokie miestai kaip Šiauliai vienu paspaudimu gali būti ištaškyti. O iš viso tokių mygtukų apie dvidešimt. Kada žūsta 118 žudikų, sako, visų valstybių vadovai rašo užuojautas. Vietoj to, kad džiaugtųsi. Juk aparatas žudymui buvo skirtas...Aš nebūčiau apie tai knygoje rašęs, jei tame laive nebūtų vienas šiaulietis žuvęs.

– Su kuo, su kuo pats šnekėjai?

– Su ufonautais,- aiškiai pakartoja Vilius, tačiau jo šypsenėlė leidžia suprasti, kad daugiau jokių komentarų nebus. Tačiau po ilgesnės pauzės vis dėlto išgirstu: “Atsiranda tokių klausimų, į kuriuos negali atsakyti, nors esi žmonijos atstovas. Jei supratai tai kaip ironiją, irgi gerai. Aš leidžiu sau ir pafantazuoti.

Taigi, regis, reikia pasiruošti tos knygos skaitymui. Tuo labiau, kad ir pats autorius įspėja, kad knygoje pateikta absoliuti teisybė, banalios ir nebanalios tiesos, tik akcentai sudėstyti savaip, gražiau. O jeigu faktai kiek skiriasi nuo chrestomatinių tiesų, reikia tik patikrinti jas, kažkur klaida įsivėlusi.

Vilius bando suintriguoti, kad jo knygoje rasime įrodymų ar bent teiginių, kad šiauliečiai viduramžiais sugriovė Aukso ordą, pirmieji iš europiečių išrado artileriją, visame pasaulyje sunaikino kavaleriją, pirmieji Lietuvoje paragavo bulvių ir privertė kareivius broliautis frontuose. Be to, ne kas kitas, o šiaulietis suprojektavo JAV vieno cento monetą, kitas įkūrė Vilnių Kanadoje, trečias – Maskvos herbe smaką duria. Čia viešėjo Miunhauzenas ir Gorbačiovas, gyveno Lenino žmonos Krupskajos tarnaitė ir skrido pirmasis Lietuvos oreivis Aleksandras Griškevičius. Šiauliuose, ne kur kitur, išrastas aštuoniaratis automobilis, kanklės su klavišais, silkėms lupti mašinėlė, amžinosios taikos projektas ir apšildomas stiklas.

Anot Viliaus, visa tai – šimtaprocentinė tiesa. Visi šie naudingi dalykai kažkada buvo užregistruoti dokumentuose. Ir ne mūsų kaltė, kad žmonija iki šiol neparodė entuziazmo juos realizuojant.

Na, o skaityti šią knygą bus galima visai. Ir neskubant, ir skanaujant, kasdien po skyrelį prieš miegą. Galima ir studijuojant, išsigilinant į kiekvieną faktą, sakinį. Galima tiesiog paviršutiniškai perversti. Galima po metų ar kelerių vėl prie jos grįžti. Tačiau autorius leidžia ir visai jos neskaityti, netgi tokiu atveju ji bus naudinga – pastatyta sekcijoje papuoš kambarį.

Kiekvienas karalius vertas tokios karalienės, koks pats yra

Tai – daug pasakanti sentencija iš knygos skyrelio apie miesto aurą. Autoriaus tvirtinimu, aura matoma tik širdimi ir tik mylinčia. Ji gajai, tvirta ir tampri, sunkiai

numarinama, nacionalinės sąmonės dalis. Būdama atspari madai ar atsakingai nuomonei, net politikui neleidžia ja spekuliuoti.

Mylėti miestą dera kaip ir moterį – širdimi. Tik įsimylima akimis.

Kokie gi tie Šiauliai – su savo regalijomis, piliečiais, legendomis, anekdotais, vaiduokliais ir kitokiom baisenybėm, imperatoriškom dovanom, gatvių chiro-mantija ir požemių paslaptim?

Pradžiai – keli skaičiai. 1825 metais mieste gyveno vos 1742 piliečiai, 1897 metais – jau 21000, 1939 metais – 31641, 1945 metais – 26000, 1972 metais – 100000, 2001 metais – 135700. Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 65 proc. pastatų, per Antrąjį – 85 proc. Įsidėmėtina miesto įkūrimo data – 1236, unikali jos skaičių simbolika: 1 – vyriškumo, nedalomumo simbolis, 2 – moteriškumo, priešpriešos ženklas, 3 – dieviškumo ir švenčiausios trejybės simbolis, 6 – simbolių suma, reiškianti vienybę Dievuje.

V. Purono teigimu, senovėje Šiaulių apylinkėse buvo apie 20 pagoniškų žinyčių, o centrinė šventvietė buvusi dabartinės Katedros šventoriuje. Kraštotyrininkai nustatė, kad paskutinis tikras pagonis mirė 1908 metais Ragaišių kaime, Kriukų apylinkėje, tai buvo Minvydas-Vincas Balčiūnas.

Šv. Petro ir Pauliaus katedros zakristijoje kabo stebuklingas paveikslas, vaizduojantis Paskutinįjį teismą. Legenda pasakoja, kad jį dar medinei bažnyčiai dovanoto karalienė Bona. Manoma, kad jis išgelbėjo bažnyčią, kai švedai 1655 metais bandė ją uždegti. Iš bažnyčios paveikslas neiškeliavo beveik 300 metų, kol, artėjant sovietinei armijai, drauge su kitu bažnytiniu inventoriumi buvo perkeltas į senosiose kapinaitėse stovėjusią koplyčią. Kitą dieną, 1944 m. liepos 21 –ąją, į bažnyčią pataikė bomba. Baigiant ją atstatyti, 1955 metais paveikslas perkeltas bažnyčion. Gaisras, sulyginęs koplyčią su pamatais, kilo kitą dieną.

Lyg ir neįtikėtina statistika: 1639 metais Šiauliuose buvo 203 namai, kuriuose veikė 149 alaus, 105 degtinės, 2 midaus karčiamos. Su paaiškinimu: pasirodo, nieko ypatingo. Duomenys, paskelbti Lietuvos Mokslų akademijos leidinyje, užfiksavo miestelėnus, išsipirkusius licencijas gaminti alų, degtinę, midų tiek pardavimui, tiek savo reikmėms.

Knygoje surinkta unikali medžiaga apie požemius po Šiauliais ir tiltą per Talšos ežerą.

Čia ir legenda apie bažnyčios statytoją Luką Valavičių. Čia ir daug padavimų,

apipynusių ši garbųjį statinį ir kalną, ant kurio ji stovi. Viena jų tikina, kad po bažnyčia tyvuoja gilus ežeras, grasinantis paskandinti ją.

O legendą apie gatvę, skiriančią Aukštaitiją nuo Žemaitijos, pasirodo, pirmą kartą paskleidė XIX a. vidurio vadovėliai.

– Vienam gale – Vykdomasis, kitam gale – gimdomasis (suprask – Gimdymo namai – L.P.-K.), o per vidurį – organai (milicija ir KGB – L.P.-K.), – taip šiauliečiai apibūdindavo Aušros alėjos gatvę praėjusio amžiaus 6–8 dešimtmečiuose.

Šiauliuose ir šiandien žinomas palaimintojo Štacho kapas, kurį keliais prieš abiturus egzaminus apėjo ne viena gimnazistų karta. Ignacas Štachas, buvęs Šiaulių klebonas, žymus blaivybės apaštalas mirė 1854 metais.

JAV vieno cento autorius – 1871 metais Šiauliuose gimęs Viktoras Baranauskas. Gabus graveris, piktadarių įskūstas, kad padirbinėja pinigus, pabėgo iš areštines ir 1890 metais išvažiavo į Ameriką. Netruko išgarsėti ir užatlantėje. O kai pagamino Liudviko van Bethoveno medalio modelį, buvo išsiųstas mokytis į Paryžių. Pradėjo dalyvauti pasaulinėse parodose, laimėti premijas. JAV prezidentas Teodoras Ruzveltas, 1908 metais pozuodamas V. Baranauskui, kuriančiam Panamos kanalo medalį, pastebėjo jo pagamintą bronzinę plaketę su buvusio prezidento Abraomo Linkolno atvaizdu. Tada ir užsakė pagaminti JAV centą su jo atvaizdu. Įdomu, kad ant pirmųjų 22 milijonų tokių centų matėsi inicialai “VDB”.

Daug triukšmo sovietmečiu sukėlė V.Purono sukurti ir į pasaulį paleisti naujametiniai Šiaulių banknotai, o vėliau ir žemaitiški litai. Į “Titnago” spaustuve atvažiavo pora revizorių net iš Maskvos “Glavlito”.

Kaip atstumas tapo argumentu

8–9 praėjusio amžiaus dešimtmečiuose, kai prie Salduvės kalno buvo pastatytas monumentas sovietinei armijai išvaduotojai, LSSR istorikai vis dažniau ėmė tvirtinti, kad Salduvė – Šiaulių gimdytoja. Žinant tiesiogines sąsajas tarp ideologinių poreikių ir griežtoje priežiūroje tarpusios Lietuvos istorijos, tokie teiginiai, nepatvirtinti argumentais, buvo beveik natūralūs, nestebino. Įsibėgėjęs teiginys atkeliavo

ir į Lietuvos istorijos instituto akademinį leidinį „Šiaulių miesto istorija (iki 1940 metų)“: „Greičiausiai ilgainiui išaugusi ši gyvenvietė pasidarė to meto politinis centras ir jos vardu imta vadinti šiaurės rytinė žemaičių žemė.“ O iš čia teiginys nukeliavo į mokyklinį vadovėlį ir į ekskursijų biurų ritualą. Rūpestingai peržvelkime paskutiniųjų dešimtmečių istorikų tyrinėjimus, leidžiančius taip spėti. Rasime du argumentus. Pirmasis argumentas – monumentas. Gidui buvo labai patogu pradėti ekskursiją nuo miesto įkūrimo iki didvyriškų tarybinės liaudies žygdarbių, vaduojant Šiaulius nuo hitlerinės bjaurybės. Antrasis argumentas – senųjų kapinaičių piliakalnis “tebėra nežinomas” istorikams. Pasirodo, kažkas kažkokia fataline lemtimi jo nepastebėjo, kai piliakalnius inventorizavo ir neįtraukė į Lietuvos piliakalnių sąrašą, katalogus. Atstumas tapo argumentu. Vilniečiui istorikui lengviau Šiaulių įkūrimą prie Salduvės pritempti, nes nėra kaip jį čia atsitempti.

Šiaulių požemių paslaptys

Šiaulių požemiai... Kam iš mūsų nesuvirpėjo avantiūristinė gyslelė, išgirdus apie juos? Kas negirdėjo apie išmūrytą ilgiausią urvą, einantį nuo Salduvės iki pat bažnyčios, kas negirdėjo apie senajame parke atsitvėrusią apgriuvusią skliautuotą požemių angą? Taigi – yra po Šiauliais požeminių urvų ar ne?

Beveik visų pasakotojų žvilgsniai krypsta Didždvario parko link. Išties, išsamiau pasidomėjus Didždvario požemynu, norisi tikėti, kad čia prasidėjo bene trys mūro urvai.

Miesto legendos byloja, kad čia, šalia betono laiptukų, kaip tik ir prasidėjo požeminis urvas, kurio viena šaka vedė Talšos ežero linkui į kapines, o kita užsibaigdavo šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios požemiuose. Miesto legendos, pasirodo, sakė tiesą. “Ten, iš senojo rūsio, esančio ant kalnelio po taku, link Dvaro gatvės, miesto linkui eina požeminis urvas, kuriuo anksčiau buvo galima puikiausiai landžioti”, – pasakoja solidūs, pagyvenę dėdės. “Urvas po Dvaro gatve šakodavosi. Viena jo atšaka, kiek siauresnė, ėjo bažnyčios link, o kitas urvas buvo gana platus, lyg koks garažas, – pasakojo Česlovas Vaidila. – Skliautas buvo sumūrytas iš raudonų plytų, šonuose – nišos. Grindys buvo gana lygios, leisdavosi gilyn. Urvu galėdavai gana toli nueiti – kol užtekdavo drąsos. Kai kuriose

nišose matėsi užmūrijimų pėdsakai. Nuo dabartinio Ūkio banko pastato pusės – užversta”. Apie 1957 metus tas įėjimas į urvą buvo užmūrytas, nes čia buvo pradėję rinktis įvairūs pašlemėkai, kurie girtaudavo, užkabinėdavo žmones.

Šiauliečio Povilo Adomaičio tvirtinimu, apie 1957 metus šis požemis buvo tyrinėtas specialistų iš Leningrado. Tomis dienomis įėjimą saugojo milicininkai. Tyrinėtojai buvo su dujokaukėmis, akvalangais. Vaikigaliai praleido šalia įėjimo ištisą pusdienį, kol tyrinėtojai pasirodė. Girdėjo kalbant, kad urvas pakankamai gerai išsilaikęs. O buvo nusigauta labai toli, pagal kompasą ir brėžinius – iki pat ežero, tačiau ten jis apsemtas vandens, gal bomba pataikė.

Dailininkas Gerardas Bagdonavičius prisimindavo, kad jo vaikystėje, prieš Pirmąjį pasaulinį karą iš rūsio po parku ėjo dar vienas urvas, kuris jungėsi su grafo Zubovo rūmais. Ne vieno autoriaus užfiksuotas urvo tęsinys po dabartinio Telekomo ir buvusio politechnikumo pastatais, taip pat šventoriuje, po bažnyčios altorių. 1934 metais tyrinėtojai nustatė, kad požemiuose slėpėsi 1863 metų sukilėliai.

Dar viena legenda pasakoja, kad iš Vilniaus gatvėje buvusio senojo kalėjimo rūsių požeminis urvas vedė į bažnyčios požemius. Buvęs ilgametis “Elnio” fabriko vyriausiasis inžinierius Jonas Vencius pasakojo vaikystėje landžiojęs ilgu požeminiu koridorium,ėjusiu nuo Chaimo Frenkelio fabriko link Salduvės kalno.

Varpai ežere

Du varpai, du draugai, du bičiuliai buvę bažnyčios bokšte – Jonas ir Kundrotas. Žvangėdavo, gausdavo, vienas kitą vardais vadindavo. Lyg ir 1655 metais, kai Šiaulius plėšė švedai, vieną jų, Joną, švedai nusikabinę, kartu su prisiplėštu grobiu vežė Talšos ežero ledu. Ledas įlūžo ir Jonas liko ežere. Kai bažnyčios bokšte vienišas pradėdavo gausti Kundrotas: “Jonai, Jonai”, iš vandens dusliai atsiliepdavo: “Kundrot, Kundrot”.

Bandė jį iškelti, nepavyko. Sužinojo žmonės, kad, norint tai padaryti, reikia šventas Mišias ant kranto atlaikyti, tik būtina net menkiausios smulkmenos nepamiršti, nepraleisti. Kai Mišių pabaigoje Jonas, apkibęs maurais, pasirodė vandens paviršiuje, pamaldoms užbaigti pritrūko... žvakių gesintuvo. Dusliai, bejėgiškai sušvokštė varpas ir vėl nugrimzdo po vandeniu. Amžinai.

Kai į gelmę buvo nusiųstas naras, jis pamatė ant varpo šerdies apsvijusį žaltį...

Tas patys buvo ir sovietiniais laikais. Svetimais varpais skambinome, bambinome, iš partinių sakyklų talandijome, svetimiems dievams himnus giedojome, o kiekvieno širdyje tūnojo žaltys. Išlindo jis tik 1991 metais, išsirangė ir išsitęsė Baltijos kelyje. Sovietiją susprogdino Margirio Lietuva, kaip tas žaltys tūnojusi mūsų širdyse. Tėvynės meilė, mitusi neapykanta svetimiesiems.

Miesto gatvių chiromantija, arba kaip jos kailius keitė

Nejaugi tokia visų gatvių dalia – keisti savo pavadinimus, priklausomai nuo to, kokie politiniai vėjai viešpatauja mieste? Miesto gatvėms suteikdavome tuos vardus, kurie tuo metu būdavo patys patys brangiausi mūsų širdžiai. Ir jas taip vadindavome tol, kol ant širdies tapdavo negera. Tuomet pervardindavome iki naujo pervardinimo. Kokių tik vertybių neturėjome, ko tik nemylėjome. Ir grafą Hindenburgą, ir Nikolajų I, ir Maksimą Gorkį. Net Alterį Kleinerį, kalėjusį už mūsų laimingą ateitį savo gatvės kalėjime, pirmąjį prieškarinį kompartijos Šiaulių miesto komiteto sekretorių.

Kaip besivadino viena gatvė – Tilžės ar Lenino vardu, visada ji buvo ypatinga, nes tai gatvė, skirianti Aukštaitiją nuo Žemaitijos. Na, o Dvaro gatvė mena besitraukiančią 1236 metais kalavijuočių kariauną, - šiaurinė šios gatvės dalis – priešistorinis senkelis.

Katrė iš Ginkūnų

Tai ne kas kita, o pati Jekaterina II, visos Rusijos imperatorė. Didinga, spalvinga, imponantiška XVIII a. asmenybė. Kas iš mūsų negirdėjo poros šimtų metų senumo anekdotų apie šios moters fatalinius polinkius? Po trečiojo Lietuvos-Lenkijos padalijimo tos pačios Jekaterinos II įsakymu Šiaulių miestas buvo konfiskuotas su visu turtu, 3699 piliečiais ir perduotas “už ypatingus

darbus ir nuopelnus feldcechmeisteriui, šviesiajam kunigaikščiui Platonui Zubovui”.

Kaip teigia senas biržiečių padavimas, būsimoji Rusijos carienė savo pergalingą kelionę sostan pradėjo ne bet kur, o Šiaulių priemiestyje – Ginkūnuose. Iš tikrųjų tai Sofija Svirplytė, neturtingo valstiečio iš Biržų apskrities dukra, išleista tarnauti pas svetimus. Graži, inteligentiškos išvaizdos mergina. Iš pradžių tarnavo Ginkūnų dvare, o paskui Liepojoje, kur šeimnininkas buvo vokietis. Su pastarojo rekomendacija Sofija gavo tarnaitės vietą Vokietijoje, Holšteine pas kunigaikštį Cerbskį. Kai Rusijos caras Petras, važiuodamas į Petrapilį, stabtelėjo pas kunigaikštį Cerbskį, ir įsimylėjo jo lietuvaitę tarnaitę. Kai ją vedė, į stačiatikių tikybą perėjusi Sofija gavo Katrės (Jekaterinos) vardą. Katrė pasižymėjo dideliu ištvirkimu. Vienas jos meilužių buvęs ir Zubovas, už tai pelnęs aukštąjį titulą.

Tiesa, Latvijoje – Kuldygoje ir Alūksnėje, tvirtinama, kad Jekaterina II kilusi iš jų krašto. O Estijoje, Piarnu centre stovinčios grakščios cerkvės statybos istorija irgi tapatinama su šios carienės kilmės legenda.

Didžiausia paslaptis Europoje

Kiekvienas Šiaulių kampelis turi savo įdomią, kai kada ir paslaptinę istoriją. Kas galėjo prognozuoti, kad kažkada Šiaulių ekonomijai priklausiusio Kairių rakto Zoknių dvarelis išplėstinio socializmo epochoje taps milžiniška paslaptimi – didžiausiu Europos aerodromu, kuris miestui uždės savo aštrią aurą. Jo egzistavimas, skleidžiama fizinė ir moralinė radiacija Šiauliams ilgam suteikė nesveiko, sveikatai pavojingo miesto reputaciją, gąsdino jaunos specialistus ir medikus išsigimimais, jaunuolius – impotencija, neurotikus – triukšmu.

Apie pokario metų aerodromo gyvenimą už spygliuotos vielos aptvaro spauda nieko nerašė. Zoknių aerodromas buvo tapęs karine paslaptimi. Kol užslaptinti dokumentai patikslins datas ir faktologiją, jo istoriją tenka pasakoti, remiantis dokumentų nuotrupomis bei miesto folkloru.

“Tai buvo kokiais 1957 ar 1958 metais, kuomet tarnavau Šiaulių aerodrome, – pasakojo vilnietis A. Šarka. – Vieną naktį mus pakėlė *po trievogie*, visus kareivius išrikiavo nuo Zoknių geležinkelio stoties iki slapto sandėlio, esančio už zonos, už

kelio į Radviliškį. Pro šalį slinko dengti sunkiasvoriai sunkvežimiai. Vėliau sužinojome, kad tuomet į Šiaulių aerodromą buvo atvežtos raketos su atominiu užtaisais, kad Zokniai pradėjo savo atominę biografiją”.

Geležinkeliečiai kaip savitą miesto legendą pasakojo, kad apie 1956 metus iš Zoknių aerodromo teritorijos buvo išvežti bent keli šimtai sąstatų žemių. Mat tuo metu aerodrome buvo vykdomi grandioziniai darbai, sukisiant reaktyvinę aviaciją po žemėmis. Kalbama, kad po aerodromu yra požemiai, didesni ir talpesni ir už patį aerodromą. O atominis ginklas buvo laikomas ne aerodromo teritorijoje, o šalia plento Radviliškis-Šiauliai esančiuose sandėliuose, pažymėtuose nekalta rodykle *Pivzavod*. Apie 1985 metus tik per stebuklą išvengta branduolinės nelaimės. Pasakojama, kad kai kurie karininkai, savo šeimas susisodinę į “Žigulius”, visų greičiu spruko Jonišio link...

Išliko pasakojimas ir apie nežinomą “rezistentę”. Apie 1975 metus į karinę ligoninę vienu metu paguldė apie 40 kareivių, užkrėstų gonorėja. Ši “bakteriologinė” smūgi sovietinei armijai smogė kažkokia perėjūne, kuri savaitę gyveno kareivinėse.

Pasakojama, kad privačiame pokalbyje sovietinė Šiaulių miesto galva pasiskundė sovietinei aerodromo galvai, kad karinis objektas demoralizuoja šalia įsikūrusį civilinį lušnyną. Atsakymas nebuvo dviprasmiškas: tai būtinas karinio organizmo palydovas, laisvalaikio praleidimo poligonas, kordonas tam, kad negatyvūs reiškiniai neplistų mieste.

Konfucijus pasakė: “Apleisi – neteksi”

– O ką istorikai sako apie tavo darbą? – klausiu Viliaus jau susipažinęs su jo dešimtmečių triūsu.

– O ką istorikai gali pasakyt apie faktą, kad australietis rado Saulės mūšyje kariavusį Livonijos ordino vyrą kitoj pusėj žemės? – klausimu bando atsakyti V. Purnas.- Ogi nieko. Jie dažniausiai valgo tai, kas yra tą ar kitą akimirką patogu, kas leidžia užsidirbti docentą ar profesorį.

Patylėjęs Vilius sako, jog panašių dialogų galėtų būti ir su kitų profesijų

atstovais, pavyzdžiui, su lituanistais. Kad ir dėl jo posakio “skradžiai žemę” apibūdinimo ar dėl Rūdės upelio vardo babiloniškos kilmės.

Nors be savo tiesioginio, dizainerio, darbo (prieš porą metų vėl sugrįžo į savivaldybę, šįkart – Miesto infrastruktūros skyriaus vedėjo pavaduotoju) V. Puronas dar ir dėstytojauja Šiaulių universitete, jis sako tikrai nesiruošiąs rašyti disertacijos, kad tik užsidirbtų mokslinį laipsnį, jam tai paprasčiausiai neįdomu, gaila brangaus laiko.

– Ne vienam šiauliečiui liūdna, kad miesto vyriausiojo dailininko asmenyje nebėra tokio entuziasto kaip pats. Juk viskas, kas įdomaus Šiauliuose atsirado, atsirado *tau besidarbuojant*. Nors buvo gilus sovietmetis, miestas blizgėjo atradimais.

– Konfucijus pasakė: ”Apleisi – neteksi”...Bet... nieko negalima kaltinti. Tiesiog mes dabar iš anos formacijos, kurioj mokėjom dirbt, patekom į naują formaciją, prie kurios dar nepripratę. Antra, anuomet mes buvome mokomi būt visuomenininkais. Šita formacija moko būt individualistais. Nors šnekam visai kitaip. Anoji formacija mus slėgdavo, vertė būti gyvais tautiškai. Tas tautiškumas skiepijo idealizmą, nors tai buvo prieštaravimas...

Atkūrus Nepriklausomybę, keletą metų V. Puronas buvo miesto tarybos nariu. Vėliau atsisakė politiko karjeros. Jam regisi, kad partijų funkcija – atviroji akcinė bendrovė, siekianti eiti į valdžią. O į valdžią eina tik tie, kurie kitur netinka. Ir šita aktyvi vidutinybė užima vairuotojo funkcijas. Nebent atsitiktinumas leidžia išsirinkti gerą vadovą.

Apie dabartinę situaciją Šiauliuose Vilius sako: ”Juk su ta energija, kuri dabar atiduodama kovojant už teisybę dėl mero posto, galima penkis ar šešis miesto skverus sutvarkyt”.

Vilius ne euroskeptikas, tačiau tautiškumas jam labai svarbu. Dėl šito Europos Sąjunga jį gasdina. Štai universitete įsišnekėjo su čia besidarbuojančiu pagal apsikeitimo planą portugalų. ”Mes girdim, kaip jie suklestėjo. O tautinių savo dainų portugalas nemoka. Jis nežino ir savo legendų. Ir apie Vasko de Gamą jam teko man pačiam papasakot. Žmogus – kažkoks hamburgeris, Makdonaldo produktas”, – kalba V. Puronas.

O šiaip jau visada Vilius buvo ir liks optimistu. Ir, žinoma, žmogumi, šalia kurio įdomu.

PARODOJE – IR NUOTRAUKA, DARYTA PRIEŠ NUKRINTANT MALŪNSPARNIUI

2003 metų išvakarėse Šiauliuose pirmą sykį nominuoti metų menininkai. Tuomet Metų fotografo vardas suteiktas ir 1000 Lt piniginė premija paskirta fotomenininkui Ričardui Dailidei.

Daugelio Ričardo fotografijų pagrindinis veikėjas – jose atspindimas laikas. Ne šviesa, kaip fotografijai būdingiausia, bet būtent laikas, laiko ženklai, žmonių likimai. Savo likimo peripetijomis įdomus ir pats autorius.

Brangiausi kadrai

Jubiliejinėje R.Dailidės parodoje netgi gerai jį pažįstantys netikėtai atrado tai, apie ką niekada nebūta šnekos. Na, pavyzdžiui, kad dar 1978 metais jo fotoaparatas užfiksavo daugelį lietuvių tremties vietų Sibiro žemėje. Tą vasarą Jenisiejaus upe nuplaukė iki Diksono, Igarkos, Dudinkos. Tai – vietos, nusėtos lietuvių kapais, kaulais. Tarp kelionės bendrakeleivių buvo ir keletas tautiečių, tarp jų kunigų, kurių tikslas – ne grožėtis puikia šiaurės gamta, bet nusilenkti artimųjų kapams, išberti ant jų tėvynės žemės. Laivui sustojus prieplaukoje, kol būdavo apsirūpinama maistu, vandeniui, kitomis atsargomis, tie keli žmonės iš Lietuvos turėdavo suspėti iki iš anksto žinomos vietos ir atgal. Laiko visada pritrūkdavo, nors viskas, bai-

minantis, kad tuoj pasigirs laivo sirena, buvo daroma paskubomis, netgi bėgte. Viešai paaiškinti, kas ir kaip, nebuvo galimybės, todėl vis teko rizikuoti ir spėti iki trečiosios sirenos, po kurios laivas atsišvartuodavo ir išplaukdavo.

Ričardas su aparatu į krantą kildavo su ta tėvynainių grupele. Labiausiai jam įstrigo į širdį ant kiekvieno lietuviško kryžiaus pritvirtintos lentelės, o jose – ne tik vardas ir pavardė, bet ir išvežimo vieta. Tie daugiausia nusvirę, beržais ir krūmais apaugę kryžiai priminė tėvo pasakojimus. Ir jis juos fotografavo, fotografavo, kol kas suvokdamas tik tai, kad čia užfiksuotas gyvenimas netiks nei parodai, nei spaudai, ir dėl to šie kadrai bus dar brangesni.

Praėjus kuriam laikui, rengiant parodą Lietuvoje, buvo nustebęs, kad į ją neatrinko ir Diksono – bazės, kuri aprūpina visas ekspedicijas Šiaurės jūromis, vaizdų. Atseit, kaip galima rodyti vien šiukšlėm nusėtą tarybinį miestą.

- Matote, koks krantas, - rodo R.Dailidė. - Šiukšlynai, pašiūrės... "Kodėl nesusitvarkote?" – klausiau diksoniečių. "O kam tvarkyt? – nesuprato manęs sibiriečiai. – Užsnigs ir viskas bus tvarkoj".

Vieną iš tų nuotraukų Ričardas pasiūlė knygai "Cenzūros neleista". "Arkos" galerijoje Vilniuje vykusioje parodoje "Su cenzūros žyme" rodyta ir daugiau jo sovietmečiu neskelbtų, netinkamų viešumai nuotraukų. Tarp jų – sunkvežimio kėbule sėdintys ekskursantai, nususukę, liūdni, taigi kažkokie netarybiniai. Kaip ir gaudus vaizdas pro langą, už kurio – per šlabdribą po medžiu stovinti su savo likimu moteris.

Liūdni vaikystės atsiminimai

Kas daug metų pažįsta R.Dailidę, neabejotinai buvo įsitikinęs, jog tai – žmogus, kuriam sekasi, kurio gyvenimas lygus, o kartais ir puošnus. Geras butas miesto centre, pelningas, reikalingas dantų techniko darbas, papildomą pripažinimą provincijos mieste teikiantis pomėgis fotografuoti, kurio dėka atsidurdavo ir tarp tų, kurie *kažką gali*.

Pasirodo, kad tai – tik dalis tiesos, kad ir Ričardas, kaip ne vienas iš mūsų, buvo tik pusiau pažįstamas, šalia jo ir už jo ganėtinai daug paslapčių.

Girdėdamas tokio pobūdžio naujienas, nejučia prisimeni R.Dailidės pasakojimą

apie vieną iš jo “arkliukų” – fotografuoti žmones iš nugaros. “Man nugaros siluetas – daugiaprasmiškas, – yra sakęs. – Kartais nori žmogui pažiūrėti į akis, o jis tau atsuka nugarą arba už nugaros gali bet ką sakyti, šmeižti, apkalbėti, kenkti”.

Lyg ir nelogiška, kad tiek daug metų reikėjo slėpti, kas tavo tėvas, nors tas žmogus buvo ir doras, ir teisingas, ir kitam bloga nelinkintis. Deja, tokios realijos.

- Nes buvo tėvas nepriklausomos Lietuvos valstybės pareigūnas, policijos karininkas, – pasakoja R.Dailidė. – Tarnavo Lietuvai, stengėsi būti teisingas.

Po policijos aukštesniosios mokyklos Kaune baigimo jaunas karininkas Juozas Dailidė savo veiklą pradėjo Rokiškio apskrityje – Obeliuose, Skapišky, kur ir gimė Ričardas. Vėliau tarnybiniai reikalai nubloškė į kitą Lietuvos kraštą – Gaurę, Batakus, Akmenę. Tuoj po karo buvęs nuovados viršininkas buvo “iškomandiruotas” į šiaurę, Vorkuton, nors, nujausdamas tokį likimą, ir slapstėsi. Visa laimė, kad šeimą pavyko išsaugoti.

Tuomet, kaip prisimena Ričardas, jie gyveno Joniškio rajone, Gaižaičiuose. Ten buvo jau mirusio senelio ūkis. Tėvą paėmus nežinomybės dar padaugėjo.

Sugrįžus tėvui iš filtracinio lagerio, vėl prasidėjo blaškymasis iš vienos vietos į kitą. Bandė dirbti tai vienur, tai kitur, kartą buvo net mokytoju pavykę įsidarbinti, bet kažkokiu būdu vis išaiškėdavo praeitis ir vėl paliuosuodavo, o svarbiausia – išmesdavo iš buto. Ir vėl šeima likdavo be nieko.

- Tai tvartuose gyvendavom, tai kokiose pašiūrėse, palėpėse, – liūdni vaikystės atsiminimai. – Kol, pėdas mėtydami, atsibastēm į Šiaulius.

Antrą kartą paėmė jau iš Šiaulių, 1951-aisiais ir išvežė į lagerį netoli Sverdlovsko. Dirbo daugiausia prie miško darbų. Iš Ivdilio sugrįžo 1956 metais.

Kaip upeivis tapo mediku

Tėvo likimas daug kuo lemtingas buvo ir sūnui. Kraustantis iš vienos vietos į kitą, sunkiai suduriant galą su galu, Ričardui pradėjo nebesisekti mokslai ir, baigęs devynias klases, nutarė išvažiuoti mokytis į Kauno technikos mokyklą, ruošusių upeivius. Laivovadybą jam atrodė tai, ko romantiškai natūrai (tokiu save įsivaizdavo) labiausiai reikia, ir neapsiriko. Be to, čia gavo pilną aprūpinimą, o tai taip pat buvo labai svarbu.

- Pradėjęs mokytis galvojau: negali būti taip, kad man nesisektų. Užsispyriau, pasistengiau ir baigiau mokyklą vien penketais, - sako R.Dailidė.

Paskyrimas buvo įdomus – į Leningradą. Drauge ir lemtingas. Reikėjo vesti laivus per tiltus, naktį, kai juos atidarydavo. Pradėjo trečiuoju, o iš tarnybos išėjo vyriausiuoju kapitono padėjėju. Naktį dirbo, o dieną mokėsi medicinos mokykloje, tapo dantų techniku. Be to, dar lankė ir muzikos mokyklą, nes “šalia rimtų visą laiką domino ir nepraktiški dalykai, kūrėjai”.

Dantų technikas tampa dainininku

Iš pradžių buvo daina. Po ketverių metų grįžęs į Lietuvą, įsidarbino dantų techniku. Išgirdęs apie Šiaulių kultūros rūmuose įdomiai besidarbuojantį Vincą Masionį, susitiko, pasakė, jog ir jis norėtų dainuoti, koncertuoti.

Ričardo balsas sudomino. Buvo septintojo dešimtmečio pradžia. R.Dailidė pradėjo dainuoti, dalyvauti įvairiose apžiūrose. Su V.Masionio vadovaujamu ansambliu du kartus – 1966 ir 1967 metais – tapo estrados konkurso “Gintarinės triūbos” laureatu.

Tuo laiku Lietuvoje vyko diskusija apie estradą, jos atlikėjus, kuri užsibaigė konkurso paskelbimu.

- Lietuviškos estradinės dainos konkursas – tai buvo kažkas nauja, negirdėta, - prisimena tas dienas Ričardas. – Su pavydu minėdavom Sopotą, kitus mums neprieinamus dalykus.

Iš Šiaulių per tris turus atrinktas R.Dailidė į baigiamąjį koncertą vyko drauge su Viktoru Vašku. Bičiulis tapo “Vilniaus bokštų” pirmojo dainų konkurso laureatu, o Ričardas – diplomantu. Jo dainuotas dainas – Teisučio Makačino “Lyja” ir Benjamino Gorbulskio “Aukštai kalnuose” įrašė į plokštelę. Tarp pirmųjų laureatų buvo ir dabar plačiai žinomi dainininkai Janina Miščukaitė, Ona Valiukevičiūtė, Stasys Povilaitis, Eugenijus Ivanauskas.

Tuos metus Ričardas prisimena ir dar dėl vieno dalyko. Jam akompanavo vasarai jo paties surinktas bevardis ansamblis iš M.K.Čiurlionio meno mokyklos absolventų, tarp kurių buvo tokios dabar žinomos žvaigždės, kaip Povilas Jaraminas, Jaroslavas Cechanovičius, Rimas Songaila ir kiti. Išvažinėjo su jais pusę Lietuvos.

- Po antrojo turo Vilniuje atbėgo Makačinas ir klausia: "Iš kur toks puikus ansamblis?" – kaip šiandien prisimena Ričardas, tada, žinoma, negalėjęs nė pasvajoti, kad praeis keli dešimtmečiai ir vienas jų taps pianistu įžymybe, kitas – Nacionalinio radijo ir televizijos orkestro dirigentu, trečias – profesoriumi.

Nors savo gyvenimo dainininko profesionalo vaidmenyje neįsivaizdavo, vis dėlto porai sezonų, pakviestas Teisučio Saldausko, R. Dailidė buvo tapęs "Vilniaus aidų" ansamblio solistu.

Dvi iš daugelio

Fotografija atėjo vėliau. Ir tapo tuo, ko jam labiausiai reikėjo. Dabar jau neabejoja, kad be fotografijos daug ko nebūtų supratęs, pajutęs, galų gale, nerealizavęs savo kūrybinių pradų.

Fotoaparatai Ričardas į rankas paėmė dar gastroliuodamas kaip dainininkas. Kadangi jau tuomet mėgo parašyti vieną kitą tekstą į laikraštį, o prie teksto reikėjo iliustracijos, tai ir nulėmė. Iš pradžių skolindavosi aparatą, paskui nusipirko savo. Netruko pajusti, kad tai, ką daro, jam labai įdomu, kad norisi sužinoti vis daugiau ir daugiau.

Su tokiom nuotaikom prieš keturis dešimtmečius ir atėjo į Šiaulių fotoklubą, tuo metu gyvavusį pirmus, bet įdomius žingsnius. Po dešimtmečio tapo Fotomenininkų sąjungos nariu.

Kaip fotografas R.Dailidė visada mėgo nerezisuotas nuotraukas.

Per fotografiją Ričardas yra patekęs į daugybę įdomiausių situacijų. Bet išskirtiniausios iš jų – dvi: kai teko fotografuoti legendinį rusų lakūną Aleksejų Maresjevą, Sovietų Sąjungos didvyrį, skraidžiusį ir praradus abi kojas, ir kai vos nežuvo šalia Zoknių oro uosto pakilimo tako.

Atostogaudamas Nidoje, kaip visada, užsuko pas kurorto vadovą naujienų. "Šiuo metu pas mus vasaroja Maresjevas, mes jį globojam, ruošiamės vykti į Kaliningradą pas jo karo laikų bičiulį, buvusį lakūną, be rankų. Jei nori, prisijunk", - pasiūlė.

Įdomiausia, kas fotografui R.Dailidei nutiko Karaliaučiuje, buvo tai, kad svetima-me nepažįstamame mieste į jo automobilį įsodino abu auksažvaigždžius. O Ričardas neseniai buvo gavęs vairuotojo teises. Galite įsivaizduoti, kokia buvo nuotaika.

O A.Maresjevas pasirodė maždaug toks, kaip ir Boriso Polevojaus “Apysakoje apie tikrąjį žmogų”. Arba – kaip iš “Pravdos” vedamojo. Jokių nukrypimų į šalį! Tiesa, šio tokio atvirumo vis dėlto būta. Prie stalo, nes jo bičiulis, gyvenantis Karaliaučiuje, turėjo “disidentinių bruoželių”, ir dėl to vietinė valdžia jo beveik niekur nekviisdavo. Gyveno jis puikioje, karo metu nenukentėjusioje vokiečio vieloje, tokioje, kad net A.Maresjevas neišlaikė: “Kokios čerpės. Pusė amžiaus ir – kaip naujos. O pas mus... po kelių metų jau trupa...” Prisiminė bičiuliai ir Karaliaučiaus bombardavimą. “Kai užskridom, – sakė, – nieko nesimatė, per radiją klausiam, kur bombas mest, o mums atsako: “Meskite, kur norit...””.

Pačiam R.Dailidei vienas pasiskraidymas vos nesibaigė tragiškai. Buvo 1997 metų vasaros pabaiga. Būsimosios laisvosios ekonominės zonos, kurios taip ir neatsirado, propagavimui savivaldybė užsakė padaryti keletą Zoknių oro uosto nuotraukų. Ričardui atrodė, kad tai geriausiai atspindės naktinis takas. Kartu skrido pora “Philipso” atstovų, keli kariškiai. Malūnsparniui MI-8 buvo atitrauktos durys, Ričardas prisirišo. Fotografavo keliais aparatais. Jau ruošiantis grįžti atgal, malūnsparnis pradėjo keistai suktis, vartytis. Iš pradžių atrodė, kad daro kažkokį manevrą. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad jis nevaldomas, padėtis beviltiška.

- Buvo tik viena mintis – kokia toji mirtis, kas po jos, – prisipažįsta R.Dailidė.

Trenksmas, anot jo, buvo baisus. Galbūt smūgį šiek tiek amortizavo tai, kad malūnsparnis nukrito ne ant pakilimo tako, o šalia jo į dirvą. Iš sprogusių kuro bakų pasiliejo benzinas. Bet – o stebukle! – nesprogo.

Savo jubiliejinėje parodoje R.Dailidė iškabino nuotrauką, darytą prieš pat nukrintant malūnsparniui. Lyg ir nieko joje ypatinga, jei nežinotum konteksto: kažkur horizonte dingstantis takas, aušra, pusiau apvali žemė. Ir – vos žžiūrimas tunelis.

Ričardas sako, jog tai tik patvirtina, kad jis yra iš laimingųjų giminės.

Atradimai ir praradimai

Paprasčiau Ričardo dar nespausdintų ir parodose nerodytų nuotraukų. Kai po kurio laiko susitikome, pasidžiaugė, kad paieška buvo visapusiškai sėkminga: archyvuose netikėtai sau pačiam užtikęs daug įdomių dalykų. Tarp jų – ir kažkada atmestų, netikusių sovietmečiui fotografijų, apie kurias buvo vi-

sai pamiršęs. Po daugelio metų jos tarsi įgavo savo svorį, pasidarė daugiau ar mažiau reikšmingomis. Nemažiau įdomios ir tos, kurios visai neseniai padarytos po lankymosi Paryžiuje, Briuselyje.

Dar sykį teko įsitikinti, kad R.Dailidės fotografijose dominuoja rupi gyvenimo tiesa. Jis niekada nėjo absoliutaus estetizavimo keliu, stengėsi remtis faktais, neretai sąlygojamais atsitiktinumų, kurie nulemia. Kai fotografuoji, nėra galimybių matyti dar kažkokia trečia akim – tik jau turint prieš save rezultatą pasirodo, kad pašamonėj suvokei daugiau nei atrodė įvykio metu.

R.Dailidė yra iš tų, kurie akimirksniu sugeba orientuotis situacijoje, nes visą gyvenimą artimiausiu buvo reportažo metodas. Jokia paslaptis, kad jis beveik niekada nerežisuoja, kad fotografuojamam leidžia toje ar kitoje aplinkoje jaustis laisvai – taip, kaip tas žmogus jaučia pats save. Dažniausiai kaip tik dėl šito ištinka sėkmė.

Fotomenininkas, kaip ir anksčiau, dažnai fotografuoja savo miestą, tačiau yra nusivylęs, kad jo ir kolegų panašaus pobūdžio darbai niekam nereikalingi. Jis pasakoja, kad ne sykį buvo bandyta prašyti paramos bendraautorių fotoalbumui apie Šiaulius išleisti, tačiau pritarimo nesulaukta: “patenkina vieno autoriaus albumo pakartotiniai leidimai”.

Praėjusių metų rudenį grįžtant iš tradicinio fotografų seminaro Nidoje daug minčių sukėlė stabelėjimas Klaipėdoje. Knygyne turėjo progos pavartyti net šešis fotoalbumus apie Klaipėdą. Įvairių autorių, grupių. Išvydo skirtingą požiūrį į tuos pačius objektus. Čia ir dokumentinė fotografija, ir impresijos, ir įvairūs buvimo ženklai. “Taip save pristato miestas. Tuo pačiu autoriai pagerbiami”, – sako Ričardas, neprarandantis vilties, kad panaši situacija anksčiau ar vėliau susiklostys ir Šiauliuose. Tuo labiau, kad Klaipėdos pavyzdys – ne vienintelis. Panaši padėtis Panevėžyje, kur fotoalbumai leidžiami vienas po kito, nes vietinė valdžia remia jų autorius, savo darbuose įamžinančius ir miestą, ir jo žmones.

O jau senokai mylimiausia, vis papildoma kolekcija pradėta muzikologo Liudo Šaltenio iniciatyva. Nuo 1980 metų nėra praleidęs nė vieno Birštono džiaz festivalio. Šalia pastarojo vaizdų, portretų, netikėtų akimirkų atsiranda vis daugiau ir kitų dalykų, susijusių su muzika. Jei kada atsiras galimybė išleisti knygą, ji neabejotinai vadinsis “Vien tik muzika”. Dalį kolekcijos didelėje parodoje jau turėjo progą pamatyti Birštono džiaz festivalio dalyviai ir svečiai.

AR JAU APLANKĖTE DAUKANTĄ?

Miestelių ir bažnytkaimių dvasioje yra kažkas tokio, ko dirbtinai nesukursi, iš tolo nepajusi. Prireikė šimtmečių, kad turėtume tai, ką turime. Tarp daugybės jaukių ir paslaptinių, ryškiai šviečiančių ir tyliai kviečiančių neteko surasti nė vieno panašaus, juo labiau – dvynio. Ir nebūdamas poetu iš siaurų gatvelių labirinto, kuris būtinai užsibaigia šventoriumi ir, žinoma, kapinaičių kalneliu, ilgam išsineši tai, ko net protingose knygose nerasi, nes ne viską įmanoma žodžiais apibūdinti.

Jei skubi, jei neturi galimybės bent trumpam išsukti iš kelio ar stabtelti, visada nejaukiai jautiesi pravažiuodamas Ušnėnus ar Varnius, Naisius ar Raudėnus, Paragius ar Šarnelę, Židikus...

Net ir šiais visuotino sumaterialėjimo laikais, ačiū Dievui, dar yra kas paklausia: “Ar jau aplankėte Daukantą?”. Nežinau, kas iš profesijos tos dvi mielos moterys, kurių teiravomės kelio į senąjį Papilės parką ir kurios atsisveikindamos tą klausimą uždavė, tačiau buvo akivaizdu, kad joms labai svarbu, jog svečias iš nežinojimo ar skubėjimo nepadarytų nedovanotinos klaidos, t. y. imtų ir neaplankytų šviesiausios iš šviesiausių jų kalnelyje besiilsinčios asmenybės.

Kas gali būti gražesnio už *tokius* žmones?

Nebent – skaitantis žmogus.

Pastarajam Šiauliuose net paminklas pastatytas. Tiesa, per tuos dvidešimt

ketverius metus, kai jis čia įkurdintas, prarado akinius, be kurių, žinia, ne taip paprasta išsiversti, bet kur kas sunkiau žinoti, kad jau nebesi toks pastebimas kaip anksčiau.

Skulptūros autoriui Henrikui Orakauskui, panūdusiam prikelti savo kūrinį naujam gyvenimui, buvo papriekaištauta: trukdąs, gadinąs vaizdą, užstoja kelia kavinės, jau šiais laikais atsiradusios šalia, lankytojams. Jei skulptorius būtų *tokios pat kultūros žmogus*, be abejo, būtų atsakęs: susiraskite kitą, ne tokią šventą vietą, šalia kurios pirmosios Nepriklausomybės laikais stovėjo populiarusis Liudo Jakavičiaus-Lietuvanio knygynas.

“Skaitantis žmogus”, ant Šiaulių grindinio iš senų leidinių puslapių nukopęs originalaus skulptoriaus dėka, vėl lyg vakar gimęs. Nuo laiko papilkėjusias rankas, veidą, nusidėvėjusius batus, nusitrynusį surdutą jų kūrėjas *savo iniciatyva* atkakliai blizgino, šveitė, tepė, kol įgavo pirmąją vaizdą.

Kuo dar galėjo Šiauliai praturtėti, jei prieš porą dešimtmečių bent kas nors iš tuometinių vadovų (pavyzdžiui, tie, kurie dabar tituluojami miesto Garbės piliečiais) būtų pasirūpinęs, kad talentingas menininkas liktų ir kurtų čia?

Į šį klausimą ne taip ir sunku atsakyti, kai esi pažįstamas ne tik su ypatingais šiaurietiško įvaizdžio akcentais, H.Orakausko sukurtais Vilniaus gatvei ar Apygardos teismui, bet ir su kūriniais, kuriems buvo lemta atsirasti mažame provincijos miestelyje, priglobusiam gabų žmogų. Taip, Kupiškis H.Orakausko dėka įgavo tarsi antrą kvėpavimą ir dabar čia važiuojama jau ne tik senosios miestelio dvasios pajusti, bet ir vieno autoriaus kūrybos galia po atviru dangum įsitikinti.

O įgavo todėl, kad miestelio valdžiai, jos visuomenės išrinktiesiems, net verslininkams pasirodė labai svarbu, ką menininkas kuria, apie ką svajoja.

Išimtis ar dar vienas patvirtinimas, kad miestelių ir bažnytkaimių dvasioje daugiau iškilau nei ten, kur dūstama nuo smogo ir piko?

O jūs ar pastebite savuosius orakauskus? Ar Šiauliai nebekartoja klaidų, padarytų prieš porą dešimtmečių? Ar mūsų miestuose ir miesteliuose gyvenantiems ir kuriantiems yra galimybės realizuoti tai, kas išskirtų iš daugelio, kuo galėtume didžiuotis, dėl ko būtų lengviau kvėpuoti, šviesiau gyventi?

Nepamirškime kuriančio žmogaus. Išgirskim, pamatykim jį, netgi jei šis ypatingai kuklus ir nepastebimas.

NUO RAUSPARNĖS IKI DVARO, KUR GIMĖ LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA

I

Ilgam įsiminė prieš kelerius metus su jaunu girininku Stasiu Gliaudžiu ir jo bendravardžiu tėvu, žymiu gamtininku, drauge praleista diena. Tuomet, nors ir lijo, išmaišėme įdomiausias Vainagių girininkijos, kurios miškai išsiplėtę per du rajonus, vietas, patyrėme nemažai nuotykių, na ir, žinoma, daug kalbėjome apie tai, kas yra ir kaip turėtų būti ateityje.

Seniai tarėmės tą žygį pakartoti, bet vis kas nors sutrukdydavo. O štai šiandien, paskutinį rugsėjo šeštadienį, pro girininko džipo langus vėl smagiai bėga nepaprasti, kokie būna tik rudenį, miško medžiai, vėl daug šnekos, vėl vaikštom atokiausiais, įdomiausiais girios takeliais.

Yra ir kitas svarbus tikslas – Šilo Pavėžupys, jo šviesioji legenda.

Vairą virtuoziskai miško keliukais sukinėjantis Stasys bando pasakoti kažką panašaus į vizitinę kortelę. Taigi – Vainagių girininkija atsikūrė 1993-ųjų rugsėjyje, įkūrus Kurtuvėnų regioninį parką. Girininkijos plotas, vykstant reformoms, vis keitėsi, šiuo metu jis beveik 6000 hektarų. Maždaug trečdalis miškų – privatūs. Ūkininkavimo režimas skiriasi nuo eilinių girininkijų tuo, kad čia daugiau saugomų miškų, draustinių. Bet yra ir eksploatacinių miškų, kurių režimas tas pats. Per metus iškertama per dešimt tūkstančių kubinių metrų medienos, nemažą jų dalį sudarė vėjovartos. Želdoma apie 20 hektarų.

Girininkijoje – trys eiguliai. Nors dalis miškų tapo privačiais, ir jais rūpintis nebereikia, vis tiek darbo krūvis gerokai padidėjo. “Gyvenimas toks intensyvus, kad kitąkart ir nusiskust nebespėji”, – pajuokauja S. Gliaudys. O į namus Kelmėje dažniausiai grįžta tik kartą per savaitę, kitos naktys prabėga vidury miško, Rausparnėje suręstame namelyje, kuriame trys dukros iki mokyklos užaugo ir šalia kurio jų garbei trys nedidelės giraitės pasodintos.

Keliu į Europą

Pasidžiaugiamo galų gale praplatėjusia, visapusiškai sutvarkyta kelio Šiauliai-Bubiai atkarpa. S. Gliaudys pastebi, kad jo tėvas tą kelią jau spėjo įvardyti *keliu į Europą*. Ši maloni smulkmena paskatina paanalizuoti, o ką miškininkui duos Europos Sąjunga.

Stasys pasakoja, kad miško ateitis labai priklausys nuo gamtininkų. Jei bus pasakyta: “Čia, girininke, auga grybas, įrašytas į Raudonąją knygą”, arba – “Čia rasta reta kerpė”, “Čia rastas senas medynas”, tokia biržė nebus kertama. Jei anksčiau labai skeptiškai buvo žiūrima į augalus, svarbu buvo, kad miškas būtų kuo švaresnis, tai jau dabar dalis biržių, miškotvarkininkų projektuose numatytų kirtimui, nebus kertama vien dėl to. Tie, kurie diktuoja tokias sąlygas, aiškina ir apie savo padarytas klaidas, siūlo nesižavėti taip vadinamom plantacijom, monokultūrom, t. y. daryti viską, kad miškas nesuvienodėtų. Jie už tai, kad būtų įvairovė, kad būtų saugomi augalai ir gyvūnija. Jau inicijuojama, kad būtų išskirti masyvai, turėsiantys apsauginį statusą. Užsieniečiai gailisi, ką patys prarado, ir pasiryžę perteikti savo patirtį, paremti materialiai, kad ir pas mus būtų taip, kaip dabar yra pas juos.

S. Gliaudys turėjo galimybę su Šiaulių universiteto žmonėmis apsilankyti Belovežo girioje. Toje pusėje, kuri yra Lenkijos teritorijoje. Pastarąjį sakinį girininkas užakcentuoja, pastebėdamas, kad Baltarusijos pusėje tvarkomasi visai pagal kitus standartus, kurie mūsų nedomina. O lenkai siekia pasaulinio parko statuso. Rezervatinėje zonoje draudžiama žmogaus veikla. Be gido į tokią zoną, į tą aptvertą rezervatą nepateksi. Ir sargybinis drauge ėjo, jo rūpestis – kad šalia tikiukų niekas nevaikščiotų, kad nešiukšlintų, žodžiu, prižiūrėti tvarką.

- Man, kaip miškininkui, buvo įdomu pasidairyti tose senose giriose, kuriose kažkada Lietuvos kunigaikščiai medžiojo, - sakė Stasys. - Tikrai nekasdieniška pamatyti ąžuolą, kuriam pusė tūkstančio metų ir kuris jau visas šimtmetis, kai nudžiūvęs, bet tebestovi, niekas neturi teisės jo liesti. Pasitaikė matyti tokį galiūną ir nuvirtusį, įdomu, kad šalia jo užfiksuota informacija, jog taip įvyko likus dviems ar trimis metams iki Antrojo pasaulinio karo... Bet visumoj tas miškas virsta šiukšlynu. Žiūrėjau, lyginau ir nutariau, jog nenorėčiau mainyti Belovežo girios į savo girininkijos miškus, kur yra pridėjęs ranką žmogus. Nes pats miškas neatsikuria taip, kaip norėtum - ąžuolams nuvirtus, želia krūmai, buvusio pušyno vietoje išsikeroja lazdyniena, žodžiu, seną mišką keičia krūmynai. Galbūt reikia gaisro, gal dar ko nors, kad vėl pradėtų augti miškas? O gal gamta turi savo kokią strategiją, kad tos įspūdingos girios daugelyje vietų nematai?

Iš Belovežo S. Gliudys sugrįžo tebetikintis, kad taikingas žmogaus įsikišimas tik pagerina miško reikalus. Ir tos nuomonės nežada keisti.

Čia irgi Europos pinigai

Važiuojame link Juodlės ežero. Čia - Vainagių girininkijos pradžia. Aplink - daug privačių miškų. Juose tvarkomasi labai nevienodai. Girininkas pasakoja, kad, jei žmogus prašo, visada pakonsultuoja ar padeda paruošti mišką kirtimui.

- O jei panorėtum pats čia įsigyti mišką?

- Turėtum susirasti žmogų, kuris parduotų savo nuosavybę.

Pasirodo, miškas čia pigesnis nei kitur, kadangi parko statusas apriboja eilę kirtimų.

Džipas sustabdomas aikštelėje, kurioje stovintis stendas skelbia: "Juodlės pažintinis takas". "Čia irgi Europos pinigai, - paaiškina Stasys. - Projektavo ir darė, aišku, mūsų žmonės".

Čia visko tiek daug, kad maršrutą apie ežerą nuodugniai pamatyti dienos neužtektų. Projektas rimtas, įdomus. Kiekvienoje stotelėje yra tos vietos aprašymas, pažymėti svarbiausi akcentai. Laukia daug netikėtumų. Pavyzdžiui, ten yra takas per pelkę, su išieginiais bateliais žmogus gali toli į pelkę nueit. O

ten, kitoje ežero pusėje, bokštėlis ant kranto padarytas, iš jo visa panorama lyg ant delno. Na, o šičia – gražiausias pavyzdys, kaip geram tikslui galima panaudoti natūraliai nuvirtusį medį, – dabar tai tiltelis, o drauge ir bokštėlis. Stiprus viesulas nuvertė pušį, o žmogus pastebėjo, kuo ji gali būti naudingiausia. Tiltelis atsirado toje vietoje, kur gal prieš šimtmetį vietinio dvarininko buvo įkurta karpų veisykla. Kanalu atskirta ežero pakrantės dalis išlikusi iki šiol.

- Ežeras baigia meldais užželt.

- Dauguma Lietuvos ežerų tokie. Net Žuvintas.

- Nesiruošiama čia ką nors daryt?

- Čia vėlgi nuo strategijos priklausys, – atsako į klausimą girininkas. – Ar mes leisim natūraliai gamtai natūraliu keliu eit, ar kažką darysim. Tuo klausimu susimuštų turbūt mokslininkai ir gamtosaugininkai.

Iš pirmo žvilgsnio tokiose nuošaliuose ir atkampiose vietose praėjusio šimtmečio pradžioje padaryta daug kastinių kanalų, drenažų. Netoliese visada buvo auginamos žuvis. Tų kanalų sistemos padarytos tiesiog rankomis. Tokių didelių darbų panašiose vietose dabar ir su technika nepadaroma.

Kokia meilė ir koks dėmesys miškui buvo, sako S. Gliudys, prisimindamas tuos, kurie savo miškus atitverdavo apkasdami pylimais jų teritoriją. Viskas buvo daroma rankomis. O su dabartinais savininkais yra tokia problema – atvykęs po kelių metų į savo mišką, neberanda jo ribų. Mat kažkada, atvykę su matininku, abu labai skubėjo, dar ir sušalę, dar ir valgyt užsinorėjo. Viskas buvo daroma greitai, greitai, greitai. Ir še tau – kur tas miškas, nebeaišku...

Girininką labai jaudinanti problema – šiukšlės miške. Galų gale rastas sprendimas – teritorijos išdalintos atskiriems rangovams. Kas jie tokie? Žmonės, kurie kerta, o ir sodina mišką. Susitarus dėl kainų, toji sistema turėtų pradėti funkcionuoti. Regis, miškui nebebus lemta virsti sąvartynu.

Gryną miškinių nebėra

Nedažnai girios viduryje pamatysi liepų alėją. Taip ir yra – kažkada čia žmonių gyventa. Netgi ne viena karta toje išpūdingoje vietoje užaugo. Taip skelbia ir kukli lenta, kurioje didelėmis raidėmis parašyta: “Kaminskynė”.

Tai patvirtina ir mūsų palydovas. “Šioje tarp miškų įsiterpusioje sodybvietėje gyveno eigulys. Paskutiniai sodybos šeimininkai – Kaminskai”.

- Kažkada girininkijas ir eiguvas statė miške, - paaiškina S. Gliaudys. – O dabar – viskas. Visi nori gyventi mieste, civilizuotai. Vaikus leist į šalia esančias mokyklas, važinėti su automobiliu.

- Grynų miškinių nebeturit?

- Šiuo metu jau ne. Vieną dar turėjau, kai pradėjau dirbt, - eigulį Barzinską, kuris gyveno vidury miškų, Galvydiškėse. Dabar jis į Šaukėnus išsikėlęs.

Na, o čia, Kaminskynėje, daugiau kaip šimtmetį buvusi eiguva. Tik eiguliai keitėsi. O istorijai išliko paskutinio čia dirbusio eigulio pavardė. Ir ne tik pavardė. Stengiamasi išsaugoti, ką brangino čia gyvenusieji – ir liepų alėją, ir plačialapį klevą, ir kalvos papėdėje ajerais apaugusią kūdrą. Na, o pievoje – retas žoles: šilinius gvazdikus, baltagalves, sidabražoles... Tarpumiškio pievos neapžėlė mišku, nes buvo šienaujamos. Tokių natūralių pievų išlikę mažai – daugelis užsodintos ar savaimė užaugo mišku.

Už Šaukėnų miestelio prasideda antros grupės miškai, kur plyni kirtimai draudžiami, kur stipriai apribota ūkinė veikla. Daug kur gali užtikti retų augalų, botaniniu, ekologiniu požiūriais įdomių draustinių. O kuo gi dar išsiskiria Vainagių girininkija? Stasys paaiškina, kad dabar tai yra centrinė Kurtuvėnų regioninio parko girininkija. Praktiškai – širdis. O dominuoja joje pušys.

Kaip rūpinamasi būsima karta, netrunkame įsitikinti ir palikdami šią įspūdingą vietą. Kur buvo retmė, iškirstos senos eglės, menkos pušys ir ši pavasarį pasodinta eglaičių, o ant kalvelių, kur sausesnės, mažiau derlingos vietos, - pušaičių. Tarp jų labai dera paliktos gyventi senosios gražiausios pušys.

Teks mokytis kitokios kultūros

- Čia yra sakinta pušis. Tarybiniais laikais dešimt metų prieš kirtimą privalėjo sakinti. Matyt, karo pramonei reikėjo tos kanifolijos, terpentino, nes primygtinai buvo reikalaujama taip daryti, - pagal jam žinomą metodiką S. Gliaudys skaičiuoja, kiek kartų čia stovintys medžiai sakinti. – Ne tik raižydavo medį, bet ir visokias rūgštis naudodavo – kad tik daugiau medžio krauju išsunkti.

Atgavus Nepriklausomybę, tas verslas tapo nereikalingu. “Dabar tik palikimą turim. Žiūrėkit, pušys pūva, - atkreipia dėmesį girininkas. - Tie medžiai jau problematiški”.

Vien Vainagių girininkijoje tokių medžių – keliasdešimt hektarų. Vieni stipriau, kiti mažiau sakinti. Matėme ir tokią biržę, kur pušynas iškirstas plynai. Vien dėl to, kad medžiai buvo sakinami ir jie puvo. Dabar čia jaunos pušelės, kurių į hektarą prisodinta net penki tūkstančiai. Brandų pušyną sudarys maždaug dešimteriopai mažiau. Kiek reikės laukti, kol čia išaug miškas? “Šimtą metų reiks kentėti, - visai rimtai atsako S. Gliudys ir priduria: - Tas pasakymas ne visai tikslus – iš tikrųjų jau po dešimtmečio tą naudą pajusim”.

Girininkas kalba, kad žmogus neabejotinai gamtą yra stipriai sudirbęs. Dabar, kas išlikę, bandoma išsaugot. Miškininkai ne tik kerta, bet ir daug želdo, rūpinasi atkūrimu. Jei ne parko statusas, matytume ne kelis hektarus plynių, bet dešimtis, sako Stasys, pasiūlydamas įsižiūrėti į prieš tris metus sodintas pušeles ir eglaites. Pušaitės jau metrinės, o eglaitės vos 3,5-4 cm. “Tačiau po dešimtmečio vaikščiosit jau tikram miškely, jau jūsų nematys. Taip kad tie procesai tik iš dalies lėti. Tik pirmieji metai lėti”.

Aprodęs sodinukus, girininkas pasidžiaugia draugyste su vaikais. Pasirodo, užsieniečiai labai skatina miškininkų bendravimą su visuomene, su moksleiviais, taip pat ir spauda. Taip atsirado konkreti užduotis – kiekviena girininkija turi šefuoti mokyklos būrelį. Stasys pasirinko tą Kelmės mokyklą, kur ir jo mergaitės mokosi. Jau surengė vaikams kelias išvykas, vieną – pažintinę, kitą – darbinę. Pastarosios metu padėjo medelynus ravėt. Darbo miške daug, smagu ir kad vaikams tas darbas prie širdies.

S. Gliudys – už tai, kad toks bendravimas vyktų. Tačiau girininkas tuo pačiu pastebi, kad senesnieji miškininkai ganėtinai nustebę, jog patys turi tartis dėl šito.

- O kokie paties kontaktai su užsieniu? Buvo pakvietę į kokį seminarą? O gal jau pavargai svetur bevažinėdamas?

- Eilinę pelytę kas čia veš... – juokiasi girininkas.

- Ne miško kirtėjas juk esi.

- Parkas vis pakviečia. Kurtuvėnuose jau ne vienas seminaras buvo, - surimtėja.

Privažiuojame dar vieną nemažai rūpesčių sukėlusią vietą. Tai – privati val-

da, kurioje buvo sustabdytas kirtimas.

- Kiekvienas nori kuo didesnės naudos ir tuoj pat. Lyg ir natūralu. Čia jau valstybė turėtų spręst, kaip žmogui kompensuoti, kad šito neatsitiktų, - visai nesmerkiamai kalba S. Gliaudys. – Dabar gi žmogui atiduodamas turtas, o jis juo nori, bet negali pasinaudoti. Svetur, kiek girdėjau, laisviau yra.

- Bet taip gali visus miškus iškirst, - prieštarauju.

- Su mūsų kultūra gal taip ir būtų, - pritaria ir girininkas.

Išvada viena: teks mokyti kitokios kultūros. Išmoksime, be abejo. Sovietmetį atsiradę įpročiai po truputėlį nyksta. Deja, pernelyg lėtai. Galgi jaunoji karta, kuri su anais laikais jau neturėjo jokio tiesioginio kontakto, nebent blogų įpročių palikimą per tėvus ir senelius, bus kitokia?

- Gamta atsigauna... – netikėtai konstatuoja girininkas.

- Kokia prasme?

- Švarumo. Sumažėjo trąšų. Žuvies, vėžių, vabzdžių, laukinių bičių gausėja.

Kas buvo ir kas yra, skirtumas jau matosi.

S. Gliaudys ir pavyzdį pateikia. Kražantėje šalia miestelio jau vėžių vėl yra, ir jau gausiai. O buvo beveik visiškai išnykę dėl užterštumo. Tai todėl, kad atsirado valymo įrenginiai. Vėžys – lyg testas, lyg indikatorius, nešvariam vandenyje jis negali gyventi.

Ir gervių padaugėjo. Girininkas mano, kad tai irgi su užterštumu siejasi. Pavasarį dabar jų jau pilna pelkėse. O vakar, sako girininkas, šalia Tytuvėnų matęs tikrą stebuklą – daugiau kaip šimtą gervių vienoj vietoj. Niekada gyvenime nebuvo regėjęs tokio vaizdo. Didžiuliai, gražūs paukščiai, žąsys šalia jų lyg nykštukai atrodytų. Iš pradžių ir pats suabejojęs – ar tik ne avių banda, pamanęs. O privažiavęs arčiau negalėjo atsigėrėti. Būriuojasi gervės, išskristi ruošiasi...

Stasys priduria, kad ir prie jo namelio vidury miško, Rausparnėj, visi laidai paukščių nusėsti. Mat ten aukšta vieta. Toks būriavimasis rodo, kad išskris jau tuoj, tuoj...

O dabar važiuojam savininko, kuris galėtų būti visiems pavyzdžiu, mišku. Dvidešimt penkių hektarų privati valda. Yra projektas vykmečiui ir griežtai laikomasi jo reikalavimų. Specialistai pažymi kirtimui medžius, vyksta tokio pat lygio veikla kaip ir valdiškam miške. Tiesa, pats savininkas Jorg Stefan (kažkada buvęs Jurgiu Steponavičium; tai jo protėviai valdė tą mišką), gyvena Šveicarijoje, o čia tvarkosi jo įgalioti žmonės iš Kauno.

Tyrinėjimai, kurie dar laukia įvertinimo

S. Gliaudys – ne tik girininkas. Septyniolika metų jis paskyrė tyrinėjimams, kurie 2000-aisiais paskelbti knygoje “Žemės civilizacijos kūrimas”. Tai – mąstytojo, filosofo darbas, kuris, jei būtų rašomas ne miške dirbantis, o aukštojoje mokykloje, – būtų pelnęs mokslų daktaro vardą. Tai išgirdo ne iš vieno mokslininko, susipažinusio su šia knyga.

Dar mokykloje Stasys pradėjo aktyviai domėtis žmogaus, gyvybės kilme. Taip, problemos globalinės, tačiau ir tyrinėtojo požiūris į jas – atkaklus, neskuabus. S. Gliaudžio tyrinėjimai pranašauja mokslo ir tikėjimo pasaulėžiūrų susiliejamą. Jis teigia, kad negali būti dviejų tiesų. Todėl ir teiginys, kad žmogus yra Dievo kūrinys ir kad jis buvo apgyvendintas rojuje, tampa mokslo faktu. Tyrinėtojo apmąstymai byloja, kad pirmoje DNR, atsiradusioje žemėje, buvo užprogramuota ne tik atskiro gyvūno, bet ir visos biosferos evoliucija.

Nors girininkas ir labai užimtas, vis dėlto kartkartėm ir dabar dar suranda laiko savo tyrinėjimams. Jis sako norįs papildyti evoliucijos teoriją, nes ji pernelyg tiesmukiška, viskas yra kur kas sudėtingiau.

S. Gliaudys teigia niekada nesirėmęs atsitiktiniais faktais, o tik bendrom tendencijom. Dar tarnaudamas sovietinėje armijoje ne vieną kartą skaitęs Juozapo Skvirecko “Šventojo Rašto” vertimą. Tai buvusios didelės minties išreiškimo, kalbos sklandumo pamokos, o kur dar nepaprastai įžvalgūs komentarai, iš kurių akivaizdžiai matosi žmogaus pasaulėžiūra, žinios. Aukščiausio lygio tekstas, anot pašnekovo. Tačiau tikrasis supratimas atėjęs tik su laiku, su amžiumi. “Kuo daugiau gilinausi į mokslus, – sako Stasys, – tuo įdomesniu darėsi “Šventasis Raštas”. Būtina turėti daug informacijos, daug žinių, norint perskaityti tą tekstą. Dabar tie patys terminai kitą prasmę nei kažkada turi, yra žymiai didesnis galvosūkis nei skaityti šiuolaikines adaptuotas versijas. “Arba perpranti, arba nesupranti”.

Ant driežo, didžiausio Europoje, nugaros

Po tokio mistiško pasišnekėjimo patenkame į neabejotinai mistinį slėnį. Mes – Ilgažerio reliktinio ežero duburio pakrantėj, šlaite. Visa teritorija

sunkiai prieinama, iš visų pusių ją supa kalvos. Kaip kokią stebuklų šalį. Tas duburyš suraižytas upeliūkščių, šaltinių, aplink – reliktiniai augalai, daugelis jų įrašyti į Raudonąją knygą.

Anot girininko, ligi šiol į tokias vietas nebuvo įmanoma įeiti. Importinė technika daug ką pakeitė – ir iš čia pradėta imti medieną. Taip ir čia atsirado plyna biržė. O nuo šiol Europos Sąjungos direktyvos įteisina neliečiamybės statusą. Čia bus viena iš taip vadinamų kertinių miškų buveinių – gamta tvar-kysis pati.

Be nuostabiosios panoramos, palikus šią vietą, akyse vis stovi viržiai. Žydintys taip smagiai lyg būtų koks viduvasaris.

Girininkas sako, jog tokia grožybė ne vienintelė jo valdose. Pasidžiaugia, kad atsirado žmonių, sugebėjusių tai pastebėti. Vienas jų – Kurtuvėnų regioninio parko direktorius Rimvydas Tamulaitis. Nors pats iš profesijos fizikas, dar studentu būdamas su bičiuliais ieškojo tokių vietų, kovojo už tai, kad jos išliktų, kad jose pasikeistų ūkininkavimo režimas.

S. Gliaudys sako, kad jie esą bendraminčiai. Rimvydas – koordinatorius, projektų rengėjas, pasiūlymų teikėjas. O Stasys – tas žmogus, kuris žodį gali paversti kūnu. Taip, pavyzdžiui, R. Tamulaičio prašymu prieš keletą metų buvo sutvarkytas Targių ozas.

Jau gerokai pavargę, dienai einant į pabaigą, kaip tik ir lipame į tą garsųjį slėpiningą ozą, kuris – vienas didžiausių Europoje. Kas gi tai per tvėrinys? Jo, kaip geologinio darinio, kilmė nėra visiškai aiški. Vieni mokslininkai teigia, kad ledyne susidarė plyšys ir jį sąnašos tekėdamos sudarė, kiti – kad ledynai susitiko ir susistumdė. Šis apie penketą kilometrų besitęsiantis ozas panašus į driežo keterą. Čia, kur dabar kalbamės, iš paukščio skrydžio pamatytume driežo uodegą. Einant į priekį tas darinys vis didėja ir aukštėja. O aplinkui – pelkės.

- Kai pirmą kartą Tamulaitis čia mane atvedė, - prisiminė girininkas, - negalėjom praeiti. Kadangi niekas niekada neeksploatavo tarp pelkių esančio miško, o dar po audros buvo, visur medžiai persipynę... O dabar viskas išretinta, prapjautas kelias, žmogus gali patogiai eiti ir žvalgytis. Daug įdėta darbo.

Dabar čia dažnai atvežamos ekskursijos. Net Latvijos miškų ministras, sako, pageidavęs jį pamatyti.

O kadangi čia yra maumedžių ir kėnių, S. Gliaudžiui atrodo, kad žmogus

jau gerokai anksčiau yra vis dėlto ranką pridėjęs. Tai – ne Lietuvos miškų medžiai. Matyt, arčiausiai gyvenęs dvarininkas žinojo tas vietas.

Arčiausias dvaras – Šilo Pavėžupys

Dvaras priklausė Vladui Gerardui Pūtviui-Putvinskiui, Lietuvoje plačiai žinomai asmenybei – Lietuvos šaulių sąjungos kūrėjui, rašytojui. Praėjusio amžiaus pradžioje šis, o taip pat Grauzikų dvaras buvo įjungtas į didįjį slaptosios spaudos kelią. Čia atvežtos lietuviškos knygos buvo slepiamos gerai paruošose saugyklose, o paskui su sviestu ir kitais ūkio gaminiiais išvežamos į Šiaulius ir paskirstomos smulkesniems knygnešiams. Įdomu, kad čia vasarodavo daug ano meto žinomų žmonių, o 1900 metais Grauzikuose Jonas Jablonskis parašė lietuvių kalbos gramatiką. Šiame darbe jam padėjo Petras Avižonis, Antanas Smetona ir rašytoja Žemaitė.

Dabar Šilo Pavėžupio dvarą mena tik senutėlio svirno dalis, šimtamečiai medžiai, na ir paminklinė lenta, informuojanti, kad prieš šimtmetį čia buvo slepiama ir skirstoma iš Tilžės atgabenta nelegali spauda, kad čia vyko Povilo Višinskio organizuoti slapti lietuvių inteligentų literatūriniai vakarai, kad čia lankėsi Marcelinas Šikšnys, Augustinas Janulaitis, Konstantinas Jasiukaitis, Jovaras, Stasys Matulaitis, Ignas Šlapelis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Antanas Žmuidzinavičius ir kiti lietuvių mokslo ir kultūros veikėjai.

Labai norėjome susitikti su prieš keletą metų į gimtas vietas iš Sibiro sugrįžusiu Putvinskių palikuoniu. Deja, jo namų duris radome užrakintas. Rimtai žmogus ūkininkauja. Girininkas pasakojo, kad daug ką nustebino jo atkaklumas – sugrįžęs neturėjo net kur prisiglausti, todėl iš pradžių pasistatė vėjo perpučiamą sandėliuką, vėliau – nedidukę trobelę. O įdomiausią “pokštą” sugrįžusiojo garbei iškrėtė gamta. Netoli buvusio dvaro maždaug penkių hektarų plote atsirado pušynas. Būsimas miškas pats pasisėjo. Toms puikiosioms pušelėms, panašioms į Nidoje augančias, jau kokie šešeri metai. “Kas turtingas, tam ir Dievas padeda”, – reziuumuoja Stasys, pridurdamas, jog taip atsitinka tik labai doriems žmonėms.

Paliekant senąjį dvarą, girininkas pastebi, jog smetoniniai želdiniai buvo

įvairesni nei sovietmečiu. Dabar vėl grįžtama į tarpukario laikus, paimant tai, kas buvo geriausia.

Važiuojame keliu, kurio kitas galas atsiremia į Šaukėnus ir kuris turi labai smagų pavadinimą – “Pas Maušą”. Pasirodo, čia vienas žydelis pamiškėje parduotuvę turėjo, neoficialią, tiesa, nes sovietiniais metais tai buvo. Gėrimų vyrai važiuodavo pirkt. Šiaip jau retas atvejis aniems laikams.

- Čia – šiauliečių plaučiai ir poilsio vieta, - likus gal dvidešimčiai kilometrų iki Bubių, pastebi girininkas.

- ?

- Sąlyginis, žinoma, pasakymas. Bet, jei vėjas nuo čia į Šiaulius papučia, ten tikrai ateina geras oras. Arba – filtras.

//

Ši vis dar gražaus rudens savaitgalį dar sykį išsiruošėme į Šilo Pavėžupį. Rimantą Pūtį radome besiilsintį po bičiuliavimosi su bitėmis; sodyboje tarp miškų – penkiolika avilių, tokį turtą paruošti žiemai ne juokas. Jo žmona Irena netikėtiems svečiams pasiūlo liepų medaus.

Dvaro, kurio iš tikrųjų jau nebėra, paveldėtojai prisiminti labai senus laikus nėra taip paprasta, nes jam tik septyniasdešimt septyneri, o kai teko privers-tinai atsiveikinti su gimtosiomis vietomis, buvo trylika. Tačiau senelio, tėvo ir jo brolių nuveikti dideli darbai gerai žinomi ne tik iš artimųjų, bet ir iš muziejininkų – ryšiai su Šiaulių “Aušros” muziejumi, kurio valdybos nariu kažkada yra buvęs Rimanto tėvas, itin artimi.

- Pats *cimusas* buvo senučio laikais. Kai čia “Varpą” dabodavo, kai Povilas Višinskis buvo, - sako R.Pūtvis.

Tačiau pirmiausia papasakoja, ką dar pačiam teko matyti, išgirsti, patirti. Labai gerai prisimena Tado Ivanausko, pasaulinio garso mokslininko ir labai didelio tėvo draugo vizitus į Šilo Pavėžupį. Jie buvę dažni, nes iš tėvo žymusis gamtininkas kiekvienąkart išsiveždavo įvairiausios informacijos – kasdieniniai stebėjimų, o ir tyrinėjimų rezultatai pasitarnaudavo mokslui. Panašia veikla anksčiau garsėjo ir tėvo tėvas Vladas Gerardas, anūko meiliai tituluojamas *senučiu*. Tose apylinkėse daug naujųjų susiję su jo vardu. Kad ir lubinai. Gaila, kad dabar tokių nebėr. Da-

bartinis lubinas jokios reikšmės neturi, neretai net piktžole laikomas. O tas, kurį senelis buvo įvedęs, davė ypatingus rezultatus. Arkliams iki nugaros užaugdavęs. O kai apardavo, trejus metus žemei jokių trąšų nereikėdavo.

Ponas Rimantas gerai pamena ir keletą kitų pastovesnių svečių: dailininką A.Žmuidzinavičių, rašytoją Balį Sruogą, mokslininką ir visuomenės veikėją Juozą Nemeikšą. B.Sruoga čia užsukdavo drauge su žmona Vanda Daugirdaite, būsimą žymia istorijos mokslininke, ir dukra Dalia, važiuodami savo automobiliu į Vieکشnius. R.Pūtviui labai imponavo rašytojo įspūdinga povyza – B.Sruoga buvo aukštas, stambus, o kur dar jo golfo kelnės ir kalbėjimo maniera. Su A.Žmuidzinavičiumi santykiai buvo itin šilti dar ir todėl, kad dailininkas – jų giminė: buvo vedęs senelio seserį Mariją.

- Su juo dar ir po karo, jau grįžę iš Šiaurės daug bendravom, – pastebi I.Pūtviene.

Senelio Vlado Gerardo pavardė kiek skyrėsi nuo dabartinės. Rimantas sako, kad tai jo tėvo Stasio nuopelnas – 1936-aisiais, lietuvinant pavardes, Putvinskį pakeitė į Pūtvi. O kad *senutis* taip suartėjo su didžiais Lietuvos kultūros žmonėmis ir kad lietuviybė tapo jo svarbiausiu tikslu, “kalčiausi” yra du žmonės: mokslo draugas teisininkas Vincas Kalnietis ir P.Višinskis, kurį ne sykį yra pavadinęs idėjiniu vadovu. “Jis labai aukštai vertino Višinskį”, – sako R.Pūtvis. Ne kas kitas, o P.Višinskis, pasitaręs su G.Petkevičaitė-Bite, nutarė Putvinskių Šilo Pavėžupį ir Graužikus įjungti į didįjį slaptosios spaudos kelią. Iš kur toji pažintis? Nuo tų laikų, kai P.Višinskis atvyko į Kurtuvėnus mokytį grafo Pliaterio vaikų. “Nuo tol čia praleisdavo kiekvieną sekmadienį. Ir labai daug bendravo”.

O paskui čia pradėjo atvažiuoti ir kiti žymieji kultūros žmonės, kurių pavardės surašytos ant memorialinės lentos šalia senojo svirno. Senojo namo, kuris stovėjo toliau ant kalnelio, jau nebėra – sudegė 1983 metais, užsidegus suodžiams. O jei taip ir nebūtų atsitikę, vis vien jis neilgai bebūtų stovėjęs. Jau Rimanto vaikystės metais buvo kalbama, kad didžiajai trobai – šimtas metų. Tai jos didžiausioje patalpoje vykdavo slaptieji posėdžiai.

- Jokio ištaigingumo ten tikrai nebuvo. Buvo paprasta troba, – stovėdamas prie ją menančio akmens, sako R.Pūtvis.

Svirnas – vienintelis tų atmintinų laikų liudininkas. Čia slaptąsias knygas, senelio parvežtas iš Graužikų, išrūšiuodavo pagal adresatus. Tačiau laikydavo

knygas svirne tarp grūdų, kur iškeldavo liuką, tik žiemos metu, - kad pėdsakai neatvestų žandarų. O vasarą buvo slepiamos specialiai padarytose cinkuotose dėžėse netoliese, pušynėlyje, iš viršaus užklojant velėna.

Nors buvo ne viena krata, nors žandarai įtarė, kad tame užkampyje tarp miškų daug paslapčių, taip nė karto nieko ir nesurado. O neįkliuvo tik *senučio* dėka. Anot pono Rimanto, buvo elgiamasi neabejotinai teisingai, - kad apie tai žinotų kuo mažiau žmonių. Vienas jų knygas nešdavo per rubežių. Į dvarą parsiveždavo pats V.G.Putvinskis. Ir į Šiaulius išgabendavo labai patikimas žmogus – K.Račkauskas, dabar jo palaikai ilsisi kaimo kapinaitėse. “Rizikingas darbas buvo, tačiau turbūt niekas iš jų nesuabejojo, jog ir nepaprastai reikalingas”.

R.Pūtvis ne mums pirmiesiems aprodo svarbiausias dvaro kerteles, pasakoja tai, ką kažkada išgirdo iš artimiausių žmonių. Kiekvieną vasarą čia atvažiuoja bent kelios moksleivių ekskursijos. Nors tai užima ir nemažai laiko, naujasis dvarvietės šeimininkas niekada neatsisako tokių paslaugų. Sako, kad tokiu būdu jis vėl tarsi sugrįžtąs į laikus, kai šalia buvo daug artimų žmonių, kai dar nežinojo, jog pasaulyje per daug juodos spalvos.

Ir vis dėlto jis, kaip ir visi Putvinskiai, - optimistas. Nors būta gyvenime visko, labai visko. Ypač prie Laptevų jūros. “Geriau šitų metų turbūt niekas negalėjo aprašyti kaip Dalia Grinkevičiūtė”, - sako R.Pūtvis, ten su motina ir dviem seserim praleidęs penkerius metus. Paskui gavo leidimą apsigyventi Jakutske. O iš viso tremtyje prabėgo septyniolika metų. Iš ten ir žmoną parsivežė. Tokio pat likimo.

Jei nebūtų okupacijos ir tremties, Rimantas neabejoja: būtų tapęs agronomu. Nors matė, kaip sunkiai dirba vyresnieji šeimos nariai (senelis, dirbdamas ne lengviau kaip dvaro darbininkai, dar sugebėdavo ir į Dotnuvą nuvažiuoti – skaityti paskaitų apie žuvininkystę), o ir vaikai nuo mažens buvo spaudžiami prie darbo, augo ne ponais, kitokios ateities neįsivaizdavo. Deja, toliau mokytis atsirado galimybė tik grįžus į Lietuvą. Kaune dirbdamas baigė statybos technikumą.

Kai nutarė įsikurti Šilo Pavėžupyje, senojo namo vietoje statyti neleido. Todėl apsigyveno atokiau, tačiau taip pat labai gražioje vietoje. Iš pradžių žmonai dzūkei labai trūko pušyno už lango, tada Rimantas pasodino tris

pušeles. O šiaip jau, pasakojo ponia Irena, laimingiausiais jautėsi bestatant trobą, tuomet, kai teko gyventi vagonėlyje, paskui – klėtyje, iš šono žiūrint – labai sunkiomis sąlygomis.

1992 metais tik atvažiuodavo iš Kauno. Atsiradus klėčiai, vėliau ir namui, kurį Rimantas pastatė savo rankomis, čia prabėga visos vasaros. Iki spalio pabaigos. Bitės, daržai, – nuobodžiauti nėra kada.

Rimantui gimus, tėvas pasodino ąžuolą, kuris dabar išaugęs į tikrą galiūną. O pats R.Pūtvis prieš penkmetį pasodino jų visą giraitę – porą šimtų. ąžuoliukai auga pasišokinėdami.

- Vis nespėju, reikėtų šakas apgenėt, - pastebi.

- Neskubėkit, - pataria girininkas. – Nes jie nustos augę. Čia jiems žemė per liesa.

ąžuolai – visų čia buvusių žymiųjų kultūros žmonių, jų darbų, skirtų lietuvybei išsaugoti ir puoselėti, o ir pačių Putvinskių garbei. Ši garbi giminė verta pačių geriausių žodžių. Pirmiausia savo požiūriu į dirbantį žmogų plačiai pagarsėjo V.G.Putvinskis. Anot bostoniškos enciklopedijos, “erzino ne tik P.(utvinskio) lietuviškumas, bet ir jo pradėtos socialinės reformos: nemokamas gydymas savo dvarų darbininkų, didesnis atlyginimas, bandymas darbininkus padaryti lyg ūkio dalininkais, skiriant jiems dalį pelno metiniu priedu; nebeleidimas bučiuoti rankų, neskyrimas darbininkų iš bendro mais-to”.

- Nevienodi buvo dvarininkai, - sako R.Pūtvis. – Labai nevienodi. Prosenelis, senelis, tėvas tikrai ne dėl savęs gyveno, dėl kitų.

Todėl ir brangus artimųjų vardas, niekada niekur dėl jo neteko apturėti gėdos. Įvairiose, pačiose sudėtingiausiose situacijose sutikti žmonės R.Pūtviui apie jo tėvus ir protėvius sakė: “Labai teisingi žmonės buvo”. Tai padėjo ištverti net tada, kai, rodės, visai nebėra jėgų.

Ar ne per daug jėgų atiduoda dabar? Ponas Rimantas tvirtina, jog tikrai ne. jam tai – vienas malonumas. Sugrįžęs į gimtinę galų gale vėl pasijuto žmogumi. O kad negali be darbo, labai lengvai paaiškinamas dalykas: tokios šeimos tradicijos. Nors tarp artimiausių žmonių net dvi grafaitės (senelio mama – Idalija Pliaterytė, o jo paties mama – Dalia Zubovaitė), niekada niekas šitų faktų neakcentuodavo, tuščiai nesididžiuodavo. O svarbiausia –

grafaitės dirbo ūkio darbus, rodydamos kitiems pavyzdį.

- Kiek sveikata leis, ir aš dirbsiu, - atsisveikindamas kalbėjo R.Pūtvis. – O kaip kitaip? Juk čia tokia vieta – “Varpas” buvo redaguojamas. Ne juokas...

Tikrai ne juokas. Tokios auros jokios okupacijos, tremtys ir karai nepajėgūs sunaikinti.

2006

VIOLETO ŠVIESA

Pirmąkart pasitaikė nusipirkti puokštę šviesaus violeto ir baltų varpelių. kažkas nežemiško. Tyro, kilnaus, šviesaus. Kasdienių rūpesčių lyg nebūta. Paskui pasirodė, jog tai kažkada kažkur jau patirta. Gal senoje menėje su dar senesniais paveikslais ant sienų, gal parodų salėje, gal sapne. Netikėtai pačiam sau suvokiau: tuomet buvo taip pat nepaprasta ir nesinorėjo prarasti nė akimirkos. Rodės: dar sekundė ir lyg iš ekrano nužengs permatomos protėvių dvasios.

Ir kodėl violetas visada asocijuojasi su aukštesniais idealais, siekiais, tomis vertybėmis, kurios daro didesniu? Kas slypi už tos spalvos? Kodėl joje tiek paslaptingo?

Nesu spalvų pasaulio žinovas, tačiau, kad violetinė – kilnumo spalva, - neabejoju. Jei būčiau dailininkas, šitą puokštę įamžinčiau drobėje. O dabar tik mintimis dovanuju ją jums visiems. Tiems, kurie tiki, kad Tiesa, Garbė, Orumas visada buvo, yra ir liks tikrosiomis vertybėmis.

2007

11. Pokalbiai

NETEISYBĖS AMŽIUS YRA TRUMPAS

Sakė 1997 metų vasarą su tauta susigiminiavęs poetas Bernardas BRAZDŽIONIS

Dvejus metus nebuvote Lietuvoje. Ar po šiemetinės viešnagės pajutote kokių nors pasikeitimų mūsų valstybės gyvenime?

Ryšiausias pasikeitimas, kad „į valdžią“ atėjo nauji žmonės, būdami opozicijoje kėlę pozicijos klaidas, matę, ką reikia keisti, ką taisyti, ko paprastam piliečiui trūksta ir kuo beatodairiškai naudojasi valdantieji. Daug ką pataisyti, pakeisti, pagerinti, įvykdyti rinkimų pažadus, deja, kaip visi matome, neįmanoma „iš pirmos dienos“, nes ir visas vykdymo aparatas dar labai nepaklusus, veikia senosios nomenklatūros metodais ir siekia ne padėti valdžios užmojams, o kiek galima „kišti pagalį į ratus“. Konkrečių faktų, manau, nereikia toli ieškoti – svarbių dokumentų naikinimas, priešininimasis labai reikalingoms reformoms, bankų bankrotai ir bankininkų aferos, pagaliau vieno žymiausių „bankininkų“ tragedija atskleidžia, kur dingę milijonai paskolų, skirtų valstybei, kas tuo pasinaudojo ir kaip „nekaltieji“ (negalimi ir nenorimi apkaltinti) pareigūnai apvogė žmones, kurie jais pasitikėjo, apvogė valstybę, didindami jos skurdaus biudžeto skolas, pančiodami jos žingsnius į laisvės gerovę.

Galima pasidžiaugti Lietuvos kultūriniu gyvenimu, žmonių kultūrinės veiklos entuziazmu. Tiek didžiuosiuose miestuose, tiek mažesniuose taip „užsiėmę“ įvairiais sukakčių minėjimais, koncertais, meniniais renginiais, parodomis, jog reikia persiplėšti, kad galėtum kiekvieną jų aplankyti. Ir visur pilna dalyvių. Gal tai net keltų susirūpinimą, kad visa tai neišvirstų į susmulkėjimą,

nes vieni nebeturime galimybės pamatyti, ką daro kiti, kad per menkesnės vertės veiklą nenukentėtų bendras, svarbesnis tautai reiškinys, kaip, sakysim, silpniau prisimintas 1941 metų birželio 23 dienos sukilimas.

Pabuvojote daugelyje Lietuvos kampelių. Kas labiausiai įsiminė iš pokalbių su žmonėmis?

Vieni per daug skursta, kiti per daug pralobę, lyg ir grįžtame į „ponų“ ir „mužikų“ gadinę. Save vadinę „intelektualais“, gal ant dviejų rankų pirštų tesuskaičiuojami, reiškia nepagrįstų tendencijų lemti valstybės ateitį. Klaikios pastangos „liberalaus galvojimo formas“ įskiepyti žmonėms, kurie pusšimtį metų jau buvo ne tik „skiepijami“, bet morališkai operuojami ir dabar sunkiai bando tų bacilų nusikratyti. Dar gerai, kad jie patys nesutaria, nes kai kurie mato tą šališką požiūrį bei nepasotintų ambicijų formuojamą negatyvų nusistatymą ramiai ir dalykiškai gvildinti svarbias problemas.

Žmonės apgaudinėjami, skriaudžiami ir nebežino, kuo pasitikėti. Trūksta tikslios informacijos. Per daug spaudoje keliami aferistų žygdarbiai. Apimanči apatija ir nenoras dalyvauti demokratiniam procese, teisinantis „apsieis ir be manęs“, nepagalvojant, kad, neprisidėjus prie sprendimų savo balsu, nėra prasmės vėliau norėti, kad kas vykdytų ne visų žmonių valią, o tenkintų savo interesus.

Ar Jūsų negąsdina, kad Lietuvoje labiausiai praturtėjo vagys, sukčiai, buvę kompartijos ir komjaunimo lyderiai, įmonių vadovai, žodžiu, daugiausia tie, kuriems nepriklausomybė nerūpėjo? Jų vaikai ateityje diktuos dorų žmonių vaikams. Kuo gali baigtis toks „kapitalizmas“?

„Kapitalizmo“ surogatas baigsis jo paties nenaudai, nes neteisybės amžius yra trumpas. Toks „kapitalistas“ arba bankrutuoja, arba patenka į kalėjimą, arba, nebeturėdamas kitokios išeities, - nusišauna.

Minėtų sluoksnių vaikai nemokys dorų tėvų vaikų, nes paprastai ne visi vaikai seka tėvų pėdomis. Jau ir šiandieną, pastebėjau, gimnazijų abiturientai yra visai kitos, naujos, sveikos dvasios jauni žmonės. Dar keleri metai, dar keletas laidų – ir į visuomeninį bei politinį gyvenimą ateis naujos kartos, nesužalotos dvasios individai. Lietuva įsijungs į Vakarų pasaulį ne tik sporto, bet ir kitų sričių laimėjimais.

Lankydamasis Šiauliuose, linkėjote žmonėms darnos, tapimo viena šeima. Kas

ir ko turėtų imtis, kad taip iš tikrųjų atsitiktų? Juk turbūt nemanote, kad vieną rytą visa Lietuva nubus broliais ir seserimis?

To paties linkiu ir dabar. Arba, kaip kitame mieste susitikimo metu pasakiau: neteiskime kitų, būkime teisingi patys. Pradėkime nuo savęs.

Ar matote, kaip organizacijos, partijos, grupės nesutaria tarp savęs? Vieni kitus peikia, moko, kaltina nesilaikydami principų. Tai turės praeiti ir išnykti. Ar atsimenat, kiek kaštavo „orumo“ įžeidimas? Net iki 10 tūkstančių litų. O kiek dabar? Vienas kitą šmeižia, o už „orumo“ įžeidimą nebėra nei teismų, nei baudų, nes ir tas „orumas“ pasidarė bevertis. Turės grįžti ir jo vertė.

Visa Lietuva „broliška ir seseriška“ gal niekad ir nebus. Visi esam žmonės. Atminkim, kad ir angelai ne visi angelais išliko. Ne angelai ir kitų tautų žmonės. Žmogus, pažeistas pirmosios nuodėmės, neišgis iki pasaulio pabaigos. Jis ir klys, ir kitomis dvasios ligomis sirgs, kaip ir jo kūnas, kuris moderniaisiais laikais dar modernesnėmis ligomis ėmė sirgti. Bet šalia nuodų bus išrasta ir priešnuodžių. Religijos praktikavimas mums padės ne tik prieš ateizmo bacilas, bet ir prieš kitas negeroves.

Jūsų literatūros vakaruose vis daugiau jaunimo. Atrodo, ir Jus tai džiugina? Brazdžionio poezijos paukštė šiomet apskriejo beveik visą Lietuvą. Kuo tie susitikimai su gerbėjais patys brangiausi?

Vienur auditorija buvo labai įvairi: pilna vyresnių, vidutinio amžiaus, jaunimo ir net vaikų, kitur – kompaktiškesnė, pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo universitete.

Esu labai dėkingas Rašytojų sąjungos pirmininkui Valentinui Sventickui, kuris sumanė gimimo sukaktį, pradėtą Los Andžele, pratęsti ir Lietuvoje.

Apie susitikimus, kurių buvo gal geras tuzinas, būtų daug kalbos, - kiekvienam mieste ar miestely, ar net plikam gimtųjų Stebeikėlių sodybos lauke, kur tebeauga šimtmetis ažuolas ir stovi atmintinis Kristoforas, buvo daug originalių programos dalių, daug nuoširdumo ir neįkainojamo dvasios turto. Ne tik daug giminių susitikau, bet, atrodo, ir su visais sutiktaisiais susigiminau kaip vienos didelės šeimos – tautos – narys.

1997 m. liepa

LABIAUSIAI ĮKVEPIA BŪSIMOS KELIONĖS NUOJAUTA

Tvirtina poetė, dramaturgė, vertėja Violeta PALČINSKAITĖ

2007-ųjų gegužės pabaigoje Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre jaunieji žiūrovai (ir ne tik jie) turėjo progą klausytis operos vaikams pagal Antoine de Saint-Exupery knygą „Mažasis princas“. Jūsų dėka klausytis lietuviškai. Įsivaizduoju, kiek daug pastangų prirėkė, kol toks verstinis tekstas atsirado. Juk anglų kalba tokia mažaskiemėnė. Kaip sekėsi kūrinį, dėl kurio populiarumo nenukrypsi į šoną, paversti libretu? Kiek tam prirėkė laiko?

Rachel Portman opera „Mažasis Princas“ man buvo tikras iššūkis. Kai sykį internete perskaičiau apie teatro planus statyti šį veikalą lietuvių kalba, pagalvojau, kad labai norėčiau tokio darbo. Tik nemaniau, kad būtent man jis ir atiteks... Jau po kelių savaitių sulaukiau pasiūlymo versti „Mažąjį Princą“. Nepaisydama diplomatiško „pasibranginimo“ komercijos tikslais, surikau į telefono ragelį, kad labai džiaugiuosi, gavusi tokį pasiūlymą... Saldusis pragaras prasidėjo vėliau. Buvo momentų, kai maniau neištversiu. Laiko buvo duota gal kokie trys mėnesiai, o apimtis labai didelė. Darbas tiesiog juvelyrinis. Dažnai tekdavo į vieną natą „įsprausti“ vieną vienintelį ir siužeto prasme nepakeičiamą žodį, kuris anglų kalba teturi vieną skiemėnį, o lietuvių kalba – net tris! Teko pasitelkti ne vien patirtį, bet ir visą savo išmonę bei fantaziją. Buvo sunku, bet labai įdomu. Esu be galo dėkinga maestro Modestui Pitrėnui, dirigentui, su kuriuo teko sutikrinti kiekvieną kūrinio gaidelę. Modestas turi dar ir puikią literatūrinę

klausą, todėl dirbti su juo tikras malonumas. Na, o kai dainininkai džiaugėsi, kad jiems yra patogiu dainuoti, o užsienio statytojai – kad opera labai gražiai skamba lietuvių kalba, – visi sunkumai bemat pasimiršo...

Pastaraisiais metais turbūt pats populiariausias Jūsų ranka užrašytas tekstas – „Malda“, t. y. daina, kurią atlieka Eduardas Kaniava ir Deivis. Kokiomis aplinkybėmis tie priverčiantys nekasdieniškai jaudintis žodžiai buvo išversti? Gal „Tu, kuris aukštai...“ prieš tai teko girdėti originalo kalba?

Paradoksas. Daugelis šios dainos klausytojų yra įsitikinę, jog tai – vertimas. Tačiau tai yra visiškai originalus mano tekstas, sukurtas pagal užsakovų duotą muzikinį motyvą iš Bizė operos „Perlų žvejai“. Deja, šios operos nesu girdėjusi, tačiau muzika, pagal kurią turėjau parašyti žodžius, man pasirodė tokia, kuri šaukiasi maldos žodžių. Taip gimė „Tu, kuris aukštai“.

„Eisim jau. Girdi – vartus uždaro. / Paskutinį sykį paklausk...“ – ne viena abiturientų karta, lydima šių žodžių, išėjo į suaugusiųjų pasaulį. Lyrikės ateitį pranašavo ir daugiau įsimintinų eilėraščių. O Violeta Palčinskaitė ėmė ir nuvylė tuos savo gerbėjus, kurie tarėsi sulaukę panašios jėgos talento, kaip Salomėja Neris, – ėmė ir tapo vaikų poete.

Kas buvo pagrindiniu postūmiu „išduoti“ suaugusius gerbėjus?

Suaugusių gerbėjų neišdaviau, kaip ir jie neišdavė manęs. Mat, vaikystėje daugelis jų skaitė mano eilėraščius, kuriuos dabar skaito savo vaikams ir jaučia tam tikrą nostalgiją. Tarsi dalelytei savo praeities... Jeigu kelių policininkas ar banko darbuotoja paėmę mano dokumentą plačiai nusišypso, įtariu, kad vaikystėje jie skaitė mano eiles... O tuo metu, kada pasirodė mano knygos suaugusiems, šalia buvo tiek daug stiprių ir labai talentingų poetų! Nesijaučiau tokia puiki, kaip jie. Kritika manęs taip pat niekada nelepindavo. Galbūt iš pasąmonės išlindo poreikis pabandyti kažką nauja. Tuo metu modernioji vaikų literatūra ir teatras vaikams buvo dar gerokai apleisti dirvonai.

Jūsų kūrinių dėka vaikystė daugeliui mūsų valstybės mažųjų piliečių tapo ypatinga. O kokia buvo Jūsų vaikystė?

Turėjau nuostabių tėvus. Nepaisant sunkaus laikmečio, namuose buvo žaislų ir daug knygų. Tėvai man jas skaitydavo. Vesdavosi į teatrą ir koncertus. Dvi apverstos taburetės, uždengtos pablukusiu pledu, atstodavo indėnų palapinę, į kurią įsėdavome kartu su tėveliu, nes aš taip norėjau. Mano tėvai labai mylėjo

vienas kitą. Paguldę mane miegoti, kitame kambaryje jie užsidegdavo žvakeles, gurkšnodavo arbatą ir ilgai šnekučiuodavosi. Kad ir įtempusi ausis, užmigdavau anksčiau, negu galėdavau suprasti, apie ką jie šnekasi. Tačiau jų aidintis juokas iki šiol lydi mane įvairiose gyvenimo situacijose. Jie mokėjo labai gražiai juoktis...

Iki didelės nelaimės mažajai Violetai buvo visai arti. Kad vis dėlto viskas baigėsi laimingai, turbūt derėtų dėkoti likimui. Beje, ar tikite likimu?

Tikiu likimu. Tačiau tikiu ir tuo, kad kartais Likimui reikia padėti. Dažnai prisimenu tokį anekdotą. Žmogelis prašo Dievulio: „Dieve, padaryk taip, kad aš išloščiau loterijoje aukso puodą...“ O Dievas jam sako: „Kvaily, nusipirk bent vieną bilietą!”

Gimti karo metu neturėjau teisės. Manau, kad tą laimingą bilietą įsigijo mano tėvai – savo pasiaukojimu, rizika, savo nesugriaunamu tikėjimu laiminga pabaiga. Tai labai skaudi ir sudėtinga šeimos istorija. Nenorėčiau dabar detaliau jos pasakoti. Galbūt kada nors parašysiu apie tai knygą.

Pjesės, kūriniai teatrui, scenarijai filmams pradėjo rasti kiek vėliau nei eilėraščiai. Kokia šitos kūrybinės veiklos priešistorija?

Kaip jau minėjau – noras išbandyti kažką nauja. Man pasisekė. Dvi pirmosios mano pjesės vaikams pasirodė beveik vienu ir tuo pačiu metu skirtinguose Lietuvos teatruose. Kai niekieno neskatinama parašiau „Spyruoklinį kareivėlį“ ir išdrįsau parodyti Panevėžio dramos teatrui, jis buvo iš karto įtrauktas į repertuarą. Nustebau, kad tokie garsūs režisieriai kaip Juozas Miltinis ir Vaclovas Blėdis susidomėjo pjese vaikams ir skyrė jai tiek daug dėmesio. Bendradarbiavimas su jais mane labai daug ko išmokė, patyriau daug nepamirštamų įspūdžių. „Spyruoklinis kareivėlis“ dar nebuvo atkeliavęs į Panevėžio sceną, kai paskambino tuometinė Jaunimo teatro vyriausioji režisierė Aurelija Ragauskaitė ir paprašė parašyti pjesę vaikams jos teatrui. Tačiau antrąją pjesę parašyti sunkiau negu pirmąją. Kai rašiau pirmąją, žinojau, kad nieko nežinau ir dėl to pernelyg nesijaudinau. Vėliau atsirado didesnis atsakomybės jausmas, bijojau, kad neparašyčiau blogiau... Tokių minčių apimta puoliau į paniką, bet pasiduoti nenorėjau. Pagalvojusi, kad nemoku rašyti pjesių, prisiminiau, kad dar moku rašyti eilėraščius... Todėl tarsi juokais prigalvojau keistų personažų iš augmenijos pasaulio ir juos surimavau. Taip atsirado „Mama Pienė, verdanti vakarienę“, „Tetulė Konvalija, sauganti savo taliją“, „Raudonas Nasturtas, miesto

galva ir Konvalijos turtas“, „Braškė, kurią nelaiku nuraškė.“ Slinko nuobodžios dienos vasaros mieste, todėl priešlapyje didelėmis raidėmis užrašiau: „Aš vejuos vasarą“. (Jeigu tą akimirką man kas būtų pasakęs, kad toji vasara ateityje apkeliaus daugybę teatrų įvairiuose kraštuose, būčiau sprogusi iš juoko). Kai pavaičiau režisierėi savo rašinį, sakydama, kad daugiau nieko nesugebu, ji net suplojo rankomis. „Bet tu jau viską turi!“ – sušuko. Yra pavadinimas, yra veikėjai, belieka smulkmena: sugalvoti, ką jie visi daro...

Na, o koks teatrui skirtų kūrinių derlius? Ką išskirtumėte? Kodėl?

Esu parašiusi per dešimtį pjesių vaikams, tris scenarijus kino filmams. Išskirčiau „Andrių“. Gal todėl, kad jis buvo skirtas nebe vaikams, o jaunesniesiems paaugliams, kuriems tuo metu labai stigo kūrinių. Daugelis berniukų rašė man laiškus, sutapatinę save su pjesės herojumi. Išskirčiau tą pjesę dar ir dėl to, kad pagal ją režisierius Algirdas Araminas pastatė filmą, kuris vėliau Vaikų ir jaunimo festivalyje Italijoje pelnė aukso medalį. Scenarijų filmui pagal savo pjesę parašiau pati. Tai buvo dar viena nauja patirtis.

Ne viena Jūsų pjesė pastatyta svetur, o ir tebevaidinama iki šiol. Ar visada patenkina vertimai? Kokioje šalyje pastatytu savo kūriniu likote labiausiai patenkinta?

Pastatymų būta labai įvairių. Mačiau tik labai nedidelę dalį. Brangiausi ir įdomiausi man yra tie, kurie buvo įgyvendinti Lietuvoje ir suvaidinti gimtąja kalba. Su vertimais visada aibės problemų. Kai kurie rusų vertėjai bandydavo pjeses supaprastinti, subanalinti ir net sutrumpinti. Dėl to visada labai pergyvendavau. Na, o jeigu pjesė verčiama, pavyzdžiui, į gruzinų kalbą – nepatikrinsi. Todėl ir širdies neskauda. Prisimenu labai gražų „Aš vejuos vasarą“ pastatymą be iškarpyimų Kijevo dramos teatre. Ta pati pjesė įdomiai nuskambėjo ir Maskvos Gogolio teatre. Neseniai iš Kanados man atsiuntė šiltą recenziją, vėlgi – apie „Aš vejuos vasarą“, kurią Toronte drauge su vaikais pastatė jau naujos kartos emigrantai. Recenzijoje paminėta, kad sėdintys salėje suaugę negalėjo sulaikyti ašarų, nes kažkada vaikystėje tuos pačius žodžius girdėjo tėvynėje, Vilniaus Jaunimo teatre...

Kas Jums kūryba?

Kūryba man yra gyvenimo būdas. Ir dar – magija, kuri lieka tarp eilučių, kai ranką ima vedžioti aukštesnė jėga.

Kokie nusistovėję įpročiai padeda atsirasti naujiems kūriniams?

Galima būtų atsakyti labai paprastai – kaip ir daugeliui, padeda tavo mėgiamas puodelis kavos, malonus telefono skambutis, ledo gėlė ant apšarmojusio stiklo... Tai tiesa. Tačiau mane labiausiai įkvepia būsimos kelionės nuojauta. Buvimas kelyje. Kažkodėl būtent tada man atsidaro tie „stalčiukai“, kurie yra grūste prigrūsti naujų sumanymų ir begalinio noro juos įgyvendinti. Gal todėl, kad išsiveržusi iš kasdienės aplinkos, pasijuntu be galo laisva ir atvira.

O kokie padeda atsipalaiduoti?

Ar tiesa, kad nei iš šio, nei iš to, kartais net sau pačiai netikėtai atsiduriate Paryžiuje ar Vienoje? Ko gero, tokie netikėtumai vėliau taip pat vienokiu ar kitokiu būdu užrašomi ar bent lieka gerąja dvasia tarp kūrinio eilučių?

Tie patys pojūčiai padeda ir atsipalaiduoti. Iš tiesų moku staiga atsidurti Vienoje ar Paryžiuje, kai leidžia finansinės galimybės. Kai neleidžia – taip pat. Tada sugėbu atsisakyti pačių būtinausių dalykų. Negalėčiau gyventi be naujų įspūdžių, kitų kultūrų pažinimo. Tie įspūdžiai ne visada ir nebūtinai tiesiogiai turi atsispindėti kūryboje. Tačiau jeigu jie lieka tarp eilučių, tai, mano giliausiu įsitikinimu, eilutė tampa visiškai kitokia, kur kas gražesnė. Bent jau man taip atrodo.

Ar tikrai „Haris Poteris“ vertas tokio dėmesio?

Tiems, kuriems kategoriškai nepatinka „Haris Poteris“, sakau: „Parašykit geriau“. Norint prisikabinti, visada galima surasti prie ko. Šias knygas skaičiau originalo kalba, kai jos dar nebuvo pasirodžiusios mūsų knygynuose, ir džiaugiausi nežabota autorės fantazija, mokėjimu atspėti slaptas paauglio mintis, gerai suregztu siužetu. Originalūs personažų charakteriai. Vietomis stebėjau nelogiškų ir pasikartojančių situacijų. Vietomis man, kaip jau suaugusiai skaitytojai, buvo kiek nuobodokų tekstų. Tačiau... Tačiau džiugu, kad knygos buvo išverstos į lietuvių kalbą. Juk taip nedaug turime panašios literatūros paaugliams. O didžiausias „Haris Poterio“ nuopelnas, mano manymu, yra tas, kad jis milijonus jaunųjų skaitytojų visame pasaulyje sugražino prie knygos. Kas begali būti puikiau už nusidriekusias eiles prie dar uždarytų knygyno durų!

Kokios knygos, kūriniai vaikams užima ypatingą vietą Jūsų bibliotekoje ar atmintyje? Kodėl?

Anderseno pasakos. Jos visada su manim. Vaikystėje mamos dovano-ta knyga tik vėliau įgijo tikrąją vertę. Pradžioje ne viską supratau. Gal todėl

knyga ypač traukė dėmesį savo paslaptinumu. Tik vėliau atsivėrė potekstės. Gyvenimo samprata. Džiaugsmingas ir poetiškas paprastų dalykų suvokimas ir šviesus liūdesys. Vėliau atsirado „Mažasis princas“. Tada net nesvajojau, kad po daugelio metų su šiuo kūrinium susitiksiu visai kitu aspektu. Turiu galvoje operos vertimą. Na, o dabar užsukę į mano namus, nustebtumėte, pamatę krūvas Astridos Lindgren knygų, įsikūrusių visur – ant stalo ir po stalu, ant palangių ir krėslų, virtuvėje ir svetainėje... Tikrai ne todėl, kad nebūčiau anksčiau jų skaičiusi. Tiesiog turėjau šventišką galimybę ir būtinybę iš naujo pasinerti į nepakartojamą šios nuostabios autorės pasaulį. Kūriau scenarijų miuziklui, skirtam Astridos Lindgren šimtmečiui paminėti. Puikią muziką parašė Giedrius Kuprevičius. Tai buvo Nacionalinės filharmonijos užsakymas, suteikęs tiek man, tiek kompozitoriui daug malonių valandėlių, dar sykį pristatant A.Lindgren herojus Lietuvoje. „Kirvirsavero saloj“ (toks mūsų kūrinio pavadinimas) premjera įvyko pereinamųjų metų gruodį, tačiau man iki šiol nesinori A. Lindgren knygas sudėlioti į lentynas ir palikti Kirvirsavero krantus... Beje, prisiminiau, kaip po premjeros vienas Švedų ambasados darbuotojas juokdamasis prisipažino, jog pasidėjęs žemėlapiį ilgai ieškojo tos nesančios salos, tik vėliau supratęs, kad Kirvirsavero sala gyvuoja tik Pepės Ilgakojinės svajonėse ir mūsų, kūrėjų, fantazijoje...

Kaip bevertintume okupacijos metus, iš ekrano ir scenos sklido daugiau gėrio nei dabar. Ne vienas su nostalgija prisimena „Na palauk“ ir su siaubu kalba, ko gali mažą žmogutį išmokyti vaikiški filmukai, kuriuose nuolat ir žiauriai žudoma, mušama. Ar Jūs, kaip vaikų rašytoja, niekada su kolegomis nebandėte spręsti šios problemos?

Kol neturėsime dvasingos visuomenės, kuriai rūpi ne tik pinigai, bet ir jos vaikų ateitis, menkai tegalėsime ką pakeisti. Blogio industrija labai gaji ir galinga. Kalbos su kolegomis ar pažįstamais liks tik kalbomis, jeigu visuomenė nepareikš savo griežtos nuostatos. Kita vertus, mes ir patys esame tos visuomenės dalis. Pirmiausia reiktų pasirūpinti tėvams, kad nukreiptų vaikus tikrųjų vertybių linkme. Ne ką geresni filmukai rodomi ir suaugusiems. Tačiau suaugę sugeba atskirti grūdus nuo pelų, o vaikas – ne. Štai kodėl taip svarbu apsaugoti jo bręstančią sąmonę nuo žalingo šlamšto. Tai labai nelengvas ir mums visiems rūpestį keliantis uždavinys.

Kokiais norite matyti ateityje savo pjesių dabartinius žiūrovus?

Norėčiau, kad jie būtų dori, sąžiningi ir įdomūs žmonės. Norėčiau, kad jie, kad ir kokį darbą dirbdami, kad ir kokį postą užimdami, išsaugotų savo širdyje ir tą nenuoramą vaiką, tikintį stebuklais ir amžinai trokštantį pakeisti pasaulį. Žinoma, į gera.

Tie mažieji žiūrovai, kurie plojo Jūsų pirmųjų pjesių herojams, jau užaugino savo vaikus. Gal yra buvę kokių įdomesnių susitikimų–prisipažinimų po daugelio metų?

Būta ir susitikimų, ir nutikimų. Sykį prekybos centre, kuriame kartais perku ir gėles, pro duris man iš paskos išlėkė gėlių pardavėja. Pašnabždom paprašė, kad priečiau prie jos prekystalio. Esu ganėtinai išsiblaškiusi, todėl su siaubu pagalvojau, gal pereitą kartą pamiršau užmokėti už gėles... Net šiurpas nuėjo pagaugais. Tačiau pardavėja iš po prekystalio ištraukė gerokai „nuskaitytą“ mano knygą „Senamiesčio lėlės“ ir tarė: „Atpažinau jus. Iš šios knygos mano mergaitės mokėsi skaityti... Dabar jos jau seniai suaugusios. Ar negalėčiau paprašyti autografo?“

Esu girdėjęs apie Jūsų pastovią galimybę viešnagėti Anglijoje, paslaptingoje pilyje su vaiduokliais. Ar tas gandas tikras, ar gal tik kokia eilutė iš Jūsų pjesės–pasakos? Jei tikras, neabejoju, kad tokioje aplinkoje yra užrašytas ne vienas puslapis. Taip?

Apie garsią Škotijos pilį esu rašiusi. Ir kokių tik gandų gandelių nesu ta proga prisiklausiusi... Dar prieš 10–15 metų viešnagė pilyje buvo nedažnas reiškiny. Dabar ir Lietuvoje atkuriami dvarai, restauruojami rūmai, juose apsigyvena žmonės. Nieko nebenustebinsi. Tačiau pilis, kurioje karts nuo karto galiu apsilankyti, yra iš tiesų ypatinga. Piliai – 900 metų, ji yra pati seniausia gyvenamoji pilis Škotijoje, kurios šeimininkai kildina save „iš tų pačių Stiuartų“. Pilyje yra viešėjusi Marija Stiuart. Pilyje saugomas tasaus gintaro karalienės rožančius, sidabrinis kryžius, vaiko lopšys ir keli jos laišakai. Čia dažnai lankydavosi kaimynystėje gyvenęs rašytojas Valteris Skotas, būdavo rengiami poezijos ir muzikos vakarai. Teroro laikais čia rasdavo prieglobstį katalikų kunigai. Šeimininkai sako, kad čia niekada nėra buvę žudynių, smurto, prievartos, todėl pilis neturi ir savo vaiduoklio... Tačiau aš ne visai tuo tikiu. Kai pirmą kartą teko ten nakvoti, kas jeigu ne gerasis vaiduoklis pastūmėjo mane vidurnaktį

iššokti iš lovos ir, užsidegus visas įmanomas šviesas, nukiūtinti tiesiai prie senovinės knygų lentynos... Va, ten ir atradau vieną tokią knygą – garsaus britų folkloro vaikams tomelį... „Motulės Žąsies eilėraščiai“ tapo tikra mano aistra. Juk ne šiaip sau tie poezijos perliukai kažkada buvo spausdinami šalia Šekspyro sonetų. Po trupinėlių bandau juos perteikti savo skaitytojams lietuvių kalba. Patikėkite, tai irgi – nemenkas iššūkis.

Šiek tiek žinau apie didelį Jūsų darbą, skirtą W. A. Mozartui. Ar jis jau baigtas? Kada knyga apie „Užburtos fleitos“ atsiradimo istoriją pasieks skaitytojus? Ar tiesa, kad, ją rašant, būta ir mistikos, – turiu omenyje surūdijusį raktą nuo palėpės, kurį, apsistojusi Vienoje sename nedideliame viešbutyje, gavote iš administratoriaus?

„Stebuklinga Mocarto fleita“ turėtų pasirodyti vasario mėnesį, nors buvo skirta jau praėjusiems Mocarto metams. Tai nėra knyga apie operos sukūrimą. Tai – knyga, pasakos forma atpasakojanti pirminį originalų operos siužetą, kuris man pasirodė be galo įdomus savo užslėptomis prasmėmis. Rašant knygą iš tiesų būta ir mistikos. Pradėjusi darbą dieną naktį klausiausi Mocarto operos, užrašiau kelias pastraipas, kuriose pasakojau, kaip atvykusi į Vienos viešbutį gavau iš administratoriaus didelį surūdijusį palėpės kambario raktą. Tas įvaizdis man buvo svarbus, nes pagal mano sumanymą visi operos personažai naktį turėjo susirinkti būtent tame mano įsivaizduotame palėpės kambaryje. Meluoju, pagalvojau užrašiusi pirmąsias eilutes. Šiais laikais viešbučiai nebeturi surūdijusių raktų, kambariai jau seniai rakinami elektroninėmis kortelėmis... Ir greičiausiai – visai ne palėpėse... Rašyti sunkiai sekėsi, todėl nusprendžiau keliom dienom nusukti į Vieną, juo labiau, kad niekada nebuvau ten buvusi. Užsisakiau pirmą pasitaikiusį viešbutį pagal savo kišenę. Įsivaizduokite mano nustebimą, kai administratorius įteikė man *didelį parūdijusį raktą nuo palėpės kambario...*

Ar daug kūrinių netilpo į rinktinę „Skersgatvio palangės“?

Nedaug. Tikrai nedaug. Nesu labai produktyvi, todėl, deja, negalėčiau pasi-girti „šedevrais“ stalčiuje, kurie nesutilpo į vieną ar kitą mano knygą.

Kas šiuo metu gimsta Jūsų paslaptingoje kūrybinėje virtuvėje?

Esu prietaringa. Nemėgstu kalbėti apie būsimus darbus. Kaip jau minėjau, visada traukia tai, kas dar neišbandyta. Dažnai juokauju, sakydama draugams,

kad dar nesu išbandžiusi dviejų žanrų: romano ir anoniminio laiško. Antrasis man nepriimtinas, o dėl pirmo... Gal?

Kol nauji kūriniai pasiekia didesnę erdvę, gal juos patikrinate tarp Jums artimų mažųjų klausytojų?

Kiekvienas susitikimas su skaitytojais yra ir naujų kūrinių pasitikrinimas. Malonu, kada jiems patinka. Būna ir taip, kad jiems labiausiai patinka ne tie eilėraščiai, kurie labiausiai patinka man. Suprantama, kad vaikai mėgsta tai, kas linksma, juokinga, smagu. Tokie kūrinėliai nereikalauja didelio dėmesio sutelkimo. Tačiau rašytojas ne visada turi beatodairiškai taikstyti prie mažųjų skonio. Apdairiai ir protingai, be nuobodulio apraiškų jis turi vesti savo mažąjį skaitytoją į dar neregėtas žemes, kuriose ne vien juokaujama, bet yra ir apie ką pamąstyti.

2008 m. sausis

NAUJŲ PATIRČIŲ NEJMANOMA NEI PASVERTI, NEI APČIUOPTI

Pokalbis su prozininke, dramaturge, kritike, vertėja Aušra Marija SLUCKAITE-JURAŠIENE

Neseniai turėjau gražią progą pabendrauti su Tomu Venclova. Pažinojau ir dar vieną asmenybę iš Jūsų kurso – šviesios atminties Juditą Vaičiūnaitę. Teko girdėti, jog Jūsų trijulė neretai buvo įvardijama buržuaziniais inteligentais. Jūsų kolegų kilmę žinau, na, o kokioje šeimoje užaugote Jūs? Ar joje susiformavusios pažiūros dažnai trukdė, vertė prisitaikyti, nutylėti, kad ne tik diplomą gautumėte, bet ir neprarastumėte galimybės ateityje siekti kažko didesnio?

Gimiau ir augau tarnautojų šeimoje. Regis, taip atsakydavau į privalomą sovietinių anketų klausimą apie socialinę kilmę. Mano tėvas Antanas Sluckas, aukštaitis, kilęs “iš pa Utenas”, nuo Kuktiškių, dirbo Lietuvos geležinkelių valdyboje, buvo asmeninio (dabar būtų – kadry) skyriaus viršininku Kaune, paskui Vilniuje, o sovietmečiu tapo “niekuo” (apie tai būtų atskira istorija). Motina Aleksandra Marcinkevičiūtė, pradėjusi studijuoti Vytauto Didžiojo universitete Teologijos–filosofijos fakultete, “gyvenimo sąlygų verčiama”, kaip rašė autobiografijoje, studijas turėjo nutraukti. Dirbo raštvede, beje, dvejus metus Šiauliuose. Po karo mokytojavo, dėstė anglų kalbą. Šeimos nuostatos buvo aiškios ir tvirtos – “nepriklausomybinės”, jei taip galima pasakyti, vengiant subanalinto žodžio “patriotinės”. O gyventi reikėjo okupacijos sąlygomis, sučiauptomis lūpomis, po

prievartos ženklų. Ką tai reiškia, manau, aiškinti nereikia. Visi mes lankėm “tarybines” mokyklas, “tarybinius” kapsukų ar panašių vardų universitetus, gynėm diplominius (mano buvo apie Balio Sruogos lyriką), įkišdami kokią marksizmo-leninizmo “klasiko” citatą. Jeigu tai vadintina prisitaikymu, jo tiek buvo. Bet iš esmės likau “neprisitaikiusiųjų” kastoje, o tokius iš tolo uoste užuosdavo režimo ir komjaunimo veikėjai, priklijuodami buržuazinių inteligentų etiketę. Tatai sklandžios karjeros nežadėjo.

Turėjote visus duomenis tapti literatūros mokslininke. Niekas nesiūlė stoti į aspirantūrą?

Nežinau, ar turėjau duomenų literatūros mokslui; tiesą pasakius, nesu mokslininkės tipas. Bet turėjau išmintingus, pasišventusius literatūros dėstytojus (J. Lebedys, M. Lukšienė, A. Rabačiauskaitė ir kiti), kurie norėjo, kad eičiau į aspirantūrą, nors buvo gana aišku, kad ten nebūsiu priimta. Universiteto komjaunimo organizacija man (kaip ir mano kurso draugei J. Vaičiūnaitei) iš anksto ruošė kaimo mokytojos dalią – kuo toliau nuo sostinės. Aplinkybės susiklostė kitaip.

O kaip pavyko tapti Grožinės literatūros leidyklos redaktore? Juk tais laikais ir į tokias tarnybas taikantys buvo gana rimtai persijojami? Būtų įdomu išgirsti vieną kitą prisiminimą iš jaunosios redaktorės susitikimų su Vincu Mykolaičiu–Putinu, kurio paskutinius rinkinius redagavote. Kokiais atsimenate Ievą Simonaitytę, Juozą Grušą, Antaną Miškinį, Vytautą Sirijos Girą, su kuriais taip pat teko turėti nemažai panašių reikalų? Ar būsimieji klasikai Jonas Juškaitis, Sigitas Geda, Juozas Aputis ir kiti, kurių knygas rengėte, labai skyrėsi nuo tarpukaryje subrendusių kūrėjų? Turiu omenyje žmogiškąsias savybes, didesnę ar mažesnę pilietinę drąsą.

Studijuodama penktame kurse, iš reikalo, jei nepasakius iš vargo, pradėjau ieškoti darbo. Buvau priimta į Grožinės literatūros leidyklą jaunesniąja redaktore. Reikia pabrėžti, kad tuo metu leidyklai vadovavo jau kitokie žmonės, nei saugumo generolo Aleksandro Gudaičio–Guzevičiaus laikais. Ir baimės buvo kiek mažiau. Direktorius buvo Jonas Čekys, vyriausiasis redaktorius – šviesios atminties Jurgis Tornau, lietuvių literatūros skyriaus vedėjas – poetas Alfonsas Maldonis. Šiems žmonėms ne mažiau už karjerą rūpėjo lietuvių kultūros reikalai, ir jie savo darbuotojus vertino jau ne “pagal socialinę kilmę” bei “organų” charakteristikas. Jie ir apgynė mane nuo komjaunimo organizacijos pastangų išguiti iš leidyklos. Bet tai seni laikai, ir sunkoka, net kiek nuobodu, į juos šiandien grįžti.

Todėl ir į platesnius pasakojimus apie redaktoriavimo darbą nesileisiu.

Dirbau leidykloje gana ilgai – dvylika metų. Bendravau su daugeliu literatūros klasikų. Taip, redagavau paskutiniuosius V. Mykoliaičio–Putino rinkinius “Būties valanda” ir “Langas”, lankydavausi pas jį Tauro gatvėje ir žavėdavausi jo aukšta inteligencija, tauria ir sykiu paprasta laikysena. Priimdavau į jį nukreiptas cenzorių strėles: išsikvietę į Glavlitą, jie man, o ne jam grūmodavo kumščiais už tarybiniam poetui neleistiną pesimizmą, kuris smelkė jo lyriką. Esu gavusi iš jo malonių laišku, kaip ir iš kitų mano redaguotų autorių (Juozo Baltušio, Kazio Borutos, J. Grušo, o ir iš jaunesniųjų rašytojų, anot Jūsų, būsimųjų klasikų. Beje, ypač smagūs, trykštantys sodriu sąmojumu buvo J. Baltušio laišakai, rašyti iš Kauno klinikų).

Leistis dabar į prisiminimus apie rašytojus, su kuriais teko dirbti (A. Miškinį, I. Simonaitę, V. Sirijos Girą, Just. Marcinkevičių, M. Sluckį ir kt.), būtų atskiras darbas. Ir ne apie visus galėčiau daug ką papasakoti – gal vieną kitą įdomesnę epizodą. Daugelį susitikimų, gyvų pokalbių, atsivėrimų užklojo dešimtmečiais sugulusios užmaršties dulkės. Viena galiu pasakyti: mano laikais redaktorius nebebuvo tas pirminis ideologinis cerberis, atsakingas už kūrinių “idėjinį lygį”, koks jis turėjo būti Stalino režimo metais. Kiek žinau, dauguma leidyklos redaktorių stengėsi padėti autoriams išvengti cenzūros pavojų, apginti juos, o ne durti pirštu į “idėjines” jų klaidas. Redaktoriams labiau rūpėjo sutelkti dėmesį į kalbos ir stiliaus dalykus, kaip normaliai ir turėjo būti.

Kas Jums buvo svarbiausia?

Svarbiausia ar brangiausia iš redaktorės darbo man buvo tai, kad autoriai manimi (daugiau ar mažiau) pasitikėjo, pasikliaudavo mano skoniu, patarimais, ir beveik su visais mano redaguotais rašytojais užsimezgė šilti žmogiški santykiai, gerokai prašokę oficialų bendravimą, o dažnu atveju peraugę ir į bičiulystę, ypač su mano kartos rašytojais – J. Apučiu, J. Juškaičiu, S. Geda, Leonidu Jacinevičium ir kitais, jau nekalbant apie mano artimą draugę J. Vaičiūnaite.

Maždaug įsivaizduoju, ką septintojo dešimtmečio pradžioje reikė tapti kritike. Kokius persijojimus per tuolaikinį sietą teko patirti knygos „Kritikos strichai“ rankraščiams? Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad būta ir drąsesnio varianto, kad ne iš karto viską užrašėte taip, kaip buvo reikalaujama? Kita vertus, ir toje knygelėje

ganėtinai originalus žvilgsnis.

Ar ne tu, kurie tuomet sprendė, priekaištai sulaikė nuo tolesnių kritikos darbų? Ar galite įvardinti, kas prikišo Jums beidėjiškumą, estetizavimą, kas pirmasis pasakė populiarią anuomet frazę Yra nuomonė?

Taip, tikrai taip, mano pirmoji knygelė “Kritikos štrichai” neišėjo tokia, kaip norėjau. Teko kai ką prasijoti, ir kai ką, kas man buvo prieš plauką, pridėti. Nenuoriu leistis į detales, nes toji knygelė man nekelia malonių prisiminimų, neturiu kuo didžiuotis. Nors Vytautas Kubilius vis dėlto mane pakrikštijo kritikos žanro poete, užrašydamas man savo knygą, ir nuolat ragino imtis platesnių drobių. Bet antrosios kritikos knygos “Amžinieji kolumbai” jau pačioje užuomazgoje nepavyko įtraukti į išleidimo planus. Taip ir liko tekstai išbarstyti rankraščiuose ir žurnalų puslapiuose.

Septintajame dešimtmetyje rašyti sąžiningus kritikos straipsnius buvo tolygu mokyti ekvilibristikos meno – pasakyti, ką galvoji, ir nepasakyti, kas neleistina, o neleistina buvo daug kas. Sveikam praplaukti pro Cilę ir Charibdę, arba – kaip kartais sakydavom – prastumti dramblių pro adatos skylutę. Ypač jei rašei apie “buržuazinius” rašytojus (B. Sruoga, Kazys Binkis, K. Boruta ir kt.) su privalomais jiems prikišti “klasiniais ribotumais”, apie tuos, kurie, kaip, sakykim, V. Mykolaitis-Putinas “neatstovavo magistralinei tarybinės literatūros linijai”, cituojant vieno žurnalo redaktoriaus žodžius. Šiandien visa tai skamba absurdiškai, ir gali kilti klausimas, kam tada iš viso reikėjo tuos kritikos straipsnius rašyti. O rašėm (sakau daugiskaita, nes turiu galvoje ir kitus literatūros darbininkus) skatinami tylios rezistencijos impulso: išsaugoti nuo sovietinės niveliacijos ir puoselėti okupacijos sąlygomis lietuvių kultūrą; kad žolė prasikaltų ir pro betoną, kaip sakė profesorė Vanda Zaborskaitė po vienos mano publikacijos. Gal šiandien ir kiek donkichotiškas atrodo toks savo misijos pajautimas, bet jis buvo. Deja, rašoma tada buvo sausai, košiant žodžius pro sukąstus dantis, pseudomokliškai analizuojant turinį ir menines priemones. Laisviau, eseistiškai rašyti įmanoma pasidarė tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje (tada paskelbiau kelis portretinius eskizus – apie J. Grušą, Petrą Vaičiūną ir kt.). Bet ir tai buvo savotiškas būrimas iš kavos tirščių – praleis ar nepraleis, kas užklius, kokia bus konjunktūra (tas magiškas politinės situacijos barometras). Gal ir nenuostabu, kad tie konjunktūriniai žaidimai ėmė kelti

alergiją, ir nuo literatūros kritikos taip atgrasė, kad nenorėjau prie jos grįžti net gyvendama Vakaruose. O įvardyti tuos, kurie mane kaltino beidėjiškumu (ypač už apysaką “Miesto madrigalai”), estetizavimu, formalizmu ir kitom nuodėmėm, neverta, nes ne visi jie buvo dogmatikai, literatūros “stribai” (kurių, žinia, netrūko). Kai kurie rašiusieji “auklėjamasias” pastabas ar vadinamas vidines recenzijas buvo (ir tebėra) gana simpatiški žmonės, savaitraščių ar žurnalų redakcijoms vadovavę poetai ar socrealizmą perkandusios universiteto dėstytojos. Jie nesiekė tave visiškai “paskandinti”. Matyt, tiesiog laikėsi principo: nukirpdami vieną avele, išsaugodavo kitų, o ir savo kailį. Blogesnės nuomonės esu apie tuos aukštose kėdėse sėdėjusius funkcionierius ir partijos veikėjus, kurie, anksčiau draudę ir baudę, šiandien patys energingai mojuoja trispalve, sako patriotines kalbas, įnirtingai rašo memuarus, siekdami išbaltinti savo anuometinę veiklą: girdi, viską darėm Lietuvos labui; taigi, suprask: ir smaugėm, ir plovėm vardan tos Lietuvos.

Ar daug būta pavojingų žaidimų su režimu? Apginant literatūrą, kalbą, lietuvių kultūrą.

Ar būta pavojingų žaidimų su režimu? Manau, taip. Turint galvoje, kad galų gale atsidūriau egzilyje “be teisės grįžti” į tėvynę, kol istorija nepasitvarkė savaip.

Kaip tapote maištininko (viliuosi, kad neįžeisiu režisieriaus) žmona? Tikras faktas ar legenda, kad tuokėtės Aušros vartų koplyčioje? Niekas neišdavė?

Į Jūsų klausimą, kaip tapau maištininko Jurašo žmona, prisipažinsiu, nežinau kaip atsakyti. Papasakoti to “tapsmo” istoriją gal labiau tiktų žurnalui “Žmonės” ar kokiam kitam asmeniškumais besidominčiam leidiniui. Jums galiu atsakyti trumpai: iš meilės. Ir drįstu pridurti – iš didelės meilės, kuri padėjo išsilaukyti pavojaus, kone visuotinio smerkimo, praraja žiojėjančios nežinios ir emigracijos šalčio akivaizdoje. Taip, tuokėmės Aušros vartų koplyčioje. Tai ne legenda, bet legenda apaugo pačio fakto aplinkybės: baltais žirgais pakinkyta karieta, aukso raidėm išrašyti kvietimai, pasiųsti net aukščiausiajai valdžiai ir t. t. O iš tikrųjų tai buvo kukli ceremonija, kurioje dalyvavo gal dešimt ar dvylika artimesnių žmonių – tie, kurie nebijojo ateiti. Gi tie garsūs pakvietimai tebuvo mūsų bičiulio dailininko Valentino Antanavičiaus sukurtas mudviejų ekslibrisas. Išduoti mūsų sutuoktuvių planų, pranešti į saugumą niekam net nereikėjo vargintis: viską darėm atvirai kaip laisvi žmonės (gal tai labiausiai ir kurstė gandas).

Ar, pradėdant bendrą gyvenimą, Jums jau nebuvo paslaptis Jono Jurašo įsitikinimai?

O dėl J. Jurašo įsitikinimų, man atrodo, ir klausti neverta. Vargu ar kam buvo paslaptis Jurašo įsitikinimai (vartojant politinę prasmę šį sovietmečiu pamėgtą žodį), kai jo statomi spektakliai nuo pat pradžių kėlė režimui įtarimą, buvo cenzūruojami, kai kurie vos pradėję gyvuoti uždaromi. Beje, čia galiu paminėti, kad pirmas Jurašo spektaklis, atvėręs jam kelią į staigų pripažinimą ir paskyrimą Kauno akademinio teatro meno vadovu, buvo pastatytas Šiaulių dramos teatre. Tai buvo A. Arkanovo ir G. Gorino pjesė „Žiūrėk, Europa!”

Perėjote dirbti į Jaunimo teatrą turbūt ne be vyro paskatinimo? O gal ir dėl kitų priežasčių?

Pereiti iš „Vagos“ leidyklos dirbti į Jaunimo teatrą manęs niekas nepaskatino. Priežastis buvo kita: keitėsi leidyklos vyr. redaktorius. Į šias pareigas buvo skiriamas buvęs universiteto komjaunimo organizacijos, o vėliau partijos veikėjas, bandęs mane pasiūsti perauklėjimui į kaimą. Supratau, kad dirbti negalėsiu. Anksčiau ar vėliau jis būtų pasiekęs to, ko negalėjo prieš dvylika metų – atleisti mane iš leidyklos.

Atrodo, kaip tik tuomet šalia Jūsų jau buvo pastovus būrelis jaunų menininkų, kurie dalydavosi samizdato lektūra, skaitė įvairiais keliais gaunamą išėivijoje gyvenančių autorių kūrybą, draudžiamus rusų poetus, diskutavo apie pasaulio kultūros vėjus. Kokie tų dienų prisiminimai? Kas tapo bendraminčiais tuomet, kai jais tapti buvo nemažas rizikos laipsnis?

Jaunų menininkų būrelis, kaip Jūs sakote, šalia manęs radosi daug anksčiau, septintojo dešimtmečio pradžioje, gana greitai po universiteto baigimo. Tai buvo „neprisitaikusiųjų“, atskalūniškai nusiteikusiųjų kelių bičiulių maža grupelė, kurią jungė laisvesnio intelektualinio bendravimo siekis, panašūs literatūriniai, meniniai interesai. Iš to meto galėčiau paminėti kelias pavardes: J. Vaičiūnaitė, Juozas Tumelis, prancūzistė Laima Rapšytė, T. Venclova, Ramūnas Katilius; kiek vėliau – Vincas ir Saulė Kisarauskai. *Samizdato* tada dar nebuvo, ir išėivijos knygos dar nepasiekdavo. Susitikdavom sporadiškai, dalijomis ranka nurašinėjama neprieinama poezija (Vytauto Mačernio, tuo metu ir Pasternako, Mandelštamo), nespausdintais vertimais (Camus „Sizifo mitas“) ir kt. Kartais skaitydavom savo ir ne savo eiles romantiškai prie žvakų, sėdėdami ant grindų.

Mumis netruko susidomėti KGB, įtardamas slaptą organizaciją. Teko vykti “pokalbiams”, slapstyti bičiulių eiles, rankraščius, knygas. O tų eilių būta ne tik su užkoduotomis potekstėmis, bet ir žaismingai absurdiškų.

Išėivijos literatūra ir “Metmenų” žurnalas ėmė pasiekti mane po vadinamojo Amerikos lietuvių “krepšininkų” apsilankymo Lietuvoje. Apie 1965–1966 metus. Tada jau galėjau dalytis su savo jaunais autoriais (S. Geda, Marcelijus Martinaitis, J. Aputis, L. Jacinevičius ir kt.) “Metmenimis” ir egzilio poetų (Alfonso Nykos–Niliūno, Henriko Nagio, Algimanto Mackaus, Kazio Bradūno ir kitų) knygomis. Plėtėsi, tvirtėjo ryšiai ir su bendraminčiais dailininkais (P. Repšys, R. Gibavičius, V. Šerys, Vildžiūnai, Steponavičiai ir kt.). Buvo ir dar viena išskirtinė artimesnių kultūrinių interesų ir polinkių – architektų, inžinierių – sąujelė, tarpusavyje vadinama “tarakonais” (E. Cukermanas, vėliau atradęs save tapyboje, T. Baginskas, J. Šliogeris ir jų gyvenimo draugės). Jie mėgo Vakarų džiazą (tada sunkiai prieinamą, beveik užgintą deficitą), rafinuotą sąmojų ir tamsius, dengiamos “tarakoniškos” spalvos drabužius. Anuometinės visuomenės kontekste, jie buvo inteligentai iki pat panagių. Dabar atsigreždama į tuo laikus, matau, koks vis dėlto nemažas buvo tas nematomais bendrų interesų ryšiais saistomų mano kartos žmonių voratinklis. Kita vertus, kaip jis sutrūkinėjo, mums su Jurašu atsidūrus sovietinio gyvenimo paraštėje, kai su mumis bendrauti tapo rizikinga, ir paramos ranką ištiesė tik patys ištikimiausieji.

Kažkur esu skaitęs ar girdėjęs, kad vienokia ar kitokia bendraminčių kompanija ne visada rinkdavosi tik vieno ar kito bičiulio bute, – būta ir pakankamai drąsių pasisėdėjimų tuomet populiarioje „Neringos“ kavinėje.

Kas iš tų dienų atsivėrimų įsiminę visam likusiam gyvenimui?

Juoda skara, juodos kojinės – jaunystėje mėgta spalva. O dabar?

Pilko sovietinio gyvenimo fone “Neringos” kavinė septintajame dešimtmetyje buvo spalvingesnė vieta, kur buvo galima sutikti įvairaus amžiaus, įskaitant ir prieškario, inteligentų, menininkų, rašytojų, šiokios tokios varganos bohemos atstovų. Kas be ko, – ir saugumo agentų. Čia vykdavo įdomesni, kiek laisvesni pokalbiai, karšti ginčai, viešesnis kultūros žmonių pasibendravimas. Užsukdavom čia ir mes su J. Vaičiūnaite, jos seserim pianiste Dalia, kartais su T. Venclova, mėgusiu, ypač kai lyja, “išlenkti konjako taurelę”. Griežtai reglamentuotoje, uždaroje visuomenėje iš tų pasisėdėjimų “Neringoje” buvo daromos toli

einančios išvados apie bohemišką, dekadentišką mūsų gyvenimą, netinkantį “tarybinio žmogaus moraliniam veidui”. Tai pačiai grafai, matyt, priklausė ir mano juodos kojinės bei juoda skara, įsiminę ne vienam iš tų laikų ir gاندais atvilniję iki Jūsų. Kas gi šiandien atkreiptų dėmesį į juodą skarą ir juodas kojines, kai Vilniaus gatvėmis būriais vaikšto jaunimas “gotiškais” juodais drabužiais, sunkiais batais, Nesferato stiliaus makiažais, su auskarais nosyse ir lūpose?

Daug įvairiausių insinuacijų Jūsų, ypač J. Jurašo atžvilgiu, buvo prigalvota tarybų Lietuvoje. Ko gero, jos Jūsų ir nepasiekdavo. Kad būta nelengva ir ten, Vakaruose, jokios abejonės, tai akivaizdu kiekvienam, nors trumpam atsidūrus toli nuo tėvynės, tarp svetimų. Kaip vis dėlto J. Jurašui pavyko įsitvirtinti? Atrodo, prie tos sėkmės nemažai prisidėjote ir Jūs, ne viena proga vyro pavadinata įkvėpėja, patarėja ir kritike?

Ne tik juoda skara, bet ir juoda šlovė išlydėjo mane ir Joną iš sovietmečio Lietuvos ir aidu vijosi gyvenant Vakaruose. Pagal sovietinę logiką turėjome būti viešai smerkiami, kad kiti būtų atgrasinti nuo maisto ir menkiausio noro iškišti nosį į užsienį. Ir tos insinuacijos nestebino, kai apie jas tekdavo išgirsti. Liūdino, kad tuos sovietinių žurnalistų kurpiamus šmeižtus ir paskalas turėjo girdėti mano tėvas ir sesuo, likę tėvynėje.

Kaip Jurašui pavyko pasireikšti Vakarų teatro pasaulyje, taip pat ir apie jo pastatymus įvairiuose teatruose parašiau knygoje “Po Dvynių ženklų”. Tad čia nesikartosiu. O dėl to, kiek prie jo sėkmės aš prisidėjau, – ne man spręsti. Rūpinausi uždirbti duoną, kad jis turėtų laisvas rankas kūrybai, ir tiek.

„Laisvoji Europa“ – neeilinis puslapis Jūsų gyvenime. Akivaizdu, jog toji veikla, užtrukusi porą dešimtmečių, nemažai prisidėjo prie Lietuvos laisvės bylos. Kita vertus, per ją patyrėte labai daug įvairiausių šmeižtų, juodinimo. Prisiminkite keletą šviesiausių tos veiklos puslapių.

“Laisvosios Europos” radijuje išdirbau du dešimtmečius. Pradžioje gerą dešimtmetį Niujorke, kaip speciali korespondentė, paskui – kaip vyresnioji redaktorė Miunchene. Kad šis radijas kėlė ypatingą įtūžį sovietiniam režimui, plačiai žinomas faktas. Tą liudijo ir kurtinantys (beje, ir brangiai sovietams kainavę) mūsų laidų trukdymai. Būta daug įvairių pastangų radiją griauti iš išorės tiesiogine prasme – pasikėsinimais, ir iš vidaus, infiltravimais, šantažais ir

panašiai. Dirbusiems tame radijuje negailėta šmeižtų, grasinimų. Žmonės, išleisti iš Lietuvos “pasiganyti” Niujorke, bijodavo su manim susitikti. Tokia “raupsuotosios” savijauta, tegu ir primetama iš režimo pusės, nebuvo maloni. Bet darbas buvo įdomus, intensyvus. Verta, atrodė, pagarsinti persekiojamų disidentų bylas, ginti žmogaus teises, populiarinti pogrindžio leidinius. Ilgą laiką turėjau valandinę kultūros programą, stengiausi “grąžinti” Lietuvai išeivijos rašytojų, menininkų kūrybą. Turėjau sukaupusi gana nemažą archyvą unikalių interviu su egzilio rašytojais, dailininkais, su žymiąja archeologe Marija Gimbutiene, profesoriais Vytautu Kavoliu, Algirdu Julium Greimu bei kitais mokslininkais, mus jau palikusiais. Gaila, radiją uždarant, man nepavyko to archyvo išsaugoti – vadovybei tai neatrodė vertinga.

Malonu ir tai, kad, grįžus į Lietuvą, teko ir vis dar retsykiais tenka sutikti žmonių, kurie atpažįsta mane iš balso.

Prieš porą dešimtmečių per „Laisvosios Europos“ radiją nuskambėjęs platus pasakojimas apie Lietuvoje atnaujintą literatūros almanachą „Varpai“ buvo pirmoji leidiniui skirta recenzija. Nors ir pavėluotai, noriu padėkoti už ją. Tuomet tai buvo ir svarbu, ir netikėta. Gal pamenate, kokiomis aplinkybėmis „Varpai“ pasiekė Miuncheną?

Bandau prisiminti, koku būdu mane pasiekė atgimę “Varpai”. Tie – 1989-ieji – metai buvo tokie gausūs svarbių įvykių, kad jie sukasi atmintyje kaip svaiginanti karuselė, neleidami susikaupti. Tais Sąjūdžio įsisiūbavimo metais po ilgų ir sunkių pastangų, po keturiasdešimties aktorių paskelbto atviro laiško spaudoje, pagaliau mums buvo leista aplankyti Lietuvą – penkiolikai metų praėjus po emigravimo. Šis netikėtas grįžimas užtemdė daugelį kitų įspūdžių. Tada lankėmės ne tik Vilniuje. Žiūrėjome 600-ąjį Jurašo kažkada pastatytos Kazio Sajos pjesės “Šventėžeris” spektaklį, ir tai buvo jaudinanti šventė Kaino dramos teatre, kurį 1972 metais turėjo palikti Jurašas. Po jos, kauniečių pasiūlymu, vykome aplankyti visų Lietuvos teatrų. Pagerbę Juozą Miltinį ir Panevėžio teatrą, sustojome ir Šiauliuose. Ar ne tada kažkas iš Šiaulių teatro aktorių ar šiauliečių įteikė man “Varpus”? O gal jie buvo perduoti per rankas man į Miuncheną? Atsimenu, kad almanachas man padarė puikų įspūdį. Todėl ir pristačiau jį per “Laisvosios Europos” radiją. Malonu, kad ši faktą dabar prisiminėte.

Jau Lietuvoje buvote užsirekomendavusi ir kaip nemažai žadanti prozininkė. Atsidūrus Vakaruose, buvo didesnės galimybės išleisti naują knygą, tačiau, regis, prozininkė Sluckaitė ilgesniam laikui buvo padėjusi plunksną. Ką tas nerašymo laikotarpis davė?

Kai, kone pusę savo gyvenimo pragyvenus slogioje sovietijoje, staiga atsiduri demokratiniuose ir - jei norite – kapitalistiniuose Vakaruose, tas svaiginantis šuolis prilygsta šokui. (Tai visai kitas efektas nei emigruojantiems dabar). Atsiduri ne tik kitoje kultūroje, kitos kalbos erdvėje, bet ir, sakytum, skirtingoje, totalitarizmo nepažinusioje civilizacijoje, kur tos pačios sąvokos turi kitą prasmę, kur tavo sukaupta patirtis geriausiu atveju atrodo egzotiška. Brandžiame amžiuje atversti visai naują gyvenimo puslapį nėra taip paprasta, kaip gali atrodyti (čia nekalbu apie buitinę pusę). Bet naujo pasaulio, kitų kultūrų pažinimas – masinantis dalykas. Jis įtraukia, bombarduoja naujais patyrimais, pripildo tave iki tol nepažinta energija ir panardina į totaliai kitą dimensiją. Pats gyvenimo aktyvumas, įspūdžių ir impulsų absorbavimas atstoja kūrybą. Gyvenau Niujorke, Miunchene, vėl Niujorke. Nemažai keliavau, ne tik po Europą, po Ameriką, bet po Japoniją ir kitas tolimas šalis. Tai, ką man davė naujos patirtys per kelis dešimtmečius, neįmanoma nei pasverti, nei apčiuopti. Žinau, kad jos man davė daug: padarė mane kitu žmogumi. Iš esmės tuo pačiu, bet ir kitu.

Suprantama, kad „įsigyventi“ svetimose visuomenėse buvo nelengva visom prasmėm (materialine, psichologine etc.). Nuolat kintančioje aplinkoje savos kalbinės ir kūrybinės terpės nebuvo. Literato požiūriu, darbas radijuje – savotiškai surogatinis rašymas į eterio erdvę, nelyginant spiritizmo seansas, kaip kartais juokaudavau po ilgos darbo dienos. Dalykiškas pranešimų pobūdis blokuoja vaizduotę. Savam kūrybiškam rašymui tai neskatino, nors laikas nuo laiko šį tą parašydavau (porą pjesių), išleidau dvi knygas („Po Dvynių ženklų“, „Miesto madrigalai“).

Jūsų kūryboje visko yra: ir novelečių, ir trumpų apysakų, ir poetinių miniatiūrų, ir pjesių, libretų, esė, impresijų, ir teatrologinė studija. Kas pačiai, kaip kūrėjai, artimiausia? Kas anksčiau ir kas dabar tampa pagrindiniu impulsu renkantis vienoki ar kitokį žanrą, temą?

Prie rašymo dažniau ėmiau grįžti, kai baigiau darbą radijuje. Smagu pagaliau turėti laisvo laiko. Nelaikau savęs profesionalia rašytoja. (Manau, kad

rašančiųjų, kurie gali save vadinti tikrais rašytojais, iš viso labai nedaug). Per visus gyvenimo mėtymus ir vėtymus rašymas man tapo savotišku hobiu. Matyt, žmogaus prigimčiai ar jo dvasios sveikatai reikalingas vienoks ar kitoks kūrybinis pasireiškimas. Užuoat išsiuvinėjusi kokią bajorišką nosinaiteę, parašau poetinės prozos atkarpą, miniatiūrą ar noveletę. Pažaidžiu su kitais žanrais. Pasaulyje tiek prirašyta (šedevrų ir visokio šlamšto), kad nei kuo nustebinsi, nei kuo praturtinsi. Kartais galvoju, kad nuo tos gausybės rašančiųjų, nuo išsprakaituojamos jų energijos tik pavojingai didėja klimato atšilimas.

Pastaraisiais metais man įdomiau pasidarė maišyti žanrus, sukergti tai, kas tikrai buvo, ką atsimenu, su tuo, kas galėjo būti ir kas išgalvota. Gal paprasčiausia tai būtų pavadinti esė. Bet tie mano esė apie sutiktus gyvenime žmones man pačiai primena margus atsiminimų ir išmonės kentaurus, lakstančius vaizduotės ir pasąmonės pievose. Tas pats ir su atsiminimų epizodais, kurie virsta nedidelėm (auto)biografinėm novelėm (teatleidžia man tikrieji novelės meistrai už mano įžulumą). Impulsai, renkantis, kaip Jūs klausiate, žanrą ar temą dažnai būna rimti ir taurūs – paliudyti kokį mūsų, o ir ne vien mūsų kultūros gyvenimo reiškinių, priminti apie kokį primirštą ar mažai žinomą kūrybos žmogų arba prisiminti žymią asmenybę, žodžiu, suteikti papildomos medžiagos mūsų kultūros istorijai. Kitas dalykas, kad tie taurūs tikslai mano rašymuose, žiūrėk, ir išvirsta į beletristinius etudus (o tai jau skamba nerimtai). Jei ką galiu pridurti savo pasiteisinimui, tai nebent, kad - ką berašyčiau, man visada itin svarbu išbaigta struktūra, stiliaus kultūra, sakinio intonacija, kalba. Turbūt tai galima būtų pavadinti tiesiog literatūros amatu. Bet apie visa tai tegu kalba naujausia mano knyga “Egziliantės užrašai”.

Atskirai, plačiau norėtusi pakalbinti apie Jūsų darbus scenai, įgyvendintus J. Jurašo.

Manasis dramaturgės kelias, jei taip galima pasakyti, manding neatsiejamas nuo J. Jurašo. Bendros idėjos, bendri sumanymai, bendras fantazavimas. Malonumas dirbti kartu, nepaisant karštų ginčų, mažų konfliktų ir ašarų. Pradėjome “bendradarbiauti” dar prieš emigravimą iš Lietuvos, tomis grėsmingomis persekiojimų ir bedarbystės dienomis, kai reikėjo susigalvoti kokių žaidimų. Tada kartu kūrėme F. Molnaro knygos “Palo gatvės berniūkščiai” inscenizaciją, pavadintą “Didysis dykvietės žaidimas”. Toji inscenizacija, kuri tapo beveik ir

režisūriniu scenarijum, liko gulėti tuometinės Kultūros ministerijos stalčiuose. Nežinau, ar ji buvo kada iš ten ištraukta, bet girdėjau, kad po kažkiek metų šia tema Jonas Vaitkus pastatė spektaklį. Antrasis mudviejų bendras sumanymas buvo pjesė apie Gulago politkalinius “Zekai”, paremta žinomo disidento Aleksandro Ginzburgo kalinimo istorija ir kitų buvusių politkalinių (tarp jų ir Simo Kudirkos) pasakojimais. Ją Jurašas pastatė 1981 metais Niujorko užbrodvėjiniame teatre “Theater for the New City”. Kai iš Miuncheno vėl grįžome gyventi į Niujorką, kilo mintis parašyti pjesę apie poetę Mariną Cvetajevą, kurią labai norėjo suvaidinti talentinga amerikietė aktorė Laura Esterman. Pjesė “Marina: sielos valanda” buvo pastatyta 1996 metais HB Studijoje, Manhattane.

Du mūsų su Jurašu bendri “projektai”, kaip dabar mėgstama sakyti, buvo įgyvendinti Lietuvoje. Tai mano pjesė “Smėlio klavyrai” pagal J. Bobrowskio romaną “Lietuviškieji fortepijonai” ir jo poeziją. “Smėlio klavyrus” Jurašas pastatė 1990-aisiais, pirmaisiais atgautos nepriklausomybės metais, Kauno dramos teatre. Mums tai buvo vienas gražiausių, įsimintiniausių bendro darbo vaisių. Kai Jurašo dėmesys nukrypo į operos pastatymus, parašiau libretą pagal P. Merimee apsakymą “Lokys”. Muziką sukūrė Bronius Kutavičius. Opera pastatyta LOB teatre 2000 metais. Būta ir kitų neužbaigtų ir nerealizuotų sumanymų. Plačiau apie Jurašo pastatymus rašiau savo knygoje, kurią gražiai pavadinote teatrologine studija, nors teatrologė niekad nebuvau.

Kas Jums emigracija? Kaip ši sąvoka atrodo, praėjus trims dešimtmečiams po to, kai teko ne tik palikti namus Vilniuje, bet ir viltį kada nors į juos sugrįžti?

Egzilis – tai gyvenimas, padalytas perpus. Tai – šizofreniška susidvejinimo savijauta. Tai – plačiaekranis patirties horizontas ir prarastas pusiausvyros, pastovumo centras. Tai – kontrapunktinė mąstysena ir “daugiamatis matymas, kuris bent iš dalies kompensuoja psichologinę dislokaciją ir suteikia žvilgsniui naują perspektyvą”, kaip sako kultūrinis hibridas Edwardas Saidas.

Tikrasis egzilis prasideda tada, kai dingsta galimybė (ar kategoriškai jos atsisakoma) grįžti į išeities tašką, į tai, kas vadinama gimtaisiais namais. Grįžimas po daugelio metų jau nepanaikina atskirties slenkščio. Laikas renčia neperžengiamus barjerus, ir suartėjimas įmanomas tik tam tikrais sąlyčio taškais. Turbūt lengviau būtų pradėti visai iš naujo, taip, kaip pradeda emigraci-

joje gimę ir pirmą kartą prarastą tėvų rojų atradę vaikai. Jiems nereikia vilkti paskui save sunkaus čia išgyventos praeities šėšelio ir seikėti tikrovės patyrimų dvigubais matais.

Kur dabar Jūsų namai? Kaip paskirstote metų laiką tėvynėje ir svetur?

Namai man virto sąlygiška sąvoka. Dvasiniai namai. Buvimo namai (būstas). Keliaujantys su tavim namai, kaip sraigės kiautas. Ar - filosofinė amžina benamystė ir amžinas tikrųjų namų ieškojimas.

Vis dėlto grįžti ir grįžti į tėvų žemę, grįžti į savo kalbos erdvę, kad galėtum kvėpuoti visais plaučiais ir svaigti nuo deguonies pertekliaus. Nes jei yra nepakitę dydžiai birioje kaip smiltis laiko slinktyje, tai man – gimtoji kalba ir protėvių kapavietės.

2008 m. rugsėjis

LAIKAS BUVO IR YRA ŽIAURUS DRAUGAS

Pokalbis su prozininku, vertėju, Lietuvos rašytojų sąjungos ir Lietuvių rašytojų draugijos (JAV) nariu Vytautu VOLERTU

Intriguojančios Jūsų biografijos eilutės, kuriose užfiksuotos studijos. Kur tik nesimokėte: VDU – statybos, Pensilvanijos universitete – matematikos, Marylando universitete – elektronikos. Pirmųjų studijų, regis, nebaigėte? O pastarąsias, matyt, diktavo gabumai tiksliesiems mokslams ir laikmetis? Betgi, kiek žinau, nemažų gabumų dar ankstyvoje jaunystėje būta ir žurnalistikai, literatūrai, net režisūrai. Tačiau studijų objektai – visai kiti. Kodėl?

Gavęs brandos atestatą, kuriai nors studijų sričiai ypatingos traukos neįėjau. Stojau VDU technikos fakultetan, nes girdėjau kalbas, kad ten sunku ir juokų krėsti nėra kada. Pasirinktos statybos studijų nebaigiau, nes už mėnesio po studijų pradžios Lietuvoje atsirado SSRS įgulos, o už devynių mėnesių prasidėjo pirmoji okupacija. Tada užpuolė šimtai bėdų. Pabuvota ir sovietinio saugumo rūsiuose, užtenkamai prisikalbėta su tardytojais. O Lietuvą užėmus vokiečiams, visi jų potvarkiai, renką jaunus žmones darbams į Vokietiją, į Arbeitsdienst'ą, į kariuomenę lietė mano gimimo metus. Slapstyti, blaškytis, keitinėti gyvenimo vietas? Bet ir šis kelias nuvedė trumpam laikui į vokiečių kalėjimą. Dievas leido įsiterpti į mokytojo darbą, kuris užtikrino šokią tokią saugumo skraistę, bėgiojant nuo vokiečių medžioklės.

Studijos Amerikoje – kad greičiau įsigyti profesiją. Kodėl pirmiausia griečiau ne statybą, jau studijuotą, bet matematiką? Dirbant buvo patogesnė sritis. Einant į darbą, o iš jo bėgant į universitetą – užteko nešti vieną ar dvi knygas, nereikėjo tampytis braižybos įrankių, popieriaus ritinių ir taip toliau.

Po matematikos magistro Pensilvanijos universitete įkliuvau elektronikos bendrovėje. Elektronikai reikia daug matematikos, bet elektronikos žinios taip pat būtinos. Taigi vakarais prisikrapščiau iki šios specialybės magistro Marylando universitete.

Progresas gundė ir sugundė keisti darbą. Perėjau į bendrovę prie pat Filadelfijos miesto. O čia mano pirmasis universitetas Amerikoje – tik tik įsivedęs naują discipliną, sistemų inžineriją. Išdykumas sugundė ir, priartėjęs prie savo penkiasdešimtmečio, pasiekiau trečią magistrą.

Manau, kad šiuo keliu stūmė aplinka, nors ir tikslieji mokslai manęs nebaidė. O matematika net viliojo savo logiškumu.

Lankydamas paskutines gimnazijos klases, žinojau, kad pirmiausia teks rūpintis pragyvenimu, ir tik tada, kai ši bėda pasitrauks, bus galima atsikvėpti dirbujantis tose srityse, kurios dilgina širdį. Šiai nuomonei susidaryti daug įtakos turėjo rašytojas Jonas Šukys, man dėstęs prancūzų kalbą, suprantamai išaiškinęs literatūros darbuotojo padėtį mažose tautose.

*Nemažiau intriguojantis ir Jūsų pareigų bei išipareigojimų sąrašas: matematikos ir fizikos mokytojas vienoje Kauno gimnazijoje ir konservatorijoje, Lietuvos Respublikos radiofono talkininkas – režisierius ir teksto rašytojas. O Vokietijoje, be-
rods, Kemptene Jūsų veikla daugiausia susijusi su švietimu, teatru. Ko, beje, mokėte Maironio lietuvių gimnazijoje? Būtų įdomu plačiau sužinoti ir apie debiutą teatre.*

Dėstyti Kauno VIII gimnazijoje matematiką ir fiziką atvedė būtinybė. Turėjau kaip nors gintis nuo kasdieninių vokiečių medžioklių. Daug padėjo savo patarimais Kauno konservatorijos direktorius profesorius Kazimieras Viktoras Banaitis. Vokiečiams okupavus Lietuvą, konservatorijoje gimnazijų nebaisiems studentams buvo privalomas vokiečių kalbos kursas. Ją pakenčiamai išmokau gimnazijoje ir nemažai žinių pridėjau vėliau. Konservatorijoje dėščiau keturias valandas per savaitę. Tai buvo šiokios tokios pajamos.

Bet greitai supratau, kad šis užsiėmimas neišgelbės nuo įvairių nelemtų tarnybų okupantui. Profesorius K. V. Banaitis, studijavęs Europoje ir turėjęs

daug gyvenimo patirties, nuoširdžiai man patarė susirasti “pilną” darbą. VDU technikos fakultetų studentams, išlaikiusiems visus matematikos ir fizikos egzaminus, buvo leidžiama šiuos kursus dėstyti gimnazijose. Taip keturiasdešimt antrųjų rugsėjo pirmąją laimingai patekau į kaunišką gimnaziją, kurioje išdirbau dvejus mokslo metus.

Į provinciją dėstyti nebūčiau važiuavęs, nes rūpėjo kaip nors, tegu ir lėtai, krapštytis pirmyn su studijomis. O gimnazijoje radau dviejose paskutinėse klasėse kūrybingų mokinių. Su jais, entuziastingai dirbančiais, parengiau Kauno radiofonui dvi “Tėviškės garsų” programas, 1943 metų pavasarį ir rudenį. Tai buvo patriotiški poezijos ir muzikos montažai, transliuojami sekmadienių vidurdieniais. Savo auklėjamą antrąją klasę taip pat atvedžiau prie mikrofonų: užpildžiau du radijo pusvalandžius vaikams. Man buvo lengva: pats paruošiau tekstus, tad jų nereikėjo kur nors ieškoti, pats režisavau, tad niekas nesimaišė. Ir radiofonui buvo patogų: tekstą, režisūrą ir išpildymą atstovavo vienas žmogus, be reikalavimų ir ožiavimosi. Gimnazijos vardui taip pat buvo naudinga.

Vokietijoje, Kempten mieste, Maironio vardo lietuvių gimnazijoje išdirbau ketverius metus. Čia taip pat dėščiau matematiką, fiziką ir vokiečių kalbą, jei kurioje klasėje pristigdavo jos mokytojo. O dėl teatro – tai buvo nei koks nors karjeros debiutas, nei jos pabaiga. Tik kūrybingas užsiėmimas su auklėtiniais. DP stovykla – susigrūdusių, pusalkanių, susinervinusių bedarbių bala. Vaikams ir paaugliams mokytis vietos stigo. Kad nesistumdytų kieme, ryžausi savo auklėtiniams ieškoti prasmingo užsiėmimo – ekskursuoti gražiu oru, vaidinti – blogesniu ir visai blogu.

Ką vaidinti? Reikia paieškoti. Jei nėra, reikia pasidaryti. Parašiau dvi pasakas su “baletu”. Ten buvo ir gyvulių, ir plėšikų. Veikėjų prikūriau tiek, kiek turėjau auklėtinių. Berniuko ar mergaitės išskirti iš šio užmojo jokių būdu nenorėjau. Paskelbiau, kad čia bus mūsų visų jungtinių jėgų kūryba. Jei gerai pavyks, garbėje plūduriuosime. Jei nepasiseks, akis nudursime žemyn. Ir pakilo didelis įniršis. Jaunuoliai pagalbon suorganizavo motinas, iš tėvų spaudė finansinę paramą. O kur tie finansai ėjo? Ryžausi nuomoti miesto teatrą su visu aptarnaujančiu personalu, su mums tinkamomis dekoracijomis ir kai kuriais kostiumais. Šeimininkai, vokiečiai, reagavo labai santūriai, juk suma buvo didoka, bet leidosi įkalbami. Mūsų žmonės sėkme abejojo, tačiau tylėjo. Tik mes, rengėjai, neabejojome. Dirbome lyg už pinigus. Motinų tarpe atsirado estetinių

šokių žinovių, pasisiūliusių mergaites pamokyti. Atsirado grimuotojų. Kitos rinko drabužių atliekas ir siuvo scenos kostiumus. Bendradarbiavimas buvo nuostabus, abiejų pasakų sėkmė nustebino, salė būdavo pilnutėlė. Iš stovyklos pakampių buvo išeita viešumon, kai Vokietijos gatves dar daug kur užtvėrinėjo griuvėsiai, o bulvė buvo beveik skanumynas.

Štai koks mano teatro debiutas: vaikų vaidinimai vaikams tarp karo griuvėslių ir keistoje aplinkoje.

Atvykęs į JAV, surežisavau dvi komedijėles su vietiniais lietuviais jaunuoliais ir kelių literatūros vakarų skaitovus. Tai tiek karjeros...

1946 metais suredagavote poezijos almanachą "Verpetai". Iki tol su poezija lyg ir neturėjote reikalų. Kas paskatino imtis tokios veiklos?

Neteko vartyti šito almanacho. Kokie autoriai jame spausdinosi, kokios apimties šis leidinys? Kaip jis buvo įvertintas? Kur dar būtų galima jį pamatyti?

Anais laikais visi dori ir šiaip neblogi jaunuoliai buvo poetai. Ir aš toks buvau. Gimnazijos laikais yra mano pamėtytų eilėraščių moksleivių žurnaluose "Ateitis" ir "Mokslo dienos". Pradėjus studijuoti, kai beviltiškai stigidavo pinigų, tarp brėžinių, ruošų profesoriams Dirmantui, Mašiotui, Baubliui įsimaišydavo ir tušu suterlintų lapelių su posmeliais. O karas, pavojai, traukimasis iš savo krašto, nostalgija jam? Tai vis posmeliai, tai – ne avangardiškoji poezija, tai – jaunuoliško skausmo atodūsiai.

Atsidūręs Švabijos Kempten mieste, lietuvių pabėgėlių stovykloje, sutikau daugiau jaunų žmonių "su posmeliais". Susiglaudinom, paraginom vienas kitą ir atsirado 144 puslapių mažo formato rinkinys-almanachas "Verpetai". Jis buvo išleistas 1946 metais Kemptene 2500 egzempliorių tiražu. Leidėjas – "Alguvos baras". Leidėjas davė tik vardą, lėšas susidėjome patys. Man, kaip redaktoriumi, teko parūpinti UNRRA leidimą spausdinti, gauti popieriaus, reikėjo "atkasti" spaustuvę su lietuviškais ženklais, skaityti korektūrą. Iliustravo jaunas dailininkas Steponas Makarevičius. Leidinyje spausdinosi Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis, Anatolijus Kairys, Aleksandras Radžius, Paulius Stelingis, Eugenija Pakulienė, Zita Kaulienė, Vytautas Muraškauskas ir Vytautas Dyvas. Tas pats Vytautas Dyvas ir redagavo. Šituo slapyvardžiu vėliau esu pasirašęs ir keletą recenzijų "Aiduose", kurie dabar įjungti į "Naująjį židinį".

Žmonės "Verpetus" gyrė ir juos skaitydami gaudindavosi, tačiau literatūros vilkai juos išpeikė. Sakė: sudėjo posmelius ir jau poezija vadina; mes juk tikrieji

poetai... Buvo gal kiek ir praktiško nepasitenkinimo. Leidimus spausdinimui gauti buvo gana sunku, o štai kažkokie naujokai išlindo paviršiu.

Šiuo metu "Verpetus" būtų galima rasti tik privačių archyvų kampeliuose.

Amerikoje, regis, daugiausia metų paskirta inžinieriaus profesijai. Tačiau pradžia, matyt, buvo kaip ir daugelio – kol užbaigėte tenykštes studijas, kol įsitvirtinote? Kiek teko patirti, ne tiek jau daug lietuvių išeivių dirbo panašų darbą. Kur sėkmių paslaptis?

Pirmasis mano darbas JAV tęsėsi vos savaitę. Tai – seno namo lubų griovimas ir šimtamečių dulkių kvėpavimas. Antrasis, užtrukęs penkerius metus, pasodino spaustuvėje korektūras skaityti. Nedidelėje spaustuvėje, kurioje dirbo vos keturi korektoriai, vienas jų – aš, menkas anglų kalbos žinovas. Tai buvo mokyklos vadovėliams skirta leidykla, privalėjau griežtai sekti rankraščius. Čia dirbdamas pradėjau lankyti ir baigiau gryniosios matematikos studijas. O tuo metu Amerika alpo dėl matematikų stokos. Tuojuo pat, penkiasdešimt ketvirtaisiais, gavau beveik visai gerą darbą elektronikos srityje, kurioje išsilaikiau iki pensijos. Kadangi tuo laiku tarp atvykusių jaunesnių lietuvių matematikų nebuvo, mano pozicija atrodė išskirtina.

Tai štai kur sėkmės paslaptis: laikui patikusi specialybė.

Sprendžiant iš mokslinių straipsnių, paskelbtų 1957–1963 metais, būta nemažų ambicijų tapti mokslininku. Kaip atsitiko, kad vis dėlto nulėmė literatūra? Ar po literatūrinio debiuto 1963–iaisiais su mokslu draugystė išvis nutrūko?

Patekau į tyrimų skyrių pirmoje bendrovėje ir po septynerių metų perėjau į erdvės komunikacijų sritį antroje bendrovėje. Teorinis darbas ir vienur, ir kitur. Straipsniai, paskelbti profesinėje spaudoje bei vienas kitas patentas nebuvo "ambicijų tapti mokslininku" išdavos. Tai – tiesioginio darbo rezultatai. Didelės JAV bendrovės turi modernias bibliotekas, laboratorijas ir yra susirūpinusios ne tik gerais produktais, bet ir gerais vardais. Jų darbuotojų profesiniai straipsniai pažymimi ne tik autoriaus pavarde, bet ir bendrovės vardu, yra svarbūs įmonės prestižui. O bendrovės tarnautojo patentai tampa bendrovės nuosavybe. Straipsnių ir patentų autoriai gauna tik simbolinį atlyginimą ir, žinoma, dėmesį bei įvertinimą. Tokiu būdu čia neveikė ambicijos, nesimaišė literatūra, nesikeitė gyvenimo kryptis, niekas nenutrūko. Savi džiaugsmai ir vargai ton pačion pusėn stūmėsi iki pensijos, kurion įsikapsčiau aštuoniasdešimt šeštaisiais.

Kad Vytautas Volertas visada dar buvo ir aktyviu visuomenininku, plačiai užfiksuotas faktas. Betgi Jums, kūrybos žmogui, ar ne per daug laiko atimdavo visuomeninė veikla? Ar nebuvo gaila laiko, kurį prarydavo vadovavimas ateitininkams ar lietuvių bendruomenei, radijo valandėlių redagavimas ir taip toliau, ir panašiai?

Turbūt gimiau su negerove – tarsi būčiau sudėtas iš dviejų pusių. Viena jų prašėsi tylos, vienumos, o antroji – stūmė žmonių tarpan. Norėjau ir noriu ramybės, bet joje ilgiau patūnojęs lyg ištuštėju. Tada sprunku lauk. O ten randu tai tą, tai aną taisytino. Taip ir įsiskverbdavau į visuomeninius voratinklius. Nei su noru, nei be noro.

Rodos, nesu rėksnys, viešai kritikuoti dirbančiųjų nemėgstu, bet yra kažkas prigimty užslėpta – noriu prikišti nagus. Ir tie mano landžiojimai po Kauno radiofoną ankstyvoje jaunystėje turbūt iš šios negerovės išdygo. Štai 1945 metų sausį alkanas karsčiausi Berlyno griuvėsiais ir ieškojau salės koncertui. Salės koncertui, kai nelaukta prapliumpa iš padangės anglų bombos. Mes, suvargę pabėgėliai jaunuoliai, susibūrėme į organizaciją, kuriai pirmininkavo Pranas Zundė. Aš buvau atsakingas už kultūrinius reikalus. Dar prisimenu valdybos narius Primą Bizauskaitę ir Vytautą Dargį. Susibūrėme ir ryžomės vokiečiams parodyti, kokie didūs esame. Kaip parodysi, jei ne kultūros demonstravimu? Surinkau Berlyne besitrynusius pabėgėlius menininkus, išplatinome pranešimus, sušaukėme apie du šimtus vokiečių žiurovų ir koncertavome. Lauke – viduržiemio šaltis, tas pats šaltis nešildytuose namuose, nešildytoje, sulopytoje koncertų salėje, o prie Oderio upės jau sovietų patrankų šūviai... Gal dėl šios keistos aplinkos solistė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė aukštais kulniukais užmynė ilgus suknelės kraštą ir jį perplėšė. Gerai mačiau, nes buvau koncerto pranešėjas.

Taigi – nerimdavau, jei reikėdavo ką nors padaryti ir nebūdavo kito darbininko. Todėl dvejus metus Kempten stovykloje buvau Švietimo vadovas, Amerikoje būriau Lietuvių Bendruomenės apylinkes, Lietuvių Bendruomenės svarba tikėjau ir tikiu, vieną kadenciją vadovavau JAV Lietuvių Bendruomenės Tarybai, pusantrų – JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybai. Bet labiausiai džiaugiuosi, kad vadovavau Laisvojo pasaulio lietuvių komitetui, 1984 metais suruošusiam šv. Kazimiero mirties 500 metų jubiliejų Romoje. Tada pirmą kartą apie Lietuvos okupaciją prabilo pasaulio spauda.

Žinoma, šios įvairios “pramogos” atėmė daug laiko, energijos ir asmeniškų išlaidų. Nieko negaila, nes taip elgtis reikėjo.

Esate ir grožinės literatūros vertėjas. Kas šitos nelengvos veiklos skatintojas? Kaip rinkdavotės tekstus vertimams? Kodėl, pavyzdžiui, kilo noras išversti H. Sudermanno “Kelionė į Tilžę”, “Samdinė” arba G. Kellerio “Seldvylicius”? Kuo tie autoriai ir kūriniai Jums ypatingi?

H. Sudermann “Kelionė į Tilžę” ir “Samdinė” lietuviškų vertimų neturėjo ir tas mane truputį erzino: kaip gali būti, kad pasaulinio garso rašytojas pasakoja apie lietuvius, o tik retas gali tai paskaityti? G. Keller “Seldvyliciuose”, ypač jo apysakoje “Drabužiai daro žmogų”, buvo patraukiančių vaizdų. Pavyzdžiui, apie tris šukų dirbėjus, kurių tarpe buvo ir šykštuolis. Du vargdieniai nusipirko vyšnių, o trečiasis, per šykštumą jų niekadęs neragavęs, ilgai mokė savo draugus, kaip jas reikia valgyti.

Ar mūsų gyvenime taip nėra? Dažnai moko tas, kuris nieko nežino.

Patiko garsaus klasiko vaizdai apie Seldvylos gyventojus, todėl juos išverčiau.

*Visada plačiai reišketės išėivijos lietuviškoje spaudoje. Kokios temos buvo ar-
timiausias ir kodėl? Ką pačiam toji veikla davė?*

Spaudoje pabarstydavau smulkmenėlių jau nuo gimnazistiškų septintos-aštuntos klasės laikų Alytuje. Siųsdavau Kaunan, “Lietuvos aidui” korespondencijėles. Įsivaizduokite: retkarčiais gaudavau po kelis litus honoraro. Išėivijoje rašiau (ir dar rašau) visuomeninio gyvenimo klausimais.

Ši veikla man pačiam nieko nedavė. Tai buvo beveik tuščias darbas. Tačiau visuomenė – mūsų gyvenimas, ją pamiršta tik nerūpestingi miegaliai.

Kas padėjo suformuoti požiūrį į kūrybą? Kas Jums kūryba?

Iš kur kūrybinis požiūris atėjo, tiksliai nežinau. Gal iš literatūros teorijos pamokų ketvirtoje Alytaus gimnazijos klasėje, kur dėstė Ona Birietaitė, švelni, bet ekspresyvi mokytoja, gal iš literatūros būrelių veiklos, gal iš moksleivių žurnalų. Kas man yra kūryba? Kažkoks nerimas, tarsi labai tolimas griautinio bildesys.

Kaip teigia enciklopedijos, debiutavote 42 metų. Pamečiui išleidote porą romanų, iškart atkreipdamas skaitytojų ir kritikų dėmesį. Kada jie buvo rašomi? Kaip daug juose paties autoriaus gyvenimo?

Tuo laiku jau buvau pradėdas “rimtą” gyvenimą. Sukūręs šeimą, sulaukęs dviejų berniukų, radęs beveik gerą darbą, nusipirkęs automobilį, nameliūkštį ir būtinus rakandus jame. Svarbiausia – įtikinęs mielą žmoną, kad ji eina į

saugų, ramų motinos ir šeiminkės gyvenimo etapą. Štai tada tasai kūrybinis nerimas pakėlė galvą. Rašydavau vakarais ir savaitgaliais namuose, laisvalaikiais darbovietėje, net automobily šalia gulėdavo popieriaus blokas, kad pakely neiškristų į galvą pabeldusi pakenčiama mintis. Pirmuose ir vėlesniuose romanuose, išskyrus “Viešnagėje pas Dievą” (juk tai – ne romanas), jokių autobiografinių, gerų ar blogų, dorų ar piktų nuotykių nėra. Tai – tik mano matyti ir teisingai ar klaidingai suprasti gyvenimo vaizdai.

Jūsų pirmosios knygos įspūdį sustiprina ekspresionistinis stilius, sakiniai, pilni siurprizų. O “Gyvenimas yra dailus” (1964) suintriguoja dar ir todėl, kad romano herojus – lietuvis imigrantas, o užatlantės dabartis pavaizduota labai jau tamsiomis spalvomis. Turbūt buvo tautiečių, kuriems tokia Amerika nelabai patiko?

Iš kur tasai ekspresionistinis stilius atsirado, nežinau. Nežinau ir kitų priežasčių, vingiavusių kūrybinį takelį. Dėl herojaus romane “Gyvenimas yra dailus”; tai – nesėkmingo vargdienio atvejis, jokiū būdu neapibendrintinas. Visi senieji (“pirmos bangos”) lietuviai imigrantai šį kraštą rado jiems nemaloniai susiraukusį. Dirbk sunkiausius darbus, nurodomus ne žodžiu (jū nesu-prato), bet gestu, miegok toje pačioje lovoje, iš kurios tik ką pakilo vėlesnės pamainos darbininkas, žiūrėk, kad nepaklystum eidamas į darbą ar grįždamas iš jo, nes gatvių neįskaitai, paklausti nemoki. Todėl ant kampų kreida dėkis savo ženklus. Bet kokius darbus šie varguoliai dirbo carinėje Lietuvoje? Kokiuose mažų trobelių pataluose miegojo, jei šeimoje buvo penki ar daugiau vaikų? Su vargu jie buvo susibičiuliavę, o čia visais laikais, jei tesėjo sveikata, nuo kiekvieno uždirbto cento galėjo atskelti mažą dalelę taupymui. Taip ir šiandien yra. Todėl Amerikos jie nekeikė ir didžiavosi į Lietuvą siunčiamose nuotraukose auksinėmis grandinėmis, nutiestomis per visą “kamizelkės” pilvą. Amerika inteligento ir prastuolio akimis yra tokia keista, kad jos negalima nupasakoti. Tad ir peikti ar girti nėra kaip. Tai – ne kokia turtuolių imperija, o pakenčiamai tvarkomas “šabakštynas”, kur kiekvienas, protingas ir žioplus, gali ką nors išsikapstyti, jei, žinoma, netingi ir turi nagus.

Dauguma lietuvių prozininkų, atsidūrusių svetur, rašė apie tarpukario ir dar ankstyvesnę Lietuvą. Jūs – vienas iš nedaugelio, kurio kūryboje daug amerikietiško gyvenimo. Tikriausiai neatsitiktinai?

Buvau numestas čia gyventi. Sutikdavau senų imigrantų, girdėdavau jų is-

torijas ir stebėdavausi, kad niekas apie tai plačiau nepasakojo, nors beletristui čia buvo kalnai brangaus turto. Bandžiau tai užgriebti. Naujųjų imigrantų, “antrosios bangos”, kūrimasis Amerikoje bei jų dideli rūpesčiai, su pavergta Lietuva susieti, taip pat man atrodė svarbūs ir patrauklūs. Šios temos mane domino ir iki dabar gailiuosi, kad jos liko mažai paliestos. Deja, jau nėra kam jas gvildinti, nes dabartinėje lietuvių literatūroje kūrėjus ne gyvenimas traukia, bet gyvenimo pakrikimas. Žmogus nedomina, domina idiotas. Tačiau, ačiū Dievui, idiotų yra mažiau kaip normalių, tad gal ir keistos temos netrukus išsisems. Pasakojimas patraukia, kartais pykina, kartais žavi. Bet tai vistiek yra arti žmogaus painių takų, nors kartais per pelkes vedančių. Įvykių, žodžių prasmių ir išprotėjimo mišinys slegia.

Iš kokių rašytojų mokėtės? Kurie autoriai artimiausi buvo jaunystėje, kurie – dabar?

Iš jokių autorių nesimokiau, nors daugelį mėgau. Jaunystėje žavėjauosi W. S. Raymond'o “Kaimiečiais”. Net ištraukas nusirašinėdavau, parsinešęs vieną ar kitą tomą iš vietinės bibliotekos. Šiek tiek pažinau ir okupuotos Lietuvos beletristus. Patiko Jono Avyžiaus “Sodybų tuštėjimo metas”, net Juozo Baltušio “Parduotos vasaros”. Šiandieniniai, kiek juos iš tolo žinau, manęs netraukia. Pavyzdžiui, ant Jurgos Ivanauskaitės net “pykstu”, kad savo didelį talentą pati suteršė pornografijos drėbsniais. Ar gali būti, kad tuo ji norėjo vytiš “europietišką romaną”? Išsivijoje mano skonį viliojo Antanas Vaičiulaitis, Vincas Ramonas, Jurgis Jankus. O kas šiandien? Dar nežinau, dar šiandiena neprabėgo.

Apie Jūsų stiliaus savitumą, jo groteskišką grubumą yra pažymėjęs ne vienas kritikas. Ypač dažnai vartoti žodžiai šaržas, šaržavimas. Ar nors vienas jų įrodė, kad vaizduojama tikrovė tikrai iškraipyta, o herojai sukarikatūrinti?

Tikrovės nenorėjau kraipyti, savo herojus gerbiau ir jų nekarikatūrinau, tačiau taip keistai išėjo: stilius buvo grubus, kritikai nemelavo. Kodėl taip išėjo? Nežinau. Taip buvo, nes ir žmona man ausin pasakė: “Vytautai, tavo knygas skaityti yra sunku”. Dabar gal tasai skaitymas kiek palengvėjo.

Patikslinkite, kokią premiją pelnė “Šamokslas”. Kokių dar būta įvertinimų už rašytojystę?

“Šamokslas” 1968 metais laimėjo “Draugo” dienraščio septynioliktąjį romano konkursą. Po trejų metų “Draugas” premijavo “Pragaro vyresnįjį”. Už “Viešnagėje pas Dievą” paskirta Lietuvių rašytojų draugijos premija. Ji buvo

skelta perpus su Kostu Ostrausku.

Dirbote gan atsakingus darbus. Kada atsidėdavote kūrybai? Kaip ilgai dirbate prie naujos knygos? Kur (be žodyno) ieškote įdomesnio žodžio, išsireiškimo?

Beveik visą gyvenimą mane sekiojo kietas prievaizdas – laikas. Pavyzdžiui, septintoje ir aštuntoje klasėse pamokos gimnazijoje baigdavosi 13:40, o lygiai keturioliktą aš jau būdavau pas savo pirmąjį mokinį. Gal pas valdininkėlį, kurį turėjau ruošti egzaminams iš kurio nors gimnazijos kurso, o gal pas silpniau besimokantį gimnazistėlį, kad jam padėčiau ruošti pamokas. Ir taip bėgiodavau po Alytaus didį miestą iki dvidešimt pirmos valandos. Reikėdavo pinigų šeimininkei atsilyginti, drabužiams nusipirkti, studijoms taupyti. Mažazemė tėviškėlė litų rinkti nepajėgė. Be to, Kaune, į kurį rengiausi vykti studijoms, viskas buvo brangiau, taigi snūduriuoti negalėjau. Nežinau ar atsirado daugiau statybą studijuojančių ir privačiomis pamokomis besiverčiančių. Bėgte, bėgtele... Okupacijos laikotarpius, išsisukinėjimų marmalynę minėjau. Emigracija? Darbas, studijos, šeima. Kiekviena minutėlė buvo gerbiama ir turėjo savo vietą. Niekada nemokėjau be darbo sėdinti, nes rodėsi, kad nuo tingėjimo pradeda po drabužiais vabalai perėti. Laikas buvo žiaurus draugas, toks jis yra ir šiandien. Kiek ilgai praleidžiu prie naujos knygos? Priklauso nuo to, kaip veikia gyvenimo aparatūra. O dėl žodyno, dėl įdomių žodžių ir posakių... Šio labai vertingo metodo nenaudojau. Nebuvo kaip ir kada. Koks žodis suvirpėdavo galvoje, tokį užrašydavau. Jei dabar ką pradėčiau, būtinai žodyną apsikabinčiau.

Kurias iš savo knygų geriausiai vertinate Jūs pats? Kodėl?

Tikrai nežinau. Gal “Viešnageje pas Dievą”, nes tai yra savas gyvenimas. Ši mano gyvenimo vaga yra panaši į tūkstančius kitų vagų, nuplukdžiusių iš kaimo kilusių ir svetur atsirusių vaikinų likimus. O gal “Pranyko, ir tiek”, gal “Vilkas iš Galų”, nes tai – man pažįstama aplinka, kurioje taip pat klaidžiojo tūkstančiai tuolaikinių kaimo žmonių. Tikrai nežinau. Į šį klausimą atsakant reikėtų rimto patarimo, bet kas jį galėtų duoti?

Naujausiu romanu “Pranyko, ir tiek” (2006) vėl sugrįžote į tėvynę. Matyt, suvokę, kad ne viską pasakėte savo debiutiniu romanu, o gerokai vėliau – panoraminiais romanais “Jaučio ragai” (1985) ir “Vilkas iš Galų” (1991). Akiavaizdu, kad romano šifras užkoduotas pirmuosiuose knygos sakiniuose–dedikacijoje: “Tiems, kuriems anos laikų atkarpėlės neteko pažinti, gal būtų verta suvokti, kaip yra buvę

tėvų žemėje, kaip žmonės rytais sutikdavo saulę, o vakarais rasdavo poilsį. Ir kodėl dziaugdavosi, kodėl kentėdavo”. Įtariu, kad toji knyga rašyta daugelį metų. Tiesa?

“Pranyko, ir tiek”, - ketverius metus. O viską išsakyti apie vaikystės ir ankstyvos jaunystės namus, takus bei sutiktus žmones niekas ir niekadės nemokės. Ypač – prievartos ir mirtinų pavojų laukan išvarytieji.

Gal vistik dar grįžkim prie panoraminių romanų. Jei neklystu, jiems parašyti prireikė dešimtmečio. O kas buvo akstinu prisėsti prie tokio didelio darbo?

Jau anksčiau esu prisipažinęs, kad savo krašto netekimas man buvo didelis sukrėtimas. Apie tokius įvykius žmonės dažnai kalba ir neatsikalba. Jei kas yra priverstas jų klausytis, pavargsta tokie nelaimingieji. Štai ir akstinas. Iki šiandien mintyse nešiojuosi su savimi Lietuvos vaizdus su gandrais, javų laukais ir žvyruotais vieškeliais. Gal tai palaima, gal – nelaimė?

Labai svarbi viena “Jaučio ragų” linija – tautinių vertybių linija. Tai, ką skelbia jaunoji imigrantų karta ir be ko savo egzistencijos neišsivaizduoja senoji karta.

Kaip vertinate naujausius atvykėlius iš Lietuvos? Ar tik nėra jie kažkuo panašūs į Jūsų herojus, teigusius, kad “lietuviybė negali būti mūsų profesija”? Daugeliui, ko gero, visai tas pats – jie šiaip ar anapus savo tautos?

Emigracijoje gimę ir augeę vaikinai bei mergučelės su tėvų kraštais gyvybinės virkštelės neturėjo. Todėl jiems, net nuoširdžiai norintiems, tėvus ir mamas suprasti yra sunku. Tiesa, krikščionys neturėjo tiesioginių ryšių su Kristum ar musulmonai – su Mahometu. Tiki nematę, negirdėję, nelietę. Ar čia nebūtų galima rasti kažkokio panašumo su tautybe? Nors tautybė nekalba nei apie dangų, nei apie pragarą, tačiau ji yra viena iš intelekto žymių. Naujieji emigrantai, jauni, gražiai naujagė ir dailiai apsirėdę lietuviai, į JAV atvyko kitais tikslais. Mes Lietuvą prisimename lakštingalos fone, o jų kai kurie kalba apie “purviną Lietuvą”. Tokiu atveju tautybė yra apsunkinimas.

Žinoma, teko sutikti labai šviesių žmonių. Čia baigė mokslus, rado gerus darbus, tačiau su žiniomis ir santaupomis, neabejotinai patirdami medžiaginius nuostolius, išvažiavo namo. Tiems, kurie čia ieško laikino uždarbio, kad galėtų geriau Lietuvoje įsikurti, - geros geros sėkmės. Nuo žmonių ar vyrų Amerikoje pasislėpusiems – ką gali tarti?.. Dabar į JAV atvykstantys Lietuvos žmonės yra įvairūs ir margi. Lyg pievų žiedeliai prieš pirmąjį šienavimą.

O kada pajutote, kad laikas atsisveikinti su ekspresionizmu, bent jau su jo ypatingu aštrumu, įmantrumu?

Kai žmona ir bičiuliai pasakė, kad mano darbus esą sunku skaityti.

Kiek žinau, niekada kaip rašytojas nepriklausėte jokiai angažuotai grupei, jokiai sąjūdžiui. Berods, Petronėlė Orintaitė, o gal Jurgis Jankus yra minėję, kad tokiems rašytojams yra pasitaikę visokių kliūčių. Kodėl vistiek laikėtės atokiau nuo kitų ir ar iš tiesų dėl šito būta nepastebėjimo, neįvertinimo?

P. Orintaitė ir J. Jankūs buvo teisūs.

Nuošaliai laikiausi todėl, kad nenorėjau niekam pataikauti. “Nuostolių” dėl to susilaukiau, ignoravimas buvo ryškus. O iš Lietuvos, iš partijos deleguoto išėivijos literatūrai “kritiko” Vytauto Kazakevičiaus, po kiekvienos mano knygos ateidavo griežti pasmerkimai. Jie veikė kairesnį išėivijos kultūrininkų sparną, nors ir be Kazakevičiaus kairė dešinės nemėgo ir grumdė.

Kurie išėivijoje gyvenę ar gyvenantys kūrėjai artimiausi? Kodėl?

Gražiai, bičiuliškai sugyvenau su Kaziu Bradūnu. Rečiau teko bendrauti, bet nuoširdžiai su Bernardu Brazdžioniu, Jurgiu Jankum, Julija Švabaite ir Ale Rūta. Labai artimi buvo Aloyzas Baronas, Paulius Jurkus, Eugenijus Matuzevičius, Anatolijus Kairys, Aleksandras Radžius. Šiuos ryšius daugiausia lėmė įvairūs atsiktiktinumai. Tačiau nei su vienu paminėtu vardu manęs nerišo nei “švogerystės” saitai, nei “ranka ranką prausia” draugystė.

Kokią aplinką pavvyko susikurti Amerikoje?

Pakenčiamą. Šiek tiek gerėlesnę už vidutinę.

Kokie ryšiai su vėl nepriklausoma Lietuva?

Esu Rašytojų sąjungos narys. Kai ką, retokai, pasiūlau redakcijoms. Kelis kartus lankiausi tai vienur, tai kitur. Telefonu dažnai pakalbu su giminėmis ir bičiuliais. Nei į profesorius, nei į Seimą, nei į Prezidento sostą nekandidatuoju. Tiesa, kaimo seniūnu kur nors Dzūkijoje – Alytuje, Seirijuose, Krikštonyse – galėčiau pabūti, bet niekas neprašo.

Ką rašote?

Turiu planėlį, bet bijau prie jo prieiti. Man vis atrodo: jei prisiliesiu, viskas subyrės ir bus baigta.

SU MIEGANČIU EŽIU ANT PROSENELĖS KELIŲ

Ilgas, bet neprailgęs pokalbis su poetu, prozininku, eseistu, vertėju Albinu BERNOTU

Esate tam tikra prasme atsiskyrėlis. Gal ir tai lėmė, kad praejo beveik dešimtmetis, kai pradėjome tartis dėl pokalbio. O gal ir mano žemaitiška lėtapėdystė kalta. Kaip ten bebūtų, džiaugiuosi, kad pagaliau dar vienas rašytojas tampa varpininku.

Kažkada, kai kas nors mane pavadindavo rašytoju, poetu, nusmelkdavo nelabai smagus jausmas. Atrodydavo – nepelnytai. Pasijusdavau lyg už rankos sugautas, apšivogęs. Dar ir dabar, nužilus paskutiniam plaukui, taip pasitaiko. Išsisuku, kai situacija reikalauja, prisistatydamas kukliau – literato vardu. O įkyriai smalsiems pašnekovams kelionėje visada esu mokytojas. Jei kas atpažįsta, sakau – nemeluoju, ką jūs! Taip mokslų baigimo diplome įrašyta, galiu parodyt.

„Pigmalijono sindrome“ jau rašiau, kad, sklaidydamas tikrų poetų knygas, žvelgdamas į jų atvaizdus, karštai meldžiausi (visai netikintis niekada nebuvau): „Dieve duok, kad tik užaugčiau rašytoju, nors ir pačiu paskutiniausiu, kad tik rašytoju...“ Vaiko svajonė išsipildė gal daugiau nei šimtu procentų, ko tu dar nori? O dar noriu štai ko: noriu kiekvieną užsigeidusį imt plunksną į rankas perspėti, kad tokia malda yra labai pavojinga, tegu niekas jos – tokios – daugiau nekalba, užtenka, kad aš kalbėjau. Malda, jeigu ji nuoširdi, visada išklausoma, maldomis žaisti negalima, tai pernelyg rimtas dalykas. Tik kol jaunąs esį, gyvenimas atrodo begaliniai ilgas, beveik nesibaigiantis, o pasibeldus senatvei jis taip siaubingai sutrumpėja, kad pradžia susiglaudžia su pabaiga,

nelieka menkiausio tarpelio, net akinius nusiėmęs plika akim aiškiausiai matai: ko pradžioj norėjai, tą pabaigoj ir turi. Malda išklaudyta. Turi tai, ko prašei, tik mokėk džiaugtis, antai mažą skruzdė už save kur kas didesnę šapą tempia, dramblis iš savo aukštybių jos nė nepastebi ar tiesiog nenori pastebėti, – šapas dramblio akyse juk ir lieka šapu. Bet už save didesnę našą kažin ar dramblis paneštų? Nežinau, reikės Andriaus Gaidamavičiaus, „Žaliosios Lietuvos“ redaktoriaus, paklausti, – jis neretas svečias mūsų namuose, iš toli matoma Žaliųjų judėjimo figūra, poetas, gamtai daromas skriaudas pergyvena labiau negu savąias, bet, deja, skriaudėjų kišenės būna storesnės, ir Andrius dažnai lieka tarp nuskriaustųjų, kurių vardu ir sako karčią šių dienų Lietuvos tiesą savo savaitraščio skaitytojams. Štai kur tikrai didelis rašto darbininkas, didesnis pats už save, nes retai gyvena savo, dažniau – didžiaisiais tėvynės rūpesčiais. Idealistas, kokių šiais hedonizmo smarsu persmelktais laikais reta. Amžiumi Andrius man tiktų į anūkus, todėl man prieš jį lankstytis, patys suprantate, lyg ir neišeina, bet prieš jo jaunystės darbų didumą vis tiek lenkiuosi, ir ne bet kaip – su didele pagodone.

Daugeliui Jūsų kartos kūrėjų kaimas, erdvė, kurioje gimėte ir užaugote, nepalyginamai svarbesnė už tą erdvę, kurioje atsidurta baigus studijas, dirbuojantis redakcijose. Legendine buvo tapusi Jūsų eilėraščio „I gimtas ilgesys“ pirmoji eilutė: „Aš artoju gimiau ir liksiu“. Toli gražu ne kiekvienas kad ir kaime užaugęs poetas toks gilus, jautrus, iki kraujo tikras, kai rašo apie žemės grumstą ar rugio varpą, paukščio giesmę ar besikalančią žolę, linkčiojantį qžuolą ar smilga ropojantį vabalėlį. Tačiau dar labiau jaudina tų eilėraščių eilutės, kuriose – žeidžiantis žmogų pasaulis.

Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad tie lyriniai išgyvenimai neatsirado tuščioje vietoje. Kad kūrybos impulsams nemažai davė gimtųjų namų aplinka, artimieji, jų charakterio, būdo bruožai, nesunku suvokti kad ir įsiskaičius į Jūsų knygą „Pro dūmus: deimantais nusėtas“. O vis dėlto, kas Jums tapo pirmuoju akstinu paimti į rankas plunksną? Kaip būsiamam kūrėjui, žinoma.

Salomėja Nėris – šia prasme ne vienoje vietoje ir ne vienąkart, žodžiu ir min-timis, esu jos vardą minėjęs. Ir šįsyk tą patį darau, jokių būdu to neišsivadėdamas, bet vis dėlto jau su tam tikru galvos pakraipymu. Taip, Salomėjos eilėraščiai padarė lig tol nepatirtą įspūdį, ką čia ir kalbėti, trenkte trenkė, kontūzijo, žodynai nurodinėja, kad „kontūzyti“ – tai pritrenkti oro smūgiu į galvą, bet čia

gi buvo ne oro, o poetinio žodžio smūgis! Po šio netikėto susidūrimo, sąmonės sukrėtimo, po savotiškos avarijos poezijos valdose lėkštos epigramėlės, kokias lig tol mėgdavau suregzti mokyklos sienlaikraščiu ar šiaip bičiuliams palinksminti, man ėmė darytis vis labiau atkaros, stiprėjo noras eiliuoti kitaip, ir tame kitoniško eiliavimo visą esybę kaskart pasiučiau apimančiame pakvaišime tariausi ėmęs įžiūrėti lyg ir viso būsimo gyvenimo prasmę (net buvau rimtai nutaręs studijuoti agronomiją, vien tam, kad ne kur kitur, kaip man tada atrodė, o tik per dienų dienas vaikštinėjant po laukus bus pačios palankiausios sąlygos kurti salomėjiško nešančio ir supančio vėjo palaido dvasios persmelktus eilėraščius, - o šventas vaiko naivume!..). Salomėja man tada iškilo kaip kryžkelės stulpas, kurį priėjęs aš tvirtai pasirinkau kelią – vieną kelią iš daugelio (pasakose būna ne iš daugelio, o iš trijų!). Betgi pasakų herojai prieš tai, kol pasiekia tokią kryžkelę, būtinai dar patiria daugybę visokiausių nuotykių ir pavojų. O ką aš patyriau iki Salomėjos? Salomėja – tai jau paskutinis lašas į taurę, vadinasi, taurė neturėjo būti tuščia, jei paskutinis. Esant tuščiai taurei, mes tikriausiai būtume prasilenkę su Salomėja. Bet kas užpildė tą tuštumą iki Salomėjos, jaučiu, kad bus sunku atsakyti, tai daugiau tebus spėlionės, braidžiojimas po miglas, mėginimas įsižiūrėti į tėvus ir protėvius, kurie atvedė mane į šitą pasaulį toki, koks buvau ir esu dabar.

Gimiau Urvinių kaime – iškirstų didžiųjų Sūduvos girių pelkėtose lygumose. Išlikę alksnynai lyg žalios salos arimuose ir šimtai vietovardžių, vaizdingai kalbančių apie čia kadaise galingai gaudusius neįžengiamus medynus, neginčijamai teigia mus esant girių žmonėmis, žmonėmis iš girių, kurių jau seniai, deja, nėra. Iš tos nostalgijos patėvis nepagaili laukų darbuose nuvaryto arkliuko ir sukaria kelias dešimtis kilometrų, kad parsivežtų eglaičių sodinukų ir juos sukaišiotų aplink namus drauge su alksniukais ir jovarėliais. Močiutė, atitekėjusi į šias mūsų bemiškes lygumas iš Kazlų Rūdos girių, ir ta pačia nostalgija sirgdama vis pasakoja ir pasakoja apie visokiasias gimtojo miško įdomybes, prisimena prijaukintą ežį, kuris pats atbėgęs ilgu senovišku sijonu užsiropšdavo ant kelių ir kaip koks katinas jaukiai užšnūdavo jai (ar jos mamai?) verpalą verpiant, rateliui dūzgiant ir į miegančio, pakoją minančios kojos sūpuojamo ežio dyglius byrant linų spaliams.

O kai graudoku, bet jaukiu girių nostalgijos dūmeliu pasimiglojusiuose Ur-

viniuose sužvango šimtmečių patikimą tvarką žemėj, danguj ir žmonių galvose negailestingai maitojančios sovietinės melioracijos geležinės iltys ir kai išmušė valanda gimtąjį vienkiemį palikti, mano motina, mamutė, pasakė, kad tokioj nevilty nieko negaila: „Tik alksnyno gaila, bet ir tą, sako, tuoj iškirs. Tai nėra ko ir gailėti“. Vaikui iš mažens buvo įkalta į galvą: be reikalo nenulaužk nė menkiausios šakelės, nes kai lauži, medžiui skauda. O kam ir ką skaudėjo, kai į giliausias mašinų išknistas duobes buvo verčiami sutrupinti, su šaknimis išplėšti, kartais net žydintys miškų nostalgija sirgusių mūsų tėvų, kaimynų sodinti medžiai? Ir kokį ryšį visa tai turi su Salomėja Nėrim? Gal turi, gal ne, nežinau, tik sykais pagalvoju: jeigu ne ta patėvio sodinta ir į atmintį jokių melioracijų neišraunamai įaugusi eglė eilė prieš galinį stubos langą, pro kurį man lig šiol kas rytą teka saulė, mano gyvenimas būtų susiklostęs kitaip. Ir jeigu ne tas miegantis ežys ant močiutės (mamutės motinos) kelių, – vėl kitaip. Ir jeigu ne patėvio sekamos pasakos, kai trūkdavo žibalo lėmpai ir tamsoje ilgais rudens vakarais nelikdavo ką daugiau veikti, ir jeigu ne motinos dainos – ji buvo gera dainininkė, kaip, beje, ir beveik kiekviena to meto kaimietė mergina ar moteris, ir jeigu ne tėvo mirtis, kai man tebuvo vos devyni mėnesiai... Neabejoju, kad, tėvui likus gyvam, mano gyvenimas būtų susiklostęs vėl kitaip. Tėvą esu matęs tik nuotraukose, negirdėjęs jo balso, tiksliau – girdėjęs, bet neįsiminęs, ir girdėjęs, bet jau gerai įsiminęs, kad jis, kurčias kaimo siuvėjas, kriaučius, kažką laisvalaikiu rašinėdavo, mėgo skaityti tuometinę spaudą. Ant stubos aukšto baltavo krūva senų žurnalų, laikraščių (beje, ten pat mėtėsi knygos ir įvairios mažos knygelės, melsvai pilkame, bet labai tvirtame popieriuje spausdinta – kuriais metais? – Jono Jablonskio gramatika – įsiminė: *mudu, mudvi sukava, judu, judvi sukata, juodu, juodvi suka*, – o ir močiutės su mamute prenumeruoti „Pranciškonų Pasaulis“, „Lurdas“, Jono Totoraičio, istoriko ir kunigo, leistas „Pavasaris“, – mano motina jaunystėje buvo pavasarininkė, organizacijai vadovavo Griškabūdžio klebonas Juozas Vaičiaitis, poeto Prano Vaičiaičio brolis, – be to, gal pora enciklopedijos tomų, kietais viršeliais, kurie, o gėdingas pokario varge, labai tiko sunaudoti vidpadžiams, Urvinių geriausiam šiaučiui, per karą netekusiam kojos frontininkui ir vėliau tapsiančiam mano dirmavonės podžiumi Beniui Stalioraičiui siuvant man batus, ir, be abejo, dar ten kai kas, – „Trimitas“ ir „Karys“, turbūt tai jau patėvio

lektūra po kerpėm apaugusiu, šiek tiek suodinu šiaudiniu stogu tūnantis ir Dievo valiai paliktas tikras lobis, iškalbus, bylojantis, kuo gyveno ši nuošali tarp alksnynų jaukiai įsispraudusi sodybėlė). Toje senų leidinių krūvoje, svaičiai, paslaptینگai kvepiančioje laiko ir dūmų paveiktu popieriumi – tarp puslapių ankštai suguldytų miegančių žodžių prakaitu, mudu su sesute Aldona mėgdavom raustis ir, žinoma, per vaikišką neišmanymą kai ką pradanginti, o karui baigiantis, grįžę iš evakuacijos, visus tuos mano tėvo (ir ne tik jo) popierius radom kareivių išdrabstytus patvoriuose ir alksnyne, ir turbūt apdergtus, o kaip kitaip, jeigu mėšlo krūvos pūpsojo ant palangių ir net ant stalo.

Bet kur šūds, ten ir grūds, – ne juokaudami, o rimčių rimčiausiai, ypač mėšlavežio – sunkiausio artojai darbo metu, sako mano gimtojo krašto žmonės. Valentino Gustainio, nuo 1941 metų ėjusio kryžiaus kelius Sibire, brolis Antanas iš Vinkšnupių po karo pas mus slapstėsi ir už krosnies lindėdamas mėgo daug šnekėti, ir toje jo nepabaigiamoje šnekoje sykį nugirdau, kad posakis apie tą grūdą priklausęs ne kokiai ten liaudžiai, o Kristijonui, mūsų didžiajam kaimynui: Širvintos upelį perbridai ties Kudirkos Naumiesčiu, garsiau šuktelk – ir Kristijonas išgirdęs atsilieps, argi čia taip jau baisiai toli? Ar zanavykai iš Kristijono, ar kaimyniškai Kristijonas iš zanavykų, ar galų gale niekas iš nieko nenusiklausė, – tai ne taip jau mums dabar ir svarbu, svarbiausia, kad grūdas būtų ir jis būtų daigus! Bus daigus – jo gemalo gyvybės, žiūrėk, gal pakaks ne vienai ir mano giminės kartai! Apie tai rasi pirmąsyk pagalvojau, kai sūnus Žilvinas, dar mokinukas būdamas ir niekieno neraginamas, staiga puolė versti poeziją. Štai šitaip po daugelio metų atgimsta, tada pamaniau, rusų kareivių žiauriai išniekinti ir pražudyti mano tėvo rankraščiai! Anūkė Laurutė turi visą krūvą eilėraščių, miklina ranką piešdama, o su broliuku Ryčiu yra buvę šokėjai prizininiai. Ir mano miręs tėvas, ir aš pats, ir Žilvinas, ir Laurutė su Ryčiu – štai jau keturios Bernotų giminės kartos, gal jos nieko pastebimesnio ir nenuveikė, tik neleido užmigti ano kristijoninio grūdo gemalui, ir ne mums dabar spręsti, kuri ten bus karta, penktoji ar dešimtoji, bet pranokstanti mus visus, lig tol viltینگai gadinusius popierį ar kitokiais būdais mėginusius verti duris į meno pasaulį.

Nebūtinai mums rinktis žodį, negailestingų ir kvailų žodžio kankintojų, tikrų kalbos budelių, save paikai vadinančių rašytojais ar žurnalistais, XX ir

XXI amžių sandūroje, o ir visais laikais buvo ir yra daugiau negu reikia. Matyt, lemtis, norėdama mane nuo to apsaugoti, kadaise į rankas prisispyrusi bruko ne žodį, o molį. Kai vasarop nulsūgdavo prūde vanduo, atsiverdavo žavaus raudonumo drėgno molio krantai. Kiek aš ten esu prilipdęs visokiausių balvonėlių, angelėlių, altorėlių! Tai būdavo nuostabaus užsimiršimo valandos ir ištisi pusdieniai, popietės, kai visi miega, neturiu nė vieno eilėraščio, kuris man būtų teikęs tiek džiaugsmo. Nevilties valandai ištikus sakau: tame Urvinių prūde man reikėjo ir pasilikti... Rudeniop mano molines bažnyčias ir dievukus pamažu užliedavo šaltas kaip geležis vanduo, bet aš kažkodėl nešokdavau gelbėti tų savo „kūrinių“. Vaikas buvau, o buvau protingesnis už štai šitą žilą praplikusį diedą su visais jo eilėraščiais ir visu, ko gero, ne ten kur reikėjo pasisukusiu gyvenimu.

Šisai mano „molingasis“ gyvenimo tarpsnis sutapo su dar vienu stebuklu, galbūt dar džiaugsmingesniu negu molio minkymas. Tai mišparai, tai vargonai, tai vargonininkas Jonas Puidokas, kuris galingu bosu, grigališkų garsų tvane įsiūbuojančiu medinę Griškabūdžio bažnyčią ir podraug dangun nešamą mano dvasią, lotyniškai giedodavo mišparų psalmes. Tada lotyniškai vykdavo visos pamaldos, ne tik mišparai, bet ir mišios, laidotuvės, krikštynos. Lotynų kalbos, žinoma, nesuprasdavau, tačiau lotyniški žodžiai, jų skambesys smarkiai hipnotizuodavo, užburdavo, turėjo kažkokios stiprios magiškos galios, tokios stiprios, kad tarpais temdavo akys ir darydavosi silpna. O štai šiandien man darosi apmaudu ir pikta dėl to, kad katalikų Bažnyčia pasistengė išguiti iš po savo skliautų tai, ką turėjo gražiausia: sekmadieninius mišparus ir lotynų kalbą. Nesuprantamam lotyniškam žody Dievas buvo kur kas geriau suprantamas, ten Jo buvo daugiau negu dabartinėj maldoj, dažnai praeinančioj pro šalį raišiuojančia lietuvių kalba. Nėra nieko malonesnio kaip klausytis gerų – ne bet kokių, o tikrai gerų! – eilėraščių nesuprantama tau kalba. Taip yra pasakęs poetas, kurio pavardės, dovanokit, neprisimenu. Lotynų kalbą metus ar pusmetį man dėstė antikinės poezijos vertėjas Henrikas Zabulis. Jis visada mano žinias vertindavo „labai gerai“, nepaisant to, kad kartais neskirdavau daiktavardžio nuo veiksmažodžio. Pats būdamas poetas, kaip dabar galvoju, matyt, H. Zabulis suprato, kad esti dvejopas kalbos mokėjimas: dalykinis ir emocinis, dvasinis, mistinis... Dalykinis kalbos išmanymas nelabai reikalingas klausantis giedamų

psalmių ar nesuprantamais žodžiais skambančio eilėraščio, čia svarbiau emocinė kalbos pagava. Neabejoju, kad tokia kalba tarpusavyje bendravo mūsų protėviai, vėliau beatsirandą konkrečią reikšmę turintys garsažodžiai, savo semantika kaustantys vaizduotę, pirmąsyk sudrumstė pirmąskėtės kalbos tyrumą ir grožį, jos dieviškumą, kokį ne taip seniai turėjo mūsų bažnyčiose lotynų kalba.

Taigi pradėjome šneką XIX amžiuje jaukiai miegančiu ežiu ant mano senelės ar prosenelės kelių ir baigiame ją Jono Puidoko jau XX amžiuje lotyniškai giedamomis mišparų psalmėmis. O kur dar garsinis knygų skaitymas mano tėvų namuos, kol aš pats nemokėjau skaityti, ir kiti ne mažiau svarbūs dalykai, gal net svarbesni už psalmes ir ežį? Tai mėginta aprašyti knygose „Pigmalijono sindromas“ ir „Pro dūmus: deimantais nusėtas“, o akylesnis skaitytojas dar daugiau tų „deimantais nusėtų“ dalykų turėtų užtikti tarp eilėraščio eilučių. Bent man taip atrodo.

Kaip matote, Salomėja Nėris atėjusi rado taurę ne visai tuščią, paskutiniam lašui – mano laimei ar nelaimei – nukristi buvo kur. Bet Jums tikriausiai lieka neaišku, kodėl su tam tikra abejone sakau – nelaimei? Jau esu rašęs, nesikartosiu, kaip man nuo pat ankstyvos vaikystės, išgirdus menkai tesuprantamą ar visai nesuprantamą žodį, galvoje imdavo suktis visokiausi vaizdiniai, dažniausiai su to žodžio prasme turintys maža ką bendra. Jūsų čia pasakytas žodis „akstinas“ paimti į rankas plunksną irgi turi nuo seno, matyt, nuo tada, kai to žodžio dar kaip reikiant nesupratau, galvoje šmėžuliuojantį vaizdinį: akstinas – tai toks sidabru šviečiantis aštrus kabliukas, panašus į rugio varpos akuotą. Kai vištos nelaimei drauge su grūdu pasitaiko akuotą įryti, višta purtydama galvą ima lyg ir kosėti, matyt, šitaip norėdama tą įstrigusį aštrų ir kibų akuotą išvaryti lauk iš gerklės. Tasai vištos „kosulys“, kas jį girdėjo, visi pasakys, kad gana muzikalus, primenantis trumpus pūščiojimus į kokį nors liaudies muzikos instrumentą, į kokį, sakysim, lumzdelį ar birbynę. Višta tartum prieš koncertą derina savo instrumentą, bet koncertas, deja, neįvyksta. Tik vaikams sodybos kieme besiklausant būna gražaus juoko. Tas pats ir su Jūsų minimu „akstinu“: imdamas plunksną į rankas, niekas nėra apsaugotas nuo vaikus juokinančio vištos kosulio.

Studentiškais metais teko patirti saugumo išgastį. Ką toji patirtis davė ir ką atėmė?

Sykį prie taurelės, gerokai atsipalaidavus liežuviui, ėmiau neapdairiai malti, kaip karui baigiantis po evakuacijos radom kareivių apdergtus stalus ir palanges, net mano mirusio tėvo popierius. „Tai vokiečiai, ką tu čia dabar fantazuoji? Vokiečiai! Lyg nežinotum, kad jie dar ne tokių kiaulyščių yra prikrėtę!“ – nė nespėjus man užsičiaupti, mane tuoj pertarė, tiesiog griūte užgriuvo toksai Z. Girtumas kaip mat ėmė sklaidytis, nes žaibiškai suvokiau, kad ir Z., ir aš – abu puikiausiai žinom, kokie ten „vokiečiai“ ant stalo ir ant palangių tupėjo. Tačiau po šiai dienai man lieka iki galo nelabai aiškus tasai Z. poelgis: ar jis geranoriškai norėjo užbėgti man už akių, kad įsivažiavęs nepripliaukščiau dar didesnių kvailysčių, ar tiesiog jautė pareigą mane komjaunuoliškai paauklėti net taureles kilnojant? Šiaip ar kitaip, esmė ta pati: viena matyti – kita sakyti, tą galvoti – aną byloti. Nuo kada taip? Gal nuo tada, kai mamutė niūriai tylėdama pelenų šarmu šveitė stalą, ir visas kaimas, patyręs tą patį pažeminimą, nepratarė nė žodžio, lyg niekur nieko. Tik kaimynas, užėjęs ir supratęs kas ir kaip, įdėmiai apsidairė, ar kas negirdi, ir dusliu drebančiu balsu lyg pats sau tarstelėjo: „Tai kad ir mes radom ant stalo tortą...“

Po dešimties su trupučiu metų, visiškai užmiršęs, kad tai, kas dvokia, reikia, anot mūsų kaimyno Urvinuose, vadinti tortu, įnirtingai ir atvirai, jokiais tortų skydais neprisidengdamas, rašau epigramas studentų sienlaikraščiui „Skersvėjis“. Nors buvo prasidėjęs chruščiovinis „atšilimas“ ir atrodė – netrukus prašvis nauji laikai, bet kaip neskaniai tas mano neapdairus užmaršumas netrukus atsirūgo, kaip neskaniai!.. Atsiėmęs kas priklauso už tuos eilivimus, už pasivaikščiojimą Vėlinių naktį prie Jono Basanavičiaus kapo ir per stebuklą išvengęs vilko bilieto, ir likęs mokyti toliau, 1957 metais pavasariop Marijampolėje, kur tada atlikau pedagoginę praktiką, lyg priešgyniaudamas kam, lyg guosdamasis pats sau po to ką tik, anot Jūsų, „patirto išgaščio“, rašiau, kad nusišypojo saulė, tai ko, šiaury, draskais, vis tiek jau gerves grįžtančias girdžiu, o gruodus ir šalnas visi pavasariai per žemę nešasi (eil. „Nusišypojo saulė atvirai“).

Lygiai po dešimties metų, šešiasdešimt septintaisiais, stūgaujančių ir besiplešančių šiaurį kiek primiršęs ir visiškai vėl užmiršęs saugiai prisidengti anuoju „torto skydu“, rašau eilėrašį „Turniškės“, kuris nelabai nutuokiu kokiais keliais pakliūna net Sniečkui (*pirmajam kompartijos centro komiteto sekretoriui Antanui Sniečkui* – L. P.-K.) į rankas. Šis įpykęs skambina iš pat anksta

ryto premjerui Motiejui Šumauskui: „Na, kaip?“ „Kad aš čia nieko nesupratau“, - užmiegotu balsu atsiliepia Motiejus. „Vėpla!“ – dar labiau įsiutęs trenkia Sniečkus telefono ragelį. „Būtinai šį vakarą skaityk „Turniškes“, būtinai!“ – iš juoko kratydama savo vyrišką šukuoseną, kvatodama ragina mane Michalina Meškauskienė (*žymi sovietinė veikėja* – L. P.-K.), ką tik visam autobusui, rašytojams ir muzikantams, papasakojusi šį jau pusiau anekdotu virtusį valdžios vyrų pokalbį apie mano „Turniškes“. Tai buvo 1967 metai, važiuome į Marijampolę, tuometinį Kapsuką, paminėti Vytauto Montvilos 65 metų gimimo sukaktį. Meškauskienės spaudžiamas, mėginu išsisukti, sakau: palikau „Turniškes“ namie, o mintinai neatsimenu. „Toks tu ir poetas, jeigu savo geriausių eilėraščių nemoki mintinai!“ – piktai mosteli ranka Meškauskienė. Skaityti „Turniškes“ būtų buvus tikra savižudybė – netrukus pasirodysiančios knygos „Karšti lapai“ pradžudymas, iš ten juk cenzoriai ar „geradariai“ leidykloje ir išplėšė aną eilėrašį, perdavė net gensekui, matyt, labai norėdami, kad būčiau ne tik pabartas, bet ir kaip reikiant nubaustas.

Dar po dešimties metų, septyniasdešimt septintaisiais, už neklusnumą valdžiai esu paguldomas į ligoninę ir gaunu tokiais atvejais sovietmečiu taikomą „gydymą“. Po kelerių metų rašysiu: „Man tik smilkt per širdį kaip yla... vadinasi, tikrai neužmiršo, tokie dalykai neužmirštami...“ Su ta yla prie mano lovos ateidavo žmonės baltais chalatais, jie liepdavo rašyt dienoraštį ir raštu pasipasakoti, kaip ylos dūriai man padeda sveikti. Dienoraščio rašymui buvo leista naudotis atskiru kabinetu, įteiktas raktas, kad ten galėčiau užsidaryti bet kuriuo paros metu, net naktį. Stalčius, kuriame turėjau visada laikyti tą dienoraštį, mane išrašant iš ligoninės, buvo tuščias. Nesirodė daugiau ir dienoraštį rašyti reikalavusi „gydytoja“.

Tada dirbau „Pergalės“ žurnalo redaktoriaus pavaduotoju, tad grįžęs iš ligoninės savo šefui Juozui Macevičiui prasitariau, kad vienas iš mano gydytojų buvo M. Juozas į mane atidžiai pasižiūrėjo ir tarė: šįkart gydytojus palikim ramybėje, tarkim, kad jie čia niekuo dėti, bet pavardė – vien tik pati pavardė M. – ar tau ji nieko nesako?

Ši mįslinga Juozo užuomina dar labiau sustiprino seniai brendusį pasiryžimą visai ne dėl netikėtai priminto M.-Erelio, partizanų išdaviko, o dėl daugybės kitų priežasčių greičiau sprukti į miškus. Bet ir ten „tik smilkt per širdį kaip

yla...“ Išvažiavau porai dienų Vilniun su eilėraščiais žurnalui, o grįžęs randu sodybą apiplėštą, duris ir stalčius atlupinėtus. Iš sostinės atvykęs kriminalistas viską apuostė ir atsisveikindamas mįslingai pasakė: „Sodybos išvaizda neatitinka jos turinio, todėl taip ir atsitiko“. Po tokio pasakymo – galvok, ką nori. Drauge su Anzelmą Matučiu, Saulium Šalteniu ir Pranu Treiniu tada, aštuoniasdešimt trečiaisiais, ruošėmės kelionėn po Lotynų Ameriką. Ar ši kelionė iš tikrųjų ir sudarė tą „turinį“, kuris sudomino tam tikras ypatingu budrumu pasižyminčias instancijas, ar tik grynai kriminaliniu požiūriu tas pats, o gal koks kitas „turinys“ neatitiko sodybos, žinoma, nelabai amerikoniškai atrodančios išorės, po šiai dienai negalėčiau tvirtinti nei taip, nei kitaip.

Kuo rimčiau stengiesi galvoti, tuo nerimtesnės mintys į galvą lenda dėl to, kaip Jūs sakote, „saugumo išgąščio“, visai pikantišką atspalvį įgaunančio savo periodišku: praėjo dešimt metų – ir kas nors, dar dešimt – ir vėl, ir vėl, ir vėl. Kaip kokios moteriškos mėnesinės, – jei būtų gyvas mano dėdė, jis tikrai taip čia ir pasakytų. Esu rašęs apie jį, kaunišką siuvėją, mėgdavusį persirenginėti moteriškais drabužiais ir vienur kitur taip nueiti, šen ten pavaikštinėti, net Laisvės alėjoje. Nuodėmės verta prieškarinės laikinosios sostinės poniutė gilia iškirpte – toks mano dėdė anų laikų nuotraukose. Todėl jis ne tik moteriško rūbo kaunietišku madingumu, bet ir iš gilesnės moteriškos patirties turi pagrindo šiandien byloti man štai ką: atėjo nepriklausomybė, saugumietiški mėnesinių nepatogumai baigėsi, stojo menopauzė, bet žiūrėk, sūnau, po menopauzės ir senatvė ne taip toli, tokia čia kelių mergaitiškai atrodančių anos „išgąsties“ krūptelėjimų ir patirtis: iš to, kas dinga, ir iš to, kas liko, nedaug kvapnaus džiaugsmo aliejaus išsispaudžia sau ne tik moterys, sūnau, ne tik...

“Gyvenimas yra brudas, – pasakė Vaidotas Spudas“, – kažkada teko girdėti kalambūru virtusių eilutę. Artimai bichiuliaivotės su šiuo traagiško likimo poetu. Dabar jau nedaug apie jį išgirsi. Koks jis buvo iš arti? Kas vis dėlto pražudė gabų jaunuolį?”

Pražudė kraujo vėžys. O antrąsyk galėjau pražudyti aš, kai dinga „Jaunimo gretų“ redakcijoje laikomas velionio žmonos man, kaip pomirtinės Vaidoto Spudo knygos sudarytojui, atvežtas visas rankraščių lagaminas. Ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai, rankraščiai atsirado, knyga išėjo ir Spudas kaip poetas liko gyvas. Jo eilėraščių pražudymas man (ir ne tik man, ypač poeto artimiesiems)

būtų buvęs baisėnis už fizinę Vaidoto mirtį. Knygos pavidalą įgavusi kūryba randa vietą literatūros istorijoje, ir nors, kaip sakote, „dabar jau nedaug apie jį išgirsi“, bet tai anaipol nepragaišina tikimybės, kad permaininguose laiko sukuriuose kas nors kada nors išgirs. To nelemta mums nuspėti, persmelkia ir tokia mintis, kad ateis laikas, kai apie mus visus nelabai ką teišgirsi...

Vaidotas apsiverkdavo, pamatęs pro langą rudeniškai prasklendžiantį išgeltusį, saulės peršviestą medžio lapą. Jam byrėdavo ašaros susigraudinus, atrodytu, dėl menkiausios smulkmenos, ir būdavo sunku jį nuraminti, ir lygiai taip pat sunku būdavo tam ramintojui žiūrėti į jo bekraujį, beveik permotomo blyškaus geltonumo veidą, drėgną nuo ašarų, bemaž tokį pat kaip ir tas pro langą sklendžiantis rasantas, išgeltęs, dabar jau ir visus namiškius gaudinantis medžio lapas. Slinko paskutiniai Spudo gyvenimo mėnesiai, jį slaugė kantrios ir visa ką atleidžiančios, pasiaukojančios moters įspūdį man palikusi jo žmona, su kuria trumpai mačiau gal porą kartų, tai ji man papasakojo apie tą Vaidotą pravirkdžiusį medžio lapą. Tada Spudas rašė geriausius savo eilėraščius, jei ne tie keli vasaros ir rudens mėnesiai (mirė 1961 metais, Vėlinių išvakarėse), pomirtinę jo poezijos knygą surankioti būtų buvę sunku, o gal ir išvis neįmanoma. Spudą šiandien turėtume tik kaip anuo metu pavydėtinais populiarios Konrado Kavecko dainos „Susitikt tave norėčiau vėlei“ teksto autorių. Vaidotas, prisimenu, neapsakomai džiaugėsi ir didžiavosi ta daina, gyrėsi, kad kompozitorius jį, studentėlį, pasikvietė, pavaišino, juodu tarėsi ir toliau bendradarbiauti. Vaidotas man kiek vėliau sakė kažką vėl rašęs Kaveckui, bet nežinia dėl kokių priežasčių naujų šio kompozitoriaus dainų Spudo tekstais niekada daugiau nepasigirdo.

Gal ir tiesą tuomet kalbėjo Kazys Saja, vadindamas Spudą tinginių pančiu ir vėjo pamušalu. Jam geriau žinoti, nes abu gyveno viename nuomojamame kambarielyje Basanavičiaus gatvėje, tam kvartale, kur tarp teatro ir cerkvės. Ten pat vieną saulėtą vasaros dieną pusnuogis Spudas sėdėjo ant balkono turėklų ar palangės ir iš antro ar trečio aukšto plikomis blauzdomis makaravo virš iš siaubo pakraupusių praeivių galvų. Kitą kartą nepasiruošęs atėjo laikyti egzamino ir, išsitraukęs bilietą, pradėjo taukšti visokias nesąmones, tarsi kliedėdamas, dėstytojas pamanė, kad Spudui aukšta temperatūra ar dar kas blogiau, ir buvo iškviesta greitoji pagalba, taip Spudas gudrumu ir išsisuko iš bėdos. Tokios ir

panašios istorijos (kiek jose būta tiesos, nežinau) ėjo iš lūpų į lūpas, todėl daug kas Spudą laikė nemažu keistuoliu. Vaidotas tai jautė, ir tas, mačiau, jį žeidė, gal net skaudino: studentų būryje kam nors sukikenus ar tik įtartinau nusišaičius, jis tuoj pat suklydavo, sutrikęs išmesdavo vieną koją į priekį ir vėl greitai ją kiek atitraukdavo, išeidavo toks lyg ir šokio žingsnelis, lyg ir treptelėjimas. Jeigu stovėdavau šalia, po tokio spudiško treptelėjimo jis visada pakeldavo (nes buvo žemesnis) į mane mėlynų didelių akių žvilgsnį, lyg ko klausdamas, lyg prašydamas užtarimo. Pašaipūnų, kurie mėgo traukti jį per dantį, vengė, studentiškuose aštraliežuvių turnyruose jo balso nesu girdėjęs nė kart.

Nors tais laikais apie religinius įsitikinimus kalbėtis tarp studentų buvo neįprasta, net pavojinga, Vaidotas man kartą neraginas, bet, žinoma, ir niekam kitam negirdint, pasisakė esąs liuteronas ir čia pat pažėrė keletą nepalankių sakinių katalikybės adresu, liuteronybė, girdi, kur kas mažiau kaustanti prigimtines žmogaus laisves, aš, sakė jis tada, labai džiaugiuosi, kad gimiau ir užaugau šeimoje, kuri laikosi šio tikėjimo nuostatų. Net jo veido išraiška – aukšta kaktą, ežiuku pašiaušti plaukai ir striuka, staigiai užlaužtu galiuku nosis – tarsi be žodžių kalbėjo, kad jis iš prigimties maištininkas ir kad gyvenime labiausiai nemėgsta prievartos ir bet kokių suvaržymų. Po metų kitų įsitikinau to tikrumu ir savo akimis mačiau, kaip jis nenorėjo pasiduoti ir išsiduoti sunkiai sergąs, kaip atkakliai maištavo prieš jį užgriuvusią mirtiną negandą. Pabėgęs iš ligoninės, blaškėsi po miestą, šimtai vienas už kitą svarbesnių reikalų, protėkiniais lėkė vienur ir kitur, tarpais net sunku buvo suprasti pas ką ir ko, ir neretai su kvapeliu, ir vis pats savimi nusistebėdamas ir eilėraštyje užrašydamas: iš kur tasai gyventi skubėjimas? Albinai, einam, šimtgramis niekam dar nepakenkė! O jau veidas, – kaip vėliau man kalbės jo žmona, – o jau veidas darosi permatomas ir gelsvai žalsvas kaip rudenį saulės peršviestas krintantis medžio lapas. Tik tos didelės mėlynos akys nė kiek nepakitusios, ligos neišblukintos, jaunatviškai šypsosi, kai jau šypsenai nepaklūsta gal nė vienas įdubusių skruostų raumuo, tamsūs vyzdžiai kaip kokios aštrios vinutės bėginėja smigčiodami į pašnekovo veidą, čia su vos juntama pašaipta, čia su neslepianu nusivylimu sutikdami mudviem abiem tokius nemalonus mano atsikalbinėjimus. Negudriai teisingdamasis ir niekaip lig pat šiol iki galo neišsiteisindamas pats prieš save, kad taip elgiuosi Vaidoto sveikatos labui, šiaip taip vis dėlto išsisuksiu, kaip jis pabėgo

iš ligoninės, taip aš paspruksiu nuo jo. Šimtgramis liks neišgertas. Ir Vaidotas Spudas liks Anapus laukti manęs ateinančio su sunkia sąžine dėl tokio nevykusio paskutinio mudviejų atsisveikinimo.

Ankstyvoje jaunystėje esu įsidėmėjęs Jūsų eilėraštį „Aš ieškau tavęs“, parašytą dar septintajame dešimtmetyje. Jame yra kelios eilutės, kurias anuomet buvo galima pavadinti gana drąsiomis: „Aš ieškau tavęs, neaptverto / Tribūnų ir šūkių barjerai.“; „Aš ieškau tavęs – gryno kristolo. / Ir tokio – žinau – neberasiu.“; „Einu tartum įtemptu lynu.“

Tačiau yra ir tokia eilutė – „Kurantai patikslina laiką“, kuri tarsi nubraukia, kas prieš tai pasakyta. Pastaroji detalė – duoklė laikmečiui, kuriame tada gyvenome? Šiaip jau Jums, kitokios kūrybos adeptui, tokios detalės lyg ir nebūvo labai dažnos. O ar buvo, kas jų reikalaudavo?

Ne „detalės“, o „atributai“, „atributika“! Tais laikais redakcijose, leidyklose populiarus žodis. Pavyzdžiui, senojo kaimo, bažnytinė atributika buvo blogai, o tarybinė atributika, nėra kalbos, juo daugiau, juo geriau. Štai Valentinas Sventickas, tuomet dirbęs „Vagos“ leidykloje, pasisodina mane ir rodo pieštuko galu į eilutę: „Keturgubi bažnytiniai varpeliai skamba“. Išbrauk, sako, bent tą „bažnytiniai“, dar kam užklius, bus ir tau, ir man nesmagu, bažnytinės atributikos ir taip rinkinyje („Paglostyk žolę“) tiršta. Kas nori, kad užkliuęs už vienintelio nepageidautino žodžio, knygos ruošimo darbai užstrigtų, todėl gailiai sulpdamas išbraukiu. Vėliau šį eilėraštį („Nusiimk kepurę“) dėdamas į rinktinę ar kokį almanachą, skaitydamas literatūros vakaruose, išbraukto žodžio neatstačiau, nors galėjau. Kodėl? Perdegus per prievartą prarasto žodžio gailėsčiui, jau kitomis akimis pasižiūrėjau į tą eilutę ir man pasirodė, kad be to žodžio ji skamba tikrai geriau. Valentino garbei turiu pasakyti, kad jis, kaip redaktorius, subtiliai jautė ribą, kurią peržengus eilėraščio meniškumas jau gadinamas.

O Jūsų minimo eilėraščio parašymo aplinkybių nelabai prisimenu, neprišimenu ir kur jis buvo spausdintas. Gaila, kad jį išleidžiant į viešumą nedalyvavo V. Sventickas – gal būtų išbraukęs ir tuos „kurantus“? Nors kažin, tai jau tarybinė atributika, į ją nelabai kas drįsdavo kėsintis. Atvirksčiai: man dirbant „Moksleivys“ ar „Jaunimo gretose“, vienu metu „baltieji rūmai“ (t. y. CK) kurį laiką pasiutiškai kibo prie žodžio „Lietuva“ – duoda ir duoda, ir duoda kaip

kuoka per galvą, tik spėk parašyt „Lietuva“, jau ir signalas: o kodėl „Lietuva“, kodėl ne „Tarybų Lietuva“, kodėl jūs taip vis bijote žodžio „tarybų“? Girdint tokius ir panašius signalus, susidarydavo įspūdis, kad juos siunčia žmogėnas ką tik išrėpliojęs iš š...dų krūvos: štai esu š...nas iki ausų, o tu nori išlįsti švarutėlis gražutėlis, nieko nebus, niekadėjau, pasimurdyk ir tu – rašyk „Tarybų Lietuva“, „kurantai“, stok į partiją ir panašiai.

Pradvisusio oro dvokas ilgainiui prasiskverbia giliai, kas yra dirbęs kolūkio fermose, žino, kad gali vanotis pirtyje, gali keist drabužius, rištis kaklaraištį, niekas nepadės, kiauulininko kvapas nežinia kur ir kaip vis tiek išsilaiiko. Čia gi tas pats. Kai rašiau žodį „kurantai“, to daryti niekas iš „baltųjų rūmų“, manding, nereikalavo, bet anų ar kitų rūmų smarsu jau spėjęs pasiimti vidinis balsas klykte klykė: „Pa-rei-ka-laus!“ – tad nesipriešinau ir parašiau, nes kvėpavau sunkiu tų laikų oru ir, matyt, išsigandau eilučių, kurias Jūs cituojate. Kaip matot, nors anas eilutes ir vadinatė „gana drąsiomis“, nesu iš drąsulių. Kaip sakoma, sykį nudegęs, ir pro kopūstų daržą eidamas pučia. Tad iškėliau kurantinį perkūnsargį, kad žaibas netrenktų.

Sovietinio eiliuotojo vidinius nuotykius galėčiau pratęsti, prisimindamas, kaip rašiau kitus eilėraščius, sakysim, kad ir – „Vėliava“. Kažkur, gal kokioje enciklopedijoje, tada perskaičiau Lietuvos valstybinės vėliavos istoriją ir labai apsidžiaugiau radęs parašyta, kad ji buvo raudona. O raudonų vėliavų visur prikabinėta, einu sau gatve ir mėginu įsivaizduoti, kaip tos vėliavos atrodytų, jei jose staiga atsirastų baltas raitelis. Nuo tokio vaizduotės žaismo ilgainiui prasidėjo eilėraštis: „Šiandien aš praariau dirvoj skaudžiai raudoną molį - / Raudoną kaip vėliava...“ Dabar jau reikėjo per tą raudoną vėliavą paleisti šuoliuojantį baltą raitelį, bet aš vėl išsigandau ir vietoj žirgo ant vėliavos suguldžiau atrajojančias karves. Nors ir labai šykščiai, bet žirgo baltos spalvos šiek tiek liko: baltas nužydėjusios pienės pūkas... O „vėliavą galima nešti ir negyventi joje.“ Negyventi – katroje iš tų dviejų? Su žirgu ar be? Paskutinę gyvenimo akimirką „virš galvos nusidrieks... skaudžiai raudono molio tarpulysvis... vėliavos kraštas.“ Taip sakant, vėliavos apačia, o visos vėliavos nematyti, kokie ten spalvų ruožai, o gal jų išvis nėra, kiekvieno valia įsivaizduoti, kaip kas tik nori. Meluočiau sakydamas, kad tą eilėraščių rašiau iš didelio patriotizmo, vieno kio ar kitokio, ne, jokiū būdu! Tai tik eilėraščio formą įgavęs įspūdis, pirmąsyk

sužinojus visų Lietuvoje plazdėjusių vėliavų istorijas. Čia viešai prisipažinsiu, kad tas eilėraštis man brangus, nepaisant to, kad daugelis jį palaikys rašliava apie sovietinę vėliavą – eilėraščio podirvis vis dėlto liko pernelyg giliai užslėptas.

Ką Jums, kaip kūrėjui, davė darbas redakcijose? Gerai pamenu anuometinį „Moksleivio“ žurnalą, kuriame daug vietos buvo skiriama literatūrai ir kur debiutavo ne vienas būsimo rašytojas.

Davė kasdieninę duoną, be kurios joks kūrėjas negali išsiversti. O atėmė daug brangaus laiko ir jėgų gausinant žurnalistinę rašliavą. Ačiū, kad prisimenat „Moksleivį“, be Jūsų, kai buvo jaunesnis, prisimindavo ir Vytautas Skripka, turėdamas galvoj savo poetinį debiutą, ne kartą anais laikais pavadino mane net krikštatėviu. Aš pats savo ruožtu žurnalistinio darbo krikštatėviu galėčiau vadinti Antaną Jonyną, tai jis ištraukė mane vaitojantį po sunkia jauno nepatyrusio mokytojo lituanisto našta vakarinėje rusų mokykloje ir parsivedė į savo redaguojamą „Moksleivį“. Būdavo, švilpia rugsėjo šiltas vėjas pro ausis, raudonas motociklas lekia kiek įkabindamas, kol sustoja kažkur prie Želvos, prie didelio kukurūzų lauko, ir Virgilijus Juodakis čia pritūpdamas, čia net virsdamas ant nugaros fotografuoja kolūkinį derlių dorojančius moksleivius, kurių būry aš pats bėginėju su bloknotelium rankose. Tai – tipiškas vaizdelis iš „Moksleivio“ laikų.

O štai jau „Pergalės“ redakcija ir Feliksas Vaitiekūnas, prieš save ant stalo pasidėjęs trintuką, pieštuką, rašalu rašantį parkerį, keletą įvairiaspalvių tušinukų ir krūvą juodai subraukytų ir įvairiaspalviais klausukais, šauktukais bei kitokiais ženklais nusėtų mašinraščių – jis laukia autoriaus, su kuriuo prasėdęs visą pusdienį, kartais iki vėlaus vakaro, ir dar, ko gero, šis tas liks kitai dienai. Kruopštus darbas, darbas iki pažaliavimo. „Tai ne redagavimas, o velniai žino kas!“ – neiškenčia Juozas Aputis. Feliksas nenusileidžia: žiūrėk, čia taisyklingi, apvalūs sakinukai, neprikibsi ir norėdamas, viskas gražu, bet po tuo gražumu nieko nėra, kažkokia tuščia klaiškuma spengia, aiškiai matyti, kad autorius literatūrinį dinderį muša; o čia, žiūrėk, kur koja, kur ranka, viskas suvelta, susukta ir suversta į krūvą, bet po ta krūva, žiūrėk, gyvastis juda, kibeni feni, reikia gelbėti. „Bet ar tai pagelba, Feliksai? Gal tegu pats autorius gelbstisi... Kur tada jo stilius?“

Stiliaus, žinoma, jei jo nėra, niekas niekam neįkvėps, Feliksas tai žino, pats

patyręs savo kailiu, nes yra pripažintas vertėjas, visą Grigorijų Kanovičių išvertė. Vaikšto, būdavo, redakcijoje susirūpinęs, ieško nerasdamas žodžio ar posakio. Pasiūlai ką – ne, prasmė ta, bet šitam sakiny neskambės. Arba: ar pasiutai, taigi čia Griša Kanovičius, o ne koks Vaižgantas, jis taip nepasakys.

Kol Feliksas dirbo „Pergalėje“, žurnalo kalba buvo pavyzdinė, su dabartinės periodikos kalba nepalyginsi, nesuprantu, ar tekstai išvis neredaguojami (net knygų!), ar trūksta redaktorių, Dievo apdovanotų bent dešimtadaliu Felikso sugebėjimų. Tiesa, būčiau pamiršęs – iš Felikso sužinojau, kas tai yra „rozbinto šaknis“. Jeigu Jūs, Gerbiamas Skaitytojau, to nežinote, matyt, beveik neskaitote spaudos arba kai kurių leidyklų leidžiamų knygų – ten nevalyvuos tekstuos rozbinto šaknų priraižyta kiek nori!..

Jei gyvenčiau antrąsyk, į „Jaunimo gretas“ ir surišto manęs niekas nenuneštų, dėl „Moksleivio“ dar pagalvočiau, „Pergalės“ senų žurnalų antai ant spintos visa krūva, toj krūvoj, anot Felikso, anų laikų gyva dvasia spurda. Kaip kam kitam, nežinau, o man – tikrai gyva, jos nė gelbėti Feliksui nereikės, kaip kad ano kruopščiai jo redaguojamo prozininko stiliaus: kur koja, kur ranka, su rozbinto šaknimis pramaišiu!..

- Derži chvost pistalietom! – man visa ko geriausio linkėdamas, iš tolo ranka pamoja Vaitiekūnas. Šio šmaikštaus rusiško posakio jis kažkodėl nė nemėgino versti į lietuvių kalbą, nors mėgo jį kartoti dažnai.

Ypatinga bičiulystė Jus siejo su artimu Argirdiškės kaimynu Eduardu Mieželaičiu. Apie tai jau nemažai esate pasakojęs, todėl norėtusi išgirsti lyg ir kokią apibendrinimą. Iš pirmo žvilgsnio su E. Mieželaičiu buvote lyg ir labai skirtingi. Tačiau kad tuomet ne vienas aukštas pareigas ėjęs ir vienas žinomiausių Lietuvoje kūrėjų Jumis labai pasitikėjo, taipogi akivaizdu. Kokia čia paslaptis?

Į bet kokius apibendrinimus žiūriu tankiai mirksėdamas, su dideliu nepasitikėjimu: jie greit atvirsta antra puse, kaip medžio lapas, žiūrėk, buvo žalias, po akimirkos jau baltą pusę rodo, o dar po kurio laiko bus geltonas, raudonas ar dar koks. Visokiausių apibendrinimų paveiktas, E. Mieželaitis parašė žiauriai negražų eilėraščių apie Bernardą Brazdžionį, vėliau dėl to labai gailėjosi, bet kas iš to, – kas parašyta, ir kirviu neiškaposi... Atgimimo laikais Bern. Brazdžionį lietuvių tauta iš Vilniaus oro uosto parsinešė ant rankų – tarybinių literatūrologų apibendrinimai gėdingai apvirto aukštyn kojom.

Nepraėjo nė dvidešimties metų, o Brazdžionio nešiojimas ant rankų kai kieno, net gyvenančių užjūriuose, akyse ima įgauti vėl kiek kitokį atspalvį. Vėl nauji apibendrinimai? Todėl, regėdamas tokius kūlversčius, apie Mieželaitį parašęs prisiminimus, dar kažkokių ten gudragalviškų apibendrinimų ar paslapčių ieškoti nesiryžtu. Užuoat tai darę, geriau pakalbėkime apie Dievą, kuris Senajame Testamente neišpasakytai rūstus. Tai Jis, rūstusis, neleidęs man, kūdikiui, sulaukti nė metukų, iš manęs atėmė pas save pasišaukdamas mano tėvą. Bet Dievo Tėvo dešinėje sėdinčiam Sūnui, mielaširdingajam Jėzui Kristui iš Naujojo Testamento, labai pagailo nuskriausto kūdikio ir Jis nedelsdamas tam kūdikiui siuntė patėvį, Antaną Rudaitį, gerą žmogų, tokį gerą, kad visi Urviniai kalbėjo: retas vaikas turi tokį tėvą, koks tam našlaičiui yra anasai tiesiog iš dangaus siųstasis geradaris. Tačiau Dievui atrodė, jog jis padarė tokią skriaudą, kad jos nepajėgs atlyginti, kol tas nuskriaustasis gyvens. Todėl Jis siuntė dar ir chirurgą Kazį Kaikarį, kad jis našlaitį nelaimėlį ištrauktų iš mirtinos ligos nasrų. O kai tas pats Kaikario išgelbėtasis po ketverių metų įsmuko į saugumo paspėstus spąstus, Dievas, sąžinės graužiamas dėl galutinai negražintos skolos, vėl siuntė, o ką siuntė, patys žinote, nes juk skaitėte mano atsiminimus apie Mieželaitį. Apskritai, tai tikra klasikinio sukirpimo pasaka be galo, kadangi iki šiol man Dievas turbūt vis dar jaučiasi skolingas ir, žiūrėk, vis ką nors ima ir atsiunčia. Ne švenčių, ne gimtadienių proga, jokių būdu ne. Bet kai tik koks negerumas ar bėda, - žiūrėk, net nesitikėjai, o ima ir būtinai atsiunčia. Neminėsiu čia visų man Dievo siųstų gelbėtojų ir geradarių, jų tiek daug, kad, imdamasis vardyti, vis tiek kurį iš tos daugybės pamirščiau.

Labai produktyviu rašytoju Jūsų nepavadinsi. Tačiau ilgos pertraukos tarp išleidžiamų knygų netampa skaitytojų praradimo priežastimi. Prieš Jus pakalbinti specialiai tuo domėjaisi bibliotekose. Regis, visada tie tarpai buvo netrumpi, tarsi kitaip ir negalėtų būti. Ar tai reiškia, kad naujai knygai atsirasti Jums būtina ilgalaikė distancija? O gal čia didesnį aiškumą įneštų Jūsų požiūris į kūrybą?

Kai užaina ūpas, rašau, kai pračina – ne. Tiesa, yra pasitaikę mėginimų save prievartauti. O rezultatas? Nieks nenuneigs, kad ir išprievartautos moterys pagimdo gražių berniukų ir mergaičių. Čia tas pats. Todėl ir graužiu save, kad nebuvau pakankamai valingas ir atkaklus, juoba kad už tokius prievartavimus nei Dievas baudžia, nei žemiški įstatymai. Tačiau vienaip kreipsi ar kitaip, vis

dėlto pačius geriausius eilėraščius parašiau spiriamas nenugalimo, deginančio troškimo tai daryti. Kitaip tariant, ne pats savo įnorių vedamas ėjau, buvau kviečiamas, kartais net varu varomas prie poezijos stalo. Drįsčiau palyginti – taip aukštesnės jėgos šaukiami žmonės eina prie Dievo stalo bažnyčioje. Dauguma tokių eilėraščių sudėta į rinkinius „Paglostyk žolę“ ir „Nusigręžusi žvaigždė“. O ar šiose knygose nėra nė vieno parašyto nepajutus to vidinio kvietimo? Ar daug čia per neapsižiūrėjimą prasprūdo nekviesto svečio giesmių? Nežinau nė pats. Bet žinau, kad nekviestam svečiui labai nesmagu gunksoti svečiuose prie stalo, o ir kitiems į jį žiūrėti nėra malonu.

Išmokus važiuoti dviračiu, ir po ilgesnės pertraukos antrąkart mokytis to niekam nereikia: ir visai nukaršęs senis, žiūrėk, nusileidžia pakalnėn sklandžiai, neprarasdamas pusiausvyros. Ir eiliuoti sykį išmokęs, niekas to nepamiršta. Tačiau kai nejauti nė menkausio vidinio pritarimo tai daryti, kaip tada? Nelyginant apkurtus, diena diemon negirdėti kvietimo eilėraščiui yra kur kas sunkiau negu rašyti net labiausiai besiožiuojantį eilėrašį. Kad būtų lengviau tai išverti, stengiuosi nepamiršti, jog talentą, anot Augusto Strindbergo, duoda Dievas, bet laikui atėjus – ir atima. Pridurčiau: arba paėmęs laikinai padeda į lentyną. Kai dievų ir žmonių užmirštą jį ten ima graužti laiko pelės arba kai jis ten lyg koks sūrio gabalas ima pelyti, žiūrėk, iš tylos ir pasigirsta Vinco Kudirkos įspėjimas: budėkite, kitaip ir jūs patys supelsite ir žaliom pelėsių dulkėm išsisklaidysite pavėjui be likusio ženkle... Todėl pavydžiu rašytojams, kurie sąžiningai budi, dirba ritmingai, vienodais laiko tarpais leidžia knygą po knygos. Jie stovi lyg pavyzdingi darbininkai fabrike prie konvejerio. Apgailestauju, kad man pavyzdingai stovėti prie to konvejerio visą gyvenimą nesisekė. Jei literatūra būtų kaip koks didelis fabrikas, fabriko direktorius jau seniai mane būtų atleidęs iš darbo.

Kiek Jūsų dabartinėje dienotvarkėje laiko skiriama kūrybai?

Darbingiausiais gyvenimo dešimtmečiais visada turėjau derinti kūrybą prie tarnybos, ne atvirkščiai, tarnyba buvo mano ponia, ir aš jai pataikavau. Jai atidavęs geriausią ir didžiausią savo laiko dalį, rašiau naktimis, popietėmis pasilikęs po darbo redakcijoje. Sykį vakare atsitiktinai užklydo mano tuometinis šefas – „Moksleivio“ redaktorius Leopoldas Mykolaitis, rado mane redakcijoje skendintį tabako dūmuose. „Ar ne per greit sudegti rengies? – pasakė ir

pridūręs: - na, netrukdysiu, matau, kad rimtai į darbą įgulęs“, - iš redakcijos išėjo. Tik atsikračius tarnybos, Argirdiškėje, buvo kaip kokia Amerika atrastos rytmečio valandos: kai tik ką rašau, toje savo atrastoje Amerikoje gyvenu iki šiol. Valandų neskaičiuoju: kai kada kelios, kitąsyk – nė vienos. Kai dirbdavau naktimis, naktys man vis būdavo per trumpos, ryte tomis pačiomis akimis nuėjęs tarnybon, dėl miego stokos nesukdavau galvos – ėsdavo galvą laiko stoka. O dabar, senatvėn, to laiko, rodos, būtų lyg ir pakankamai, marios, bet galvą ėda išgalių stoka. Kai Putinas išleido „Būties valandą“ ir tuoj pat „Langą“, paskutinę savo eilėraščių knygą, daug kas tada aiktelėjo: septyniasdešimtmetis senukas – ir tokia poezija! Nedaug kam gyvenimo saulėlydyje būna šitiek lemta ir duota, panašaus nusistebėjimo tada po kelerių metų, jau Putinui mirus, susilaukė nebent Antano Venclovos elegiško skambesio paskutinė poezijos knyga „Vakarinė žvaigždė“ (poetui tada buvo tik šešiasdešimt penkeri, tais pačiais metais jis ir mirė). Abu poetai jaunesni už mane išėjo savo šlovės vainikams lauro lapelių skabyti į sodą, kurio vartus praverti mes dar tik rengiamės.

Kas, visų pirma, apsprendžia tokią dienotvarkę? Ar ji Jus kaip kūrėją patenkina?

Manau, nėra žmogaus, kuris iš tikro būtų patenkintas atėjusia senatve. Kai senukas ar sentutė, pagauti savotiškos tame amžiuje, beje, neretai pasitaikančios euforijos, krykštauja džiaugdamies „geriausiu savo gyvenimo tarpsniu“, vis dėlto aš pasilieku sau teisę nors kiek suabejoti tų džiūgautojų nuoširdumu arba daryti vienokią ar kitokią prielaidą dėl jų seniokiško suvaikėjimo. Taip, senatvė man davė daug laiko, dosniai davė, bet vis mažina ir mažina galimybes, kol galutinai užrauks tomis galimybėmis pasinaudoti. Jūsų monografijoje aprašytas Kazimieras Barėnas dirbo Londone kaip jautis, kol sulaukė beveik šimto metų. Literatūros ir žurnalistikos, apskritai lietuvių kultūros baruose Barėnas suarė ir apsėjo nemažą lauką. Didelė garbė jam, bet barėniškos valios ir sveikatos, deja, ne kiekvienam atseikėta po lygiai.

Kokių kūrybinių impulsų yra atnešusi Labanoro giria?

Argirdiškėje parašiau geriausias savo knygas: „Paglostyk žolę“ ir „Nusigrėžusi žvaigždė“, o taip pat „Pro dūmus: deimantais nusėtas“. Pastaroji natūraliai yra išaugusi iš „Pigmaliijono sindromo“, todėl kai kuriuos gabalus ir iš jos reikėtų įtraukti į šį sąrašėlį. Pradedant „Slenksčiu“, viskas išdygo ir išaugo Labanoro

girioje, tiesa, rastume ir šiokių tokių išimčių: juk buvo kai kas rašyta traukinyje į Vilnių ir pačiame Vilniuje, kelionėje į tėviškę ir kitur, be to, nebūtinai sėdint prie stalo, – ir dviračiu esu sumynęs nemažai kilometrų eilėraščių nuotrupoms įkyriai zyziant aplink galvą kaip uodams.

Argirdiškėje (su didesnėm ir mažesnėm dėl įvairių priežasčių susidariusiom pertraukėlėm) išgyvenau 40 metų, jei skaičiuotume dienų ir naktų tikslumu, čia praleisto laiko, ko gero, susidarytų beveik dvigubai daugiau negu Urvinuose. Bet Urviniai man visada švietė nepatirdami nei pilno, nei dalinio užtemimo, jie niekada nebuvo atsidūrę ir, atrodo, jau niekuomet neatsidurs Argirdiškės šešėlyje. Tačiau Argirdiškėje aš jaučiuosi jaukiai, juk rašiau, kad čionai „vis tiek tu namie“ ir dvišlaitis pušiniaiš gontais dengtas aukštaitiškos pirkios stogas virš galvos globėjiškai susiskliaudžia kaip angelo sargo sparnai, o nakties tyloje aiškiai girdisi, kaip „šventieji nedrąsiai vaikštinėja ausy“. Šventai tikiu, kad manyje gyvena tėvų ir, anot Brazdžionio, protėvių dvasia – genetinis tos pačios pasaulėjautos tiltas, jungiantis mano kraujo gentį. Atrodo, jau minėjau, kad mes esame miškų žmonės su jaukiai miegančiu ežiu ant mano prosenelės kelių. Todėl Labanoro miškai man negali būti svetimi genetiškai, prosenelių kasdien girdėto girių gausmo niekas neišėmė iš mano ausų, jis aidi lig šiol. Ir to gausmo ritmu rašomi eilėraščiai, nesvarbu kur begyvenčiau, Urviniuos, Argirdiškėje ar dar kur, – vis tiek tuo pačiu ritmu. O kad Argirdiškėje pavyko parašyti geriausias knygas, gal lėmė ne kas kita, o atsitiktinumas? Tik praradęs Argirdiškę, galėčiau pasakyti, kokio dydžio erdvę Argirdiškė manyje užpildė. Kokio gylio duobę krūtinėje paliko prarasti Urviniai, jau, deja, žinau.

Kokios kūrybinės ambicijos dar būtinai turėtų išsipildyti?

Nuo pat vaikystės buvau tikras ligų puodelis. Pirmąkart mano ligomis rimčiau susidomėjo karo felčerė Antanina Neščiadina (frontui praėjus, ji liko Žvirgždaičiuose, išmoko lietuviškai, taikiai sugyveno su partizanis ir iki mirties ilgus metus gydė mano krašto žmones, kurie ją lig šiol prisimena). O aš lig šiol esu patyręs šešias ar septynias operacijas. Priešpaskutinei prasidedant, kai jau gulėjau operacinėje ant stalo, gydytojai dėl kažko nesutarė, tada skyriaus vedėjas griežtokai pasakė: „Šiaip ar taip, bet gal žmogus dar ką nors parašys!“ Tai atsitiko prieš keliolika metų, per tą laiką pasitvirtino chirurgo Kašinsko žodžiai: šį tą tikrai parašiau, išėjo dvi knygos. Po šiai dienai su daktarais ryšiai

nenutrūko, jie man skiria dažnokus pasimatymus, bet dabar jie man rašymo srityje jau nieko neprognuozuoja.

Tupi varna pačioje beržo viršūnėje ir atkakliai laukia giedros. O aš, žiūrėdamas į tą varną, atkakliai laikiu bent keliolikos eilėraščių – tada iš bėdos susidarytų nedidelis rinkinukas. Turiu parašęs įvairių pokalbių, atsiminimų apie rašytojus, užmestas guli pradėto rašinio juodraštis apie nelabai kam žinomus, daugiau tik man vienam brangius žmones geradarius, kurie, patys to nežinodami, gal net nenujausdami, kreipė mano likimą kaip palankus vėjas laivo burę audringoje jūroje. Nė pats neišmanau, ką daryti su „Pigmalijono sindromu“, kartais atrodo, kad reikia išrankioti geresnius gabalus ir rasti jiems vietą knygoje „Pro dūmus: deimantais nusėtas“. Kartais pasvajoju apie eilėraščių rinktinę, pačiam pirštis nedrąsu, ypač dabar, esant tokiam vis labiau leidyklas spaudžiančiam finansiniam sunkmečiui. O štai poetas Petras Palilionis Kaune 2007 metais pradėjo leisti Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlę, išėjo Algimanto Baltakio, Algimanto Mikutos, Justino Marcinkevičiaus, Roberto Keturakio nedidelės (50 eilėraščių) patraukliai talentingo knygų meistro Romo Oranto apipavidalintos rinktinės. Nusiimu kepurę ir dėkoju Petru, kad jis ne tik sugalvojo šią bibliotekėlę (tai, manau, nėra niekas, o kiek ne menkesnis dalykas už 1965 metais įsikūnijusią pačią Poezijos pavasario idėją), bet ir nepabūgęs krizės sunkumų atkakliai tęsia leidybos darbus toliau. Toje bibliotekėlėje – ir mano knygelė, kurią sudarinėdamas supratau, kad pusšimčiu eilėraščių visai padoriai įmanoma reprezentuoti viso gyvenimo poetinį šėlsmą. O jeigu būtų leista dėti ne pusšimtį, o visą šimtą, – sakyčiau: tai – ideali apimties riba, nesu toks turtingas, kad gvieščiau nors vienu eilėraščiu daugiau!

Donata Mitaitė vienoje mokslinėje konferencijoje labai aukštai įvertino Vytauto Kubiliaus recenziją apie rinkinį „Paglostyk žolę“, esą, tai viena geriausių jo recenzijų. Mano išmanymu, ne tik V. Kubilius apie mane vykusiai rašė, bet ir Sigita Geda, Rimvydas Šilbajoris, Vladas Šimkus, Judita Vaičiūnaitė, Alė Rūta, Vitas Areška, A. Baltakis, Viktorija Daujotytė, Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, Brigita Speičytė, V. Sventickas, kai kurie net po keliskart. Kodėl aš tai čia dabar prisimenu? Todėl, kad neseniai sapnavau tokį sapną: rodos, laiku rankose ir sklaidau knygą, kurioje sudėti jų visų tie straipsniai, tos recenzijos. Atsibudau su neregėtu dėkingumu jiems visiems, – imtum, rodos, ir tuoj pat

parašytum kiekvienam po širdingą laišką. Bet kaip tu, žmogau, parašysi Kubiliui ar Gedai su Šilbajoriu, kitiems...

Atskirai derėtų išskirti tai, kas Jūsų nuveikta jau vėl nepriklausomos Lietuvos laikais naujai atskleidžiant ir įprasminant pokario metus. Kartais skaitant net nesitiki, kiek daug įdomaus ir svarbaus saugojo Jūsų atmintis, negarantuota, kad ateis laikas tai užrašyti. O gal kai kurie tekstai užrašyti iki 1990-ųjų?

Nepaliauju lig šiol stebėjęsis, kodėl iš „Karštų lapų“ cenzūra su trenksmu išjojo „Turniškes“, o „Po piliakalnį supilkim“ (parašyta 1966 metais) paliko – šis eilėraštis turėjo atrodyti kur kas nuodėmingiau jau vien atvira sąžauka su partizaninėm kovom: „Galvas dėt pasižadėję / Už sodybą kaip tėvynę...“ Tačiau jokių būdu čia nenoriu tuščiai pats girtis ir būti kitų nepelnytai giriamas, todėl nepamirškim, kad pokario laikais buvau keliolikos metų paauglys, o kas tokių metų pusberniui labiausiai rūpi? Mano sūnui rūpėjo kasetės su bumbsinčia muzika, džinsai, visokie madingi blizgučiai. Viso to mano paauglystės laikais nebuvo, bet buvo partizanų ginklai, jų kokarduotos kepurės, jų dainos. Tai vaikigaliui, be abejonės, darė ne menkesnę įspūdį už bumbčikus ir džinsus vėliau ateisiančioms paauglių kartoms. Ką tu noriu pasakyti? Tai, ką ir pasakiau, tikėdamasis bent kiek demistifikuoti Jūsų klausimo perdėtą rimtumą ir sureikšminimą to, ko nė perpus neturiu ir nesijaučiu patyręs. Anaip tol – lig šiol man pačiam labai gaila, kad sąlytis su partizanais manęs nepalietė giliau, kad visa tai liko tiktai kaip tvirtesnių pasaulėžiūrinių šaknų stokojantys paauglystės laikų sentimentai. Taip, tie sentimentai man labai brangūs, tai – „deimantai pro dūmus“, tai pagaliau mano bumbčikai ir džinsai, jei norite, todėl bernioko žvilgsniu lydėtos ginkluotos rezistencijos motyvai į akis per daug nekrisdami (vidinio cenzoriaus uolumas!) natūraliai turėjo šmėkšoti tarybiniais laikais išleistuose rinkiniuose.

„Pigmalijono sindromas“ parašytas 1986–1987 metais, tai jau proza, ten partizanas Vytautas Žemaitis-Šermukšnis, mano krikšto tėvo Saliamono Žemaičio iš Žąsinių kaimo sūnus, autoriaus pristatomas su vardu pavarde, jis jau konkretus asmuo, jis jau neklydinėja bevardis maskuojančioje poetinio kalbėjimo migloje. („Jūs, poetai, mokate viską įvynioti į tokią žavią, bet apgaulingą miglelę, kad joje labai sunku mums, redaktoriams, rasti tai, dėl ko reikėtų jus smarkiai išbarti“, - leidžiant knygą, tokią užuominą sykį teko išgirsti

„Vagos“ leidykloje.) „Pigmalijono sindromas“ išėjo aštuoniasdešimt devintaisiais, bet dar prieš metus jį redaguojant, kai pro leidyklos langus atskriedavo pirmųjų Sąjūdžio mitingų garsai, supratau, kad pasakiau nedovanotinai mažiau negu dabar būtų galima, dabar, kai trispalvės varsom taip sparčiai ir drąsiai skleidžiasi Atgimimo žiedas. Tai buvo didelė paskata prisivyti mane aplenkusį laiką – reikėtų smarkiai raustis juodraščiuose ir ieškoti datų, kada tiksliai kuris teksto gabalas parašytas (devyniasdešimtaisiais? Prieš pat juos? Ar tuoj po jų?), bet manau, kad tai nėra labai svarbu. Kaip sakiau, nebuvau joks drąsuolis, o juo labiau disidentas, tekstai, pavadinti partizanų dainos žodžiais „Mergaitė, papuoški mano kapą“ ir išspausdinti „Metuose“ per du 1991 metų numerius, vėliau buvo panaudoti ruošiant knygą „Pro dūmus: deimantais nusėtas“ (1998). Šioje knygoje yra aprašyti mano rankraščių nuotyčiai juos slapstant (pas giminaitę Nijolę Gečaitę), ieškant galimybių perduoti užsienin (Almantas Samalavičius) ir galop Antano Ramono dėka išspausdinant „Metuose“ – be eilės, skubos tvarka. O aš tuo tarpu gulėjau Santariškėse ir laukiau operacijos ramia širdimi, žinodamas, kad mano išspausdinti tekstai, kad ir kas bebūtų, jau niekur nepradings, – dar buvo nenudžiūvęs Sausio 13-osios įvykių kraujas ant grindinio.

Jūsų kūrybiniame aruode nemažai vertimų. Kas nulemia, renkantis kūrinių, autorių?

Bendradarbiavimą su Danute Krištopaite, kaip su itin reiklia ir dora „Vagos“ redaktore, prisimenu po šiai dienai labai šviesiom spalvom – man net yra siūliusi versti Skandinavų epą „Edas“. Ji net pyktelėjo, kai, pabūgęs tokio milžiniško darbo, atsisakiau. Bet neatsisakiau, kai kalbininkas ir kultūros istorikas Arnoldas Piročkinas pasiūlė išversti čeko Juliaus Zejerio (Zeyer) lietuviškos tematikos eilėraščius ir poemą „Algirdas Geištaras“. Pastarosios vertimą labai palankiai recenzuodama įvertino J. Vaičiūnaitė. Tiktai stebiuosi, kodėl Lietuvių literatūros enciklopedija J. Zejerio knygos „Lietuviškos godos“ (1981) sudarytoją A. Piročkiną mini, o mane, kaip vertėją, nutyli.

Po motinos laidotuvių spintos stalčiuose dėliodami jos paliktus daiktelius, radome vienan mazgelin su maldaknyge įrištą J. Zejerio knygą „Lietuviškos godos“, tarp knygos puslapių lyg koks žymeklis buvo įsipynęs rožančius, kitoj vietoj įspraustas šventas paveikslėlis, – atrodė, visa tai vienon krūvon susidėjo,

rūpestingai susiruošė, o vežama į ligoninę, kur ir mirė, pamiršo pasiimti... Knyga buvo gerokai nučiupinėta, matyt, ne kartą liesta ir glostyta mamutės rankų. Ji, porą žiemų tesimokiusi kaimo pradžios mokyklėlėj, Beruogštinėj, anot jos pačios, visą gyvenimą mėgo skaityti poeziją, kaip sakydavo, - „eilutes“. Bet ruošdamasi paskutinei kelionei motina pasirinko ne sūnaus posmus, o jo verstą J. Zejerį: „Lietuviškas godas“ įsirišo vienan mazgelin drauge su švenčiausia savo knyga – maldaknyge.

Dėkui Tau, Viešpatie, kad man davei tokią Motiną, atleisk Jai, jei turi ką atleisti, ir priglobk Ją arčiau Savęs...

Visa tai prisimindamas, įtarinėju save, ar visada rašiau tas, pasak mamutės, „eilutes“ ir leidau tas knygas, kurias iš tikrųjų reikėjo rašyti ir leisti? Gal ir vertimams reikėjo daugiau dėmesio ir meilės, savarankiškumo – nelaukiant, kol kas paragins ir savo nuožiūra įduos į rankas verstiną eilėraščių ar knygą.

Kaip matote, renkantis autorių ir kūrinį, mano paties iniciatyvos būta nedaug, siūlė leidyklos, redakcijos, kartais, tiesa, ir pats, kai dirbau Rašytojų sąjungoje, imdavausi įvairių renginių progom ką nors pateikti lietuviškai iš atvykstančių svečių kūrybos. Bet niekad nieko nesu vertęs atžagaria ranka, atmetinai, kiek leido sugebėjimai, stengiausi padaryti sąžiningai, o kai spaudė terminai ir nespėdavau visko galutinai apdailinti, rankraščių atiduodavau sunkia širdimi.

Henrikui Šilkiniui (Henryk Szyłkin) šia prasme, regis, tenka daugiausia dėmesio. Tačiau turbūt ne tik todėl, kad jis – artimas kaimynas?

Henriko ir mano likimai panašūs: jis savo gimtojoje Santakoje retas vasarų svečias, aš Urvinuose – irgi, tik toks skirtumas, kad jis atvažiuojęs dar randa ir praveria savo vaikystės būsto duris, o aš vešlių dilgėlių sąžalynuose sunkiai randu vietą, kur tos durys varstėsi. Todėl ir atsirado rinkinyje „Į šulinį užgriūvantį“ eilutės: „Kad Urvinių nebėr, tik Santaka, - / Per širdį pereina lyg ašmens.“ Žemiško rojaus, kuriame gyventa vaikystėje, nostalgija, laiko negailestingai niokojamų gimtųjų vietų sunkiai beatpažįstami kraštovaizdžiai, atmintyje aiškiai girdimi artimų žmonių balsai ir žodžiai, o juos tarusios lūpos seniai po žeme, - visa tai mudviem abiem bendras sopulys. Tad E. Mieželaičiui priminus, kad gal reikėtų išversti Henriko lietuviška dvasia alsuojančius eilėraščius, be didesnių dvejonių kibau į darbą. Jaučiausi laisvai, laisviau negu imdamasis versti

kurį kitą autorių, kai tenka jį „prisijaukinti“, kol perpranti jo poetinio pasaulio savitumus. Henriko eilėraščiuose buvo viskas iki smulkmenų pažįstama, Santakos balsas skambėjo beveik taip pat kaip ir nuo mažens pažįstamas Urvinių balsas, tiesa, tam tikro skirtumo vis dėlto būta: tarimas grynai lietuviškas, bet su lenkišku akcentu, kurį verčiant buvo sunkiausia išlaikyti.

Su kuo dabar daugiausia bičiulijaujatės?

Su medžiais, medžių seserim žole, su paukščiais, su skruzdėlėmis, su vandeniū... Su jais mane sieja tyli bičiulystės, gal net brolybės kalba, kurios joks prašalaitis negirdi. Intymesnės šnekos šiame pasaulyje turbūt nėra, nebent dar su Dievu. Vėl pasikartosiu: šios bičiulystės šaknys siekia toli erdvėje ir laike nutolusį – įsiterpusį tarp girių Margauskų kaimą, iš ten ir Margauskaitė Ona, mano močiutė su tuo jau minėtu ežiu ant kelių. O anais metais mūsų sodyboje Argirdiškėje gyveno aklas ežys, teko jį kiek pagloboti, bet tai buvo nelinksma bičiulystė. Išlindęs iš daržinės ar iš kito kokio pašalio, klydinėdavo po kiemą vidury dienos, stabtelėjęs pakeldavo juodą smailų snukutį į saulę, priešus pakreipdavo galvelę ir nejaukiais akių baltymais žiūrėdavo lyg į tave, lyg pro tave nežinia į ką ir jau net liečiamas nesusiriesdavo į dygų kamuolį kaip kad anksčiau... „Geriau ežiu žeme / Nei Grigo Ratų vežime“, – S. Geda buvo šykštus liaupsėms, bet gal prieš trisdešimt metų mudviem susitikus Vilniuje pasakė, kad apie ežį parašiau neblogai, iš jo žodžių supratau, jog šios ką tik cituotos eilutės atitinka jo gyvenimo vidines nuostatas. Sigitas iš tiesų buvo dygus žmogus, jis pats tai gerai suvokė ir kitoks būti, man rodos, nė nenorėjo.

Kai medžio, vandens ar ežio kalba ausyse virsta spengiančia tyla ir lyg jau imi pasiilgti žmogaus balso, o tai atsitinka retai, bet vis tiek atsitinka, tada į kiemą įsuka girininko Kęstučio Grašio visureigis. Su Kęstučiu ir jo žmona Elyte galima kalbėtis ne tik apie tą mišką, kuris ošia už lango, bet ir apie klaidžias mūsų dvasinio pasaulio tankmes, nes jie abu knygas skaitantys, net į teatrą neretai nuvažiuojantys žmonės, be to, augina gražią, senoviškai skaitlingą šeimą. Neretas svečias ir Andrius Gaidamavičius, gamtą mylintis labiau negu save, ypač nykstančius vilkus, kaip jau sakiau, jis, kaip redaktorius, atgaivino ne taip seniai gana nykia atrodžiusį savaitraštį „Žalioji Lietuva“.

Kas Jums, atsiskyrėliui, šalia esantys žmonės?

Koks gražus jovaras – akių atitraukt negali! Bet jo iš mūsų kiemo nematyt

– tenka pereiti visą Urvinių alksyną, paskui dar keliuku koks puskilometris, tik tada pro medžių tarpą tolumoj išlenda to jovaro viršūnė. Žiūri ir atsižiūrėt negali galulaukėj vienas stypsodamas... Tai – gražiausias jovaras visoj apylinkėj, nes į jį žiūrėdamas žinai, kad po juo gyvena toji, dėl kurios irėjai į tą jovarą žiūrėti!..

O juk jau sakiau, kad daugiausia bičiuliaujusi su medžiais, su žole, vandeni, paukščiais, skruzdėlėm... Matyt, už tų medžių, už to paukščio skrydžio, po tuo skruzdėlynu kas nors yra, kad žiūrėdamas akių atitraukt negali. Kaip ir tada, jaunystėje, nuo to jovaro viršūnės pro medžių tarpą tolumoj.

Mirtis čia pat, per ištiestos rankos atstumą, – taip, berods, teigia vienos genties indėnai. Kai mirė poetas Arvydas Galginas, o netrukus ir Martynas Vainilaitis, abipus, iš kairės ir dešinės, atsivėrė dvi duobės, užėina tarpais tokia kraupuma, kad bijau, jog ir pats į vieną tų duobių neįvirsčiau. O matydavausi su vienu ir kitu į metus sykį ar dar rečiau. Kasdien matydavausi su medžiais, už tų medžių matydavau ir juodu abu. Ir to man užteko: žinoti, kad vienas ir kitas niekur nedingę, gyvi. Dabar gi žiūrėdamas į medį matau tik tas dvi duobes.

Urvinių irgi nebėr, išmirė beveik visi pažįstami. Urvinių tik vardas liko aussyse skambėti, o Urvinių laukuos, kai nuvažiuoji, – spengia baugi amžinosios nebūties nykuma. Ir galop supranti, kad tavo gimtinė ne tiek laukai ir alksynai, kiek žmonės.

Kita vertus, vienas niekada nebūnu vienas, bažnyčioje tarp žmonių man sunku susikaupti rimtai maldai, tačiau nesielgiu kaip „įvairių religinių praktikų adeptai (anot Kornelijaus Platelio), rašantys ir čia pat naikinantys savo eilėraščius“. Aš parašytų eilėraščių nenaikinu (už mane tai tobuliau atlieka laikas), vadinas, tikiuosi, kad juos, eilėraščius, kas nors kada nors skaitys.

Beveik nieko Jūsų kūrybos gerbėjai nežino apie Albino Bernoto artimuosius. Kas jie? Kokie jie? Ar tarp jų yra ir menininkų?

Jau nebėr tų, į kurių duris nuvažiaučs belsdavausi, tik ketveriais metais už mane jaunesnė sesuo Aldona, Aldutė, ir jos būstas Šakiuose dabar bene vienintelė priebėga ir nakvynė nukakus į Zanavykų žemę. Su ja, su Aldute, drauge į Urvinius nubraukti ašarą prie dilgėlėm apžėlusių gimtosios stubos pamatų, su ja drauge ir nusilenkti jos su meile prižiūrimiems tėvų kapams Griškabūdžio kapinėse, – čia, beje, jau ilsisi beveik visi vaikystės draugai.

Triukšmingai vasaros sekmadieniais mušdavom skiniuką kaimyno Antano Birbilo kieme („Bra-bra-bra!“ – šaukiam ir mušam delnais į galinės namo sienos sąsparą), šiandien jau galėtume mušti Griškabūdžio kapinėse, visi Urvinių skiniuko slėpynių dalyviai draugiškai susirinkę čia ir išsislapstę kas kur, kaip kadaise Birbilo kiemo pašaliuose, beveik visi, tik vieno kito betrūksta.

Iš Griškabūdžio, iš Šakių grįžęs, Argirdiškėje, dar nė durų nepravėręs, pirmiausia išgirsti ritmingą audimo staklių dundėjimą. Kas bent kiek domisi vaikų chorų istorija ir tautodaile, tų turbūt nė nereiks supažindinti su Danute Bernotiene. Ji, Pietų Žemaitijoje gerai žinomo Vainuto vargonininko, nėra abejonės, irgi kaip Puidokas Griškabūdyje lotyniškai giedojusio mišparų psalmes, šv. Cecilijos choro vadovo, pirmosios lietuvių dainų šventės Kaune (1924) dalyvio ir šiaip tuolaikinio muzikos pasaulio visoje Vainuto parapijoje aktyvaus žmogaus Stasio Gečo jauniausioji duktė. Ji pasekė savo tėvo pėdom – baigė chorvedybą, ilgą laiką dirbo su vaikų choris, padarė ne vieną radijo įrašą, išleido Jadvygos Čiurlionytės harmonizuotų liaudies dainų plokštelę „Ir atlėkė paukščiukė“. Ne kartą keliavo pusiau pėsčiom po Zanavykiją, įrašinėdama liaudies dainininkų ir dainininkų (tarp jų – ir mano mamutės) balsus Vilniaus muzikos akademijos fondams. Daugiau kaip tris dešimtmečius atidavusi pedagoginiam bei chorvedybos darbui ir išėjusi pensijon, dabar gal jau dvidešimt metų – tautinių rūbų audėja, Tautodailininkų sąjungos narė, dalyvauja parodose.

Šiandien daug sodybų, kuriose apsigyvenę miestiečiai apkarsto namų sienas vežimų ratais ir kitokiais sodyboje ar apylinkėse rasta rakandais, dažnai net nežinodami jų paskirties. Kaimų čiabuviai, senukai pensininkai, žiūrėk, ir kuria kieme laužą, ir meta į jį senus daiktus, esą, jie niekam nereikalingi, tik vietą užima. Iš tokio laužo liepsnų Danutė yra ištraukusi stakles, kuriomis dabar audžia. „Ant sienų sukabinėti rakandai jau mirę, negyvi, o štai šios staklės toliau gyvena savo gyvenimą, jos nepavirto eksponatu ar pelenais, jos liko gyvos. Gyva ir žemė, kai ją liečiu, atrodo, liečiu savo protėvių kaulų dulkes...“ – taip man sykį kalbėjo Danutė, kai kapstėsi darže, o gal kai rengėsi sėstis į stakles. Staklių dundėjimas ir verpimo ratelio burzgesys – tai lyg iš senųjų Urvinių atkeliavę ir nuo pat vaikystės įprasti namų garsai, be jų būtų sunku įsivaizduoti mūsų kaimišką būstą Argirdiškėje. Čia pat štai ant sienos kabo anūkės Laurutės pieštas paveikslėlis, pavadintas „Meilė“. Paveikslėlio autorė

neseniai baigė sociologijos studijas, kaip jau sakiau, rašo eilėraščius, moka labai gražiai padeklamuoti senelio posmus apie vabaliuką, kuris rūko pypkelę ir iš „degančio kranto ano“ pereina „didelius vandenis... įlūžusiu smilgos lieptu“. Anūkas Rytis vakarais mokosi vadybos, o dienas leidžia muzikos garsų jūroje prekiaudamas muzikiniiais įrašais. Sūnus Žilvinas, informacinių technologijų specialistas, dirba savo darbą, o minėti eilėraščių vertimai, matyt, jam liko tik kaip tolimas seniai dingusios jaunystės prisiminimas.

Ar gimtieji Urviniai ir Argirdiškės labai skiriasi? Ko dabartinėje gyvenamojoje vietoje labiausiai pasigendate? Ir ką ypač vertinate?

Ypač vertinu ramybę ir tylą. Kai nesu nusiteikęs klausytis, erzina net mėgstamos muzikos garsai. Iki šiol negaliu suprasti, kodėl ankstyvoje vaikystėje verkdavau išgirdęs ką dainuojant ar grojant, užsiimdavau ausis ir klykdamas bėgdavau šalin. Gerai atsimenu tai, atsimenu kaip baisų skausmą, kokia to skausmo priežastis, visai esu svarstęs ir apie tai rašiau, nesikartosiu, juoba, kad tuose svarstymuose, manding, aiškus ir galutinio atsakymo nepavyko rasti. Iki šiol ne gamtos, o žmogaus veiklos keliamuose garsuose dažnai girdžiu grėsmę, kažkokią neapibrėžtą, sunkiai žodžiais nusakomą grėsmę, sugaunamą gal daugiau ne ausimis, o kitais, kurių įvardyti čia nesugebėsiu, receptoriais. Nei perkūnijos trenksme, nei vėtros grumesy, net juodoje tornado rankovėje, su piktdžiugišku triukšmu nusileidusioje iš dangaus ir po karo vieną vasaros popietę nusiaubusioje Urvinius, nebuvo tos grėsmės, kuri šiandien dažnai nuo ankstaus ryto iki vakaro tvyro virš Argirdiškės benzopjūklų maurojime. Jei būčiau vaikas, nuo to maurojimo turbūt vėl ausis užsiėmęs ir klykdamas bėgčiau tarpmiškių laukais, kaip kad kadaise bėgau nuo dainų ir armonikos.

Kai prieš 40 metų pirmąsyk išlipau iš mašinos sodybos kieme, iškart pamaniau, kad apkurtęs būsiu – tokia tad pasitiko tylą! Ji niekur nedingo ir dabar. Visokiausių burzgesių vis labiau padrumsčiama, bet vis tiek tylą, kažin ar kur kitur tokią rastum. Vis labiau nusenkanti, visokiausiom žolėm vis labiau apželianti, bet vis tiek Lakaja, kažin ar kur kitur Lietuvoje tokio skaidraus švarumo upę rastum. Kai dar buvo gyva, atvažiavusi atsistojo ant lieptelio mano mamutė ir pasakė: „Šventas vanduo, tokiu vandeniui tik akis plauti!“ O patėvis pasiraitojęs kelnes ir įsibridęs stebėjosi mažų žuvelių jaukumu ir užvertęs galvą visai kaip koks vaikas juokėsi, gal todėl, kad tos jaukiosios žuvelės viena per kitą

spraudėsi artyn ir kuteno jam kojas. Išbridęs iš upės, patėvis nuėjo į mišką ir pasakė, kad čia eglės visai kitokios negu Znavyčių giriose. Nepatikėjau – man į akis nekrito toks skirtumas, tik vėliau su girininku Kęstučiu išsiaiškinau, kad tikrai taip. Plynoje bemiškėje lygumoje gimęs ir augęs, jokių miškininkystės mokslų neragavęs žmogus iš pirmo žvilgsnio tiksliai nustatė Labanoro eglės porūšį!

Mes tikrai girių žmonės, genetinio ryšio grandinė iš senelės Margauskų kaimo per motinos Urvinius ateina iki Argirdiškės. Urviniuose plynos papelkėjusios lygumos, močiutės iš miškingo Margauskų krašto atneštos dainos, atsimušusios į begalinę lygumą užkertančiame horizonte gražiai mėlynuojančias Vištyčio aukštumas, turėjo skambėti kitaip, gal net su grėsmės priemaiša, kad vaikui reikėjo užsiimti ausis ir verkti? Miške daina skamba kitaip, tą kiekvienas žino, juoba girių daina, dainininkų balsų išnešta į begalinę lygumų erdvę. Ji, ta daina, tada turbūt apraudėjo medžius, savo brolelius, prieš šimtmečius iškirstus Urvinių žemėje, visame Sūduvos krašte. Benzopjūklų artėjantį maurojimą vaiko auselės sugavo dar Urviniuose ir dar tais laikais, kai apie benzopjūklus žmonės nė supratimo neturėjo.

Labanoro giriose šiandien daugiau kelmų negu medžių. Miško nykimo ir naikinimo grėsmė jau skambėjo Urvinių dainose beveik prieš šimtmetį.

Ar dar aplankote Urvinius, su kuriais taip skausmingai atsisveikinote? Turiu omeny Jūsų pasakojimą apie paskutinę vakarienę tėviškėje. Jei taip, kokie jie šiandien?

Tarpūs, virš galvos kylantys dilgėlių sąžalynai, tarp jų kai kur pilkuoja sutręšusių sienų nuolaužos, vijoklių apraizgyta kiemo vieta, kur turėtų būti šulinys, nedrąsu žingsnį žengti, kad nenugarmėtum ten, iš kur prieš dešimtmečius būdavo semiamas gardžiausias visame kaime vanduo. Nelyginant kokį mudviejų vaikystės ir jaunystės apleistą kapą – su sesute Aldute Urvinius aplankydavova kasmet. Iš Griškabūdžio iki Novos kokie du kilometrai, ten, kirtus neplatų ir negilų upės slėnį, prieš akis kaip kokia didžiulė knyga staiga atsiversdavo vienu moju nesunkiai apžvelgiamos lygumų tolybės. Pirmiausia akimis horizonte ieškodavova eglės, vienintelės likusios iš kitų, tėtuko sodintų. Kadangi žiūrima būdavo visada pietų kryptimi, iš prigimties tamsus eglės žalumas dar labiau patamsėdavo, tapdavo beveik juodas – juodas bokštas,

juodoji varpinė, kurią vos išvydus dar garsiau suskambėdavo mudviejų nostalgijos varpas. Dešiniau nuo eglės – jovaras, irgi tėtuko sodintas, aukštas, plačiai išsikėtojęs, su vėtrų aplaužytom storom šakom, tokiom storom, kad abiem rankų plaštakom neapimsi. Po tuo jovaru išsikastoje slėptuvėje mums du kartus atrodė, kad žūstame, ir abu kartus vis likome gyvi – slenkant frontui į rytus, o paskui atgal. Saulėje linksmi mirguliuodamas čia balta, čia žalia virtuliuojančio lapo puse, šis medis ilgus metus mus guodė ir saugojo, plačių, raumeningų šakų mojais apkabindamas mūsų namų stogus ir mus pačius.

Užpernai atėjo žinia, kad Urvinių sodyba iškirta, esą, nedaug kas ten belikę. O patėvio dar ten buvo ir ąžuolų prisodinta – tai kaip tu, žmogeli, be kirvio praeisi pro tokį šiandien paklausų ir pajamingą medį... Todėl pernai su sesute Aldute abu pabūgom perbristi Novos upės slėnį ir tolumoje išvysti tuščią horizontą – jau be jovaro ir be eglės, be ąžuolų...

2008 metų vasarą Urviniai pirmą kartą liko neaplankyti.

O kaip vertinate šiandieninę Lietuvą?

Mes nesulauksime, bet grobuoniškai iškirsti miškai vis tiek kada nors atžels, ataugs, sužaliuos. Emigravę lietuviai į Vakarus, sakoma, irgi grįš. Nors ir smarkiai abejodami, bet linktelkim galva: taip, gal grįš, bet jų vaikai grįš jau lietuviškai nelabai mokėdami. Šimtais tūkstančių per nepilną šimtmetį dvi tremtys – į Rytus prievarta, į Vakarus savo noru – du kraujo nuleidimai tokiai mažai tautai ir per tokį trumpą laiką – ar ne per didelę prabangą? Lietuvos vardo tūkstantmečiui puškančiom šviesom buvo sviesti į nakties dangų milijonai, o ar antro tūkstantmečio net pirmam šimtmečiui liks kas nors iš tų milijonų? Turiu galvoj, žinoma, ne litus, ne eurus, o gyventojų skaičių ir tautos genofondą.

Medį nugraužia ne vien žviegiantys pjūklo dantys, o ir tylus kirminas – kirminas iš vidaus, ta savo tylija, negirdima, nematoma klasta gal pavojingesnis už maurojantį pjūklą. Jis kužda į ausį: esą, lietuvybė – tai liga, kuria, aciū Dievui, jau baigiam persirgti... Sovietinė karta pamažu išmiršta, o tai yra gerai... Senolių sustabarėjusios mąstysenos išmonė – moralė, jos gamtoje nėra, fizika nepripažįsta, kas teisėta, o kas ne, – nebūkim bejėgiai menkystos, drąsiai pakilkim virš to, ko nėra! O Vincas Kudirkas? Virš jo pakilti sunkiau, vis dėlto himno autorius, bet jei imsime dažniau ir įtaigiau kartoti, kad jis miklus vakarėlių vyrukas, mergininkas ar dar koks, ir tas jo himnas, ir jis pats taip sumenkės, kaip jau spėjo sumenkėti

Vytautas Didysis ir kiti kunigaikščiai (beje, mirsiu neužmiršiu, mokiausi dar Antabūdžio pradinukėje, grįžęs po pamokų, gal dar nespėjęs nė papietauti, sekiojau paskui ariantį patėvį ir nekantraudamas pasakojau jam, ką tądien iš mokytojo buvau girdėjęs apie kunigaikštį Kęstutį, - kažin ar dabar daug tokių mokytojų?), - taigi taip sumenkės tas Kęstutis, Kudirka ir visi kiti, kad jie nebus jokia kliūtis sėkmingai gydytis nuo lietuviybės bei kitokių panašių ligų. Tai vis medį iš giliausios vidaus gilybės édančio kirmino kuždesiai, ir surankioti ne iš kokios nors „Panelės“, net ne iš „Lietuvos ryto“, ne, ne, skaudžiausia, kad iš mūsų mielosios, rimtosios, intelektualiosios kultūrinės žiniasklaidos, taip sakant, tiesiai iš lūpų tų, kurie ir sudaro tą čia ką tik minėtą tautos genofondą, kirmino graužiamą medžio šerdį.

Nepprisimenu, kada ir už ką paskutinįsyk balsavau. Už kuriuos balsuočiau – vis protingai pašneka, bet nekandidatuoja. Valdžioje pasigendu asmenybių. Vis kartojama: kokią valdžią išsirinkot, tokią ir turit! Ciniškesnės nesąmonės negali ir būti. Paklausykime, ką apie tai šneka Vitoldas Gombrovičius (Witold Gombrowicz): „Mane nepaliauja stebinęs rinkimų aktas. Toji diena, kai analfabeto balsas reiškia tiek pat, kiek profesoriaus, kvailio balsas – tiek pat, kiek išminčiaus, tarno – tiek pat, kiek didiko, galvažudžio – tiek pat, kiek doruolio, man yra labiausiai klaidinanti iš visų dienų. Nesuprantu, kaip tas fantastinis aktas gali keleriems metams nulemti tokį svarbų dalyką, kaip šalies valdymas. Kokia pasaka remiasi valdžia! Kokiu būdu tas penkiabūdvardinis fantastiškumas gali tapti visuomenės gyvenimo pagrindu“. V. Gombrovičius taip kalbėjo 1958 metais, gyvendamas Argentinoje, bet ar Jums neatrodo, kad kalbama ir apie XXI amžiaus pradžios Lietuvą?

Ir dar – kas žudo Lietuvą – tai neregėtas tautiečių godumas, dėl kurio ir Urvinuose liko kelmai vietoj medžių. Šiaip godumas, sakyčiau, kad gerai, blogiau, kai kyla ir auga godumas ne tam, kam reikia – hedonistiniams poreikiams. Godumo dvasiniams poreikiams apsidairęs labai pasigendu.

Pasigendu ir Dievo, kuris buvo neįsileistas ar išmestas iš Europos Sąjungos konstitucijos. Leninas, kurdamas Sovietų Sąjungą, su Dievu pasielgė labai panašiai. Sovietų Sąjungos istoriją žinome, tad išvadas pasidarykime patys. Abejingi lyg ir neturėtume likti, vadinkime tai kultūros žlugdymu, liaudies nuskurdinimu, valdžios vampyrizmu, korupcija, vagystėm, melu, moralės nuo-

smukiu ar dar kaip kitaip, nepamiršdami, kad Dešimt Dievo įsakymų atsisakiusios Europos imperijos maišas užmautas mums visiems ant galvų. Apynaujis maišas, prieš dvidešimtmetį buvusiojo pasaulis jau neturi, susidėvėjo ir iširo.

Kažkada į literatūrą palydėjote ne vieną jauną žmogų. Ką galėtumėte pasakyti apie jauniausiąją kolegų kartą, debiutavusią jau nepriklausomos Lietuvos laikais?

Labai gaila buvo, kai mokslinį darbą dirbti iš radijo išėjo Virginijus Gasiliūnas. Bet tuoj pat atėjo Valdas Gedgaudas. Abu šie vyrai – puikūs sekmadieninių literatūros laidų vedėjai. Bijau, kad ir Valdą nusivilios koks institutas, nes jis gerai išmano ne tik radijo specifiką, bet ir šneka kaip koks mokslinį laipsnį apgynęs literatūrologas, jo išminties vis ieškau ir spaudoje, bet, deja, dar neradau, o gal per senatvišką žlibumą paprasčiausiai pražiopsojau, tada atsiprašau... O jo eilėraščius tai skaitau, ir jo pasakojimus apie savo prosenelius „Šiaurės Atėnuose“ skaičiau. Jis ir bus vienas iš tų Jūsų minimų jauniausiųjų kolegų, ir pagirtina, kad anaisi į savo pašnekesius prisivilioja daug jaunimo. Gali neskaityti literatūrinės periodikos, tik klausykis radijo – ir turėsi pakankamai gerai apžvelgiamą ir įžvelgiamą jaunųjų literatų kūrybos kraštovaizdį. Gražus tasai kraštovaizdis, gaviai žalias, žalias visom prasmėm, ir geresne, ir blogesne, bet taip ir turi būti, su genijų marškinėliais gimstama itin retai. Mane tiesiog stulbina jaunųjų erudicija, išlavinta, gili mąstysena, lanksti minčių raiška, atrodo, mintis išplaukia paviršiun stebėtinai natūraliai, lyg ir nesutikusi pakeliui jokio pasipriešinimo žodžiui. O antai Andrius Jakučiūnas net moka lotyniškai, kas itin reta šiandien, lotynų kalba, tos mirusios kalbos mistika, neabejoju, padeda geriau girdėti, pajusti ir lietuvių kalbos gelmes, tai beveik antras talentas! Kalbos klausia, kaip sako Valdas Kukulius („Metai“, 2009, nr. 4), poetui „yra tiesiog privaloma. Visa, ką iš klasikinio fondo išvertė... (pavardžių – jų ne viena – čia neminėsiu, kam bus įdomu, atsivers mėnraštį, pasižiūrės ir gal dar ką pridės nuo savęs, aš tai pridėčiau), teks kada nors versti iš naujo“. Garbė V. Kukului, kad jis išdrįso prabilti pirmas apie tai, ką žinojo daugelis (o gal ir visi) ir tylėjo, arba dar blogiau – rodė iškeltą nykštį aukštyn. Kažkoks gyvent skubėjimas, anot V. Spudo, jaučiamas ne tik vertimuose, o ir eilėraščiuose (ir ne vien jaunųjų!), sumesti žodžiai bet kaip, kur galva, kur koja, pasipiktintų F. Vaitiekūnas ir gal šoktų redaguoti, jei, žinoma, įžiūrėtų po ta žodžių krūva bent šiokias tokias gyvybės apraiškas. Nors ten, kur žodis numetamas atgalia ranka, kur eilėraštis panašus į

pažodini (filologini) vertimą, nelabai ką besuredaguosi. Juk poezijos gyvybė – ar ne skiemenyje, o prozos – ne sintaksėje? Kokia laisva, nesukaustyta, rodos, Tomo Venclovos poetinė kalbėsena, bet atidžiau įsižiūrėkite – jo ketureilis suveržtas iki cypimo (to cypimo, žinoma, mes, jo poezijos gerbėjai, negirdime, tai man išsprūdo tik vaizdumo dėlei). Kalbos teikiamomis galimybėmis atėjusi jaunųjų literatų karta, tikiu, pajėgi pasinaudoti – savaip, netikėtai, gal kartais senesniai žmogui ir nelabai suprantamai. Bet yra toks dalykas kaip tolerancija: kai kalbama – kai kalbama net priešišškai, bet kalbama su pagarba kalbai, visada susilaukia pagarbos ir kalbėtojas. Argi rašymas, kūryba nėra kalbos išaukštinimo aktas? O gal drauge ir pažeminimo? Juk žmogus (ir Dievas?) – ar sukūrė ką, prie ko negalėtų prikibti?

Mįslingas dalykas: daug rašančio jaunimo, man rodos, daug daugiau nei sovietmečiu, – kodėl? Poezija, literatūra, menas – nustumti į pašalius, honorarų dažnai beveik jokių, kultūros leidiniai vos gaudo kvapą, hedonistinio kvaitulio apimtai miniai, įsižiėbus akinančioms televizijos žvaigždžių šviesoms, tavo rašomas eilėraštukas dar pilkiau atrodo, o vis tiek rašai – kodėl? Iš to juk negyvensi, ko gero, dar primokėsi, ne tik pinigais, o ir bėgančiom valandom, metais, pagaliau – sveikata. Tai kodėl ne ten, kur pinigai, prožektoriai, visokiausi malonumai, kur rojus žemėje? Juo labiau, kad tau, jaunam ar jaunai, visa tai įmanoma, realu, bereikia tik panorėti. Tai – kodėl? Aš nežinau kodėl, bet tame nežinojime jaučiu iš paširdžių einantį kažkokį neaiškų virpesį. Lyg prieš žemės drebėjimą.

2009 m. balandis-birželis, Argirdiške

KAS PRAĖJO, JAU SPINDI

Tvirtina dviems ponioms – pedagogikai ir literatūrai – pusę amžiaus išstarnavęs poetas, prozininkas, vertėjas Henrikas Algis ČIGRIEJUS

„Užaugau Pasvaly, degtinės butely...“ – kiek netikėtai gimtąsias vietas apdainavo tuomet dar visai jaunas Mykolas Karčiauskas. Netikėtai, tačiau, ko gero tradiciškai, nes ir kiti iš Jūsų krašto kilę literatai ne viena proga ir kitaip nei, pavyzdžiui, žemaičiai ar dzūkai, yra įamžinę alų. O tuo pačiu ir Biržų, Pasvalio žmogų – daug kuo ypatingą, o pirmiausia – svetingą, tikrą.

Panašių sveiko humoro blykstelėjimų nemaža ir Jūsų kūryboje. Iš savųjų Vidugirių (ar jie tikrai vidury girių?), iš aplinkos, kurioje užaugote, į eilėraščių ir novelių eilutes tikriausiai daug ką perkėlėte?

„Vys par to alo...“ – sako Vladas Braziūnas. Tai jau taip. Amžių glūdumas siekia išradimai – gėrimai, kurie džiugina širdis, kurie, nors ir kiečiausias, ima ir atrakina. Ar ilgam, kitas dalykas. Kur sirpsta vynuogės, tegul žmonės gamina vyną, pas mus gi siūruoja vasarojai – šešėiliai, dvieiliai miežiai, kvepia nepaprastu kvapu apyniai. Ypač mano krašte – Žiemų Lietuvoj. Kur pilna ir skerslatvių, ir bambizų. Žodžius „skerslatviai“ ir „bambizai“ turiu čia su didžiausia (sic!) simpatija.

Alus, kuris yra ar mano eilėraščiuose, ar novelėse, parsineštas ne tik iš Vidugirių, bet ir iš ano, dabar jau gana tolimo laiko. Šiandien tenai retai kas tokį ir bedaro.

Alus mano krašte buvo ne tik ašotis ant vaišių stalo, jo darymas buvo tarsi koks

mielas ritualas. Tie kvepiantys, karštu vandeniu išplauti kubilai, statinės, ligi išnaktų besikūrenanti ugnis, lakstymas pirmyn ir atgal, vis žiūrint, ar didžiajame kubile burbulas jau bliūkšta, ar dar gniaužia kvapą, kai platesne burna patrauki oro.

Bet įspūdingiausias etapas tai jau košimas, labai atsakingas ir reikalaujantis patirties – sukoši per anksti, suplėšys bačkas, sukoši per vėlai, nebus putos, kas iš tokio alaus, pirmosios stiklinės turi atrodyti kaip pieno pripiltos.

Košiant su koku reikalu gali užsukt ir kaimynas... Ak, sėsk, Kazimierai, sėsk, Broniuk, kur jau dabar skubinies... Paragaukim, kas čia išėjo, čiupk, va, ir kumpio... Pilnos stiklinės dar šilto alaus savo dulsva spalva kiek primena storas vaško žvakes, bet kalbos, košiant alų, nebūna labai liūdnos, nors dažnai prisimenami ir tie, kurie čia niekada nebesėdės.

Anais laikais alaus, kaip ir pyrago, ant stalo kasdien nematei, jis buvo didžiųjų švenčių, vestuvių, krikštynų, patalkių, na ir pakasynų gėrimas. Man tai ypač įsiminė Antaninės – Saločių valsčiuje jos prilygo Kalėdoms ir Velykoms.

Pati vasara, kvepiančios pinavijos, didelės, kad į jas gali galvą panerti, vieškely – dulkių stulpai, pamūšy – vežimai, kareliai, brikeliai sustatytom ienom, iškinkyti, gardžiai avižas kramsnojantys arkliai, – šventė ir jiems; miestely iš tolo girdėti vargonai, pamokslai (mat sakykla ir šventoriuje), žmonių marios, „karabelnikai“, krakmoliniai, spalvotais popierėliais apvynioti saldainiai, net ledai, kurie grūdalyneje vaikui įsigudrina ir šleptelt į dulkes, giminių giminės...

O paskui prie baltom staltiesėm apdengtų stalų, prie visokių gardėsių ir balta puta, balti balti marškiniai, įraudę veidai.

Pamilo dobilas raudonas baltą laukų ramunę...

Buva maž grytelyte, da tiktė da,

Tė stovėja lovelyte, da tiktė da...

Atrodė, kad tai dovanota visiems laikams. Taigi taigi, būtų gerai, bet kad, apsisukant metų ratui, grįžtant vasaroms, grįžtant birželiams, viskas vis dėlto būna tik vieną kartą.

O Vidugiriai gal reiškė ne tiek buvimą tarp miškų, tų tai aplinkui yra, bet gal daugiau atkampumą. Toli tas kaimas nuo vieškelių, didesnių miestų. Net Saločiai, ir tie daugiau nei už dešimties kilometrų. Mūša už trijų. Seniau tai ir keliai buvo ne tokie kaip dabar, mūsų žemė – juodžemis su priemoliu. Kai prisimeni rudenių

marmalynes ar pavasarių polaidžius, tik galvą pakratai. Bet su atkampumu žmonės čia turėjo ir ramybės. Tai – didelis turtas. Na, ta ramybė ir atsibosdavo, vis laukdavai iš toliau ko nors pasirodančio, gal net ir ubago.

Bet į užkampį ateidavo spauda. Kaimynas Kazėnas, vežiodavęs pieną iš Vidugirių pieninės į didelę Saločių pieninę, vežiodavo ir paštą. „Ūkininko patarėjas“ su priedu „Jaunasis ūkininkas“ ėjo į visas sodybas, daug kas prenumeravo „Kari“, „Trimitą“, vokiečių laikais – „Ateitį“, „Naująją sodybą“. Man buvo užprenumeruotas „Žiburėlis“. Kelis „Naujosios sodybos“ numerius savo „spec. archyve“ tebesaugau ir po šiai dienai, ypač tą, kur yra Bernardo Brazdžionio „Ažuolas“.

Jautrių sielų žmones savo kūrinuose vaizduojantis rašytojas, be abejo, pats turi būti dvosios aristokratas. Turbūt galima tvirtinti, kad kaip kūrėją Jus ir suformavo tos vertybės, tos estetinės nuostatos, kurias paveldėjote iš tėvų ir protėvių?

Mano proseneliai buvo baudžiauninkų baudžiauninkai, seneliai ir tėvai – jau ūkininkai. Geri ūkininkai. Jie buvo pavydėtinos Sizifo kantrybės žmonės. Štai ir visas aristokratizmas. Jų. O šitą kantrybės paveldą ar persiėmiau aš? Chm...

Iš savo tėvo ne kartą esu girdėjęs: „Visi darbai geri, visi reikalingi, bet patys geriausi, reikalingiausi – tai žemdirbio ir mokytojo“. Beje, senajame kaime mano senelio Jono namų kitame gale dar caro laikais buvo mokykla. Na, kad neta-pau žemdirbiu, ką bepadarysiu, nepradėsiu juk dabar krūtinėn muštis, bet, va, ir pedagogas galėjau būti geresnis. Nepasidariau nei daktaras, nei inžinierius, nei elektrikas, nei vairuotojas. Daug dar čia profesijų galėčiau išvardinti. Viename istoriniame veikale aptikau, ką Heinės dėdė Solomonas yra pasakęs apie savo sūnėną: „Jei jis būtų ko nors išmokęs, jam nereikėtų rašyti knygų“. Gerai pasakytą. Čia juokai, čia teisybė, labai tinka ir man. O kokios man knygos išeina, tokios.

Mane šitoki, koks esu dabar, padarė tie jau minėti „Žiburėliai“, „Sakalėlis“, „Aušrelė“, Vidugirių pradžios mokyklos bibliotekėlės knygos. Labai aciū turiu pasakyti tėvo broliui Petru, inžinieriui. Parvažiudamas į tėviškę ar iš Kauno, ar vėliau iš Vilniaus, jis man atveždavo ne saldumynų, o knygų. Gražesnės knygos už Kazio Binkio „Kiškių sukilimą“ aš dar ir dabar nežinau.

Ir ypač aciū mano krikštatėviui, kitam, jauniausiam tėvo broliui – dėdei Baliai. Baisus buvo jis pramaniūgas, kartu su vaikais leisdavo aitvarus, dirbdavo jiems arbaletus, medinius dviračius, buvome pasidarę burines roges. Kieme dėdė buvo pastatęs didelį vėjinį malūną. Žaislinį! Tas nei ką malė, nei sviestą mušė, nei vilnas

karšė, jis juk buvo žaislinis. O tai, kas gražu, šitam dėdei buvo ir svarbu, ir reikalinga. O kad neneša jokios praktinės naudos, jokia bėda. Jokia, čia didysis estetikos dėsnis.

Nei mano tėvų, nei dėdžių šiame pasauly nebėr, bet kai jiems, nors ir labai tyliai, sakau ačiū, jie girdi.

Tas visuomenės sluoksniš, iš kurio esu kilęs, nešė ir tebeneša kasdienių darbų naštas. Ši reali situacija mane tiesiog įpareigoja ir savo darbuose, t. y. kūryboje, kuri, kaip žinome, irgi ne iš lengvųjų, bent išlaikyti dvasinę pusiausvyrą ir nezirzti. Nepasiduoti nei sentimentalizmui, nei nihilizmui, nei verbaliniam chamizmui, viskam, kas žemintų paprasto žmogaus orumą. Jei jau man buvo lemta būti savotišku *gyvenimo liudytoju*, tai kai liudiju pilnais metaforų eiliuotais ar pilnais išmonės prozos tekstais, tai privalau nepersistengti, ieškodamas *brolio akyje krislo*. Ak, jei kartais, ne kartais, bet gana dažnai, tą savo brolių parodau ne kaip aniuolą (iš kur jau čia toks būtų?), o kiek paragavusį ar net perdauginusį, tai aš gi ne piktai – ir aš pats toks. *Vys par to alo...*

Apie vis toliau į praeitį nueinančius sovietinius metus kiekvienas gali papasakoti tokių dalykų, kurie tarsi iš naujo padeda pažinti, įvertinti, yra kolegų apie tai ne viena proga vis primenančių, prisimenančių. Labiau žavi tie, kurie tik iš reikalo, priremti prie sienos sutinka atsiverti, papasakoti. Regis, Čigriejų kaip tik ir galima priskirti pastarajai kategorijai.

Šįkart plačiau išgirsi norėtus apie studijų metus Vilniaus universitete, tenykštį literatų būrelį, jo didesnes ar mažesnes paslaptis, bičiulystės pradžių su Jonu Juškaičiu, Juozu Tumeliu, Tomu Venclova, Vengrijos įvykius ir jų atgarsius Jūsų kompanijoje.

Gražios ir smagios tai buvo dienos – žaliavo mūsų jaunystė. Tai kas, kad sovietmetis žadėjo niekada nesibaigti, ta pasakėle mes netikėjom. Ypač kai sulaukėm Stalino nuvainikavimo. Džinas iš butelio jau buvo išleistas. To tik ir reikėjo. Rašėm eiles be liaupsių ir trafaretų – *be trimitų ir būgnų*. Kai kas mus vadino dekadentais, bet mes tuo didžiavomės. Rašančių buvo visas būrys, o man artimiausi – Jonas Juškaitis, Jonas Semėnas, Juozas Tumelis, iš lagerio grįžęs Paulius Drevinis. Semėno su Dreviniu jau nebėr. Parodydavom vieni kitiems savo eiles, net pagalvodavom ir apie pirmuosius rinkinius. Kada nors... J. Juškaitis už mus kitus buvo aukštesnis visa galva, bet mes pavydo jam neįtėm – didiesiems talentams pavydėti yra ir beprasmiška, ir kvaila.

Salomėjos Nėries nesmerkėm, rašliavą apie Staliną ir kitus „šedevrus“ buvom nurašę lengva ranka – ne iš debesio mes iškritę, žinojom, koks buvo metas. Bet la-

biausiai grožėjomės Aisčio, Brazdžionio ir Miškinio poezija. Gaudavom ir knygy, ir žurnalų, almanachų, antologijų – „Naujosios Romuvos“, „Kūrybos“ numerių, skaitėm abejus „Vainikus“ (ypač antruosius), „Varpus“, vokiečių metais net du kartus pasirodžiusius. Buvo pakliuvęs į mūsų nagus ir „Lietuvių archyvas“ („Bolševizmo metai“), tik neprisimenu ar visi keturi tomai. Bet ir Krėvės, ir Dovydėno liudijimai apie „laisvanorišką“ įsijungimą į SSSR vienoje iš tų knygų tai buvo.

Bene didžiausias „knygnešys“ buvo J. Tumelis, tas baisus knygius. Kartą jis parsinešė iš kažkur tik kelioms valandoms pasiskolintą Aisčio „Seserį buitį“. Sėdom prie stalo ir nusirašėm – puslapį po puslapio – Juozas tą, kurs jo puseje, aš tą, kurs mano. Didžiai reikšmingos mums buvo tos knygos, būtent šie leidiniai mus labai siejo.

Buvom sumanę išleisti Universiteto jaunųjų poetų almanachą – „Šviesų rytą“ (pavadinimas gal kiek nusižiūrėtas į Nėries pirmosios knygos pavadinimą), net viršelį šiam leidiniui buvau nupiešęs. Deja, tas mūsų sumanymas įstrigo ir nieko iš to mums neišėjo.

Mus labai traukė autoriai, kurie sovietmečiu buvo daugiau negu nepopuliarūs. Jonas, mokėdamas vokiečių kalbą, žavėjosi Rilke, Juozas parūpindavo Cvetajevovos, Achmatovos, Pasternako, Mandelštamo leidinėlių ar nuorašų. Kaip tik tada teko patirti, kokia graži yra senoji kiniečių ir japonų poezija. Žinoma, tai buvo vertimai į rusų kalbą. Du Fu, Li Bo, japonų ir kinų nedidelės antologijos dar ir dabar mano knygų lentynoje. Už tai dėkingas esu Juozui.

Įspūdingos būdavo literatūrinės išvykos – į Anykščius, Kauną, Druskininkus, čia pat – į Pedagoginį institutą. Gražu buvo Kaune, skaitom ten apie visokias meiles, gamtas ir panašiai, o štai kažkas – ne iš mūsų – pradėjo apie traktorių, vagojantį kolūkio laukus. Salėje – cha, cha!.. Džinas iš butelio jau buvo išleistas. Ėjo penkiasdešimt septintieji.

Apie Vengrijos įvykius? Nieko ypatingo, nieko herojiško mes tada nenuveikėm, ką mes galėjom nuveikti. Bet pašurmuliuoti tai pašurmuliavom. Pavyzdžiui, ir Rasose, ir Operos ir baleto teatre. Rasose buvo giedamas Lietuvos himnas. Čia, be abejo, jau rimta.

O teatre tai štai. Iš tremties buvo neseniai grįžęs solistas Antanas Kučingis. Guno „Fauste“ turėjo dainuoti „Mefistofelį“. Bet staiga jo pasirodymas buvo „nukeltas“, ir „Faustas“ pakeistas „Pilėnais“. Ar labai mes ten žinojom, kas tas Kučingis? Viena ausim gal ir buvom girdėję, J. Tumelis tikriausiai tai ir abiem, bet mums pasitaikė gera

proga. Didžiausiu būriu (ne tik literatai, ne tik) iš „Tauro“ bendrabučio nugarmėjom į teatrą. Be sunkių paltų, tik su švarkeliais – teatras, sakyk, tik už kelių žingsnių (šiandien ten Rusų dramos teatras). Pro suglumusius budėtojus prasiveržem į trečią aukštą ir pradėjom triukšmingą „Pilėnų“ boikotą. Šios operos uždanga vaizdavo tvirtus, geležim kaustytus vartus, tad ko nesuškut: „Šalin geležinę uždangą!“ Švilpėm ir skandavom: „Faus – tą!“, „Faus – tą!“ Į scenoje pasirodžiusio teatro direktoriaus mandagius prašymus liautis atsakėm dar didesniu triukšmu.

„Pilėnų“, žinoma, mes nenušvilpėm, nes netrukus pasirodė tokie vyrukai. Nors ir neuniformuoti, bet visiems buvo aišku, iš kur jie. Kažkas iš mūsųškių riktelėjo komandą grįžt į bendrabutį.

Nei čia heroizmas, nei čia kas, bet mes tada taip tik galėjom. Taip suvokėm.

Aš kaip labiau sangviniško charakterio per to rudenio įvykius tik per plauką neišlėkiau iš universiteto. Iš paskutinio – penktojo – kurso. Ačiū a. a. profesoriui Juozui Bulavui, jis mane užstojo.

Bet universiteto baigimo charakteristikoj buvo įrašyta, kad man draudžiamas pedagoginis darbas.

O dirbau tą darbą nuo 1960 ligi 2006-ųjų...

Tomas Venclova į „Taurą“ užsukdavo, bet mano pažintis su juo buvo tik labai labai fragmentiška.

Nebuvom šventi, po vienu, ypač dainingų ir tam tikrais lašeliais aplaistytų Antaninių Fakulteto dekanui turėjom rašyti pareiškimus, kur labai svarbūs buvo žodžiai: „Ši savo poelgį griežtai smerkiu“. O rašė ši sakinėli ir tie, kurie šiandien yra profesoriai habilituoti daktarai...

Kodėl debiutavote vėliau negu kiti Jūsų bendrakarčiai?

Vieną kitą eilėraščių tai šen, tai ten – „Jaunimo gretose“, „Švytury“ – buvau spausdinęs dar studijų metais. Bet tai ne kažin kas. O paskui jau rašiau „į stalčių“. Ir ilgus metus. Žurnalų ir laikraščių redaktoriams savo rašymų nekaišiojau ir galvų jiems nekvaršinau. Ir kai dabar kartais atsiverčiu tų laikų aplanką, matau, kad gerai padariau. Nepatinka man toks baisiai nuo seniausiai nusivalkioti spėjęs pasakymas – *jis ieškojo (ar ieško) savęs*. Nepatinka tai nepatinka, nusivalkiojęs tai nusivalkiojęs, bet man jis, ko gero, tiko. Kol aptikau savo nelabai kilmingus paukščius. Pasirodo, kad reikia rasti ir tai, kas prieš akis šmašaluoja kasdien.

O kad vėliau – tai taip jau reikėjo. Bėgikas, jei yra bėgikas, bėga ligi galo, tai kas,

kad finišo liniją perkirto jau kitas – tas vienas geriausias, greičiausias, kad per tą ribą perlėkė jau ir kiti. Reikia bėgti, nors atlapsėtum ir pats paskutinis. Meno su sportu lyginti gal nereikėtų, bet, va, ėmiau ir palyginau.

Gediminas Jokimaitis pasaulio literatūroje surasdavo daug atvejų, kai debiutuodavo tikrai solidaus amžiaus autoriai.

Sigitas Geda sakydavo: „Vieniems ateinant, kitiems nueinant“. Džiaugiuos turėjęs didelę didžiųjų talentų – Gedos, Martinaičio, Apučio – moralinę paramą. Stebėtinai palanki mano kūrybai buvo ir tebėra mano paties šeima.

Sovietmečiu nebuvote tarp dažnai minimų ar neabejotinai pripažintų. Didžiausio įvertinimo sulaukėte išleidę antrąją poezijos rinkinį „Nedylanti lauko delčia“ (1977), – Salomėjos Nėries vardo premija – rimtas įvertinimas.

Atskleisdamas dvasinį žmogaus grožį, tęsdamas pripažintas literatūros tradicijas ir ieškodamas modernios išraiškos, skaitytojams visų pirma įsiminėte savo ištikimybę toms vertybėms, kurios išlieka net pačių didžiausių pervertų metais. Ar tie penki eilėraščių rinkiniai, kurie buvo išleisti sovietmečiu, nesunkiai tapo kūnu – t. y. knygomis?

Minimas tai gana dažnai, pavyzdžiui: ... *ir kiti*. Tai tuose *ir kituose* vis maišydavau. Ir net teigiama prasme. Korektiška ir solidarau.

O knyga, kuriai teko garbingas S. Nėries (oficialiai tada tai tokio kolūkio) premijos vardas, „Vagoje“ pragulėjo šešetą metų. Nei leidykla skubėjo, nei aš lipau jai ant kulnų. Bet nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Užsigulėjimo priežasčių, matyt, būta visokių. Nemanau, kad jos būtų buvusios tik politinės, nors įtarti tai galima – „perkūnsargių“ savo eilėse statyti ir nemokėjau, ir nenorėjau, o ir šitame rinkiny, kaip ir visoje mano kūryboje, nebuvo nė vienos „pageidaujamos“ eilutės. Bet kad ir metas buvo jau kitas, ir „pageidavimai“ smarkiai išblėšę, tokie tik šiaip sau, niekas labai, išskyrus „kovinguosius“, į juos didelio dėmesio nebekreipė.

Savo tekstais norėjau pasakyti, kad kasdienybė yra graži. Ir miela. Ir kad po slankiojančiais virš galvų grėsmės debesiais nėra reikalo niurzgėti ar į žemes kastis.

Jei būtum žmogus bent kiek tobulesnis, sakytum: svarbu parašyti! Parašyti gerai! Bus gerai parašyta – nesuk sau galvos, išeis ir knyga, tai kas, kad pats jos gali ir nesulaukti, Donelaitis savo „Metų“ išleistų tai nematė. Ir ne tik jis. Galėtum gi taip ir pagalvoti, ir pasakyti, bet kad tuštybės gyvatėlė irgi nemiega.

Kol rankraštis dar ant tavo darbo stalo ar portfely, tu dar jo ponas, gali daryti, ką nori – braukti, papildinėti, pataisinėti (nutaisinėti). Tai gana malonus jausmas.

O štai tavo rankraštis jau pasirodė knygos pavidalu, viskas gerai, viskas netgi labai gerai, įvyko tai, ko norėjai. Bet jau kažko lyg ir trūksta – tas, kas turėjo ateiti, ko labai laukei, va, jau ir išėjęs.

Ir vėl iš naujo, kaip sakė Vaižgantas: „Gyvenu, kada rašau“...

Nors ir iki novelių rinkinių pasirodymo vienur kitur buvo galima perskaityti ir Jūsiskės smulkiosios prozos, tačiau kad žinomas poetas per nepilną dešimtmetį prisistatytų net su keturiomis novelių knygomis, retas reiškinys. O svarbiausia – su čigriejiškomis knygomis. Lyg ir neįmantrūs siužetai, lyg iš nieko atsiradę rašytojo užfiksuoti praėjusio laiko ženklai, tačiau kokia ta atminimų šviesa, tas pasakotojo tonas pagavus.

Kas svarbiausia Jums kaip novelistui? Ar prie šviežiai užrašyto teksto po kurio laiko grįžtate?

Mano novelės ne vien literatūrinė išmonė – tai šen, tai ten vis kas nors ar iš mano paties, ar mano artimųjų, ar pažįstamų, ar draugų gyvenimų. Kartais panašu į mozaiką – randu tinkamą akmenėlį, įdedu. Net neapšlifudamas. Vėl tenka prisiminti Vaižgantą, kuris yra sakęs, kad savo kūrinčius ne tiek rašęs, kiek užrašęs. Aš tai kai ką iš realaus gyvenimo ėmiau ir „nusirašiau“. Šiaip jau mintis apie ką nors parašyti atleikia gana netikėtai. Ir čia ta pati pasaka kaip su eilėrašciais. Iš savo draugo Danieliaus esu išgirdęs tokį pusiau anekdotėlį apie seniau visiems pašėliškai gerai žinomą Vasilijų Ivanovičių. Tas: „Į mūsų svarbiausia yra įsivelti, o jau paskui bus matyti... Kartais prisimenu šitą karvedžio patarimą.

Daug novelių turėjo būt parašytos seniai seniai – jų medžiaga per ilgai užsigulėjo storame rankraščių aplanke. Prozą be reikalo buvau ilgą laiką pamiršęs.

Kaip eilėmis, taip ir proza norėjau pasidžiaugt paprasta kasdienybe. Ji graži.

Ir dar gražu, tai žinom visi, kai atsigręži atgal – kas praėjo, jau spindi. Anot Aisčio, „Praeitis pakvėpęs jazminų kvapu“. Kai kurios mano novelės gal ir per daug retrospektyviškos, vargu ar skaitytojui, ypač jaunam, begali būti įdomios. Tačiau ką aš galiu padaryti – praėjęs laikas, nesakau prarastas, labai prašosi sugražinamas. Literatūra tai gali, taip ji bando pergudrauti gyvenimą ir laiką, pati pasilikdama neklastinga.

Dažni mano novelių prototipai – giminės, pažįstami, Vidugirių, Saločių, Biržų, Pasvalio krašto žmonės. Tikrai nenorėjau iš jų pasišaipyti ar juos užgauti. Bejuokaujant visko ir pasitaiko, gali perlenkti lazda. Gyvenime yra man taip išėję. Deja. Bet manieji prototipai, save atpažinę, gal ir neturėtų labai užsirūstinti. O šiaip tai kai kas, ne vienas jau ir iš Amžinybės, gal ir norėtų kiek pakraipyt galvą : „Ė, ką tu čia

prirašei? Šitaip nebuvo!“ Nebuvo tai nebuvo, bet galėjo būti. Literatūra pašėliškai savotiška liudytoja, oi savotiška – meluodama ji nė kiek nemeluoja.

Novelė – nedidelis, tik kelių puslapių darbelis, bet taip tik atrodo, kad kas trumpa, tai ir greita. Savo novelėms po parašymo visada leidžiu „susigulėti“. Kaip tam šienui, suvežtam į daržinę, tegul išsilaksto visi vabaliukščiai.

Nesiskiriu su jomis tik miegodamas. Bet ir tai – nubudęs kartais prišoku, nes man pasirodo, kad, sakysim, šitą vietelę būtina pataisyti.

Tikriausiai ne vienas gali man papriekaištauti – per mažai parašiau apie ne per seniausią, bet labai rūščių mūsų praeitį. Ir per gražiai.

Galimas daiktas. Čechovas, didžiai vertindamas Dode (Daudet) meistriskumą, kiek kritiškai žiūrėjo į to autoriaus norą siužetą vis išvairuoti į gerąją pusę, nors tai ir prieštaravo realiai gyvenimo logikai. Norėčiau prisilai-kyti Dode koncepcijos? Kartais juk taip ir bandau, mat nešiotis kartu su savim kažkieno nelaimės, gėdas, tragedijas man lyg ir nei šis, nei tas. Ak, tiek jau to, nepradėsiu čia postringaut apie gėrius, sumaišytus su grožiais.

Po novelių knygų vėl grįžote prie poezijos. Po naujausios eilių knygos „Žiemų pusėje giedra“ (2009) esate pavadintas ir baltu žvirbliu rūškaname lietuvių poezijos skliaute. Tai gan smagus ir, atrodo, Jums priimtinas apibūdinimas?

Žinoma, kad priimtinas, tas paukštelis man draugas nuo mažų dienų. Kai užplūsta niuresnės mintys, reikia tik prisiminti mažąjį žvirblį – didįjį optimistą. Daugeliu atžvilgių jį pralenkia ir aukštojo pilotažo, ir gražiabalsiai sparnuočiai, bet jis dėl to nesijaudina. Vietos po saule užteks visiems – po astronomine ir po poezi-jos saule. Mat kūryboje gali tiktai tiek, kiek tau duota. Ir nė kiek ne daugiau.

Prie eilių negrįžau, bet tik rečiau jas rašiau. Buvo metas, kai bandžiau laikytis principo *nulla dies sine linea*, bet paskui pamačiau, kad vargu ar to reikia. Bent jau man. Literatūros, ypač poezijos, prievartauti negalima, žinau nuomonę – *eilėraščių turi ateiti*. Panorės ir ateis, kantrybės, tiktai kantrybės! Be abejo, yra poetų, kurie kasdien parašo po eilėraščių ar ir daugiau (vieną tokį net ir pažįstu). Ir parašo gerai. Bet čia jau jų likimas, poezijos padangėje tokie poetai yra kitos, ne žvirblinių šeimos paukščiai.

Kas iš kolegų ar skaitytojų kalbų labiausiai įsiminė Jums įteikiant Petro Cvirkos, Juozo Paukštelio, Antano Miškinio literatūrines premijas? Gal tai žodžiai, kurie tam tikra prasme tapo akstinu naujiems ieškojimams ir būsimiems atradimams? O gal apie savo kūrybą išgirdote tai, apie ką niekada ir nemąstėte?

Kalbų buvo – ir visos gražios. Kaip tokiais atvejais ir dera. Gražesnių sulauksiu nebent prie grabo, tada tai jau atsiklausysiu ir visiems laikams prisiminsiu.

O Romualdas Granauskas, na ne per premijos įteikimą, vis man sako ir sako, kartais paskambindamas telefonu: „Rašyk romaną! Sakau tau – rašyk romaną!“ Kaip aš jį, Romualdai, parašysiu, aš ne maratonininkas, mokykloje buvau sprinteris. Ar tik ne Aistis yra minėjęs tokį vieną: tas romaną pradėdavęs, o aštuntajame puslapy jau ir baigdavęs... Ką jis ten, žmogus, daug krapštysis, greičiau prie atomazgos. Laimingos ar nelaimingos. Bijau, kad ir man panašiai neatsitiktų.

Kokia premija suteikė didžiausio džiaugsmo? Kodėl?

Visos premijos, didesnės jos ar mažesnės, visada malonios. Esu jų gavęs, esu, bet kuri iš jų džiaugsmingiausiai supurtė, man sunku dabar pasakyti. Nors pati didžiausia vis įsigudrina praeiti pro šalį, aš nepykstu. Taip reikia, taip yra teisinga.

Žinoma, ne kas, jei esi vertas, o neįvertintas, bet jei nesi vertas, o pervertintas – dar blogiau. Senųjų laikų mąstytojai tokio, to antrojo atvejo, liepia labai saugotis. Tai štai tasai kirbantį sąmonės kamputy įkyrus peliūkštis, iškilmingesniais, kad ir tų pačių premijų įteikimų momentais, bando pagadinti gerą nuotaiką. Tik laimė, kad tokius peliūkščius mes dar mokam iš savo galvų bent laikinai išvyti.

Labai džiaugiausi, gavęs A. Miškinio premiją. Pirmiausia tai dėl paties jos vardo – Miškinis man savas nuo mokyklos laikų. O dar – ar tik ne Miškinio varna, pakilusi nuo plento ar išlėkusi iš šermukšnio, atplasnojo ir į mano eiles...

2004–ųjų Vyriausybės meno premija man buvo didžiai maloni staigmena. Ir parama visais atžvilgiais.

Kokie svarbiausi Jums, kaip vertėjui, kriterijai, renkantis naują kūrinių?

Kai iš Vidugirių pradžios mokyklos bibliotekėlės parsineštos knygos tituliname puslapy rasdavau ir vertėjo pavardę (gana dažnai – Prano Mašiot), pagalvodavau: kaip gerai, dabar ir mes šitą knygą galim skaityti. Bet man, vaikūželiui, vertėjo darbas atrodė tik paprasta paslauga, reikia tik mokėt to ne mūsų rašytojo kalbą. O tada ėmei ir perrašei.

Tačiau kai jau pačiam teko su tuo „perrašymu“ susidurti, pamačiau, koks tai sunkus, atsakingas, bet ir kūrybingas darbas. Pastangų reikia, bet koks smagumėlis apsikrauti žodynais, žinytais, ieškoti tinkamo žodžio, knyga turi atrodyti tarsi mūsų autoriaus parašyta. Tu ir esi tas autorius.

Sovietmečiu ne aš rinkdavau, „Vaga“ ar „Vyturys“ vis maloningai pasiūlydavo.

Daugiausia ką nors jaunimui – ar iš „Drašiųjų kelių“, ar įžymių žmonių biografijų. Bet į tokią literatūrą iš aukšto žiūrėti nereikia, štai Juozas Balčikonis, rimčiausias mūsų kalbininkas, versdavo pasakas, Žiulį Verną... Jam rūpėjo lietuviško žodžio skambėjimas ir vaikas su knyga.

O Janio Jaunsudrabino „Žalioji knyga“ tai jau mano. Sakiau – jei išeis „Žalioji“, džiaugsiuos nė kiek ne mažiau, negu savo išleidęs. „Žalioji“ išėjo, bet tuojau pat pastebėjau ir kelis savo paties riktus. Niekas man ir po šiai dienai pirštu į juos nebakstelėjo, bet, ką žinau, tai žinau. Jei dar kartą būtų ši knyga leidžiama, labai norėčiau tuos kelis žodelius pataisyti. Vertimas – ne juokai, su savo tekstu gali daryti ką nori, negali su kito.

Išverčiau ir stebėtinus J. Jaunsudrabino prisiminimus „Pasakoju savo žmonai“. Beveik trečdalis šios knygos buvo publikuotas „Proskynoje“ (1991). Tai nemažos dalies latvių inteligentijos, grūdinėjantis Antrojo pasaulinio karo įvykiams, likimas. Toks panašus ir mūsų. Norėčiau, kad šie memuarai pasiektų ir lietuvių skaitytoją.

Poezijos neverčiu.

O renkantis ką versti, kriterijus turėtų būti vienas – knyga turėtų labai patikti, tokios autorium norėtum būti ir pats. Deja, dažnai verčiame, gavę užsakymą. Tokių atvejų sovietų laikais man buvo daugiausia.

Daug metų išdirbote mokykloje. Tai ne taip dažna tarp VU auklėtinių, baigusių lituanistiką. Nejautėte dėl šito diskomforto, nepasitenkinimo?

Tarnauti dviems ponams, tuo labiau dviems ponioms – pedagogikai ir literatūrai – nėra paprasta. Bet ką padarysi. Pedagogikai nusikaltau gal labiau-siai, mat jai tarnaujantis turi būti ypač rimtas, o aš – kaip čia pasakius...

Diskomforto nejaučiau – kryptingoje ekonominio profilio mokykloje dėstydamas ne kurią nors specialybės discipliną, o humanitarines disciplinas – iš pradžių lietuvių kalbą ir literatūrą, o paskui – estetiką ir kultūros istoriją, turėjau daugiau laiko atsidėti kūrybai. Bendrojo lavinimo vidurinėje tokio laiko būčiau labai stokojęs.

Čia turėjau progą pamatyti, kokie yra gražūs vadinamųjų kukliųjų profesijų (pvz., buhalterių, maisto paruošimo technologų) žmonės. O kolegų tarpe susiradau nuostabių bičiulių, ne vienam iš jų išprusimo galėjo pavydėti ir didelis humanitaras. Štai kolega Vladas Aleksandravičius buvo mokyklos Estetikos klubo kuratorius. Ne aš, o jis, iš profesijos ekonomistas. Į klubą ateidavo labai rimtų meno

pasaulio žmonių: Kernagis, Mikeliniskas, Abarius, Tarabilda, Geda, Aputis. Ir dar, ir dar. Kasmet su nauja programa pasirodydavo Laimonas Noreika, sakydavo, kad pas mus esanti jam tokia kaip ir generalinė repeticija. Kartą per Vasario 16-ąją (dar sovietmečiu) pilnutėlėje mūsų aktų salėje jis skaitė Maironį. Salėje būtų galėjęs išgirsti muselę. Aktorius per pauzę net pajuokavo: „Na jūs nors kiek sukrebždėkit...“

Technologinių įrengimų dėstytoja Gražina Abukevičienė, žinomo kino operatoriaus Petro Abukevičiaus žmona, įstabai skaitovė, buvo paruošusi ir čia skaitė įdomią programą – Meką, Mačernį, Tagorę.

O buvo sovietmetis.

Mokykloje prabėgo beveik visas mano gyvenimas. Įkėliau į ją koją, būdamas šešerių, o išėjau jau žilagalvis. Vidugiriai – Saločiai – Vilnius.

Nereikia gal čia daug aiškinti, kodėl mano novelėse gana dažnai pasirodo ir mokyklos aplinka, ir mokytojas, tas ypatingas žmogus. Turi jisai ir žmogiškų silpnybių, bet svarbiausia – jis mano, kad šį beprotišką beprotišką pasaulį dar galima pataisyti. Jei tik vaikai nesugriauš mokyklų.

Ar niekada nekeikėte savo likimo?

Nekeikiau, nes tai beprasmiška. Tuo labiau, kad nežinai, kas tas likimas. Gal reiktų rašyti Likimas. Atsitiktinumų virtinė yra tik atsitiktinumai, ar yra dar kažkas, tuos atsitiktinumus reguliuojantis?

Išsiruošė, sakysim, koks rašytojėlis (ar pradedantis poetėlis), vėl sakysim, į Kauną, pavyzdžiui, į Icchoko Mero rengiamą literatūros vakarą. O ten pasiklausyt skaitymų, lyg neturėdama nusitvert ko rimtesnio, ėmė ir pasimaišė tokia mergiūkštė. Pasimaišė nei iš šio, nei iš to. Ir štai tau – ir t a s, ir t a plūkiasi abu kartu po pasaulį jau iki savų gyvenimų rudenių. O būtų apie viens kitą niekada net negirdėję.

Juokingų dalykų iškrečia tas likimas. Likimas.

O res ridicula!

Gali kalbėti apie likimą (Likimą) mistine prasme, bet gali ir paprasčiau – tai aplinkybių kryžkelės.

Nekeikiau, nes gal ir gerai, kad prie Dailės instituto durų slenkščio jis man 1953 metais pasakė: „Stop!“ Dabar numanau, kad būčiau linkęs tapyti tik realistiškai, kas šiandien atrodytų taip senamadiška, perimta iš Savrasovo, Surikovo ar Millet.

Ak, čia dabar tik šiaip pasakiau, kas žino, koks būčiau buvęs, bet kad vamzdžių

nebūčiau statęs, skrynelių dėliojęs, į čevernykas žvyro pylęs, tai tikrai.

Knygelės turi savo likimą. Šitą Terencijaus frazę žino visi nuo seniausiai. Ir tai ne tik knygų išlikimo prasme. Krosnius, labiau pasistengęs, gali krosnį sumūryt geriau, rašytojas gali kakta nors ir žemę arti, parašys tik taip ir tik tiek, kiek jam lemta. Apie rašliavas, kurių gali būti be galo ir krašto, čia dabar nekalbam.

Kas Jūsų artimiausi bičiuliai? Ar lengva būti (tapti) Čigriejaus draugu?

Yra toks pasakymas – ten kelio man galas. Kitaip tariant – dažno apsilankymo pas ką nors vieta. Turiu dar tokių, nebedaug, bet turiu.

Draugų turėjau daugybę, bet, kaip žinom, iš visos tos daugybės tikrų yra tik saujelė. O laikas ir tą vis praretina. Jau niekada nebesueisiu su Juozu Apučiu, Algiu Kinderiu, Antanu Katalynu, Albertu Zalatorium... Tai čia tie, kurių čia nebėr. Deja, ir apie tebesančius kartais pasakau: senokai, senokai bebuvome susitikę. Kažkoks keistas botagas yra mus pravaikęs.

Nevardinsiu tų, *kur kelio man galas*, nes galiu kieno nors atžvilgiu būti netaktiškas. „O manęs tai nepaminėjai...“

Turiu tokią ydą, atsineštą dar iš vaikystės. Dar vaikas būdamas, baisiausiai norėdavau į svečius, o svečiuose, žiūrėk, jau ir tampau mamai ar tėčiui už rankovės: „Tai kažin, kada mes eisim namo?..“ Išlenda ši mano yda dar ir dabar, su kuo nors smagiai sau bebendraudant. Sakau smagiai, nes mano draugai yra šio pasaulio žmonės. Ir ne abstinentai.

Bet už susitikimus, kokie tie smagūs bebūtų, yra ir dar kai kas svarbiau. O būtent – žinojimas, vidinis džiaugsmas, kad gyvena dar štai toks ir toks. Yra! Gal šiandien ir nesusitiksime, nesusitiksime ir ryt, bet tavo bičiulis, tavo bendramintis kažkur yra.

Kartais poetas ir prozininkas Čigriejus tampa ir vakaro vedėju. Ta proga prisiminkime kad ir Liongino Abariaus knygos „Ėjau aš keleliu“ pristatymą Vilniaus mokytojų namuose. Kokiais atvejais sutinkate priimti panašias pareigas?

Kai tie autoriai yra mano draugai ir kai jų kūrybą vertinu be jokio apsimetinėjimo. O Lionginas? Lionginas yra mano Lionginas. Ir nieko daugiau čia nebeapasakysi. *Kokios naujos knygos laukti – novelių ar eilėraščių?*

Pakračiau parakinę – che, parako žiupsnelis, rodosi, dar yra. Yra ir apsakymų, ir eilėraščių. Ir J. Jaunsudrabinio prisiminimai.

Kad tik planai nesublūkštų.

MANE UGDO NE TALENTAS, O LAIKAS

Tvirtina poetas, prozininkas, eseistas, vertėjas, redaktorius Robertas KETURAKIS

Suintrigavo Jūsų žiemą rašyto laiško žodžiai: „Kreipeisi į mane tuo metu, kada baigiu pagrįsti, kuo man svarbus yra mano nereikšmingumas (visur, išskyrus šeimą), kuo svarbi yra man galimybė priklausyti vien nuo savo (ir Dievo) valios, kuo man bus vertingas užsimezgantis mano anonimiškumas“.

Gink Dieve, tikrai nebandysiu tos svarbios Jums filosofijos sugriauti. Tik norėtysi sužinoti, kodėl jai buvo lemta atsirasti?

Suvokimas, kad reikšmingumas, kuriamas aplinkos (išorės), dažniausiai yra reikalingas ne tau, o kitiems, daug ką išgelbėjo nuo įvairių psichologinių vilkduobių, kompleksų, viendienystės. Išgelbėjo ir mane.

Mano nereikšmingumas išorės žiniams nepakerta reiklumo sau, nuolatinio nepasitenkinimo net ir pergalėmis, pasiekimais, kūrybiniais proveržiais. Reikalas tas, kad aš visados mėgau ne branduolius, centrus, olimpines viršūnes, bet slėnius ir paribius. Ten esu apdovanojamas ramybe ir tyliu, nedraskančiu įsiklausymu savin. Tai yra dieviška dovana.

Sunku būtų paaiškinti, kaip manyje susiklostė žinojimas – stenkis veikti visa tau patikėta galia. Pajutęs, kad tampa lengva ir per visą akiplotį aišku, maištauk prieš tą lengvumą ir aiškumą, imkis sudėtingesnių užduočių, išdrįsk

žengtelėti net ten, kur yra jau genijų valdos. Ir nesvarbu, kad po tokio žingsnio grįši nuleidęs galvą, galimas dalykas, ir išjuoktas, tačiau po kiek laiko įžvelgsi savyje didėjančią pasitikėjimą savimi (ne įžūlumą – pasitikėjimą). Ir nusišypsosi atsiminęs J. Brodskio įspėjimą: kas genialu (jis sako: unikalų), tas yra neveiksminga. Tai yra – atsiremta į krikščioninį aukštumos skliautą, kad palengva pavirstum tom krikščionio gardelėm.

Taigi aš žinau, kas esu ir ką aš galiu, žinau, jog kaskart bandysiu tą, ką galiu, patikrinti (gal vis dėlto galiu daugiau), ir džiaugsiuosi, kad savo reikšmingumą ar nereikšmingumą sugebu pasverti pats.

Čia ir yra mano nusistovinto anonimiškumo podirvis.

Kažkada teko skaityti Jūsų nedidelius atsiminimus apie buvusį auklėtoją Garliavos mokykloje Joną Mačiulį. Juose tiek daug šviesos, jie tokie tikri. Iš to įsimintino teksto pasižymėjau šią eilutę: „Jam buvo suprantama, jog žmogus, atidžiai stebintis pasaulį ir save, siekiantis jį mintimis ir dvasia, įeina į amžinybės valdas“. Gal galėtumėte trumpam sugrįžti ten, iš kur atėjo ne tik šis suvokimas, bet ir žinojimas, ko būtinai reikia jaunai sielai, kad jis ir savo jėgomis patikėtų, ir išmokytų atskirti vienadienius dalykus nuo tikrų?

Dramatiškas Lietuvos laikas ir likimas, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui (kad karas baigėsi, tuomet atrodė ne tik man, paaugliui, bet ir daugeliui kitų; tik vėliau, būdami liudininkai ar dalyviai mūsų partizanų grumtynių su sovietinio okupanto budeliais ir jų parankiniais, supratom, kad karas vis dėlto mums tęsėsi ilgiau nei dešimtmetį), man kurį laiką išsaugojo nuostabius mokytojus, dideles šviesias asmenybes, atidavusias viską (net ir gyvybę) savo mokiniams, kad per mus Lietuva galėtų laimėti savo istorinį laiką, savo viltį būti laisva ir nepriklausoma.

Vienas tokių mokytojų ir buvo Jonas Mačiulis, artimas Maironio giminaitis. Jis mus augino ne tik lietuvių kalbos ir literatūros dėstymu, bet visu savo gyvenimu ir žmogišku (paaugliai sakydavom – vyrišku) orumu paliko tiek daug, kad ir šiandien užtinku sieloje netikėtų jo palikimo klodų.

Tas žinojimas, ko reikia, kad nuo jaunumės tikėtum savo jėgomis ir skirtum laikinumą nuo amžinybės, vis dėlto yra slaptis, kurią nelengva aprėpti net ir gaivalingiausiu žodynu. Tik jauti: kažkas tavyje patikimai budi – greta sąžinės, greta vis didėjančios atsakomybės (ši žodį mokytojas ištardavo retai,

bet ištardavo taip ir tokią akimirką, kad, regis, pavirsdavom šviesos stulpais ir žemėje nebus mums neįveikiamų kliūčių).

Kaltės pojūtis verčia gilintis į save ir išryškina tokius ryšius, kurių ne nenujautėme, pažymėjote, pasakodamas apie Juozą Urbšį. Prateškite šią mintį.

Primenate Juozą Urbšį, aukštą pirmosios Lietuvos Respublikos diplomata, kartu su savo tėvyne nuėjusį visas golgotas iki Atgimimo. Mano mokytojas Jonas Mačiulis ir Juozas Urbšys – tos pačios kartos žmonės, to paties dvasinio pasaulio, tų pačių tikslų ir idėjų atstovai. Tiktai Juozas Urbšys, jaučiau, išgyveno vis didėjantį kaltės slėgį ir dėl Lietuvos likimo, nors istoriškai žvelgiant ne jam toji kaltė buvo skirta.

Kaltės pojūtis (kaip ir atgailos apvalančioji galia) vienaip ar kitaip priklauso nuo pažinimo gilumos ir nuo žmogaus, suvokiančio kintančio pažinimo privalumus ir trūkumus. Nežinantis – kaltės jausmo nežino.

Todėl mano stabtelėjimas prie konkrečios asmenybės kalbant apie kaltės jausmą buvo ne atsitiktinis. Nedaug kam Dievas duoda tokią galimybę kaip J. Urbšiu pažvelgti į gyvenimo apraiškas iš įspūdingos žinojimo aukštumos.

Tačiau ir nežinantis, ir žinantis, jei yra apdeginami kitų patirtos skriaudos, kančios ir prazūties, privalo praeiti atgailos skaisyklą.

Gilindamasis į Putino (o gal į Antano Miškinio?) dramą, teigėte, kad bent vienas žingsnis už moralinių įsakų yra griovimo ir žūties pradžia. Ar asmeniškai buvote pažįstami? Gal tai, ką, prasidėjus Atgimimui, sužinojo visi, žinojote ir anksčiau? Ką tas žinojimas pakeitė?

Studijuodamas Vilniaus universitete Putiną kartais sutikdavau žingsniuojantį viena ar kita gatve. Žvelgdavau iš tolo ir atsargiai, nes mamos prisakymas: vaikai, mokėkite ganyti akis! – man buvo šventas. Neįsistebeilijant, nežiopsant staigiu žvilgsniu pamatyti svarbiausius dalykus – sunki užduotis, bet įveikiama.

Taigi mano staigus žvilgsnis, sutinkantis ar palydintis Putiną, pirmiausia pastebėdavo stebėtiną orumą: ori eigastis, orus tiesumas, ori šviesi galva, orus žvelgimas pirmyn ir tik pirmyn, nekraipant galvos, nelėtinant ir neskubinant žingsnio, orūs drabužiai... Ir viskas? Taip, ir viskas.

Dabar man liūdna, kad nepasukdavau arčiau, kad būtų galima pasisveikinti, kad neišgirdau jo gyvo balso, žodžių, skirtų man...

Su Antanu Miškiniu susitikdavome dažniau. Įsimintiniausia – Lietuvos

poetų kelionė Gruzijon į Rustavelio poezijos šventę. Per tą begalinę šventę bendraudavau su poetu kasdien, ir mano atminty išliko daug kas – nuo kai kurių kūrybinės psichologijos postulatų iki labai rimtų minčių apie pašaukimą.

Nenorėčiau, kad galvotumėt, jog mano aiškinimas, kas vyksta pamy-nus moralinius įsakus, yra susijęs būtent su minėtų poetų likimais. Jie abu niekad neprarado žinojimo, kas kilnu ir kas žema. Savigynai jie niekad nestumtelėdavo kitų pražūtin. Ir jų drama, kaip ir daugelio kitų, pakliuvusių sovietinės imperijos prievarton, daugiau užgavo dvasios nei išorės pasaulį. Be to, tą dramą užaštrino dar ir laiko (gyvenimo) stygius aiškumui.

Ar rezistencijos tema giliau susidomėjote tik prasidėjus Atgimimui? Kas poetui buvo didžiausiu akstiniu prisėsti prie istorinio prozos veikalo? Turbūt pasitikėjimas savimi čia buvo ne paskutinėje vietoje? Kas vis dėlto nulėmė: dvasinė erdvė, kuri leido išlikti ar noras pačiam priartėti prie pačių gelmių?

Partizaninio sąjūdžio (šiandien istorikai linksta prie tikresnio šio reiškinio įvardijimo: partizaninio karo) vaizdai mane lydėjo nuo paauglystės. Lietuvos partizanus matydavau savo tėvų namuose, Lekėčių giriose, iš kurių su tėvu ruošdavomės parsivežti medžių sudegintiems namams atstatyti. Ir miestelio aikštėje, greta stribynės, kur mama paprašydavo užsukti grįžtant iš mokyklos ir pažiūrėti, ar neguli ten kas nors iš pažįstamų, stribų nužudytų, išniekintų, gulinčių nuo kraujo iš tolo, regis, degančiuos snieguos.

Tuos veidus, gyvųjų ir mirusiųjų, aš regiu lig šiolei. Neužmiršau ir jų pasiau-kojimo mūsų visų laisvei. Lietuvos Atgimimas tiesiog pareikalavo: papasakok, ką išsaugojai atmintyje ir ką sužinojai iš archyvų, gyvųjų liudijimų ir netikėtų proregių.

Vienas jų skaudokas: idealistams užtenka gyvenimo dvasios pilnatvei ne tik laisvėje, bet ir nelaisvėje.

Jūsų ilgametė darbinė veikla susijusi su „Nemuno“ ir „Santaros“ žurnalais. Pirmoji jų – ir su ne vieno jaunojo autoriaus palydomis į literatūrą. Kas įsimintinesnio iš tų dienų?

NEMUNAS ir SANTARA – dvi mano ne tik kūrybinės, bet ir gyvenimo mokyklos. Už jas esu dėkingas ne tik likimui, bet ir tiems redakcijų žmonėms, kuriuos gerbiu ir kuriems esu skolingas (pirmiausia – už pasitikėjimą ir raginimą drįsti).

Įsiminė jaunųjų palaimingas džiaugsmas, išvydus savo kūrybą žurnalo puslapiuose. Taip džiaugiamasi tik aplankius stebuklui.

Kažkodėl man atrodo, kad šiandien taip jau nesidžiaugiama. O gaila, nes stebuklų vis dar nutinka.

Man labai artimas „Santaros“ motto – Tenutolsta visoks riksmas ir pyktis. Ar ne Jūs rasėte įžanginį žodį pirmajam numeriui? Atspėjau?

Kiek atsimenu, įžanginį žodį (savotišką manifestą) tariau aš. Ir džiaugiuos, kad tame žodyje beveik nėra tuštumos.

Kaip Jums atrodo, kas tikresnis – tas, kuris, praeidamas pro mažesnę už save, „nepastebi“, ar tas, kuris rodo akivaizdžią pagarbą žinomam kūrėjui, nors už tai ir gali būti pavadintas snobu?

Mažesnis – didesnis, reikšmingas – nereikšmingas, vertas dėmesio – nevertas, – tokie ir panašūs skirstymai yra ne tik snobizmo ženklai. Greičiausiai čia iškyla nykesni dalykai – užgesinama šviesioji pasaulio akis (A. Schopenhauer), kuri regi ir pirmiausia vertina prasmes, o ne visuomeninius statusus ar aukso kiekį epoletuose.

Todėl man visados gera sutikti žmones, kurių tikrumas yra ne liokajiškas, o giliai žmogiškas.

Turiu prisipažinti, kad Jūsų jaunystės eilėraščiais ne itin žavėjaisi. Užtat daugeliu atvejų tai, ką teko skaityti pastaraisiais metais, – ir artima, ir tikra, o nere-tai ir talentinga. Turbūt ne pirmasis pastebiu toki fenomeną?

Gal ir klysiu teigdamas, kad be kuklių, kartais ir neturinčių nė krislelio poezijos savo pirmųjų eilėraščių, be to sunkaus ir sudėtingo kūrybinio kelio nebūčiau išgirdęs ir dabartinių savo eilėraščių. Žinau, kad man pristigs laiko pasiekti svarbiausius savo kūrinius (mane ugdo ne talentas, o laikas), todėl įspėjimas pačiam sau NESKUBĖK tikriausiai nebus išgirstas. Taigi ir kūryboje liks daugiau užuominų, ketinimų, apmatų, pažadų, o ne keli bent prisiliečiantys prie (sakykim) amžinybės darbai.

Kas Jums kūryba?

Man kūryba yra viskas, kas nepripažįsta ribų ir ko negali uždengti kasdienybės dulkės. Pavyzdžiui, DUONA. Arba vaiko akys, kuriose šviečia paslaptis. Arba stebuklas: *nuo debesio lelijų pienas tekėjo žemėn* (H. Radauskas). Arba NIEKAS, kuriame jauti VISKĄ.

Žinau, kad gilinatės į Stasio Santvaro kūrybą, net kurį laiką darbotvotės prie jo rankraščių poeto, dramaturgo ir operos solisto namuose Bostone, kur, beje, teko būti ir

man dar jam gyvam esant. Ko iš tų studijų galima tikėtis? Ką netikėčiausio pavyko užtikti?

Per drąsu būtų teigti, kad gilinosi į S. Santvaro kūrybą. Tiksliau būtų manyti, kad man buvo patikėta atidžiau žvilgtelėti į šio rašytojo darbus ir suprasti, kas vis dėlto yra lietuviškumo gyvybė, lietuviškumas kaip pašaukimas, pareiga ir atsakomybė.

Tai, ką supratau, stengiausi perduoti kitiems – ne tik skaitytojams, bet ir poeto tėviškos žmonėms, leidėjams, rašytojų bendruomenei. Žinoma, neramu, kad per vangiai leidžiami S. Santvaro „Raštai“, kurių yra paruošti 5 tomai (pasirodė du). Tikiuos, kad didelis poeto palikimas, patikėtas Lietuvos rašytojų sąjungai, su laiku padės viską spręsti greičiau ir vieningiau.

Netikėčiausia, ką užtikau S. Santvaro ir jam artimų rašytojų kūryboje – pasipriešinimas savigriovai, kad ir kokius žavius ar net pelningus pavidalus toji savigriova būtų įgavus.

Gan netikėti Jūsų atlikti egzodo literatūros pervertinimai, ypač abejonės žemininkų generacijos nuopelnais. Kokia šitų tekstų atsiradimo istorija?

Nesiekiau pervertinti lietuviškąją egzodo literatūrą ir suabejoti antologijos „Žemė“ (1951) autorių nuopelnais tiek mūsų literatūrai, tiek egzodo įtvirtintų egzistencinių nuostatų turiniui. Suabejojau tik žemininkų išskirtinumu ir to išskirtinumo mitologizavimu. Būtų nerimta net ir šiandien nepastebėti, kas vis dėlto daug kuo pranoko žemininkus katastrofos apimtame pasaulyje.

Tekstų, kurie tilpo mano knygoje „Namai ant traškančio ledo“, atsiradimo istorija paprasta: aš mačiau egzodo saulėlydį. Tik nekreipiau dėmesio, kas ir kokio ilgumo meta šešėlį.

Seniai domina likimo tema. Kokios įtakos jis turėjo Jums kaip kūrėjui? O gal netikite nei likimu, nei lemtim?

Likimas, kaip ir Dievas, yra paslaptis. Vadinasi, tikiu likimu ar netikiu – vis tiek jis gaubia visą pasaulį, taigi ir kiekvieną sutvėrimą. Kiek likimas lemia mūsų gyvenimus, poelgius, sprendimus – kas gali žinoti? Tik manau, kad žmogui dovanota laisva valia dar nėra ir, atrodo, niekada nebus iš žmogaus atimta.

Be šito suvokimo – greta likimo, tai yra iš anksto paruoštos kiekvieno individo gyvenimo tvarkos ir betvarkės (kaip išbandymų), o gal ir pačiame likimo lauke, žmogui leista pačiam rinktis, spręsti, vertinti, lemti. Nuostabi dermė!

Man atrodo, kad gyvenime daugiau lėmiau pats, tad už pralaimėjimus, suklidimus galiu kaltinti save ir ieškoti išeičių. Žinoma, kaip ir kiekvienas tikintis, galėčiau papasakoti, kaip ne kartą būdavau atitraukiamas nuo pražūtingų dalykų arba netikėtai sulaukdavau pagalbos. Tai jaudina ir baugina.

Liūdna, kad ne visi kolegos išgirdo Jūsų įžanginį žodį, pasakytą vasario antrąją pradedant Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavimą. Kaip Jums atrodo, kodėl?

Mano žodis Lietuvos rašytojų suvažiavime vis dėlto buvo išgirstas, nes žinau, kaip rašytojai sugeba nutildyti tuščiakalbius. Manęs netildė. Tame žodyje stengiaus įvardyti mūsų (taigi ir tautos) tvirtybės pagrindus, vertinau praeities, dabarties ir ateities turinį ir išdrįsau įspėti, kas yra infernalinė galia, lenkianti prie laikinumo.

Nesiseka pamiršti iš suvažiavimo tribūnos nuskambėjusios atviros paniekos vyresniam amžiui. Jei jau kiek jaunesnis kolega išdrįsta taip viešai kalbėti, ko tuomet laukti iš likusios visuomenės dalies?

Ne taip seniai lyg ir žinojome tautos tvirtybės paslaptį, o dabar vis dažniau išgirstame, deja, ne be pagrindo, kad ateitis toli gražu ne tokia, kokios tikėjomės. Kaip Jūs vertinate dabartį? Dėl ko skauda širdį? Kuo vis dėlto surandate prągą ir pasidžiaugti? Kokia šitoje situacijoje rašytojo vieta?

Vienas Tavo klausimas primena, kad kartų susikirtimai vis dėlto niekad nesibaigs. Ir tegu nesibaigia, jei tų susikirtimų šerdis yra ne tuščiavidurės ambicijos, o tuštumos baimė. Kiekviena karta privalo darbais įrodyti, kad ne ji prarado sąžinę ir tampa tuštuma, ir ne ji gieda nihilizmo himną: nieko svarbaus nebuvo, kol neatėjome mes! Ir kiekviena karta privalo suprasti, kas amžinai mus sieja. Be šito suvokimo esame pasmerkami laikinumui, kuris ir yra šurpiausia tuštuma.

Kas rankraščiuose?

Mano rankraščiai – šūsnių juodraščių.

Artėja laikas patikrinti, kas ten tikra ir vertinga.

Net tada, kada viską teks sunaikinti, aš turėsiu teisę pasakyti: nesmerkite, nes aš vis dėlto siekiau.

Skaitytojas netrukus turėtų pastebėti du naujus mano poezijos rinkinius.

MAN BUVO NULEMTAS RAŠYMAS

Septyniolika klausimų prozininkei, dramaturgei, pirmajai Lietuvoje Europos Sąjungos literatūros premijos (2009) laureatei Laurai Sintijai ČERNIAUSKAITEI

Vakarykštės abiturientės kraitis iškart atkreipė dėmesį. Ir po tokio sėkmingo debiuto – devynerių metų tyla. Jei neklystu, jie Pačiai buvo nemenkų išbandymų metai kaip žmogui, o ir tam tikras pasiruošimas naujam, aukštesnės kategorijos literatūriniam šuoliui. Regis, visko tuomet būta, iš arti patirta ir meilė, ir neapykanta, ir išdavystė? Prozininkui tokia patirtis kaip ir labai dėkinga.

Anų devynerių metų patirtys nebuvo kuo nors ypatingos, netgi, priešingai – tipiškos šių laikų žmogui. Godus, kupinas egocentrizmo savojo „aš“ ieškojimas, kol pagaliau imi įtarti, kad didžiausia laimė (jeigu ji apskritai egzistuoja) galbūt kaip tik slypi „sumažėjime“, savęs išsižadėjime. Patirtys yra neišvengiamos, jos tiesiog nutinka, kaip mus įtikino Andrius Jakučiūnas savo „Tėvynėje“ – net valandų valandas gulint lovoje. Jos išgrynina ir sutvirtina visokius gabumus ir gebėjimus, arba, jeigu šie per menki – išskaido juos, transformuoja į ką nors labiau naudinga. Taip juk dažnai nutinka truputį gabioms, truputį rašinėjančioms mergaitėms – motinystė jas tiek pasiglemžia ir užvaldo, kad vos prasikalęs potraukis rašyti pagimdžius vaiką dažnai išnyksta lyg nebuves. Bet nutinka ir kitaip. Tada tenka dreifuoti tarp motinystės ir poreikio kurti. Ir – nuolat save „mažinti“, nes, būdama „per didelė“, tiesiog neatlaikykčiau įtampos.

Prieš keletą metų kalbindamas Juozą Aputį ir teiraudamasis jo apie požiūrį į

jaunujų prozininkų kūrybą, kiek provokuodamas klausiau ir dėl šokiruojančių kai kurių scenų, pavyzdžiui, lytinio akto po vandeniu. „Gyvenime kur kas bjaurėsi aktai vyksta vidury šviesios dienos“, – atsakė tuomet J. Aputis, ir jis, žinoma, buvo teisus.

Jei iš knygų puslapių persikeltume į aplinką, su kuria dažniausiai Jums tenka susidurti, ką mažiausiai norėtumėte matyti, patirti, išgyventi?

Daug paprasčiau apibrėžti aplinką, kurioje būti saugu ir gera. Visai kaip Andriaus personažas, bevelyčiau nugyventi gyvenimą lovoje tarp savo sienų, su mielais taškeliais, dėmelėmis ir tapetų įplyšimais, besišnekučiuodama su simpatiškais agurkėliais stiklainyje. Deja, deja. Tai, kas prasideda už mano namų sienų, kelia baimę ir pasibjaurėjimą. Apskritai esu gemalo fazėje – labai traukia ir užburia viskas, kas bent kiek primena tyvuliavimą gimdos vandenyse. Meilė, malda ir rašymas – kaip tik tos būsenos. Atsitiktinių, su manimi nesusijusių žmonių vengiu ir bijau. Ko nors iš manęs norinčių – juo labiau. Dieną stengiuosi nugyventi taip, kad nereiktų išnerti iš tų gimdos vandenų būsenų. Kartais netgi pavyksta. Nesuprantu, kodėl, bet aplinkybės man kol kas švelnios.

Koks stebuklingas skatintojas padiktavo „Liučė čiuožia“? Ar tai vienintelis atvejis, kai netrumpas kūrinys parašomas vos per kelias dienas?

Sunku atsakyti. Kurį laiką jaučiausi taip, lyg moteris, kuri parašė „Liučė čiuožia“, mirė, ir nepaliko man nuorodų, ką turėčiau nuo jos perduoti. Buvau jauna, egzaltuota, viena kaip pirštas. Toji pjesė man neberūpi, ji lyg ne mano rašyta. „Liučė“ atsirado per keturias dienas, kitoms pjesėms užtekdavo dviejų savaitių. Jos nedidelės apimties, nedaug taisytos, gal todėl tų pjesių ir nevertinu – rašiau per daug lengvai, nežinodama jokių kanonų, intuityviai, kaip eilėraščius. Iš esmės tai ir yra poezija. Apgaulingai lengvai perskaitoma, o kai mėgini statyti – stringa. Nemačiau nė vieno tikrai patikusio, bent jau nustebinusio spektaklio. Turbūt tas pjeses reikia pakreipti kiek kitaip, negu parašyta, išlaikyti tik pačią teksto būseną. Susidarė įspūdis, kad režisieriai bijojo nuklysti nuo teksto, griežtai laikėsi kaip parašyta. Ir spektakliai užduso. Nebenoriu rašyti pjesių. kažko nesuprantu, nemoku. O „Liučės“ sėkmė man pačiai toks stebuklas, kad jaučiausi lyg visus apgavusi diletantė.

Teatro pasaulyje, ir ne tik Lietuvoje, esate ganėtinai žinoma. O iki pirmosios pjesės parašymo, kas Jums buvo teatras? Dabar, kai scenos menas sutraukia

vis mažiau žiūrovų, kai vis rečiau patikima tuo, kas vyksta pakilus uždangai, ko, Jūsų manymu, reikia, kad stebuklas vis dėlto įvyktų? Kaip daug tai priklauso nuo dramaturginės medžiagos ir nuo teatro žmonių?

Pasisekimas, artimesnė pažintis su režisūra, aktoriais – tai, kas kažkiek turėjo įtakos rašant naujas pjeses?

Teatras man prasidėjo maždaug prieš penkiolika metų, nuo Nekrošiaus, Tumino ir Koršunovo. Truputį studijavau LMA režisūrą, spektakliai mums buvo nemokami, godžiai ėjom į visus. Bet labiausiai veikė tuščia teatro scena tarp spektaklių ir repeticijų, tas juodas, magijos ir dulkių pritvinkęs diskas, lyg koks juodasis mėnulis. Nepanėriau į tą magiją, išsigandau. Turbūt man jau buvo nulemtas rašymas. Su amžiumi vis labiau užsidarau, sergu tokia sociofobijos forma – esu alergiška visokio plauko renginiams, ypač teatre.

Spektaklis yra kolektyvinis darbas. Šitai mane labiausiai gąsdino studijuojant režisūrą, dėl to ją ir mečiau – esu vienišas psichas, nemoku dirbti su kolektyvu ir jau neišmoksiu. Galiu mąstyti vaizdiniais, galiu juos kurti (truputį evoliucionavusi rinkčiausi ne teatro, o kino režisūrą), bet, kai įsivaizduoju gyvą žmonių – aktorių filtrą, per kurį turės persikošti ir įsikūnyti mano idėjos, suvokiū, jog esu per silpna, ir nuleidžiu rankas. Panašiai yra su pjesėmis. Rašydama atsiribodavau nuo minties, kad rašau teatrui. Įsivaizduodavau viską tikrovėje. Kitaip nebūčiau išspaudusi nė sakinio. Vėliau nukirpdavau virkštelę ir atiduodavau režisieriui, sakydama sau, kad dabar jis iš mano kūrinio padarys savo kūrinį, kad taip ir turi būti, kad man dėl to nė trupučio neskaudės. Ir neskaudėdavo.

Kad sėkmingas dramaturginis debiutas neapsuko galvos, akivaizdu iš naujos knygos, iš „Artumo jausmo“, kurioje be novelių yra ir pjesių. Tuos kūrinius vienija panašios temos, dažnai sudėtingos ir skausmingos. Ar daug juose asmeniškų patirties ir išgyvenimų?

Asmenišką patirtį kūriniuose stengiuosi neeksploatuoti. Vaizduotės gyvenimas man vis dar įdomesnis už realybę. Sukurti tokį personažą, kad jis taptų tikras. Ištraukti jį iš nebūties molekulių, užvesti jo dvasios mechanizmą. Antra vertus, nežinau, iš kur tie personažai randasi ir kodėl jie būtent tokie. Aišku, kad jų genezėje turėtų būti aptikta nemažai manęs pačios. Nesigilinu. Tiesiog užčiuopiu juos, būnu su jais, įsimyliu.

Novelė, apysaka, pjesė, romanas. Kiekvienas žanras turi savo specifinę struktūrą.

Regis, ir ją, ir ypatingą tų struktūrų visumą esate perpratusi neprastai. Kita vertus, „Kvėpavimas į marmurą“ gal ir avansu pavadintas romanu. Ką, rašant naują kūrinį, Jums reiškia žanras?

Man žanras – tai tiesiog ilgesnės arba trumpesnės distancijos. Romaną rašyti tam tikra prasme patogiu, nes įsėdi į tekstą ilgam, užsibarikaduoji juo nuo kasdienybės, pagyveni su veikėjais. Čia vėl kaip su tuo tyvuliavimu gimdoje – saugiau. Tiesa, galiu kol kas šnekėti tik apie du romanus. Po „Benedikto slenksčių“ atsirado apysaka „Prieblandos seserys“. Po jos pradėjau dar vieną romaną. Šį rašysiu ilgai, neskubėdama, lyg vaikštinėdama sanatorijos takeliais.

Kodėl pirmojo Jūsų romano personažai tokie pažeidžiami?

Nežinau. Taip pasirašė „Kvėpavimas į marmurą“ liejosi kaip poezija. Personažai joje išskydo, vietomis tiesiog juos pamesdavau. Su šita knyga išrašiau kažkokį savo pačios neįsisąmonintą skausmą. Dabar nebegaliu paimti jos į rankas.

Skaitant Jūsų kūrinius, neretai kyla mintis, kad jų autorė perdaug šiuolaikinė, o kartais – kad atėjusi iš buvusio laiko. Kas tai? Kodėl taip?

Jums turbūt kliūva intymios scenos – tiksliau, „per daug šiuolaikiškai“ laisvas požiūris į jas? Apie moters seksualumą dar rašysiu. Rašyti apie tai tik mokausi, rašyti apie tai reikia – švariai, nesigluminant. Man tai dievoieškos dalykai.

Turbūt nesuklysiu spėdamas, kad ateis diena, kai debiutuos Černiauskaitė-poetė. Taip galvoti ragina ne vienas Jūsų sakinyš. Jei taip įvyktų, tikriausiai ir eilėraščiai būtų iš tų, kurie skaitomi ne atsipalaidavimo minutė?

Eilėraščiai kartas nuo karto pasirašo, nubyra kaip ypatingos įtampos kristalai. Laikau juos stalčiuose, ir tiek. Kartais pakviečia paskaityti į Poezijos pavasarį... Tie tekstai per daug intymūs, niekaip jų nevadinu ir nieko su jais nedarau. Dėl atsipalaidavimo – kas ta atsipalaidavimo minutė? Kaip pavadinti būseną, kurioje skaitoma – ne tik skaitoma, bet perskaitoma poezija? Turi persikelti į panašų būvį, kokį išgyveno autorius, tą eilėraščių rašydamas. Tai aukštosios prabos skaitymas. Sąlygiškai jį galima pavadinti dvasiniu atsipalaidavimu, bet jis kupinas kūrybinės įtampos.

„Gyvenu šia diena“, – kažkada lyg ir lengvai ištarėte. Netikiu. Kaip ir žodžiais apie dvilypi gyvenimą. Klystu?

Ir šiandien galėčiau patvirtinti tą patį. Kiek žinau, vienas pagrindinių Anoniminių alkoholikų principų – negersiu šiandien, o rytoj – kaip Dievas

duos. Šį principą pritaikau išgyvenimui apskritai. Jei negyvenčiau šia diena, išprotėčiau iš baimės. Dėl savo ir vaikų ateities. Pulčiau, kaip mūsų žiurkėnas, stverti ir tempti pas save viską, ką randu kelyje – kreditus, paskolas, morališkai žlugdančius užsakymus, tarnybėles, nuo kurių „kapsėtų“ pensija, visokius pelningus pasiūlymus reklamuotis televizijoje ir panašiai. Tapčiau išsigandusia bobele, prisikišusia už žandų žirnių juodai dienai. Gal tas nesugebėjimas planuoti, taupyti ir tvarkyti finansus kyla iš vėjavaikiškumo ar kokios protinės negalios? Ir ačiū Dievui! Nekvaršindama galvos gaunu viską, ko man reikia šiandien. O reikia daug mažiau, negu žmogus įpratęs manyti.

Sakydama apie dvilypį gyvenimą turėjau galvoje kontrastą tarp buities ir rašymo. Buitis įsiurbia ir atbukina, rašymas – pasiglemžia, įaudrina, išsekina ir išveda iš proto. Abu kartu šie poliai veikia balanso principu. Tik todėl vis dar esu psichiškai sveika.

Atrodo, kad iki pažinties su Regimantu būta visko. Tai, be kita ko, tik patvirtina, kad širdyje esate poetė. Turbūt netenka abejoti, jog prabėgę metai dar atsikartos ir gerąją prasme – būsimuose kūriniuose. Ką iš to prabėgusio laiko ypač norėtumėte užfiksuoti? Ne, ne autobiografiškai. Turiu omeny, žinoma, gyvenimiškąją patirtį, išgyvenimus, kurių jokiam universitete neįgysi.

Kitas romanas bus apie moters nuopuolį, apie erotiškumo ir dvasingumo giminybę.

Romanas „Benedikto slenksčiai“ įvertintas Kazimiero Barėno premija. Kai išgirdau tą žinią, bandžiau įsivaizduoti, kaip ją būtų sutikęs pats rašytojas, kuriam nekasdieniškos istorijos iš gyvenimo taipogi nebuvo svetimos. Gal tik kai kurios su aistra susijusios scenos jam būtų nepriimtinos. Jos tikrai ne tokios subtilios, kaip, pavyzdžiui, K. Barėno „Tūboto gaidžio metuose“. Ar iki tol, kol tapote K. Barėno premijos laureate, žinojote šitą rašytoją?

Kazimieru Barėnu pasidomėjau tik sužinojusi, jog gaunu jo vardo premiją. Prieš tai nebuvau jo skaičiusi.

Kaip vertinate K. Barėno kūrybą?

K. Barėno esu skaičiusi tik novelių romaną „Dvidešimt viena Veronika“. Žavi jo veikėjų psichologinis tikroviškumas, teksto lengvumas („švarumas“), humoras.

Kaip Jums atrodo, ar K. Barėno premijos iniciatoriai nepadarė klaidos, nustatydami būsimam laureatui amžiaus cenzą – 35 metus? Juk pats K. Barėnas debiuta-

vo 45-erių. Be to, jis buvo ne tik prozininkas, bet ir eseistas, publicistas, kritikas, vertėjas. Todėl, matyt, derėta pagalvoti ir apie tai, kad į premijos laureatus galėtų pretenduoti įvairių sričių kūrėjai.

Ką čia beprisvarstysi? Galima pasiūlyti gerbiamai Marijai Barėnienei, kuri ir yra pagrindinė šios premijos iniciatorė, ateityje tuos kriterijus peržiūrėti, perkeisti. O apskritai – džiugu, kad tokia nauja premija atsirado.

2009-ieji Jums neeiliniai metai – tapote Europos Sąjungos literatūrinės premijos laureate. Tokia premija ES literatams buvo įteikiama pirmą kartą. Kokie išpūdžiai iš apdovanojimų ceremonijos? Kokių minčių, planų toji svarbi naujiena įnešė į Jūsų gyvenimą?

Iš esmės niekas nepasikeitė. Minčių buvo visokių, ačiū Dievui, jas užmiršau. Kaip ir visos premijos – piniginė jos išraiška padeda išgyventi, oficiozinė dalis – spektaklis, kurį turi tiesiog ištverti. Pats premijos faktas – sustiprina. O toliau tiesiog gyveni, ir tiek.

Vyras – literatūrologas. Ką tai reiškia žmonai, literatūros kūrėjai?

Beveik nieko. Kasdienybėje susitinkame kaip vyras ir moteris, apie literatūrą kalbamės nedaug. Paskaitome vienas kitą. Puoselėju mintį įsiprašyti į Regimanto paskaitas. Nežinau, kas lemia jo toleranciją mano atžvilgiu – specialybė, charakteris ar meilė, bet kaip rašytojos Regimantas manęs nesisavina ir nevaržo.

Pora mažylių, nelengvos buitinės sąlygos ir – viena po kitos rašomos knygos. Vis didesnio dėmesio susilaukiančios knygos. Be Jūsų paaiškinimo sunkoka įsivaizduoti, kaip jos atsiranda.

Vėl grįžtu prie dvilypio gyvenimo ir balanso principo. Man rašymas – išsilaisvinimas iš dusinančios buities ir savo pačios menkumo. Trokštu tų būsenų ir jų siekiu, kol vaikai buvo mažesni – tiesiog kovodavau už kiekvieną rašymo valandą. Keturias dienas per savaitę pusdieniui samdžiau auklę, lėkdavau rašyti į VU skaityklą. Nusibodo kartotis, kad rašymas man yra poreikis. Patetiškai tai skamba tik tiems, kurie nėra to patyrę. Kitas dalykas – per keletą tokio gyvenimo metų labai išsekau. Todėl šiomet tiesiog ilsiuosi. Įšaldžiau visus rašymus, nors žinau – jei tik atsisėsčiau rašyti, srautas vėl pasiliėtų. Atėjo laikas save patausoti.

XXI AMŽIUIJE RAŠYTOJAS JAU NE ŠAUKLYS

Nors ir truputį abejodamas, sako kritikas, literatūros tyrinėtojas, profesorius dr. Petras BRAŽĖNAS

Visada didelį įspūdį daro tai, kaip temperamentingai, su akivaizdžiu „apetitu“ kalbate per literatūros vakarus. Kuo bebūtumėte – vakaro vedėju ar eksromptui kilstelėjusiu iš salės klausytoju – bendras vardiklis lydi visada: tai – logika, argumentai, vaizdas. Ir – įspūdis, kad mintis greitesnė nei ištartas žodis, todėl ją nuolat reikia vytis.

O kai liekate vienudu prieš popieriaus lapą – kaip tada?

Kai perskaitai tokią įžangą, tai tenka arba apsimestinai kukliai nuleisti akis, arba – kaip viename anekdote – ištarti: tęskite, tęskite. Gal pirmą kartą gyvenime tokius vertinimus ir girdžiu, o pats – jau be jokių apsimitinėjimų – į šią savo veiklos sritį žiūriu gana kritiškai: per tuos eksromptus visko išsprūsta. Rimčiau pasižiūrėjau į teiginį apie mintį, kurią turi vytytis žodis. Jeigu taip atrodo iš šalies, tai gal taip kartais ir būna. Liūdniau, kai žodis taip ir nepasiveja minties. Ir dar liūdniau, kai kažkokiai lyg ir plevenančiai galvoje minčiai paprasčiausiai nerandi tinkamo žodžio. Ir jau visiškai liūdna, kai atsiduri vienas prieš baltą popieriaus lapą ar pilką kompiuterio ekraną. Gyvenime esu greitakalbis, o rašau lėtai. Atsidūręs anksčiau Tamstos paminėtoje situacijoje, privalai kalbėti ir kalbi, o rašančiojo niekas neveja ir nespaudžia. Kiekvieną

naują sakinį pradėdau dar kartą perskaičius jau parašytąjį. Su pastraipomis – tas pats. O jeigu – kaip dažnai atsitinka – po pastraipos pasitaiko ilgesnė pauzė, tai dažnai ir ta pastraipa jau nebeatinka. Kaip toje pasakėlyje: užkliuvo varčios ir vėl iš pradžios...

Pasisekė Petrui Cvirikai, kad monografija apie jį išleista vėl nepriklausomoje Lietuvoje. Vos dešimtmečiu ją paankstinus, tikriausiai ir pačiam autoriui vėliau būtų prisiėję pergyventi dėl vienos ar kitos būtinos eilutės.

Tas išties solidus darbas pradėtas dar gerokai iki Atgimimo pradžios. Turbūt prie jo susikaupus ne sykį kilo įvairių klausimų, į kuriuos atsakius Cvirka mintyse visų pirma būdavo tituluojamas toli gražu ne tarybinės lietuvių literatūros klasiku? Juk geriausi kūriniai parašyti dar neturint nė trisdešimties.

Jei neklystu, neatsitiktinai neskubėjote atiduoti leidėjams šios knygos?

Nepatinka man tas pirmasis klausimo žodis: pasisekė. “Pasisekė” būtų, jei monografiją apie P. Cvirką būtų parašęs šviesios atminties Albertas Zalatorius. Tai sakydamas, turiu omeny jo monografiją “XX amžiaus lietuvių novelė”. Cvirkaio joje teko liūto dalis. Kiek ten gilių įžvalgų, originalių interpretacijų, tikslių vertinimų! Rėmiausi jais, citavau, neretai pajusdamas, kad į dugną atsiremiau ten, kur literatūrologinis A. Zalatorius grąžtas būtų nukreiptas į didesnę gelmę, kad galva atsiremiau į lubas, kurias A. Zalatorius būtų dar gerokai kilstelėjęs. Pagalvodavau apie tai ir skaitydamas vos ne visą gyvenimą jo rašytą, bet taip ir nebaigtą monografiją “Vincas Krėvė”. O jeigu kam ir pasisekė, tai pasisekė man pačiam, kad kadaise Kosto Korsako paragintas ėmiausi šios temos ir gerą dešimtmetį galėjau būti lietuvių literatūros klasikos erdvėje. P. Cvirkos kūryba literatūrologiniu atžvilgiu – dar anaipol neišsemtas karjeras. Tik kas ir kada ims jis išsemti, remdamiesi ir naujom literatūros teorijom, ir laisvoje visuomenėje susiformavusios laisvos asmenybės drąsa?

Prie tolesnių Jūsų pamąstymų nedaug ką begalėčiau pridurti: išbraukčiau epitetą *solidus*, o kitką galėčiau palikti kaip savo žodžius. Mums lengva šnekėtis: abu dar prisimename *tą laiką*. Sunkiau būtų su jaunesniu pašnekovu. O štai dėl klausimo pabaigos (“Jei neklystu...”) turiu pasakyti, kad nesate visai teisus. Knygos leidimo istorija priklausė ne nuo mano sąmoningo apsisprendimo, o nuo susiklosčiusių aplinkybių. 1988 metais monografijos rašymasėjo į pabaigą, ir jos išleidimas buvo įtrauktas į 1989 metų “Vagos” leidyklos

planus. Net sutartį turėjau su šiandien neįsivaizduojamu tiražu. Bet tada, kai rankraščio (tada iš tiesų viską rašiau ranka) užbaigimui dar turėjau gerą trejetą mėnesių, lyg perkūnas iš giedro dangaus trenkė medikų paskelbta nemaloni diagnozė ir siuntimas pusmečiui (o gal ir metams?..) į Kulautuvos sanatoriją. Dar spėjau išgyventi pirmojo Sąjūdžio suvažiavimo euforiją, jau žinodamas, kad medikų nuosprendis įsigaliojo. Po poros dienų išvažiavau... Ne metams, bet ir ne pusmečiui, – aštuoniems mėnesiams...

Rankraštis, kaip suprantate, leidyklai nebuvo įteiktas. O toliau prasidėjo tai, apie ką jau ne tik mudu prisimename. Petras Cvirka, kaip ir Salomėja Nėris, atsidūrė juoduosiuose politikierių sąrašuose, leidyklos vadovybė, galiau įsivaizduoti, tyliai apsidžiaugė, kad monografijos autorius greitai nepasirodys, o po metų visi, įskaitant ir mane, visai “pamiršo” savo sutartis ir planus. Senieji vagiečiai, tikiuosi, paliudytų, kad dešimt metų netrikdžiau jų jokiais priminimais, kol po dešimtmečio jau nauji leidyklos vadovai paskambino ir pranešė atradę seną mūsų sutartį. Ačiū jiems, dar kartą patvirtinusiems tiesą, kad rankraščiai nedega. Greitosiomis užbaigiau tai, ką turėjau padaryti prieš dešimtmetį, ir knyga pasirodė. Pratešiant pasisekimo motyvą, turiu prisipažinti, kad man pasisekė, jog knygą rašiau jau vadinamosios perestrojkos metais. To laiko dvasios pėdsakų, aišku, likę, bet negalėčiau tvirtinti, kad ir šiandien juos negailastingai trinčiau: toks buvo laikas, toks buvo P. Cvirka, toks buvo ir monografijos apie jį autorius.

Suprantu per daug čia prišnekėjęs, bet skaitykite tai ne kaip autoriaus biografijos momentą, o kaip paliudijimą apie laiką ir mano kartos literato patirtį.

Įstrigo tai, ką, minint P. Cvirkos 100-ąsias gimimo metines, Maironio lietuvių literatūros muziejuje sakė rašytojo sūnus Andrius: „Tėvas norėjo išvykti į Vakarus“. Ar iki tol buvote girdėjęs apie tokį norą? Kaip Jums atrodo, kaip būtų susiklostęs P. Cvirkos likimas, jei taip iš tikrųjų būtų atsitikę?

P. Cvirkos noras iš evakuacijos Rusijoje “išvykti į Vakarus” nėra gandas, o dokumentais (jo paties laiškais) patvirtintas faktas. Kaip būtų susiklostęs rašytojo likimas, jeigu jo noras būtų išsipildęs, nesiimu spėlioti: čia taip lengva nuslysti į prieštaringiausias spekuliacijas. Bet tiems, kas būtų linkęs paspėlioti, vis dėlto siūlyčiau prisiminti keletą aplinkybių. P. Cvirka evakuacijoje – skirtingai nuo kitų plunksnos draugu – buvo atsidūręs su žmona. Sunkiai tikėtina atveju, kad

valdžia tokiu metu jį būtų išleidusi į Ameriką kaip korespondentą ar ryšininką su išeivijos lietuviais, net įsivaizduoti negalima, kad jį būtų išleidę su žmona. Dar reikia priminti, kad Lietuvoje senelių globai buvo paliktas mažametis Andrius. O kad į Lietuvą, išlaisvintą nuo fašistų, teks grįžti su „išlaisvintojų“ armija, Cvirkos, atrodo, neabejota. Kaip tada įsivaizduoti jo išvyką į Vakarus ir veiklą ten? Prisipažįstu: neįsivaizduoju.

Kas kitos Jūsų monografijos herojus, jau senokai nebuvo didelė paslaptis.

J. Apučis, be kita ko, buvo ir gan šakota asmenybė. Ar nė karto per artimos pažinties metus neteko juo nusivilti kaip žmogumi? Ir kokių jo – kaip rašytojo – atradimų buvote labiausiai sužavėtas?

Apie nusivylimą J. Apučiu, kaip žmogumi, negali būti nė kalbos. Dėl „šakotos asmenybės“ nesiginčiju, bet dėl savo šakotumo jis pats daugiausia ir kentėdavo. Jis buvo atvirų nervų, stipraus teisybės jausmo ir ypač jautrios sąžinės žmogus. Galėjo patraukti pašnekovui prieš plauką, galėjo pasakyti ne itin malonių dalykų, bet teisybės tuose pasakymuose visada būdavo daug daugiau nei subjektyvių emocinių proveržių.

Tinkamai atsakyti į antrąjį klausimą tokiame pokalbyje beveik nėra galimybės – tenka skolintis prozininkų išbandytą ir mano tik bent kiek perfrazuojamą atsakymą: skaitykite apie tai monografijoje. Galima nebent leisti sau pasakyti kiek daugiau, negu pasakė rašytojui gyvam esant. Laikiau ir laikau jį vienu talentingiausių, pirmojo dešimtuko rašytoju. Žavėjo ir žavi jo reto plastiškumo žodis, jo skvarbus žvilgsnis į žmogaus dvasinį pasaulį, jo etinis maksimalizmas ir moralinių kriterijų sistema, jo rūstus realizmas ir užburiančios vizijos, jo psichologinių įžvalgų gelmė ir lyrinių išgyvenimų autentiškumas.

Regis, gan artima bičiulystė Patį sieja su Vytautu Martinkum. Kiek žinau, dar rankraštyje kolega Vytautas skaitė „Juozo Apučio kūrybą“. O kai jis spaudai parengė Ramūno Klimo nebaigtą romaną „Maskvos laikas“, buvote pirmuoju recenzentu. Daug bendrų reikalų Vilniaus pedagoginiame universitete. Ką Jums apskritai reiškia bendravimas su plunksnos broliais? Kas iš jų patys artimiausi, kodėl?

Tokiam informuotam žmogui kaip Pats labai sunku surasti kokių netikėtų ar negirdėtų atsakymų: viskas žinoma, ir beveik nėra ką pridurti. Džiaugiuosi likimo dovana daugelį metų dirbti kartu su Vytautu Martinkumi – ir Rašytojų sąjungoje, ir Pedagoginiame universitete. V. Martinkus – ne tik puikus rašytojas,

neseniai išleidęs bene geriausią savo ir vieną iš geriausių dešimtmečio knygų – romaną „Žemaičio garlėkys“, bet ir eruditas, intelektualas, retų gabumų kultūrinės, mokslinės ir pedagoginės veiklos organizatorius, dosnios širdies žmogus, į kurio petį visada gali patikimai atsiremti.

Apskritai bendravimas su plunksnos broliais man reiškia labai daug, ir draugų, kuriais niekada nenusivyliau, tariausi turėjęs ir turįs ne taip mažai. Bet vardinti juos kebloka dėl kelių priežasčių. Niekada nė su vienu iš jų nesu aptarinėjęs mūsų draugystės, negirdėjęs iš jų ir pats nei deklaravęs, nei tyliai prisiėmęs kokių nors draugystės išipareigojimų. Gal tik kokia nors proga vienam kitam esu užrašęs padėkos žodį už tylią ir neįkyrią draugystę. Iš šalies tokia padėka gali atrodyti ir keistai, ir net šiek tiek įtartina, bet man pačiam neįkyri draugystė yra labai turininga sąvoka. Mano draugai buvo ir lieka tie, kurie nesekioja iš paskos ir kurie, tikiuosi, nenorėtų, kad aš sekiočiau paskui juos. Bet ilgiau nematęs ar nesusitikęs jų, paprasčiausiai pasiilgsti, ir todėl net atsitiktinis susitikimas ar pasikalbėjimas tampa savotiška dvasios švente. Bėgant metams – ką ne vienas esame patyrę – naujų draugų beveik neatsiranda, o senųjų ratas, deja, neišvengiamai siaurėja: ne vienas jų jau ilsisi Menininkų kalnelyje... Taip pasisukus minčiai, jau reikia žiūrėti į kitą klausimą.

Dirbote jau Rašytojų sąjungoje, kai „Pergalėje“ pasirodė Mykolo Karčiausko „Žvirgždės poema“, gerokai sujudinusi to meto literatūrinius ir dar gilesnius vandenius. Turbūt pamenate, kokia buvo reakcija? Kaip šiais laikais, kai vos ne kasdien laikraščiai ar žurnalai į šuns dienas išdeda net aukščiausius valstybės vadovus, vertinate anų dienų panašias peripetijas? Kaip Jums atrodo, kodėl dabar rašytojas tarsi praranda tai, ką turėjo sovietmečiu, kai, nors ir daug ką galėjo pasakyti tik užšifruotai ar tarp eilučių, bet buvo didesnis autoritetas už bet kurį kitą visuomenės narį?

Mykolo Karčiausko „Žvirgždės poema“ iš tiesų buvo įsimenantis literatūrinis ir visuomeninis įvykis. Ar galima jį kokia nors forma pakartoti mūsų dienomis? Greičiausiai – ne. Visų tai lemiančių priežasčių paprasčiausiai neišvardinsi, o ir apmąstyta jų pakankamai. Skaitau kolegų pasisakymus ar apmąstymus spaudoje, dažniausiai jiems visiškai pritardamas, bet kiekvieną kartą skausmingai pagalvodamas, kad tie, kas turėtų juos išgirsti, ne tik negirdi, bet ir neskaito. O aš pats, prisipažinsiu, neturiu idėjos, kas ir kaip tokią situaciją galėtų pakeisti. Pasiklausai, kas dedasi pasauly, ir girdi: visur – tas pats. Matyt, neišvengiamai tenka susitaikyti-

ti su mintimi, kad rašytojas XXI amžiuje jau nebegali būti tautos ar visuomenės šauklys, vedlys, minčių valdovas, kad jam tenka imtis kuklesnio uždavinio – ku įtaigesniu meniniu žodžiu bandyti išsaugoti bent tuos skaitytojus, kurių galutinai nepasiglemžė buities rūpesčiai, pop-kultūra ir šou menas.

Retas gyvas klasikas jubiliejiniuose renginiuose, literatūros vakaruose, įvairiuose susitikimuose apsieina be profesoriaus Petro Bražėno. Kaip ir spėjate?

Perfrazuodamas Marką Tveną, turėčiau pasakyti, kad Paties žinios šiuo klausimu yra gerokai perdėtos.

Ir šiais laikais dar pasitaiko tabu. Ne itin drąsiai, pavyzdžiui, minėtas Juozo Baltušio 100-metis. Ir gerai žinome, kodėl. Man pasirodė labai reikalingas Rimanto Vanago suorganizuotas apskritas stalas Anykščiuose, kuriame dalyvaavote ir Jūs. Išties – sunku atsispirti rašytojo Baltušio kūrybai, netgi žinant, kuo nepriimtinas šis žmogus. Ką Jūs apie tai manote? Kodėl kaip tik Jūs rašėte Baltušio nekrologą?

Niekada neištarčiau frazės nepriimtinas šis žmogus, kaip ir svarstyti, *kuo nepriimtinas*. J. Baltušis man buvo ir liko klasikas, nors kai kurių jo pilietinių žingsnių ir pasisakymų lemtingais tautai metais ir nepriėmiau. Esu tai pasakęs rašytojui į akis. Buvo tada toks pokalbis su juo Rašytojų sąjungos valdybos pirmininko Alfonso Maldonio kabinete. Pirmuoju smuiku, aišku, griežė A. Maldonis, bet ir aš tada “patūravojau”. Tikėtinų pokalbio rezultatų, deja, nesulaukėme, nors iš tų pusantrų ar dviejų valandų pokalbio man iki šiol likęs įspūdis, kad nebuvo jis nei Sąjūdžio, nei Lietuvos nepriklausomybės priešininkas. Greičiau – užgautų ambicijų žmogus. Jeigu tada kas nors būtų suteikęs J. Baltušiu žodį audringuose Sąjūdžio mitinguose, kažin, ar nebūtume turėję dar vieno aistringų tų dienų oratoriaus. Sakau tai, prisimindamas, kokių skaudžių priekaištų ir kaltinimų jis yra išsakęs tuometinės valdžios funkcionieriams stagnacijos metais. Mes buvom daug bailesni tais laikais. Tais prisiminimais ir paliudijimais turbūt atsakau ir į paskutinį klausimą. Ne kartą buvau rašęs apie jo kūrybą. Paties rašytojo paprašytas, parašiau ir įžangos žodį jo “Raštams”. Nekrologas niekam nėra itin malonus žanras, bet aš tuo metu buvau Rašytojų sąjungos funkcionierius – valdybos pirmasis sekretorius, tad kolegų žvilgsniams atsiskus į mane, nė nemaniau atsikalbinėti.

Buvo laikas, kai jaunieji kartojo: „Labanakt, Maironi“. Praėjus daugeliui dešimtmečių, literatūrinei spaudai paskelbus skaitytojų apklausą, pirmuoju įrašytas

Maironis. Panašiai atsitiko su Justinu Marcinkevičium.

Gerokai laisvesni, ideologinės cenzūros nepatyrę jaunieji mūsų menininkai apie laiko kategoriją turi savo nuomonę ir tai, žinoma, nėra blogai.

Koks Jūsų požiūris į literatūros kartas? Kokias išskirtumėte jų konflikto priežastis? Ką prognozuojate, ką teigiate?

Padorūs jaunieji, sulaukę brandaus amžiaus, yra viešai apgailėję savo jaunystės išsišokimus prieš Maironį. Tikiu, kad ne vieno ir mano kartos literato sąžinė turėtų prabilti dėl išpuolių prieš Justiną Marcinkevičių. Tik ar visiems užteks drąsos paviešinti tą sąžinės balsą?

O dėl literatų kartų ir tikrų ar tariamų jų konfliktų turiu pakankamai tvirtą nuomonę. Tam tikras kartų konfliktiškumas, kaip ir jų kaita, yra neišvengiami dalykai. O priežastys būna labai įvairios. Pradėkim nuo Paties paminėtos laiko kategorijos. Ignoruojant menininkui tekusio istorinio laiko koeficientą, kyla rimtas pavojus prasilenkti su tiesa ir teisybe. Bet dar blogiau, kai panašūs “atsisveikinimai” ar nurašymai gimsta iš elementaraus žmogiško arba – kaip dabar dažnai pasakoma – lietuviško pavydo. Turiu susikūręs tokį metaforišką vaizdinį. Suaugusių klevų ar uosių (nekalbant jau apie ažuolus) pavėsis yra labai nemalonus jame augantiems karklams. Iškirsk tuos klevus ir uosius, ir karklai atrodys beveik kaip medžiai. Tik aš neprisimenu nė vieno atvejo, kad kas nors, pakėlęs kirvį prieš medžius, būtų pakėlęs iki jų lygio, tiesą sakant, niekuo dėtą karklo krūmą. Bet štai į ką norėčiau atkreipti dėmesį: galėčiau vardinti daug jaunųjų, šiandien – seniai nebe jaunųjų, kurie savo vietai literatūroje niekada neruošė “išvalytų” plotų. Nekorektiška būtų čia operuoti gyvųjų rašytojų pavardėmis. Paminėsiu tik keletą Anapilin išėjusiųjų, iš kurių niekada negirdėjau paniekinančio, nuvertinančio atsiliepimo apie vyresniusius: Alfonsas Maldonis, Judita Vaičiūnaitė, Juozas Aputis, Jonas Strielkūnas... Kartais jie galėjo pasakyti ir kartesnę tiesą apie silpnesnius kūrinius, bet niekada nėra pasikėsinę į vyresnės kartos rašytojų garbę ir nuopelnus vien tik todėl, kad jie – vyresni, kitos kartos žmonės. Beje, ir jaunesnius už save jie sutikdavo su draugiško supratimo ir atlaidumo nuostata.

Ką čia daugiau galėčiau prognozuoti ir teigti? Taip buvo, taip, matyt, ir bus. Rašytojo vietą literatūros istorijoje galų gale lemia jo kūrybos vertė. O kas rizikuoja pradėti tą literatūros istoriją nuo savęs, tegu rizikuoja: jaunatviško neigimo azarto pagautų, jų vis tiek nepasiseks iš anksto perkalbėti.

Augant, bręstant, tobulėjant lemta keistis kiekvienam. Tačiau svarbiausia, žinoma, lieka.

Kad buvote su charakteriu dar studijuodamas, nesunku pajusti perskaičius keletą sakinių, kuriuos savo kurso draugei ant tam labai tinkančios knygos – Grigorijaus Kanovičiaus ir Stasio Krasausko „Taiklia akim“ – užrašėte po paskutinės paskaitos. Jums leidus, juos pacituosiu: „Aš gi dažnai draugų tarpe nuskambėdavau disonansu... Tebūnie taip ir šiandien. Taigi – niekada neatleisiu už nepasitikėjimą savo jėgomis tol, kol tos jėgos nebus sudaužytos grumtynėse. O juk gali būti ir nesudaužytos. kažkas gi gyvenime laimi...“

Ką tos jaunystės dienos Jums primena?

Gera prisimenu tą kurso draugę, kurios išsaugotoje knygelėje įrašyti citotieji žodžiai. Ačiū jai, per puspenkto dešimtmečio išsaugojusiai paskutinės paskaitos prisiminimą. O dėl savo žodžių nejauku: ne todėl, kad jie būtų nenuoširdūs, bet todėl, kad baisiai jau nešiuolaikiškai pompastiški. O jaunystės dienos kuo toliau, tuo šviesesnės atrodo, nors ir skurdokai tada beveik visi gyvenome. Ypač mes, kaimo vaikai. Visą gyvenimą prisimenu trečiąjį kursą pradėjusiojo rugsėjį, kai keletas kurso draugių, pasivedę į šalį mane, tada tik ką gavusį vardinę stipendiją, kiek nejaukiai besijausdamos, bet su nuoširdžiu moterišku rūpestingumu pasakė: Petrai, pirmą stipendiją skirk naujam kostiumui. Neslėpsiu: skaudžiai smigtelėjo paširdy, nors ir pats jaučiau, kad kelnės per kelius ar dar nepatogesnėje vietoje gali pridaryti bėdos bet kurią akimirką. O tada apie būsimą madą persiplėšti naujų džinsų klešnes net nutuokti negalėjome... Berods, jau po poros dienų atėjau į paskaitas su pigiu, bet nauju kostiumu ir buvau tų pačių draugių dabar jau nebeprisimenamais žodžiais pagirtas... Kiek tokių šviesių akimirkų likę iš penkerių studijų metų Universitete! Ateina užtarnauto poilsio metas. Gal ir memuarų žanrą teks išbandyti?

“Tapsiu rašytoju“, – taip ar panašiai kalbėjote dar mokykloje, o šituos žodžius prisiminėte vienoje iš savo viešų autobiografijų. Tikite likimu?

Rašytoju, kaip matote, netapau, bet Rašytojų sąjungos narys vis dėlto esu jau pusketvirto dešimtmečio. Džiaugiuosi dar iki studijų pradžios supratęs, kad apie literatūrą išmanau bent šiek tiek daugiau (ačiū už tai iki šiol šviesiai prisimenamiems lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams!), negu Likimo skirta vidinių galių ją kurti. Stojau į universitetą, jau tvirtai apsisprendęs ir pats tapti

mokytoju. Šiuo atžvilgiu likimu skūstis tikrai negalėčiau: pedagoginiam darbui atidaviau ketvirtį amžiaus. Ne savo, o po gabalą iš dvidešimtojo ir dvidešimt pirmojo. Solidžiau skamba? O dėl tikėjimo likimu, tai taip pasakyčiau: kai vis dažniau pagalvoji apie jo išsipildymo baigmę, tai tikėti ar netikėti juo jau per vėlu.

Pasisvečiavus Jūsų namuose, netyčia gimė eilėraštis, kuriame yra ir tokios eilutės: „Tuose namuose, kur už lango / lyg pasakoj žydi žibutės“. Gerokai nustebinote, kad tik po mano išpūdžio atkreipėte dėmesį, koks grožis Jūsų darbo kambario kaimynystėje. Kas Jums namai? Kokie kūrybinio darbo įpročiai per daugelį metų nusistovėję ir nekeičiami?

Mielas Leonai, nuoširdžiai džiaugiuosi, kad ir mano darbo kambaryje bent vienam poetui (daugiau panašių prisipažinimų nesu girdėjęs) gimė nors pora eilučių, bet dėl tų žibučių, kuriomis kiekvieną pavasarį grožiuosi išėjęs į balkoną, nenorėčiau atiduoti atradėjo laurų. Namai? Nepasakysiu nieko naujo: kaip ir kiekvienam žmogui jie reiškia labai daug. Džiaugiuosi, kad čia išgyvenau daugiau nei trisdešimt metų, kad juose gyveno ar tebegyvena per dvi dešimtis kaimynų rašytojų, kad čia gimė didžioji mano rašinėjimų dalis, kad čia išaugo mano vaikai, o dabar savaitgaliais susirenka vaikaičiai. O nusistovėjusių ir nekeičiamų kūrybinio darbo įpročių, galima sakyti, ir neturiu. Su šviesaus pavydo jausmu žiūriu į plunksnos draugus, sistemingu darbu nuveikusius daug daugiau už mane. Aš, deja, nei griežtos darbotvarkės, nei nepajudinamų įpročių neturėjau. Esu dėkingas savo žmonai, vaikams ir vaikaičiams, kad ištiktas ceitnoto būdavau atleidžiamas nuo kitų rūpesčių ir galėdavau užsidaryti darbo kambarį. Žinoma, pusgarsiu apkalbamas (“tėtis, senelis vėl užsiėmęs...”). Dėl to jaučiu sąžinės priekaištus, bet pasitaisyti, matyt, jau nespėsiu.

Iš VPU absolventų teko girdėti apie Lituanistikos fakulteto dekaną, kuriuo buvo galima pasitikėti, iš kurio visada sulaukdavę pagalbos. Kas Jums universitetas? Ar daug mokinių, kuriais galite didžiuotis? Koks skaitomas kursas mieliausias, kodėl?

Penkiolika metų, nepadariai ilgai, ėjau fakulteto dekaną pareigas, ir džiaugiuosi, kad tarp atsiliepiamų, kurių, neabejoju, buvo įvairiausių, būta ir tokių, apie kuriuos Pats užsiminei. Branginau kolegų ir studentų pasitikėjimą, kurį kas penkerius metus tekdavo pasitikrinti per dekaną rinkimus, eilines dėstytojo atestacijas. Esu dėkingas visiems, kad per tuos metus nepatyrčiau

didesnio streso, išvengiau infarkto. Dvidešimt metų Nepriklausomybę atgavusios Lietuvos universitete, didžiausioje būsimų pedagogų kalvėje (atėjau čia pirmųjų Nepriklausomybės metų rudenį) yra gražiausi ir prasmingiausi mano gyvenimo metai. Čia sutikau ir pažinau dešimtis aukščiausios kvalifikacijos dėstytojų, čia kartu su Rektoriumi pasirašiau per pusanthro tūkstančio absolvento diplomų, čia jaučiau, kaip lipa ant kulnų – geriausia šio frazeologizmo prasme – buvę auklėtiniai, o dabar sėkmingai mokslinės ir pedagoginės karjeros laiptais kopiantys kolegės. Tiksliai statistika nuolat kinta, bet apytiksliais paskaičiavimais apie tris dešimtis buvusių auklėtinių šiandien jau apgynę humanitarinių mokslų daktaro disertacijas, gavę docentų ir vyresniųjų mokslo darbuotojų vardus, dirba ir juos išugdžiusiame fakultete, ir filologijos mokslų institute. O kiek buvusių auklėtinių sutinku mokyklose! Mokytojai metodininkai, mokytojai ekspertai, vadovėlių ir knygų autoriai. Ar ne šeši fakulteto absolventai jau priimti į Rašytojų sąjungą. Mielus veidus neretai matau televizijoje, mielus balsus girdžiu per radiją. Džiaugiuosi jų pasiekimais ir, neslėpsiu, pasitaikius progai, viešai pasididžiuoju jais. Ne dėl savo asmeninio indėlio, o todėl, kad dvidešimt metų buvau tarp tų, kurie kantriai dėliojo akmenėlius ar trinkeles į savo auklėtinių būsimą gyvenimo grindinį.

Nedaug tų kursų ir skaičiau: 1940–1990 metų literatūra, prozos kūrinio analizė, lietuvių literatūros klasikai (P. Cvirka, J. Aputis) – bakalauro pakopos studentams, literatūrologinio teksto analizė – magistrantams. Nė vienas iš tų kursų nebuvo primestas iš šalies, kiekvienas teikė ir malonumo, ir rūpesčių.

Kaip vertinate XXI a. pradžios lietuvių prozą?

Jau tiek prišnekėjęs, atsakysiu trumpai: yra dėl ko pasidžiaugti, yra ir dėl ko nerimauti. Kiek laikas ir jėgos leidžia, bandau vieną kitą vertinimą įstarti viešai. Deja, rečiau negu jaunystėje, rečiau negu norėčiau...

Pasikeitus leidybinei situacijai, kritikai nebeaprepia visų išleidžiamų knygų. Knygų pirkejas, skaitytojas neretai atsiduria tarp tikros lektūros ir grafomanijos, vienadienio skaitalo ir rimtos literatūros. O dar (taip pat neretai) daugiatiražė spauda, reklamuodama kai kurių leidyklų dešimtukus, kaip negincijamą kokybės faktą įrašo vieną kitą niekalą. Kaip Jūs priimate šitokią tikrovę? Kokia jos ateitis?

Priimu šitokią tikrovę kaip neišvengiamą. Pranašo dovanos neturiu ir spėlioti apie ateitį nesiryžtu.

Kas trečios monografijos herojus? O gal tai vis dėlto paslaptis?

Kaip paslaptį gal reikėtų išlaikyti nuojautą, kad nei tos monografijos, nei to herojaus jau nebebus. Parašiau trumpą studijėlę apie vieną romaną – Ramūno Klimo “Maskvos laiką”. Įdėjau ją į naują knygą. Jeigu herojiškumu laikytume rašytojo grumtynes su savo laiku, su žodžiu ir savimi, tai R. Klimą galėčiau pavadinti tokiu herojumi. Bet bijau, kad jis dėl to nepagrūmotų iš ten, kur išėjo, taip ir nebaigęs savo knygos. Neseniai netikėtai aptikau Albert'o Camus žodžius: “Knyga turi būti nebaigta”. Jais ir pradėjau rašinį apie R. Klimą, bet manau, kad jie tinka ir kitoms situacijoms.

Kas dar ant Jūsų darbo stalo?

Kol kas – nieko.

Koki nesmagiausių “honorarą” kaip kritikas esate gavęs? Už ką?

Visam gyvenimui gavau pamokantį honorarą, prieš keturiasdešimt metų parašęs recenziją apie brolių Dirgėlių “Šventosios uostą”. Nieko baisaus toje recenzijoje nebuvo, bet tuometinio Spaudos komiteto funkcionieriai sukūrė dėl jos tokią beveik politinę intrigą, dėl kurios gerą savaitę miegas buvo trumpas ir labai neramus. Laimei, viskas baigėsi tuo, kad su vienu talentingiausių ir originaliausių šiandieninių prozininkų giliau susipažinau jau prieš keturis dešimtmečius – jo kūrybinio kelio pradžioje. Ir kaip netikėti po to liaudies išmintimi, kad nėra to blogo, kas neišeitų į gera?

O ar kaip kritikas niekada nesate “prašovęs pro šikšnelę”?

Vienas iš tokių šūvių ir buvo jau paminėta istorija: pradedantysis trisdešimtmetis kritikas, tik ką atvažiavęs į Vilnių iš gimtojo rajono, aiškiai nesusigaudė pasikeitusioje situacijoje. Būta tų įvairiausių “prašovimų” ir vėliau. Vienus pastebėdavau pats, į kitus yra atkreipę dėmesį kolegos. Bet net olimpinė čempionė kartais prašauna pro šalį. Ką jau kalbėti apie mus, kaip pasakytų Petras Dirgėla, eilinius žemės kelevius?..

Apie profesorius sklando visokiausių gandy. Pavyzdžiui, ne paslaptis, kad VU studentės žinojo, jog profesoriui M. Račkauskui svarbu ne tik žinios, bet ir gili iškirptė ir kas po ja. O profesoriui Bražėnui rašant pažymį ar turi nors kažkiek įtakos studentės dailės veidelis ar figūra?

Pirmiausia reikia būti Račkausku, kad apie tave liktų tokių intriguojančių legendų. Atrodo, kad to nesu nusipelnęs. O moters grožį ir jaunystę visada

vertinau ir vertinu. Tik ne pažymiais. Turiu vilties, kad jeigu kas nors kada nors paleistų kokią legendą ar anekdotą apie mane, tai ji galėtų būti tokia: aiškiai seminarui nepasiruošusiomis savo gražuolėmis studentėmis nepatenkintas profesorius ima sakyti joms komplimentus, siūlydamas dalyvauti kokiame Vilniaus ar Lietuvos mis konkurse. O po to priduria žodžius iš vienos A. Puškino epigramos: *da ješčio by golovu*. Kartais tos užuominos jau niekas nebesupranta (gaila, kad per politiką ar bent kalbos politiką prarandame ryšį net su klasikine rusų literatūra), kartais grupėje atsiranda viena dvi, kurios ją išverčia į lietuvių kalbą. Jeigu tokią užuominą ištartum konkrečiam žmogui, galėtų kilti ir nesupratimas, bet jokiame konkrečiam adresatui to niekada nesu ištaręs. O didesniame būryje kas gi prisipažins, kad tai gali liesti jį ar ją? Atlaidžiai nusijuokia...

Daug metų buvote šalia tokių taiklaus žodžio kišenėje neieškančių kūrėjų, kaip Baltušis, Baltakis ir kt. O ir Jūs pats iš jų, kurie ne tik supranta juoką, bet ir žino nemažai anekdotų. Prisiminkite vieną kitą smagesnį su kolegomis susijusį įvykį.

Atvirai pasakius, nesu sukūręs nė vieno originalaus anekdoto. Bet anekdotai dažnai būna ir kolektyvinės kūrybos vaisius. Priminėte J. Baltušį. Kadaisė skrendame su juo į Moldaviją. Tarp įvairių šnekų J. Baltušis paklausia: „Tai kiek dabar tų rašytojų yra mūsų sąjungoje?“ Tuo metu dirbau Rašytojų sąjungos valdybos sekretoriumi, naujų narių priėmimo komisijos pirmininku ir skaičius žinojau tiksliai. Dabar jų nebeprisimenu, bet tada pasakiau kažką apie tris šimtus. „Kiek, kiek? – klausia Baltušis, gerai neišgirdęs. Pakartoju. – Iš kur tiek daug? Ir kas tie rašytojai? Na, buvo kadaisė A. Vienuolis, V. Mykolaitis-Putinas... O dabar? Ieva Simonaitytė, Juozas Grušas, Justinas Marcinkevičius... Na, dar mane kai kas rašytoju laiko...“ Ties tuo mūsų skaičiuotė ir užlūžo. Grįžęs namo ir dalindamasis kelionės įspūdžiais, matyt, papasakojau apie tai vienam kitam. Užaina vieną kartą į sąjungą J. Baltušis ir sako: „Tai kokius ten, draugas Bražėnai, apie mane anekdotus leidi?“ Iš pradžių net nesupratau klausimo. Susigaudęs, kur šuo pakastas, primenu mūsų pokalbį lėktuve, sakau, kad tiek aš ir teprisimenu. „Tai išeina, kad Baltušis kitų rašytojų nepripažįsta?“ Ne, sakau, šitai tai jau tikrai nesakiau. Jaučiau, kad klasikas nėra smarkiai supykęs, gal net visai nesupykęs, ir pagalvojau: juk būti anekdoto herojumi vis tiek reiškia būti herojumi. Gal ne tada taip pagalvojau, gal vėliau, bet ir šiandien manau, kad anekdotą reikia priimti kaip anekdotą – linksmai.

Tai gal su tokia nuotaika ir galėtume baigti? Suskaičiavau Paties klausimus: dvidešimt vienas. Prisimenu tolimoje jaunystėje loštą “akį”. Akis! Tik nežinau: laimėjau ar... pasiduodu.

2010

MUZIEJUS, KURIAME NUOLAT JAUČIAMA GYVYBĖ

Pokalbis su Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktore, rašytoja Aldona RUSECKAITE

Turtai, kuriais disponuoja Maironio lietuvių literatūros muziejus, - ypatingi. Gal pokalbį apie juos pradėkime nuo svarbiausių muziejų apibūdinančių faktų ir skaičių.

Pagrindinis skaičius, ko gero, - septyniasdešimt dveji. Tiek metų praėjo nuo muziejaus įkūrimo. Kadangi jis buvo įkurtas minint ketvirtąsias Maironio mirties metines, t. y. 1936 m. birželio 28 d., kasmet tą dieną pažymime didesnėm ar mažesnėm iškilmėm.

Per tuos dešimtmečius muziejus išaugo nuo 1300 iki 240 000 eksponatų. Išaugo viskuo. Iš pradžių ekspozicijos buvo išsidėsčiusios tik trijuose poeto memorialinio buto kambariuose. Muziejus prasidėjo nuo memorialinio buto, vėliau daug kas keitėsi, kol 1965 metais įgijo respublikinį statusą, tapo LSSR literatūros muziejumi, pavaldžiu Kultūros ministerijai.

Bernardas Brazdžionis buvo pirmasis muziejaus direktorius, jam vadovavęs iki antrosios rusų okupacijos. Jo nuopelnas, kad buvo pradėta rinkti platesnė medžiaga, ne tik toji, kuri susijusi su buvusiu šių namų šeimininku. Tai ypatingai platus požiūris. Be kita ko, Bern. Brazdžionis rinko ir pabėgusių į Rusiją rašytojų eksponatus, kaupė įvairią medžagą, susijusią su Jonu Marcinkevičium, Petru Cvirka, Jonu Šimkum ir kitais. Tada buvo sukauptas ir Juozo Tumo-Vaižganto palikimas.

Po to atsirado apžvalginės literatūros ekspozicijos. Sovietmečiu jos buvo labai koreguojamos, pastoviai prie jų kimbama, visą laiką trūko politinių akcentų. Visi aštuoni Maironio kambariai, kuriuose poetas gyveno, įrengti ir pradėti rodyti tik 1992 metais.

Ypatingi ir namai, kuriuose saugojamos tos vertybės. Kokia jų priešistorija?

Tai išties gana iškilūs rūmai, pastatyti XVIII a. viduryje. Juos po Kauną nusiaubusio gaisro ant trijų gotikinių pastatų rūsijų pasistatė Kauno teismo seniūnas Simonas Sirutis. Buvo sukurtas gan įdomus statinys: ant XVI a. menančių rūsijų – barokas. Paskui tas pastatas ėjo iš vienu didikų rankų į kitas, kol XX a. pradžioje, patekęs žydų tautybės pirkliai, visai nušiuo, niekuo nebeišsiskyrė iš kitų apleistų caro laikais Rotušės aikštės pastatų. Naujasis šeimininkas tuos namus išnuomojo rusų kariuomenei, priešais marširavo kareiviai, viduje buvo arklidės.

Netoliese įsikūrusiai Kauno kunigų seminarijai reikėjo rektoriaus, ir seminarijos profesūra pradėjo daryti žygius, kad į Lietuvą iš Peterburgo sugrįžtų Maironis. „Gana lesinti svetimus paukščius“, – rašė jam laiškuose kolegos, be kita ko, prikalbinę ir nusipirkti tą pastatą – jie vylėsi, kad tokiu būdu ir pastatas bus išgelbėtas, ir aikštė taps lietuviškesnė.

Maironis iš Peterburgo sugrįžo 1909 metais. Perkant pastatą savo santaupų nepakako, dar teko paimti paskolą iš Vilniaus banko. Be to, sesuo Marcelė Mačiulytė atidavė savo kraitį. Kartu ir apsigyveno.

Kokie eksponatai mena Maironį? Ar šiais laikais dar pasitaiko ir su šia asmenybe susijusių netikėtumų?

Maironį mena begalė eksponatų. Ypatingi nuopelnai priklauso poeto seseriai Marceli, gyvenusiai čia iki jo mirties, o paskui – iki 1958 metų. Ji buvo netekėjusi, labai rūpestinga.

Nemažas pavojus eksponatams buvo iškilęs karo metais – vokiečiai vieną kartą jau buvo viską išmetę, sukrovę. Tik labai didelis Bern. Brazdžionio autoritetas padėjo juos išsaugoti.

Užtat dabar su pasididžiavimu galima pasakyti: viskas Maironio bute yra autentiška. Viskas išliko. Apžiūrinėdami tuos aštuonis poeto kambarius, galite būti tikri – daiktai, knygos, paveikslai, baldai, įvairios smulkmenos priklausė Maironiui.

Taip, ir šiandien dar visko pasitaiko. Kasmet ką nors naujo įsigyjama, kas nors ką nors pasiūlo. Naujausias eksponatas – neseniai muziejui perduotas 1923 metais rašytas laiškas. Vienoje jo pusėje – labai gražiu rankraščiu surašyti jauno žmogaus iš Žiežmarių klausimai Maironiui-ректорiui, kaip įstoti į kunigų seminariją, kitoje – Maironio ranka rašyti atsakymai, čia ir žodžiai, kad jaunuolis turi labai apsispręsti. Neseniai įsigijome ir poeto laišką apie knygų leidybą, skirtą Jurgiui Šlapeliui. Kartais pasitaiko ir koks autografas ar netikėta nuotrauka. Nelabai seniai mums pasiūlė nuotrauką, kurioje Maironis su žmonių grupe nufotografuotas prie Meno mokyklos, Pelėdų kalne.

Kai buvo kuriamas muziejus, kuriam vadovavo Bernardas Brazdžionis, kokie svarbiausi tikslai jam buvo skirti?

Muziejų 1936 metais kūrė ne Bern. Brazdžionis. Kūrė žinomų žmonių grupė, į kurią įėjo muziejininkas Paulius Galaunė, kalbininkas profesorius Jonas Balys, vyskupas Juozapas Skvireckas, testamentu vykdytojas Pranas Penkauskas, poeto sesuo Marcelija. Kadangi tuose namuose buvo įsikūrusi Tautosakos archyvo draugija, kuriai vadovavo dr. J. Balys, jis tą muziejų kaip ir prižiūrėjo. Tačiau netrukus kai kurie žinomi inteligentai pradėjo priekaištauti, kad muziejus vis uždarytas, kad jis turėtų būti ne toks. Nors jis buvo veikiantis, nors lankytojui aprodydavo tuos tris memorialinius kambarius, buvo ir registracijos knyga, tačiau muziejinio darbo niekas nedirbo, čia buvo labiau rūpinamasi Tautosakos archyvu. Situacija pradėjo keistis, kai 1940 m. kovo 1 d. pirmuoju muziejaus vedėju tapo Bern. Brazdžionis. Jis suformavo pirmąjį Statutą, požiūrį, kad čia turi vykti kryptingas rašytojų palikimo kaupimas, surinktos medžiagos sklaidimas, parodų rengimas, jubiliejų minėjimas. Bern. Brazdžionis „išmušė“ muziejų iš Maironio memorialumo, iš vieno autoriaus, jo dėka muziejaus taryba patvirtino naujus tikslus – rinkti ir kitų rašytojų palikimus, kaupti juos, saugoti.

Ar tie tikslai, praėjus dešimtmečiams, labai skiriasi?

Esmė, be abejo, lieka ta pati. Tačiau tuomet buvo viskas labai siaura, juk dirbo muziejuje tik du žmonės – Bern. Brazdžioniui padėjo rašytojas Petras Rinkūnas – fondų saugotojas arba, kaip jį vadino, konservatorius. Tiesa, dar buvo įdarbintas kūrėjas. O dabar muziejuje dirba 85 žmonės. Nors turime penkis padalinius, daugiausia jų, žinoma, čia, centre, – apie 50. Viskas labai išsiplėtė, išaugo.

Kokiu keliu patenka eksponatai?

Labai įvairiais keliais. Pats populiariausias, plačiausias – dovanojimo kelias. Mums labai daug eksponatų dovanoja. Smagu, kai gyvas autorius atiduoda savo sukauptą archyvą. Kartais Lietuvoje gyvenantis rašytojas sutinka atiduoti tik kito kūrėjo rankraščius, laiškus. Liūdnasis atvejis – kai našlys ar našlė perduoda rašytojo archyvą po mirties.

Nuo 1989 metų labai daug eksponatų atkeliavo iš JAV.

Yra ir dar vienas – pirkimo kelias. Meno kūrinius dabar labai retai kas dovanoja. Štai neseniai iš skulptorės Jadvygos Mozūraitės-Klemkienės pirkome „Salomėja“. Perkame ir iš kolekcininkų.

Kaip klasifikuojami, aprašomi rašytojų rankraščiai, dokumentai, asmeniniai daiktai? Ar muziejaus darbuotojams talkina šiuolaikinė technika?

Nors jau yra patvirtinta ilgametė muziejų modernizavimo programa, kuria ma kompiuterizacijos sistema, dar daug primityvaus darbo. Naujas eksponatas užfiksuojamas akte, dvejose knygoose, išrašomas eksponato pasas. Kita vertus, ne visada kompiuteris visagalis. Štai paimi į rankas nuotrauką, kurioje užfiksuoti Maironis, Vaižgantas ir dar trys nežinomi asmenys. Tenka vartyti leidinius, rankraščius, kol kažką išsiaiškini. Taip, per internetą gali surasti begalę informacijos – pavardę, vardą, kada gyveno žmogus ir tuo, žinoma, naudojames. Tačiau kol kas fondai dar nekompiuterizuojami, tik kai ką užsirašai, kad būtų lengviau rasti. Kompiuterizacija Lietuvos muziejų dar laukia.

Klasifikuojami eksponatai pagal autorius.

O saugomi?

Metalinėse nedegiose spintose.

Kas ateityje, kaupiant rašytojų archyvus, numatoma naujo?

Numatyti nelengva. Daug ką gali susiplanuoti, o paskui viskas pasisuka kitaip. Ypač, kai rašytojo jau nebėra. Vieni artimieji pasiryžę archyvą labai ilgai laikyti namuose, kiti taip pat tik kartkartėm kažką paskolina kokiai parodai. Kiti ilgai nenusprendžia, kaip pasielgti.

Gyvenimo patikrintas dalykas – kiek įmanoma, nuolat bendrauti su gyvais rašytojais, kažką vis iš jų gauti muziejui. Mūsų darbuotojai turi kartotekas, kuriose užfiksuota, kas ką vertingo yra savo asmeniniame archyve sukaukęs. Pastoviai skambinam, įkyrim, primenam save. Neretai naujo eksponato patekimas

į muziejų – labai ilgas, reikalaujantis daug kantrybės. Kartais praeina keleri metai, kol žmogus nusprendžia atsisveikinti su jam brangiu laišku, daiktu, rankraščiu.

Pavyzdžiui...

Aš asmeniškai labai ilgai bendravau su Stasiu Anglickiu. Jis turėjo labai įdomių laiškų iš tų laikų, kai sudarinėjo „Žemaičių“ antologiją. Susipažinom. Paskui kelerius metus vis paskambindavau jam, rašiau laiškėlius. Ne tik apie muziejų, - apie gyvenimą, apie viską. Ilgai nesiryžo su tuo savo archyvu skirtis. Paskui parašė kažkokį straipsnį apie antologijos atsiradimą ir tuos vertingus laiškus atidavė.

Būna ir kitaip. Kartais kokio kolekcininko kelerius metus prašai, kad palaikytų, neparduotų muziejų dominančio daikto, nes neužtenka pinigų.

Kokie muziejaus eksponatai vertingiausi?

Labai sunku tą vertingumą nustatyti. Vis tik manau, kad mūsų muziejuje vertingiausi memorialinių kambarių daiktai. Labai originalūs, iš įvairių kraštų atvežti, poetą menantys. Pirmieji Maironio rankraščiai, fotografijos.

Viskas yra vertinga. Pradedant stalais, baldais, lentynom, daiktais ir baigiant laiškais, net rankraščio skiautelėm. Čia rasite viską, ko jums reikia. Tarkim, rašote monografiją apie Vytautą Mačernį. Jūsų paslaugoms – nedidelis, bet labai originalus, įdomus, unikalus poeto archyvas. Neįkainojamas, nagrinėjant jo gyvenimą.

Mes gerbiame kiekvieną eksponatą. O jo vertingumą neretai nulemia situacija.

Bern. Brazdžionio asmeninį archyvą teko matyti vos parvežtą į Kauną, dar dėžėse, kurios vos tilpo didžiulėje patalpoje. Kokioje stadijoje jis šiandien? Kas jį sudaro? Kokią jo dalį pastoviai rodote, rodysite lankytojams?

Jį rodėme jau ne kartą. Vos parvežę skubėjome parodyti dalį archyvo, ilgokai laikėme ekspoziciją. Ypač didelė paroda buvo minint poeto šimtmetį.

Muziejus ruošiasi rekonstrukcijai. Planuose – specialus kambarys, skirtas Bern. Brazdžionio ekspozicijai.

O šiuo metu šis archyvas labai intensyviai tvarkomas. Tarp kitko, Bern. Brazdžionio archyvas kompiuterizuojamas. Jau surašytos jo bibliotekos knygos, apie 6 000 vienetų, autografuotos, su poeto pastabomis, subraukytos.

Šimtmečio proga mūsų darbuotojos buvo parengusios keletą mokslinių pranešimų, daug kur juos skaitė, su jais dalyvavo.

Tačiau tai toks archyvas, prie kurio dar daug metų teks dirbti. Dideli pluoštai laišku. Rankraščių – krūvos. Kai kurie lapeliai neaišku iš kokių rinkinių, kokių eilėraščių. Labai daug juodraščių, nuotraukų. O liūdniausia, kad didžioji dalis nuotraukų – neaprašytos, kitoje jų pusėje nėra ne tik pavardžių ar įvykių vietos, bet ir datų.

Per laiko neturėjimą, kaip ir dauguma, atidėliojo ir...

Tai – daugelio rašytojų problema. Todėl tenka tas nuotraukas skenuoti ir siųsti poeto sūnui, klausti, ką atsimena, ką pažįsta. Ir anūkės, viena ir kita, į šį darbą įsijungė.

Iš viso sutvarkyta jau apie 10 000 eksponatų. O iš viso yra trigubai daugiau. Kaip atskirame nedideliame muziejuje.

Kaip dažnai muziejuje dirba literatūros tyrinėtojai, mokslininkai?

Dirba, pastaruoju metu tikrai daug dirba. Ir daktaro laipsnio siekiantys, ir magistrantai. Ir iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto atvažiuoja. Kartais ir kokia literatūros mokytoja pasiprašo ką nors patyrinėti. Nuolat kažkas įvairiausiais literatūros rakursais domisi.

Kokios jūsiškės pajėgos? Kaip pasiskirstę pareigomis?

Muziejuje yra tokie skyriai: Fondų, Seniausios literatūros, Senosios literatūros, Šiuolaikinės literatūros, Išeivių literatūros, Ryšių su visuomene. Atskiras skyrius skirtas Bern. Brazdžioniui. Viena darbuotoja tvarko mūsų internetinę svetainę, leidžiame skaitmeninį žurnalą.

Dauguma darbuotojų su dideliu stažu. 30-ties, 20-ties metų. Čia greitų rezultatų nebūna, reikia didelės kantrybės ir begalinio kruopštumo.

Kiek džiaugsmo būna, kai kažką atrandi naujo, galiu pailustruoti kad ir prisiminimais iš Los Angeles, iš Bern. Brazdžionio namų. Archyvą į dėžes dėliojome su vyriausiąja fondų saugotoja Jūrate Zalubaitė. Taip ir skambėjo šūkių: „Pažiūrėk, kokią aš nuotrauką radau!“, „O tu pažiūrėk, kokią laišką radau!“, „O tu pažiūrėk...“ Turi būti vidinis džiaugsmas atrasti, suprasti. Tai yra tokia reta profesija.

Ilgesnį laiką čia gali dirbti tik tas, kuriam įdomūs visi tie dalykai. Mūsų muziejuje dirba tik lituanistai. Dauguma plačiau visuomenei lieka kaip ir

nežinomi, tarsi nematomi. Taip, parašo vieną kitą straipsnį, tačiau dažniausiai jie renka eksponatus, juos aprašinėja, rengia parodas ir... tyliai džiaugiasi savo darbu. Čia egoizmui ar pasimaivymui vietos tikrai nėra.

Muziejus užsiima ir leidybine bei moksline tiriamąja veikla. Kas toje srityje nuveikta įdomiausia? Kas planuose?

Taip, yra didelis noras ir užsispyrimas kuo daugiau archyvų atskleisti per leidinius. Paminėsiu keletą naujausių, kurie yra labai vertinami. Tai – „Salomėja Nėris. Archyvai“, „Bernardo Brazdžionio archyvas“, „Antanas Vaičiulaitis. Archyvai“, „Išėję sugrįžti“, „Maironio lietuvių literatūros muziejus. Istorija ir rinkiniai“. Pastarasis darbas – mano pačios. 2009 metais planuojame išleisti didelės apimties leidinį „Petras Babickas. Archyvai“. Plačiai pristatysime šį rašytoją, keliautoją, fotografą.

Su kolege, direktorės pavaduotoja muziejinkystei Raminta Antanaitiene kartu dirbame prie kompaktinės plokštelės iš Maironio rinkinių išleidimo. Manau, kad jis ypač bus naudingas mokykloms.

Prisimenu asmeniškame pokalbyje Bern. Brazdžionio išsakytą nerimą, kam perduoti savo archyvus, kad jie neprazūtų – Išeivijos institutui ar Maironio muziejui. Pasirinktas jūsiškis ir tai daug ką pasako. Ar daug išeivijos rašytojų pasirinko jūsų muziejų?

Daug. Labai daug. Ilgai tektų vardinti. Antanas Vaičiulaitis, Stasys Santvaras, Alė Rūta, Jurgis Jankus, Antanas Gustaitis, Birutė Pūkelevičiūtė, Liūnė Sutema ir kiti. Paskutinė naujiena: žada atiduoti Alfonsas Nyka-Niliūnas.

Maironiečiams priklauso ir keli padaliniai. Kuo jie ypatingi?

Dabar turim penkis padalinius. Kai pradėjau direktoriauti, 1989-aisiais, buvo trylika. O svarbiausia – jie buvo išsidėstę visoje Lietuvoje: Zarasuose, Alytuje, Klaipėdoje, Kėdainiuose. Man atrodė labai juokingas toks centralizavimas, todėl nedvejodama ministerijai pasiūliau tolimus padalinius atiduoti rajonams – tegu žmonės dirba, prižiūri, didžiuojasi, kuria tradicijas. Kaune pasilikome S. Nėries (Palemone) bei Balio ir Vandos Sruogų. Didžiulį, gerokai išpūstą Petro Cvirkos muziejų perorganizavome į Vaikų literatūros muziejų. Įkūrėme visiškai naujus – J. Tumo-Vaižganto ir Juozo Grušo muziejus.

Kaip tapote maironiete?

Labai atsiktinai. Studijavau lietuvių kalbą ir literatūrą, iš pradžių stacionare

Vilniuje, paskui perėjau į vakarinį humanitarinį fakultetą Kaune, dirbau Stepo Žuko dailės technikume. Į muziejų atvedė kolega Ramutis Karmalavičius, bendrakursis. Išgirdęs, kad technikume per mažas krūvis, pasiūlė: „Ateik. Pakalbėsiu su Macijauskiene, priims“.

Tai buvo 1976-ųjų gruodis. Tapau jaunesniąja moksline bendradarbe. Paskui – vyresniosios mokslinės bendradarbės, dar vėliau – Šiuolaikinės literatūros skyriaus vedėjos pareigos. O Atgimimo metais vienam po kito keičiantis muziejaus vadovams, buvau pakalbinta laikinai tapti direktore. Ir tas laikinumas užsitęsė porą dešimtmečių (*juokiasi*).

Dabar jau neabejoju: kas turi pasaulyje žmogui būt, tas ir įvyksta. Aš išties labai džiaugiuosi atėjusi į muziejų ir atradusi save. Taip, į muziejų atėjau atsiiktinai, bet iš karto tas darbas tapo svarbiausiu.

Kaip bendradarbiaujate su Rašytojų sąjunga?

Daugiausia – su Kauno skyriumi, kuriam vadovuoja Petras Palilionis. Daug jubiliejų kartu švenčiame, parodas darome, naujų knygų pristatymus. Su Vilniumi – daugiau dalykiškas, tačiau draugiškas bendradarbiavimas. Būna bendrų dalykų, nors vieni kitiems ir nesame įsipareigoję. Štai po Juditos Vaičiūnaitės mirties labai norėjom įsigyti jos archyvą. Rašytojų sąjunga pritarė ir tarpininkavo, rūpinosi, kad būtų skirtos lėšos.

Jau tapo tradicija Poezijos pavasario šventę užbaigti Maironio muziejuje. Čia dažni literatūros vakarai. Kuo ypatinga ši veiklos sritis?

Muziejus – tokia įstaiga, kurioje iš esmės labai retai kas keičiasi. Taip, Maironio memorialinį butą atnaujiname, restauruojame, bet čia tvyranti dvasia, žodžiais sunkiai nusakoma paslaptis nesikeičia. Toje erdvėje jautiesi kiek kitaip, ypatingai.

Prie mūsų renginių kauniečiai (o ir ne tik jie) taip pripratę, kad, jei kokią savaitę jų nebūna, skambina, klausia, kas atsitiko. Kai užbaigėme pastarojo sezono renginius, paskaičiavome, kad per metus muziejuje įvyko 60 literatūros vakarų. Nors mums, muziejūninkams, šitai veiklos sričiai prireikia labai daug pastangų, žmonėms ji labai svarbi. Aš kartais sakau: taip nuolat jaučiama muziejaus gyvybė. Neabejoju, kad šitą sritį reikia labai stipriai laikyti. Jos dėka šalia eksponatų, šalia ekspozicijų pastoviai juntamas gyvas literatūros pulsas.

Su kokiomis problemomis susiduriate?

Daug jų. Ir jei pradėtum aimanuoti, pradėtum galvoti, jog daug kas yra blogai. Stengiamės daryti tai, ką privalome daryti, tai labai padeda.

Bene svarbiausias mūsų rūpestis – būsima rūmų rekonstrukcija. Reikia plėsti muziejų, įrengti trečiąją aukštą, mansardą, kurią pats Maironis planavo įrengti. Tai būtina – kad atsirastų daugiau vietos fondams, kad jie laisvai galėtų kvėpuoti, kad iškiltų naujos erdvės ekspozicijoms ir darbuotojams. Jau parengėme techninį darbo projektą. Visam projektui, pastato absoliučiam atnaujinimui reikia per 17 mln. litų. Esame įtraukti į valstybės investicijų programą. Viliamės, kad rekonstrukcija neužsities.

Tenka priminti, kad muziejininkų atlyginimai tebėra vieni mažiausių Lietuvoje. Taip pat ir tai, kad Europoje muziejininko darbas – prestižinis.

Kas Jums kūryba?

Kūryba – tai grynai mano pasaulis, kažkas labai privataus, asmeniško. Ko man labai reikia. Panašiai kaip nuėjus prie jūros išsimaudyt.

Pamenu vieną vasarą, kai niekur neišvažiavau ir kai per atostogas parašiau knygą „Angelų prieglauda“. Paskui man buvo priekaištaujama, jog ji labai apkrauta žodžiais. Taip, tai buvo keistokas rašymas – iš manęs tiesiog ėjo srovių srovės. Ilgos žodžių virtinės, painūs sakiniai. Man labai reikėjo tuos žodžius iš savęs išliet.

O šiuo metu jaučiu, kaip daraisi žodžio minimalistė. Norisi daug pasakyti, vartojant labai nedaug žodžių. Ir pats viduje keitiesi.

Visiškai nemoku piešti, bet porą vasarų čia, Nidoje, tapiau. Paskui netgi pati vieną savo knygelę iliustravau. Labai norėjau taškytis spalvom.

O dabar labai daug fotografuoju. Gaudau kiekvieną drugelį ar šiaip kokį keistą dalyką. Sugrįžus skubu prie kompiuterio, žiūriu, ar išėjo nors vienas geras kadras.

Tačiau žodis vis dėlto svarbiausia. Ir atėjo jis tikriausiai iš motinos, kurios buvo labai žodinga, turtinga kalba. Niekas iš pažįstamų taip gražiai žodžiu neišreikšdavo savo pasaulio kaip ji.

Kur užaugot?

Suvalkijos pakrašty, jotvingių kilmės pavadinimo kaime – Ingavangyje. Prieš karą tai buvo didžiausias Lietuvos kaimas, koks 70 sodybų.

Daugiau literatų iš ten nėra kilę?

Jonas Mačys-Kėkštas. Iš to krašto – ir Gintautas Dabrišius.

Nidoje rašote?

Kai galva išgrynėja, taip. Pernai, pavyzdžiui, pradėjau rašyti tokius neilgus tekstus. Netikėtu įkvėpėju tapo Nika Kazandzakis, kurio romaną gavau dovanų. Romaną apie Pranciškų Asyžietį. „Užkibo“ viena eilutė, ji tarsi atsitūpė ant lapo ir prie jos pradėjo glaustis jau mano mintys. Šiuo metu esu užrašiusi apie pusšimtį tekstų, kurių pradžios – kažkada ilgam įsiminusios eilutės. Čia kažkas panašaus į garsųjį Bern. Brazdžionio tvirtinimą apie pirmąją eilutę, ateinančią iš Dievo. Man tos pirmos eilutės atėjo iš kitų žmonių.

O dažniausiai Nidoje mėgstu sėdėti prie jūros. Valandų valandas. Medituoti. Klausytis jūros kaip orkestro. Prisisiurbti jūros, marių spalvų. Stengiuosi ilsėtis.

2008 m. rugpjūčio 2 d., Urbo kalnas

SVARBIAUSIA, KĄ PAVELDĖJAU, – MENINIS POLINKIS

Sako Lietuvos nacionalinės filharmonijos artistas, M. K. Čiurlionio styginių kvarteto violončelininkas ir meno vadovas Saulius LIPČIUS

Berods, nuo 1996 metų buvau pažįstamas su Jūsų šviesios atminties tėvu. Su Leonu Narbutu susitikdavome Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Senato posėdžiuose, šiltai pabendraudavome. O 1997 metų birželio viduryje, Šiauliuose lankantis Bernardui Brazdžioniui, kartu su poetu ir ponia Aldona po „Varpų“ vakaro jis nakvojo mano namuose. L. Narbutas visada dalyvaudavo ir pristatant naują literatūros almanacho numerį Lietuvos rašytojų sąjungos klube Vilniuje. Prisimindamas šį visada gražiai, kiek paslaptینگai besišypsanti, labai jaunatvišką žmogų, dabar galiu pastebėti, jog tai buvo ištis šviesi asmenybė, kuriai, regis, prisijėjo nemažai juodo patirti sovietiniais metais. Ar ne čia paslaptis, kad neturite tėvo pavardės?

Labai ilga, bet pakankamai aiški istorija su mano pavarde pase. Kaip pastebėjote bendraudamas su mano a.a. tėveliu, tie nelemti ir baisūs sovietinės okupacijos metai paliete ko ne kiekvieną šeimą, kiekvienes namus. Palietė ir mano sius.

Mamos tėvelis Mikalojus Lipčius paskutiniaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais buvo Vyriausybės narys, vadovavo Finansų departamentui ir buvo at-

sakingas už Lietuvos biudžetą. Kaip rodo dabartiniai istoriniai faktai, nepriklausomoje Lietuvoje jis buvo žvalgybos įkūrėjas. Vėliau laikinai vadovavo Lietuvos vidaus reikalų ministerijai, buvo ministru. Tuo pačiu buvo ir Lietuvos kariuomenės vadu.

Tėvelis Leonas Narbutas ilgą laiką dirbo žurnalistinį darbą ir prieš karą redagavo vieną iš katalikiškų žurnalų. Nors šeima nei savo gyvenimu, nei darbu niekam nebuvo pakenkusi, šių faktų užteko, kad, užėjus sovietinei armijai ir okupavus Lietuvą, ji būtų persekiojama ir internuojama. Jau pirmomis okupacijos dienomis saugumo agentai suėmė Mikalojų Lipčių (tai asmeniškai atliko draugas Sniečkus ir dar vienas karininkas žydelis, kurio pavardės neprisimenu) ir išvežė į VI fortą. Mano močiutė, garsi Tautos teatro solistė Marija Lipčienė, išvengė suėmimo, nes kurį laiką mokėsi Maskvoje gimnazijoje ir buvo dainavusi sovietų kariuomenės kariams. Mano tėvai - Aldona ir Leonas - turėjo pasislėpti, kad taip pat nebūtų suimti ir išvežti į Rusijos Sibiro platybes, kaip atsitiko su Mikalojumi Lipčiumi. Jis, beje, iš VI forto kalėjimo po kelių mėnesių buvo išvežtas į Pečiorą, kur po metus trukusių kančių Sibire mirė. Tik vėlesnė tarybų Lietuvos valdžia ir asmeniškai Justas Paleckis pradėjo ieškoti išsilavinusio ir garsaus veikėjo bei filantropo Mikalojaus Lipčiaus (Mikalojus buvo baigęs garsiosios Sorbonos universiteto du fakultetus, kaip, beje, ir močiutė Marija), kad reabilituoti niekuo nei valstybei, nei santvarkai nenusižengusį žmogų. Prasidėjus vežimui į Sibirą periodui, tėvas pasitraukė į rezistenciją, vėliau slapstėsi ir su mama matydavosi labai retai. Mama žinojo jo buvimo ir slapstymosi vietą, tačiau būti kartu buvo per sunku, nes negalėjo palikti savo mamos bei mažojo broliuko Algimanto be pagalbos ir paramos. Močiutė po vyro išvežimo sunkiai susirgo, patyrė insultą ir kuriam laikui buvo pasitraukusi iš aktyvios muzikinės veiklos.

Tuoj po karo gimiau aš, tačiau, vengdama išduoti persekiojamo savo vyro buvimo vietą, mama į mano gimimo registracijos dokumentus tėvo neįrašė, paliko tuščią grafą. Taip aš tapau Lipčiumi, o ne Narbutu. Kol tėvelis slapstėsi (iki Stalino kulto pripažinimo), mane, augusį Kaune pas mamytės mamą, retsykliais pas save pasiimdavo ir kita močiutė, tėvelio mama Teresė. Tada slapta mane nuvesdavo pas besislapstantį tevelį, ir tai buvo mūsų reti susitikimai. Aš supratimo neturėjau,

kad tai - mano tėvas. O man apie tai nebuvo sakoma. Kad netyčia neprasitarčiau. Štai tokia istorija su mano pavarde.

Kokias žmogiškąsias savybes paveldėjote iš tėvo, kokias – iš motinos?

Svarbiausia, ką paveldėjau, – meninis polinkis. Juk abu tėvai buvo kūrybingos asmenybės. Mamytė, baigusi Lietuvos konservatorijos fortepijono specialybę, vėliau tapo pakankamai žymia koncertuojančia pianiste ir puikia muzikos pedagoge. Tėvelis be savo žurnalistinių sugebėjimų dar buvo ir poetas. Jų aktyvumą ir profesionalumą, siekiant užsibrėžto tikslo, optimizmą gyvenime, nežiūrint negandų, šeimyninį pastovumą, meilę savo tėvynei ir žmonėms, – manau, kad pakankamai daug galėjau iš jų gauti ir pasiimti.

Jeigu jau pradėjome apie artimuosius, norėtumėte daugiau sužinoti apie giminės pradžių. Giminės, kurios herbas „Trimitas“, – tarsi specialiai skirtas menininkų šeimai. Ką pavyko surasti ir išsiaiškinti archyvuose? O gal ir ieškoti nereikėjo, gal iš kartos į kartą buvo perduodami kilmę liudijantys dokumentai?

Man geriau žinoma tik Lipčių giminės istorija. Dėl savo begalinio atsidavimo kitiems ir aktyvaus gyvenimo tėvelis nespėjo daug ko papasakoti, o gal ir negalvojo, kad gyvenime tai kada nors bus svarbu ir reikalinga. Jam pakako, kad aš mylėjau jį ir jo mamą, brolių ir jų šeimą. Be to, jau nuo 1953 metų apsigyvenau su mama Vilniuje, o tėvelis taip ir liko Kaune iki pat mirties. Muzikinei mano karjera buvo labai svarbu būti, studijuoti, dirbti Vilniuje. Lietuva turėjo vienintelę profesionalią aukštąją muzikos kalvę – Lietuvos valstybinę konservatoriją, aukštos kvalifikacijos koncertinę įstaigą – valstybinę filharmoniją, suteikusią galimybę dirbti mėgiamą darbą, galimybę atstovauti Lietuvą. Sostinė yra sostinė. Archyvuose netyrinėjau. Tą darė mano tėvelis. Dokumentai karo ir pokario metais dingo ar buvo sunaikinti. Be to, prisimenant saugumiečių kratas, juos ir saugoti buvo pavojinga.

Prosenelė – Maironio sesuo. Ar ją dar teko pažinti? Kuo buvo ypatinga? Jei ne iš jos, tai gal iš močiutės ar mamos yra tekę kažką netikėtesnio girdėti apie poetą?

Lipčių šeimos genealoginį medį saugau namuose. Šaknys – mūsų žymaus poeto ir kunigo Jono Mačiulio–Maironio sesers Kotrynos Mačiulytės, ištekėjusios už Lipčiaus, šeimoje. Jos jau nebeužtikau gyvos. Tačiau pas kitą Maironio seserį Marcelę teko praleisti daug laiko, kai mažas dar gyvenau

Kaune. Iki skausmo pažįstamas dabartinis Maironio muziejus prie Kauno rotušės, kur daug laiko prabėgo barškinant svetainėje stovinčio Rionisch firmos fortepijono klavišus. Teta Marcelė jau buvo 90-ties ir jai nelabai patikdavo triukšmaujančio berniuko šėliojimai. Tuo labiau, kad apie tikrą muzikinį gyvenimą aš dar ne tik negalvojau, bet ir nebuvau juo pradėjęs domėtis. Prisimenu tik tai, kad teta Marcelė labai mėgo mokyti mane, kaip elgtis, mokė ir poterių bei valgymo tada man dar neįkandamų mandrybių. Sode griauždavau riešutus, kurių prisiskindavau nuo ten augančių riešutmedžių. Vėliau žymųjį Maironio fortepijoną po tetos Marcelės mirties paveldėjo mano mamytė, vienintelė šios šeimos profesionali muzikos atlikėja. Tačiau kai buvo įkurtas Maironio muziejus, fortepijoną gražinome į senąją jo buvimo vietą.

Na, o apie Fiodorą Šaliapiną iš močiutės turbūt tikrai ne sykį girdėjot?

Kadangi pirmuosius šešerius metus augau pas savo močiutę Mariją Kaune, nors ir mažas buvau, įsiminė ne vienas jos prisiminimas ir pasakojimas apie įvairius jos sceninius ir muzikinius ispūdžius. Ir, aišku, vienas jų apie garsųjį Fiodorą Šaliapiną. Su juo močiutei teko dainuoti Kauno Tautos teatro spektaklyje "Pikų dama". F. Šaliapinas buvo taip sužavėtas jos dainavimo, kad po spektaklio ne tik ją apsikabinęs nuoširdžiai išbučiavo, bet ir padovanojo savo asmeninį secesinį artistinį veidrodį, išraitė jo nugarėlėje susižavėjimo užrašą su savo parašu. Visai neseniai šį veidrodį įsigijo iš manęs Lietuvos muzikos ir teatro muziejus, kur dabar ir eksponuojamas. Priėmimas po spektaklio įvyko močiutės ir dieduko namuose. Prie stalo, apkrauto įvairiais valgiais ir gėrimais, sidabrinio kandeliabro žvakių šviesoje vyko intelektualūs pokalbiai. Mano mamytė yra pasakojusi, kad to vakaro metu Šaliapinas ją pasisodino ant kelių. Jai įsiminė didelė, tiesiog milžiniška dainininko nosis bei nepaprastas nuoširdumas ir linksmumas.

Augti šeimoje, kurioje jau net dvi kartos garsėjo savo muzikiniais sugebėjimais, ypatinga Dievo dovana. Kas vis dėlto nulėmė Jūsų likimą?

Daugiausia - mamytė, jau mažam išvelgusi gabumus muzikai. Kadangi namuose pastoviai girdėdavau jos skambinimą pianinu, man tai tapo tiesiog natūralu ir įprasta. Aš ir pats bandydavau savo mažyčiais piršteliais išgauti muzikinius garsus ar melodiją. Be to, ir močiutė uždainuodavo savo operinių partijų melodijas. Man tai labai patikdavo, sėdėdavau neatsitraukdamas ir sulaukęs kvapą.

Veliau, kai mama įstojo į Lietuvos konservatoriją ir išvažiavo gyventi į Vilnių, neužilgo pasiėmė ir mane. Būdamas šešerių metų, tapau M. K. Čiurlionio dešimtmetės muzikos mokyklos mokiniu. Mama, pasižiūrėjusi į mano rankas, nusprendė, kad labiausiai tiktų violončelės specialybė. Tačiau dėl violončelės galutinai apsisprendžiau bendraudamas Kaune su M. K. Čiurlionio seserimi Valerija Karužiene.

Ką davė ilgametė draugystė su Valerijos Karužienės šeima?

Toje šeimoje tekdavo kartais leisti vasaros dienas. Kai mamytė koncertuodavo, o močiutei vienai per sunku buvo mane prižiūrėti. Buvau labai aktyvus ir judrus berniukas, fantazuotojas ir svajoklis. Man vis reikėjo naujų išpūdžių, naujų žmonių, naujos aplinkos. Didelį išpūdį padarė motulės Valerijos vyro Karužos padovanotas vinilinis diskas ar, kaip seniau vadinosi, plokštelė su žymaus ispanų kataloniečio violončelininko Pablo Kazalso įrašyta J. S. Bacho Siutos d-moll violončelei solo įrašu. Kai išgirdau, tą pačią minutę nusprendžiau būti violončelininku. Ir ne bet koku, bet geru – solistu, koncertuojančiu po visą pasaulį.

Matyt, tokios didelės ambicijos ir leido pasiekti tai, ką turiu šiandien.

Vėlesnę ateitį gana tiksliai išpranašavo profesorius J. Keliuotis. Jis buvo geras mamytės pažįstamas. Dažną vasarą su juo susitikdavome Palangoje. Kai man buvo vos trylika, profesorius išpranašavo koncertuojančio atlikėjo gyvenimą. Jis net vardino miestus ir valstybes, kuriose teks groti. Ir tai tuo metu, kai net apie Lenkiją galėdavai tik pasvajoti. Prisimenu ir savo penkioliktąjį gimtadienį, švęstą Palangoje, kai prie stalo sėdėjo tokie garsūs žmonės, kaip dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, buvęs Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, dailininkė Julija Paltarokaitė-Šalkauskienė, dainininkė Beatričė Grincevičiūtė, žymaus diplomato Italijoje Voldemaro-Vytauto Černeckio žmona ir kiti. Nuo dailininko Žmuidzinavičiaus gavau didelį jo darbų albumą, ant kurio visi mano gimtadienio dalyviai gražiai pasirašė. Vėliau šis albumas per saugumo kratas dingo iš mūsų buto Pylimo gatvėje Vilniuje.

Vos pradėjęs studijas, tapote Lietuvos jaunųjų atlikėjų konkurso laureatu, o įpusėjęs – antrąją premiją buvote įvertintas ir tarptautiniame konkurse. Tačiau pasirinkote ne individualaus atlikėjo kelią, o styginių kvartetą.

Dabar akivaizdu, kad pasirinkimas buvo teisingas. Šiomet, berods, lygiai 40

metų, kai Jūsų gyvenimas susietas su vienu žymiausių Lietuvos muzikinių kolektyvų. Pabandykite prisiminti bent pačius svarbiausius M. K. Čiurlionio styginių kvarteto koncertus ir pergales, netikėčiausias akimirkas.

Beje, ar kvarteto vadovu esate nuo susikūrimo dienų?

Kaip ir paminėjote, iš tikrųjų kūrybinis gyvenimas buvo sėkmingas, o pasirinkimas teisingas. Aišku, ne viskas ir ne visada buvo kaip sviestu tep-ta. Dėl savo muzikinės karjeros teko su kvartetu net emigruoti kuriam laikui į tuometinės Sovietų sąjungos kurortinį miestą Sočį, nes tuo metu, baigus konservatoriją, kvartetui etato filharmonijoje neatsirado. Teko savo veikla, darbu, be abejo, ir pasiekimais įrodyti, ko esame verti. Atėjo diena, kai Lietuvos kultūros ministras Dainius Trinkūnas (didžiulė mūsų kvarteto pagarba jam) pasikvietė mus po ketverių darbo metų emigracijoje į Vilnių, į filharmoniją. Tai buvo ypač malonu, nes tuo metu jau egzistavo du tarptautinį pripažinimą pelnę lietuviški styginių kvartetai – Lietuvos ir Vilniaus. Įsteigus dar vieną etatą, filharmonijoje turėjo tapti lyg ir ankšta. Bet gyvenimas parodė: jei sieki aukščiausių tikslų, rasi savo nišą pasaulio erdvėje. Kvartetą savo gyvenimo prioritetu pasirinkau tuo metu, kai jau buvome pagroję bene penkerius metus ir “prisitrynę”, kaip sako menininkai. Žinojau, kad su šiais žmonėmis galiu susieti savo ateitį ir gyvenimą. Pilnai pasitikėjome vienas kitu ir niekada neišdavėme.

Kvarteto vadovu tapau ne iš karto, nors esu vienas iš jo pagrindinių įkūrėjų. Beje, ir vardą išrinkau aš, tik anais laikais jo negalėjai pats pasirinkti, tvirtindavo Ministrų taryba. Tačiau visą kvarteto veiklą, jos ryšius, perspektyvą, koncertinių programų ir gastrolių planavimą buvau prisiėmęs nuo pat pradžių.

Taip jau tradiciškai yra susiklostę, kad kvarteto vadovu ir jo veidu pripažįstamas jo Primarijus, t. y. pirmasis kvarteto smuikas. Juo buvo a. a. Rimantas Šiugždinis ir kvartete niekada nebuvo kilę jokių minčių kažkam vadintis vadovu. Po Rimanto mirties kolektyvas pats norėjo, kad aš juo tapčiau, nors formaliai juo jau buvau seniai. Net Sostinės styginių trio mes įkūrėme ne iš gero gyvenimo, bet dėl R. Šiugždinio ligos. Nenorėjome prarasti savo kvalifikacijos, be to, nedalyvaudamas koncertiniame gyvenime, gali būti greitai užmirštas.

Šiuo metu su šiuo trio nebekoncertuojame, nes kvarteto veikla, kaip pastebėjote, be galo intensyvi. Per metus tenka sugroti apie 120 koncertų, iš jų apie 40 – užsienyje. Gastrolės, kelionės lėktuvais, traukiniais, automobiliais,

laivais ir kitomis transporto priemonėmis – mūsų įprastas gyvenimo stilius ir būdas. Viešbutis seniai tapo antraisiais namais.

Kiek žinau, visada buvote ir esate pilnas įdomiausių, netikėčiausių idėjų. Kas jų svarbiausias variklis?

Idėjos gimsta ne tik man vienam. Džiaugiuosi turėdamas tokius nuostabius kvarteto partnerius. Visada kūrybingi, atviri bet kokiai idėjai ir užmojams, jie yra mano didžiausi pagalbininkai formuojant repertuarą, derinant ateities planus ir koncertinius turus. O kad visad turiu daugiau fantazijos nei kiti, čia gal dar vienas iš tėvų paveldėtas bruožas. Gaila tik, kad laiko viskam neužtenka.

Ar daug buvo tėvelio įtakos sūnui renkantis muziko kelią? Kokią ateitį jam prognozuojate?

Labai džiaugiuosi, kad mano sūnus Saulius irgi pasirinko muziko kelią ir juo eina labai sparčiai. Šiuo metu jau užbaigė Lietuvos muzikos ir teatro akademijos magistrantūros studijas ir aktyviai reiškiasi koncertiniame bei pedagoginiame gyvenime. Aišku, be mano įtakos ir patarimų, be pagalbos jis būtų ėjęs vingiuotu keliu. Bet, manau, visvien ateitų iki savo tikslo, nes yra be galo gabus, užsispyręs, išsilavinęs. O kad šeimoje nebuvo jokių kataklizmų, kad augantis žmogus neturėjo jokių su tuo susijusių išgyvenimų – labai svarbu. Mes su sūnum esame geriausi draugai, o dabar jau ir kolegos. Dažnai koncertuojame kartu, o kartais susitinkame pasaulio oro uostuose: aš – su savo kvartetu, jis – su savo Baltijos gitarų kvartetu.

TEKSTAS IR MUZIKA TURI PADĖTI VIENAS KITAM

Įsitikinęs kompozitorius, Nacionalinės kultūros ir meno premijos, tarptautinių konkursų laureatas Jurgis JUOZAPAITIS

Jei nebūtumėt tapęs kompozitorium, tikriausiai būtumėt poetas. Tokia mintis neatsitiktinė, ją pasufleruoja žinojimas, kad įkvėpimo ieškote debesyse, gėlėse, nakties šnabždesyje, Lietuje. Tiesa?

Nežinau. Daugelio dalykų aš ir dabar nežinau, o tų klausukų vis daugėja. Nuo ko priklauso žmogaus kūrybingumas, kūrybinė fantazija? Kodėl „daug žadantis“ taip ir lieka žadančiu ir priešingai – niekuo neišsiskiriantis pamažu įgauna sparnus ir progresuoja visą gyvenimą. Man labai pavyko – vaikystė tėvų namuose, didžiuliame, žydinčiame, su dūžgiančiomis bitėmis sode. Aplink supo graži gamta su paukščių choralais, danguje debesys „piešė“ fantastinius paveikslus, o svarbiausia, neturėjau „gatvės mokyklos“, kurioje būčiau išmokęs „pakovoti už save“. Mane gyvenime ir kūryboje visada gelbėjo, vedė kažkoks paslaptingas, nesuvokiamas jausmas, vadinamas vienu žodžiu – intucija, ir paslaptingas džiaugsmas, užplūstantis krūtinę, patirtas dar vaikystėje, jau po pirmo bandymo sukurti „savo“ melodiją. Tas pats jausmas mane stūmė nuo visokių „taip reikia“, „tokia mada“, „visi taip daro“, „kūrybinių sistemų“ šampų ar pataikavimo publikos skoniui.

Manychiau, labiausiai pavykę mano kūriniai yra tie, kurie mažiausiai įtakoti

kokių nors teorijų ar madingų kryptių. Man muzika – garsinis, spalvingas paveikslas, tik spalvos čia pakeičiamos muzikiniais garsais, turinčiais begalę niuansų, tembrų, sąskambių mikstūrų, akordų intensyvumo, garsinių kekių. Visa tai ir sukuria muzikinį paveikslą su savo dramaturgija, naujovėmis, nuotaikų polifonija, besistengiančia išvengti didžiausio kompozitorių priešo – nuobodybės. O koks yra galutinis meninio kūrinio rezultatas, priklauso ir nuo atlikėjų ir, žinoma, nuo klausytojų, nuo jų pasiruošimo lygio, atvirumo atliekamai muzikai.

Girdėti vaizdais, be abejo, didelė laimė. O tam, kuris klausosi Jūsų kūrinių, kokio pasiruošimo reikia, kad išgirstų reginius muzika?

Čia galbūt reikėtų suprasti ne konkrečius realistinius paveikslus, o klausant pajusti nuotaiką, t.y. muzikinį vaizdą ir gyventi jame. Žmogus yra sukurtas ir apdovanotas neįtikėtinomis galiomis, todėl labai svarbu jas vystyti, pasitelkiant savo kūrybingumą, fantaziją, tik, jokia būdu, neslopinant jų. Muzikos kalba yra universali, prieinama ir suprantama visiems, visoms tautoms – nereikia jokių vertimų, nors, kita vertus, nepasiruošus galima ir paskėsti garsų jūroje. Svarbiausia, kad nedingtų dvasinis alkis ir menas taptų kasdieniu poreikiu, būtų dvasine atsvara vienadieniams, pigiems stereotipams, kurie yra tokie menkaverčiai, laikini ir greitai kintantys.

Ne viena Jūsų užrašyta melodija artima vėlyvojo romantizmo stilistikai. Kodėl?

Galima sakyti ir taip. O dar teisingiau pasakius, mano melodinės linijos, garsinės intonacijos yra daugiau artimos senajai lietuvių liaudies muzikai. Neticuodamas liaudies dainos aš stengiuosi pajusti liaudies muzikos dvasią. Paradoksalu yra tai, kad, naudojant ir ultra modernias priemones, ta dvasia, savotiška jos aura, išlieka kūrinyje ir suteikia jam išskirtinį originalų koloritą. Dar pridursiu: tiek gyvenime, tiek ir kūryboje man yra svetimas nihilizmas. Nesuprantu tų kūrėjų, kurių visos pastangos yra nukreiptos šokiruoti, pritrenkti, gilinti nesusipratimų duobę, dažniausiai dėl paprasčiausių egoistinių tikslų ar noro atkreipti į save dėmesį. Tokius reiškinius galima įžvelgti ne tik meno pasaulyje, bet ir šiuolaikinėje kritikoje, žurnalistikoje, o neretai ir visuomeniniame gyvenime.

Jūsų kūrybinėje biografijoje nemažai kūrinių, gimusių bendradarbiaujant su žodžio meistrais ar bent jau pasinaudojant žinomų rašytojų sukurtais tekstais. Kaip atrandate būsimus bendraautorius?

Tekstai paprastai suranda mane. Skaitant visada atsiranda dėmesį

patraukiančių puslapių, kurie tiesiog prašosi būti perkeltami į muziką. Kurti vokalinę muziką pradėjau dar studijų metais. Pirmieji tekstų autoriai buvo poetai Pranas Raščius, Stasys Žlibinas. Vėliau poetų ratas plėtėsi. Dažnai tokios kūrybos imtis paskatindavo skelbiami konkursai, kuriuose esu laimėjęs įvairių premijų, arba gaunami užsakymai kokio nors vokalinio kūrinio sukūrimui. Teksto autorius, poetus pasirinkdavau pagal jų poezijos patrauklumą, vaizdingumą, spausdinto žodžio skambesį. Be abejo, labai svarbu ir pažiūrų bendrystė su poetu. Tai ir yra pagrindinės sąlygos naujų kūrinių atsiradimui, bendradarbiavimui. Dažnai tai atsitinka netikėtai, spontaniškai, nieko iš anksto neplanuojant. Tokie prisilietimai prie poeto kūrybos kompozitoriui yra labai įpareigojantys, įkvepiantys ir kartu reikalaujantys didelio atsakingumo.

Būtų įdomu išgirsti, kaip gimė vokaliniai ciklai balsui ir instrumentams „Diemedžiu žydėsiu“, „Medžių tyla“, „Per debesų bangas“, „Ašaros skonis“, „Tamsoj matyti kitą“. Kodėl kaip tik tie žodžio meistrai, tie kūriniai nusipelnė dėmesio?

1974 metais Salomėjos Nėries septyniadešimtmečio proga Kultūros ministerija buvo paskelbusi vokalinės muzikos konkursą pagal poetės poeziją. Nusprendžiau ir aš jame sudalyvauti. Pradėjau skaityti poezijos rinktinę, pasižymėdamas labiausiai patikusius tekstus. O jų susidarė nemažas pluoštas. Pagal kai kuriuos eilėraščius jau buvo kūrę muziką vyresnės kartos kompozitoriai, bet ir man norėjosi išbandyti save. Buvo įdomu, kaip seksis atskleidžiant savaip suprantamą, trapią S. Nėries poezijos nuotaiką. Sukūriau vieną, paskui kitą romansą ir S. Nėries poezija manęs nebepaleido – gimė penkių dalių vokalinis ciklas „Diemedžiu žydėsiu“. Konkurso vertinimo komisija atkreipė dėmesį į jį ir atrinko į antrąjį turą, o tenai muzika turėjo būti atliekama gyvai. Natos pateko į jaunos, puikios operos teatro solistės Gražinos Apanavičiūtės rankas. Taigi, už laimėtą pirmąją premiją turiu būti dėkingas ir šiai pirmajai atlikėjai. O vokalinis ciklas pradėjo gyventi savarankišką gyvenimą, – daug kartų buvo ir yra atliekamas geriausių mūsų dainininkų.

Visus kitus Jūsų minėtus vokalius ciklus sukurti paskatino pačių eilėraščių mintys, nuotaika, tarp eilučių jaučiamas muzikalumas. Gera, kai tave sudomina, patraukia, skaitai dar ir dar, kol eilės tampa savos ir patogiai įsitaiso penklinių eilutėje po natomis. Nors ir sakoma, kad muzika suteikia tekstui sparnus, bet man svarbiausia išsaugoti muzikos ir teksto pusiausvyrą – tekstas ir muzika turi padėti vienas kitam.

Dėl vokalinio ciklo „Ašaros skonis“ atsiradimo kalta Justino Marcinkevičiaus knyga „Dienoraštis be datų“, o bevartant to paties poeto man dovanotą knygą pradėjo kristalizuotis mintys prie „Tamsoj matyti kitą“ muzikos.

Sukurti „Medžių tylą“ pagal Aldonos Gustas eiles (manau, meistriškai į lietuvių kalbą išverstas Vytauto Karaliaus) paskatino iš teksto trykštanti vaikystės, tėvų namų, gamtos nostalgija. Susipažinęs su Henriko Radausko poezija, negalėjau nesukurti vokalinio ciklo „Per debesų bangas“. Man svarbiausia – poezijos įtaigumas, patrauklumas, prasmė.

Dar reikėtų prisiminti ir geriausiais žodžiais paminėti atlikėjus, dažnai inspiruojančius kūrybą ar užsakančius vieną ar kitą kūrinį. Man sekėsi – teko bendradarbiauti su aukščiausio lygio atlikėjais instrumentalistais, dirigentais, dainininkėmis, tarp kurių G. Apanavičiūtė, G. Kaukaitė, R. Maciūtė, I. Milkevičiūtė, N. Katilienė, R. Šilinskaitė, J. Gedmintaitė, A. Krikščiūnaitė...

Ar bičiulytė su vienu ar kitu poetu tęsiasi ir pasibaigus kūrybiniam bendradarbiavimui?

Kokie atsiminimai, pavyzdžiui, susiję su šviesios atminties Sigitu Geda? Būtų įdomu išgirsti, kaip gimė opera „Marių paukštė“.

Žinoma. Susitikdavau su pažįstamais poetais. Galvoje sklاندė naujos idėjos, jas reikėjo aptarti, išdiskutuoti. Pradėjau galvoti apie operos sukūrimą. Reikėjo surasti tokį literatą, kuris imtųsi sunkaus ir nedėkingo libreto autoriaus darbo. Taip susipažinau su Sigitu. Jo poeziją jau šiek tiek pažinojau. Imponavo jo kūrybiškumas, pažiūros, dalykiškumas. Jis patardavo, kokias knygas verta ir būtinai reikia perskaityt, pats atnešdavo jų, papasakodavo apie rašytojus ir jų problemas. Taigi, greitai suradome bendrą kalbą ir pradėjome darbą. Netrukus nusprendėme apsisotiti prie fantastinės pasakos su laisvės idėja. Pamažu pradėjo ryškėti operos „Marių paukštė“ kontūrai.

Abu buvome jauni, ambicingi ir darbas vyko labai sparčiai – po pusmečio jau turėjau storoką naujos operos klavyrą. Atėjo laikas parodyti darbą operos teatro ekspertams. Prisimenu pirmą teatro direktoriaus Virgilijaus Noreikos klausimą: „Ar libretas aprobuotas Kultūros ministerijoje?“ Po to sekė: „Su koku režisieriumi dirbote?“ Išgirdęs į abu klausimus neigiamus atsakymus, sunkiai atsikvėpė ir pradėjo aiškinti nusistovėjusią biurokratinę tvarką: „pirmiausia reikalingas Kultūros ministerijos ekspertų komisijos operos libreto aprobavimas-

priėmimas, tada turite surasti režisierių, kuris būtų mums priimtinas ir sutiktų veikalą pastatyti teatre, toliau – teatro meno taryba“. Supratome, kad esame patekę į labirintą, iš kurio bus sunku ištrūkti. Direktorius pasiūlė susitikti su teatro režisiere Vlada Mikštaite, nes „ji pati rašo, verčia libretus ir stato operas, todėl susitikimas su ja bus naudingas“.

Netrukus įteikiau režisierei operos libretą ir muzikos klavyrą. Ilgai laukti nereikėjo, režisierė pakvietė mane ir libreto autorių S. Gedą į teatrą pokalbiui. Susitikimas praėjo „keičiantis“ nuomonėmis ir audringai diskutuojant. Režisierė, švelniai tariant, „sudirbo“ viską. S. Geda bandė atremti kritiką savais argumentais, nes kalba daugiausiai sukosi apie libretą. Susitikimo atmosfera kaito. Aš, aišku, palaikiau S. Gedą, tačiau, nors ir būdamas ūmaus būdo, lyg ir bandžiau raminti įsikarščiavusias puses, kol mūsų susitikimas, pasiekęs aklavietę, baigėsi. Visai to nesitikėjome, buvo be galo bjauri nuotaika – tiek daug dirbome ir viskas eina velniop. Šiek tiek vėliau, atslūgus pirmajam netikėtam įspūdžiui ir prisėdus kavinėje apmąstyti, nuotaika pamažu skaidrėjo. Pagalvojom: galbūt mes per jautriai sureagavom į kritines pastabas, gal dar per anksti nusiminti?

Po kelių dienų išgirstu valdingą režisierės balsą telefono ragelyje. Jinai nuodugnai susipažino su klavyru – muzika lyg ir nieko, bet tekstą reikia keisti, taisyti. Tą darbą esą apsiimtų padaryti ji pati, o netrukus ir pastatytų operą teatre. Suglumau, supratau, ką tai reiškia. Niekada taip kvailai nesijaučiau gyvenime, pajutau beviltišką situaciją. Negalėjau priimti režisierės pasiūlymo. Puikiai supratau, kad ir S. Geda tikrai nesutiks su tokiu sprendimu, o atmesdamas jos paslaugą, aš tikrai apsunkinsiu operos pastatymo reikalą. Taip ir atsitiko. Čia verta prisiminti gyvenimo pamoką, patirtą tik pradėjus dirbti Lietuvos radijo įrašų redakcijoje tuoj po konservatorijos baigimo, kai vienas ambicingas naujų muzikinių įrašų priėmimo komisijos narys, beje, jaunas kompozitorius, sukritikavo naujai klausomą įrašą, reikalaudamas jį perrašyti. Po savaitės vyriausiasis redaktorius vėl pateikė klausyti tą patį įrašą, diplomatiškai pridurdamas, kad atlikėjai atsižvelgė į išsakytą kritiką ir muziką perrašė iš naujo. Reikėjo matyti to paties komisijos nario spindintį veidą ir išsakytus, dabar jau pagiriamuosius žodžius atlikėjams už tai, kad jie atsižvelgė į kritiką, perrašė muziką ir dabar ji skambanti puikiai. Prisimenu šelmišką redaktoriaus pamokantį žvilgsnį, –

juk muzikos įrašas buvo tas pats. Vėliau, kai kur nors būdavo svarstoma mano muzika, o taip atsitikdavo gana dažnai, visada prisimindavau šią pamoką. Supratau, kad visiems, neišskiriant ir manęs, sunkiausia yra peržengti per savo ambicijas, savąjį „aš“. Todėl vėliau, nors ir prisiversdamas, visada padėkodavau už „vertingas kritines pastabas“ ir sakydavau, kad į jas atsižvelgiau ar būtinai atsižvelgsiu.

Gal sugrįžkime prie operos „Marių paukštė“.

O jos reikalai buvo prastoki. Mes su S. Geda pagarsėjome kaip nesukalbami. Prisimenu kolegos Anatolijaus Šenderovo šypsena: „Pirmausiai, ką sugebėjote, tai susipykti su visais teatre“. Tiesą sakant, taip nebuvo, bet buvo truputį paliesotos kai kurios ambicijos. Nors S. Geda pasiūlė kitą režisierių, Joną Vaitkų, į tai tik buvo numota ranka: „Jaunas, nesusitvarkys su didele scenos erdve“. Praėjo keli metai, retkarčiais užsukant į teatrą. Bet mūsų reikalai buvo užstrigę. Aš jau buvau beprarandantis viltį dėl operos pastatymo, užsiėmiau kitais kūriniais. S. Geda taip pat darbavosi. Jis papasakojo, kad pradėjo kurti libretą pagal V. Šekspyro „Romeo ir Džiuljetą“. Prisimenu mūsų pokalbį: „Kas statys?“ „Jaunimo teatras“. „Kas rašo muziką?“ „Antanėlis“. „O kokia jo pavardė?“ Tokio kompozitoriaus tada dar nežinojau. Čia S. Geda ir pradėjo kvatotis. Vėliau Kęstučio Antanėlio vardas ir jo opera „Meilė ir mirtis Veronoje“ tapo plačiai žinomi. Taigi, įnoringoji Fortūna kartais pasielgia visai nenuspėjamai. Taip atsitiko ir mums. Man sėkmę lėmė simfonija „Rex“, peržengusi Lietuvos ribas, atnešusi ir respublikinės premijos laureato vardą. Praėjo kiek laiko, buvo pranešta, kad operos teatro meno taryba nori dar kartą pasvarstyti mūsų operos pastatymo reikalą. Šį kartą viskas vyko labai sklandžiai, o netrukus sulaukėme ir žinios, kad opera „Marių paukštė“ įtraukiama į operos ir baletų teatro pastatymų planą. 1979 metų vasarą įvyko jos premjera (režisierius E. Domarkas, dirigentas V. Viržonis, dailininkas H. Ciparis), susilaukusi palankios muzikologo V. Venckaus recenzijos. O rudenį už operos sukūrimą tapau Lietuvos kompozitorių sąjungos festivalio „Muzikos ruduo“ laureatu. Taigi, „Marių paukštė“ pradėjo savo gyvenimą ir sėkmingai buvo rodoma šešerius metus, nestokodama lankytojų pilnoje salėje.

Intriguojanti Jūsų kūrybinės biografijos eilutė – „atkūrė ir instrumentavo M. K. Čiurlionio uvertiūrą „Kęstutis“. Kas slypi po ja?“

M. K. Čiurlionis, studijuodamas Leipzigo konservatorijoje, 1902 metais sukūrė uvertiūrą „Kęstutis“. Deja, uvertiūros partitūra dingio. Išliko tik nepilnas klavyras be kelių pradžios ir pabaigos lapų. M. K. Čiurlionio laiškuose broliui Povilui yra nuorodos apie uvertiūros apimtį, taktų skaičių, įžangos charakteristiką („įžanga lėta“), pabaigą („primena gedulingą maršą, nebloga“). Laiške natomis užrašyti ir dingusios pradžios du taktai. Plačiau apie tai knygoje „Čiurlionio muzika“ rašė profesorius, M. K. Čiurlionio kūrybos tyrinėtojas Vytautas Landsbergis, kur apie uvertiūros atkūrimą 66 puslapyje skaitome: „Kuris nors šių dienų kompozitorius galėtų restauruoti „Kęstučio“ įžangą (trūksta 19 taktų), prikurti kodą, instrumentuoti visą veikalą (klavyre yra kai kurių Čiurlionio nuorodų) ir turėtume tokios bendraautorystės išgelbėtą reikšmingą, tikriausiai repertuarinį mūsų kultūrinio palikimo puslapį“.

Skaitant tas eilutes, jau seniai man kažkas virpėjo krūtinėje, galvojau, kad kažkas turėtų atlikti tą darbą. Vėliau, vis dažniau paimdamas natas, bandydavau nuspėti nutrūkusią mintį, studijavau tais metais sukurtus kompozitoriaus kūrinius, o kai gavau iš V. Landsbergio visą turimą uvertiūros „Kęstutis“ medžiagą, ėmiausi gana atsakingo ir nelengvo darbo. Pirmas uždavinys, kuris man iškilo restauruojant Čiurlionio kūrinį, buvo trūkstamos muzikos sukomponavimas. Stengiausi kuo labiau priartėti prie Čiurlioniui būdingų muzikos vystymo, jos plėtojimo principų. Dėl to teko atidžiai išstudijuoti visą Čiurlionio kūrybą ir ypač to laikotarpio, kurio metu ir buvo kuriamas „Kęstutis“.

Kitas, ne mažiau sudėtingas uždavinys – uvertiūros instrumentacijos problema. Teko įsigilinti į jau pažįstamus Čiurlionio orkestrinius kūrinius, tokius kaip simfoninės poemos „Miške“ ir „Jūra“ bei susipažinti su paties Čiurlionio laiškuose išsakytomis mintimis apie uvertiūros instrumentaciją. Ir taip 1995 m. rugsejo 22 d. uvertiūra nuskambėjo pirmą kartą, M. K. Čiurlionio 120-ųjų gimimo metinių iškilnių koncerte.

Užrašytas kūrinys tampa prieinamu kitiems tik atlikėjų dėka. Ar visada ir visiškai pasitikite atlikėjais? O gal, perkeliant naują kūrinį į naują plotmę, pageidaujate būti šalia? Jei taip, kuo tas buvimas šalia pasireiškia?

Teko bendradarbiauti su daugeliu įvairių, skirtingų kartų atlikėjų. Visada pirmas susitikimas yra ne tik malonus, bet ir jaudinantis – išgirsti, kaip pirmą kartą natos, užrašytos popieriuje, atgyja, muzika natūraliai suskamba erdvėje.

Geriausiai būna, kai sutinki aukščiausio lygio profesionalus, kurie stengiasi padėti kompozitoriui ir pasiekti maksimalų rezultatą. Jeigu atsiranda ryškūs, išsiskiriantys opusai, reiškia yra ir ryškūs, talentingi atlikėjai. Ruošiant naujus kūrinius, kartais natūraliai iškyla neaiškumai. Atlikėjai nori pasitikslinti tempus, skambesio dinamiką, išsiaiškinti ar teisingai suprato kūrinio idėją. Jeigu atliekamas naujas kūrinys orkestrui, bendrauti tenka su dirigentu. Labai daug priklauso nuo dirigento pasiruošimo ir jo sugebėjimo „paimti“ į savo rankas visą muzikos įvykių eigą. O ar muzika suskamba greitai, sklandžiai, priklauso ir nuo to, kaip savo darbą atliko kompozitorius ir ar kruopščiai būna paruoštos natų partijos kiekvienam orkestro artistui. Beveik visada pasitaiko korektūros klaidų, neaiškumų, kaip reikėtų atlikti vieną ar kitą pasąžą. Tenka aiškintis visiems. Prisimenant pirmąsias repeticijas kūrybinio kelio pradžioje, dirigentas nuolat turėjo stabdyti orkestrą ir aiškintis, taisyti dažnas ir natų perrašinėtojo klaidas. Iš savo pirmojo sutikto dirigento Juozo Domarko esu gavęs be galo vertingą patarimą, kurį prisimenu visada – iki repeticijų pradžios padaryti viską, kad vėliau jau nebereikėtų gaišti brangaus laiko visokiems aiškinimams, gaišačiai, orkestro stabdymui. Pradėjus skambėti muzikai, kompozitorius pasitikrina naujas sąskambių ir tembrų kombinacijas, čia pat turi galimybę jas tobulinti, koreguoti. Dirigentas turi savų rūpesčių, nusibraižo jam suprantamus interpretacijos ženklus partitūroje. Orkestro artistai savotiškai užsiėmę, kiekvienas turi savo nuomonę, tampa kritikais – visi tyliai nustato, ko bus vertas naujas kūrinys. Dar įdomiau būna, jeigu dirigentas ar solistas yra užsienietis arba tenka susitikti su kitos šalies orkestru.

Kas buvo Jūsų didžiausiais autoritetais, pradedant kūrybinį kelią? Kokia jo pradžia? Kokių kūrėjų šiuolaikinė muzika artimiausia?

O, jų yra ir buvo labai daug. Esu išstudijavęs begalę šiuolaikinių kūrinių, neskaitant klasikos... ir ypač mano mėgstamų impresionistų. Mokiausi visą gyvenimą.

Bet grįžkime prie studijų pradžios. Įstojęs į konservatoriją (dabar Muzikos ir teatro akademija), patekau į neįprastą meno kalvės aplinką. Čia pamačiau labai daug man tik iš pavardžių žinomų žmonių. Nemažai iš jų mokslus buvo krimtę Paryžiuje, Berlyne, Leipcige, Prahoje, Romoje... Mandagumas, tolerancija, dažnai veiduose šviečianti šypsena buvo kontrastas įprastinei tuome-

tei aplinkai. Čia galėjai sutikti garbius žmones, kuriuos pažinojo ir gerbė visi. Smalsu buvo iš arti pamatyti Balį Dvarioną, orios laikysenos Eduardą Balsį arba sužinoti, kad maloni fortepijono pedagogė Sofiją Didenkienė yra Juozo Naujalio jauniausioji duktė, o kuklus polifonijos dėstytojas yra kompozitorius Vytautas Klova...

Aš įstojau į chorinio dirigavimo skyrių, bet noras studijuoti kompoziciją netrukus atvedė pas pilną jaunatviškos energijos Julijų Juzeliūną (ten pas jį jau mokėsi mano vyresnysis brolis Vytautas). Pademonstravau savo kuklius bandymus kūryboje ir, savo nuostabai, buvau labai maloniai įvertintas. Man buvo pasiūlyta šalia dirigavimo ruoštis ir kompozicijos studijoms. Mane konsultavo, skatino kūrybinę fantaziją, aptarinėjome studijuoti pasirinktus muzikos pavyzdžius. Po metų, išlaikęs stojamuosius egzaminus, tapau kompozicijos specialybės studentu. J. Juzeliūnas buvo pirmas kompozitorius, padaręs man didžiulę įtaką. Supratau, kad, norint ką nors pasiekti mene, reikės labai daug ir nuoširdžiai dirbti. Taigi, atsakant į Jūsų klausimą apie įtaką kūrybinio kelio pradžioje, pirmiausiai turiu įrašyti J. Juzeliūną, toliau sektų Igoris Stravinskis (konkrečiai - baletas „Šventasis pavasaris“) su jo sugebėjimu panaudoti archaiškas liaudies melodijas avangardinėje muzikoje. Negaliu nepaminėti Witoldo Lutoslawskio muzikos subtilumo, jo linearinės muzikos pajautos. Toliau sektų visa eilė viso pasaulio šiuolaikinės muzikos meistrų. Aš visada domėjausi, kas naujo dedasi aplink, studijavau visą gyvenimą. Vėliau tapau kritiškesnis, jau daug kas manęs netenkino, o ypač kūrybinių koncepcijų inertiškumas. Supratau, kad po saule ne tiek jau daug atsiranda atradimų.

Pragyventi tik iš kūrybos visais laikais buvo ne taip paprasta. Turbūt tam reikalingi ne tik kūrėjo, bet ir vadybininko gabumai? O gal turite savo vadybininką?

Ne, niekad neturėjau ir, tikriausiai, neturėsiu. Mano nekomercinė muzika, o iš manęs – joks vadybininkas. Visai kas kita, kai atlikėjai pageidauja, kad jiems būtų sukurta arba sulauki kokio nors užsakymo. Sėkmės atveju naujas kūrinys pradeda gyventi savo gyvenimą, susidomi kiti. Pamenu vieno festivalio organizatoriaus pamokymą: „Tu turi įrodyti, kad padarysi geriau už kitus. Kas įrodo, tas ir gauna užsakymą“. Niekada nepeikiau kolegų, nesakiau ir nesakysiu „padarysiu geriau, duokite man“. Taigi, nesu per daug šiuolaikiškas, nors ir suprantu gyvenimo realybę. Ji ne visada blizganti savo grožiu.

Ką kaip kompozitoriui davė pedagoginė veikla, darbas televizijoje, Lietuvos kompozitorių sąjungoje?

Ne tiek jau daug to darbo ir buvo. Supratau, kad nelabai esu tikęs kolektyvinei veiklai. Nors būti tarp žmonių yra malonu ir gera, mane labai išsekina visokie posėdžiai, sambūriai. Man sunku klausyti kieno nors „vadovavimo“. Pastebėjau, kad po to sunku prisėsti prie kūrybos, susikaupti. Supratau, kad laisvo menininko statusas man yra tinkamiausias. Nuo vaikystės buvau linkęs į vienumą. Be to, esu kairiarankis. Tik vėliau sužinojau, kad kairiarankiai truputį kitaip priima juos supantį pasaulį. Visai neseniai viena muzikologė charakterizavo mane kaip „didelį vaiką, nesuprantantį gyvenimo“. Stebėjaisi, kad kai kurie būryje, tarp žmonių jaučiasi kaip žuvis vandenyje, atgyja, pajunta savo vertę. Pamenu, per vieną kompozitorių sąjungos suvažiavimą, renkant naują kompozitorių tarybą, Bronius Kutavičius, stebėdamas vieną aktyvų kolegą, kumštelėjo mane: „Žiūrėk, per trisdešimt metų žmogus nieko taip ir nesukūrė, o čia koks energingas“. Nieko nepadarysi – toks jau tas gyvenimas.

Daug Jūsų kūrinių yra atlikę žymūs užsienio orkestrai. Kas suteikė ypač daug dėmesio ir kodėl?

Orkestrinė–simfoninė muzika visada man suteikdavo daugiausiai dėmesio. Studijuojant konservatorijoje ypač patikdavo iš balkono stebėti pilną sceną muzikantų, matyti instrumentų įvairovę. Stebindavo skirtingų instrumentų ir jų grupių tembrai, garso intensyvumas, įvairūs niuansai. To neįmanoma pamiršti. Vėliau atėjo laikas, kai pradėjo atlikinėti ir mano muziką. Sulaikęs kvapą klausydavau, girdėdavau, kaip daužosi krūtinėje širdis. Vėliau pamažu apsipratau, ramiau reaguodavau, bet ir dabar prieš atliekant naują muziką truputį neramu – nepraeina, nedingsta šitas jausmas. Skambančiai muzikai negaliu būti abejingas, o ypač tada, jeigu ją atlieka pasaulinio lygio orkestras. Tokį jaudinantį dėmesį patyriau Maskvos P. Čaikovskio konservatorijos didžiojoje salėje, sėkmingai nuskambėjus mano simfonijai „Rex“. Nepamirštamasis ir jos atlikimas Prahos nacionalinėje filharmonijoje. Beje, garsusis čekų simfoninis orkestras „FOK“ atliko ir išleido kvadrafoninę plokštelę. Maloniai prisimenu švedų „Musica Vitae“, suomių Ostrobotnijos kamerinius orkestrus, Nyderlandų „Nieuw Ensemble“, kaimynų latvių nacionalinį simfoninį orkestrą, na ir, žinoma, mielus, seniai pažįstamus, lietuviškuosius

orkestrus ir atskirus atlikėjus. Juos aš kartu laikau ir savo mokytojais, ir draugais eksperimentuojant, ieškant naujovių, optimalaus skambesio.

Turbūt nedažnas kompozitorius gali pasigirti tokia premijų gausa. Kuri iš jų buvo netikėčiausia?

Kažkaip apie tai niekad negalvojau. Daug ar mažai? Viską priimdavau kaip natūralų dalyką. Gyvenimas išmokė. Nereikia per daug ko nors tikėtis, likimas kartais mėgsta ir pasijuokti. Svarbiausia - darbas, atkaklus kūrybinis darbas, ir jis, jeigu yra šio to vertas, nebus nepastebėtas. Man svarbi ir reikšminga valstybinė premija kūrybinio kelio pradžioje (1977) ir, aišku, Nacionalinė kultūros ir meno premija (2002). Kalbant apie netikėtumą, reikia prisiminti abiem atvejais vieną dėsningumą. Man buvo sakoma: „Jeigu apie tave nerašys spauda, premijos nesitikėk“. O aš pirmuoju atveju buvau vienintelis spaudos nepastebėtas kandidatas premijai gauti. Antruoju atveju panašiai. Į viską reagavau labai ramiai, galvodamas apie tolesnę kūrybą, o ji buvo sėkminga – tarptautinių simfoninių kūrinių konkurse „Sinfonia Baltica“ Rygoje 2004 metais už kompoziciją simfoniniam orkestrui „Bokštų kontrapunktai“ (Tower Counterpoints) laimėjau pirmąją premiją. Ją galima laikyti netikėčiausia ir didžiausią moralinį pasitenkinimą keliančia premija. Vertinimo komisijos nariai – autoritetingi meno žmonės iš JAV, Jungtinės Karalystės, Suomijos. Vėliau apie kiekvieną jų pasiskaičiau muzikos enciklopedijoje.

Netradiciniai garso išgavimo būdai, nekonvencinės muzikos formos, muzika, kuri niekur neskuba, muzika, kuri atspėjama staiga – tai, kas Jurgį Juozapaitį išskiria iš kitų muzikos kūrėjų. Kas Jums, kaip menininkui, svarbiausia?

Kiekvienam kompozitoriui, kiekvienam kūrėjui tenka nueiti ilgą kūrybinių ieškojimų kelią, įvaldant profesijai reikalingas teorines, technines, praktines žinias ir priemones. Kai jos pradeda paklusti, gali pabandyti sukurti naujus, savus sąskambius, savaip traktuoti formą, erdvę, kalbą ir, jeigu nesieki bet kokiū būdu šokiruoti klausytojų, būti vienadieniškai madingu, iškyla tradicijos ir naujovių derinimo klausimas, kūrybinio tautos paveldo panaudojimo ir įprasminimo problema.

Užtenka, einant senamiesčiu, kilstelėti nosį į viršų ir akys iš karto užklius už kokios nors architektūrinės detalės. Bėlieka susimąstyti, - prieš tiek metų statyta. Kokia darna. Kas buvo tie žmonės? O jei esi šiuolaikiškas, tai ir kiek

tai kainuoja? Man labai svarbu neneigti, neišduoti čia gyvenusių ir kūrusių žmonių, jų mentaliteto, visada jausti iš praeities mus pasiekiančią jų dvasinę aurą. O jos pilna visur – tereikia nenusigręžti nuo jos, sugėbėti ją pamatyti.

Aš jos įprasminimo siekiau visą gyvenimą, pradedant simfonija „Rex“ M. K. Čiurlionio atminimui, vėliau – simfoniniu paveikslu „Alkai“, „Jaura“ kameriniam orkestrui, simfonija „Kryžių kalnas“ bei naujausiais opusais „Šventaragio freskos“, „Sympho 2009“.

Taigi, tokia mano kaip kompozitoriaus ir piliečio nuostata. Manau, kad ji bendraeuropietišrame kontekste suteikia mano kūrybai originalumo.

Pirmąjį autorinį CD išleidote tik 2005-aisiais, jau būdamas Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatu. Kodėl taip vėlai?

Atsakymas labai paprastas – niekada nesirūpinau savo kūrybos propaganda. Pirmąjį autorinį CD išleido Muzikos informacijos ir leidybos centras, nes jie turėjo tai padaryti, propaguojant Nacionalinių premijų laureatų kūrybą. Reikia pridurti, kad nemaža mano kūrinių yra patekę į įvairius CD, tame tarpe Čekijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rusijoje. Mano muzika yra nekomercinė, todėl visai nesvarbu brukti jos klausytojams ar stengtis apie ją kelti šurmulį. Man, kaip ir kiekvienam autoriui, svarbiausia, kad kūriniai išlaikytų savo vertę, būtų reikalingi.

Kada tapo aišku, kad muzika lydės visada?

Pradėjus studijuoti kompoziciją. Iš karto supratau, kad niekad neapleisiu jos. Ji tapo ir mano profesija, ir hobis.

Kuriant mane gelbsti kažkoks paslaptingas, sunkiai suvokiamas jausmas, vadinamas vienu paprastu žodžiu – intucija ir tas nenusakomai paslaptingas džiaugsmas, užplūstantis krūtinę, patirtas dar vaikystėje jau po pirmojo bandymo sukurti „savo“ melodiją. Visą gyvenimą teikiau pirmenybę intucijai, atmesdamas visokius „taip reikia, madinga, pagal tokią teoriją, taip daro visi, modernu“. Pasitaikydavo, kad, nebaigus pradėto darbo, čia pat įkyriai, „be eilės“ išsdavo nauja mintis ir ji laimėdavo.

Kad vyresnysis brolis Vytautas apdovanotas panašiais talentais, plačiai žinoma. O kas dar Jūsų šeimoje ar giminėje turėjo gabumų dainai, muzikai? O Jūsų atžalos?

Užaugau šeimoje, kur nuolat skambėjo paprasta, liaudiška muzika, visi vyresnieji tapė akordeoną, armoniką. Man, jauniausiam šeimoje, tai buvo

natūralu, įprasta. Esu girdėjęs pasakojimą, kad mano senelė išsiskyrė labai gražiu balsu, o kitas senelis mėgo pasakoti vaikams pasakas, jas vaizdingai pailiustruodamas smuiko arba klarneto improvizacijomis. Deja, man jų girdėti jau neteko – per vėlai atėjau į šį pasaulį. O persikėlus į dabartį, galiu pasakyti, kad mano šeima muzikali. Žmona Ona - muzikologė, dukra Vita šiais metais baigs Vilniaus universitetą, istorijos magistro studijas, o sūnus Jurgis pasirinko profesionalaus muziko kelią – jis griežia altu ir yra Muzikos akademijos magistrantas, jau kelių tarptautinių konkursų laureatas.

Ką Jums, kaip būsimam kūrėjui davė gimtieji namai?

Labai daug, o galbūt ir viską. Namuose visada buvo jauku, gera, ir svarbiausia, supo šeimos šiluma. Prisimenu didžiulį eglėmis apjuostą sodą, kurio viduryje stovėjo raudonu čerpių stogu išsiskiriantis namas. Esu sukūręs vokalinį ciklą „Medžių tylą“ pagal poetės A. Gustas eiles. Jame apdainuojama vaikystės, tėvų namų idilė.

Kada paskutinįsyk lankėtės gimtinėje? Ar ten dar yra, kas laukia?

Buvau nuvežęs šeimą prieš kokį penkioliką metų, norėjau parodyti savo vaikystės takus. Bet jų jau neliko – aplink plytėjo plynas laukas, kuriame, mano nuostabai, smagiai laigė kiškių būrys. Seniai nebuvau tiek daug jų matęs vienoje vietoje. Jie, nieko nesibaimindami, bėgiojo, žaidė ir, reikia manyti, puikiai jautėsi. Viskas čia buvo pasikeitę, nieko nebeliko, tik netoliese augęs, dabar jau sustiprėjęs, ąžuolas nenorėjo užleisti savo pozicijos, kaip ir ranka pasiekiamo, padidėjusi, dabar Šiaulių jūra vadinama Dubysa. Smagu.

Mane, pirmoką, pradinėje mokykloje į vieną suolą persodino su ketvirtoku, tai yra su Jumis. Atseit, todėl, kad su bendraamžiais nebeturėjau ką veikti. Kartu ir diktantus rašėm. Ar dar pamenate tuos tolimus metus?

Taip, žinoma, tai buvo puikus laikas - draugiška mokykla, mokiniai. Pirmosios mokytojos Genovaitės Dagienės garbei reikia pasakyti, jog jos dėka buvo pastebimi gabumu išsiskiriantys mokiniai, jie skatinami. O prieš kiekvieno iš mūsų akis buvo nežinomas gyvenimo kelias, kurį reikėjo garbingai įveikti.

ALANTUI VISADA
LABAI TRŪKO LIETUVOS,
arba
SVETIMAS ANT MISISIPĖS KRANTŲ

Taip žurnalistei Loretai JASTRAMSKIENEI sakė šių eilučių ir knygos apie Vytautą Alantą autorius.

Monografiją apie Vytautą Alantą parašėte ne vienu brūkštelėjimu – knygos pabaigoje liko įrašas 1992–2009. Septyniolika metų gyvenote mintimis kartu su „Tauta istorijos vingiais“ autoriumi?

Ir taip, ir ne. Taip, nes šito darbo pradžia ištis 1992-ieji, tačiau ne prie medžiagos kaupimo ar jos apibendrinimo, sisteminimo, o prie būsimos knygos rankraščio prisėdau tik prieš trejus ketverius metus ir dirbau su pertraukomis. Juk per tą laiką atsirado dar dvidešimt knygų.

Kaip atsirado knygos sumanymas?

Tai susiję su kita knyga – „Namuose ant Pasadnos ulyčios“, kuriai medžiagą pradėjau rinkti dar aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Venclauskių šeimoje Šiauliuose užaugusi pamestinukė Lialė, t. y. Aldona Jakševičiūtė-Vinklerienė, apsigyveno Kaune ir artimai bendravo su daugeliu smetoninių inteligentų. Šitoje draugėje buvo ir pirmoji Alanto žmona Elena Petrikaitė, su kuria supažindintas turėjau progą iš pirmųjų lūpų išgirsti tai, kas dar niekur nebuvo užrašyta. Ne sykį buvome susitikę. Vėliau aplankiau ir Vilniuje gyvenančią jos ir rašytojo dukrą.

Skaitytojui kalbate apie Alanto gyvenimo, kūrybos faktus, nepiršdamas savo nuomonės, vaizduodamas juos politiniame, kultūriniame, istoriniame kontekste. Turėjote išstudijuoti visą šimtmetį ir tiltų nuo Lietuvos iki Amerikos „konstrukcijas“ – moralines, etines, tautines, ideologines. Kas Jums pačiam buvo atradimas?

Tų atradimų buvo daug, visi jie aprašyti knygoje. Jei trumpai, - pats Alantas buvo didžiausias atradimas. Juk toje Lietuvoje, kurioje užaugome, apie jį beveik nieko nežinojome.

Vieną netikėtumą reikėtų išskirti – 1976 m. išleistą publicistikos knygą „Romus Kalanta“. Lietuvoje iki šiol dar neturime tokio leidinio, o Alantas-žurnalistas ir užatlantėje gyvendamas sugebėjo surinkti tiek daug ir įvairios medžiagos, kad lieka tik stebėtis. Nemažai jos surado įvairių šalių spaudoje – užsienio korespondentai, tuo metu dirbę Sovietų Sąjungoje, plačiai aprašė Kauno įvykius. Įvairiais keliais rašytoją pasiekė ir tuometinės Lietuvos laikraščiai. Bendrauta ir su gyvais liudininkais, pavyzdžiui, su režisieriumi Jonu Jurašu, 1975 m. apsigyvenusiu Vakaruose. Knygos paantraštė „Gyvieji deglai Nemuno slėnyje“ – ne tik R. Kalantos portretas ir 1972 m. antisovietinių įvykių Kaune faktai, bet ir prisiminimai apie 1956 m. Vėlinių vakarą Kauno centrinėse kapinėse, kai Lietuvos vėliava buvo užklotas Nežinomo kareivio kapas, 1960, 1963 metų įvykiai ir kiti. Net Pilėnai.

Knygos pradžioje užsimenate, kad iki šiol nėra deramai įvertinta Alanto kūryba, neturime išleistų visų jo kūrinių. Kas tai? Leidyklų vangumas, pavydas ar paprasčiausias užmaršumas?

Didžiausias susidomėjimas egzodo rašytojų kūryba buvo Atgimimo metais ir vėl atkūrus Nepriklausomybę. Be abejo, laiku buvo pakartota Lietuvoje Alanto ideologinių mąstymų knyga „Tauta istorijos vingiais“ (1990), perspausdintas istorinio romano „Šventaragis“ dvitomis (1998). Gal tai ir nėra taip mažai, juk atėję nauji laikai priartino tiek daug, apie ką anksčiau nė pasvajoti nedrįsdavome. O kai yra iš ko rinktis, kažkas lieka nuošalėje, bent kuriam laikui. Dar ateis laikas ir vienai kitai Alanto knygai, o pirmiausia, drįsčiau spėti, romanui „Pragaro pošvaistės“ (1951).

Egzodo rašytojų kūriniai kol kas nugarūsti į atokesnes knygų lentynas. Kada jos bus reklamuojamos kaip, pavyzdžiui, Johno Irvingo ar Umberto Eco romanai? O gal to nereikia?

Bibliotekoje, kurioje skaitau, tokių problemų nepastebėjau. Knygynuose – taip. Su reklama prasti popieriai. Ypač tuo įsitikinau, išleidęs Lietuvoje Kazimiero Barėno romanų trilogijos pirmuosius du tomus. Puikios knygos taip ir nesulaukė nė vienos recenzijos. O dar anksčiau išleistą ne mažesnio dėmesio vertą jo „Apsakymų rinktinę“ UAB „Mūsų knyga“ taip „platino“, kad didžioji dalis knygų taip ir nepasiekė knygynų – liko gulėti sandėlio kampe.

Tačiau aš tikrai ne prieš Irvingo ar Eco romanus. Pikta tik tuomet, kai reklamuojamas niekalas.

Bendravote su Irena Alantiene, kuri pasakojo ir apie pirmąją vyro žmoną Eleną. Korektiškai ir taktiškai knygoje rašote apie rašytojo moteris, neplėtodamas santykių temos. Kodėl iširo pirmoji santuoka ir kodėl per pirmąją okupaciją, 1940–aisiais, Alantas pasitraukė į Berlyną vienas, be šeimos, kurią sovietai ištrėmė į Sibirą?

Lyg ir aiškiai knygoje toji išsiskyrimo diena užfiksuota: prasidėjus sovietinei okupacijai, Alanto, ilgamečio valstybės laikraščio redaktoriaus, likimas buvo nulemtas. Kelias dienas su vaikais prabuvęs tėviškėje, suprato, kad reikia slėptis. Atsidūrė pas operos solistę Vincę Jonuškaitę-Zaunienę Kaune. Padėtis komplikavosi ir ūkininko vežime, užklotas šiaudais, buvo išvežtas į Palangą, kur gyveno sesuo ir kur dar buvo likęs vienintelis langas į Vakarus. Elena nutarė likti Kaune, dirbo, jai atrodė, kad niekas negresia. Net pavasarį, pasklidus kalboms apie vežimus, raginama bėgti, slėptis, nepaklausė. Taip su sūnumi atsidūrė Sibire. O dukrą užaugino seneliai Lietuvoje.

Matyt, turėjo įtakos ir tai, kad Vytauto ir Elenos santykiai buvo atšalę. Tačiau derėtų nepamiršti: Elena iki mirties susirašinėjo su buvusiu vyru, gražiai bendravo su antrąja žmona Irena, dalyvavo perlaidojant Alanto palaikus Kaune.

Nustebino karo metais Vilniaus miesto teatro, kuriam tuomet vadovavo Alantas, kai kurių darbuotojų pretenzijos dėl bulvių, malkų, pomidorų, kopūstų ir panašių dalykų. Rašytojas tą metą apibūdino kaip „automobilio vairavimą per kelmyną“.

Karo baisumų ir bado, aciū Dievui, nesu patyręs, tačiau nedrįsčiau smerkti tų, kuriems tais sunkiais metais rūpėjo ir labai materialūs dalykai. Atsakydamas atsiversiu knygą ir pacituosiu: „Nors darbo sąlygos buvo sunkios, daug ko trūko, tačiau ir vadovai, ir menininkai darė viską, kad Vilniaus miesto teatras ir toliau liktų pirmaujančiu Lietuvoje“ (p. 90).

Kitas sunkus išbandymas – 20 metų Fordo fabrikuose eiliniu darbininku. Tačiau

juk Alantui buvo siūlyta redaguoti „Dirvą“, kiti darbai. Išdidumas neleido dirbti pusvelčiui „balto“ darbo, jis rinkosi „juodą“, keikė dvokiantį fabriką, tačiau... jame dirbo. Tai – savo vertės išsaugojimas, pasirenkant sunkesnę kelią?

Sunku pasakyti, kaip būtų susiklostęs Alanto gyvenimas užatlantėje, jei jis, ten atsidūręs, nebūtų buvęs toks džentelmeniškas. Poetas Juozas Tysliava, netikėtai atsiumęs Alantams iškvietimą anksčiau už tuos, kurie žadėjo tai padaryti, jam iškart pasiūlė darbą „Vienybės“ laikraščio redakcijoje, o Alantas atsisakė, nes jam atrodė negarbinga nenuvykti į Detroitą pas žmones, kurie siuntė siuntinius, laukė. Deja, apsisitojęs pas Gerardarius, jau trečią dieną išgirdo, jog reikia eiti dirbti. Ir ne bet kur, o į fabriką. Nebuvo tesėtas pažadas ir dėl atskiro buto.

O darbas „Dirvoje“ buvo menkai apmokamas, jo atsisakydamas Alantas galvojo apie šeimą. Kad ir sunkus darbas fabrike, bet leido daugiau mažiau pasirūpinti artimaisiais. Mechaninis darbas ir laisva galva prisidėjo gimstant būsimų kūrinių herojams. Stovint prie konvejerio linijos ir pertraukų metu užrašytas ne vienas sakinytis ir net puslapis.

Monografijoje yra intriguojantis faktas, kai Alantas sužino, jog yra ne tik fašistas, vadizmo skelbėjas, bet ir bolševikas. Nors rašote, kad jį darbas spaudoje buvo užgrūdinęs, tačiau, sutikite, tokio grūdinimo, dar iš savų, gal ir nereikėjo. Net ir emigracijoje lietuviai vienas kitam į užkulnį įkąsdavo?

Kaip danguje, taip ir ant žemės. Visokių buvo, visko pasitaikė ir išėivijoje.

Egzodo rašytojas geriausiai įsivertino romanus „Šventaragi“ ir „Pragaro pošvaistės“?

Tegul Alantas atsako: „Reikšmingiausiu laikau romaną „Pragaro pošvaistės“, svarbiausiu – istorinį romaną „Šventaragis“ (p. 304).

Dėmesys „Pragaro pošvaistėms“ buvo nepaprastas. Toks, kokio turbūt nesulaukė nė viena lietuvių autoriaus knyga. Net aštuoniasdešimt recenzijų ir atsiliepimų! Nuo iškėlimo į padanges iki visiško suniekinimo. O praėjus porai dešimtmečių, tos recenzijos sugulė į knygą.

Cituojate vieno pokalbio metu leidinyje „Ateitis“ Alanto pasakytus žodžius: „Mano tautos tragedija ir Vakarų kultūros bankrotas mane paskatino ieškoti moralinės atsparos savo tautos šaltiniuose (...) Man visą laiką Nemunas teka per Atlantą: aš visada liksiu svetimas ant Misisipės krantų“. Manote, šių dienų Lietuvoje jis nesijautų svetimas?

Sunku prognozuoti. Akivaizdu viena: jam visada trūko Lietuvos, su jos vardu gulė ir kėlė.

Gal atkreipėte dėmesį į kelis knygos puslapius (333-336), kuriuose kalbama apie Jurašus? Alantas nepritaria jų „Lietuvos apleidimo filosofijai“, mano, kad talentingi žmonės gali daugiau nuveikti gyvendami tėvynėje, kad ir okupuotoje. Kaip pavyzdį nurodo režisierių Juozą Miltinį. O kodėl Alantas turėjo pasielgti kitaip, paaiškinimas suprantamas: „Aš bėgau ne gelbėdamas savo plunksną, o (...) savo kailį. Aš buvau „fašistinio“ Lietuvos aido vyr. redaktorius, „kraugerio“ A. Smetonos šalininkas, vokiečių okupacijos metu direktoriauau Vilniaus miesto teatre ir Filharmonijoje, kurią aš irgi „valdžiau“, dirbo turbūt apie porą šimtų tarnautojų ir, kas be ko, nė kiek nenorėdamas ir nesistengdamas, įsigijau tarp jų nemaža priešų. Žinau, kad ir Vilniaus dramoje buvo komunistuojančių. Žodžiu, aš turėjau daug šansų atsидurti NKVD naguose“.

Lietuva maža valstybė – dažnai girdžiu, kai pristatoma mūsų šalis kokiėje nors užsienio piliečių draugijoje. Aiškinama, kad dėl mažumo yra sunkiau pasiekti tikslų ir panašiai. Taikliai parinkote knygos pabaigai motyvą šia tema – V. Alantas piktinosi laikraštinių pamėgtu Lietuvos vaizdavimu „maža, mažyte“. Jis primena, kad yra dar mažesnių valstybių, nereikia menkinti ir kūdikinti Lietuvos.

Taip. Čia Alantas teisus.

Rašytojas dar spėjo sulaukti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo ir ištarti pranašiškus žodžius: „Džiaugiuosi, bet... Vargšė Lietuva! Dar jai teks daug iškentėti, sunkiai pavargti, visokių pavojų išgyventi, kol tikrai ateis laisvė“. Jis mirė tą patį Nepriklausomybės atkūrimo pavasarį.

Praėjo dvidešimt metų nuo atkurtos valstybės Nepriklausomybės. Tačiau tautos filosofai, rašytojai, politikai, gyvenę ir kūrę prieškarį, dar vis tarsi po stiklo gaubtu. Kodėl?

Gal todėl, kad kai kurie šiandien gyvenantys ir sprendžiantys labai sau svarbūs? Vis dėlto yra ir gražių išimčių.

777. *Studija*

AMKLF

Su Gintautu Vėžiu, vadovavusiu Algimanto Mackaus knygų leidimo fondui (AMKLF), užmezgėme pažintį likus vos trejetui metų iki jo mirties. Šviesusis tautietis labai teigiamai įvertino norą Lietuvoje plačiau papasakoti apie AMKLF, pažadėjo padėti.

O mūsų neakivaizdinio ryšio sėkmę užtikrino bendras bičiulis – dailininkas Vytautas Osvaldas Virkau, ilgametis AMKL fondo valdybos narys ir Gintauto bei Lakštuonės Vėžių dukters krikšto tėvas. Jis mus ir supažindino.

Viename pirmųjų – 2003 m. gruodžio 8 d. rašytame laiške G. Vėžys atkreipė dėmesį, jog dalis fondo archyvo jau Išeivijos studijų centre Kaune, o kita dalimi naudojasi jis pats. Įsiminė ir pora jo pastebėjimų – nemėgstas gražbylystės ir „sparnuotų“ žodžių. Ir dar – kitataučių pavardžių bei vietovardžių sulietuviavimo. Pateikė porą įtikinamų pavyzdžių: kai Prancūzijos miestas Calais tampa Kale – moteriškos giminės šunimi, o vienas iš lėktuvo išradėjų Orville Wright – Raitu Orviliu, nors jis „niekur nejojo“.

*Išliko xx a. pirmosios
pusės žmogumi*

Nors įvairiais keliais Lietuvą pasiekusių AMKLF išleistų knygų ir iki naujosios pažinties buvo jau plataka lentyna, G. Vėžys „palepino“ itin retais egzemplio-

riais, knygomis, šalia kurių leidėjai jau seniai buvo pažymėję: „Išparduota“. Ypač pradžiugino iš Willowbrook atkeliavusi pirmoji Algimanto Mackaus knyga.

A. Mackaus (1932 02 11 – 1964 12 28) asmenybė ir kūryba traukė nuo seno. Viena ar kita proga apie tragiško likimo poetą yra pasakoję jo bičiuliai, kuriems likimas lėmė sulaukti senatvės. Poetą šių eilučių autoriaus prašymu prisiminė ir pats G. Vėžys¹.

Susikūrus Jungtinėse Amerikos Valstijose studentų „Santarai“, o vėliau susijungus su Vokietijoje veikusia „Šviesa“, A. Mackus buvo vienas iš „Santaros“ veikėjų. Svarstant ateities planus tarp kitų gairių buvo ir nutarimas leisti „kontraversines, mažiau komerciniai apsimokančias bei naujų autorių knygas“. Tuo su talkininkų būreliu užsiėmė A. Mackus, daug padėjo ir jo žmona Dalia. 1957 m. įkurtoje leidykloje pirmoji knyga pasirodė po metų, tai buvo Kosto Ostrausko drama „Kanarėlė“.

Ilgametis AMKLF vadovas, prisimindamas A. Mackų, sakė, jog jam knygų leidimas nesudarė ypatingų sunkumų, jis tuo pačiu – nuo 1962-ųjų – dar redagavo ir žurnalą „Margutis“. Taip vertėsi nemažai literatų – dirbdami spaustuvėse, leisdami knygas, redaguodami laikraščius ar žurnalus.

V. O. Virkau² su A. Mackum susipažino per Algimanto būsimą žmoną Dalią, žymaus teatro režisieriaus Romualdo Juknevičiaus dukrą. Ji tuomet su Vytautu studijavo Čikagos meno institute (The Art Institute of Chicago), o vėliau pasekė tėvo pėdomis ir baigė režisūros skyrių. „Kiekvienas sukomė savo draugų tarpe, – pasakojo V. O. Virkau. – Kiek prisimenu, pats Mackus ne lietuvių tarpe nebuvodavo ir jo tarp kitataučių niekada nebuvau sutikęs“.

Bene įdomiausiai A. Mackų apibūdino rašytojas Kazys Almenas³: „Nors sulaukiau XXI-ojo amžiaus, esu XX-ojo amžiaus žmogus. XXI-ajame amžiuje aš – svečias iš praeities. Mano bendraamžis Algimantas Mackus (tik trejais metais vyresnis) buvo XX-ojo amžiaus pirmosios pusės žmogus. Takoskyra – esminė, šimtmečio antrąją pusę nuo pirmosios skiria ne tik istoriniai įvykiai, kaip karai, bet ir didelė visuomenės kaita. Populiarios kultūros bujėjimas, tech-

¹ Gintauto Vėžio laiškas Leonui Peleckiui-Kaktavičiui, 2004, kovo 29.

² Vytauto Osvaldo Virkau laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 11.

³ Kazio Almeno laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 29.

nologiniai aspektai ir taip toliau. Visuomenėje keitėsi menininko rolė, keitėsi menininko savęs įvertinimas. Jau prieš žūtį Algimantas nemėgo tos krypties, kuria vystėsi tuometinė gyvenamoji aplinka, jos kultūra ir nesistengė prie jos pritaipyti. Jis išliko XX-ojo amžiaus pirmosios pusės žmogumi⁴.

Knygas leidžiant buvo dar viena sąlyga: jos privalėjo būti aukšto literatūrinio lygio. Iki A. Mackaus tragiškos žūties per 1964 m. Kalėdas pavyko išleisti septynias knygas. Tai – Vytauto Kavolio redaguotas straipsnių rinkinys „Lietuviškasis liberalizmas“ (1959), dvi paties A. Mackaus eilėraščių knygos – „Jo yra žemė“ (1959) ir „Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai“ (1962), dar viena K. Ostrausko drama – „Žaliojoj lankelėj“ (1963) ir Williama Shakespeare'o „Hamletas“, verstas Alfonso Nykos-Niliūno (1964).

Tarp leidyklos talkininkų buvo ir jaunas inžinierius G. Vėžys, buvęs kaunietis (g. 1926). Pokaryje atsидūręs Amerikoje, porą metų tarnavo JAV kariuomenėje, baigė mechaninės inžinerijos studijas Chicagos universitete. Lietuviškoje veikloje, kaip ir dauguma tautiečių, dalyvavo tik laisvu nuo tiesioginio darbo laiku. A. Mackui padėjo skaityti korektūras. Paskutinį sykį su Algimantu matėsi prieš pat Kalėdas – A. Mackus buvo atėjęs pas jį, smarkiai įsipjovusį plaštaką betvarkant Kalėdų eglutę, į namus. Apie daug ką tąkart kalbėjosi, žinoma, taip pat ir apie būsimas knygas. Išsiskyrė lyg ir be jokios juodo šešėlio nuojautos. O netrukus, gruodžio 28-osios naktį, pažadino telefono skambutis, pranešdamas apie skaudžią nelaimę. G. Vėžys netrukus su savo automobiliu jau lėkė į tragedijos vietą.

Anot V. O. Virkau, su fondo veikla pats A. Mackus, aišku, nieko bendro neturėjo, nes jis įkurtas jam jau žuvus. Tačiau dailininkas neabejoja, kad A. Mackus tikrai tam būtų pritaręs.

Įsidėmėtini Ilonos Gražytės-Maziliauskienės žodžiai⁴: „Jis buvo labai paprastas ir kartu komplikuoatas žmogus. Tokia yra ir jo poezija. Jo asmenybėje buvo daug bruožų, prieštaraujančių vienas kitam. Mackui buvo sunku išreikšti, ką jis jautė žodžiais, net ir artimų žmonių tarpe. Bet jis ir prakalbas sakė, ir dirbo kaip žurnalistas. Mackus matė egzilų bendruomenės silpnybes ir jas be galo jautriai išgyveno. (...) Individualistas, savyje gan užsidares, dažnai niūrus Mackus niekad neatsisakė padėti, kai bendruomenė ko nors iš jo prašė. Po-

⁴ Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990. – Chicago, 1992. – P. 616.

etas, kuris taip dažnai apibūdinamas kaip „hermetiškas“, tapo visos generacijos balsu. Ironiška, kad Mackus, kuris absoliučiai neapkentė tuščio sentimentalismo, tapo jo auka. Jo tragiška mirtis pavertė jį kone panašų į legendą“.

Žinoma, nedera pamiršti ir paties A. Mackaus pasakytų žodžių⁵, kurie 1964 m. sausio 25 d. buvo ištarti įteikiant jam Vinco Krėvės literatūrinę premiją: „Nuolatinis sau išdidumo priepuolis tegul baigiasi tik tuomet, kai baigsis mūsų gyvenimas“.

Suteikti leidyklai įkūrėjo vardą buvo nutarta be didelių svarstymų, o vadovauti AMKLF pakviestas G. Vėžys. Fondą iš pradžių labai dosniai parėmė A. Mackaus mama.

Iš meilės knygai

Pirmąją AMKL fondo knyga tapo A. Mackaus „Chapel B“ – nedidelė, 64 puslapių knygelė (1965). Jos rankraštį autorius buvo dedikavęs Antanui Škėmai, kurį panašus likimas ištiko 1961-aisiais. Raktas į šią knygą – D. Thomo eilėraščio antifrazė: „Ir mirtis nebus nugalėta“.

Kaip šių eilučių autoriui pasakojo G. Vėžys⁶, fondas tapo knygų klubu, kurio nariai moka metinę 20 dolerių (vėliau – 25, 30, dar vėliau – 35 dolerių (nuo 2003) prenumeratą ir automatiškai gauna visus naujus leidinius. Kad fondas būtų atleistas nuo mokesčių ir įgytų pašto lengvatas, praėjus vienuolikai metų (1976) buvo užregistruotas kaip pelno nesiekianti organizacija (kartu su žurnalu „Metmenys“ *AM & M Publications* vardu). Tiesa, AMKLF ir „Metmenų“ kasos buvo tvarkomos atskirai.

Leidybai skirtas lėšas sudarė nario mokesčiai (apie 200 narių), aukos ir, žinoma, parduotos knygos, nes subsidijų iš valdžios AMKLF negaudavo. Algy, beje, taip pat niekam nemokėjo. Valdybą sudarė 10 asmenų. Valdybos narių pareiga buvo atrinkti rankraščius, kurių daugumą siūlė patys autoriai, užsakytas tik vienas kitas. Dalis jų dirbo prie kompiuterių (kai jie atsirado), dalis skaitė korektūras. Kiekvienas turėjo savo įpareigojimą. Pavyzdžiui, pats G. Vėžys rūpinosi susirašinėjimu su autoriais, tvarkė išdą ir bendrus reikalus.

⁵ Metmenys, 1965, Nr. 9.

⁶ G. Vėžio laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2004, kovo 29.

Neretai buvo kviečiama talka. Už leidžiamą knygą visada buvo atsakingas kažkuris valdybos narys. Labai daug darbų atlikdavo patys valdybos nariai, apmokėti tekdavo tik už rankraščio surinkimą, išspausdinimą bei išsiuntimą. Pakuodavo knygas taipogi patys AMKLF valdybos nariai. Turėjo savo žmogų Mykolo Morkūno spaustuvėje (Henrietą Vepštas), kur, fondui vos susikūrus, buvo spausdinamos AMKLF knygos.

V. O. Virkau pasakojo: „Kartais iš Lietuvos ateidavo laišakai, kuriuose klausdavo, kiek jūsų leidykloje darbininkų. Kai atsakydavome, kad viskas daroma savanoriškai, susirenkant talkai, mūsų nesuprasdavo“. Jis pats į šį procesą įsijungė kaip ir „visiškai netyčia“, t. y. pasiteiravus, ar negalėtų paruošti aplanko leidžiamai knygai. Gintautui rūpėjo ne tik, kas knygoje, bet ir kad knygą būtų malonu paimti į rankas. Per metus būdavo du valdybos posėdžiai: vienas – artėjant pavasariui, kitas – rudeniui. Viskas būdavo sprendžiama balsavimu. Nors visi kalbėjo laisvai ir iš šalies žiūrint galima buvo susidaryti nuomonę, jog tokiu būdu neįmanoma ką nors reikšmingo padaryti, bet... pasidarydavo. G. Vėžys pirmininkavo tiksliai ir aiškiai, sekretoriavo visi paeiliui. Visi protokolai, nuo pirmojo iki paskutinio, išliko.

Dažnai buvo spausdinamos tokios knygos, kurių kitos leidyklos nenorėdavo leisti, nes nesitikėjo jas parduoti. O fondas neuždarbiavo ir, turėdamas narių, galėjo rizikuoti.

Išleistosios knygos buvo siunčiamos ir į įvairias bibliotekas. Jau sovietmečiu pasiekdavo Lietuvą – Vilniaus universitetą ir Martyno Mažvydo biblioteką. Žinoma, tuomet jos atsidurdavo specfonduose, į kuriuos patekti galėjo toli gražu ne kiekvienas. Kartais, jei nekonfiskuodavo, pavykdavo įvežti pavieniams asmenims.

Visos fondo knygos buvo siunčiamos į *National Library of Congress*, jos ten ir dabar prieinamos. Įdomu, kad fondas atsisakė nuo bet kokių *copyright* teisių, – kad bet kuri kita leidykla be problemų galėtų jas persispausdinti. Šis ženklas – © – buvo dedamas tik tokiu atveju, jei pageidavo knygos autorius. Tai, anot V. O. Virkau, tik paryškina, kad visas fondo darbas – iš meilės knygai.

Fondui talkinantys žmonės neretai ir laisvalaikį leisdavo kartu. Pavyzdžiui, Lakštuonė ir Gintautas Vėžiai, Henrieta ir Vytautas Vepštai, Irena ir Vytautas O. Virkau. Po to, kai vieną vasarą Gintautas su Lakštuone ir dar žeme ropojančia dukrele Vaiva (dabar – imunologijos mokslininkė) apsilankė V.

O. Virkau vasaros rezidencijoje, į kaimą suko jau kasmet. Kelionės baidare, dviračiais, grybavimas, knygos po ranka – tokia tų dienų kasdienybė. Henrieta su Lakštuone (tuomet dar Betkauskaite) buvo pažįstamos nuo universiteto laikų. Gintautas su Vytautu taipogi susipažino tik Amerikoje. Kalbėdavosi, žinoma, apie viską, tačiau viena tema būdavo svarbiausia – fondas.

Pirmasis dešimtmetis

Kaip A. Mackaus knygų leidimo fondui sekėsi pirmuosius dešimt metų, plačiai atspindi Vlado Ramojaus pokalbis su G. Vėžiu, išspausdintas dienraščiui „Draugas“ mokslo, meno ir literatūros puslapiuose⁷.

„Labiausiai norėta išlaikyti aukštą leidžiamų knygų kokybę ir išsiversti be didesnės pašalinės finansinės paramos, – pasakojo fondo vadovas. – Iki šiol sekasi. Smarkiai brangstant knygų leidimo išlaidoms, reikės ieškoti naujų būdų lėšoms sutelkti. Kainų kilimo pavyzdžiui pailiustruoti galiu paminėti, kad pernai išleisti dvi knygas mums kainavo 9,500 dol., tuo tarpu kai 1973 m. už tris neblogesnes knygas sumokėjome tik 7,000 dol. Šiuo metu fondo pagrindą sudaro fondo nariai, kurie kas metai moka nustatytą įnašą (25 dol.) ir automatiškai gauna visus mūsų naujus leidinius ir, jei nori, gali pasirinkti ir senesnių, neišparduotų leidinių. Fondo nariais gali būti visi, kas tik nori, ir mūsų skaitančioji visuomenė yra labai kviečiama prisidėti“.

Keli įdomesni skaičiai: per pirmąjį dešimtmetį bendras išleistų knygų (28) tiražas – 19 700 egz. Jei pirmaisiais metais knygos leistos tik 300-400 egz. tiražu, nuo 1969 m. mažiausias išleidžiamos knygos tiražas – 500 egz. Dažniausias tiražas dabar, išpopuliarėjus leidyklai, – 800-1000 egz.

Paklaustas, „ar būtinau pageidaujate, kad veikalo autorius būtų artimas Šviesos-Santaros ideologijai?“, G. Vėžys atsakė: „Yra normalu, kad Santarai-Šviesai artimi autoriai pirmiausia kreipiasi į Algimanto Mackaus knygų leidimo fondą dėl jų knygų išleidimo. Tačiau ideologija nėra būtina sąlyga knygos išleidimui. Kartais būna atvirkščiai, autorius pasidaro artimas Santarai-Šviesai po jo knygos išleidimo, kai ankstyvesni bandymai knygą išleisti kitose leidyklose

⁷ Draugas // 1976, liepos 17.

būdavo atmesti dėl įžiūravimo pikantiškumo ar kitų priežasčių. Yra autorių, kuriuos traukia mūsų fondo skoningas ir turtingas knygų apipavidalinimas ar, apšlamai paėmus, vienos iš geriausių išėivijos leidyklų prestižas“.

Čia yra ir toks pastebėjimas: bandymas gauti finansinės paramos iš lietuviškų institucijų, remiančių kultūrinius darbus, užsibaigė be rezultatų. Todėl ir toliau tenka verstis patiems savo jėgomis – didžiuosius darbus atlieka savanoriai be jokio atlyginimo.

Į vieną aktualiausių pokalbio klausimų mums, gyvenantiems Lietuvoje, - ar „fondo išleistos knygos pasiekia Lietuvą?“ – AMKLF vadovas taip atsakė: „Siunčiu fondo leidinius porai Lietuvos bibliotekų ir *porai žmonių, kurie turi teisę jas gauti* (išskirta mano – L. P.-K.). L. Vėžienės ir V. O. Virkau tvirtinimu, knygas gaudavo M. Mažvydo ir VU bibliotekos, „Pergalės“ ir „Literatūros ir meno“ redakcijos bei Vytautas Kazakevičius (recenzavęs išėivijoje išleidžiamas knygas „Pergalėje“ – L. P.-K.); kitos pavardės užsimiršo, tačiau jų, *turėjusių teisę gauti knygas*, „galėjo būti ir daugiau negu du“ – L. P.-K.). Noriu pažymėti ir pabrėžti, kad paprasti žmonės paštu negauna jokių Amerikoje išleistų lietuviškų knygų ir spaudos (nebent „Vilnius“ ar panašių komunistinių leidyklų), kad bibliotekų kartotekose tos knygos irgi nepažymėtos ir liaudžiai neprieinamos. Net ir tokių rašytojų, kurių knygos buvo Lietuvoje išleistos (Kazys Almenas, Algimantas Mackus, Marius Katiliškis), (...), paštu į Lietuvą privatiems asmenims nenuėina. Šis antrasis spaudos draudimas jau tęsiasi nuo 1945 m. Ir, nežiūrint gražių kalbų apie kultūrinį bendradarbiavimą ir Helsinkio konferencijos žmogaus teisių ir idėjų pasikeitimo garsų deklaravimą, nerodo jokios tendencijos užsibaigti arba bent palengvėti. Keistu sutapimu mūsų spauda apie tai retai užsimena ir jokios akcijos tuo reikalu nėra išvysčiusi. Mūsų knygos, oficialiais keliais siunčiamos į Lietuvą, patenka į specialius bibliotekų skyrius, kur be specialaus leidimo niekas negali jų paskaityti ir pasiskolinti. Tų knygų recenzijos rašomos nebūtinai žmonių su geromis literatūrinėmis kvalifikacijomis, ir vertinimo kriterijai yra pirmiausiai priimtinumas partijos linijai, o paskui literatūrinio talento lygis. Anot vieno iš Lietuvos apsilankiusio žmogaus posakio, „tai yra saldainio laišymas per stiklą, truputį matyt, bet nei skonio, nei kvapo“.

Šis pokalbis užrašytas tuomet, kai prasidėjo trečioji emigracija į Vakarus, kai

per „Amerikos balsą“ išgirdome apie teatro Jono Jurašo ir literatūros kritikės, eseistės Aušros Marijos Sluckaitės, dailininko Vladislavo Žiliaus atsiradimą užatlantėje, kai panašiam likimui brendo T. Venclova. Ar fondas būtų suinteresuotas leisti jų kūrybą čia, Vakaruose? „Naujo kraujo įliejimas yra labai sveikintinas dalykas, - atsakė G. Vėžys. - Tikiu, kad Jurašų atvykimas atgaivins mūsų teatro gyvenimą ir duos šį tą naujo mūsų lituanistiniams ir literatūriniais sluoksniais, o dailininko Vladislavo Žiliaus atvykimas sukels subruzdimą mūsų dailininkų ir ekslibristų tarpe. Su į Izraelį išemigravusiu rašytoju Icchoku Meru palaikom ryšius ir laukiame jo išėivijoje parašytų kūrinių. Tomo Venclovos poeziją mielai išleistume ir jaustumės pagerbti, jei jis sutiktų, kad mes leistume jo kūrybą, nes tai ne eilinio rango talentas. Bet šiuo metu svarbesnis yra ne jo poezijos, bet jo paties klausimas. Pagal Joseph Brodsky atvirą laišką „New York Review of Books“ (1976. IV. 1), abejojama ar jam bus leista išemigruoti ar bent duoti žinią apie save draugams Vakaruose. Labiau bijoma, kad galime išgirsti apie jo patalpinimą psichiatrinėje ligoninėje ar dar ką nors blogesnio. Laiške visi kviečiami rašyti protesto laiškus sovietų institucijoms, tarptautinėm ir amerikiečių organizacijom, kurios registruoja nusikaltimus prieš pagrindines žmogaus teises. Šiuo patarimu mums reikėtų labai smarkiai pasinaudoti. Labai gerai, kai mumis rūpinasi ir svetimtaučiai, bet nevertėtų mums ramiai miegoti ir tikėtis, kad viskas mums bus kitų parūpinta“.

Pirmąją T. Venclovos knygą – „98 eilėraščiai“ – AMKLF išleido jau kitais, 1977 metais.

Sąjūdžio „Santara-Šviesa“ įnašas

Nors G. Vėžys ir teigė, kad „ideologija nėra būtina sąlyga knygos išleidimui“⁸, AMKL fondas labai artimai susijęs su „Santaros-Šviesos“ sąjūdžiu. Bene tiksliausiai tai užfiksuota jos 25-mečiui skirtame leidinyje, kurį redagavo būsimasis Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus⁹.

Knygoje – keturių autorių tekstai: sociologo, vieno iš sąjūdžio steigėjų V.

⁸ Ten pat.

⁹ SANTARA-ŠVIESA. – Chicago: AMKLF, 1979.

Kavolio, žurnalisto ir politiko Vinco Rastenio, poeto T. Venclovos ir filosofo, žurnalisto Mykolo Drungos.

Keli epizodai iš Tabor Farmoje vykusių santariečių suvažiavimų.

1958-aisiais, kai A. Mackus išleido pirmąją knygą, pradėjusią AMKLF leidinių sąrašą, santariečiai buvo susirinkę kritiškai įvertinti visų lietuvių kultūrinio gyvenimo sričių. Lygiai po metų akcentuojama, jog iš politinės organizacijos, siekiančios liberalų vienybės, „Santara“ tapo grynai kultūrine. 1959-aisiais po ilgų diskusijų pasirodo „Metmenys“ – žurnalas, kuris bus labai artimai susijęs su AMKLF.

Tačiau...

„Kai iš *Metmenų* Nr. 2 A. Mackaus ir J. Meko straipsnių citatas persispausdino sovietinėj Lietuvoj *Tiesa* (...), V. Meškauskas *Vienybės* spalio 7 d. numery tęškė antraštę: „Bolševikų *Metmenys*“¹⁰.

1962 metų pabaigoje – „kontroversija: *Metmenyse* pripažintas „trečiosios jėgos“, siekusios artimesnių ryšių su Lietuva, išėivijoje atsiradimas. (...) Spaudos reakcija, su mažom išimtim, priešiška ir pikta“¹¹.

A. Mackus „Margutyje“ (1964, rugsėjis) išspausdina vedamąjį, kuriame yra ir tokie žodžiai: „Charakteringa, kad iki šiol kovos dėl laisvės nedalomumo principą skelbią asmenys priklausio ideologiniais skirtumais gal dviem labiausiai priešingom grupėm – Aiteininkų ir Santaros-Šviesos Federacijoms“¹². Po to Vl. Vijeikio spaustuvė atsisako spausdinti „Margutį“, nes vedamojo sakiniai – „prokomunistiniai“. Kaip situacija būtų klosčiusis toliau, sunku pasakyti: A. Mackus autokatastrofoje žuvo drauge su „Margučio“ leidėja Lilian Vanagaitiene. Anot V. Kavolio, „liko jo (A. Mackaus – L. P.-K.), išėivijoje subrendusio liberalaus intelektualo užsiangažavimo kokybė“¹³.

Kelios eilutės skirtos AMKLF gimimui. Čia – ir pirmųjų fondo valdybos narių pavardės (R. Mieželis, V. Vepštas, D. Juknevičiūtė-Mackuvienė, D. Bylaitienė, M. Černiūtė) bei pagrindinės fondo krypties apibūdinimas: „leisti

¹⁰ Ten pat. – P. 26.

¹¹ Ten pat. – P. 36.

¹² Ten pat. – P. 40.

¹³ Ten pat. – P. 45.

avangardinius kūrinius, praplečiančius lietuviškojo sąmoningumo lauką¹⁴.

1965 m. vykusiame suvažiavime „daugiausia triukšmo išprovokavo A. J. Greimo paskaitos“. Anot „Naujienu“ (1965, rugsėjo 28), jis „pavojingas augančiai jaunajai kartai (...). Įsitikinta, kaip probolševistinės tendencijos plinta mūsų intelektualų tarpe“¹⁵.

„Lituanistikos Instituto prezidentas J. Balys gruodžio 27 d. rašo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkui J. Bachunui, kad „komunistinė infiltracija“ įvykusi ir Lituanistikos Institute, su kuo jis pats susidorosiąs, ir Santaroje-Šviesoje, kuri „sunkiai serga, komunizmo bacilų apkrėsta“. Prašo sustabdyti suvažiavimus Tabor Farmoj, „kitaip (...) visa eilė labai įtakingų asmenų spaudoje pareiškė viešą pasipiktinimą, kad Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininko buveinė pasidarė prieglauda antilietuviškam ir prosovietiniam gaivalui“¹⁶.

Tai – tik kelios ištraukos iš V. Kavolio teksto, pavadinto „Sistemų griuvėsiai, gyvenimo impresijos“. Tačiau jų pilnai pakanka, norint įsitikinti, kuo rizikuota, atsisukus *veidu į Lietuvą*. Veidu į socialistinę Lietuvą.

Anot dar nepriklausomoje Lietuvoje žymaus žurnalisto V. Rastenio, „kai Chruščiovas įpiršo Amerikai kultūrinius mainus, kilo mintis – o kodėl gi ir mums, lietuviams, nepabandžius tuo žirgu Lietuvon su šiuo tuo pajodinėti? Iš visų (dažniausia naivių ar fantastiškų) projektų, knygų ir periodikos vienu ar kitu būdu praspraudimas pro užtvaras atrodė labiausiai pageidaujamas ir pasirodė bent trupučiuką praktiškai įmanomas. Tam irgi reikėjo šio tokio tokio talkininkų ratelio. Politiniai ir net nepolitiniai mūsų centrai ragino visuomenę saugotis „kultūrinių mainų“, kaip juodojo maro. Tik Santaraj buvo labai greit suprasta, kad varžybose niekad nelaimi tas, kas iš anksto nuo jų pabėga“¹⁷.

Savo „pašaliečio stebėtojo įspūdžius“ apie sukaktuvininę „Santarą“ V. Rastenis užbaigia gan netikėtai: „Dabar, galutinai nutolusi nuo planuojamo ir dirguojamo politikavimo, Santara daros vis panašesnė į Henriką Radauską, tariantį būdingiausiąją savo eilutę – *Aš nestatau namų, aš nevedu tautos...* Tik Santara dar ne visai, kaip Radauskas: nesėdi po šakom akacijos baltos, vien

¹⁴ Ten pat. – P. 45.

¹⁵ Ten pat. – P. 47.

¹⁶ Ten pat. – P. 49-50.

¹⁷ Ten pat. – P. 102.

meliodijos tylios klausydama ir tik smėly ją rašydama. Santaros aplinkoj vykstančiajame bendravime sukasi vienas iš *dabartinio lietuvių gyvenimo* kultūrinių-intelektinių verpetų. Toks sukimasis, žinoma, gali praeit ir išnykt, kaip beveik viskas praeina, kas yra atėję. Bet gali jis likti ir reikšmingesnis net ir už tautai pavadžio vijimą¹⁸.

T. Venclovos tekstas – trumpiausias, vos pustrėčio puslapio. „Lietuvoje, nors ir gaudžiau žinias apie išėiviją, beveik nieko nežinojau apie Santarą-Šviesą, kaip ir apie kitas išėivijų organizacijas, – prisipažįsta poetas, dar neseniai vaikščiojęs tėvynės žeme. Gal todėl, tęsdamas mintį, jis sako: – Tačiau *pas mus* (išskirta mano – L. P.-K.) nestinga žmonių, kurie vienais ar kitais būdais gauna ir skaito *Metmenis*, taip pat knygas, susijusias su Santaros-Šviesos programa. Turbūt maža pasakyti „gauna ir skaito“: reikėtų pasakyti – medžioja ir ryte ryja. Žinau tos žmonių grupės reakcijas, nes ir pats jai priklausiau“¹⁹.

Beje, T. Venclovai taip pat yra kliuvę. Kai „Santara-Šviesa“ ir „Akiračiai“ surengė jo paskaitą, „Naujienos“ (1977, kovo 15) savo vedamajame parašė: „Jeigu okupantui nepasizadėjo būti ištikimas, tai kuriais sumetimais jis susirišo su akiratininkais?“²⁰.

Negalima neatkreipti dėmesio į šiuos M. Drungos žodžius: „Turbūt patį pastebimiausią savo įnašą sąjūdis davė išėivijos literatūrai. Didis apstas išėivijos pajėgiausių ir originaliausių kūrėjų vienaip ar kitaip šliejosi prie Santaros-Šviesos. Ir nors sąjūdis jokiū būdu negali imtis kredito už jų kūrybingumą, jis beveik visais atvejais jiems sudarydavo sąlygas savo kūrybą išspausdinti, pademonstruoti, scenoje išvysti ir labai, labai dažnai suteikdavo jiems tą moralinį užnugarį, be kurio tie autoriai mūsų visuomenėje būtų jautęsi vieniši. Kas šiandien išėivijoje (ar Lietuvoje) pripažintų Antaną Škėmą ir Algimantą Mackų, Liūnę Sutemą ir Kostą Ostrauską, jei santariečiai-šviesiečiai nebūtų jų darbų puoselėję, juos gynę ir juos interpretavę svariais literatūrinės kritikos straipsniais? Ir jei šiandien mūsų visuomenė daugiau ar mažiau pakenčia ar net vertina tokius kaip Kazys Almenas, Vitalija Bogutaitė, Eduardas Cinzas, Marius Katiliškis, Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Henrikas Nagys, Henrikas

¹⁸ Ten pat. – P. 104.

¹⁹ Ten pat. – P. 109-110.

²⁰ Ten pat. – P. 86.

Radauskas ir eilė kitų, čia irgi neapsieita be nuolatinių sąjūdžio pastangų. Jei ne šiuos rašytojus kėlusiujų stipri *Metmenu* ir *Akiračių* kritikų plejada, tai net ir šiūdieniškiems katalikiškosios pakraipos kritikams būtų žymiai sunkiau atsispirti prieš Jono Griniaus, Benio Babrausko, Anatolijaus Kairio, Prano Naujokaičio ir *Trečiųjų Vainikų* tipo literatūrinius sprendimus. Ar „Ateities“ Literatūros Fondas būtų galėjęs drįsti išleisti Icchoko Mero „Striptizą“, jeigu išėivijos gyvenime niekad nebūtų buvę Algimanto Mackaus Fondo (ir tų pačių *Metmenu* bei *Akiračių*)? Beje, pastarojo fondo leidinių kiekybė ir kokybė kalba už save²¹.

Kas ketvirta knyga – premijuota

Per metus dažniausiai buvo išleidžiamos 2-3 knygos, nors būta ir išimčių. Pavyzdžiui, 1968, 1970, 1972, 1974, 1976, 1989, 1992, 1996, 1997, 1998, 2000 metais išleista po vieną knygą, 1979, 1985, - net po keturias, o 2001 – nė vienos. Pirmenybė – poezijai. Poezijos ir dramos tiražai – 400-500 egz., prozos knygų išleista mažiau, tačiau tiražai didesni – 600-800 egz.

Suėjus porai dešimtmečių po A. Mackaus žūties, vėl prisimintas leidyklos įkūrėjas – išleista tris paskutines poeto knygas sutalpinusi, gausiai iliustruota, liuksusinė knyga „Augintinių žemė“.

Čia debiutavo Kostas Ostrauskas, Vytautas Kavolis, Rimas Vėžys, Vincas Trumpa, Eduardas Cinzas, Aldona Veščiuonaitė, Lidija Šimkutė, Aleksandras Dičpetris ir kt. Anot G. Vėžio²², triukšmo anuomet sukelta nemažai, o ilgainiui „piktieji vyrai tapo korifėjais“. Gi šiais laikais su kontraversija jau nieko nenustebinsi.

Tarsi išgirdęs šiuos fondo vadovo žodžius, naują rankraštį leidyklai įteikė K. Ostrauskas („Spec (tac)ulum mundi“, 2003). Ir susilaukė. „Gal lietuviai už Atlanto pamiršo, kaip juokauti?“ – tiesiai paklausė „Literatūroje ir mene“²³ tą

²¹ Ten pat. – P. 125-126.

²² G. Vėžio laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2003, spalio 28.

²³ Literatūra ir menas // 2004, sausio 9.

knygą trumpai pristatęs apžvalgininkas. Čia – ir tokie žodžiai: „Ankstesnioji autoriaus kūryba man netgi labai patiko, o apie šią knygą, deja, to paties pasakyti negaliu“.

Šiaip jau AMKLF išleistos knygos visada buvo vertinamos. Įdomus G. Vėžio pastebėjimas²⁴: „Net ir užkietėję pedantai, kuriems viskas negerai, pripažįsta, kad išleidome apie 10 gerų knygų“.

Tai – ne tik iškilų išeivijos autorių grožinė kūryba bei vertimai, bet ir istoriniai tekstai (Vincas Trumpa. *Napoleonas, Baltija, Amerika*. 1973; V. Trumpa. *Lietuva XIX amžiuje*. 1989), literatūros kritika ir studijos (Tomas Venclova. Tekstai apie tekstus. 1985; Danas Lapkus. *Poteksčių ribos*. 2003), lietuvių mitologijos studijos (Algirdas Julius Greimas. *Apie dievus ir žmones*. 1979; A. J. Greimas. *Tautos atminties beiėškant*. 1990), publicistika (Bronys Raila. *Bastūno maištas*. 1977), kultūros istorija (V. Kavolis. *Sąmoningumo trajektorijos*. 1986; V. Kavolis. *Epochų signatūros*. 1991), dienoraščiai (Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Dienoraščio fragmentai*. 1938-1970. 1998; A. Nyka-Niliūnas. *Dienoraščio fragmentai 1971-1998*. 1999), net *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutas* (1971).

Žinoma, toli gražu ne visos fondo išleistos knygos nusipelnė aukščiausių įvertinimų. Tačiau faktas, kad net 23 iš 88 išleistų knygų pelnė įvairias premijas, kalba už save.

Tiesa, į pastarąjį skaičių neįeina 3 gaidų sąsiuviniai (Jono Švedo „Pokalbis su mirusiais vaikais“, „Kompozicijos fortepijonui“, „Sonata Nr. 1“, visi 1982), 1 plokštelė (Aldona Stempužienė. *Lietuvių kompozitorių dainos*. 1985) bei audio kasetė (Julius Kaupas. *Daktaras Krapštukas pragare*. Pasaka apie Arlekino meilę ir apie Burtininką be vardo. 1992).

Žinoma, didžiąją daugumą sudaro grožinė literatūra: 31 – eilėraščių, 15 – prozos (novelės, apsakymai, romanai, apysakos), 14 – dramos knygų.

Po kelias knygas AMKLF leidykloje išleido šie autoriai: Kostas Ostrauskas (9), Vytautas Kavolis (5), Algimantas Mackus (4), Jonas Mekas (2), Liūnė Sutema (3), Algirdas Landsbergis (5), Antanas Gustaitis (4), Antanas Škėma (3), Henrikas Nagys (2 ir vertimas), Rimas Vėžys (2), Eduardas Cinzas (3), Vincas Trumpa (2), Alfonsas Nyka-Niliūnas (4 ir 2 vertimų knygos), Marius Katiliškis (3), Aldona Veščionaitė (5), Tomas Venclova (3), Kazimieras Barėnas

²⁴ Kauno diena // 1998, rugpjūčio 15.

(2), Lidija Šimkutė (2), Algirdas Julius Greimas (2), Icchokas Meras (2).

Po vieną knygą išleido Kazys Almenas, Danas Lapkus, Bronys Raila, Julius Kaupas, Violeta Kelertienė, Artūras Tereškinas, Rimvydas Šilbajoris, Petras Melnikas, Živilė Bilaišytė, Irena Mačiulytė-Guilford, Liudas Dovydėnas, Jurgis Blekaitis, Aleksandras N. Dičpetris.

Be to, išleistas Petro Klimo „Dienoraštis“, Balio Sruogos verstas Sem Benelli „Apsiautalas“.

O premijas pelnė šios AMKLF išleistos knygos: A. Mackus. *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai*. Eilėraščiai. Vinco Krėvės literatūrinė premija (1964); K. Ostrauskas. *Žalioj lankelėj*. Drama. Vinco Krėvės literatūrinė premija (1966); A. Landsbergis. *Penki stulpai turgaus aikštėje*. Drama. Lietuvių Bendruomenės dramos premija (1966); A. Gustaitis. Ir atskrido juodas varnas. Satyriniai eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1966); H. Nagys. *Broliai balti aitvarai*. Eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1970); A. Nyka-Niliūnas. *Vyno stebuklas*. Eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1973); E. Cinzas. *Brolio Mykolo gatvė*. Novelinis romanas. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1973); E. Cinzas. *Raudonojo arklio vasara*. Romanas. Vinco Krėvės literatūrinė premija (1976); Tomas Venclova. *98 eilėraščiai*. Vinco Krėvės literatūrinė premija (1978); Liūnė Sutema. *Vendeta*. Eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1981); E. Cinzas. *Mona*. Romanas. Vinco Krėvės literatūrinė premija (1982); A. Nyka-Niliūnas. *Žiemos teologija*. Eilėraščiai. Lietuvių Bendruomenės literatūros premija (1984); A. Gustaitis. *Pakelėje į pažadėtąją žemę*. Satyrinės elegijos. Lietuvių Bendruomenės literatūros premija (1987); A. J. Greimas. *Tautos atminties beieškant*. Lietuvių mitologijos studijos. Lietuvių Bendruomenės literatūros premija (1989); T. Venclova. *Tankėjanti šviesa*. Eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1990); K. Ostrauskas. *Eloiza ir Abelardas*. Drama. Lietuvių Bendruomenės literatūros premija už visą kūrybą (1990); K. Ostrauskas. *Ars amoris*. Historiae sacrae et profanae. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1991); L. Sutema. *Graffiti*. Eilėraščiai. Lietuvių Bendruomenės literatūros premija (1991) ir Vinco Krėvės literatūros premija (1993); K. Barėnas. *Pati paskutinė pakopa*. Novelės. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1992); V. Kavolis. *Epochų signatūros*. Lietuvių kultūros istorijos problemos. Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija (1993); I. Meras. *Apverstas*

pasaulis. Apsakymai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1995); K. Ostrauskas. *Ketvirtoji siena*. Kūryba–kritika. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija (1996); A. Veščūnaitė. *Edvinas Gražiaveidis keliauja į Marsą*. Eilėraščiai. Lietuvių Rašytojų Draugijos premija už visą kūrybą (2009; iš viso per fondą išleido penkias knygas).

Meninė vizitinė kortelė

Fondo išleistos knygos išsiskiria ir savo poligrafinė kultūra. Puiki kokybė, meninis apipavidalinimas, dėmesio vertos iliustracijos, meniški aplankai, švarus, lengvai skaitomas šriftas, – tokius žodžius galima skirti daugumai leidinių. Čia daug nusipelnę ištikimi leidyklos talkininkai dailininkai Pranas Lapė (spalvotoji grafika), Romas Viesulas (grafika), Viktoras Vizgirda (tapyba), Telesforas Valius (raižiniai), V. O. Virkau, Pranas Gailius, Henrieta Vepštienė.

Tai – plačiai pasaulyje žinomi menininkai. Pavyzdžiui, Pr. Lapė (1921–2010), kurio kūryba buvo įvairi ir plačiašakė, be kita ko, yra sukūręs per 300 knygų viršelių JAV ir Švedijos leidykloms. Nemažai iliustravo ir lietuvių autorių kūrinių, iš kurių meniniu vientisumu ir prarastos tėvynės ilgesiu, tragedija alsuojančiom formom išsiskiria AMKLF išleista A. Mackaus „Augintinių žemė“ (1984), Antano Baranausko „Anykščių šilelis“, Maironio „Baladės“. Pr. Lapė taip pat iliustravo AMKL fondo išleistą Antano Gustaičio satyrinių elegijų knygą „Pakelėje į pažadėtąją žemę“ (1987).

Fondo menine vizitine kortele gali būti ir knygos, kurias iliustravo V. Vizgirda (A. Gustaičio „Saulės šermenys“, 1973), R. Viesulas (A. Nykos–Niliūno verstos P. V. Maro „Georgikos“, 1984); Vlado Civinsko paruoštos įvairių tautų pasakos „Sidabro lietus“, 1990), T. Valius (H. Nagio versta R. M. Rilke „Sakmė apie korneto Kristupo Rilkės meilę ir mirtį“, 1987) ir kt.

Apie šią leidyklos gyvenimo pusę plačiau teko įsikalbėti su dailininku V. O. Virkau. Tiesa, knygų jis neilustravo, jas arba apipavidalindavo, arba apipavidalindavo ir sukurdavo joms aplanką. Aplankus komponuodavo ir kiti, pavyzdžiui, Vytauto sesuo Henrieta Vepštas, kuri dar ir prižiūrėdavo kitų atliekamus darbus, rūpinosi, kad ir tomis kukliomis aplinkybėmis, kurias turėjo fondas, paruoštą ir išleistą knygą būtų malonu paimiti į rankas. Savo,

kaip menininkės, intuityva ir techninėmis žiniomis Henrieta daug prisidėjo prie knygų galutinės išvaizdos. Pats Vytautas kuklinasi plačiau kalbėti apie savo darbus, tačiau prisipažino, jog geriausiai vertinąs šių knygų ir aplankų apipavidalinimą: H. Nagio eilėraščių rinkinį „Broliai balti aitvarai“ (1969) ir Aldonos Veščiūnaitės „Blykstelėjimai šimtmečiui baigiantis ir kiti netikėtumai“ (2004) bei „Edvinas gražiaveidis keliauja į Marsą“ (2006). O paklaustas, kas tame darbe buvo svarbiausia, V. O. Virkau taip atsakė: „Bent kiek pataikyti į knygos branduolį, patenkinti autorių ir savininką, išskirti iš kitų lentynoje surikiuotų knygų“.

Atsidėkodami autoriai yra paskyrę dailininkui ne vieną pirmąjį autografą. Štai A. Mackaus šilti žodžiai užrašyti ant jo eilėraščių knygos „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai“ nukelia į tolimus laikus – 1963 m. kovo 9 d. O Liūnė Sutema 1974 m. balandyje ant savo knygos V. O. Virkau užrašė stipriai sujudinta jai skirtą dailininko exlibriso: „(...) tikrai neprisimenu, kada taip mielai buvau nustebinta – nebent seniai seniai vaikystėje. Ex libryje pasaulis savas, ir manieji žodžiai gyvena taip, kaip jie nori: „pasąmonėj, po vandeniu, po žeme“.

Beje, A. Veščiūnaitės spaudai paruoštas rankraštis („Blykstelėjimai šimtmečiui baigiantis ir kiti netikėtumai“) su visomis prie jo prisilietusių rengėjų pastabomis ir autorės komentarais yra persikėlęs į šios studijos autoriaus darbo kabinetą, todėl buvo puiki proga įsitikinti, kaip dirbo AMKL fondo žmonės.

Universalumo įrodymas

Įdomus netikėtumas: susipažinus su A. Veščiūnaitės rankraščiais ir jų kaimynystėje esančia susirašinėjimo, redagavimo, ruošimo spaudai medžiaga, paaiškėjo, jog V. O. Virkau ne tik knygos dailininkas, bet ir redaktorius. Kad AMKL fondo žmonės yra universalai, jau šiek tiek buvo tekę girdėti, o čia – pats akivaizdžiausias įrodymas.

Vytautui talkino jo sesuo Henrieta, kuri surinko tekstą ir jį galutinai paruošė spaudai. Tarp elektroniniu paštu atsiųstų laiškų yra ir paabejojimų, iškilusių at-

sivertus „Didįjį lietuvių kalbos žodyną“ (pavyzdžiui, dėl kai kurių sudurtinių žodžių rašymo), ir noro patikslinti, pasitarti. „Skraide“ el. laišakai ir tarp Šiaurės Amerikos bei Australijos – su autore palaikytas pastovus ryšys. Iki tol, kol paruošiamieji darbai, kolegiški patarimai, pastangos, bandant susikalbėti „peršokant“ okeanus, tampa gražiu rezultatu – knyga.

Toji jau archyvinė medžiaga susideda iš trijų storokų bylų. Pirmojoje – rašomąja mašinėle atspausdinti eilėraščiai, išmarginti redaktoriškais pastabomis, į kurias vėliau bus atkreiptas autorės bei to, kuris surinkinės tekstą, dėmesys. Antrojoje – susirašinėjimo medžiaga. Trečiojoje – priešpaskutinės korektūros, kur pažymėta, jog paskutinėje korektūroje kelios techninės klaidos atitaisytos.

Palyginus pirmąją ir trečiąją bylas, akivaizdu, kad padirbėta profesionaliai. Kodėl vis dėlto tų pastabų, klaidelių, pataisymų daugoka, bene geriausiai atsako antrojoje byloje surastas laiškas: „Iš praeities žinau, kad Veščiūnaitė perduoda rankraščius nerūpestingai ir „Metmenims“, ir savo knygoms, tad reikia akylai patikrinti. (...) Bėda ta, kad Veščiūnaitė visai nesirūpina patikrinimu ir, jei siūlytum jai nusiųsti paskutines korektūras, tikriausiai nenorėtų. Klausukų visuomet lieka ir neaišku, ką daryti“ (2003, liepos 11).

Tačiau panašiomis „nuodėmėmis“ pasižymi ir kai kurie kiti autoriai, netgi žymusis profesorius Rimvydas Šilbajoris, todėl šituo labai stebėtis gal ir nereikia. Dar pora sakinių iš to paties laiško: „Šilbajoris vartoja gerą, spalvingą žodyną (...) be nereikalingų tarptautinių „mandrių“ žodžių, bet jo skyrybą ir sakinio struktūrą reikia tikrinti. (...) Žinoma, ne visi pataisymai priimtini. Bet Šilbajoris su didžiuma sutinka“.

Sutinka su redaktoriaus pataisymais bei pasiūlymais ir A. Veščiūnaitė. O jie – patys įvairiausi. Tai – ir prašymas patikslinti, ką reiškia *Danse Espagnola* („Neatitinka nei ispaniškos, nei prancūziškos rašybos, neradau tokio pavadinimo muzikos literatūroje (...). Gal būtų geriausiai tiesiog „Ispaniškas šokis“?“), ir informavimas, kad *palmių šakos* pakeistos į *palmių skaras*, nes tai ne tik „botaniškai tikslu“, bet ir „gražu lietuviškai“, ir bandymas išsiaiškinti eilėraščio „Erdvė ir laikas plėtojasi“ trijų pirmųjų eilučių prasmę, ir naujausio eilėraščio, atsiųsto, kai maketas buvo beveik baigtas, nauja redakcija, ir t. t. Regis, tik vienu atveju autorė pasako kategorišką „ne“: kai, pacitavus „kaip toji Marfa, nuolatos

sekanti iš savojo bokštelio – užvaldanti“, paklausoma, ar nepakeisti jos į deivę Mortą. Čia redaktoriui koją pakišo to eilėraščio publikacija laikraštyje, kurioje savavališkai Marfa virto Morta. A. Veščiūnaitės atsakymas įtikinantis, nekeičiantis abejonių.

Čia – ir Lakštuonės Vėžienės laiškelis (2003, lapkričio 9): „Gintautas patenkintas, kad, Vytai, Tu rūpiniesi Veščiūnaitės knyga“.

Kaip autorė pasitiki V. O. Virkau, taigi ir leidykla, akivaizdu kad ir iš tokio pavyzdžio: atsiuntusi (2003, gruodžio 12) naują eilėrašį, parašė: „Jums, ponas Vytautai, teks nuspręsti, ar tinkamas spausdinimui. Aš būčiau nieko prieš, jei rastumėt ką nors taisytino – formos pagerinimui arba ir žodžių lankstumui. Būtų didelis kolegiškas aciū“.

Knygą surinkus, „supaginavus“, redaktorius klausia, ar atsiųsti ją peržiūrai. A. Veščiūnaitės, jau ne sykį turėjusios reikalų su AMKLF, atsakymas (2004, sausio 15) toks, kokio leidėjai maždaug ir tikėjosi: „Nusprendžiau, kad nėra reikalo (...), nes jau įsitikinau, kad Jūs su Henrieta labai gerai viską tvarkot, o į knygos išleidimą žiūrėsiu kaip į malonią man staigmeną“.

Pirmiesiems trims naujosios knygos egzemplioriams atkeliavus į Sydney, A. Veščiūnaitė skuba padėkoti (2004, kovo 24): „Dailiai išleista, gražiai apipavidalinta, o ir eilėraščių išskirstymas man labai priimtinas. Netgi mano nuotrauka ir trumpa biografija vykusiai įjungta, sakyčiau, gerai derinasi prie knygos turinio“.

Atsakydamas V. O. Virkau, be kita ko, pastebi: „Aplankas – juodas, kadangi Jūsų visų kitų Fondo leistų knygų aplankai irgi juodi, taigi – į komplektą. Viršelio drobės spalva tačiau tokia „plytinė“, tai gali būti *Ayers Rock arba Trakų pilies* spalva, taigi – tarp Australijos ir Vilniaus, kaip ir Jūsų eilėraščiai“.

AMKLF redaktorius praneša autorei apie pirmuosius knygos vertintojus (Kazys ir Gabrielė Varneliai: „Labai aciū už Aldonos Veščiūnaitės poezijos knygą. Labai gražiai išleista, kaip įprasta AM knygų fondo leidiniams“), o atsakydama (2004, balandžio 11) poetė rašo: „Tai, be abejo, komplimentas ir Jums, knygą patraukliai apipavidalinusiam žmogui, menininkui, individui. Aš, kaip knygos autorė, džiaugiuosi labai. (...) Man tas viskas labai nauja – gyvenu gi tolimojoje Australijoje, kur netgi nelengva susirasti lietuviškai skaitančių“.

Nuo rankraščio iki knygos gimimo

AMKLF leidėjai išsaugojo autorių, su kuriais teko susirašinėti ruošiant knygas, laiškus. Kada nors jie pasitarnaus rašant monografijas apie A. J. Greimą, A. Nyką-Niliūną, L. Dovydeną, I. Merą, R. Šilbajorį, V. Kavolį, H. Nagį ir kitus žodžių žmones. Vieni jų labai trumpi, lakoniški, kiti – *su lyriniais nukrypimais*, atspindintys autorių charakterį, įpročius. Be konkrečios informacijos tuose laiškuose dažniausiai yra ir vienas kitas šiltas žodis leidyklai, fondui, jos vadovams, knygos redaktoriams. Pavyzdžiu galėtų būti bet kuris iš tos galybės laišku, kad ir šis, kurį el. paštu 2005 m. sausio 5 d. atsiuntė R. Šilbajoris:

„Mieli Gintautai, Lakštūne,

atėjo mano knyga („Poezijos skaitymai“ – L. P.-K.). Atrodo gražiai. Dabar tik trūksta, kad jos turinys viršeliui prilygtų. Labai abiem dėkoju už įdėtą triušą! Reikėtų tikėtis, kad gal kas nors ir perskaitys su palankiu dėmesiu“.

Žinoma, iki tol, kol būdavo parašomas tokio pobūdžio laiškas, autorių ir leidyklą siejo ilgesnis ar trumpesnis dialogas, kontaktas. Tai pirmiausia atsispindi išsaugotuose rankraščiuose, kuriuose dažniausiai darbuotasi pieštuku. Komentarai, vienokie ar kitokie pakeitimai atsirasdavo bendradarbiaujant abiem pusėms. (Atskirai panagrinėtas vienos A. Veščiūnaitės knygos rankraščio ruošimas spaudai – tokio darbo pavyzdys).

Dažniausiai tokį ryšį su rašytojais palaikė H. Vepštas²⁵: „Mano kontaktas su autoriais vyko todėl, kad, gavus rankraštį, turėjau jį tinkamai paruošti spaudai ir palaikyti su autoriais ryšį, informuoti apie leidinio eigą, siųsti dar nesumaketuotus tekstus jų tikrinimui. Taip pat tekdavo kartu spręsti įvairius techninius ir redakcinius klausimus. Tad nuo rankraščio iki knygos gimimo buvau savotiška ryšininė su autoriais“.

Elektroninėje terpėje užfiksuotas tik paskutinis fondo darbo dešimtmetis. Didžioji dalis veiklos vyko, kai ryšį teko palaikyti per tradicinį paštą. Tuomet dar nebuvo ryšių ir su Lietuvos institucijomis ir apie AMKLF veiklą Lietuvoje mažai kas nežinojo.

²⁵ Henrietos Vepštas laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 11.

Vertinimai

Ką AMKLF reiškė išeivijos kūrėjams? Kaip knygų autoriai prisimena bendradarbiavimą su fondu ir jo žmonėmis? Kaip vertina jų nuveiktą darbą? Kokias išleistas knygas išskiria iš kitų, kodėl? Tai – klausimai, kuriuos uždaviau rašytojams, bendradarbiavusiems su AMKLF.

„Apie Mackaus fondą kai ką jau Lietuvoje žinojau – mačiau keletą jo išleistų knygų, be to, buvau skaitęs patį Mackų ir girdėjau apie fondo įsteigimą jo garbei, – tai – iš T. Venclovos²⁶ atsakymų į klausimus. – Supratau, kad tai gal geriausia emigracijos leidykla, kuriai rūpi pirmiausia tekstų kokybė (labiau negu jų metodas ar stilius). Taip pat jutau, kad fondas artimas „Santarai“ ir „Metmenims“, o man tai buvo idėjiškai artimiausia grupė. Išleidau fonde tris knygas – tai man buvo moralinė parama ankstyvaisiais emigracijos metais. Jos pasirodė žodis žodinė tokios, kokias pristačiau. Norėčiau paminėti dvi moteris, su kuriomis daugiausia dirbau – Henrietą Vepštienę ir Lakštuonę Vėžienę. Jų vaidmuo fonde buvo itin reikšmingas“.

I. Meras²⁷ taip prisiminė savo draugystę su leidykla ir jos vadovu G. Vėžiu: „Apie savo ilgametį artimą bičiulį Gintautą galiu pasakyti keliais žodžiais: jis kiekvienais metais laukė mano naujos knygos, vis ragino rašyti, labai džiaugėsi, kai pateikiau romaną „Sara“, o vėliau – apsakymų rinkinį „Apverstas pasaulis“, ir liudėjo, kad taip mažai rašau“.

„Tai – leidykla, neabejotinai verta išskirtinio dėmesio“, – pažymėjo K. Ostrauskas²⁸, apgailėstaudamas, kad jo ryšiai su ja, kaip ir su A. Mackum, ir su G. Vėžiu, buvo labai riboti, – susieti tik su jo paties knygų leidimu, su techniniais reikalais.

Anot A. Veščiuñaitės²⁹, jos, gyvenančios tolimajame Sydnėjuje, bendradarbiavimas su leidykla buvo daugiau neakivaizdinis – laiškais, telefonu. Tiesa, teko ir akis į akį pasikalbėti su AMKLF svarbiausiais žmonėmis, kai trejetą kartų lankėsi JAV. Tie susitikimai poetei paliko malonius prisiminimus. Kaip

²⁶ Tomo Venclovos laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 18.

²⁷ Icchoko Mero laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 14.

²⁸ Kosto Ostrausko laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 13.

²⁹ Aldonos Veščiuñaitės laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, vasario 4.

ir pašto ar elektroninis ryšys, ruošiant spaudai jos knygas. Ji labai vertina fondo pastangas, kurios, neabejojanti, prisidėjo ir prie jos kūrybos įvertinimo Lietuvių Rašytojų Draugijos premija.

Su AMKLF ženklu išėjo pirmoji K. Almeno knyga – novelių rinkinys „Gyvenimas tai kekė vyšnių“ (1967). Įteikti tai leidyklai rankraštį paskatino debiutuojančio rašytojo draugai ir pažįstami, dalyvavę fondo veikloje³⁰. Kas jam labiausiai įsiminė iš bendradarbiavimo su leidykla? Sunku atmintyje tai išskirti, prisipažino rašytojas, nes leidykla ir draugai buvo daugmaž tapatūs. Kodėl tas bendradarbiavimas tuo, t. y. vienos knygos išleidimu, ir baigėsi? „Nesiūliau, – atsakė K. Almenas. – AMKLF leido kultūrinio profilio knygas, kurios nelabai tiko kitoms emigrantinėms leidykloms, tai buvo pasiaukojanti, subsidijuojama leidyba. Mano tų metų knygos buvo labiau „populiaraus“ pobūdžio. Jų nesibaidė kitos leidyklos, vadinasi, nebuvo reikalo apsunkinti AMKLF“. Įsidėmėtini žodžiai, kuriais pašnekovas vertina fondo nuveiktą darbą: „Kaip vertinsi darbą bendraminčių, kurie aukoja savo laiką, lėšas ir pastangas, negauna iš to jokios materialinės naudos ir per ilgus dešimtmečius sugeba išlaikyti aukštus standartus? Suprantama, kad aukštai vertinu. Nebandysiu išskirti kokias nors A. Mackaus fondo leidėjų knygas. Ir didžiūmai emigracijoje gyvenančių lietuvių tai nebuvo vien tik knygos, vien tik puslapiai tarp viršelių, tam tikra prasme mūsų buitį įprasminanti veikla. Mūsų kraštas okupuotas, jo kultūra niveliuojama, tauta ne tik sovietinama, bet ir rusinama. O mes – atsidūrę laisvoje aplinkoje. Joje ne tik galime, bet privalome, bent dalinai atstovauti okupuoto krašto kultūrai. Gal tai šiais laikais skamba kiek dramatiškai, tačiau be jausmų, be konkretaus susirūpinimo savo tauta ir jos kultūra A. Mackaus fondo ir jo leidybinės veiklos nebūtų buvę. Ne tik A. Mackaus fondo, daug ko, pavyzdžiui, „Bostoniškės“ enciklopedijos, įvairios kitos emigracinės kultūrinės veiklos nebūtų buvę, arba ji būtų buvusi kitokio pobūdžio“.

Įsidėmėtini ir K. Almeno žodžiai, skirti AMKLF vadovui: „Gintautas Vėžys, kaip ir nemažai kitų mūsų tautiečių, buvo geras vyras, geras tėvas, veiklus visuomenininkas, turintis daugybę teigiamų savybių. Nuo kitų tautiečių jis išsiskyrė (išore, ne vidumi) tuo, kad palyginti jauname amžiuje pergyveno sunkų insultą, po kurio pusė kūno liko paralyžiuota, likusį gyvenimą jis pra-

³⁰ K. Almeno laiškas L. Peleckiui-Kaktavičiui, 2010, sausio 29.

leido invalido kėdėje. Išsiskyrė tuo, kad ši sunki tragedija jo nesugniuždė, jis nepasidavė, dirbo, veikė ir bendravo. Kai aplankydavau Gintautą, visada jų namus palikdavau su pakilia nuotaika. Padrąsinančiai veikė aplinkybė, kad žmogus su tokia negalia sugeba teigiamai žvelgti į gyvenimą, daug dirbti ir daug padaryti. A. Mackaus fondo ilgaamžiškumas bei reikšmingi pasiekimai yra ne tik jo, bet didele dalimi ir Lakštuonės Vėžienės pasišventimo rezultatas“.

Gintautas, Gintas. Taip bičiuliai, bendražygiai vadino svarbiausiąjį fondo žmogų. AMKLF ir G. Vėžio asmenybė – neatskiriami dalykai.

Neeilinė asmenybė. Nors knygomis domėjosi nuo vaikystės, galvojo apie agronomijos studijas. Atsidūręs toli nuo tėvynės, neprieštaravo tėvų ir draugų patarimams, kad svarbiausia vis dėlto studijos, turinčios materialią perspektyvą. Tačiau tapęs inžinieriumi, juo dirbo tik iki trisdešimt devynerių. Vėliau leido knygas.

Akivaizdu, kad tokiam darbui Gintautas turėjo neeilinę nuojautą. Tarpukario Lietuvoje panašiu talentu garsėjo Antanas Kniūkšta – „Sakalo“ leidyklos įkūrėjas ir puoselėtojas.

O šalia didžiosios meilės, šalia meilės knygai daugiau negu tris dešimtmečius buvo knygos ženklai. Susidomėjęs exlibrisais pirmosios viešnagės į Lietuvą metu, tam pomėgiui paskyrė visą likusį gyvenimą. Rezultatas – 5000 exlibrisų rinkinys, 8 parodos, pranešimai apie knygos ženklus lietuvių ir amerikiečių auditorijoms.

Be to, Gintautas rašė straipsnius bei recenzijas „Akiračiams“, „Aidams“, „Draugui“, „Tėviškės žiburiams“, „Bookplates in the News“, „Knygnešiui“.

Prieš mane – pirmasis ir paskutinis G. Vėžio pasirašyti AMKL fondo pranešimai. Juos skiria daugiau kaip keturi dešimtmečiai. Iš pirmojo sklinda jaunatviškas optimizmas, antrajame dėkojama už paramą, įdėtą darbą ir aukas.

O štai ir pats liūdniausias iš fondo į pasaulį iškeliavęs laiškas. Jį 2007 m. sausio 31 d. pasirašė jau Lakštuonė. Jame – du beviltiški sakiniai: apie Gintauto mirtį 2006 m. rugpjūčio 4 d. ir apie tai, kad sustabdoma AMKL fondo veikla. Kartu su šiuo laišku siunčiama ir paskutinė knyga simbolišku pavadinimu „Edvinas Gražiaveidis keliauja į Marsą“. „Mes irgi toli nukeliavę (...), ir ši knyga yra mūsų atsisveikinimas“, - konstatuoja L. Vėžienė.

Į paskutinę kelionę Gintautą lydėjo nemažai bendražygių. Vienas jų – Hor-

stas Žibas, prieš išvykstant į Lietuvį tautines kapines, perskaitė atsisveikinimo žodžius. Žinoma, visų pirma prisiminta jo sukurtoji organizacija, kurios dėka gimė nemažai knygų, jau suradusių savo vietą lietuvių literatūros istorijoje. Iš labiausiai įsiminusių žodžių gal buvo šie: „Jam Lietuva rūpėjo visais jos aspektais, ir jiedu su Lakšta padėjo lietuviams, kada išėivija dar nebuvo pripratusi prie idėjos, kad lietuviai Lietuvoje ir Lietuvos valdžia tai ne vienas ir tas pats. Gintautas buvo vienas iš tų retų žmonių, kurie nebuvo plačiai visuomenėje minimi, bet be kurių jokia veikla ilgainiui neišsilaiko“.

G. Vėžio atminimui surinktos aukos (2055 dol.) buvo paskirtos Ilinojaus universiteto (Chicago) PLB Lituaniistikos katedrai.

Liūdna, žinoma, bet didžioji dauguma kūrėjų, susijusių su AMKLF, taip pat jau Dausose. Nebepaklausi. Galima tik maždaug įsivaizduoti, ką, pavyzdžiui, į klausimus apie bendradarbiavimą su fondu atsakytų sąmojingasis A. Gustaitis, su kuriuo likimas lėmė susitikti 1989-aisiais. Tai – ypač skaitytojų mėgtas poetas, kurio „knygai „Ir atskrido juodas varnas“ reikėjo net antros laidos. Tai buvo vienintelė knyga, kuri buvo pavogta iš lietuviškos spaudos parodos, berods, ar ne 1968 metais“³¹. „Prastų knygų nevagia“, – tikriausiai išgirstume. O gal primintų, kad ne prastesnes sensacijas yra sukėlę kolegų, pavyzdžiui, E. Cinzo, M. Katiliškio knygos, stebėtina greit parduotos, ne viena proga įvardintos „bestseleriais“.

Gan netikėtas Paryžiuje gyvenančio dailininko Žibunto Mikšio³² vertinimas: „Gavau iš A. Mackaus fondo paskutinę knygą (Irenos Mačiulytės Guilford „Prisilietimą“) ir buvau maloniai nustebintas. Šokau skaityti (gal skaitei ir Tu?) ir skaitėsi visai neblogai, *kas man su lietuviškom knygom retai atsitinka* (išskirta mano – L. P.-K.). Man rodosi, kad ji neblogai užkabina užsienio Lietuvos ir lietuvių Lietuvos dalykus. Gal Tu esi ką apie tą knygą ar jos autorę girdėjęs? Ar ji šitokią knygą yra ir angliškai išleidusi? (...) Ji su rašymu visai neblogai tvarkosi, ir Mackaus fondas išleido (šalia kelių rimtesnių knygų) ir rimtesnę grožinės literatūros knygą“.

Nemažiau svarbūs skaitytojų vertinimai. Štai kokį laišką-atsiliepimą³³, gavusi R. Šilbajorio knygą, parašė Aldona Stempužienė, ilgametė fondo narė,

³¹ Draugas // 1976, liepos 17.

³² Žibunto Mikšio laiškas V. O. Virkau, 2003, sausio 29.

³³ Aldonos Stempužienės laiškas Gintautui ir Lakštuonei Vėžiams, 2005, vasario 5.

žymusis mezzo-sopranas: „Lakšta, Gintai, nuoširdus dėkui už nuostabią knygą! Parašiau ir Šilbajoriui. Skaitydama net apsverkiu. Jis (...) mokina ne tik skaityti poeziją, bet ir mylėti ją. Kokia laimė, kad Jūs galite tokias knygas spausdinti“. Ir tokių laiškų daug. Iš įvairiausių lietuvių kolonijų, o nuo Atgimimo metų – ir iš Lietuvos.

Vienos geriausių išeivijos leidyklų prestižas buvo neginčytinas.

Kas užfiksuota protokoluose

Protokolas – toks *sutvėrimas*, kurio vardą išgirdę įsivaizduojame sausus, nieko bendra su kūryba neturinčius užrašus (įrašus). Tai, žinoma, beveik tiesa.

Tačiau tiesa ir kitkas: už tokių įrašų – ir dideli planai, ir darbai, ir kondensuoti užfiksuota esmė.

Maždaug tokios mintys kilo, atsiverčiant AMKLF valdybos posėdžių (1965, liepos 22 – 2006, kovo 31) protokolus. L. Vėžienės ir V. O. Virkau dėka turėjau galimybę susipažinti su visais tokio pobūdžio dokumentais.

Pirmieji protokolai rašyti ranka, nuo 1978-ųjų – rašomąja mašinėle, o nuo 1988 m. – kompiuteriu. Dažniausiai jiems būdavo skiriamas vos puslapis ar pusantro, daugiausiai – 3 puslapiai (tik kartą, 1988-aisiais). Netuščiažodžiauta, ir tai nėra blogai.

Nors pirmieji penki protokolai net nepasirašyti, tačiau juose užfiksuoti labai svarbūs dalykai, tai, be ko ateityje jau nebus apsieinama. Štai pirmojo protokolo įrašai: „Darbo gairių nustatymas. Fondo valdyba nustato, ką leisti ir tvarko visus reikalus. Fondo komitetas pataria, ką leisti ir telkia narius įvairiose vietovėse. Neįtraukti asmenų, kurie yra arti prie Fed.(eracijos) valdybos arba leidžiamų knygų autoriai“. Čia – ir valdybos narių darbų pasiskirstymas. Už palaikymą ryšių su autoriais atsakinga D. Mackuvienė. Techninis darbas ir palaikymas ryšių su spaustuvėm patikėtas H. Vepštas (Vepštienei), administracijos darbas – G. Vėžiui, finansų telkimas per komitetą – D. Sruogaitei-Bylaitienei, o per federaciją – Raimundui Mieželiui, specialūs uždaviniai – Marytei Černiūtei. Nustatyta ir pirmųjų išleidžiamų knygų eilė. Nutarta apie fondo veiklą paruošti pranešimą suvažiavimui. Sukurti fondo emblemą nutarta paprašyti dailininką

Algirdą Kurauską.

Antrajame protokole (1966, kovo 29) užfiksuota, jog A. Škėmos raštus nutarta išleisti 1000 egz. tiražu. „Pirmiausiai *stumti* (išskirta mano – L. P.-K.) Gustaitį“, - nors ne visai kanceliarine kalba įrašas, tačiau aišku, kad jis skirtas būsimai satyrinių eilėraščių knygai „Ir atskrido juodas varnas“. K. Almeno būsimos knygos rankraščio kalbą duota taisyti redaktoriui, berods, rašytojui Juozui Balčiūnui (Švaistui). Dar keli nutarimai: „Pradėti derybas dėl Katiliškio ir Almeno naujų knygų. Įtraukti daugiau žmonių į knygų leidimo darbą. (...) Suorganizuoti knygų siuntimą į Lietuvą per Almeną“ ir kt.

Įdomesnės eilutės iš fondo valdybos posėdžio, įvykusio 1968 m. kovo 14 d.: „Komiteto knygų atrinkimui (...) nedarom, pasiliekam prie senos tvarkos, (...) rankraščiai siunčiami žymesniems autoriams ar kritikams dėl jų nuomonės spausdinti ar nespausdinti“; „Surasti recenzijom 4 žmones (Antanaitis, Šilbajoris, Mockūnas, Gražytė, Jonynas), kurie parašytų knygų recenzijas iš anksto, kurias, knygoms išėjus, tuojau būtų galima išskirstyti laikraščiams“; „Surasti žmonių knygų *įsmugeliauimui* (išskirta mano – L. P.-K.) į Lietuvą. Sužinoti, kas važiuoja į Lietuvą ir kas grįžta ir visiems pasiūlyti nuvežti knygų“; „Skūstis spaudoje (lietuviškoje ir angliškoje) dėl knygų į Lietuvą neleidimo siųsti paštu“.

1972 m. lapkričio 12 d. protokolas, ko gero, trumpiausias. Būsimoms knygoms ir rankraščiams – labai trumpi komentarai, pavyzdžiui: „Dėl Klimo gauti rankraštį ir duoti istorikams Trumpai ir Čepėnui“; „Katiliškis – 500 (dol.) honoraro ir pelnas“; „Nagio nauja knyga, duoti eigą gavus“; „Gustaičio knyga OK“; „Nyka-Niliūnas, duoti eigą gavus“; „Pilkos eilėraščiai; jei, gavus rankraštį, kritikai gerai atsilieps, leisti“ (tokio autoriaus knyga išleista nebuvo).

Svarbiu įrašu pradėtas 1976 m. balandžio 29 d. valdybos posėdžio protokolas: „Nutarta įsikorporuoti ir gauti nuo mokesčių atleidimo nr. sykiu su Metmenimis, bet be Santaros sąskaitos (...) sudaryti bendrą korporacijos valdybą ir, jei reikės angliško vardo, pasivadinti *AM & M Publications Inc.* Bet dirbti atskirai“. Pažymėjus, kad A. Veščiūnaitės ir B. Railos knygos jau parengtos spaudai, ke-liolika eilučių paskirta ateities leidiniams. Daugumos „užangažuotų“ autorių pavardės vėliau persikėlė į fondo išleistų leidinių sąrašą. Tačiau ne visos, nes buvo atsižvelgta į „kritikų (įvertintojų) patarimus“. Įsidėmėtinose protokolo eilutės: „Parašyti protesto laišką dėl Tomo Venclovos užlaikymo Lietuvoje. Pasirašo fon-

do visa valdyba. Bylaitienė nenori pasirašyti, kad nepakenktų kitiems žmonėms Lietuvoje. Vėžys ir Vepštienė suredaguos laišką. Siųsti pagal Brodskio pasiūlytus adresus ir paskelbti spaudoj“. Ir dar kelios reikšmingos fondo tolesniam darbui eilutės: „Rinkimų nedaryti, pasiskirstyti (...) darbais. Kiekvienas pasiima po knygą tvarkyti. Bylaitienė *stumia* (išskirta mano – L. P.-K.) Blekaitį, Vepštienė – Nyką, Černiūtė pradeda su koku nors eilėraščių rinkiniu. Santaros valdybos narys įeina į fondą kaip pilnateisis narys ir atlieka reikalingus darbus, kaip ir kiti valdybos nariai. Įtraukti į fondo valdybą Angelę Šimaitytę“.

O štai čia – pirmasis neoficialaus posėdžio sekretoriaus V. Vepšto pasirašytas „Mackaus Fondo narių, valdybos, literatūrinės komisijos bei techninio personalo“ posėdžio, įvykusio Mokslo ir kūrybos simpoziumo metu 1977 m. lapkričio 11 d. Chicagoje, L. ir G. Vėžių bute, protokolas. Dalyvavo: T. Antanaitis, V. Kavolis, Julius Lintakas, K. Ostrauskas, Marija Paškevičienė, V. Trumpa, B. Vaškelis, L. Vėžienė, H. Vepštienė, V. Vepštas. Į literatūrinio vertinimo komisiją pasiūlyti: B. Vaškelis, T. Venclova, R. Šilbajoris, Delija Valiūkėnaitė, A. Nyka-Niliūnas, A. M. Sluckaitė-Jurašienė, V. Kelertienė, Kazys Bradūnas, Zina Katiliškienė, T. Antanaitis, K. Ostrauskas. V. Kavolio pasiūlymu nutarta autorinius rankraščius siųsti literatūrinei komisijai įvertinti, balsų prieš nebuvo. Rankraščiai bus siunčiami bent trims, o „ypatingai kontroversiniais ar nelengvo sutarimo atvejais“ – penkiems kritikams, galutinį sprendimą priims fondo valdyba. Leidimo pirmenybė suteikiama „aukštos literatūrinės vertės, aktualumo bei įdomumo rankraščiams. Geras vertimas turi prioritetą prieš abejotinos vertės originalą. Iš anksto žinant autorių literatūrinį sugebėjimą rankraščiai gali būti ir užsakomi“.

Posėdyje, įvykusiame 1978 m. gegužės 21 d., daugiausia dėmesio skirta išleidžiamoms knygoms, rankraščių paruošimo spaudai eilės tvarkai, jų redaktoriams ir iliustratoriams. Be eilės nutarta išleisti A. J. Greimo knygą „Tautosakos problemos“, dedikuojant ją Vilniaus miesto 400-osioms metinėms. Tam tikro nerimo sukelia protokole užfiksuoti žodžiai: „Jankus rankraščių atsiėmė“. Tais metais fondo valdybą sudarė 12 narių – Birutė Lintakienė, J. Lintakas, M. Paškevičienė, H. Vepštienė, V. Vepštas, G. Vėžys, L. Vėžienė, Irena Virkau, V. O. Virkau, M. Černiūtė, D. Bylaitienė, A. Šimaitytė, o to posėdžio metu pasiūlytas dar vienas – Liudas Šmulskštys.

Iš 1979 m. lapkričio 4 d. įvykusio valdybos posėdžio akivaizdu, kad jau

tuomet buvo žinoma, ką AMKLF išleis ne tik kitais, bet ir 1981, 1982 metais. Čia taipogi pažymėta, kad į gautus rašytojų užklausimus dėl rankraščių likimo G. Vėžys visiems (taip pat ir Jurgio Jankaus gerbėjams) atsakęs: iki išleidimo „tektų laukti apie tris metus“. Tai tik patvirtina leidyklos populiarumą.

Tačiau prieš tai dar reikėjo patekti į „leidimo eilę“. Pastaba iš 1980 m. gegužės 1 d. vykusio posėdžio: „Šimkutė atsiuntė eilėraščių rinkinį užsiimti leidimo eilę“. Tačiau čia yra ir kitokia eilutė: „Škėmos III tomą Ostrauskas žada atiduoti dar šiais metais. Leisime be eilės“.

Kaip ir dauguma posėdžių, taip ir šis, į kurį susirinkta 1981 m. kovo 15 d. (sekretoriavo Ramutė Plioplytė), įvyko G. ir L. Vėžių namuose. Pakeliui pas skaitytojus – E. Cinzo „Mona“ („jau sulaužyta“), I. Mero „Sara“ („jau surinkta į juostą“). Nors pažymėta, kad 1981 m. turi išeiti ir P. Klimo „Dienoraštis“, pastarasis buvo ruošiamas spaudai iki 1988 m. Surinkta juostose ir daugiau kūrinių, jų autoriai – Liūnė Sutema, A. Gustaitis, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas. Atskira kalba buvo apie M. Katiliškį. V. Kavolis norįs išleisti *darbą* apie šį rašytoją. Su Z. Katiliškienne aiškinamasi, gal yra nespausdintų Mariaus kūrinių. Jei taip, fondas juos išleistų be eilės. Taipogi kalbėta apie galimybę pakartotinai išleisti jo romanus „Miškais ateina ruduo“ ir „Šventadienis už miesto“. G. Vėžys informavo apie laišką, gautą iš T. Venclovos – jis paruošęs dviejų knygų rankraščius: W. Shakespeare'o pjesės vertimą ir straipsnių apie pasaulinę literatūrą rinkinį. Nutarta: neleisti, nes tokiomis knygomis susidomėtų labai mažai skaitytojų, be to, tektų lukterti ketvertą metų. „Yra kitų leidyklų, kurios galėtų išleisti Venclovos veikalus be eilės“. Iš K. Barėno gautą romano rankraštį G. Vėžys pavadino rimtu, jį dar skaitys M. Paškevičienė. Tačiau Londone gyvenantis rašytojas nepanorėjo laukti ilgoje eilėje – trilogijos antrąją dalį išspausdino Chicagos „Ateitis“ jau po metų.

Tarp 1983 m. kovo 27 d. įvykusio posėdžio dalyvių – Raimundas Mieželis, kurio pavardė minima tik 1966-1968 metais. Tarp netrukus leidžiamų knygų paminėtas P. Klimo „Dienoraštis“ („Tvarko V. Vepštas. Darbas įpusėtas, baigiamos skaityti korektūros, dalis išsiųsta autoriui peržiūrai“), kuris vis dėlto pasirodė tik po penkerių metų. Tąsyk būta daug ir įvairių siūlymų, iš jų kai kurie vėliau tapo kūnu. Pavyzdžiui, dėmesio susilaukė V. Kavolis, pasiūlęs leisti lituanistinės bibliotekos lietuviškos civilizacijos analitinių studijų seriją.

Kalbėta, kad ją galėtų pradėti Marija Gimbutienė, pateikdama pirmąją savo knygą lietuvių kalba mitologine tematika (nors minėta, kad „gali būti paruosta spaudai vasaros gale“, sumanymas neįgyvendintas), o pratęsti R. Šilbajorio monografija apie H. Radauską arba studija apie įvaizdžių kitimą lietuvių poezijoje (šio žymaus literatūros mokslininko knyga „Poezijos skaitymai“ pasirodė tik po poros dešimtmečių), A. J. Greimo straipsniais apie lietuvių poeziją maždaug nuo 1945 m. (sumanymas neįgyvendintas) ir mitologine studija (išleista 1990), V. Kavolio ir V. Trumpos knygomis (išleistos 1986, 1989, 1991). Nutarta, kad visos studijos turėtų būti analitinio pobūdžio, o fondas jas leistų be eilės. Eglės Juodvalkės eilėraščių rinkinio rankraštį skaitę pritarė, kad galima jį leisti (V. Kavolis: „Pirmų knygų autoriams galime taikyti ir žemesnius standartus“; Z. Katiliškienė: „Taip“; A. Nyka-Niliūnas: „Penki geri eilėraščiai“; K. Ostrauskas: „Penkiolika gerų eilėraščių“; R. Šilbajoris: „Taip“), tačiau toji knyga AMKLF leidykloje nepasirodė, ją 1984 m. išleido „Ateitis“. Į I. Mero paklausimą, ar fondas sutiktų perspausdinti jo Lietuvoje išleistas knygas, G. Vėžys laišku atsakė: „Ne“. Būta ir daugiau klausimų. Dar sykį sugrįžta prie bendrų fondo gairių, aptartų vos jį sukūrus; valdyba vienbalsiai priėmė V. Kavolio formuluotę: 1. Fondas leidžia knygas, reikšmingai praplečiančias lietuvių sąmoningumo lauką; 2. Pirmumas teiktinas originaliai kūrybai – literatūrinei, mokslinei ar kritinei – bei ypatingos svarbos ligi šiol nespausdintų tekstų (pvz., laiškų) rinkiniams. Šios rūšies knygos leidžiamos pagreitinta eilės tvarka; 3. Antroje eilėje leidžiamos pirmosios autorių knygos, net jei jos ir kiek silpnesnės; 4. Trečioje eilėje leidžiami geri, svarbių veikalų vertimai, perspausdinami jau anksčiau publikuoti tekstai, leidžiama originali, tačiau ryškesnio įnašo neduodanti kūryba.

Posėdžio, įvykusio 1984 m. vasario 12 d., protokolas – iš trijų dalių: I. Šiuo metu leidžiamos knygos; II. Knygos, leidžiamos be eilės, jas paruošus spaudai; III. Įvairūs ateities leidiniai. Pastarojoje dalyje gan netikėtas įrašas: „Cinzas atsisako nuo Fondo ir žada leisti savo knygas Lietuvoje“.

Įdomių faktų ir skaičių yra posėdžio, įvykusio 1985 m. vasario 3 d., protokole: G. Vėžys iš Lietuvių Bendruomenės gavo 2600 pavardžių kartoteką, atrinkęs porą tūkstančių, žada siuntinėti reklamines fondo informacijas; išde šiuo metu – apie 30 000 dolerių, t. y. 600 dolerių mažiau kaip pernai, prenumeratorių – apie 300; E. Cinzas, prieš metus atsisakęs fondo paslaugų,

prašo 1000 dolerių honoraro „sekančiam rankraščiui leisti. Kol kas iš Fondo autoriams nebuvo skirta honoraro (išskyrus M. Katiliškiui – 1000). Nutarta (...) autoriams honoraro neskirti, o kaip ir anksčiau, duoti 50 atspausėtų knygų“; pasiūlyta įsigyti kompiuterį kartotekai bei korespondencijai tvarkyti ir kt.

Įdomesnės eilutės, užfiksuotos 1986 m. sausio 26 d. įvykusio posėdžio protokole: „G. Vėžys parašė Icchokui Merui, jam siūlydamas surinkti žydų autorių, gyvenusių Lietuvoje, chrestomatiją“; R. Mieželis siūlo „50 eilėraščių ciklo pavyzdžiu leisti išėivijos poeziją, taip, kaip šiuo metu Lietuvoje išleista Janinos Degutytės, su pačios poetės parinktais 50 eilėraščių“. Abu sumanymai neįgyvendinti. Fondo finansinis stovis: 1985 m. išlaidos sudarė 24 000 dolerių, pajamos – 16 800 dolerių, kasa „suplonėjo“ 7 300 dolerių.

1987 m. sausio 17 d. įvykusiame posėdyje net kelis syk ištarta *ne*: nutarta neleisti Petro Melniko knygos „Žalieji kalnai“, atmetas Vinco Kazoko (Australija) eilėraščių rinkinys, neduotas sutikimas „Tėviškės“ draugijai (Lietuva) naudoti AMKLF vardą jų planuojamai knygų parodai Amerikoje. Iš planų, apie kuriuos kalbėta, bet jie liko neįgyvendinti: neišleista H. Nagio eilėraščių rinktinė, neišleisti M. Katiliškio „Raštai“, A. Škėmos, J. Kaupo, A. Mackaus monografijos, Sauliaus Tomo Kondroto knyga.

Posėdyje, įvykusiame 1988 m. sausio 24 d., vėl prisimintas S. T. Kondrotas, kuris „užsiprašė pinigų. Atsakyta, kad, kai Fondas gaus jo rankraštį, tuomet jam išmokės avansą. Dana Vasiliauskienė siūlė išleisti jo „Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą“. Lietuvoje ši knyga išimta iš lentynų, o užsienyje mažai ją kas turi. Fondas pirma išleis jo naują knygą, o tada...“ Neišleido. Plačiai kalbėta apie baigiamas ruošti spaudai ar ruošiamas knygas. Didžiosiomis raidėmis protokole užrašytas V. O. Virkau pasiūlymas: „Visi rankraščiai turi būti labai gerai ištaisyti, tobulai paruošti rinkimui ir tik tuomet duodami spausuvei. (...) per daug darbo juos taisant“. Aptartas V. Adamkaus pasiūlymas išleisti Vinco Rastenio „Raštus“, kurių išleidimu ir finansavimu rūpintųsi našlė, fondas suteiktų tik savo ženklą (vardą). Nutarta išsiaiškinti, kas ką darys, kur knyga bus spausdinama ir sutikimą duoti tik susitarus, kad fondas „turės pilną kontrolę rankraščio kokybės ir apipavidalinimo klausimuose“. Prie šios temos sugrįžta ir kitame posėdyje. AMKLF išleistų leidinių sąrašė tokios knygos nėra.

Tų pat metų gruodžio 4 d. įvykusiame posėdyje pažymėta, jog A. J. Greimo mitologijos studijų antrosios knygos rankraštis surinktas ir galėtų būti išspausdintas 1989 m. vasarą, tačiau autorius prašo rankraščio ir nori leisti knygą Lietuvoje. „Po ilgokų diskusijų (spausdinti čia ar siųsti į Lietuvą ir kokiomis sąlygomis) vienbalsiai nutarta, kad V. Vepštas tarsis su „Minties“ leidykla (Savukynu) dėl AMKLF vardo įrašo į knygą ir kad Fondas gautų 400–500 egz. savo prenumeratoriams“. Atgimimo vėjai, o su jais ir kitokių ryšių su Lietuva pradžia jaučiasi ir tariantis fondo knygų perteklių „siųsti į Lietuvą, galbūt „Vyturio“ spaustuvei (Vaitkui) ir pelną perleisti Kultūros fondui“.

1989 m. gruodžio 3 d. vėl grįžta prie A. J. Greimo knygos. Jau aišku, kad ją leis Vilniuje „Mokslo“ leidykla. Tartasi dėl užatlantės lietuviams skirtų egzempliorių persiuntimo galimybių, paminėtos dvi: „a) Gal Valdas Adamkus galėtų atvežti; b) Gal atvažiuojanti iš Lietuvos koncertuoti grupė sutiktų atvežti“. Aptartas klausimas ir dėl knygų siuntimo į Lietuvą: „Yra didelis pareikalavimas knygų bibliotekoms“.

A. J. Greimo knygos „Tautos atminties beieškant“ fondui skirtus 500 egz. „Mokslo“ leidykla išsiuntė pati, tai užfiksuota 1990 m. lapkričio 18 d. protokole. Svarbi eilutė: „Fondo knygos bus platinamos Lietuvoje, atidaroma sąskaita rubliais, iš kurių bus aukojama projektams Lietuvoje“.

„Knygų siuntimui Lietuvon liko 1200 dol., - konstatuojama 1991 m. lapkričio 24 d. surašytame protokole. – Pajamos tam mažėja. Kas buvo galima (institucijom), buvo siūsta per konteinerius. Daug siunčiama privačiai“. Pažymėjus, kad „kai kurios iš „Vagos“ užsisakytos knygos jau ateina“, aptarta ir situacija, susijusi su AMKLF knygų pardavimu Lietuvoje: „Parduotų knygų pelnas, apie 7000 rub., paaukotas sausio 13 d. nukentėjusiųjų šeimoms paremti fondui“. Tačiau „negauta jokio rašto nei iš „Vagos“, kad pinigai pervesti, nei iš to fondo, kad auka gauta“. Aptarus situaciją su spaudai paruoštomis ar ruošiamomis knygomis (K. Barėno, K. Ostrausko, M. Katiliškio, Liūnės Suteimos ir kt.), „iškeltas Fondo ateities klausimas. Be anksčiau minėtų turimų ar numatytų knygų *negauta nė vieno naujo rankraščio* (išskirta mano – L. P.-K.). Pasiūlyta leisti Lietuvos poetų knygas, pav., V. Bložės, S. Gedos. Šiuo metu Lietuvoje poezijos knygos neleidžiamos dėl skaitytojų stokos, pelno nedavimo (poezijos knygos Lietuvoje leistos ir 1991 m. – L. P.-K.). *Pareikštos nuomonės*

ir nuogastavimai, kad, išleidus vieno poeto knygą, gali pasipilti begalės prašymų, tikintis, kad čia išleista knyga atneš didelį pelną doleriais. Jei Fondas leistų tas poezijos knygas, tai tik dabartinėmis sąlygomis: autorius gauna weltui 50 egz. išleistos knygos. Jokio piniginio honoraro“ (išskirta mano – L. P.-K.).

Tradiciniai fondo vadovo pranešimai apie išleidžiamas knygas ir įvairius trukdžius ruošiant spaudai rankraščius – 1992 m. lapkričio 15 d. įvykusiame posėdyje. Išleista viena knyga (K. Barėno), dvi – pakeliui (M. Katiliškio ir Liūnės Sutemos), pritarta Živilės Bilaišytės pomirtinės knygos išleidimui. Su kitais rankraščiais – įvairiausios problemos: „A. Škėmos monografija nepajudėjo. Br. Vaškelis, vienas autorių, Lietuvoje“; „J. Kaupo raštų redagavimas taip pat nejudą. G. Vėžys parašęs Nykai-Niliūnui, bet iš jo atsakymo negavo. Siūloma atsiimti rankraščius, jei jis vis dar nieko nedarys. Gintautas parašys Nykai ir Kavoliui. Svarstomos kelios alternatyvos: a. Perduoti rankraštį Vagos leidyklai, pasiteiravus, kokiomis sąlygomis apsiimtų leisti; b. Siūloma redaguoti čia, redaktoriais minimi A. T. Antanaitis, K. Čerkeliūnas; c. Teirautis Lituaniaistinėje katedroje Čikagoje, ar negalima būtų paskirti studento, kuris galėtų paruošti rankraštį“. Be to, fondas neteko trijų platintojų: Adelaidėje (užsidarė kioskas), atsisakė platinti „Darbininkas“, iki 35 proc. platinimo procentą pakėlė „Draugas“. Fondo kasoje – 26 000 dolerių likutis. Iš knygų siuntimui aukų į Lietuvą liko 1320 dolerių.

1993 m. lapkričio 7 d. įvykusiame posėdyje konstatuota, kad vis dar negauta iš Aido Marčėno kūrinių Jaunųjų poetų antologijai, kurią V. Kavolio siūlymu leisti nutarta praėjusį kartą. Pritarta išleisti autoriaus iš Lietuvos A. Tereškino eilėraščių rinkinį, pragulėjusį leidykloje apie metus. Dar sykį dėl J. Kaupo „Raštų“: „Nors K. Ostrauskas ir A. Nyka-Niliūnas buvo pažadėję juos redaguoti, tačiau iki šiol nieko nepadaryta. Tuo tarpu studentė iš Lietuvos – Rūta Mielinskaitė – mielai apsiimtų tuos raštus tvarkyti. G. Vėžys parašys V. Kavoliui, kad tas priverstų juos arba redaguoti, arba sugrąžinti rankraščius“. O H. Vepštienė „siūlė, kad kiekvieną knygą prieš renkant duoti peržiūrėti Ilinojaus universiteto lituanistikos katedros doktorantams (iš Lietuvos). Be minėtos Rūtos kitas geras skaitytojas būtų Regimantas Tamošaitis, literatūros kritikas irgi iš Lietuvos. Reikėtų mokėti apie \$100 už knygos kalbos peržiūrėjimą. Turėtų būti padaryta A. Landsbergio rankraščio kopija ir duota vienam iš jų

perskaityti prieš duodant rinkti. Visi pritarė“. Aptarti ir trys bendradarbiavimo su Lietuva projektai: „Pirmosios knygos“; premijų skyrimo doktorantui už geriausią knygą lituanistine tematika; AMKLF stipendijos skyrimo už Lietuvoje išleistą knygą.

Ruošiamasi leisti I. Mero apsakymų knygą, K. Ostrausko vaidinimus, J. Kaupo „Raštų“ kalbą lygina R. Mielinskaitė (Lietuvoje) – tai iš 1994 m. lapkričio 13 d. įvykusio posėdžio. Tąkart buvo ir svarstymų, susijusių su parama lietuvių kultūrai, tam gauta (laiškais) \$578. Pirmosios knygos autoriui Lietuvoje planuojama parama iki \$1000. V. Vepštas kolegas informavo apie Lietuvoje išleidžiamą A. Mackui skirtą monografiją. Nutarta ir JAV paminėti A. Mackų – „Santaros-Šviesos“ suvažiavimo literatūros vakare.

Frankfurto knygų mugėje dalyvavusi V. Kelertienė 2002 m. lapkričio 3 d. į posėdį susirinkusiems valdybos nariams papasakojo „apie labai pozityvų ir įspūdingą, gausiai lankomą lietuviškos knygos pristatymą“. Tarp daugybės knygų iš Lietuvos buvo ir AMKLF reprezentavę leidiniai.

„Atrodo, kad AMKLF dar gali veikti metus, po to reikia aptarti, ką daryti toliau. Trūksta tinkamų rankraščių, spaustuvės darbas ir persiuntimas brangsta“, - nieko gero nežadantis įrašas 2004 m. lapkričio 14 d. įvykusio posėdžio protokole.

Panašus minoras ir praėjus metams (2005 m. lapkričio 6 d.): „Gintautas Vėžys pasiūlė laikinai sustabdyti nario įnašą ir knygų leidimą nuo 2006 m. kovo mėnesio, galutinai nutariant neeiliniame AMKL fondo valdybos posėdyje 2006 m. kovo pradžioje apie tolimesnę AMKL fondo veiklą“.

Paskutiniame protokole (posėdis įvyko 2006 m. kovo 31 d.), kurį pasirašė V. O. Virkau, septyni punktai, liūdniausias – šeštasis: „Nutarta, išleidus paskutinę knygą, Fondo aktyvią veiklą sustabdyti“. Likusios neparduotos knygos „su labai aukšta nuolaida“ bus platinamos „kur tik galima“. Metinius pranešimus „su gilia padėka už paramą“ nutarta siųsti tik fondo nariams.

AMKL fondo bičiuliams skirtą bendralaiškį išsiuntinėjo L. Vėžienė.

„AMKLF veiklos nutraukimas – didelis nuostolis Lietuvos kultūrai“, - pažymėjo, gavęs šį laišką ir pristatydamas paskutinę išleistą fondo knygą, „Literatūra ir menas“³⁴.

³⁴ Literatūra ir menas // 2007, kovo 9.

„Šitie – pavojingiausi“

Algimantas Baltakis, ilgametis „Pergalės“ žurnalo vyriausiasis redaktorius, neigia³⁵, kad AMKL fondo knygos pasiekdavo redakciją. Jis pasakojo apie bandymą pergudrauti Genriką Zimą, kuris anuomet vadovavo kompartijos centro komitete sudarytam komitetui, užsiiminėjusiam antipropaganda ir nuo kurio tada viskas priklausė. Parašė ir drauge su tuometiniu „Literatūros ir meno“ vyriausiuoju redaktoriumi Vaciu Reimeriu pasirašė raštą, kad, kontrpropagandos sumetimais, nors Rašytojų sąjungos nariai turėtų teisę susipažinti su anapus išeinančiomis knygomis („jie viską mūsų gauna ir mus sudirbinėja, o mes jų nieko neskaitym, negalim kontrpropaganda užsiimt“), tačiau nieko iš to neišėjo. „Jie tiktai ir laukia, kad mes su jais pradėtume tokį dialogą“, – dėstė savo požiūrį G. Zimas. O į A. Baltakio žodžius, kad ten gyvena ne tik mizarininkai ir bimbininkai (tarybų Lietuvoje plačiai išpopuliarinti „pažangiečiai“ – L. P.-K.), bet ir daug žymių mūsų rašytojų, o mes nutylim, tarsi jų visai nebūtų, be to, yra tokia „Santara-Šviesa“, kuri ieško kontakto su Lietuva, G. Zimas atsakė dar kategoriškiau: „Tie tai patys baisiausi. Jei anie (t. y. užatlantėje atsidūręs mūsų literatūros žiedas – L. P.-K.) aiškūs, šitie – pavojingiausi“.

- Vienintelis dalykas, ką mums leido, – užsienio lietuviams skirtas skyrelis „Pergalėje“. Vis geriau negu nieko, – sakė, prisimindamas tuos tolimus metus, A. Baltakis. Tiesa, apie toli nuo tėvynės išleistas knygas rašė ne patys žurnalo darbuotojai, o autoriai iš šalies – Vytautas Kazakevičius ir (rečiau) Bronius Raguotis. Kiti prie tokių knygų neprieidavo.

O kai pačiam A. Baltakiui atsirado galimybė pavartyti spec. fonduose saugomas A. Mackaus knygų leidybos fondo išleistas knygas, laukė didelis netikėtumas: ant daugelio jų viršelio buvo užrašyta *misterio* A. Baltakio pavardė ir „Pergalės“ žurnalo adresas. Tik po daugelio metų, kai į Lietuvą atvažiavo Kęstutis Keblys ir Vitalija Bogutaitė, jis galėjo pasakyti, jog nė viena jam siūsta knyga į jo rankas nepateko.

A. Baltakis, beje, dar sovietmečiu pristatė Lietuvos skaitytojams A. Mackų („Poezijos pavasaris“, Vilnius, 1967), o dar po penkerių metų pasirūpino, kad

³⁵ L. Peleckio-Kaktavičiaus pasikalbėjimas su Algimantu Baltakiu užrašytas 2010, rugpjūčio 1.

būtų išleista jo knyga. Tačiau, anot I. Gražytės–Maziliauskienės³⁶, „Baltakiui nėra Mackus įdomus, kaip naujas struktūras kuriantis poetas. Jam įdomus tik nekaltas, išvežtas berniukas, kurį sugadino egzilės atmosfera“. A. Baltakis pasakojo, jog jam buvę skaudu, susipažinus su tokiu vertinimu. „Iš mano straipsnio pasišaipė, nes nesuprato, jog mums svarbiausia buvo, kad Lietuvoje gana apypilnį Algimantą Mackų gavo. O kodėl leidžiam, privalėjom taip paaiškinti, kad „neužkliūtų“, – pažymi A. Baltakis, kurį su A. Mackaus poezija supažindino aktorius Laimonas Noreika ir kuris jam pasirodė įdomus dar ir todėl, kad buvo jo, bežemių, kartos kūrėjas, panašiu metu ir pirmąsias knygas abu išleido.

„A. Mackus buvo pavojingas, kaip ir kiti, anapus vandenyno gyvenantys, – tai – iš Sigitos Gedos atsiminimų apie „neornamentuotos kalbos poetą“³⁷. – Pirmiausia dėl to, kad emigrantas, paskui dėl to, kad bendradarbiavo Čikagos „Margučio“ radijo laidose, kurios nevengė antitarybinių išpuolių. O kokio jo galėjo būti kaltė, kaip poeto? Gal tik ta, kad geriausi jo eilėraščiai buvo apie mirtį. Apie mirtį anais laikais galima buvo rašyti tik optimistiškai, todėl net ir 1972 metais, leidžiant A. Mackaus poeziją Lietuvoje, keletas jo liūdniausių ir gražiausių eilėraščių nepateko. Girdėjau, kad jie buvo išmesti jau iš paruoštos knygos, o redaktorė turėjusi didelių nemalonumų. Nekaltas čia ir knygos sudarytojas, žinome, kad ką dėti, ką praleisti, tada spręsdavo pačios didžiausios leidyklų galvos. Galva buvo a. a. Kazys Ambrasas.

Dabar sugretinęs Lietuvoje išleistą „Poeziją“ ir Algimanto Mackaus knygų fondo „Augintinių žemė“ (Chicago, 1984), regiu, kokių gražių eilėraščių trūksta!“

Ir dar: „A. Mackaus įnirtingasis pesimizmas, mirties apoteozė mus veikė paradoksaliai – išvaduodavo... Skaitydami, iki apkvaišimo svaigindamiesi ja, mes atsikratydavome to niūrumo, tos nevilties, kuri ne vieną jautresnį buvo palietusi ir pažymėjusi. Gal neveltui ir K. Bradūnas, ir H. Nagys, viešėdami Lietuvoje, kalbėjo apie savo ir kitų kūrybą maždaug taip: mes žinojome, kad jūs čia ne viską galite pasakyti, mes jautėme, kad turime kalbėti ir už jus... Taigi gerus du dešimtmečius ir jų pačių, ir A. Mackaus kūryba mus veikė vienaip. O kaip dabar? Ką jinai reiškia dabartinėje Lietuvoje, kai problemos jau visai kitos?

³⁶ Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990. – Chicago, 1992. – P. 618.

³⁷ Lietuvos aidas // 2003, sausio 24.

Pirmiausia ji veikia mus pačia savo esme, šerdimi, kaip ir visa geriausia lietuvių poezija, - daro išvadą S. Geda. – Laikai gali keistis, lyrikos formos, kalbėjimo, raiškos būdas gali keistis, jau kiti poetai gali pasikrikštyti modernistais, ankstesnius palikdami istorijai, tačiau poetiškumas lieka poetiškumu, grožis – grožiu, žmogiškieji išgyvenimai, ypač jeigu jie nuoširdūs, tikri, „įpavidalinti“ (H. Nagio terminas), nesensta“.

Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, kasmet apie 100 egz. fondo išleistų knygų visuomet buvo išsiunčiama į Lietuvą. Pavyzdžiui, 2004 m. knygos iškeliavdavo 65 adresais (į kiekvieną biblioteką po dvi). O fondo vedėjo kasmetiniame laiške nariams atsirado viena svarbi eilutė: prašymas paaukoti Lietuvos kultūros puoselėjimui. Nuo 1994 m. AMKLF nariai kasmet suaukodavo 800-1000 dolerių. Šie pinigai buvo paskirstomi knygų įsigijimui Lietuvos kaimo bibliotekoms ir studentams.

Jau mums susirašinėjant fondo vadovo rūpesčiu visos AMKLF išleistos knygos buvo perduotos Maironio lietuvių literatūros muziejui. Jam G. Vėžys dovanavo ir dalį savo bibliotekos, kurioje nemažai vertingų, retų leidinių. O visą gyvenimą aistringai kauptas exlibrisų rinkinys po G. Vėžio mirties, vykdamas jo valią, buvo perduotas Newberry bibliotekai, kurioje, beje, saugomos pačios seniausios lituanistinės knygos, tokios, kaip Hasentodter „Chronika“ (1569), Danieliaus Kleino „Grammatica Lituonica“ (1653) ir kt.

Leidyklos dokumentai, susirašinėjimas su autoriais, platintojais, išėivijos kultūros žmonėmis atsidūrė prie Vytauto Didžiojo universiteto įsikūrusiame Išėivijos institute.

Už vertingas siuntas – dešimtys padėkų. AMKL fondui dėkoja Poznanės universiteto (Lenkija) Baltistikos skyriaus vedėja prof. habil. dr. Nicole Nau („galite būti tikri, jog Jūsų knygos labai pravers ne tik mūsų darbuotojams, bet ir dabartiniams bei būsiamiems studentams“), VDU Išėivijos studijų centro prof. Egidijus Aleksandravičius („garantuojame, kad šis Jūsų dovanotas archyvas bus tinkamai sutvarkytas ir prieinamas“), Tasmanijos universiteto (Australija) Lietuvos studijų sambūrio vadovas

Algimantas Taškūnas („tai gražus ir vertingas kultūrinis priedas prie Tasmanijos universiteto Politologijos katedroje anksčiau sukrautų 1000 knygų ir žurnalų apie Lietuvą, daugiausiai anglų kalba“), Pagėgių vidurinė mokykla, kurioje 2003 m. įkurtas A. Mackaus muziejus ir kuri 2008 m. rudenį tapo A. Mackaus gimnazija, apskričių viešosios ir atokiausių kaimų bibliotekos, net LR Prezidentas V. Adamkus („labai malonu, kad atsiliepėte į JAV lietuvių visuomenėje išplatintą LR Prezidento kanceliarijos prašymą įvairiomis knygomis bei kitais spaudos leidiniais paremti naujai kuriamą Prezidentūros biblioteką“).

AMKLF – vienintelis išeivijos fondas, prisidėjęs prie *Lietuvos tūkstantmečio knygų kelio* per Lietuvą. Fondas padovanojo 510 knygų.

2010 m. sausis-rugpjūtis

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

Abarius Lionginas 241
 Abukevičius Petras 240
 Abukevičienė Gražina 240
 Achmatova Ana 233
 Adamkus Valdas 106, 109, 313, 333, 340
 Adomaitis Jonas 76, 77
 Adomaitis Regimantas 82
 Aistis (Kossu-Aleksandravičius) Jonas 13, 96, 233, 237, 239, 241
 Alantas Vytautas 23, 298-302
 Alantienė Irena 300
 Aleksandravičius Egidijus 339
 Aleksandravičius Vladas 240
 Alendorf Ervid 80, 81
 Almenas Kazys 307, 311, 316, 317, 325, 328
 Ambrasas Kazys 338
 Andriulytė Ieva 12
 Andriušis Pulgis 95, 103
 Anglickis Stasys 55, 272
 Antanaitienė Raminta 274
 Antanaitis Algirdas Titus 44, 329, 330, 335
 Antanėlis Kęstutis 290
 Antanavičius Valentinas 175
 Antinis Robertas 109
 Apanavičiūtė Gražina 287, 288
 Aputis Juozas 49, 51, 172, 173, 177, 210, 235, 241, 249, 250, 258, 259, 262, 264
 Araminas Algirdas 165
 Areška Vitas 216
 Arkanov Arkadij 176
 Atkočiūnas Rolandas 74
 Avizonis Petras 149
 Avyžius Jonas 36, 48, 192

B

Babickaitė Unė 89
 Babickas Petras 95, 274
 Babrauskas Benius 316
 Bachunas Juozas 314

Bačianskaitė Lionė 16
 Bagdonas Juozas 99
 Bagdonavičius Gerardas 115, 126
 Baginskas T. 177
 Bajorinas Antanas 10
 Bajorinas Mečislovas 10
 Balčikonis Juozas 240
 Balčiūnas Juozas (Švaistas) 328
 Balčiūnas Petras 56
 Balčiūnas Vincas-Minvydas 123
 Baldauskas Henrikas 77
 Balys Jonas 96, 270
 Balkevičius Jonas 111
 Baltakis Algimantas 27, 45, 51, 84, 98, 111, 216, 336, 337
 Baltušis Juozas 173, 192, 260, 261, 266, 267
 Balys Eduardas 293
 Banaitis Kazimieras Viktoras 185
 Banionis Donatas 79, 82
 Baranauskas Antanas 319
 Baranauskas Viktoras 124
 Barėnas Kazimieras 214, 253, 300, 317, 318, 331, 334,
 Barėnienė Marija 254
 Baronas Aloyzas 195
 Basanavičius Jonas 203
 Beckettas Samuelis 73
 Benelli Sem 317
 Bergman Ingmar 72
 Bernotas Albinas 196-228
 Bernotaitė Laura 200, 222, 223
 Bernotienė Danutė 222
 Bertašiūtė-Adamkevičienė Julija 9, 12, 13, 15, 16
 Bilaišytė Živilė 317, 334
 Biliūnas Jonas 55
 Bingelis Petras 20
 Binkis Kazys 22, 71, 174, 232
 Bistramienė Veronika 12
 Birbilas Antanas 222
 Birietaitė Ona 190
 Biržys Petras 88
 Bizauskaitė Prima 189
 Bylaitienė-Sruogaitė Dalia 314, 328-330
 Blekaitis Jurgis 317, 329

Blėdis Vaclovas 15, 79, 164
 Bložė Vytautas P. 334
 Bradūnas Kazys 41, 74, 177, 195, 330, 338
 Brazauskas Algirdas Mykolas 100
 Brazdžionis Bernardas 24, 25, 27, 41, 92,
 93, 103, 159-161, 195, 211, 212, 215, 233,
 268-270, 272-274, 277, 278
 Braziūnas Vladas 51, 229
 Bražėnas Petras 255-267
 Brežnev Leonid 117
 Brodsky Joseph 243, 312
 Bron Zachar 86
 Bobelis Kazys 106
 Bobrowskis Johannesas 182
 Bogdanas Konstantinas 105-112
 Bogutaitė Vitalija 316, 337
 Boruta Kazys 173, 174
 Bučas Jonas 21
 Budraitis Juozas 82
 Bugailiškis Peliksas 75
 Bukelienė Elena Nijolė 74
 Bulavas Juozas 234
 Bunin Ivan 46
 Būtėnas Julius 57

C

Camus Albertas 176, 265
 Cechanovičius Jaroslavas 135
 Cicėnas Jeronimas 95
 Cinzas Eduardas 316-318, 327, 330, 332
 Ciparis Henrikas 290
 Civinskas Vladas 319
 Cukermanas Eugenijus 177
 Cvetajeva Marina 46, 182, 233
 Cvirka Petras 239, 256-258, 264, 268

Ch

Chodasievič Vladislav 46
 Chruščiov Nikita 314
 Churginas Aleksys 103

Č

Čaikovskij Piotr 294

Čechov Anton 238
 Čekys Jonas 172
 Čerkeliūnas K. 335
 Černeckis Voldemaras Vytautas 282
 Černiauskaitė Laura Sintija 249-253
 Černiūtė Marytė 314, 328-330
 Čerškytė J. 109
 Česnys Gintautas 20
 Čigriejus Henrikas Algis 229-241
 Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 21, 95,
 107, 282, 290, 291, 296
 Čiurlionytė Jadvyga 222

D

Dabrišius Gintautas 277
 Dailidė Ričardas 131-138
 Dagienė Genovaitė 297
 Dalcas Eugenijus 90
 Danielius Antanas 237
 Darrault-Harris Ivan 20
 Dargis Vytautas 189
 Daugirdaitė-Sruogienė Vanda 151, 274
 Daujotyte Viktorija 36, 54, 216
 Daukantas Simonas 139
 Dautartas Vladas 48
 Deivis (Deividas Norvilas) 163
 Degutyte Janina 332
 Dičpetris Aleksandras 316, 317
 Didenkienė-Naujalytė Sofija 293
 Didžiokas Vladas 89, 90
 Dirgėla Petras 266
 Dodė Alfonsas (Daudet Alphonse) 238
 Domarkas Eligijus 290
 Domarkas Juozas 292
 Donclaitis Kristijonas 236
 Dostojevskij Fiodor 78
 Dovydėnas Liudas 96, 233, 317, 322
 Drevinis Paulius 233
 Drilinga Antanas 37
 Drunga Mykolas 313, 315
 Dudajeva Āla 70
 Dudajev Džochar 70
 Du Fu 234
 Dumas Alexandre 60
 Dvarionas Balys 33, 293

E

Eco Umberto 299, 300
 Eidukaitis Vytautas 70
 Esterman Laura 182
 Antoine de Saint-Exupery 162

F

Furceva Jekaterina 81

G

Gaidamavičius Andrius 197, 220
 Gailius Pranas 319
 Gailiūnaitė Sigita 38, 39, 41-44
 Gailiūnas Motiejus 42
 Galaunė Paulius 270
 Galginas Arvydas 221
 Gasiliūnas Virginijus 227
 Gasiūnas Antanas 38-44
 Geda Sigita 70, 95, 172, 173, 177, 216,
 217, 220, 235, 241, 288-290, 334, 338
 Gedgaudas Valdas 227
 Gedmintaitė Joana 288
 Gečaitė Nijolė 218
 Gibavičius Rimantas 177
 Gimbutienė Marija 179, 331
 Ginzburgas Aleksandras 86, 182
 Gliaudys Stasys 140-154
 Gluodas Algirdas 28
 Gombrowicz Witold 226
 Gorbačov Michail 122
 Gorbulskis Benjaminas 134
 Gorin Grigorij 176
 Granauskas Romualdas 49, 51, 239
 Grašys Kęstutis 220
 Greimaitė Gražina 10
 Greimas Algirdas Julius 9-21, 179, 314,
 317, 318, 322, 330, 331, 333, 334
 Greimas Julijonas 10, 17
 Greimienė (Mickevičiūtė) Konstancija 17,
 21
 Grinius Jonas 316
 Grincevičiūtė Beatričė 282

Grinkevičiūtė Dalia 152
 Griškevičius Aleksandras 122
 Grušas Juozas 48, 173, 174, 267, 274
 Gruodis Juozas 109
 Gudaitis-Guzevičius Aleksandras 172
 Gudaitis Antanas 99
 Gudynas Pranas 95
 Gustainis Valentinas 200
 Gustaitis Antanas 200, 274, 317-319, 327,
 329, 331
 Gustas Aldona 288, 297
 Gutauskas Leonardas 51

H

Hauptmann Gerhart 72

I

Irving John 299, 300
 Ivanauskaitė Jurga 192
 Ivanauskas Eugenijus 134
 Ivanauskas Tadas 150

J

Jablonskis Jonas 55, 149, 199
 Jacinevičius Leonidas 173, 177
 Jakavičius-Lietuvanis Liudas 139
 Jakševičiūtė-Vinklerienė Aldona 298
 Jakučiūnas Andrius 227, 249
 Jakutis Vladas 92
 Jakutyte Felicija 9, 10
 Janavičius Jurgis 14
 Jankauskas Kazys 9, 16-18, 76
 Jankus Jurgis 192, 195, 274, 330
 Janonis Julius 109
 Janulaitis Augustinas 55, 149
 Janulevičiūtė Zinaida Jadvyga 9, 12, 14, 15
 Janušytė Liūnė 88
 Jaraminas Povilas 135
 Jasiukaitis Konstantinas 149
 Jastramskienė Loreta 298-302
 Jaunsudrabinis Janis 240, 241
 Jokūbonis Gediminas 109

Jonynas Antanas 210
 Jonynas Vytautas Kazimieras 90, 92, 99,
 109, 329
 Jonuškaitė-Zaunienė Vincė 189, 300
 Juknevičius Romualdas 306
 Juodakis Virgilijus 210
 Juodvalkė Eglė 332
 Juozapaitienė Ona 297
 Juozapaitis Jurgis 285-297
 Juozapaitis Vytautas 293, 296
 Jurašas Jonas 176, 178, 179, 181, 182, 299,
 312
 Jurgutis Vladas 21
 Jurkus Paulius 79, 80, 195
 Juzeliūnas Julius 14, 293
 Jūragis Juozas Almis 38, 40, 41
 Juškaitis Jonas 172, 173, 233

K

Kairiūkštis Vytautas 102
 Kairys Anatolijus 187, 195, 316
 Kalanta Romas 95, 299
 Kalinauskas Vytautas 84, 109
 Kalnietis Vincas 151
 Kalpokas Petras 89, 90
 Kamio Majuko 86
 Kaniava Eduardas 163
 Kanovičius Grigorijus 45-51, 211, 262
 Herbert von Karajan 80, 81
 Karalius Vytautas 288
 Karčiauskas Mykolas 229, 259, 260
 Karmalavičius Ramutis 275
 Karosaitė Rima 9, 12
 Karužienė Valerija 282
 Kasiulis Vytautas 95, 99, 103, 104
 Kašauskas Romualdas 51
 Kašponis Karolis Rimtautas 19-21
 Kašuba Vytautas 90, 99
 Katalynas Antanas 241
 Katilienė Natalija 288
 Katilius Viktoras 55
 Katiliškis Marius 73, 311, 316, 317, 327-
 329, 331-334
 Katilius Raimundas 20
 Katilius Ramūnas 176
 Kaukaitė Giedrė 288
 Kaulienė Zita 187
 Kaupas Julius 96, 317, 333-335
 Kaupis Vladas 79
 Kaveckas Konradas 206
 Kavolis Vytautas 179, 307, 313, 314, 316-
 318, 322, 330, 331, 335
 Kazakevičius Vytautas 195, 311
 Kazandzakis Nika 277
 Kazalsas Pablas 282
 Kazlauskas Jonas 105
 Kazokas Vincas 333
 Keblys Kęstutis 337
 Kelleris G. 190
 Kelertienė Violeta 317, 330
 Keliuotis Juozas 282
 Kernagis Vytautas 241
 Keturakis Robertas 216, 242-248
 Kėdainis Juozas 90, 95, 99, 102, 104
 Kinčinitis Virginijus 100
 Kinderis Algis 241
 Kisarauskas Vincas 176
 Kisarauskienė Saulė 176
 Kisielis Kazys 109
 Kleinas Danielius 339
 Klimas Petras 317, 329, 331
 Klimas Ramūnas 259, 265
 Klova Vytautas 293
 Kniūkšta Antanas 103, 326
 Knutas Dovydas 46
 Kondrotas Saulius Tomas 333
 Koršunovas Oskaras 251
 Krasauskas Emanuelis 20
 Krasauskas Stasys 84, 109, 111, 262
 Krausas Antanas 94
 Krėvė Vincas 23, 72, 233, 308
 Krikščiūnaitė Asta 288
 Krikščiūnas Jonas-Jovaras 26, 53, 55, 149
 Krištopaitė Danutė 218
 Kubilius Vytautas 74, 174, 216, 217
 Kučingis Antanas 234
 Kučinskas Darius 19
 Kudirka Simas 182
 Kudirka Vincas 225

- Kukulas Valdas 227
 Kulakauskas Telesforas 91, 101
 Kulvietis Abraomas 105
 Kunčius Henrikas 51
 Kuprevičius Giedrius 167
 Kuprinas Aleksandras 46
 Kurauskas Algirdas 46
 Kutavičius Bronius 328
 Kuzmickis Jonas 57
 Kviklys Gediminas 20
- L**
- Landsbergis Algirdas 316-318, 335
 Landsbergis Vytautas 291
 Landsbergis Vytautas-Žemkalis 92
 Lapė Pranas 319
 Lapkus Danas 317
 Laurinčiukas Albertas 83
 Lazdynų Pelėda 55
 Lebedys Jurgis 172
 Leninas 226
 Levinas Chanochas 46
 Li Bo 234
 Lindgren Astrida 167
 Lintakienė Birutė 330
 Lintakas Julius 330
 Lipčienė Marija 279
 Lipčius Mikalojus 278, 279
 Lipčius Saulius 278-284
 Lukšienė Meilė 172
 Lukošaitytė Eugenija 16
- M**
- Macevičius Juozas 204
 Macijauskienė Marija 275
 Maciūtė Regina 288
 Mackevičius Antanas 110
 Mackus Algimantas 177, 305-340
 Mackuvienė-Juknevičiūtė Dalia 306, 314, 328
 Mačernis Vytautas 75, 77, 78, 80, 176, 240, 272
 Mačiulis Jonas-Maironis 241, 243, 261, 268-276, 280, 281, 319
 Mačiulis Jonas 243, 244
 Mačiulytė-Guilford Irena 317, 327
 Mačiulytė Kotryna 280
 Mačiulytė Marcelė 269, 270, 280, 281
 Mačys Jonas-Kėkštas 277
 Makačinas Teisutis 134, 135
 Makarevičius Steponas 187
 Maldonis Alfonsas 84, 111, 172, 260, 262
 Mandelštamas (Mandelstam Osip) 176, 233
 Maras P. V. 319
 Marcinkevičius Justinas 27-34, 51, 82, 84, 85, 111, 173, 216, 261, 267, 288
 Marcinkevičius Jonas 268
 Marcinkevičiūtė Aleksandra 171
 Margauskaitė Ona 220
 Maresjev Aleksej 135, 136
 Marčėnas Aidas 335
 Marden Orison Swett 13
 Martinaitis Marcelijus 177, 235
 Martinkus Vytautas 259
 Masionis Vincas 134
 Masiūnas Vincas 72
 Maskuliūnienė Džiuljeta 53
 Maslauskas Antanas 66
 Mašiotas Pranas 240
 Matisas Anri (Matisse Henri) 103
 Matulaitis Jurgis 109
 Matulaitis Stasys 149
 Matutis Anzelmas 205
 Matuzevičius Eugenijus 195
 Matūzas P. 38
 Guy de Maupasant 60
 Maziliauskienė-Gražytė Ilona 308, 329, 337
 Mažrimienė Vida 102
 Mekas Jonas 240, 313, 316, 317
 Melnikas Petras 317, 333
 Meras Icchokas 240, 312, 316-318, 322, 324, 330, 332, 335
 Mėrimėe Prosper 182
 Meškauskas V. 313
 Meškauskienė Michalina 204
 Mielinskaitė Rūta 335

Miereanu Costin 20
 Mieželaitienė Stasė 23
 Mieželaitis Eduardas 22-26, 82, 211, 219
 Mieželis Raimundas 314, 328, 332
 Mikelinskas Jonas 241
 Mikėnas Juozas 90, 102, 108, 111
 Mikšys Žibuntas 9, 14, 15, 18, 327
 Mikštaitė Vlada 289
 Mikuta Algimantas 216
 Miliauskas Juozas-Miglovara 53
 Milkevičiūtė Irena 288
 Miltinis Juozas 15, 79, 103, 164, 179, 302
 Milosz Czeslaw 95
 Milosz Oscar 13
 Mintaučkis Jonas 57
 Miro Chuano 100
 Miščiukaitė Janina 134
 Miškinis Antanas 88, 173, 233, 239, 244
 Mitaitė Donata 216
 Mykolaitis Leopoldas 213
 Mykolaitis Vincas-Putinas 23, 172-174, 214, 244, 267
 Mocartas Wolfgangas Amadėjus (Mozart W. A.) 86, 97, 169
 Mockūnas Liūtas 329
 Molnaras F. 181
 Montvila Vytautas 204
 Morkūnas Mykolas 309
 Mozūraitė-Klemkienė Jadvyga 271
 Muraškauskas Vytautas 187
 Mušinskas Danielius 45

N

Nabokov Vladimir 46
 Nagys Henrikas 177, 316-319, 322, 333, 338
 Narbutas Leonas 278, 279
 Nau Nikole 339
 Naujalis Juozas 293
 Naujokaitis Pranas 316
 Nekrošius Eimuntas 251
 Nemeikša Juozas 151
 Nėris Salomeja 103, 197-199, 202, 233, 236, 274, 287

Nyka-Niliūnas Alfonsas 96, 177, 274, 307, 317-319, 322, 329-332, 335
 Noreika Laimonas 241
 Noreika Virgilijus 288

O

Orakauskas Henrikas 139, 140, 307
 Orantas Romas 216
 Orentas Zigfridas 66
 Orintaitė Petronėlė 55, 195
 Ostrauskas Kostas 71-74, 193, 316-318, 324, 330-335
 Ošerovičius Hiršas 46
 Ozas Amosas 51
 Ozolas Romualdas 66

P

Pakulienė Eugenija 187
 Palčinskaitė Violeta 162-170
 Paleckis Justas 17, 279
 Palilionis Petras 216, 275
 Paltarokaitė-Šalkauskienė Julija 282
 Parulskis Sigitas 51
 Pasternak Boris 176, 233
 Paškevičienė Marija 330, 331
 Paukštelis Juozas 48, 239
 Peleckienė Silvija 35-37
 Peleckis Mindaugas 22, 23
 Penčyla Juozas Olinardas 91, 92, 99
 Penkauskas Pranas 270
 Petkevičaitė Gabrielė-Bitė 149
 Petravičius Viktoras 79, 88
 Petrėnas Juozas 95
 Petrikaitė Elena 298, 300
 Petronis Jonas 118
 Petrulis Algirdas 90, 96, 99
 Picasso Pablo 92, 97
 Pilka Stasys 96
 Piročkinas Arnoldas 218
 Pitrėnas Modestas 162
 Platelis Kornelijus 221
 Plechavičius Povilas 107
 Pliaterytė Idalija 153

Plioplytė Ramutė 330
 Plūkaitė Bronė 10
 Polevoj Boris 136
 Portman Rachel 162
 Povilaitis Stasys 134
 Požėra Juozas 51
 Prėskienis Bronius 52-57
 Prokofjev Sergej 97
 Puidokas Jonas 201, 202, 222
 Pundzius Bronius 108
 Puronas Vilius 119-130
 Puškin Aleksandr 266
 Pūkelevičiūtė Birutė 274
 Pūtvis Rimantas 150-154
 Pūtvis-Putvinskis Vladas Gerardas 149, 151, 153

R

Rabačiauskaitė Aurelija 172
 Radauskas Henrikas 11, 14, 18, 95, 103, 246, 288, 315, 316, 331
 Radzevičius Bronius 48
 Radžius Aleksandras 187, 195
 Račkauskas Merkelis 266
 Ragauskaitė Aurelija 164
 Ragauskas Jonas 105
 Raguotis Bronius 337
 Raila Bronys 95, 317, 329
 Raymond W. S. 78, 192
 Ramanauskas Gediminas 30, 33
 Ramojus Vladas 310
 Ramonas Antanas 218
 Ramonas Vincas 192
 Rapolionis Stanislovas 109
 Rapšytė Laima 176
 Rastenis Vincas 313-315, 333
 Raščius Pranas 287
 Reimeris Vacys 336
 Repšys Petras 177
 Rilke Rainer Maria 233
 Rimkevičius Vytautas 51
 Rinkūnas Petras 270
 Römeris Mykolas 21
 Rubina Rina 46

Rudaitis Antanas 212
 Ruseckaitė Aldona 268-277
 Rūbackytė Mūza 20
 Rūta Alė 195, 216, 274

S

Saidas Edwardas 182
 Saja Kazys 179, 206
 Saldauskas Teisutis 135
 Samalavičius Almantas 218
 Santvaras Stasys 247, 274
 Sarbievijus Motiejus Kazimieras 54
 Sasnauskas Kęstutis 20
 Satkauskytė Dalia 54
 Savukynas Bronys 111
 Schopenhauer Arthur 246
 Semėnas Jonas 233
 Migelis de Servantesas (Miguel de Cervantes) 103
 Sezemanas Vosylius 21
 Sibelijus (Sibelius) Janas 97
 Sirijos Gira Vytautas 172, 173
 Simankevičius Viktoras 92
 Simonaitytė Ieva 172, 173, 267
 Skripka Vytautas 210
 Skvireckas Juozapas 147, 270
 Sluckas Antanas 171
 Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija 171-183, 216, 312, 330
 Sluckis Mykolas 37, 48, 173
 Smetona Adomas 91
 Smetona Antanas 91, 149, 302
 Sniečkus Antanas 203, 204, 279
 Speigyte Brigita 216
 Spivakov Vladimir 86
 Sprindytė-Juzeliūnienė Aldona Danutė 9, 14, 15
 Spudas Vaidotas 205-208, 227
 Sruoga Balys 23, 41, 48, 72, 151, 172, 174, 274, 317
 Stalinas 107, 233
 Stalioraitis Benius 199
 Stelingis Paulius 187
 Stempuzienė Aldona 317, 327

Stravinskis Igoris 293
 Strielkūnas Jonas 51, 262
 Strindbergas Augustas 213
 Strumylaitė-Čepulienė Aldona 9, 15
 Stonis Tomas 9, 17, 76, 77
 Solženicyn Aleksandr 47
 Sondeckienė Rozalija 79
 Sondeckis Jackus 75
 Sondeckis Saulius 75-86, 109
 Songaila Rimas 135
 Sudermannas Hermann 190
 Suckeveris Abraomas 46
 Sutema Liūnė (Katiliškienė Zinaida) 274,
 316-318, 320, 331, 332, 334
 Sventickas Valentinas 51, 161, 208, 216

Š

Šaliapin Fiodor 281
 Šalkauskas Henrikas 99
 Šaltenis Liudas 137
 Šaltenis Saulius 205
 Šapoka Adolfas 64
 Šatrijos Ragana 55
 Šekspyras Viljamas (Shakespeare William)
 307
 Šenderovas Anatolijus 290
 Šepetys Lionginas 81
 Šerys Vytautas 177
 Šešplaukis Alfonsas-Tyruolis 55, 187
 Šiekštelė Algirdas 116
 Šilbajoris Rimvydas 216, 217, 317, 321,
 322, 327, 329-332
 Šikšnys Marcelinas 149
 Šilinskaitė Regina 288
 Šileika Jonas 95
 Šilkinis Henrikas (Szyllkin Henryk) 219,
 220
 Šimaitytė A. 330
 Šimkus Jonas 268
 Šimkus Vladas 216
 Šimkutė Lidija 316, 317, 330
 Šiuždinis Rimantas 283
 Šlapelis Ignas 88, 149
 Šlapelis Jurgis 270

Škėma Antanas 96, 308, 316, 317, 328, 330,
 333, 334
 Šliogeris J. 177
 Šmulkstys Liudas 330
 Štachas Ignacas 124
 Šternas Jurijus 46
 Šukys Jonas 79, 185
 Šumauskas Motiejus 204
 Švabaitė Julija 195
 Švedas Jonas 317
 Švitra Donatas 20

T

Tagorė (Tagore Rabindranath) 241
 Tamošaitis Regimantas 254, 335
 Tamulaitis Rimvydas 148
 Tapinas Laimonas 23
 Tarabilda Petras 101, 102
 Tarabildienė Domicėlė 101, 102
 Tarasti Eero 19-21
 Tarvainis Petras 54, 120
 Taškūnas Algimantas 339
 Tereškinas Artūras 317
 Tilvytis Teofilis 48, 49
 Tininis Juozas 25
 Tiškevičius Jurgis 54
 Tysliava Juozas 301
 Traubas Borisas 20
 Treinys Pranas 205
 Trinkūnas Dainius 283
 Trumpa Vincas 316, 317, 329-331
 Tomkus Vitas 51
 Tornau Jurgis 172
 Totoraitis Jonas 199
 Tumas Juozas-Vaižgantas 37, 236, 237, 268,
 271, 274
 Tumelis Juozas 176, 233, 234
 Tuminas Rimas 251
 Tvenas Markas 260

U

Urbšys Juozas 244, 282
 Užurka Jonas 45, 58-70

V

Vaičaitis Adolfas 9, 11, 87-104
 Vaičaitis Juozas 199
 Vaičaitis Pranas 55, 199
 Vaičaitytė Jolanta 11
 Vaičiulaitis Antanas 192, 274
 Vaičiūnaitė Dalia 177
 Vaičiūnaitė Judita 171-173, 176, 177, 216, 218, 262, 275
 Vaičiūnas Petras 174
 Vainilaitis Martynas 221
 Vainiūnaitė Birutė 20
 Vaitiekūnaitė Virginija 9
 Vaitiekūnas Feliksas 210, 211, 227
 Vaitkus Jonas 290
 Valaitis Teodoras 111
 Valavičius Lukas 124
 Valiukevičiūtė Ona 134
 Valius Telesforas 319
 Valiūkėnaitė Delija 330
 Vanagaitienė Lilian 313
 Vanagas Rimantas 260
 Varnas Adomas 90
 Varnelienė Gabrielė 322
 Varnelis Kazys 322
 Vasiliauskiene Dana 333
 Vasiliauskas Kazimieras 35-37
 Vaškas Viktoras 134
 Vaškėlis Bronius 74, 330, 334
 Veščiuonaitė Aldona 316-324, 329
 Vencius Jonas 126
 Venckus Vytautas 290
 Venclauskis Kazimieras 75
 Venclova Antanas 214
 Venclova Tomas 171, 176, 177, 228, 233, 235, 312, 313, 315, 317, 318, 324, 329, 331
 Vepštas Henrieta 309, 310, 319, 320, 328, 330, 333, 335
 Vepštas Vytautas 310, 330, 331
 Vernas Žiulis (Jules Gabriel Verne) 240
 Vėžienė-Betkauskaitė Lakštuonė 305-340
 Vėžys Gintautas 305-340
 Vėžys Rimantas 316

Viesulas Romas 319
 Vijeikis Vl. 313
 Vilkončius Laimis 33
 Vilkutaitytė Birutė 12, 89
 Virkau Irena 330
 Virkau Vytautas Osvaldas 74, 305-340
 Viržonis Vytautas 290
 Viskanta Edvardas 11, 103
 Višinskis Povilas 55, 149-151
 Vizgirda Viktoras 99, 319
 Vyšniauskas Bronius 109
 Volertas Vytautas 184-195
 Voldemaras Augustinas 115
 Vorobjovas Leonidas 113-118
 Vorobjovas Konstantinas 113, 114

Z

Zaborskaitė Vanda 174
 Zabolis Henrikas 201
 Zalatorius Albertas 241, 256
 Zalubaitė Jūratė 273
 Zappa Frenkas 109
 Zejeris (Zeyer) Julius 218, 219
 Zikaras Juozas 106
 Zikaras Teisutis 92
 Zimanas Henrikas 336, 337
 Zubovaitė Dalia 153
 Zubovas Platonas 128
 Zundė Pranas 189

Ž

Žalakevičius Vytautas 82, 84
 Žemaitė 55, 149
 Žemaitis-Šermukšnis Vytautas 217
 Žibas Horstas 326
 Žilius Vladislovas 312
 Žitkus Kazimieras 95
 Žiugžda Juozas 108, 110
 Žlibinas Stasys 287
 Žmuidzinavičius Antanas 88, 149, 151, 282
 Žoromskis Kazimieras 109
 Žukas Stepas 91, 275
 Žukauskas Antanas-Vienuoelis 18, 267

TURINYS

Ižanginis žodis / 5

I. EŠĖ

Prasmių paieškos / 9

Apgailestavimas dėl neįvykusio vakaro / 22

Atlaidai, kuriuos dovanojo Marcinkevičius / 27

Suartino „Varpų“ vakarai / 35

Likimo dūžiai / 38

Kiekvienas lietuvis privalo turėti savo žydą / 45

Profesorius, kurio knygos parašytos ranka / 52

Atkurti istorinę tiesą padeda ir menininkai / 58

Kūrybinis smalsumas paremtas kūrybine drąsa / 71

Maestro Saulius Sondeckis / 75

Kaltas, nes tapo menininku / 87

Dievo duotas / 105

Juokas pro ašaras / 113

Viliaus Purono gyvenimo knyga / 119

Parodoje – ir nuotrauka, daryta prieš nukrintant malūnsparniui / 131

Ar jau aplankėte Daukantą? / 139

Nuo Rausparnės iki dvaro, kur gimė lietuvių kalbos gramatika / 140

Violeto šviesa / 155

II. POKALBIAI

Neteisybės amžius yra trumpas / 159

Labiausiai įkvepia būsimos kelionės nuojauta / 162

Naujų patirčių neįmanoma nei pasverti, nei apčiuopti / 171

Laikas buvo ir yra žiaurus draugas / 184

Su miegančiu ežiu ant prosenelės kelių / 196

Kas praėjo, jau spindi / 229

Mane ugdo ne talentas, o laikas / 242

Man buvo nulemtas rašymas / 249

XXI amžiuje rašytojas jau ne šauklys / 255

Muziejus, kuriame nuolat jaučiama gyvybė / 268

Svarbiausia, ką paveldėjau, – meninis polinkis / 278

Tekstas ir muzika turi padėti vienas kitam / 285

Alantui visada trūko Lietuvos, arba Svetimas ant Misispės krantų / 298

III. STUDIJA

AMKLF / 305

Pavardžių rodyklė / 341

Peleckis-Kaktavičius, Leonas

Pe76 **Žodžiai, kurie neišduos:** esė, pokalbiai, studija. – Šiauliai: Varpai, 2011. - 352 p.

ISBN 978-9955-667-13-1

UDK 888.2-4

Šios knygos pirmtakės – skaitytojų ir kritikų dėmesio palankiai įvertintos esė, pokalbių, studijų knygos „Baltas lapas – lyg altorius“ (1995), „Pirmiausia kraujas, o paskui žodžiai“ (1999), „Žodžių žmonės“ (2002), „Žodi, kuris esi“ (2007). „Žodžiai, kurie neišduos“ herojus – skirtingų likimų, neretai ir įsitikinimų žmones – jungia talento mįslė. Čia ir studija apie Algimanto Mackaus knygų leidimo fondą (JAV).

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ŽODŽIAI, KURIE NEIŠDUOS

Esė, pokalbiai, studija

Autoriaus redakcija

Viršelis Rasos Šeikuvienės

Ketvirtajame viršelyje – Antano Dilio nuotrauka

Leidėjas Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija, el. p.: varpai@splius.lt. *Spausdino* „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai.

Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS knygos:

- SUGRĮŽTA GIEDRA. – Eilėraščiai. Vilnius: Periodika, 1991.
- NAMUOSE ANT PASADNOS ULYČIOS. – Biografinė apybraiža. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1991.
- LAIMINGAS ATSITIKTINUMAS: DIALOGAI AMERIKOS ŽEMĖJE. – Kūrybiniai portretai. Klaipėda: Rytas, 1992.
- BALTAS LAPAS – LYG ALTORIUS. – Esė. Klaipėda: Rytas, 1995.
- ODININKU PER METUS NETAMPAMA. – Publicistika. Šiauliai: Titnagas, 1998.
- PIRMIAUSIA KRAUJAS, O PASKUI ŽODŽIAI. – Esė, pokalbiai, studijos. Klaipėda: Klaipėdos rytas, 1999.
- PASAULIO PABAIGA ATIDEDAMA. – Esė. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2001.
- SUSTABDYTAS LAIKAS. – Esė apie kultūros įžomybes. Šiauliai: Varpai, 2001.
- ŽODŽIŲ ŽMONĖS. – Esė, pokalbiai, studijos. Šiauliai: Varpai, 2002.
- VIZITINĖ KORTELĖ. – Publicistika. Šiauliai: Saulės spaustuvė, 2004.
- VANDENS NAMAI. – Publicistika. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2004.
- KAZIMIERAS BARĖNAS. – Monografija. Šiauliai: Varpai, 2005.
- BALTIJOS ERDVĖS. – Publicistika. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2005.
- PIRMASIS REKTORIUS. – Publicistika. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006.
- ŽODI, KURIS ESI. – Esė, pokalbiai, studija. Šiauliai: Varpai, 2007.
- VANDENS TILTAI. – Publicistika. Klaipėda: Druka, 2008.
- ŠIMTMEČIO ISTORIJA. – Publicistika. Klaipėda: Druka, 2008.
- VITAM HOMINIS CURABO. – Publicistika. Šiauliai: Titnagas, 2008.
- VERSMIŲ KNYGA. – Lietuvos vandentvarkos ūkio istorija. Vilnius: LVTA, 2008.
- JURGIS JANKUS: gyvenimas ir kūryba. – Monografija. Šiauliai: Varpai, 2008.
- NAMUOSE ANT PASADNOS ULYČIOS: dar po dvidešimties metų. – Memuarinė eseistika. Šiauliai: „Aušros“ muziejaus leidykla, 2009.
- VYTAUTAS ALANTAS: gyvenimas ir kūryba. – Monografija. Šiauliai: Varpai, 2009.
- ŽODŽIAI, KURIE NEIŠDUOS. – Esė, pokalbiai, studija. Šiauliai: Varpai, 2011.